

TURUN YLIOPISTON JULKAISUJA
ANNALES UNIVERSITATIS TURKUENSIS

SARJA - SER. C OSA - TOM. 350
SCRIPTA LINGUA FENNICA EDITA

Abiturientti uutistoimittajana

Tekstilajin taju ja uutisen tuottaminen
äidinkielen tekstitaidon kokeessa

Päivi Valtonen

TURUN YLIOPISTO
UNIVERSITY OF TURKU
Turku 2012

ISBN 978-951-29-5179-6 (Painettu/Print)

ISBN 978-951-29-5180-2 (Sähköinen/PDF)

ISSN 0082-6995

Taitto: Linda Talve

Kannen kuva: Outi Pekanheimo, Päivi Valtonen

Juvenes Print – Turku, Finland 2012

Alkusanat

Helmikuussa 2007 istuin koleassa liikuntasalissa valvomassa abiturientteja, jotka olivat ensi kertaa historiassa kirjoittamassa vastauksia äidinkielen tekstitaidon kokeeseen. Erityisesti yksi kokeen tehtävänannoista havahdutti ja hämmästytti – tästä tutkimusmatkani alkoi. Matkan lähestyessä tietynlaista päätepysäkkiään tunnen itseni erittäin onnelliseksi ja nöyräksi, koska olen saanut jakaa tutkijuuteen johdattavat askeleeni niin ylivoimaisen upeassa ja kannustavassa seurassa. On aika kiitosten.

Lämpimin kiitos kuuluu kolmelle ohjaajalleni, jotka ovat paneutuneet työni eri versioihin ja vaiheisiin antaumuksellisesti ja samalla antaneet minulle tilaa tehdä itsenäisiä valintoja. Dosentti Leena Kytömäki on kannustanut minua alusta asti tutkimuksen tielle ja esittänyt kaikista tekeleistäni tarkkojen korjausehdotusten lisäksi aina positiivisia huomioita. Leenaa sydämellisempää ohjaajaa ei olekaan! Professori Kaisa Häkkinen on ollut erinomainen opastaja erityisesti hyvien tieteellisten käytänteiden saloihin, ja hänen antamansa palaute on ollut monin tavoin hyödyllistä. Yliopistonlehtori Anne Mäntyselle olen äärimmäisen kiitollinen, että hän lupautui ottamaan minut ohjattavakseen ja että hän on kirjoittanut tutkimukseni näkökulmasta niin merkittäviä teoksia ja artikkeleita. Annen teoreettinen ja metodologinen asiantuntemus ja hänen rohkaiseva, ennakkoluuloton ja tarkkanäköinen palautteensa ovat olleet työni ja jaksamiseni kannalta ratkaisevan tärkeitä.

Rakas ystäväni ja ”neljäs ohjaajani” Päivi Laine on väsymättä lukenut ja kommentoinut lukuisia tekstiraakileita, joita en olisi kehdannut ohjaajilleni esittää. Päivi on auttanut minua valtavasti niin ensimmäisten apurahahakemusten kuin viimeisten taittoversioidenkin viimeistelyssä. Hänen kanssaan lähes päivittäin käymäni keskustelut toisaalta tutkimuksesta sekä toisaalta elämän kiemuroista ja käänteistä ovat olleet minulle kultaakin kalliimpia. Ei voi olla pelkkää sattumaa, että väitöksemme osuvat tismalleen samaan marraskuiseen päivään; viisi vuotta on välissä.

Esitarkastajikseni sain parhaat mahdolliset asiantuntijat, professori Minna-Riitta Luukan ja professori Jyrki Kalliokosken, joiden omat tutkimukset ovat inspiroineet minua suuresti. Heidän yksityiskohtaiset ja olennaisiin seikkoihin keskittyvät kommenttinsa ovat olleet tärkeänä ja arvokkaana tukena viimeistellessäni käsikirjoitusta kirjaksi. Minna-Riitta Luukkaa kiitän erityisesti siitä, että hänen laaja ja paneutuva lausuntonsa haastoi minut pohtimaan perusteellisesti vielä kerran tutkimusasetelmaani ja tekemiäni valintoja.

Turun yliopiston suomen kielen oppiaineen väki tarjosi kolmen vuoden ajan työyhteisön, johon tunsin täysin kuuluvani. Olen syvästi kiitollinen kaikesta siitä tuesta, jota olen Fennicumissa kohdannut niin tutkijaseminaareissa kuin kahvihuoneessakin. Marja-Liisa Helasvuo on auttanut minua monin merkityksellisin tavoin, ja erityiskiitoksen esitän rohkaisusta englanninkielisen tieteen pariin. Milja Väänästä kiitän huoneystävyyden lisäksi suuresta avusta fokusryhmäkeskustelun organisoinnissa. Hanna Jokela ja Kirsi-Maria Nummila ovat minulle erittäin tärkeitä väittelijäesikuvia ja ystäviä. Hannaa kiitän kannustavasta ja myötäelävästä huonetoveruudesta. Kirsi-Mariaa kiitän lämpimästi piristävistä tekstiviesteistä sekä tuesta väitöskirjan viimeistelyn ja käytännön järjestyksen kanssa. Satu Rakkolainen-Sossa on jaksanut aina kiireen keskelläkin kannustaa ja kehua. Olen jo nyt ylpeä Sadun väitöstutkimuksesta, joka tulee olemaan huippuhyvä. Jatketaanhan maratonpuheluitamme! Hannele Pajulaa kiitän kaikenlaisten käytännön asioiden järjestämisestä ja monista rohkaisevista sanoista.

Minulla on ollut etuoikeus kuulua valtakunnalliseen kieliaineiden tutkijakoulu Langnetiin noin kahden ja puolen vuoden ajan. Langnetin ja erityisesti Kielen rakenteet käytössä -osaohjelman kurssit ja seminaarit ovat edistäneet tutkijuuttani ja tutkimustani niin monin olennaisin tavoin, että niiden eritteleminen on tässä mahdotonta. Suurin ”anti” ovat kuitenkin olleet muut langneetit, joiden vertaistuki niin elämän kuin väitöskirjankin ympäröissä on ollut äärimmäisen tärkeää. On ollut hienoa kohdata muita genres ja diskurssin kanssa painiskelevia tutkijoita ja ymmärtää enemmän omasta työstään heidän rakentavien ja tarkkojen kommenttiansa jälkeen. Rinta rottingilla kohti uusia nöyryytyksiä! Kiitän kaikesta edellä mainitusta erityisesti Veronika Laippalaa, Lotta Lehteä ja Anna Luotia sekä yhteisesti Helsingin ihania ja viisaita tekstintutkijoita ja fennougristien transatlanttisten suhteiden tutkijoita. Lottaa kiitän myös osuvista tekstikommenteista viimeistelyvaiheessa.

Matkaani ovat auttaneet muutamat muutkin yhteisöt ja yksittäiset henkilöt, jotka ansaitsevat tässä syvän kumarruksen. Kolmen vuoden kokopäiväisen tutkimusvapaani ovat konkreettisesti mahdollistaneet Varsinais-Suomen Kulttuurirahasto, Turun Yliopistosäätiö ja Suomen Kulttuurirahasto. Suuret kiitokset! Kupittaaan lukion ITM-linjan kehittämistyössä mukana oleminen 2000-luvun alussa innosti minua mediatutkimuksen ja sitä kautta uutisgenren pariin. Lämmin kiitos erityisesti ystävälleni ja kollegalleni Mia Peltomäelle, joka on jakanut kanssani niin opettajan kuin tutkijankin

arkea. Turun maakunta-arkistossa kohtasin avuliasta palvelua, kun vietin lähes sata tuntia alku-peräisten ylioppilaskoevastausten parissa arkiston tutkijanhuoneessa. Minulla on ollut onni kuulua ulkojäsenenä Kielitaidon kirjo -hankkeeseen, joka on opettanut minulle paljon tieteen tekemisestä. Kiitän Anneli Kauppista kaikesta kannustuksesta ja Riitta Juvosta aineiston koodaukseen liittyvistä tärkeistä vihjeistä.

Ylioppilastutkintolautakunnan arkistonhoitaja Satu Leino oli suurena apuna laatiessani erinäisiä tutkimuslupahakemuksia ja käydessäni keräämässä tietoja lautakunnan arkistosta. Turun Sanomien päätoimittaja Juhani Heimonen mahdollisti fokusryhmäkeskustelun puitteet, ja keskusteluun osallistuneet uutistoimittajat antoivat asiantuntemuksensa ja tärkeät mielipiteensä käyttöni. Kiitos! Lämpimät kiitokset ystävälleni, tilastotieteilijä Janne Engblomille suuresta avusta tutkimukseni taulukoiden ja tilastollisten osien muotoilussa. Linda Talvea kiitän väitöskirjan taittamisesta ja monien käytännön asioiden organisoimisesta ja Rosemary Mackenzietä englanninkielisen tiivistelmän tekemisestä.

Tutkimuselon ulkopuolella ystävät ja sukulaiset ovat niitä, jotka osaavat tukea ja auttaa juuri oikealla tavalla ja hetkellä. Ystävääni Elina Partasta kiitän kaikista iloisista hetkistä, tärkeistä puhelinkeskusteluista sekä hänen vankkumattomasta luottamuksestaan siihen, että saan tutkimukseni valmiiksi. Mira Niittymäkeä, Tea Palmua ja Niina Viljasta kiitän siitä, että he ovat vieneet minua säännöllisin väliajoin eurooppalasiin kaupunkiin nauramaan, virkistymään ja keräämään lisäpuhtia tutkimustyöhön. Pekanheimojen eli äitini Marjan, isäni Ilkan, siskoni Outin, veljeni Antin ja Ollin sekä kälyjeni Susannan ja Eevan kannustava tuki on ollut suuri voimavarani. Erityiskiitoksen lausun isälleni, joka on ensin ylipuhunut minut tekemään väitöskirjaa ja sitten antanut tehdä tutkimusta omaan tahtiini ilman hoputusta ja kyselyjä valmistumisesta. Graafikko- ja taiteilijasiskoani Outia kiitän lisäksi kirjan hienosta kansikuvasta ja muusta avusta.

Lähiperhettäni kiitän siitä, ettei koko elämäni ole pyörinyt vain tutkimuksen ympärillä. Pidän koti- ja työhuoneajan erottamista olennaisena tutkimukseni valmistumista nopeuttaneena tekijänä, vaikka työhuoneena onkin ajoittain ollut pojan jalkapallojoukkueen pukuhuone. Mikaa kiitän tuesta, joustavuudesta ja tutkimuksen tekemisen mahdollistamisesta myös viikonloppuisin ja kesäisin. Aapo ja Aino, te olette elämäni kirkkaimmat ja tärkeimmät tähdet.

Turussa 10.10.2012

Päivi Valtonen

Epilogi

eli miten kirjailija itse kertoo kadonneesta vanhuksesta:

”Vaasan poliisi, radio kertoo, ilmoittaa kadonneeksi yhdeksänkymmentäneljävuotiaan Otto Johannes Näsin, joka lauantaina iltapäivällä katosi Setterbergin säätiön vanhainkodista Vaasassa. Kadonnut on sataseitsemänkymmentäkahdeksan senttiä pitkä, kulkee hiukan kumarassa, hänellä on ohut valkoinen tukka ja punakat kasvot. Katoamishetkellä – tässä kuuluttaja epäröi hiukan – hän oli pukeutunut harmaaseen lentäjänhaalariin ja kumisaappaisiin ja päässä hänellä oli ruskea nahkahappu ja aurinkolasit. Katoamishetkellä hänen havaittiin...”

Jotain tapahtuu lukijan äänelle. Hän ei usko omiin sanoihinsa. Hän vaikenee ja rykäisee... hänen siis havaittiin kantavan... airoa. Airoa?

Kuulostaa aivan siltä kuin kuuluttaja olisi purskahtamaisillaan nauruun. Minä ihmettelen, onko hänen mieleensä äkkiä juolahtanut, että joku pilaillee hänen kanssaan. Mutta itsekuri perii voiton. Haudanvakavana hän toistaa: Katoamishetkellä hän siis kantoi airoa, jonka varsi on vihreä ja lapa punainen. Henkilöitä, joilla on tietoa kadonneesta 94-vuotiaasta Otto Näsistä, pyydetään ottamaan yhteyttä Vaasan rikospoliisiin, puhelinnumero 961-323611, tai kääntymään lähimmän poliisiviranomaisen puoleen. Kadonnut on todennäköisesti sekavassa tilassa eikä kykene huolehtimaan itsestään.” (Sund 1998: 400–401.)

*Entä kun uutinen ei enää olekaan uutinen, vaan
keinotekoinen tapahtuma ja vain tekeytyy uutiseksi?*

Eva Dahlgren, Kuinka lähestyä puuta (2005)
suomentanut Ulla Lempinen

*Genres relate independent beliefs to shared experience
so the production of genre is always the production of
community and of self.*

Ken Hyland (2012)

*Lehdistö heittäytyi ahnaasti jutun kimppuun
varsinkin kun pääkirjoitusten laatijat ja
pakinoitsijat saivat tilaisuuden pitää poliisivoimien
kyvyttömyyttä pilkkanaan. Jopa ulkomaiset
sanomalehdet suvaisivat kiinnostua asiasta:
pikku-uutisia kuuluu julkaistun sekä Dagens
Nyheterissä Tukholmassa että Berlingske Tidendessä
Kööpenhaminassa, niin, Pravdakin kuuluu
maininnee tapauksen jälleen yhtenä kapitalismille
luonteenomaisen turmeluksen ilmentymänä. [– –]
Mitä objektiivisuuteen ja asiallisuuteen tulee, nämä
sanomalehtineekerien ja kabareekäsikirjoittajien
versiot tapahtumien kulusta jättävät tosin
toivomisen varaa.*

Lars Sund, Puodinpitäjän poika (1998)
suomentanut Kaarina Sonck

Abstract

The student as a news reporter

Genre knowledge and news production in the Finnish matriculation examination textual skills test

The themes of the doctoral research concern the journalistic quality of news texts written by Finnish matriculation examination candidates and the genre knowledge implied by the texts produced. Another aim of the research is to examine the features of a prototypical news item as a basis for comparison, to discuss the context of news texts and the assessment of texts and to consider the effectiveness of this type of text production task. The background to the research is provided by the Finnish language test first introduced in the Finnish matriculation examination in 2007, which was divided into an essay and a textual skills test. The third task in the textual skills test involved genre modification. The task was to produce a news item of 200–250 words for the *Siklax* local newspaper, based on the events described in a fictive text. The source text in question was an excerpt from the beginning of the novel *Puodinpitäjän poika* (*The Shopkeeper's Son*, 1998) by Lars Sund. The candidates have Finnish as their first language.

The research belongs to the field of discourse analysis, genre research and linguistic text-oriented research. The main research material consists of 388 answers to the matriculation examination task, i.e. news texts written in spring 2007. The **sample is statistically representative**. The journalistic quality of the main material is analysed by comparing the answers with a prototypical basic news item, whose genre and discourse conventions have been defined on the basis of analyses of different comparative material. In this research, the genre features of the test answers are primarily structural features of the text, while the discourse features most often relate to journalistic “news-like” use of language, style and choices of factual content suitable for a news item. The context of the news texts is studied, for example, by analysing texts intended to give guidance in writing, the comments of evaluators and the perceptions of news reporters, which were collected in focus group discussion. The assessment of the texts and the effectiveness of the genre are analysed, for example, by comparing the journalistic features in proportion with the points scored for the news texts and the sensors’ comments.

The news texts are approached from the perspective of the functional categories typical of the genre. The objects of detailed analysis are the headline and intro and the summary of the news story as a whole examined on the basis of the news questions and types of beginnings. Other functional sequences, such as the main events, background and comments are analysed with reference to the text types most often used in them. The overall structure of the texts is described by the time structure and schema of the answers. The additional objects of study are the choices of factual content and style applicable to the perspective of news discourse.

As a result of the research, detailed information is produced on the genre and discourse features of news items. The observations on the news texts produced by candidates also tell us a great deal about the features of real news items. Even though, on the basis of context analysis, the news item did not prove to be a typical genre of writing practised in the upper secondary school, the matriculation examination candidates succeeded in placing their answers in the right situational contexts and in producing texts that in many ways resembled news items. This indicates that the candidates did have genre knowledge. According to the research this knowledge is based on cultural and social conventions that have become familiar both in and outside school, mainly by reading and analysing news items. However, the journalistic quality of the answers arises through various linguistic and structural choices. The news texts display more features applicable to the news genre than to news discourse.

From the research findings it can be concluded that it is important to be aware of and to take into consideration the students’ implicit genre knowledge and genre repertoire, both in teaching and in test situations. Even though the candidates’ news texts had many journalistic features, their answers had been given rather low scores. Special attention should be paid to the formulation of the task and the instructions given, the choice of an effective source text for the task and the criteria for assessing the test, which according to this research were not interpreted uniformly and which were insufficient for assessing the text production task. There should be a reference to the genres that may possibly appear in the Finnish language test in the upper secondary school syllabus and in other institutional texts. Thus, the candidates, as well as those responsible for compiling instructions for the setting and assessment of tasks and for assessing the answers would share the same context.

Tiivistelmä

Abiturientti uutistoimittajana

Tekstilajin taju ja uutisen tuottaminen äidinkielen tekstitaidon kokeessa

Väitöstutkimuksen kohteena oli abiturienttien kirjoittamien uutistekstien uutismaisuus ja tekstien implikoima tekstilajin taju. Tavoitteena oli lisäksi tarkastella vertailun pohjaksi prototyyp-pisen uutisen piirteitä, käsitellä uutistekstien kontekstia ja tekstien arviointia sekä pohtia tuot-tamistehtävätyypin toimivuutta. Tutkimuksen taustana oli suomalaisessa ylioppilastutkinnossa ensi kertaa keväällä 2007 toteutettu suomenkielinen äidinkielen koe, joka jakautui esseekokeeseen ja tekstitaidon kokeeseen. Tekstitaidon kokeen kolmas tehtävä oli niin sanottu tekstilajimuunnos. Siinä piti tuottaa 200–250 sanan uutinen Siklaxin paikallislehteen fiktiivisessä tekstissä kuvattujen tapahtumien pohjalta. Pohjatekstinä oli katkelma Lars Sundin romaanin Puodinpitäjän poika (1998) alusta.

Tutkimus kuuluu diskurssintutkimuksen, tekstilajitutkimuksen ja lingvistiseen tekstintut-kimuksen alaan. Pää tutkimusaineistona oli 388 ylioppilaskokeessa kirjoitettua vastausta eli uutis-tekstiä keväältä 2007. Otos oli tilastollisesti edustava. Pääaineiston uutismaisuutta analysoitiin vertaamalla vastauksia prototyypiseen perusuutiseen, jonka genre- ja diskurssikonventiot määrit-tyivät erilaisten vertailuaineistojen analyysin pohjalta. Vastausten genrepiirteet olivat tässä tutkimuk-sessa lähinnä tekstin rakenteellisia ominaisuuksia, kun taas diskurssi-piirteet liittyivät uutismaiseen kielenkäyttöön, tyyliin ja uutiseen soveltuviin asiasisällön valintoihin. Uutistekstien kontekstia tutkit-tiin analysoimalla esimerkiksi kirjoittajaksi harjaantumista ohjaavia tekstejä, arvioijien komment-teja ja uutistoimittajien käsityksiä, jotka tulivat esiin fokusryhmäkeskustelussa. Tekstien arviointia ja tehtävätyypin toimivuutta analysoitiin suhteuttamalla uutismaisia piirteitä esimerkiksi uutistekstien saamiin pistemääriin ja sensorikommentteihin.

Uutistekstejä lähestyttiin uutisgenreille tyypillisten funktionaalisten jaksojen näkökul-masta. Yksityiskohtaisen analyysin kohteena olivat vastauksen otsikko ja intro sekä uutisen kärki kokonaisuutena uutiskysymysten ja aloitustapojen perusteella tarkasteltuina. Muita funktionaalisia jaksoja, kuten päätapahtumia, taustatietoja ja kommentteja, analysoitiin niissä tyypillisimmin esiin-tyvän tekstityypin avulla. Vastausten aikastrukturi ja skeema kuvasivat tekstien kokonaisraken-netta. Tarkastelun kohteena olivat lisäksi uutisdiskurssin näkökulmaan soveltuvat asiasisällön ja tyylin valinnat.

Tutkimuksen tuloksina oli tarkkaa tietoa uutistekstien genre- ja diskurssi-piirteistä. Havainnot kokelaiden uutisteksteistä kertoivat paljon myös todellisen uutisen piirteistä. Vaikka uutinen ei osoit-tautunutkaan kontekstin analysoinnin perusteella lukiokirjoitelmien tyypilliseksi tekstilajiksi, abiturientit onnistuivat sijoittamaan vastauksensa oikeaan tilannekontekstiin ja tuottamaan tekstin, joka muistutti monin tavoin uutista. Tämä osoitti, että abiturienteilla oli uutisgenre-tajua. Taju pohjasi tutkimuksen perusteella kulttuurisiin ja yhteisöllisiin konventioihin, jotka olivat tulleet tutuksi niin vapaa-aikana kuin koulussakin pääosin uutisten lukemisen ja analysoinnin kautta. Vastausten uutis-maisuus syntyi kuitenkin erilaisten kielellisten ja rakenteellisten ratkaisujen kautta. Uutisteksteissä oli havaittavissa enemmän uutisgenreen kuin uutisdiskurssiin soveltuvia piirteitä.

Tutkimustuloksista voi päätellä, että opiskelijoiden implisiittinen tekstilajin taju ja genre-repertuaari on tärkeää tiedostaa ja huomioida sekä opetuksessa että koetilanteessa. Vaikka koke-laiden uutisteksteissä oli paljon uutismaisia piirteitä, vastaukset olivat saaneet melko alhaisia pistemääriä. Erityinen huomio tulisikin kohdistaa kokeen tehtävänannon muotoiluun ja tehtävän ohjeistukseen, tehtävän kannalta toimivan pohjatekstin valintaan ja kokeen arviointikriteereihin, joita ei tutkimuksen mukaan tulkittu yhdenmukaisesti ja jotka olivat riittämättömät tuottamistehtävän arviointiin. Äidinkielen ylioppilaskokeessa mahdolliset genret tulisi mainita lukion opetussuunnitel-massa ja muissa institutionaalisissa teksteissä, jotta kokelaat, tehtävänantojen ja arviointiohjeiden laatijat sekä vastausten arvioijat jakaisivat saman kontekstin.

Sisällys

I Tutkimuksen lähtökohdat ja teoreettinen tausta

1	Johdanto	17
1.1	Tutkimuksen lähtökohdat ja tutkimuskysymykset	17
1.2	Tekstitaidon koe ylioppilaskirjoituksissa	24
1.2.1	Historiallinen kehitys ja kokeen uudistus	24
1.2.2	Ensimmäinen tekstitaidon koe keväällä 2007	28
1.3	Näkökulmia koulukirjoittamiseen	30
1.4	Tutkimusaineisto	35
1.4.1	Aineistojen ryhmittely	35
1.4.2	Pääaineisto	36
1.4.3	Muut aineistot	37
1.5	Tutkimusmenetelmät	41
2	Tutkimuksen viitekehys	45
2.1	Genre eli tekstilaji	45
2.1.1	Genre toimintana	48
2.1.2	Genre rakenteena	49
2.1.3	Genre tässä tutkimuksessa	52
2.2	Tekstilajin taju	53
2.3	Diskurssi	56
3	Uutinen genrenä	59
3.1	Uutinen journalistisena muotona	59
3.2	Erilaisia uutisia ja uutiskriteereitä	62
3.3	Uutisen skeema ja narratiivisuus	65
3.4	Uutisen kärki	69
3.4.1	Otsikko	70
3.4.2	Intro	71
3.5	Uutisen moniäänisyys	72
3.6	Uutisdiskurssi	74
3.7	Paikallisuutisen piirteitä	76
3.8	Uutismaisuus tässä tutkimuksessa: genren ja diskurssin kudelma	78

II Uutistekstien konteksti

4	Uutisgenre kokelaiden resurssina	83
4.1	Uutistekstien kontekstista	83
4.2	Uutinen perusasteen aikana	86
4.3	Uutinen institutionaalisissa teksteissä	89
4.3.1	Uutinen Lukion opetussuunnitelman perusteissa	90
4.3.2	Uutinen koulukohtaisissa opetussuunnitelmissa	94
4.3.3	Uutinen ja tuottamistehtävä Äidinkielen kokeen määräyksissä	95

4.4	Uutinen lukiossa	96
4.4.1	Uutinen lukio-opetuksessa	96
4.4.2	Lukiokirjoittamisen genreistä	98
4.4.3	Uutinen kokelaiden käyttämissä lukion oppikirjoissa	101
4.4.4	Uutinen uudemmissa lukion oppikirjoissa	108
4.5	Uutinen koetilanteen teksteissä	109
4.5.1	Tehtävänanto	109
4.5.2	Pohjateksti: Lars Sundin romaanikatkelman uutisaines	111
4.5.3	Oheistekstit: yleinen ohje, muut tehtävänannot ja aineistot	113
4.6	Kokoavaa tarkastelua uutisgenreistä kokelaiden resurssina	114

III Vastausten uutismaisuus

5	Tutkimusaineiston kuvaus	119
5.1	Pääaineisto	119
5.2	TS-aineisto	124
5.3	Esimerkkien esitystavan konventiot	126
6	Uutisen kärki	129
6.1	Otsikko	129
6.1.1	Yleistä aineiston otsikoista	130
6.1.2	Kertovat otsikot: lauseotsikot	133
6.1.2.1	Teemapaikka	134
6.1.2.2	Finiittiverbi	137
6.1.2.3	Loppuosa	139
6.1.3	Kertovat otsikot: itsenäiset NP:t	141
6.1.3.1	Teema- ja orientaatiokenteet	142
6.1.3.2	Kopularakenteet	143
6.1.4	Leimaotsikot	144
6.1.5	Väliotsikot	145
6.1.6	Otsikoiden uutismaisuus	146
6.2	Intro	154
6.2.1	Yleistä aineiston introista	155
6.2.2	Introjen alkukentät	158
6.2.3	Introjen verbit	164
6.2.4	Introjen päälauseiden loppuosat ja sivulauseet	166
6.2.5	Introjen uutismaisuus	170
6.3	Uutiskysymykset ja aloitustavat	177
6.3.1	Uutisen kärki vastauksena uutiskysymyksiin	178
6.3.2	Aloitustapojen luokittelua	181
6.3.2.1	Ydinaloitus	184
6.3.2.2	Johdatteleva aloitus	187
6.3.2.3	Tarkentava aloitus	188
6.3.2.4	Yksityiskohta-aloitus	189
6.3.2.5	Irrallinen aloitus	190
6.3.2.6	Kronologinen aloitus	191
6.3.2.7	Aloitustapojen uutismaisuus	193

7	Uutisen muut jaksot	197
7.1	Funktionaalista jaksoista ja tekstityypeistä	198
7.2	Konteksti: tunnisteet	201
7.3	Päätapahtumat: kertovat jaksot	205
7.4	Taustatiedot: kuvailevat jaksot	211
7.5	Kommentit: erittelevät ja perustelevat jaksot	215
7.6	Seuraukset ja verbaaliset reaktiot: ohjailevat jaksot	221
7.7	Verbaaliset reaktiot: vastausten moniäänisyys	225
7.8	Viimeisten kappaleiden suhde sanamäärävaatimukseen	235
7.9	Muiden jaksoiden uutismaisuus	240
8	Uutisdiskurssin näkökulman noudattaminen	243
8.1	Uutisdiskurssin mukaiset asiasisällön valinnat	243
8.1.1	Päätapahtuma ja pohjatekstin ulkopuoliset tulkinnot	244
8.1.2	Epätarkka paikka ja aika	248
8.1.3	Irralliset yksityiskohdat	249
8.2	Uutisdiskurssin mukaiset tyylin valinnat	252
8.2.1	Yksityisyyden suoja	252
8.2.2	Otto Näsin ja hänen apurinsa nimi	254
8.2.3	Otto Näsin sairaudet	257
8.2.4	Evaluoivat sanat ja lausekkeet	260
8.2.5	Diskurssiin sopimattomat lauserakenteet	264
8.3	Vastausten uutisdiskurssia ilmentävä Siklax-konteksti	267
8.4	Yhteenvedo uutisdiskurssin näkökulman noudattamisesta	272
9	Fokuksessa tekstilajin taju	275
9.1	Uutistekstien kokonaisrakenne: aikastrukturi ja skeema	275
9.2	Vastausten uutismaisuutta vähentävät tekijät	285
9.3	Abiturienttien uutisgenren taju	289
10	Lopuksi	297
10.1	Tuottamistehtävien arvioinnista	297
10.2	Tutkimusmenetelmien evaluointia ja ehdotuksia jatkotutkimusaiheiksi	303
	Lähteet	307
	Asiahakemisto	325
	Liitteet	329
	LIITE 1. Äidinkielen tekstitaidon koe, kevät 2007	
	LIITE 2. Eritasoisten suoritusten tuntomerkkejä (ÄKM: 5–6)	
	LIITE 3. TS-aineiston pääotsikot ja ilmestymispäivämäärät	
	LIITE 4. Fokusryhmäkeskustelun pohjana olevat avoimet kysymykset	
	LIITE 5. Uutisen esiintyminen kokelaiden käyttämissä oppikirjasarjoissa	

Asetelmat

ASETELMA 1.	Tutkimuskysymysten suhde aineistoihin ja luku, jossa kysymystä erityisesti käsitellään.	40
ASETELMA 2.	Vuoden 1994 ja 2003 äidinkielen opetussuunnitelmien mukaisten valtakunnallisten kurssien nimet.	90
ASETELMA 3.	Opetetut uutiseen liittyvät asiat ja niiden esiintyminen Käsikirjassa, LUKI:ssa ja Kivijalassa.	105
ASETELMA 4.	Uutiseen liittyvät tehtävätyypit ja esimerkit ja niiden esiintyminen Käsikirjassa, LUKI:ssa ja Kivijalassa.	106
ASETELMA 5.	Pääotsikoiden syntaktiset skeemat.	149
ASETELMA 6.	Pääotsikoiden semanttiset skeemat.	150
ASETELMA 7.	Introjen semanttiset skeemat.	174
ASETELMA 8.	Uutistekstien funktionaalisten jaksojen suhde tekstityyppeihin.	199
ASETELMA 9.	Pohjatekstin rakentuminen: kappaleen järjestysluku, funktionaalinen jakso ja asiasisältö.	206

Kuviot

KUVIO 1.	Äidinkielen ylioppilaskoe vuodesta 1992 eteenpäin: koetyypit, tuotokset, pisteitykset ja arviointi.	26
KUVIO 2.	Uutisen skeema van Dijkia (1988: 55) mukaillen.	68
KUVIO 3.	Uutismaisuuden osatekijät.	79
KUVIO 4.	Uutistekstien konteksteja.	86
KUVIO 5.	Uutistekstien otsikoiden uutisgenren tajuua osoittavat genreen ja diskurssiin liittyvät piirteet.	153
KUVIO 6.	Uutisgenren tajuun liittyvä pääotsikoiden uutismaisuuden aste.	154
KUVIO 7.	Uutistekstien introjen uutisgenren tajuua osoittavat genreen ja diskurssiin liittyvät piirteet.	176
KUVIO 8.	Uutisgenren tajuun liittyvä introjen uutismaisuuden aste.	177
KUVIO 9.	Uutisgenren tajuun liittyvä aloitustapojen uutismaisuuden aste.	193
KUVIO 10.	Uutistekstien muiden jaksojen uutisgenren tajuua osoittavat genreen ja diskurssiin liittyvät piirteet.	241
KUVIO 11.	Otto Näsin roolin ja käsiteltävän asian julkisuus Juholinia & Kuuttia (2003: 164) mukaillen.	253
KUVIO 12.	Uutistekstien tyypillinen skeema.	279

Taulukot

TAULUKKO 1.	Pääaineiston uutistekstien jakautuminen pistemäärittäin ja sukupuolittain. Sulkeissa oleva luku kertoo valtakunnallisen prosenttiosuuden keväällä 2007.	119
TAULUKKO 2.	Pääaineiston lukiot jaoteltuna läänin, kuntaluokituksen, kokoluokan, vastausten lukumäärän ja pisteiden keskiarvon mukaan.	120
TAULUKKO 3.	Pääaineiston uutistekstien saaman pistemäärän ja lopullisen äidinkielen kokeen arvosanan riippuvuussuhde.	122
TAULUKKO 4.	Pääaineiston ja koko maan kokelaiden äidinkielen loppuarvosanojen jakauma keväällä 2007.	123
TAULUKKO 5.	Kappaleiden lukumäärä uutisteksteissä.	124
TAULUKKO 6.	Pääotsikoiden syntaktisten rakenteiden tyyppi, ryhmä, lukumäärä ja prosenttiosuus.	132
TAULUKKO 7.	Yleisimmät toimijaan viittaavat teemapaikkaiset lausekkeet, niiden tyyppi ja lukumäärä lauseotsikoissa.	135
TAULUKKO 8.	Lauseotsikoissa esiintyvät yleisimmät finiittiverbit ja niiden lukumäärät yksinkertaisissa lauseissa (n_{yks}) ja yhdyslauseissa (n_{yl}).	138

TAULUKKO 9.	Otsikoiden kuvaamien yleisimpien päätapahtumien lukumäärä ja prosenttiosuus.	148
TAULUKKO 10.	Epäutuiset otsikot pistemäärittäin jaoteltuna ($n = 99$).	151
TAULUKKO 11.	Introjen yhdyslauseiden yleisimmät rakenteet.	156
TAULUKKO 12.	Intron aloittavien lausekkeiden ryhmät.	158
TAULUKKO 13.	Intron alkukentän kaikki lausekkeet.	162
TAULUKKO 14.	Introissa esiintyvien yleisimpien verbien lukumäärä yksinkertaisissa lauseissa (n_{yks}), yhdyslauseissa (n_{yl}) ja infiniittisissä lausekkeissa (n_{inf}).	165
TAULUKKO 15.	Introjen päälauseiden loppuosien aiheiden lukumäärä yksinkertaisissa lauseissa (n_{yks}), rinnasteisissa päälauseissa (n_{rinn}) ja yhdyslauseiden päälauseissa (n_{yl}).	166
TAULUKKO 16.	Introjen kuvaamat yleisimmät tapahtumat ja niiden lukumäärä (n_t) suhteutettuna kaikkiin introissa esiintyviin tapahtumiin ($n = 610$).	172
TAULUKKO 17.	Epäutuisuuden introjen jakautuminen pistemäärittäin ($n = 149$).	174
TAULUKKO 18.	Uutisen kärki vastauksena uutiskysymyksiin.	178
TAULUKKO 19.	Uutisen kärjessä olevien uutiskysymysten vastausten lukumäärä (n_{uk}) suhteessa koko aineistoon ($n = 388$).	181
TAULUKKO 20.	Eri aloitustapojen lukumäärät sekä pääaineistossa että TS-aineistossa.	184
TAULUKKO 21.	Aloitustapojen yleisyys pistemäärittäin.	194
TAULUKKO 22.	Irralliset ja kronologiset aloitukset pistemäärittäin.	194
TAULUKKO 23.	Tunnistetyypit: lausekkeiden määrä, lausekkeiden sisällöt ja esiintymien lukumäärä.	203
TAULUKKO 24.	Tunnisteita sisältävien uutistekstien lukumäärä (n_{tu}) ja prosenttiosuus pistemäärittäin.	204
TAULUKKO 25.	Yksiäänisten uutistekstien lukumäärä (n_y) ja prosenttiosuus pistemäärittäin.	227
TAULUKKO 26.	Otto Näsin kuoleman sisältävien uutistekstien lukumäärä (n_k) ja prosenttiosuus pistemäärittäin.	247
TAULUKKO 27.	Otto Näsin nimen sisältävien uutistekstien lukumäärä (n_n) ja prosenttiosuus pistemäärittäin.	254
TAULUKKO 28.	Kyseenalaisten sairauksien mainintoja sisältävien uutistekstien lukumäärä (n_s) ja prosenttiosuus pistemäärittäin.	259
TAULUKKO 29.	Siklax-kontekstin sivuuttavien uutistekstien lukumäärä (n_{sk}) ja prosenttiosuus pistemäärittäin.	271
TAULUKKO 30.	Uutisdiskurssin horjuvuutta sisältävien uutistekstien lukumäärä (n_{ud}) ja prosenttiosuus pistemäärittäin.	273
TAULUKKO 31.	Uutistekstit jaoteltuna pistemäärittäin niiden aikarakenteen mukaan: pohjatekstin alun parafrasien, aikarakenteeltaan kompleksisten ja kronologisten uutistekstien lukumäärä ja prosenttiosuus.	278
TAULUKKO 32.	Uutisteksteistä puuttuvat piirteet.	286

Tutkimuksen lähtökohdat ja teoreettinen tausta

1 Johdanto

Alussa olivat televisio, airo – ja Otto Näs. Näs tuli tutuksi kevään 2007 abiturienteille, jotka saivat ensimmäisessä tekstitaidon ylioppilaskokeessa tehtäväkseen kirjoittaa paikallislehden uutisen Lars Sundin (1998) romaanikatelman tapahtumien pohjalta. Romaanin alkunäytöksessä 94-vuotias vanhus Otto Näs karkaa vaasalaisesta vanhainkodista ja rikkoo sitä ennen airoilla television. Tässä tutkimuksessa analysoin abiturienttien tekstitaidon kokeen vastausten uutismaisuutta ja niiden implikoimaa tekstilajin tajua.

1.1 Tutkimuksen lähtökohdat ja tutkimuskysymykset

2000-luvun media-arjessa elävä ei voi välttyä kotikatua, kotimaata ja ulkomaita käsittelevien uutisten vyöryltä. Uutisiin törmää kaikissa viestimissä; uutinen on edelleen median perustekstilaji. Poikani tiesi jo kolmivuotiaana kertoa, että hänelle esittämäni asia ”ei ole mikään uutinen”. Uutinen on siis kaikille tuttu juttu, mutta suurin osa ihmisistä kohtaa uutisen vain loppukäyttäjänä eli median kuluttajana, esimerkiksi sanomalehden lukijana. Historiassaan ensimmäisessä tekstitaidon kokeessa ylioppilaskokelaat joutuivatkin yllättäen poikkeukselliseen rooliin: heille tarjottiin mahdollisuus tutustua uutiseen sisällöntuottajan näkökulmasta. Abiturienttien harppaus uutistoimittajan saappaisiin on lähtökohtana ja inspiraationa tässä tutkimuksessa.

Tutkimukseni pääaineistona ovat abiturienttien kevään 2007 tekstitaidon kokeen vastaukset (UUT2007), joita kutsun tutkimuksessani *uutisteksteiksi*, *teksteiksi* tai *vastauksiksi*. Tärkeimmän osan tutkimustani muodostaa ylioppilaskokeeseen kirjoitettujen konkreettisten uutistekstien rakenteen ja kielen laadullinen ja määrällinen analyysi uutistekstilajin piirteiden näkökulmasta. Tutkimusotteeni on pääosin deskriptiivinen. Tavoitteenani on kuvata yhden esimerkkiaineiston avulla laajemminkin lukiolaisten TEKSTILAJIN TAJUUN eli kirjoittajan ja lukijan jakamaan intuitiiviseen tekstilajitietoisuuteen liittyviä piirteitä sekä tekstitaidon kokeen tuottamistehtävyytiin toimivuutta. Näistä tavoitteista ensimmäinen eli tekstilajin, tarkemmin uutisgenren tajua osoittavien piirteiden kuvaus saa enemmän painoa kuin tekstitaidon kokeeseen liittyvät käytännön sovellukset (ks. myös Mikkonen 2010: 196).

Tutkimukseni edustaa kielitieteellistä diskurssintutkimusta, jonka perustana on kielenkäyttö sosiaalisena toimintana (Johnstone 2002: 3). Tutkimuksen kohteena oleva tekstilaji on muotoutunut omanlaisekseen historiallisista ja kulttuurisista syistä. Monet kielen rakenteet ja piirteet ovat indeksisiä eli välittävät tietoa kontekstistaan. Kielinäkemykseni on pääasiassa funktionaalis-konstruktivistinen: tarkastelen tekstejä kontekstissaan ja näen kielen ja tekstilajin tajun yhteisöllisinä, ei vain yksittäisten kielenkäyttäjien ominaisuuksina. Tutkimus on lingvistinen, mutta sillä on annettavaa myös mediatutkimukseen ja kasvatustieteisiin, ja se ottaa osaa kielipoliittiseen keskusteluun äidinkielen ylioppilaskokeen kehittämisestä. Työllä on lisäksi metodologisia tavoitteita: analysoin

samaa aineistoa eri näkökulmista ja vahvistan pääaineiston lingvistiksessä analyysissä syntyneitä havaintoja suhteuttamalla niitä niin sanotun prototyyppisen uutisen piirteisiin, sanomalehdessä ilmestyneisiin todellisiin uutisiin ja asiantuntijainformanttien esittämiin mielipiteisiin (ks. luku 1.4).¹

Tekstilaji uutinen esiintyy arkielämässä lähinnä kolmessa merkityksessä. Tavallisessa kielenkäytössä *uutinen* toimii ensinnäkin usein osana lausetta, jolla luonnehditaan, että jokin asia tai tapahtuma on uusi, yllättävä tai merkittävä. Toiseksi *uutisella* voidaan viitata tiettyyn ohjelmatyyppiin, joka esittää uutisia esimerkiksi televisiossa tai radiossa. Kolmanneksi ja tässä tutkimuksessa *uutisella* tarkoitetaan kuitenkin esimerkiksi sanomalehdessä ilmestyvää journalistista genrea, jolla on melko vakiintunut rakenne ja jossa käytetään tietynlaista kieltä ja tyyliä. (Ks. myös KS: 454–455; van Dijk 1988: 4.) Pertti Hemánuksen (1990: 82) määritelmän mukaan uutinen on ”neutraaliksi tarkoitettu ajankohtainen faktapohjainen todellisuuden kuvaus”. Uutinen ei ole vain jotain, joka tapahtuu, vaan tapahtuma, jonka katsotaan olevan uutisoinnin arvoinen ja josta kirjoitetaan uutinen (Luukka 1997: 107, 124).

Uutista pidetään professionaalisen genrenä, koska sen kirjoittaminen on osa toimittajan ammattia ja koska se vaatii erityisesti käytännön työelämässä opittavaa osaamista (Solin 2001: 166–167, 175; Ruohomäki 2002: 59–60; Ruohomäki 2003; Pietilä, J. 2012: 596). Tekstitaidon kokeen tuottamistehtävään kirjoitettavan uutistekstin tavoitteena on olla yksi äidinkielen ylioppilaskokeen suorituksista ja samalla tietoa objektiivisesti välittävä paikallisuutinen. Ylioppilaskirjoituksen konteksti ja normit asettavat suorituksen tekstilajille tietyt vaatimukset: genren todellinen konteksti, esimerkiksi sen tyyppillinen kohdeyleisö puuttuu koetilanteesta (ks. myös Silén 2011: 297). Ylioppilaskokeessa kirjoitettava tekstilaji on hybridinen ja kompleksinen juuri koeluonteensa takia (ks. myös Bahtin 1986 [1953]: 61–62; Berge 1988; Nyström 2000: 26; Juvonen 2004: 18). Lisäksi uutistehtävän pohjateksti eli fiktiivinen romaanikatkelma on keinotekoinen uutisen tietolähteenä.² Kielellisen ja sosiaalisen toiminnan reunaehtoina ovat koetilanteen, tehtävänannon ja pohjatekstin lisäksi kokelaan omat resurssit, esimerkiksi aikaisempi kokemus uutisen kirjoittamisesta, uutisgenren konventioiden hallinta sekä kirjoitustaidot (ks. Pietikäinen & Mäntynen 2009: 52). Opiskelijoilla kirjoitettavan genren valintaa täytyisikin harkita tarkkaan: genren pitäisi kuulua heidän tekstikäytänteihinsä ja linkittyä jollain tavalla mielekkääseen tehtävään ja päämäärään (ks. esim. Bazerman 1997: 19).

Tutkimukseni on erityislaatuinen verrattuna muihin uutisgenrea käsitteleviin tutkimuksiin, koska sen pääaineistona eivät ole todelliset uutiset vaan niiden jäljitelmät.³ Joka tapauksessa tekstitaidon kokeen vastausten uutismaisuutta ja sitä kautta kokelaiden tekstilajin tajua on mahdollista ja hedelmällistäkin tutkia. Suvi Honkanen (2009) on osoittanut, että kompleksisten tekstien analysoiminen on tärkeää, koska se paljastaa

---

1 Bhatia (1993: 22–36) kommentoi, että tekstilajitutkijan kannattaa tarkistaa lingvistisen analyysinsä tulokset asiantuntijainformanteilla.

2 Käsitellen pohjatekstiä analyysissäni samalla tavalla kuin kokelaat ovat sitä joutuneet käsittelemään eli tekstikatkelmana, joka toimii uutistekstin lähdemateriaalina. En voi siis ottaa huomioon koko romaanin asiasisältöä (vrt. Rikama 2012).

3 Heikkilä (2006: 41–42) esittelee kootusti lingvistisiä sanomalehtitutkimuksia.

uusia tutkimuskysymyksiä myös ”oikeaan” tekstilajiin ja laajentaa käsitystä tekstilajitutkimuksen erilaisista tasoista. Hypoteesini onkin, että uutisjäljitelmiä analysointi kertoo paljon todellisten uutisten konventioista.

Käytän GENREN käsitettä tutkimukseni lähtökohtana, koska aineistoni uutistekstien oletettu tekstilaji on tietty, kokeen tehtävänannossa nimetty genre eli uutinen.⁴ Puhun tässä tutkimuksesta *genrestä* ja *tekstilajista* synonyymisesti. Muut tieteenalat, esimerkiksi mediatutkimus, eivät yleensä suomenna *genreä tekstilajiksi*, mutta lingvistikissa tutkimuksessa se on perusteltua, koska termi *tekstilaji* viittaa nimenomaan kielelliseen genreen.⁵ Tieteellinen genre käsite on abstraktio: kokelaat eivät kirjoita uutisgenreä vaan uutisgenren edustajan. Genrejä voidaan kuvailla niiden rakenteellisilla ominaisuuksilla, ja niistä voidaan löytää tietynlainen skemaattinen rakenne. Genre on myös kuvattavissa kielellisinä ja tyylillisinä valintoina ja piirteinä, esimerkiksi tekstityypein ja diskurssein. Genret ovat siis abstrakteja tekstiprototyyppisiä, joiden rakenne on konventionaalinen ja joilla on tiettyjä kielellisiä ja tyylillisiä eli diskurssiin liittyviä piirteitä. (Ks. luvut 2.1, 2.2 ja 3.) Hahmotan DISKURSSIN genren kanssa ja genressä toimivaksi kielenkäyttötavaksi. Määrittelen *uutisdiskurssin* tässä tutkimuksessa tavaksi käyttää kieltä uutismaisesti eli hyödyntää uutisgenreille tyypillisiä kielen ja tyylin piirteitä ja valita uutisen objektiiviseen näkökulmaan soveltuvia sisällönaineiksia. (Ks. luvut 2.3 ja 3.6.) Uutisgenren ja -diskurssin analyysissä tukeudun valikoivasti ja soveltaen erityisesti sosiolingvisti Allan Bellin (1991; 1998) ja sosiokognitivisti Teun A. van Dijkin (1986; 1988; 1997) tutkimuksiin.

Kielitieteellisessä tutkimuksessa ei yleensä ole tapana yhdistää genren ja diskurssin käsitteitä (Lee 1992: 199; ks. kuitenkin Solin 2001), mutta aineistoni erityislaatuisuuden vuoksi koen molemmat käsitteet välttämättömiksi aineiston kuvauksen ja analyysin työkaluiksi. Noviiikirjoittajien tuottaman tekstilajin analysoinnissa onkin melko yleistä yhdistää erilaisia lähestymistapoja, koska poikkeuksellinen aineisto haastaa väistämättä vakiintuneiden tekstilajien analyysimenetelmät (Juvonen ym. 2012: 458).⁶ Yksi tämän tutkimuksen hypoteesi on, että vaikka kokelaan kirjoittama uutisteksti ei noudattaisikaan uutisgenren normeja ja skeemaa, siinä voi olla piirteitä ja jälkiä jonkinlaisesta uutisdiskurssista, joka edustuu esimerkiksi tiettyinä sisällön tai tyylin valintoina. Tekstitaidon vastausten uutismaisuus voi siis syntyä erilaisten kielellisten ja rakenteellisten ratkaisujen kautta.⁷ Uutismaisuutta ei nähdä tässä tutkimuksessa kuitenkaan pelkästään kokonaisen tekstin ominaisuutena, vaan esimerkiksi otsikko, uutisen kärki tai muu jakso voi itsessään olla enemmän tai vähemmän uutismainen. Uutistekstit sisältävät sekä genren että diskurssin piirteitä ja muodostavat näin moniaineiksia intertekstuaalisia sekamuotoja (ks. myös Fairclough 1997 [1995]: 50–51).

4 Swales (1990: 54–57) korostaa genren nimeämisen tärkeyttä sen määrittelyssä.

5 *Genrelle* läheinen termi on esimerkiksi mediatekstien kuvauksessa *ohjelma-* tai *juttutyypipi* (esim. Makkonen-Craig 2005: 209–210; Pietilä, J. 2012: 595–596). Mediatutkimuksessa *genrellä* voidaan tarkoittaa esimerkiksi elokuvan genreä eli lajityyppiä (musikaali, film noir, lännenelokuva, melodraama jne.). Ridell (2006) käsittelee artikkelissaan genren käsitettä ja sen käyttötapoja mediatutkimuksen näkökulmasta.

6 Lukiolaiset ovat toki tietynlaisia koulukirjoittamisen ammattilaisia (Komppa 2012: 180), vaikka ovatkin noviiseja uutisen kirjoittajina.

7 Adam ja Heidman (2004) puhuvat tekstilajimaisuudesta (*généricité*) samoin kuin Heikkinen (1999: 172–177), jonka mukaan tekstilajit ovat aina enemmänkin hybridisiä kuin ”puhtaita” tietyn tekstilajin normatiivisia edustajia.

Tämän tutkimuksen lähtökohdana olevan tehtävän ja sen pohjatekstin asiasisälön perusteella kirjoitettava uutinen on tyypiltään niin sanottu perusuutinen, tarkemmin määriteltynä paikallislehdessä ilmestyvä tapahtumauutinen, jossa kuvataan tiettyä rikosta eli vanhuksen paon aiheuttamaa vaaratilannetta vanhainkodissa (ks. luku 3.2). Tehtävässä vaadittu uutisteksti on melko prototyypinen uutinen niin rakenteen kuin siinä käytettävän diskurssinkin osalta. Siksi tutkimusotteeni sekä uutisgenreen ja -diskurssiin että pääaineistoon ja sen ominaispiirteisiin on hyvin normatiivinen. Genren kontekstuaaliset normit määräävät, miten tiettyssä sosiokulttuurisessa tilanteessa toimitaan (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 83). Koska tekstitaidon kokeessa vaadittu uutisgenre poikkeaa tutuista koulukirjoittamisen traditioista (ks. luku 4), hypoteesini on, että kokeilat ovat pyrkinet kirjoittamaan jännitteisessä normatiivisessa koetilanteessa mahdollisimman prototyypisen ja yhteisön odotuksia vastaavan uutisgenren edustajan (ks. myös Solin 2012).⁸ Normatiivisuus liittyy genreen myös intuitiivisesti: genre asettaa tekstille omat ”hyvän tekstin” ehtonsa (Juvonen ym. 2012: 469; Nieminen 2010: 177). Uutisena hyväksyttävän tekstin kirjoittaminen on tarpeenkin tilanteessa, jossa teksti arvioidaan ja jossa yksittäisen vastauksen pistemäärä vaikuttaa koko kokeesta saatavaan arvosanaan. Lisäksi yhtenä tekstitaidon vastauksen arviointikriteerinä voi pitää neutraalin yleiskielisen diskurssin hallintaa, mikä tukee valitsemaani normatiivista lähestymistapaa (ks. myös luku 3.6).⁹

Analysoin pääaineiston tekstien uutismaisuutta vertaamalla kokelaiden kirjoittamia vastauksia ”ideaaliin” perusuutiseen, jonka genre- ja diskurssikonventiot määrittävät erilaisten vertailuaineistojen analyysin pohjalta. Voidaan puhua uutisgenren sisäisistä normeista, jotka liittyvät genren rakenteeseen, sisältöön ja kieleen (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 83). Olen abstrahoinut prototyypisen uutisen genre- ja diskurssi- piirteitä analysoimalla uutisgenreä koskevaa teoria- ja tutkimuskirjallisuutta sekä toimittajille suunnattuja oppikirjoja, Turun Sanomissa ilmestyneitä tapahtumauutisia ja Ilmajoki-lehden aineistoa, lukiolaisten käyttämiä oppikirjasarjoja, tekstitaidon kokeen arviointiohjeita ja asiantuntijoiden eli uutistoimittajien, sensoreiden ja äidinkielen ja kirjallisuuden opettajien käsityksiä uutisesta. Osittain vertailu on pohjautunut myös omaan uutistekstilaji-intuitioon. (Ks. asetelma 1: kohta 3, s. 40.) Ideaali, normatiivinen uutinen on luonteva vertailukohta, koska fiktiivisen pohjatekstin perusteella kirjoitettua todellista uutista ei ole olemassa (vrt. Puskalan tutkimusasetelma 1998; ks. myös Kalliokoski 2002: 153). Pääaineiston uutistekstien vertaaminen prototyypiseen perusuutiseen on perusteltua myös siksi, että lukion äidinkielen ja kirjallisuuden oppikirjat käyttävät uutistekstilajin opetuksessa pääasiassa prototyypiseen uutiseen liittyviä tietoja niin oppikirjateksteissä, tehtävissä kuin esimerkeissäkin (luku 4.4.3; ks. myös Juvonen 2008: 469; Harmanen 2011: 388; Juvonen ym. 2012: 469).

Uutista pidetään hyvin normatiivisena genrenä: uutisen rakenne ja kielenkäyttö ovat pitkälti säännönmukaisia (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 83). Tämä näkyy myös tässä tutkimuksessa: prototyypisen uutisen genre- ja diskurssipiirteet esitetään kai-

8 Tehtävänannon edellyttämä paikallislehtikonteksti täytyisi kuitenkin käydä ilmi kokelaiden uutisteksteistä jollain tavalla (ks. luku 8.3). Huomioin analyysiluvuissa joitain mahdollisia paikallisuutiseen soveltuvia konventioita (ks. esim. otsikon kysymysmerkki s. 151).

9 Tämän arviointikriteerin voi havaita vähintäänkin implisiittisesti Äidinkielen kokeen määräyksistä (ks. ÄKM; liite 2: eritasoisten suoritusten tuntomerkkejä).

kissa edellä mainituissa vertailuaineistoissa miltei samalla tavoin (ks. esim. luku 3). Kun puhutaan tyyppillisestä perusuutisesta, tutkimuskirjallisuuden, toimittajille suunnattujen oppikirjojen, uutistoimittajien, sensorien, opettajien, tekstitaidon kokeen arviointiohjeiden laatijoiden ja lukion oppikirjojen näkemykset ovat erittäin yhteneviä. Myös Turun Sanomien todelliset tapahtumauutiset ovat lähellä tyyppillistä, ideaalia uutista, mikä on toisaalta ollut todellisten uutisten valinnan perusteenakin (ks. luku 5.2).¹⁰ Tavoitteenani ei kuitenkaan ole tässä tutkimuksessa vertailla yksityiskohtaisesti eri lähteiden tapoja esittää tyyppillisen uutisen piirteitä ja lopuksi esittää yhtenäistä kuvaa prototyypillisestä tai todellisesta uutisesta. Kokonaiskuva vertailuaineistosta olisi toki kiinnostavaa koostaa, mutta se paisuttaisi tutkimusta liiaksi. Olen päättänyt esitystapaan, jossa lähdän pääaineiston analyysistä ja esitän vertailuaineistoihin liittyviä havaintoja ja yksityiskohtia tarpeen mukaan. Prototyypillisen uutisen piirteet ovat siis analyysiluvuissa irrallaan toisistaan, mutta tämä ratkaisu palvelee nähdäkseni paremmin pääaineiston uutismaisuuden arviointiin liittyvää tutkimuksen tavoitetta. Luku 3 antaa kuitenkin hyvän käsityksen prototyypillisestä (ja todellisestakin) uutisesta, koska siellä käsittelen uutista genrenä taustakirjallisuuden pohjalta ja suhteutan havaintoja osittain muihin vertailuaineistoihin.

Tärkeimmät uutisen kirjoittamisen konventiot liittyvät vertailuaineistojen perusteella *uutisen kärkeen*, joka koostuu otsikosta, introsta eli ensimmäisestä virkkeestä ja sisällön perusteella mahdollisesti muista ensimmäisen kappaleen virkkeistä (ks. luku 3.4; ks. myös Ruohomäki 2002: 89, 107, 112). Analysoin pääaineiston uutistekstien kärkeä ja tekstien aloitustavan luonnetta yksityiskohtaisesti luvussa 6. Muut tärkeät konventiot liittyvät uutistekstien tekstuaaliseen jäsenyntyisyyteen eli tiettyihin muihin funktionaalisiin jaksoihin, kuten päätapahtumiin ja verbaalisiin reaktioihin (luku 7.2–7.7), koko tekstin aikastrukturiin ja skeemaan (luku 9.1) sekä uutisdiskurssin näkökulman mukaisiin asiasisällön ja tyylin valintoihin (luku 8). Jokaisella funktionaalilla jaksolla on oma tehtävänsä tekstikokonaisuudessa. En kuitenkaan näe kokelaiden kirjoittamien uutistekstien kokonaisrakennetta määrävimpänä tekijänä vastausten uutismaisuuden arvioinnissa. Tärkeämmiksi nousevat tietyt funktionaaliset jaksot, erityisesti uutisen kärki, joita suhteutetaan ennemminkin prototyypillisen uutisgenren piirteisiin, päämäärään ja skemaattiseen rakenteeseen kuin yksittäisen, koetilanteessa kirjoitetun uutisjäljitelmän kokonaisrakenteeseen.

Tämän tutkimuksen lähtökohtana on ollut käytännön opetustyöhön liittyvä henkilökohtainen motivaatio. Lukion äidinkielen ja kirjallisuuden lehtorina ja mediakasvatuksen opettajana olen seurannut tarkasti äidinkielen ylioppilaskokeen uudistusta ja tekstitaidon kokeen muotoutumista. Ensimmäinen tekstitaidon koe ja sen uutistuottamistehtävä keväällä 2007 herätti kiinnostuksen yhdistää tietoni fennistiikasta ja mediatutkimuksesta. Tutkimuksen tekoa motivoivat myös tutkimustulosten mahdolliset pragmaattiset ja pedagogiset sovellusmahdollisuudet ja tutkimuksen liittyminen osaksi tieteellistä, ajankohtaista keskustelua. Asetun mieluusti 2000-luvun tutkivien opettajien (Ranta 2007; Kouki 2009; Mikkonen 2010) jatkumoon (ks. esim. Laine 2011). Fennistisenä tekstilajitutkijana olen hyödyntänyt esimerkiksi Vesa Heikkisen (1999), Anne

10 Prototyypillinen uutinen ja todellinen uutinen ovat nähdäkseni lähimpänä toisiaan nimenomaan tarkasteltaessa niin sanottua perusuutista. Siksi käytän analyysiluvuissa nimityksiä *prototyypillinen uutinen* ja *todellinen uutinen* lähes synonyymisesti. Kaikki sanomalehdessä ilmestyvät todelliset uutiset eivät tietenkään vastaa joka tavoin prototyypillisen uutisen konventioita. Palaan tähän pohdintaan lyhyesti luvussa 3.6 (s. 75).

Mäntysen (2003), Salli Kankaanpään (2006), Minna Säaskilahden (2006), Ulla Tiililän (2007) ja Tommi Niemisen (2010) väitöskirjojen ja mahdollisten muiden tutkimukseeni liittyvien julkaisujen antia. Pirjo Karvosen (1995, nyk. Hiidenmaa), Tuula Rannan (2007) ja Inka Mikkosen (2010) väitöskirjat ovat olleet tukenani puretuessani koulun tekstilajeihin ja käytänteisiin.

Jokainen diskurssintutkimus pohjautuu pitkälti tutkijan kieli-, teksti- ja laji-intuitioihin (Nieminen 2010: 59). Käsitteiden kielestä, kielenkäytöstä, uutisgenrestä sekä äidinkielen ja kirjallisuuden opetuksesta ohjaavat väistämättä tutkimusaiheeseen valittuja lähestymistapoja ja tulosten raportoimista. Tutkijan oman kontekstin ja identiteetin erottaminen tutkimuksesta on haasteellista mutta ei välttämätöntä: esimerkiksi Vijay Bhatian (1993) mukaan tutkimuksen kohteena olevan yhteisön tunteminen on jopa tekstilajianalyysin edellytys. Kirjoittavan yhteisön ja tutkijan suhdetta suomalaisessa diskurssin- ja tekstintutkimuksessa käsittelee esimerkiksi Tiililä (2007: 28).

Tekstitaidon kokeesta ei ole vielä valmistunut yhtään lingvististä väitöskirjaa, mutta muutamia pro gradu -tutkimuksia ja sivuaineen tutkielmia on ilmestynyt (ks. esim. Tuloisela 2009; Tiuraniemi 2010). Elina Koukin kasvatustieteiden alaan kuuluva väitöskirja (2009) käsittelee kirjallisuustieteellisiä käsitteitä lukion kirjallisuudenopetuksessa ja kertoja-käsitettä kevään 2007 tekstitaidon kokeessa. Jaana Puskalan lisensiaatintutkimuksessa (1998) on omaa tutkimustani lähenevä asetelma (ks. myös Kalliokoski 2002; Kokkonen 2005). Puskala tutkii yliopisto-opiskelijoiden kykyä kirjoittaa paikallislehden uutinen annetun lähdemateriaalin pohjalta.¹¹ Opiskelijoiden kirjoittamia uutisia verrataan tekstilingvistisin menetelmin oikeaan sanomalehtiuutiseen ja lähdemateriaalina olevaan 23 faktaan. Puskala on koonnut faktat edellä mainitun uutisen sisällön pohjalta, ja tutkimus selvittää esimerkiksi, kuinka monta kertaa, missä muodossa ja missä järjestyksessä faktat esiintyvät opiskelijoiden teksteissä. Vertaan Puskalan tuloksia omiini luvussa 9.3, mutta tarpeen mukaan käsitelen niitä muissakin luvuissa.

Riitta Juvosen ym. (2011) katsauksen mukaan lukion kirjoittamista on tarkasteltu Suomessa lähinnä pro gradu -töissä. Lukiokirjoittamiseen liittyviä lisensiaatintutkimuksia ja väitöskirjoja on ilmestynyt vasta viime vuosina (ks. Kumara-Moisio 2005; Ranta 2007; Mikkonen 2008 ja 2010; Komppa 2012; ks. myös Kouki 2009). Juvonen ym. (2011) esittelevät artikkelissaan suomalaisen lukiokirjoittamiseen liittyviä tutkimussuuntia, joista rajattuihin kielen muotoihin keskittyvä muototutkimus on ollut yleisin lukiokirjoittamiseen liittyvä näkökulma viime vuosikymmenelle asti (Juvonen ym. 2011: 32).

Oma tutkimukseni yhdistää useita tutkimusnäkökulmia. Pääosassa lukiolaisien kirjoittamisesta tehtyjä tutkimuksia tekstilaji on jo osana tutkimusasetelmaa joko aineiston genren määrittelyn tai tehtävänannossa edellytetyn genren tuottamisen kautta (Juvonen ym. 2001: 41), ja edellä mainittu tapa pitää paikkansa omassa tutkimuksessanikin. Tehtävänannossa vaadittu genre johtaa siihen, että vastauksissa esiintyvät kielen muodot ja rakenteet hahmottuvat genren ominaispiirteiksi, joita tarkastellaan osittain osana tekstin kokonaisrakennetta (ks. myös mt.: 42), mutta tässä tutkimuksessa myös suhteessa genrelle tyypillisiin funktionaalisiin jaksoihin ja uutisgenren tavoitteeseen.

---

11 Puskala (2003) tutkii väitöskirjassaan yliopisto-opiskelijoiden kykyä kirjoittaa lehdistötiedote raportin pohjalta.

Juvosen ym. (2011: 55) sanoin tutkimukseni keskiössä on teksti vuorovaikutteisena ilmiönä, mutta sen lisäksi tutkimuksessa pureudutaan kielen rakenteisiin. Vallitsevana näkökulmanani on tekstilajiin kohdistuva tutkimussuunta, jonka sisällä tarkastelen esimerkiksi aineistoni syntaktisia, semanttisia ja tekstuaalisia piirteitä ja teen tekstityypianalyysiä. Genre läpäisee tutkimuksessani lähes kaikki tasot. Se liittyy muotoon, tilanteeseen ja sosiokulttuuriseen kontekstiin.

Tutkimuksessani etsin vastauksia seuraaviin kysymyksiin, jotka koskevat kokelaiden kirjoittamien uutistekstien uutismaisuutta, kokelaiden tekstilajin tajuja, tyypillisen uutisen ominaispiirteitä ja uutistuottamistehtävän kontekstia ja arviointia:

1. Uutistekstien uutismaisuus: Miten uutismaisia kokelaiden kirjoittamat uutistekstit ovat? Mistä niiden uutismaisuus syntyy? Millaisia tekstit ovat genre- ja diskurssi-piirteiltään?
2. Tekstilajin taju: Millainen on abiturienttien tekstilajin, tarkemmin uutisgenren taju? Miten tuottamistehtävään kirjoitetut vastaukset soveltuvat tekstilajin tajun mittaamiseen?
3. Prototyypinen uutinen: Millainen on prototyypinen, kokelaiden uutisteksteihin vertautuva uutinen genrenä? Millaista on siinä käytettävä uutisdiskurssi?
4. Uutistuottamistehtävän konteksti: Miten uutinen määritellään institutionaalisissa teksteissä? Millaisia taustatietoja uutisesta kokelailla on? Kuuluuko uutisen kirjoittaminen opiskelijoiden tekstikäytänteisiin?
5. Uutistekstin ja tehtävätyypin arviointi: Miten uutistehtävän arviointi suhteutuu tekstien uutismaisiin piirteisiin? Miten hyvin tuottamistehtävätyyppi soveltuu ylioppilaskokeeseen?

Tutkimuskysymykset muodostavat seuraavanlaisen hierarkian: Ensimmäinen ja toinen kysymys saavat tutkimuksessani eniten painoarvoa. Vastaukset kolmanteen ja neljänteen kysymykseen ovat ensimmäisen ja toisen kysymyksen pohjana, eli ne antavat taustatietoa kokelaiden kirjoittamien uutistekstien uutismaisuuden vertailuun. Viides kysymys lähestyy tutkimusasetelmaa sekä uutistekstien että tehtävätyypin arvioinnin näkökulmasta. Tutkimukseni jakautuu teoria- ja analyysilukuihin ja koostuu kolmesta osasta (I–III). Edellä esitetyistä kysymyksistä ensimmäinen painottuu tutkimukseni pääanalyysiluvuissa, joissa käsitellään vastausten uutismaisuutta monesta näkökulmasta (III, luvut 6–8). Käsittely etenee mikrotasolta makrotasolle eli yksityiskohtaisesta syntaktisesta ja semanttisesta analyysistä (luvut 6.1 ja 6.2) laajempiin tekstikokonaisuuksiin (luvut 6.3 ja 7). Luku 8 esittelee pääaineiston piirteitä kootusti uutisdiskurssin näkökulmasta. Luvussa 9.1 lähestyn pääaineiston uutistekstien kokonaisrakennetta esittelemällä vastausten aikastruktuurin ja tyypillisen skeeman. Käsittelen kaikissa pääanalyysiluvuissa myös toista tutkimuskysymystä ja esitän kysymykseen kokoavan vastauksen luvussa 9, joka on samalla yhteenvedo pääaineiston analyysin tuloksista. Ensimmäinen ja toinen kysymys siis yhdistyvät analyysiluvuissa; vastaus ensimmäiseen kysymykseen johtaa toisen kysymyksen vastauksen jäljille.

Uutistekstien kontekstia eli vastausta neljänteen tutkimuskysymykseen eritellään kokonaisuudessa II. Luvut 2 ja 3 esittävät tutkimukseni teoreettisen viitekehysten (I). Luvussa 2 käsittelen tutkimukseni tärkeimpiä käsitteitä, jotka ovat samalla tutki-

mukseni metodologisia valintoja. Luvussa 3 keskityn uutisgenreen ja sen piirteisiin ja luvun lopuksi määrittelen uutisgenren ja uutisdiskurssin käsitteiden käytön tässä tutkimuksessa. Luvussa 3 vastaan siis kolmanteen kysymykseen, mutta prototyyppisen uutisen piirteitä käsitellään myös luvuissa 2, 4.4 ja kaikissa analyysiluvuissa. Uutistekstien arviointia ja sen suhdetta uutismaisiin piirteisiin sivuan kaikissa analyysiluvuissa. Luvussa 10 pohdin esimerkiksi tuottamistehtävien arvioinnin problematiikkaa, tehtävyytyn soveltuvuutta ja tutkimustulosten muita sovellusmahdollisuuksia. (Tutkimuskysymys 5.) Arvioin myös, miten käyttämäni tutkimusmenetelmät ovat soveltuneet tutkimuskysymyksiini ratkomiseen. Esitän asetelmassa 1 (s. 40) tutkimuskysymysten suhteen aineistoihin ja ne luvut, joissa kysymystä erityisesti käsitellään.

1.2 Tekstitaidon koe ylioppilaskirjoituksissa

1.2.1 Historiallinen kehitys ja kokeen uudistus

Ylioppilastutkintoon osallistuvan on suoritettava äidinkielessä ja kirjallisuudessa järjestettävä koe (Lukiolaki 766/2004: 18 §). Suomenkielinen äidinkielen koe kirjoitettiin ensimmäisen kerran vuonna 1874. Se eriytettiin reaalikokeesta vuonna 1921, mutta tehtävänannoissa säilyivät reaalikokeen aihepiirit vielä pitkään (esim. Hiidenmaa 2004). Vuodesta 2005 ainoa ylioppilaskokeessa pakollinen aine on ollut äidinkieli. Ylioppilastutkintoa on uudistettu useita kertoja sen yli 150-vuotisen historian aikana.¹² Ensimmäinen äidinkielen kokeeseen liittyvä merkittävä uudistus oli vuonna 1970, jolloin tutkintoon tuli kaksi eri päivinä järjestettävää äidinkielen otsikkopohjaista koetta. Sen jälkeen kokelaat kirjoittivat kaksi ylioppilasainetta, joista vain toinen, parempi suoritus huomioitiin arvostelussa (esim. Helttunen & Julin 2008b: 51). Toinen tärkeä uudistus oli vuonna 1992, jolloin äidinkielen kokeeseen tuli niin sanottu aineistokoe. Sen tehtävien yhteyteen liittyi laaja aineisto, jonka perusteella kaikki tehtävät muotoiltiin ja jonka pohjalta kokelaan tuli laatia oma tekstinsä. Toinen koe säilyi edelleen otsikkokokeena. (Hiidenmaa 2004: 4.) Tämä kahden koetyypin tutkinto oli käytössä noin 15 vuoden ajan.

Äidinkielen koetta on totuttu pitämään sen historian aikana nimenomaan kypsyyskokeena: sillä on mitattu kokelaan ajattelun kehittyneisyyttä, aikuisuutta, yleisivistystä ja sitä, miten hän hallitsee kokonaisuuksia ja käyttää kieltä. Ylioppilaskokeen tavoitteena on lisäksi antaa valmiuksia lukion jälkeisiin opintoihin. (ÄKM: 1.) Viimeistään 1990-luvulla kävi kuitenkin ilmi, ettei äidinkielen ylioppilaskoe mitannut äidinkielen taitoja tarpeeksi monipuolisesti eikä enää sellaisenaan riittänyt äidinkielen päättökokeeksi (ks. esim. Leino 2002; Leino 2004: 4; Helttunen & Julin 2008b: 111). Vuoden 1992 ylioppilaskokeen käytännössä absoluuttinen arvostelu¹³ oli myös todentanut, että ylioppilaskirjoitusten tulokset olivat 1990-luvun puolivälistä saakka huonontuneet vuosi vuodelta

12 Esimerkiksi Hiidenmaa (2004) ja Helttunen & Julin (toim. 2008a) esittelevät tarkasti äidinkielen ylioppilaskokeen historiaa ja nykypäivää.

13 Kokeen pisteitysasteikko oli niin harva, ettei arvosanarajoja voitu juurikaan liikutella vuosittain tulosten mukaan kuten muissa aineissa, vaan jousto jouduttiin sijoittamaan arvosanojen lukumäärään (Lyytikäinen 2008: 331).

(esim. Leino 2006: 591; Koskela 2008: 338; Lyytikäinen 2008: 330–331). Mahdollisesti syynä tähän oli äidinkielen tuntimäärien väheneminen niin lukiossa kuin perusasteella-kin (esim. Leino 2006: 591) tai kielipoliittisen toimintaohjelman mukaan lukion muuttaminen luokattomaksi (Hakulinen ym. 2009: 69).

Äidinkielen ylioppilaskokeen uudistukselle esitettiin monia muitakin perusteluita edellä mainittujen päättökokeeksi riittämättömyyden ja tulosten huononemisen lisäksi. Yksi tärkeimmistä oli, että vuoden 1992 äidinkielen koe mittasi kokelaan kypsyyden lisäksi ennen muuta kirjallisen ilmaisun taitoa. Koska kokeen arvosana määräytyi kahdesta koesuorituksesta paremman perusteella, lukemisen taidot jäivät suurelta osin arvioimatta erityisesti, jos parempi aine oli otsikkoaine. (Leino 2004: 4.) Yhtenä perusteluna uudistukselle esitettiin, että lukion opetussuunnitelmien¹⁴ lisääntynyt tekstipainoteisuus vaatii kokeen jonkinlaista muuttamista (Helttunen & Julin 2008b: 111). Kokeen haluttiin siis tukevan entistä vahvemmin lukion äidinkielen ja kirjallisuuden opiskelua (esim. Falck ym. 2006a: 10) ja sitä kautta motivoivan opiskelijoita (esim. Hytönen 2004: 11). Lisäksi kulttuuri- ja viestintäympäristössä tapahtuneet muutokset, esimerkiksi tekstilajien moninaistuminen ja sähköisen median yleistymisen, edellyttivät uudenlaisia tietoja ja taitoja (esim. Leino 2006: 591). Äidinkielen ylioppilaskokeen kehittämistyön vaiheita esittelee tarkasti esimerkiksi Pentti Leino (2006: 593; ks. myös Valtonen 2011a: 198, 214–215).

Kuviossa 1 verrataan vuosien 1992 ja 2007 äidinkielen ylioppilaskokeiden koetyyppejä, tuotoksia, pisteityksiä ja arviointia. Vuoden 1992 äidinkielen koetta koskevat Äidinkielen kokeen määräykset ja ohjeet (ÄKM 2006) eivät eksplikoivat tuotosten tekstilajia¹⁵, kuten eivät vuoden 2007 koetta koskevat määräyksetkään (ÄKM).¹⁶ Kuviossa esiintyvät kokeissa odotuksenmukaisten tekstilajien nimet ovat tai ovat olleet kuitenkin yleisesti käytössä. Tekstitaidon kokeen ja esseekokeen tuotoksen tekstilaji voi olla muukin kuin kuviossa mainittu vastausteksti tai esse, kuten esimerkiksi tässä tutkimuksessa fokuksessa oleva uutinen. Esseekoetta ja tekstitaidon koetta voikin pitää institutionaalisisina ylägenreinä, joihin upotetaan niissä tuotettavia genrejä tietyn koekerran tehtävänantojen vaatimusten mukaisesti (Valtonen 2011b: 352). Palaan tähän lukiokirjoittamisen genrejä käsittelevässä luvussa 4.4.2.

14 Käytän *opetussuunnitelman perusteista* pääsääntöisesti termiä *opetussuunnitelma* (ks. myös Kauppinen, M. 2010: 15).

15 Äidinkielen kokeen määräykset ja ohjeet (ÄKM 2006) olivat voimassa viimeisen kerran syksyn 2006 tutkinnossa. Kokeessa kirjoitettavasta tuotoksesta käytetään määräyksissä nimityksiä *esitys*, *kirjoitus*, *koe*, *koesuoritus*, *kokonaisuus*, *suoritus* ja *teksti*. Määräyksissä esiintyy vain kolme kertaa nimitys *aine*.

16 Tekstitaidon koepaperissa olevassa yleisessä ohjeessa mainitaan suorituksen nimeksi *vastausteksti* (ks. luku 4.5.3).

KUVIO 1. Äidinkielen ylioppilaskoe vuodesta 1992 eteenpäin: koetyypit, tuotokset, pisteitykset ja arviointi.

Koeuudistuksen jälkeen vuoden 2007 äidinkielen kokeella on tavoitteidensa mukaisesti kaksoisrooli: se on sekä päättö- että kypsyyskoe. Uudistuksen jälkeen esseekokeella on ensisijaisesti perinteinen kypsyyskokeen rooli, kun taas tekstitaidon koe säilyttää pääasiassa päättökokeeksi (Leino 2006: 595). Kokeen reunaehtona on voimassa oleva lukion opetussuunnitelma. Kokeet järjestetään kahtena eri päivänä, ja molemmat kokeet ovat kuuden tunnin mittaisia. Koesuoritusten arviointi on kaksiportainen: suoritukset arvostele valmistavasti ensiksi kokelaan lukion äidinkielen opettaja ja sitten ylioppilastutkintolautakunnan lukiolle määräämä ensimmäinen sensori (ykkössensori) (Laki 672/2005: 8 §). Tekstitaidon kokeen ja esseekokeen arvioi eri sensori (ÄKM: 8).

Vuoden 2007 äidinkielen koe pohjautuu opetussuunnitelmien tekstitietoisuuden taustalla olevaan laajaan tekstikäsitelyyn (esim. Leino 2006: 595), vaikka sitä ei eksplikoidakaan lukion suomi äidinkielenä -opetussuunnitelmassa (Valtonen 2011a: 200). Laaja tekstikäsitely tarkoittaa, että teksti on aina merkitystä kantava kokonaisuus, joka rakentuu kielellisten merkkien avulla. Muillakin merkkijärjestelmillä, esimerkiksi kuvilla ja liikkuvalla kuvalla, rakennetaan merkityksiä. Teksti voi siis olla puhetta, kirjoitusta, kuvallista, äänellistä, painettua tai vaikkapa verkkotekstiä. (Erilaisia tekstikäsitelyä esittelevät myös Kress & van Leeuwen 2001: 24; Fairclough 1992: 4; Fairclough 1997 [1995]: 29.) Laajan tekstikäsitelyn voi ajatella sisältävän ajatuksen viestinnän eri muotoja yhdistelevästä multimodaalisuudesta¹⁷ ja tekstin moniäänisyydestä (esim. Kirstinä 2004: 12), minkä voi havaita myös tekstitaidon kokeen tehtävänannoista (ks. esim. s. 29). Moniäänisyyden lähikäsite on intertekstuaalisuus eli tekstienvälisyys. Esimerkiksi tekstitaidon kokeen vastaus on aina intertekstuaalinen – siinä kirjoitetaan tuotos, jossa hyödynnetään toista tekstiä tehtävänannon vaatimalla tavalla (ks. esim. Routarinne 2008: 21; Valtonen 2011a: 202).

Kokeen uudistus toi mukanaan uuden pisteityksen (ks. kuvio 1). Esseekoe arvostellaan pistein 0–60 niin, että käytössä ovat luvut, jotka päättyvät nolnaan tai viiteen. Tekstitaidon kokeessa kustakin vastauksesta saa pisteitä kokonaislukuun 0–6 eli

17 Multimodaalisia tekstejä käsittelevät esimerkiksi Kress & van Leeuwen (1996: 39), Lehtonen (1999: 8) ja Kress & van Leeuwen (2001). Multimodaalisuudesta voi käyttää myös termiä *multisemioottinen*: 'useaa semioottista järjestelmää yhdistelevä' (esim. Heikkilä 2006: 17).

yhteensä 0–18 pistettä. Tämä kerrotaan kolmella ja siihen lisätään esseekokeen pistemäärä. Koko kokeen maksimipistemäärä on 114 pistettä.¹⁸ Ylioppilastutkintolautakunta päättää koekohtaiset arvosanat lopullisen arvostelutyön päätyttyä kullakin tutkintokerralla erikseen.¹⁹ Äidinkielen kokeessa siirryttiin keväällä 2007 muiden aineiden tapaan suhteelliseen arvosteluun, mikä oli uudistuksen yksi tavoite. Arvosteluasteikko on niin tiheä, että arvosanarajoja voidaan joustavasti liikutella tulosten mukaan ja eri koekertojen tulosten vertailu on relevanttia. (Esim. Leino 2006: 590.) Esseekokeen ja tekstitaidon kokeen arvosteluperusteet ja eritasoisten suoritusten tuntomerkit esitetään Äidinkielen kokeen määräyksissä (ÄKM) ja kaikissa lukion äidinkielen ja kirjallisuuden oppikirjoissa.

Esseekoe sisältää sekä otsikko- että aineistotehtäviä. Esseekokeessa ”tutkitaan kokelaan yleissivistystä, ajattelun kehittyneisyyttä, kielellistä ilmaisukykyä ja kokonaisuusien hallintaa”. Kokelaat valitsevat vähintään 12 tehtävänannosta yhden, josta he kirjoittavat suositellun noin 4–5 sivun pituisen itsenäisen ja eheän kokonaisuuden, esseen. Esseekoe muistuttaa siis vuoden 1992 ylioppilaskoetta ja sen suoritus perinteistä ylioppilasainetta (ks. luku 4.4.2). Aineiston perinpohjainen esittely on tarpeen, mikäli kokelas valitsee aineistopohjaisen tehtävän. Tekstin arvioinnissa kiinnitetään huomioita sisältöön, rakenteeseen ja ilmaisuun. Osa tehtävänannoista edellyttää omaa otsikointia. Esseekoe kirjoitetaan puhtaaksi. (ÄKM: 8–10.) Esseekokeessa kirjoitettavan esseegenren rakenteen, sisällön ja tyylin piirteitä rakentavat opetussuunnitelma, äidinkielen kokeen määräykset, oheiskirjallisuus, esimerkiksi oppikirjat, oppitunneilla tapahtuva opetus sekä ylioppilaskokeen tehtäväpaperin alussa oleva yleinen ohje, jossa mainitaan esimerkiksi aineistoon ja sen käsittelyyn, tekstin rakentamiseen ja ulkoasuun liittyviä seikkoja (Valtonen 2012: 500–501).

Tekstitaidon koe on ensisijaisesti lukutaidon koe. Tekstitaidon kokeessa tutkitaan ylioppilastutkintolautakunnan mukaan abiturientin ”kriittistä ja kulttuurista lukutaitoa ja kielellistä ilmaisukykyä” (ÄKM: 3).²⁰ Kriittinen lukutaito tarkoittaa terveen epäilyn herättämisen lisäksi esimerkiksi kykyä tunnistaa tekstistä erilaisia sävyjä ja osoittaa, millä tekstin piirteillä perustelee arvionsa ja päätelmänsä (Leino 2006: 595). Erilaisten pohjatekstien ja tehtävänantojen kriittinen tulkinta edellyttää kulttuurista lukutaitoa eli monenlaisia taustatietoja (mt.: 595–596). Kulttuurista lukutaitoa on lisäksi kyky ymmärtää tekstejä genrensä edustajina ja tietyssä kontekstissa (Leino & Luukka 2002: 181). Voidaan puhua kokelaan tekstilajin tajusta (ks. luku 2.2), joka on analyysin kohteena tässä tutkimuksessa.

Tekstitaidon kokeessa mitataan kokelaan kykyä soveltaa äidinkielen ja kirjallisuuden pakollisilla ja syventävillä kursseilla oppimiaan tietoja ja taitoja. Tekstitaidon kokeessa on äidinkielen kokeen määräysten mukaan viisi pohjateksteihin liittyvää tehtävää, joista abiturientti saa tehdä enintään kolme. Kukin vastaus on autonominen kokonaisuutensa. Koeaika on kuusi tuntia; yhden tekstitaidon kokeen vastauksen kirjoittamiseen on siis keskimäärin kaksi tuntia aikaa. Tehtävät on rajattu tarkasti, ja ne liittyvät

18 Kokeesta annettavat arvosanat ovat muiden ylioppilaskokeessa arvosteltavien oppiaineiden tavoin parhaimmasta heikoimpaan laudatur (L), eximia cum laude approbatur (E), magna cum laude approbatur (M), cum laude approbatur (C), lubenter approbatur (B), approbatur (A) ja improbatur (I).

19 Keväällä 2007 äidinkielen ylioppilaskokeen pisterajat olivat laudatur 90, eximia cum laude 77, magna cum laude 62, cum laude 45, lubenter 33 ja approbatur 22 pistettä (Ylioppilastutkinto 2007: 47).

20 Lukutaitoa ja sen lajeja pohtivat esimerkiksi Linnakylä (2000) ja Kupiainen & Sintonen (2009: 37–89).

esimerkiksi pohjatekstin tai -tekstien merkityksiin, rakenteisiin ja kontekstiin. Yksittäisen vastauksen ohjeellinen pituus on 1–2 sivua. Kokelaan pitää otsikoida tekstinsä itse, ja sitä ei kirjoiteta puhtaaksi. Tehtävänanto voi myös ohjata tarkasti määrittelyn genren tuottamiseen, eli kirjoittajaa pyydetään kirjoittamaan kokeessa odotuksenmukaisen vastaustekstin sijaan jonkin muun tekstilajin edustaja. (ÄKM: 3–4.) Edellä mainittu tuottamistehtävätyyppi on lähtökohtana tässä tutkimuksessa.

Tekstitaidon kokeen vastauksen arviointi pohjaa ensisijaisesti äidinkielen kokeen määräyksissä esitettyihin arvosteluperusteisiin ja eritasoisten suoritusten tuntomerkkeihin (ÄKM; ks. liite 2).²¹ Äidinkielen opettajain liiton keskustelupalstalla esitettävät koekohtaiset arviointiohjeet (esim. AO2007) ovat toissijainen arvioinnin tuki.²² Suuntaa antavat arviointiohjeet laatii Äidinkielen opettajain liiton lukioyryhmän jäsenistä ja ylioppilastutkintolautakunnan äidinkielen jaoksesta koostuva ryhmä. Sensorikokous voi muuttaa tai tarkentaa arviointiohjeiden linjausta, mutta tavoitteena on, että opettajien ja sensorien arviointikriteerit olisivat yhdenmukaiset. Arvostelussa kiinnitetään huomiota sekä vastausten asiasisältöön että ilmaisuun. Ansiokas tekstitaidon kokeen vastaus osoittaa kokeen määräysten mukaan erinomaista luku- ja kirjoitustaitoa. Siinä on riittävästi tarkkoja tekstihavaintoja, joista edetään päätelmiin. Esitetyt havainnot ja päätelmät pitää perustella selkeästi esimerkiksi tekstilainauksin. Tehtävänannon noudattaminen on tärkeä arvosteluperuste. (ÄKM: 3–4.)

Tekstitaidon kokeessa käytetään toista sensoria eli kakkossensoria joka kerta, kun ykkössensorin yhdestä tehtävästä antama pistemäärä muuttuu opettajan antamasta enemmän kuin kaksi pistettä. Toista sensoria on myös käytettävä, jos tekstitaidon kokeen yhteispistemäärä (maksimissaan 18 pistettä) muuttuu enemmän kuin neljä pistettä. Tarvittaessa toista sensoria voi käyttää myös muulloin. Kokeen arvioinnissa on lisäksi mahdollista käyttää kolmatta sensoria erityisen vaativissa tapauksissa. Jos arvioinnissa käytetään enemmän kuin yhtä sensoria, vastauksen lopullinen pistemäärä on sensoreiden yhteisesti päättämä. (ÄKM: 8.) Tekstitaidon kokeen eritasoisten suoritusten tuntomerkit esitellään liitteessä 2. Tekstitaidon kokeen pistemäärät arvotetaan sanallisesti seuraavasti: heikko (1 piste), välttävä (2), tyydyttävä (3), hyvä (4), erittäin hyvä (5) ja erinomainen (6) (mt.: 5–6).²³

1.2.2 Ensimmäinen tekstitaidon koe keväällä 2007

Helmikuun 9. päivänä 2007 pidetyn ensimmäisen suomenkielisen tekstitaidon kokeen A4-kokoinen, kahdeksansivuinen aineistovihko sisälsi yleisen ohjeen ja tehtävänantojen (ks. luvut 4.5.1 ja 4.5.3) lisäksi kaunokirjallisuutta, lehtitekstejä ja pilapiirroksen (TT2007, liite 1). Tekstitaidon kokeen yhtenä aineistona oli katkelma Sundin romaanista Puodinpitäjän poika (Sund 1998; tässä tutkimuksessa *pohjatekstinä*). Aineistona oli myös kaksi VR:n Helsingin makasiinien levottomuuksiin ja paloon keväällä 2006 liittyvää tekstiä: uutinen ja uutisreportaasi sekä niihin liittyvät uutiskuvat (Turun Sanomat 2.5.2006; Soininen: HS 3.5.2006) ja Henrik Karlssonin samaan aiheeseen liittyvä pila-

21 Täsmennetyt, taulukkomuotoon laaditut arviointikriteerit tulevat käyttöön keväällä 2013 (Sinko 2012: 14).

22 Lupa arviointiohjeiden käyttämiseen: Helttunen 13.12.2010.

23 Käsitteiden toisaalla (Valtonen 2011a) tarkemmin tekstitaitoja, laajaa tekstikäsitystä, tekstitaidon kokeen tavoitteita ja vaatimuksia sekä ensimmäistä tekstitaidon koetta.

piirros (Karlsson 2006). Sundin romaanikatkelmaan liittyi kolme tehtävää (1–3). Neljäs tehtävä liittyi Turun Sanomissa ilmestyneeseen uutiseen. Viidennen tehtävän aineistona olivat uutisraportti, uutiskuva ja pilapiirros.

Kevään 2007 tekstitaidon kokeen tehtävänannot olivat seuraavat:

1. Päättele Lars Sundin romaanin alun perusteella, miksi Otto Näs pakenee vanhainkodista.
2. Analysoi, millainen on romaanikatkelman kertoja.
3. Kirjoita romaanin alussa kuvatusta tapahtumasta uutinen Siklaxin paikallislehteen. Uutisen tulee olla määrämittainen, 200–250 sanaa. (Merkitse sanamäärä uutistekstisi perään.)
4. Uutisoinnin ihanteena pidetään puolueettomuutta. Pohdi, miten tavoite toteutuu STT:n uutisessa (Turun Sanomat 2.5.2006).
5. Toimittaja Sami Soininen ja pilapiirtäjä Karlsson ottavat kumpikin omalla tavallaan kantaa VR:n makasiinien tapahtumiin. Millaisen käsityksen lukija saa niistä? Ota analyysissäsi huomioon sekä teksti että kuvat.

Ensimmäinen tekstitaidon koe oli lukion opetussuunnitelmassa implikoidun laajan tekstikäsitteilyn mukainen: se oli aineistoltaan multimodaalinen eli sisälsi fiktiota, sanomalehtitekstiä, uutiskuvaa eli valokuvia ja kuvatekstejä sekä pilapiirroksen. Koe edellytti myös moniäänisyyden eksplikoimista tehtävässä 3 ja sen havaitsemista esimerkiksi tehtävässä 4. Laajaa tekstikäsitteilyä korosti kokeessa esimerkiksi se, että neljännessä tehtävässä ei mainittu erikseen uutiskuvaa vaan sen katsottiin kuuluvan olennaisesti uutistekstin yhteyteen ja siten ohjautuvan analyysin kohteeksi. Kokeessa vaadittiin äidinkielen kokeen määräysten mukaisesti kriittistä lukutaitoa (erityisesti tehtävissä 4 ja 5) sekä kulttuurista lukutaitoa erityisesti tämän tutkimuksen lähtökohtana olevassa tehtävässä 3, jossa hyödyksi on lisäksi ollut esimerkiksi valikoivan, kriittisen ja kyseenalaistavan lukutaidon hallitseminen. Käsittelen kolmatta tehtävänantoa ja kokeen eri tehtävätyyppejä luvussa 4.5.1.²⁴

Äidinkielen ylioppilaskokeeseen ilmoittautui keväällä 2007 yhteensä 23 178 suomenkielistä kokeilijaa. Lukumäärä on melko pieni verrattuna edeltäviin keväisiin, jolloin kirjoittajia on ollut yli 30 000. Vähäinen osallistujamäärä selittyy sillä, että hyvin monet kokeilijat kirjoittivat viimeisen aineisto- ja otsikkoaineeseen jakautuvan ylioppilaskokeen jo edellisenä syksynä. Yleensä syksyn äidinkielen kokeeseen on osallistunut noin 9 000 abiturienttia, mutta syksyllä 2006 kirjoittajia oli yli 16 000. (Ylioppilastutkinto 2007: 13.) Vertaan omaa tutkimusaineistoani Kielitaidon kirjo -hankkeen (ks. Kauppinen, A. ym. toim. 2011) hallussa olleeseen ylioppilastutkintolautakunnan tilastoon, jossa ovat ne kokeilijat, jotka kirjoittivat keväällä 2007 äidinkielen kokeen ja saivat tutkintonsa valmiiksi (KK/YTL 2007). Tällaisia kokeilijaa oli 22 858, joista tyttöjä oli 13 229 (58 %) ja

24 Käsittelen erillisessä artikkelissa (Valtonen 2011a: 205–208) yksityiskohtaisesti ensimmäisen tekstitaidon kokeen tehtävänantoja ja niiden suhdetta opetussuunnitelmaan, kokeen määräyksiin ja lukion pakollisiin kursseihin.

poikia 9 629 (42 %).²⁵ Sukupuolijakauma on samanlainen kuin muidenkin vuosien äidinkielen kokeissa (ks. esim. Ylioppilastutkinto 2009: 4). Aineistossa ovat mukana kaikki kokelaslajit²⁶ (KK/YTL 2007; myös Ylioppilastutkinto 2007: 39). Käsittelen toisaalla (Valtonen 2011a: 209–214) tilastollisesti ensimmäiseen tekstitaidon kokeeseen kirjoitettujen vastausten vastaajamääriä ja pistekeskisarvoja ja vertaan tekstitaidon kokeen valtakunnallisia tuloksia esseekokeen tuloksiin. Tekstitaidon kokeen ajateltiin koetyypinä tarjoavan pojille mahdollisuuden parempiin arvosanoihin (Leino 2006: 591). Näin ei kuitenkaan käynyt (ks. Liiten 2007; Ylioppilastutkinto 2007: 19, 20; Grönn 2009: 9; Valtonen 2011a: 209–210, 212–215).

1.3 Näkökulmia koulukirjoittamiseen

Suomalaisten lasten ja nuorten lukutaito on osoittautunut monessa kansainvälisessä vertailututkimuksessa erittäin korkeatasoiseksi (ks. esim. Linnakylä & Malin 2006: 6–12; Routarinne & Uusi-Hallila 2008: 19–24; Harjunen 2007). Sanomalehden lukutaito on osa medialukutaitoa, ja sanomalehtien lukemisaktiivisuudella on havaittu olevan suuri vaikutus lukutaidon kehittymiseen (Linnakylä & Malin 2006: 28–32). Nuorten kirjoitustaidossa on tutkimusten mukaan kuitenkin puutteita: esimerkiksi määrämittaisen koevastauksen tai tiiviin esseevastauksen konventiot eivät ole yhdeksäsluokkalaisille kovin tuttuja, ja erityisesti poikien kirjoitustaito on osoittautunut heikoksi (esim. Lappalainen 2006; 2011: 33; Routarinne & Uusi-Hallila 2008: 22–24). Oppilaat siirtyvät siis lukioon ja muihin toisen asteen oppilaitoksiin hyvin erilaisin medialuku-, luku- ja kirjoitustaidoin.

On sanottu, että kirjoittamista ja lukemista ei enää pidä nähdä erillisinä taitoina vaan ikään kuin saman ilmiön eri puolina, jotka limittyvät toisiinsa monella tavalla (esim. Kosonen & Lehti 2009: 46). Kirjoittamistaito on tietenkin hyvin monella tavoin yhteydessä lukemiseen, mutta tässä tutkimuksessa käsittelen pääasiassa lukiokirjoittamista, koska nimenomaan kirjoittamisen konventioiden hallintaa voidaan pitää varsin merkittävänä aineistoni tekstien uutismaisuuden taustatekijänä. Kirjoittamisen voi nähdä aina johonkin genreen tai ainakin tekstityyppiin kuuluvan tekstin tuottamisena (esim. Devitt 2004: 203). Lukuharrastus antaa hyvän pohjan kirjoittamiselle, mutta lukuinto ei siirry itsestään selvästi kirjoitushaluksi eikä -taidoksi. Lukeminen ja kirjoittaminen vahvistavat toisiaan parhaiten silloin, kun niitä molempia harrastetaan ja harjoitellaan. (Kauppinen, A. 2011c: 374; ks. myös Makkonen-Craig 2010: 242.) Tutkimukseni keskiössä oleva tekstilajin tajun käsite yhdistää kuitenkin sekä lukemisen että kirjoittamisen, koska tajuun genren konventioista syntyy sekä ympäröivissä yhteisöissä toimimalla että lukemalla ja kirjoittamalla erilaisia tekstejä.

Tässä tutkimuksessa lukion kirjoittamisen opetus on tärkeä uutistekstien yhteisöllinen konteksti. Kirjoittaminen on taito, jota voi kehittää, jalostaa ja syventää kuten mitä tahansa muutakin taitoa. Pelkkä teoriaopetus ei kuitenkaan riitä – tarvitaan käy-

25 Käytän kokelaista nimityksiä *tytöt* ja *pojat*. Vaikka abiturientit ovatkin kirjoitushetkellä täysi-ikäisiä, tutkimukseni liittyy laajempaan koulukirjoittamisen kontekstiin. Ylioppilastutkintolautakunta käyttää kokelaista nimityksiä *naiset* ja *miehet*. En kuitenkaan keskity tutkimuksessani sukupuolten välisiin eroihin, koska se olisi laajentanut tutkimusta liiaksi ja vienyt pois fokuksesta. Tyttöjen ja poikien kirjoittamia tekstitaidon kokeen vastauksia vertaillaan tilastollisesti toisaalla (ks. Valtonen 2011a: 209–214).

26 Kokelaslajien luokitus: ks. esim. Ylioppilastutkinto 2007: 7.

tännön työskentelyä. Kirjoitustaidosta voikin puhua monikollisena: se ei ole vain yksi mekaaninen taito vaan koostuu monista erilaisista osa-alueista, taidoista ja tiedoista (Kauppinen & Makkonen-Craig 2011: 474) samoin kuin lukutaidot, jotka ovat joustavia ja monisärmäisiä (Leiwo & Luukka 2002: 179). Kirjoittamisen opetus on lukemisen ohella keskeisessä asemassa äidinkielen oppitunneilla ja opetussuunnitelmissa alaluokilta lähtien. Kirjoittamisen ja sen oppimisen teoriat voidaan jakaa karkeasti neljään ryhmään sen perusteella, miten teksti määritellään ja millaisena taitona kirjoittaminen nähdään. Eri lähestymistavat johtavat erilaisiin opetus- ja arviointikäytänteisiin ja asettavat opiskelijan ja opettajan erilaisiin rooleihin. Esitän seuraavaksi lyhyen katsauksen erilaisista kirjoittamiseen liittyvistä teorioista, joita ovat perinteinen kirjoittamisen opetus, itseilmaisua korostava opetus, prosessikirjoitukseen keskittyvä opetus ja sosiokulttuurinen opetus (ks. esim. Luukka 2004a).²⁷

Englantilainen kielitieteilijä ja kirjoittamisen tutkija Roz Ivanič (2004) jakaa erilaiset kirjoittamiskäsitykset kuuteen näkökulmaan, joita ovat kirjoittaminen taitona (vrt. perinteinen kirjoittamisen opetus), luovuutena (vrt. itseilmaisua korostava opetus), prosessina (vrt. prosessikirjoitus), tekstilajin tuottamisena, sosiaalisena toimintana ja sosiopoliittisena toimintana (vrt. sosiokulttuurinen opetus) (mt.: erit. taulukko s. 225).²⁸ Ivaničin jaottelussa on huomionarvoista, että hän erottelee edellä mainittuun sosiokulttuuriseen opetukseen ainakin osin liittyvät näkökulmat tekstilajia, sosiaalista toimintaa ja sosiopolitiikkaa korostaviin. Tarkempi erottelu on hyödyllinen tässä tutkimuksessa, jossa tekstilajiin liittyvä opetuksellinen näkökulma on merkityksellinen.

Niin sanottu perinteinen kirjoittamisen opetus harjaannuttaa ensisijaisesti kirjoitetun kielimuodon hallintaan. Perinteinen kirjoittamisen opetus on hallinnut kouluopetusta pitkään ja perustuu formalistiseen ajatukseen yksilöllisten kirjoittamistaitojen kehittymisestä nimenomaan korjaamalla ja kommentoimalla tekstien kieliasua. Opiskelijan tavoitteena on tuottaa sujuvia, sisällökkäitä tekstejä annetuista tehtävistä ja harjoitella kieliopin soveltamisen hallintaa sekä tekstin rakentamista. Opettajan rooliin kuuluu lähinnä tehtävien keksiminen, valmiiden tuotosten korjaaminen, arviointi ja palautteen antaminen. Kirjoitustehtävät ohjaavat erityyppisten tekstien tuottamiseen, ja arvioinnin fokus on lopputuotoksessa, mutta varsinaisesti opetuksessa ei juurikaan käsitellä eri tekstilajien ominaisuuksia. (Luukka 2004a: 10–11, 19; ks. myös Ivanič 2004: 227–229.) Itseilmaisua ja luovuutta korostava opetus näkee kirjoittamisen persoonallisena ja henkilökohtaisena prosessina. Kirjoittamisen opetuksen tavoitteena on auttaa oppilasta löytämään oma persoonallinen tapansa kirjoittaa, ja opettajan rooli on lähinnä innostaa, kannustaa ja luoda hyvät edellytykset oppilaan vapaaseen itseilmaisuuun. Arvioinnilla ja suoranaisella opettamisella on huomattavasti vähäisempi rooli kuin perinteisessä kirjoittamisen opetuksessa. (Luukka 2004a: 11–12, 19; ks. myös Ivanič 2004: 229–230.)

27 Keskityn tässä aluvuossa pääosin suomalaista koulukirjoittamista koskeviin näkökulmiin. On kuitenkin mainittava, että muissa pohjoismaissa on erityisesti 2000-luvulla käynnistetty merkittäviä koulukirjoittamiseen kytkeytyviä hankkeita, projekteja ja ohjelmia (ks. esim. Norjan kirjoittamiskeskus: www.skrivesenteret.no ja Berge 2005, 2009; Tanskan toisen asteen kirjoittamista koskeva tutkimusprojekti: www.sdu.dk/fos, Christensen & Hobel 2011 ja Hobel & Krogh: tulossa; Ruotsin kieli-, luku- ja kirjoittamiskeskus: www.skolverket.se/skolutveckling/ncs).

28 Ivaničin (2004) esittelemistä koulukirjoittamisen näkökulmista puhuvat myös Juvonen ym. (2011) ja Svinhufvud (2007).

Prosessikirjoituksena tunnettu kirjoittamisen opetuksen menetelmä tuli Suomen kouluihin 1980-luvulla. Tässä kognitiivisessa mallissa korostuu kirjoittamisen yhteys ajattelutoimintoihin ja ongelmanratkaisuun. Oppimistavoitteena on tiedostua omasta kirjoittamistavasta, oppia kirjoittamisen työskentelytapoja esimerkiksi kokeiden kirjoittajien tekstintekokäytänteitä tarkkailemalla, tutustua tekstin tuottamisen erilaisiin vaiheisiin ja vakiinnuttaa ne osaksi kirjoittamisen prosessia. Prosessikirjoittamisen myötä systemaattisen ohjauksen ja aktiivisen oppijan rooli sekä ryhmätyökyky nousevat entistä tärkeämmiksi asioiksi. Opettajan rooliin kuuluu prosessin ohjaaminen ja tukeminen sekä palautteen ja arvion antaminen kirjoittamisprosessin eri vaiheissa. (Luukka 2004a: 13–14, 19–20; ks. myös Ivanič 2004: 231–232.) Prosessikirjoittamiseen liittyvät olennaisesti erilaiset suunnittelu- ja virittelymenetelmät, esimerkiksi listaaminen, mielle- tai merkityskartat, tekstin kanssa keskusteleminen ja vapaa kirjoittaminen (Ranta 2004: 56–57). Väitöskirjassaan Ranta (2007: 14–15) ehdottaa perustellusti, että prosessikirjoittamisen käsitteestä pitäisi luopua. Hänen mukaansa voitaisiin alkaa puhua ennemminkin erilaisista kirjoittamisstrategioista, joiden harjoittamisen ja omaksumisen myötä opiskelijoille voisi kehittyä monipuolisempi taito tuottaa erilaisia tekstejä.

Kolmessa edellä mainitussa mallissa kirjoittaminen nähdään ensisijaisesti yksilöllisenä taitona, ja kirjoittamisen opetus on sen harjoittelua joko kielen, itseilmaisuuden tai tekstintekotaitojen opiskelun avulla. Neljäs kirjoittamisen opetuksen malli korostaa puolestaan kirjoittamisen ja tekstien sosiaalista, yhteisöllistä ja kulttuurista luonnetta. Tämän sosiokulttuurisen lähestymistavan mukaan kirjoittamisessa on kyse kulttuurisista tekstikäytänteistä ja niihin kasvamisesta. Tekstit nähdään tapoina osallistua yhteisöjen toimintaan, ja ne liittyvät aina tilanteisiin, kirjoittajiin, lukijoihin, tavoitteisiin ja toisiin teksteihin eli monenlaisiin konteksteihin. Tekstit ovat aina tekoja, joihin liittyy kulttuurisidonnaisia konventioita. (Luukka 2004a: 15.) Opetuksen tavoitteena on oppia analysoimaan erilaisia tekstejä ja niiden merkitysrakenteita ja samalla harjaantua itsenkin tuottamaan niitä. Opettaja edustaa kielen, merkitysten ja tekstien asiantuntijaa, joka hallitsee eri tekstilajit ja kielen, joten hän toimii opastajana erilaisten tekstien saloihin. (Mt.: 20.)

Yksi esimerkki sosiokulttuurisesta lähestymistavasta on systeemifunktionaaliseen kielitieteeseen pohjautuva genrepedagogiikka, joka on lähtöisin Australiasta.²⁹ Kirjoittamisen opetuksen tavoite on sen mukaan sosiaalista oppilaat tiettyihin tekstilajeihin eli herätellä oppilaiden kielellistä ja tekstuaalista tietoisuutta. Lähestymistavan perustana on ajatus tekstitaidoista, joita opetetaan yhdistämällä lukeminen, kirjoittaminen ja kielitieto. Kouluopetuksen tulisi siis tarjota opiskelijoille mahdollisimman hyviä tekstien analyysien työkaluja, joita he voivat soveltaa lukiessaan ja kirjoittaessaan erilaisia tekstejä. (Luukka 2004b: 150; Luukka ym. 2008: 19–20; Vuorijärvi 2008: 311.) Genrepedagogiikan kantava ajatus on sosiaalisuus ja funktionaalisuus. Sen tavoitteena on, että opiskelija opetetaan hallitsemaan niitä arkielämän tekstejä, joita hän tarvitsee toimiessaan yhteisönsä jäsenenä. (Varis 2010: 187.)

29 Hyon (1996) jakaa genrepedagogiikkaa harjoittavat päätraditiot kolmeen: systeemifunktionaaliseen kielitieteeseen pohjaavaan Sydneyn koulukuntaan (esim. Martin), soveltavaan kielitieteeseen luettuun ESP-lähestymistapaan (*English for Specific Purposes*, esim. Swales) ja pohjoisamerikkalaisen uuden retoriikan koulukuntaan (*The New Rhetoric*, ks. myös Bawarshi & Reiff 2010: luvut 5 ja 6). Edellä mainitut tutkimusperinteet ovat vakiintuneimpia ja vaikutusvaltaisimpia myös muussa kielitieteellisessä genretutkimuksessa (ks. luku 2.1; Solin 2010 [2009]).

Eri tekstilajien konventioiden tuntemus ja prototyyppinen lähestymistapa genreihin ovat genrepedagogiikan lähtökohtia. Käytännössä genreperustaisen kirjoittamisen opetuksen perustana on aina tekstianalyysi, jossa perehdytään tietyn genren konventioihin ja skemaattiseen kokonaisrakenteeseen sen tyypillisessä käyttöyhteydessä. Kirjoittamisen opetus tapahtuu työskentelyvaiheihin, joita voivat olla esimerkiksi valmistelu eli tekstilajin valinta ja siihen tutustuminen, tekstin mallintaminen eli yhden esimerkkitekstin tarkka analyysi, yhteinen neuvottelu eli saman tekstilajin eri edustajien vertailu ja tekstilajiesimerkin kirjoittaminen eli oman tekstin tuottaminen. (Tarkemmin ks. esim. Luukka 2004b: 153–155; Vuorijärvi 2008: 314–316; ks. myös Ivanič 2004: 232–234.) Genre ei kuitenkaan ole taikaväline, joka heti kohentaisi opiskelijoiden kirjoitustaitoja: pahimmillaan genrepohjainen opetus voi olla ulkokohtaista, vain tekstin muotoon keskittyvää normatiivista kirjoittamista (Svinhufvud 2007: 38–39; ks. myös Heikkinen & Voutilainen 2012: 39).

Genrepedagogiikan yhtenä sovelluksena voi nähdä niin sanotun TEKSTUAALISEN INTERVENTION. Menetelmän kehittäjänä pidetään usein englantilaista kirjallisuudentutkijaa Rob Popea. Tekstuaalinen interventio on lukemisen ja kirjoittamisen työtapana, jonka tavoitteena on tietoisesti muokata tekstejä uudelleen toisin kirjoittamisen avulla. Muokkaamalla ja vertailemalla kielenkäytön erilaisia versioita opiskelija voi oppia tunnistamaan tekstin tuottamisen ja sen edellyttämien valintojen sisällöllisiä ja tyyllisiä konventioita. (Ks. Pope 1995; Pietikäinen & Mäntynen 2009: 75.) Tekstuaalinen interventio ohjaa opiskelijan dynaamiseen vuorovaikutukseen tekstin kanssa: opiskelija joutuu lukemaan tekstin huolellisesti, analysoimaan sen sisältöä ja kieltä tarkasti ja työstämään omaa näkemystään tekstistä uudelleen kirjoittamisen kautta. Kirjoittaminen kytkeytyy siis vahvasti lukemiseen ja päinvastoin. Interventiotyöskentely voi kohdistua hyvin erilaisiin tekstin elementteihin sekä mikro- että makrotasolla. Muokkauksen kohteena voivat olla esimerkiksi tekstin genre ja viestintäkanava, konteksti, kokonaisrakenne, sävy, tyyli, ulkoasu, kerronnan näkökulma tai tavoitteet. (Leppänen 2004: 131–134.) Tekstin genren muuntamisesta toiseksi voidaan käyttää nimitystä *tekstilajimuunnos*. Tekstuaalinen interventio havainnollistaa merkityksenannon kontekstisidonnaisuutta ja sitä, että kielelliset ja diskursiiviset resurssit ovat aina historiallisia ja intertekstuaalisia (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 76).

On tärkeää huomata, että vaikka kirjoittamisen opettamisen lähtökohdat voidaan jakaa eri ryhmiin, kyse on teoreettisesta ja karkeasta jaottelusta. Luokkahuoneissa, oppikirjoissa, opetussuunnitelmissa ja opettajankoulutuksessa teoriat eivät esiinny puhdina ja yhtenäisinä vaan ovat limittäin ja päällekkäin. (Ks. myös Mikkonen 2010: 199; Valtonen 2012: 497.) Valveutunut opettaja työstää omia metodejaan opetuksen kontekstia, oppikirjan ratkaisuja, tavoitteita ja eri tekstilajeja havainnoiden (Pietikäinen 2007: 156). Opettajalla on valta valita, millaisen lähestymistavan hän ottaa kirjoittamisen opetukseen. Käytössä oleva lukion oppikirja antaa kirjoittamisesta tietynlaisen tulkinnan, jota opettaja voi noudattaa tai olla noudattamatta. Kommentoin luvuissa 4.3.1 ja 4.3.3, millainen kirjoittamiskäsitys sisältyy lukion opetussuunnitelmiin (LOPS 1994 ja 2003) sekä Äidinkielen kokeen määräyksiin (ÄKM), koska nämä institutionaaliset tekstit ovat oppikirjojen ja opetuksen taustalla.³⁰

30 M. Kauppinen (2010: 257–259) esittelee perusasteen opetussuunnitelmien lukutaitokäsityksiä.

Itse äidinkielen tekstitaidon ylioppilaskoe on alun perin suunniteltu lähinnä perinteisen kirjoittamisen opetuksen pohjalta: kokeessa mitattava tekstitaito on yksilöllistä, opittavissa olevaa analyttistä taitoa lukea ja tulkita erilaisia tekstejä, ja taitojen tulisi olla siirrettävissä tekstilajista toiseen (ks. esim. Leino 2006: 595; Leino 2008: 126; Sinko 2008: 146–147).³¹ Tekstitaidon koe mittaa näin määriteltynä tietyn koulutekstilajin hallintaa yksittäisen kokeen tasolla (Luukka 2009a: 15–23). *Tekstitaidon* voisi myös tulkita termin *literacy* suomenokseksi (esim. Luukka 2003: 413; Luukka & Leiwo 2004: 19, 21; Luukka 2009a: 13), jolloin tekstitaidon kokeessa ei olisi kyse yksilöllisistä vaan yhteisöllisistä taidoista, joita omaksutaan ja harjoitellaan koko elämän ajan aidoissa viestintätilanteissa ja myös vapaa-aikana. Tekstitaidot linkittyvät aina tekstilajeihin ja liittyvät yhteisöllisten tekstikäytänteiden hallintaan (Luukka & Leiwo 2004: 21). Tähän tähtäävä kirjoittamisen opetuksen painopiste on sosiokulttuurinen ja genrepedagoginen. Lukemisen ja kirjoittamisen näkeminen sosiaalisina ja kulttuurisina tekstikäytänteinä asettuu neutraalien tekstitaitojen ajatusta vastaan. Tekstitaidot ovat osa inhimillistä ja yhteisöllistä toimintaa, eivät ympäröivästä maailmasta irrallaan olevia yksilöllisiä taitoja. (Kauppinen, M. 2010: 57.)

Koulukirjoittamisen ongelmana on pidetty esimerkiksi sitä, ettei opiskelija harjaannu sellaisessa kirjoittamisessa, jota hän tarvitsee koulun jälkeen jatko-opinnoissa tai työelämässä. Tämän tutkimuksen fokuksessa olevan uutistuottamistehtävän onnistumista olisi palvellut varmasti parhaiten sosiokulttuurinen, genrepedagogiikkaan pohjautuva kirjoittamisen opetus ja esimerkiksi tekstuaalisen intervention käyttäminen työmenetelmänä. Samalla voi kuitenkin kysyä, onko uutinen sellainen tekstilaji, jonka kirjoittamisen hallintaa opiskelija tarvitsee myöhemmässä elämässään, ja onko lukion tehtävä edes opettaa uutisen kirjoittamisen konventioita. Katariina Ruohomäen (2002: 57–60) lisensiaatintyössään haastattelemien toimittajien mukaan taitavaksi uutisen kirjoittajaksi ei kehitytä koulun tunneilla tai opaskirjoja lukemalla vaan käytännön työelämässä, varsinaisessa lehtityössä (ks. myös Berkenkotter & Hucklin 1993: 482). Toisaalta on huomioitava, että uutistuottamistehtävässä mitataan myös muita tietoja ja taitoja kuin tekstilajin konventioiden hallintaa, esimerkiksi taitoa lukea kaunokirjallisuutta ja muokata sitä hyödyntäen toisenlainen, koherentti teksti. Lukiolainen tarvitsee tekstinmuokkaustaitoa varmasti jatko-opinnoissaan ja työelämässä, joten tehtävän onnistuneisuuden arviointi ei ole yksiselitteistä. Palaan tähän pohdintaan luvuissa 9 ja 10.

---

31 Tekstitaidon kokeen ajatusta tekstianalyysin siirrettävyydestä tekstilajista toiseen on kritisoitu (ks. esim. Rikama 2012).

1.4 Tutkimusaineisto

1.4.1 Aineistojen ryhmittely

Tässä tutkimuksessa käytössäni ovat olleet seuraavat aineistot:

1. Pääaineisto: kevään 2007 ylioppilaskokelaiden kirjoittamat uutistekstit, 388 tekstiä (UUT2007).
2. Vertailuaineisto: prototyypinen uutinen / todellinen uutinen
  - a. Uutisgenreä koskeva teoria- ja tutkimuskirjallisuus sekä toimittajille suunnatut oppikirjat.
  - b. Turun Sanomien arkistosta kerätyt 40 tapahtumauutista (*TS-aineisto*) ja Ilmajoki-lehden aineisto.
  - c. Turun Sanomien uutistoimittajien kanssa käydyin fokusryhmäkeskustelun asiasisältö (*UT*).
  - d. Kokelaiden käyttämät äidinkielen oppikirjasarjat (oppikirjalomakkeet: YTL 5.11.2009).
  - e. Vuoden 2003 opetussuunnitelman mukaiset äidinkielen oppikirjasarjat.
3. Uutistekstien konteksti: uutinen kouluopetuksessa ja kevään 2007 ylioppilaskokeessa
  - a. Lukion opetussuunnitelmat (LOPS 1994; LOPS 2003).
  - b. Koulukohtaiset opetussuunnitelmat (Lukion opetussuunnitelmanalyysi 2006).
  - c. Äidinkielen kokeen määräykset (ÄKM); eritasoisten suoritusten tuntomerkkejä (ks. liite 2).
  - d. Tekstitaidon kokeen arviointiohjeet (AO2007; AO2011).
  - e. Kevään 2007 tekstitaidon koe aineistoinen (TT2007), erityisesti katkelma Sundin romaanin Puodinpitäjän poika (1998) alusta (*pohjateksti*).
4. Arviointi: uutistekstien arviointi ja kommentointi, muut arvosanat
  - a. Uutistekstien saamat pistemäärät (opettaja/sensori).
  - b. Äidinkielen sensoreiden merkinnät ja kommentit kokelaiden kirjoittamissa uutisteksteissä.
  - c. Äidinkielen opettajain liiton keskustelufoorumilla olevat kevään 2007 tekstitaidon koetta käsittelevät viestit (ÄOK).
  - d. Kevään 2007 tulosluetteloiden tulostiedot (YTL 5.11.2009).

Olen edellä jaotellut käyttämäni aineistot ryhmiin *pääaineisto*, *vertailuaineisto*, *uutistekstien konteksti* ja *arviointi*. Ryhmät 2–4 eivät kuitenkaan ole kiinteitä, vaan niiden sisällä on vaihtelua. Esimerkiksi kokelaiden käyttämät oppikirjasarjat (2d) ovat luonnollisesti aineistona myös kohdassa 3 eli selvittäessäni uutisen esiintymistä kouluopetuksessa, ja uutistekstien kontekstiin kuuluvia Äidinkielen kokeen määräyksiä (3c) ja tekstitaidon kokeen arviointiohjeita (3d) käytetään aineistona myös käsitellessäni uutistekstien

arviointia (ryhmä 4). Tämän alaluvun lopussa asetelmassa 1 (s. 40) esitetään, miten aineistot linkittyvät toisiinsa ja tutkimuskysymyksiin (ks. s. 23). Esittelen seuraavaksi tarkemmin pääaineistoani (1.4.2) ja muita käyttämiäni aineistoja (1.4.3). Viittaan aineistoihin seuraavissa alaluvuissa edellä mainituin numeroin ja numero-kirjain-yhdistelmin.

1.4.2 Pääaineisto

Päätutkimusaineistonani (1) ovat abiturienttien kirjoittamat uutistekstit, jotka ovat tekstilajiltaan ensinnäkin tekstitaidon kokeen vastauksia ja toiseksi eriasteisesti uutismaisia uutisjäljitelmiä. Sain ylioppilastutkintolautakunnalta yhteensä 437 uutistekstiä, joista tutkimukseeni soveltuvia oli 388. Hylkäsin aineistoni yhdenmukaisuuden periaatteen vuoksi aikuislukioiden vastaukset (yhteensä 17 tekstiä) ja sellaiset vastaukset, joissa sensorin antama pistemäärä joko puuttuu (12 tekstiä) tai se on merkitty epämääräisesti (18 tekstiä). Lisäksi jouduin hylkäämään kaksi tekstiä, joiden alkuosa puuttui ylioppilastutkintolautakunnan lähetyksestä kokonaan. En halunnut rajata pääaineistoa tämän enempää, ja siksi aineisto on tekstintutkimuksen materiaalina melko laaja. Ylioppilastutkintolautakunta on niin sanottu portinvartija, jolta pitää saada ensin myönteinen lausunto tutkimussuunnitelmasta, ennen kuin varsinainen tutkimuslupa voidaan myöntää (ks. esim. Kuula 2006: 144). Ylioppilaskokeeseen kirjoitettujen suoritusten oikeudet ovat ylioppilastutkintolautakunnalta, joten en ole itse pyytänyt ylioppilaskokelailta suostumusta heidän tekstiensä tutkimiseen. Päätutkimusaineistoni on satunnainen mutta edustava ja riittävä otos kevään 2007 kolmanteen tehtävään kirjoitetuista uutisteksteistä (aineiston edustavuudesta ks. luku 5.1). Käytän tekstitaidon kokeeseen kirjoitettavasta odotuksenmukaisesta genrestä nimitystä *vastausteksti* (ks. myös Falck ym. 2006b: 15; Valtonen 2011a: 196–197). *Tekstitaidon kokeen vastaus* viittaa tekstitaidon kokeessa kirjoitettavaan tekstiin, joka voi olla tekstilajiltaan joko vastaustekstin tai kokeessa vaadittavan muun genren, esimerkiksi uutisen edustaja.

Ylioppilastutkintolautakunnan arkistonhoitaja Satu Lempinen (nyk. Leino) kertoi sähköpostiviestissään aineiston koonnista:

Koesuoritukset säilytetään kokonaisuudessaan puolitoista vuotta kunkin tutkintokerran jälkeen. Kokonaissäilytysajan umpeuduttua hävitettäväksi kertyvistä suorituksista kootaan otos pysyvää säilytystä varten. Suoritukset on jo lukioissa pakattu kirjekuoriin, joista poimitaan esim. joka 5. kuori talteen pysyvästi säilytettäväksi. Näin kertynyt otos käydään vielä läpi, ja suorituksista poistetaan repeytyneet tai muuten vioittuneet koevastaukset. Otos on satunnainen eli sitä kootessa ei kiinnitetä huomiota suoritusten (ts. lukioiden) maantieteelliseen jakaumaan, vastaajien sukupuoleen, pistejakaumaan tms. seikkoihin. (Lempinen 17.11.2008.)

Puolentoista vuoden pakollisen säilytysajan jälkeen koesuoritukset olivat käytössäni Turun maakunta-arkistossa 28.11.2008–28.2.2010. Tämän jälkeen aineisto on säilytteillä pysyvästi ylioppilastutkintolautakunnan arkistossa Helsingissä, josta se on saatavissa ja tarkasteltavissa ylioppilastutkintolautakunnalta haettavan käyttöluvan myöntämisen jälkeen. Koesuoritukset ovat salassa pidettäviä viranomaisen asiakirjoja (Julkl 621/1999: 24 §). Saamani tutkimuslupa on henkilökohtainen, eli aineistoa ei saa luovuttaa muille henkilöille ilman ylioppilastutkintolautakunnan lupaa. Aineiston digitaalinen kopiointi

(valokopiointi ja digitaalisten valokuvien ottaminen) oli kielletty. Muistiinpanojen tekeminen aineistosta oli sallittua, joten kirjoitin pääaineiston sähköiseen muotoon omaan käyttööni ilman oikeita tunnistetietoja. Tarkistin kahdesti sähköisen version vastaavuuden alkuperäisiin teksteihin. Olen ryhmitellyt pääaineiston uutistekstit sensorin antaman pistemäärän (0–6) mukaan seitsemään eri tiedostoon, joiden sisällä kokelaat ovat koulu- ja kokelasnumerojärjestyksessä pienimmästä suurimpaan.³²

Tutkimusluvan ehtona on, ettei tutkimuksessa saa ilmaista tietoja, joiden perusteella kokelaiden, koulun opettajien tai lautakunnan sensoreiden henkilöllisyys voisi paljastua (YTL 11.6.2007). Tutkimuskohteeseen liittyvä tärkein eettinen näkökulma on siis tutkittavien yksityisyyden kunnioittaminen. Tunnistettavuuden estäminen on yksi parhaiten tunnettuja tutkimuseettisiä normeja (esim. Kuula 2006: 201). Turvaan tutkimuksessani tutkittavien kokelaiden, opettajien, sensoreiden ja koulujen anonymiteetin käyttämällä tietynlaista tunnistekoodia aineistoesimerkkien perässä oikeiden tietojen sijaan. Esittelen koodin luvussa 5.1. En ole poistanut mitään muuttujia vaan luokitellut niitä uudelleen (ks. myös mt.: 211). Olen muuttanut sekä suorat tunnistetiedot (kokelaan nimi, kokelasnumero, sensorin koodi) että epäsuorat tunnistetiedot (lukio ja paikkakunta). Tekemäni anonymisointi on nähdäkseni riittävä ja suojaa tutkittavat, heidän opettajansa, koulunsa ja lautakunnan sensorit. Omaan tutkimuskäyttöön luomani sähköisen aineiston julkaiseminen esimerkiksi verkkoliitteessä ei ole sallittua, koska aineiston voi tulkita olevan salassa pidettävää materiaalia, vaikka se onkin anonymisoitu ja koodattu uudelleen. Aineiston salassapitovelvollisuutta lisää se, että käytän pääaineiston rinnalla ylioppilastutkintolautakunnalta saamiani tulostietoja ja oppikirjatietoja, jotka ovat salassa pidettävää materiaalia. (Vrt. Rahtu 2010: 624.) Esittelen pääaineistoni luvussa 5.1 ja analysoin sitä luvuissa 6–9. Esimerkkien esitystavan konventiot esitän luvussa 5.3.

1.4.3 Muut aineistot

Täydennän pääaineiston analyysiä tutkimalla erilaisia vertailuaineistoja ja muita aineistoja. Puhun *vertailuaineistoista* viitatessani uutisen normeja valaiseviin aineistoihin (2a–e; ks. myös asetelma 1: kohta 3, s. 40). Olen selvittänyt prototyyppisen uutisen piirteitä uutisgenreä koskevasta teoria- ja tutkimuskirjallisuudesta sekä toimittajille suunnatuista oppikirjoista (2a; ks. luku 3). Käytän aineistoluvuissa todellisista uutisista koostuvaa aineistoa (2b), jonka olen kerännyt Turun Sanomista ja joka sisältää 40 painetussa sanomalehdessä ilmestynyttä tapahtumauutista (TS-aineisto; ks. liite 3). Viittaan aineistoon nimityksellä *TS-aineisto* ja esittelen sen luvussa 5.2. Käytän Ilmajoki-lehdestä keräämäni aineistoa esitellessäni paikallislehden uutisen piirteitä luvussa 3.7 (2b; Valtonen 2009).

Saadakseni tietoa uutisen kirjoittamiseen liittyvistä asiantuntijakäytän-teistä organisoin Turun Sanomissa 14.12.2011 ryhmäkeskustelun (2c), josta käytän nimitystä *fokusryhmä* (*focus group*, ks. esim. Puchta & Potter 2004; Barbour 2007; Krueger & Casey 2009; Myers 2011; Myers 4.11.2011). Esittelen fokusryhmää metodina lyhyesti

32 Tämän tiedon ja edellä esitettyjen rajausten pohjalta aineistoni on rekonstruoitavissa ylioppilastutkintolautakunnan arkistosta.

seuraavassa alaluvussa 1.5 (ks. myös Valtonen: tekeillä). Fokusryhmäkeskustelussa oli läsnä kuusi eri-ikäistä uutistoimittajaa, kolme naista ja kolme miestä. Keskustelijat ovat työskennelleet toimittajina kuudesta vuodesta kolmeenkymmeneen vuoteen. He ovat eri osastoilta (alue-, kulttuuri-, kunta-, talous-, uutis- ja verkkotoimituksesta). Ryhmän koostumus oli siis monella tavalla edustava. Keskustelu kesti tunnin. Toimin itse keskustelun moderaattorina eli vetäjänä. Mukanani oli assistentti, joka vastasi keskustelun nauhoituksesta ja sen kulkua kuvaavien muistiinpanojen tekemisestä. Tässä tutkimuksessa keskitytään keskustelun asiasisältöön, joten olen litteroinut aineiston vain karkeasti. Analysoin fokusryhmäkeskustelun asiasisältöä keskustelussa tuotettuna representaationa ja selostuksena puhujan kokemuksista ja suhteesta esimerkiksi uutiskirjoittamiseen. Viitataan fokusryhmän keskustelijoihin yhteisnimityksellä *uutistoimittajat* (tai UT). Mikäli esitän suoria lainauksia keskustelusta, käytän yksilöivää mutta anonyymiä viittaustapaa UT1–6. Esittämäni toimittajien sitaattit on muokattu yleiskielisiksi.

Käytän fokusryhmästä keräämääni aineistoa läpi työn yksittäisissä kohdissa havaintojeni ja päätelmieni tukena. Keskustelu käytiin osin valmistelemieni kysymysten pohjalta, mutta keskustelun kulku oli suhteellisen vapaa. Lähetin keskustelijoille sähköpostitse ennakkotietoa tutkimusaiheestani ja alustavista kysymyksistä. Kysymykset jakautuivat kahteen osaan. Ensimmäisen osan kysymykset koskivat yleisesti uutistekstilajin ominaisuuksia, esimerkiksi tyypillisen uutisen piirteitä, uutisen rakentumista, sen kirjoittamiseen liittyviä käytänteitä ja uutisoinnin viihteellistymistä. Toisen osan kysymykset liittyivät tämän tutkimuksen fokukseen eli tekstitaidon kokeen uutistuottamistehtävään. Pyysin toimittajia tutustumaan ennakkotehtävänä kokeen tehtävänantoon ja sen pohjatekstiin. Keskustelun pohjana olleet alustavat kysymykset esitän liitteessä 4. Pyysin kirjallisen suostumuksen kaikilta keskusteluun osallistuneilta. Käytän keskustelua kahdessa roolissa: se toimii tiedon lähteenä ja aineistona (ks. myös Tiililä 2007: 26).

Olen selvittänyt prototyypin uutisen piirteitä lisäksi tutkimuksessani esiintyvien kokelaiden käyttämistä lukion äidinkielen oppikirjoista, jotka pohjautuvat pääosin vuoden 1994 opetussuunnitelmaan (2d; luku 4.4.3). Käsittelen lyhyesti myös vuoden 2003 opetussuunnitelman mukaisia äidinkielen oppikirjasarjoja (2e; luku 4.4.4). Oppikirjasarjat ovat aineistonani myös selvittäessäni uutistekstien kontekstia. Olen kerännyt tiedon aineistoni kokelaiden käyttämistä oppikirjoista ylioppilastutkintolautakunnassa olevista lukiodien oppikirjalomakkeista (YTL 5.11.2009). Lukion äidinkielen opettaja on merkinnyt lomakkeeseen haluamallaan tarkkuudella käyttämänsä oppikirjat. Tarkasteluni kohteena ovat seuraavat oppikirjasarjat: Äidinkieli ja kirjallisuus, Käsikirja (Mikkola ym. 2000, jatkossa *Käsikirja*)³³, Lukiolaisen äidinkieli ja kirjallisuus (Hakulinen ym. 2000, jatkossa *LUKI*) sekä Kivijalka. Lukion äidinkielen ja kirjallisuuden oppikirja (Grünn ym. 2000a ja 2000b, jatkossa *Kivijalka*). Näistä Käsikirja ja Kivijalka jakautuvat temaattisesti, LUKI kurssittain. Tutkin lisäksi erikseen Ylioppilastekstejä 2006 -kokoelmaa (Falck ym. toim. 2006) sekä Käsikirja-sarjaan kuuluvaa Kurssivihko 8:aa (Mikkola ym. 2006).

Analysoin pääaineiston uutistekstien suhdetta kontekstiinsa eli siihen tekstiverkostoon, jonka osana ne ovat (3a–e; ks. luku 4). Uutistekstien tekstiverkon kuvauksen mallina olen soveltanut Henna Makkonen-Craigin (2008: 213) esittämää mallia ylioppi-

33 Olen analysoinut myös Käsikirja-sarjan kurssivihkoja (Mikkola 2006; Mikkola & Julin 2000; Mikkola ym. 2006; Mikkola ym. 2000; Mikkola & Valkonen 1999, 2000a, 2000b, 2000c; Mikkola ym. 1999, 2003).

laskokeen tehtävänantoja ympäröivästä tekstien verkostosta. Tutkin, miten uutisgenre on esillä institutionaalisissa teksteissä eli Lukion opetussuunnitelman perusteissa vuosilta 1994 ja 2003 (3a), tietyissä koulukohtaisissa opetussuunnitelmissa (3b) sekä Äidinkielen kokeen määräyksissä (3c; ÄKM). Äidinkielen opettajain liiton keskustelupalstalla esitettävät koekohtaiset arviointiohjeet (3d; esim. AO2007) keskittyvät vastausten sisällön aineksiin, tekstihavaintoihin ja tekstin tulkintaan. Ohjeissa pyritään kuvaamaan erinomaisen vastauksen ainekset, mutta kokelas voi tuoda esiin myös sellaista, mitä ohjeissa ei mainita. Jos kokelaan tulkinta on mahdollinen ja perusteltu, se on täysin hyväksyttävä. Arviointiohjeiden laatijat korostavat, että vastausten arvioinnissa tulee noudattaa ylioppilastutkintolautakunnan antamia äidinkielen kokeen määräyksiä. (AO2007; AO2011.) Ohjeet toimivat siis nimenomaan vihjeinä ja opettajan apuneuvona, eivät hyvän vastauksen normina. Arviointiohjeita käytetään aineistona lisäksi prototyyppisen uutisen piirteiden jäljittämässä ja uutistehtävän arvioinnissa. Tutkimusaineistonani on myös kevään 2007 tekstitaidon koe aineistoinen, kokeen ohje, kolmannen tehtävän tehtävänanto sekä uutistekstien pohjana oleva Sundin romaanikatkelma (3e; Sund 1998; viittaaan pohjatekstiin esimerkeissä koodilla *TT2007*). Käsittelen pohjatekstiä ja sen uutisaineista analyysilukujen lisäksi luvussa 4.5.2.

Uutistekstien arviointia selvittäessäni aineistonani ovat kunkin uutistekstin saamat pistemäärät, jotka on merkitty vastauksen loppuun (4a). Alustavan pistemäärän on antanut kokelaan opettaja ja lopullisen arvosanan on päättänyt äidinkielen sensori. Aineistonani ovat lisäksi äidinkielen sensorien uutisteksteihin kirjoittamat merkinnät ja kommentit (4b). Jotta saisin lukion äidinkielen opettajien äänen mukaan tutkimukseen, olen käyttänyt aineistona Äidinkielen opettajain liiton suljetulla lukiokeskustelufoorumilla olevia tekstitaidon kokeeseen liittyviä viestejä keväältä 2007 (4c; ÄOK). Olen kysynyt kirjallisen luvan kaikilta tutkimuksessani esiintyviltä opettajilta. Viittaaan keskusteluun yhteisnimityksellä *äidinkielen opettajat* tai ÄOK yksilöimättä keskustelijoita. Olen käsitellyt kokeen vastaanottoon liittyvää verkkokeskustelun sisältöä enemmän toisaalla (Valtonen 2011a: luku 4); tässä tutkimuksessa käytän aineistoa lähinnä yksittäisissä kohdissa havaintojeni ja päätelmiäni tukena. Hallussani on lisäksi ylioppilastutkintolautakunnan arkiston tulosluetteloista kokoamani kevään 2007 tutkinnon äidinkielen kokeen pistemäärä- ja kokonaisarvosanatiedot aineistoni kokelaiden osalta. (4d; YTL 5.11.2009.)

Esitän asetelmassa 1 tutkimuskysymysten yhteyden eri aineistoihin ja ne luvut, jossa kysymystä erityisesti käsitellään. Tärkeimmät kysymystä käsittelevät luvut on merkitty asetelmaan lihavoitunein. Aineistot voivat esiintyä monessa kohdassa tutkimuksen kulloisenkin fokuksen mukaan.

ASETELMA 1. Tutkimuskysymysten suhde aineistoihin ja luku, jossa kysymystä erityisesti käsitellään.

Tutkimuskysymys	Luku	Tutkimusaineisto
1. Uutistekstien uutismaisuus: Miten uutismaisia kokelaiden kirjoittamat uutistekstit ovat? Mistä niiden uutismaisuus syntyy? Millaisia tekstit ovat genre- ja diskurssi- ja piirteiltään?	• luvut 6–9	<ul style="list-style-type: none"> • pääaineisto (kokelaiden kirjoittamat uutistekstit) • vertailuaineistot (ks. kohta 3) • tekstitaidon kokeen pohjateksti
2. Tekstilajin taju: Millainen on abiturienttien tekstilajin, tarkemmin uutisgenren taju? Miten tuottamistehtävään kirjoitetut vastaukset soveltuvat tekstilajin tajun mittaamiseen?	• luku 9 • luvut 6–8	<ul style="list-style-type: none"> • pääaineisto (kokelaiden kirjoittamat uutistekstit) • vertailuaineistot (ks. kohta 3) • tekstitaidon kokeen pohjateksti
3. Prototyypinen uutinen: Millainen on prototyypinen, kokelaiden uutisteksteihin vertautuva uutinen genrenä? Millaista on siinä käytettävä uutisdiskurssi?	• luku 2 • luku 3 • luvut 4.4.3 ja 4.4.4 • luvut 6–9	Vertailuaineistot: <ul style="list-style-type: none"> • teoria- ja tutkimuskirjallisuus sekä toimittajille suunnatut oppikirjat • TS-aineiston todelliset uutiset • Ilmajoki-lehden aineisto • uutistoimittajien käsitykset tyypillisestä uutisesta • kokelaiden käyttämät oppikirjasarjat • vuoden 2003 opetus suunnitelman mukaiset oppikirjasarjat • sensorien merkinnät ja kommentit • äidinkielen opettajien keskustelupalstan viestit • tekstitaidon kokeen arviointiohjeet • tutkijan oma intuitio
4. Uutistuottamistehtävän konteksti: Miten uutinen määritellään institutionaalisissa teksteissä? Millaisia taustatietoja uutisesta kokelailla on? Kuuluuko uutisen kirjoittaminen opiskelijoiden tekstikäytänteisiin?	• luku 4	<ul style="list-style-type: none"> • lukion opetus suunnitelmat • koulukohtaiset opetus suunnitelmat • Äidinkielen kokeen määräykset • lukion oppikirjasarjat (LOPS 1994 ja LOPS 2003) • tekstitaidon kokeen arviointiohjeet • kevään 2007 tekstitaidon koe aineistoinen
5. Uutistekstien ja tehtävätyypin arviointi: Miten uutistehtävän arviointi suhteutuu kokelaiden tekstien uutismaisiin piirteisiin? Miten hyvin tuottamistehtävätyyppi soveltuu ylioppilaskokeeseen?	• luvut 6–10	<ul style="list-style-type: none"> • pääaineisto (kokelaiden kirjoittamat uutistekstit) • vertailuaineistot (ks. kohta 3) • opettajan ja sensorin uutistekstistä antama pistemäärä • kokelaiden tulostiedot • tekstitaidon kokeen arviointiohjeet • eritasoisten suoritusten tuntomerkejä (liite 2) • sensorien merkinnät ja kommentit • äidinkielen opettajien keskustelupalstan viestit • uutistoimittajien käsitykset tehtävän toimivuudesta • kevään 2007 tekstitaidon koe aineistoinen

1.5 Tutkimusmenetelmät

Hyödynnän tutkimuksessani diskurssintutkimuksen, tekstilajitutkimuksen ja lingvistisen tekstintutkimuksen metodeita. Luvussa 2 esittelen tutkimukseni viitekehysten, joka on samalla esitys päätutkimusmenetelmistä. Norman Fairclough (1997 [1995]: 50–51) toteaa, että tekstianalyysiin pitäisi sisältyä sekä lingvistinen analyysi että genrejen ja diskurssien mukainen intertekstuaalinen analyysi, mikä toteutuu tässä tutkimuksessa. Lähestymistapani tutkimuskohteeseen on monimenetelmäinen: tavoitteenani on vertailla eri menetelmin tuotettua dataa ja sen perusteella joko vahvistaa tai kumota muiden metodien avulla saadut analyysin tulokset. Tällaista tapaa voi kutsua *triangulaatioksi*. (Esim. Tarnanen 2002: 20–21; Barbour 2007: 46–47, 54–55.) Metodien lisäksi yhdistän osittain esimerkiksi lingvistiikan ja mediatutkimuksen teorioita. En kuitenkaan sitoudu yksinomaan jonkin tietyn koulukunnan kannattajaksi. Olen tietoinen siitä, että tutkija on vastuussa lähteistään, mutta aineistoni erityislaatuisuuden takia olen etsinyt menetelmiä ja teorioita monesta suunnasta ja valinnut tutkimukseeni parhaiten soveltuvat työkalut riippumatta siitä, mikä taustateoria niiden takana on. Riitta Juvosen, Mikko Virtasen ja Eero Voutilaisen (2012: 455) mukaan tietynlainen eklektisyys onkin fennistisessä tekstilajitutkimuksessa enemmän sääntö kuin poikkeus (ks. myös Kalliokoski 1996a: 30). Käytän tutkimuksessani esimerkiksi prototyypin ja skeeman käsitteitä, jotka on usein nähty kognitiivisen kielitieteeseen ankkuroituvina. Niemisen (2010: 197, luku 7.8) mukaan sosiaaliset säännönmukaisuudet ja normit ovat havaittavissa suoraan teksteistä ilman erityistä kirjoittajan kognitioon viittaamista, ja prototyypin ja skeeman käsitteitä onkin käytetty lähtökohdiltaan ei-kognitiivisessa tekstilajitutkimuksessa (esim. Paltridge 1997; Mäntynen 2003; 2005; 2006; ks. myös Juvonen ym. 2012: 463). Käsitteet ovat siis nähdäkseni neutraalistuneet eivätkä sitoudu enää vain kognitiiviseen kielitieteeseen.

Luvussa II tutkimusmetodini on pääasiassa erilaisten aineistojen laadullinen, tulkitseva sisällönanalyysi: selvitän, millaisena kokelaiden resurssina uutisgenre näytättyy uutistekstien kontekstiin kuuluvissa teksteissä. Luvussa III pääaineistosta analysoitavien piirteiden valinta perustuu aineiston ominaislaatuun; analyysin kohteena ovat ennen kaikkea ne syntaktiset ja semanttiset piirteet, jotka ovat olennaisia prototyypiselle uutisgenreille ja uutisdiskurssille. Kvantitatiivista analyysiä käytän sekä pääaineiston lajittelussa että tutkimieni genre- ja diskurssipiirteiden frekvenssien määrittämisessä. Käytännössä laadullinen ja määrällinen analyysi kulkevat limittäin kaikissa analyysiluvuissa, kuitenkin niin, että aineistoluvuissa 6 ja 8 esitän enemmän määrällisiä havaintoja kuin luvussa 7. Tähän ovat syynä lukujen erilaiset painotukset: luvussa 6 lähestyn uutistekstien kärkeä ja luvussa 8 uutisdiskurssiin liittyviä valintoja yksityiskohteisesti, kun taas luvussa 7 kuvaan laadullisesti ja ennemminkin kuvaillen uutistekstien funktionaalisia jaksoja ja niissä yleisimmin käytettyä tekstityyppiä.

Eritellessäni analyysiluvuissa 6.1 ja 6.2 vastausten otsikoiden ja introjen uutismaisuuutta lähtökohtani on pääasiassa Iso suomen kielioppi (ISK) ja siinä esitetty lauseen kenttäkuvaus. Lause voidaan jaotella kenttäkuvauksen mukaisesti alku- ja loppukenttään. Alkukentän keskeinen osa on teemapaikka, jota voidaan sanoa siinä esiintyvän lausekkeen funktion kannalta lauseen teemaksi. Alkukentässä voi esiintyä myös esikenttä. Loppukenttä alkaa tavallisesti finiittiverbillä ja voi verbin lisäksi sisältää monenlaisia lausekkeita. Käsittelen edellä mainituissa luvuissa erikseen teemapaikkaa, finiittiverbiä ja verbin jälkeen tulevia lausekkeita, joita nimitän *loppuosaksi*. (ISK: § 1369; 1371–1372.)

ISK:ssa esitetty lauseen kenttäkuvaus pohjautuu väljästi Maria Vilkunän väitöskirjaan (1989). Kenttäkuvaus tukee vertailuaineistojen (ks. asetelma 1, kohta 3) ja omien tutkimustulosteni pohjalta syntyvää havaintoa uutisen rakenteesta, jossa tärkein asia tulee ensin (ks. myös Heikkinen ym. 2005). Kenttäkuvaus tuo analyysini perusteella myös hyvin esiin vastausten uutismaisia ja toisaalta uutiselle epätyypillisiä piirteitä.³⁴

Lausekkeen määrittelen ISK:n tavoin yhtäjaksoiseksi, funktionaaliseksi rakenteeksi. Lauseke nimetään tavallisesti sen edussanan sanaluokan mukaan. Substantiivilausekkeen (NP) edussana on yleensä substantiivi, mutta se voi olla myös pronomini tai numeraali, koska edellä mainitut sanaluokat toimivat lausekkeen edussanana ollessaan substantiivin tavoin. (ISK: § 439–442.) Tarkastelen kentissä olevia lausekkeitä osin myös niiden semanttisten roolien kautta (Ojutkangas ym. 2009: 134–135). Viittaan tutkimuksen analyysiluvuissa *teema*-nimityksellä tavallisesti lausetason teemaan. Tarkoitin *topiikilla* puolestaan sitä, mistä tekstissä on kyse eli mikä on tekstin puheenaihe tai olennainen tapahtuma. (Ks. myös van Dijk 1977; Brown & Yule 1983: luku 3; Mäntynen 2003: 60, alaviite 54.) Kokelaiden uutistekstien topiikin havainnoiminen on tässä tutkimuksessa olennainen, uutisdiskurssin mukaiseen näkökulmaan kietoutuva analyysikohde.

Olen järjestänyt pääaineistoni osittain tietokannaksi, johon olen koodannut erilaisia muuttujia, esimerkiksi kirjoittajan sukupuolen, koulun, opettajan antaman pistemäärän, sensorin antaman pistemäärän, tekstin järjestysnumeron, sensorin koodin, kokeen arvioinnissa mahdollisen toisen sensorin koodin, tekstin sanamäärän ja kappalemäärän, otsikon, sensorikommentit, tunnisteet³⁵ sekä tekstin sisältöön liittyviä muuttujia, kuten Otto Näsin nimen, sairauksien, kuoleman, Siklaxin ja etsintäkuulutuksen esiintymisen tekstissä. Tietokanta ei sisällä mitään tunnistetietoja, joiden avulla kokelaiden, koulun opettajien tai ylioppilastutkintolautakunnan sensoreiden henkilöllisyys voisi paljastua. Olen käyttänyt tietokantaa pääasiassa kvantitatiivisen analyysin apuna.

Käytän fokusryhmää yhtenä tutkimukseni metodina (ks. myös s. 37–38). Se on laadullinen menetelmä, jossa kerätään homogeenisen ja edustavan asiantuntijaryhmän vuorovaikutuksessa syntyvää tietoa (Puchta & Potter 2004: 1; Barbour 2007: 2; Krueger & Casey 2009: 2; Myers 2011). Fokusryhmä on tutkimuksessani siis myös aineistonkeruutapa. Fokusryhmän tavoitteena on selvittää keskusteluun osallistuvien henkilöiden ajatuksia, havaintoja, tunteita ja mielipiteitä valitusta topiikista (Puchta & Potter 2004: 6, 66). Fokusryhmä päästää tutkijan sellaisten argumenttien ja tulkintojen äärelle, joita ryhmän osallistujat haluavat esittää ryhmässä (Barbour 2007: 54). Keskustelun tavoitteena on siis saavuttaa yksilöllisten näkökulmien lisäksi ryhmän sisäinen konsensus. Tutkimuksen pohjana käytettävän fokusryhmän tavoitteena on kerätä asiantuntijainformanteilta esitieteellistä tietämystä eli tietoa ja näkökulmia, joita tutkijalla ei entuudestaan ole (Puchta & Potter 2004: 7). Fokusryhmässä esitettävät, keskustelua johdattavat

34 Lauseen kenttäkuvauksen hyödyntäminen johti myös siihen, että huomasin tarvitsevani tutkimuksessani diskurssin käsitettä genren lisäksi. Introja analysoidessani havaitsin, ettei tapahtuma-aika esiinny lähes koskaan prototyyppiseen tai todellisenkaan uutisen esikentässä, vaikka tapahtuma-ajan ilmaiseminen on sinänsä tyypillistä uutisen kärjessä. Tulkintani on, että tällaisessa tapauksessa kokelas ei hallitse uutisgenren rakenteellisia konventioita, vaikka tietäkin, että uutisdiskurssin tavan mukaista on vastata uutiskysymyksiin uutisen kärjessä.

35 Käytän nimitystä *tunniste* sellaisista uutistekstien osista, jotka eivät kuulu leipätekstiin eivätkä ole otsikoita (pää- tai välilotikoita). Tunnisteita ovat aineistossani esimerkiksi omalle rivilleen kirjoitettu toimittajan nimi (N. N.), lehden nimi ja uutisen ilmestymispäivämäärä. (Ks. luku 7.2.)

kysymykset pyrkivät olemaan avoimia kysymyksiä, neutraaleja ja tyypiltään niin sanottuja oikeita kysymyksiä (*real questions*), joihin keskustelun moderaattori ei tiedä ennalta vastausta (Puchta & Potter 2004: 48; Krueger & Casey 2009: luku 3).

Asiantuntijatiedon hyödyntämisen haasteita ja mahdollisuuksia on käsitelty monissa yhteyksissä (esim. Berkenkotter & Hucklin 1993: 477; Bhatia 1993: 35–36; Makkonen-Craig 2005: 237–238). Fokusryhmän käyttäminen laadullisen tutkimuksen metodina on hyvin yleistä esimerkiksi markkinointitutkimuksissa, yhteiskuntatieteissä ja terveyspalveluihin liittyvissä tutkimuksissa (esim. Puchta & Potter 2004: 4–6; Barbour 2007: 5–11). Fokusryhmän käyttötapa ja sen määrittely varioi kuitenkin tieteenalan mukaan (esim. Barbour 2009: 13).³⁶ Ryhmän koko voi olla markkinointitutkimuksessa 10–12, mutta syvemmälle merkityksiin menevää fokusryhmää voi hyvin pitää 3–4 henkilön kesken (Barbour 2007: 60; Krueger & Casey 2009: 6, 67–68). Fokusryhmää ei nähdäkseeni ole käytetty metodina fennistiikassa; tämä tutkimus on pioneerikokeilu (fokusryhmä lingvistisenä metodina ks. Valtonen: tekeillä). Viestintätieteissä fokusryhmää on käyttänyt pro gradu -tutkielmassaan esimerkiksi Nikulainen (2009). Yksilöhaastatteluja ovat tehneet fennistiikassa esimerkiksi Makkonen-Craig (2005), Kankaanpää (2006) ja Tiililä (2007). Suomalaisessa nimistöntutkimuksessa aineistoa on koottu esimerkiksi pienryhmissä tehdyin teemahaastatteluin (ks. esim. Ainiala ym. 2008: 79).

---

36 Fokusryhmän historiaa ja eri lähestymistapoja käsittelevät esimerkiksi Puchta & Potter (2004: 4–6), Barbour (2007: 5–11) ja Krueger & Casey (2009: 2–4, luku 8). Krueger & Casey (2009: 145–147) mainitsevat myös akateemiset fokusryhmät.

2 Tutkimuksen viitekehys

Esittelen tässä luvussa tutkimukseni teoreettisen viitekehysten sen pääkäsitteiden määrittelyn avulla. Viitekehys toimii samalla tutkimusmenetelmänä, koska lähestyn pääaineiston uutistekstejä nimenomaan näiden käsitteiden ja niihin kytkeytyvien menetelmien kautta. Esittelen luvussa 2.1 taustaksi erilaisia lähestymistapoja genreen ja määrittelen alaluvussa 2.1.3 käsitteen tutkimukseni näkökulmasta sekä kommentoin, mitä muita genreen liittyviä käsitteitä hyödynnän. Luvussa 2.2 lähestyn kognitiivista, yhteisössä sosiaalistumalla omaksuttua kykyä eli tekstilajin tajua. Luku 2.3 keskittyy diskurssin käsitteeseen ja sen määrittelyyn tässä tutkimuksessa. Luvussa 3 käsitteelen erityisesti uutisgenren ja -diskurssin piirteitä; tässä luvussa 2 näkökulma on laajempi mutta kuitenkin niin, että luvussa käsittelemäni genren piirteet soveltuvat paremmin kuvaamaan normatiivista uutisgenreä kuin uutista imitoivaa tekstitaidon kokeen vastausta, joka on genrenä hybridisempi ja vakiintumattomampi.

Tämä tutkimus edustaa kielitieteellistä diskurssintutkimusta, jonka lähtökohdiana on kielenkäyttö sosiaalisena toimintana. Kielenkäyttö on siis aina paitsi kielellistä myös sosiaalista ja koostuu joukosta erilaisia kielellisiä ja semioottisia resursseja, joista kielenkäyttäjät voi valita taitojensa ja tilanteen mukaan (Johnstone 2002: 3; Pietikäinen & Mäntynen 2009: 13).³⁷ Pääosan tutkimustani muodostaa uutistekstien uutismaisuuden eli uutisgenren ja -diskurssin piirteiden erittely, mutta tarkastelen myös vastausten kontekstia yhtenä tekstien merkityksiä luovana tekijänä ja oletan toisaalta kielenkäytön luovan kontekstia. Konteksti on lisäksi tiiviisti kirjautuneena teksteissä itsessään (ks. luku 4; ks. myös Johnstone 2002: 27; Mäntynen 2003: 16). Kielenkäytön tavat ovat siis sosiaalisia ja kulttuurisia, joten kieltä analysoimalla opitaan jotain myös sitä ympäröivästä yhteiskunnasta ja kontekstista – ja päinvastoin (Johnstone 2002: 9, kuvio 1.1; Pietikäinen & Mäntynen 2009: 13).

2.1 Genre eli tekstilaji

GENRE eli tekstilaji vaikuttaa hyvin kansantajuiselta ja helposti lähestyttävältä käsitteeltä (ks. myös Nieminen 2010: 13). Meillä on paljon arkikokemuksia erilaisista teksteistä, niiden genreistä ja niissä käytettävistä diskursseista (ks. myös Solin 2006: 72; Mäntynen & Shore 2008: 24). Osaamme myös helposti luokitella tekstejä erilaisiin ryhmiin ja vaihdella itse kielellistä käyttäytymistämme tilanteen mukaan. Tunnistamme esimerkiksi sanomalehdestä pääkirjoituksen, kolumnin, sarjakuvan ja kirja-arvostelun, vaikka niitä ei olisikaan nimetty lehden sivulla. Sanomalehden yleisimmän tekstilajin eli uutisen löytäminen lehdestä ei myöskään tuota vaikeuksia. Jo pieni lapsi tunnistaa sadun tutun

---

37 Bhatia (2004: luku 1, kuvio s. 12) kuvailee diskurssintutkimuksen historiallista kehitystä. Luukka (2000) erittelee formalistisen ja funktionaalisen kielikäsitteilyn heijastumia kielitieteelliseen diskurssintutkimukseen.

skeeman ja osaa kertoa tarinaksi tunnistettavan tekstin. Yksittäisen tekstin luokittelu jonkin tekstilajin edustajaksi perustuu usein samankaltaisuuteen. Tunnistamme tekstin esimerkiksi ruokaohjeeksi, koska teksti on jäsennetty ja kielennetty samalla tavalla kuin aiemmin kohtaamamme ohjeet ja teksteillä on sama tavoite: antaa ohjeita tietyn ruokalajin valmistamiseen. Selvästi havaittava ero eri tekstilajien välillä on niiden rakenne: esimerkiksi uutisen melko normitettu kuosi erottuu vaikkapa mielipidekirjoituksen rakenteesta.

Kirjoitettujen tekstien genre- eli tekstilajitutkimus on ollut vahvasti esillä viime vuosikymmeninä esimerkiksi lingvistiikassa, folkloristiikassa, kirjallisuudentutkimuksessa, sosiologiassa ja mediatutkimuksessa (esim. Kalliokoski & Mäntynen 2004: 8; Hakulinen & Leino 2006: 12–23; Ridell 2006: 184–213; Heikkinen ym. toim. 2012a). Kielitieteelliseen tutkimukseen termi *genre* vakiintui kuitenkin vasta 1980-luvulla (Shore & Mäntynen 2006: 16). Lingvistisessä genretutkimuksessa on hyödynnetty 1990-luvulta lähtien pääasiassa joko Hallidayn (1978; 1985) funktionaaliseen teoriaan pohjaavan tutkimusperinteen (esim. Hasan 1989 [1985]; Martin 1985; Eggins 1994; teorian esittely ks. Luukka 2002), pohjoisamerikkalaisen uuden retoriikan (*new rhetoric*, esim. Devitt 2004)³⁸ tai brittiläisen ammatillisten ja soveltavaan kielitieteeseen luetun akateemisten genrejen tutkimusperinteen ESP:n (*English for Specific Purposes*, esim. Swales 1990; Bhatia 1993; 2004) oppeja (ks. esim. Heikkinen & Voutilainen 2012: 24). Sunny Hyon (1996) esittelee artikkelissaan edellä mainitut kolme tutkimustraditiota kiteytetysti opetuksen näkökulmasta. 2000-luvulla genretutkimuksen suuntaukset ovat toisaalta kehittyneet ja sekoittuneet ja toisaalta tutkimukseen on haettu uusia tulokulmia. Esitellessään Hyonin artikkelia ja sen vastaanottoa John Swales (2012) kommentoi, että mikäli hänen pitäisi eritellä genretutkimuksen traditioita nykyhetkellä, hän jakaisi traditiot todennäköisesti viiteen [näitä nimeämättä], vaikka toivoisi päätyvänsä yhteen, eri traditiot integroivaan suuntaukseen.

Genren käsitettä on määritelty monin tavoin tutkimusperinteen ja näkökulman mukaan. Se on eri aloja ja näkökulmia yhdistävä kattotermi, jota kielen, kirjallisuuden, viestinnän ja kulttuurin tutkijat tarkastelevat sen eri ulottuvuuksista käsin (esim. Shore & Mäntynen 2006: 41).³⁹ Termi *genre* perustuu pohjimmiltaan latinan sanaan *genus*, joka tarkoittaa 'ryhmää, jolla on yhteisiä ominaisuuksia' ja 'lajia, laatua' (mt.: 13). Yleisesti hyväksytyyn määritelmän mukaan genre tarkoittaa vakiintunutta tapaa käyttää kieltä tiettyyn tarkoitukseen tietynlaisessa kontekstissa. Kontekstiin kuuluvat esimerkiksi

38 Mäntynen ja Sääskilahti (2012) huomauttavat, että käsitteellä uusi retoriikka viitataan joko pohjoisamerikkalaiseen uuden retoriikan tutkimukseen tai filosofiasta nousevaan, eritoten eurooppalaiseen tutkimusperinteeseen, joka tarkastelee pääasiassa argumentointia ja suostuttelua. Pohjoisamerikkalainen uuden retoriikan tutkimus yhdistää usein kirjoittamisen ja sen opetuksen sekä retoriikan, diskurssin ja genrejen tutkimuksen. Mäntynen ja Sääskilahti esittävät artikkelissaan, miten eurooppalaisen uuden retoriikan ajatuksia ja analyysimenetelmiä voisi soveltaa genretutkimukseen. (Mt.: 194–207.)

39 Genren eri määritelmiä esittelevät, vertailevat ja analysoivat esimerkiksi Swales (1990: luku 3); Bhatia (1993: luku 2); Paltridge (1997: 28–36); Saukkonen (2001: 142–145), Mäntynen (2003: 23–28), Nieminen (2010: 91–92) ja Heikkinen & Voutilainen (2012: 17–47). Artikkelikokoelmat Genre – tekstilaji (toimittaneet Mäntynen, Shore & Solin 2006; ks. erityisesti teoksen johdanto), Kielen piirteet ja tekstilajit (toimittanut Heikkinen 2009b), Genreanalyysi – tekstilajitutkimuksen käsikirja (toimittaneet Heikkinen ym. 2012a) ja Genreanalyysi – tekstilajitutkimuksen käytäntöä (toimittaneet Heikkinen ym. 2012b) lähestyvät genreä monesta eri näkökulmasta. Juvonen ym. (2012) käsittelevät genreä fennistiikassa 1990-luvulta lähtien.

ajankohta, kulttuuri tai julkaisupaikka. Genre on siis suurelta osin sidoksissa kulttuuriseen, yhteiskunnalliseen ja sosiaaliseen ympäristöönsä, eli se ei ole universaali (vrt. tekstityyppi: luku 7; ks. myös Mauranen 2006: 215, 220, 236–239).

Esittelen seuraavissa alaluvuissa 2.1.1 ja 2.1.2 kaksi yleisintä genren kielitieteellistä määritelmää, joiden perustana on genre joko toimintana tai rakenteena (ks. myös Heikkinen & Voutilainen 2012: luvut 3 ja 4).⁴⁰ Erilaiset genren määritelmät eivät sulje toisiaan pois, vaan ne voi nähdä toisiaan täydentävinä: genreä voi hyvin lähestyä samasakin tutkimuksessa monesta eri näkökulmasta (esim. Honkanen 2009).⁴¹ Monet toimintaa ja kontekstia eli kommunikatiivista tavoitetta korostavat tutkijat pitävät rakennetta tärkeänä tekstilajin kuvauksessa (esim. Swales 1990: 45–58; ks. myös Mäntynen 2006: 42). Tekstilajia voi lähestyä toiminnan ja rakenteen lisäksi tekstin tuotannon ja kulutuksen käytäntöjen analyysin kautta (Fairclough 1997 [1995]: 50–51). Tutkimuksen tavoite ja fokus määräävät, millaista genren määritelmää tutkimuksessa painotetaan (ks. myös Tiililä 2007: 17).

Molemmissa esittelemässäni genren määritelmässä teksti nähdään merkitystä kantavana kokonaisuutena, joka muodostuu osakokonaisuuksista. Tekstilajit eivät esiinny kummankaan näkökulman mukaan pelkästään puhtaina: ne ovat enemmän tai vähemmän vakiintuneita ja ne limittyvät ja sekoittuvat toisiinsa. Kielenkäyttö on perustavalla tavalla moniäänistä ja intertekstuaalista: kieli kantaa mukanaan aiempia käytöjään ja viittaa aiempiin puhetilanteisiin ja teksteihin. Tekstit eivät siis synny tyhjästä vaan perustuvat olemassa oleviin teksteihin, diskursseihin ja konventioihin (ks. Bahtin 1986 [1953]; Fairclough 1992; Solin 2001; Solin 2004: 268). Fairclough (1992: 117–130) jakaa intertekstuaalisuuden tunnistettavaan (*manifest*)⁴² intertekstuaalisuuteen ja interdiskursiivisuuteen. Tunnistettavassa intertekstuaalisuudessa viitataan eksplisiittisesti toiseen tekstiin esimerkiksi lainausmerkein. Interdiskursiivisuus eli perustava intertekstuaalisuus⁴³ puolestaan on sitä, että teksti pohjautuu enemmän tai vähemmän toisen genren konventioihin ja nämä konventiot myös sekoittuvat. Tällaisesta tekstistä voi käyttää nimitystä *genrehybridi* (myös Solin 2006: 90; *mixed genres* ks. Fairclough 1992: 68). Interdiskursiivisuus on siis esimerkiksi toisen tekstilajin tai diskurssin vaivihkaista lainautumista ”vieraalle” alueelle (Kalliokoski 2005b: 249).⁴⁴

40 Semioottista tekstilajiteoriaa kehittänyt Nieminen (2010: luku 8) jaottelee tekstilajin havaitsemiseen ja määrittämiseen liittyvät, hänen tutkimuksessaan tekstilajin epistemologiaa kuvastavat piirteet seuraavasti: sekventiaalisuus ja rakenteisuus, tilastollis-distributiivisuus, taustatieto, tilanteisuus, funktionaalisuus, dialogisuus ja dynaamis-yhteisöllisyys.

41 Juvonen ym. (2012) listaavat fennistisen genretutkimuksen tärkeimmiksi painoalueiksi genren kokonaisrakenteeseen keskittyvän näkökulman, piirrenäkökulman ja kontekstuaalisen sekä kognitiivisen näkökulman. Eniten genreä on lähestytty fennistiikassa kontekstuaalisesti motivoitun kokonaisrakenteen ja kielenpiirteiden analyysin kautta (mt.: 468).

42 Käännetty myös sanalla *avoin* (Heikkinen 1999: 173; Solin 2006: 83).

43 Kyseinen käänös on käytössä esimerkiksi Heikkisellä (1999: 173).

44 Ivanič (1998: 49) huomauttaa, että tunnistettavan intertekstuaalisuuden ja interdiskursiivisuuden erottaminen on haasteellista, jopa mahdotonta, koska interdiskursiivisuuden havaitsemisen taustalla on tavallisesti kuitenkin jokin konkreettinen teksti.

2.1.1 Genre toimintana

Viestintää painottavan määritelmän mukaan tekstilajin tuottaminen voidaan nähdä toimintana tietyssä tilanteessa. Tällä tarkoitetaan genren kommunikatiivisuutta siinä kieliyhteisössä, johon sekä tekstin lukija että tuottaja kuuluvat. Kielitieteessä tämän näkökulman edustajia ovat esimerkiksi pohjoisamerikkalaiset uuden retoriikan tutkijat, kuten Carolyn Miller (1984) ja Amy Devitt (2004) (Heikkinen & Voutilainen 2012: 27–28; Mäntynen & Sääskilahti 2012). Myös ESP:n edustajan Swalesin (1990) mukaan tekstilajin tärkein kriteeri on sen kommunikatiivinen tavoite eli päämäärä. Vaikka samaan genreen kuuluvilla teksteillä on usein sama nimi, yhteinen yleisö ja samanlainen rakenne, sisältö ja muoto, ne voivat varioida prototyyppisyydessään huomattavasti, eli jotkin tekstit ovat tyyppillisempiä genren edustajia kuin toiset. Genren kommunikatiivinen tavoite kuitenkin säilyy variaatiosta eli tekstilajin heterogeenisyydestä huolimatta. (Mt.: 45–58; myös Bhatia 1993: 13–14; Paltridge 1997: luku 3; Kalliokoski & Mäntynen 2004: 9.)

Kun tekstilaji käsitetään toiminnaksi, yksittäinen kirjoittaja nähdään nimenomaan tietyn yhteisön jäsenenä ja sen päämäärien toteuttajana. Genre on siis sosiokulttuurinen käsite: se kuuluu tietylle ihmisyyhteisölle tietyssä tilanteessa (ks. esim. Miller 1984). Tekstiyhteisön jäsenillä on yhteisiä kielellisiä, tekstuaalisia ja journalistisia käytänteitä. Tekstejä tuotetaan mutta niitä myös luetaan ja tutkitaan yhteisön jäsenenä. (Kalliokoski 2002: 149.) Genret ovat kieliyhteisön toimintatapojen ilmentymiä, kommunikaation muotoja. Jokainen lukijan kohtaama teksti sekä vastaa sitä koskeviin tekstilajiodotuksiin että muokkaa niitä. Tekstilaji siis muodostaa yksittäisen tekstin tulkintaa ohjaavan kontekstin. Tekstin institutionaalisuus, tilanne, tarkoitus ja oletettu lukijakunta vaikuttavat siihen, minkä genren kirjoittaja konkreettisesti valitsee ja miten lukija tekstiin asennoituu. (Alho & Kauppinen 2008: 192–193.) Genret ovat siis joustavia, dynaamisia ja voivat muuttua ajan kuluessa vastatakseen paremmin käyttäjiensä ja yhteisönsä sosiokognitiivisia tarpeita (Berkenkotter & Hucklin 1993: 479–481).

Swales (1990: 21–32; 54) käyttää tietyssä sosiokulttuurisessa tilanteessa toimivasta ihmisjoukosta käsitettä diskurssiyhteisö, jolla on omat yhteiset tavoitteet ja jonka jäsen oppii yhteisölle tärkeiden tekstilajien normit. Swalesin kuvaama diskurssiyhteisö on hyvin tiukasti rajattu ja edellyttää aktiivista yhteisön jäsenyyttä (ks. myös Shore & Mäntynen 2006: 29), joten käsite ei sellaisenaan sovi omaan tutkimukseeni.⁴⁵ Toisaalta diskurssiyhteisön voi ymmärtää Jyrki Kalliokosken (2002) tai Tommi Niemisen (2010) tavoin väljemmin niiden ihmisten joukoksi, jotka jakavat yhteiset tekstiä koskevat normit eli joilla on yhteinen odotushorisontti. Diskurssiyhteisön jäsenten roolit voivat olla symmetrisiä (kaikki tuottajia ja vastaanottajia) tai epäsymmetrisiä, esimerkiksi ylioppilaskokeen tehtävien tekijöitä ja tehtäviin vastaajia (Kalliokoski 2002: 149). Äidinkielen ylioppilaskokeeseen osallistuminen ja tekstitaidon kokeen vastauksen, tässä tapauksessa uutistekstin, kirjoittaminen on yhteisöllistä toimintaa. Diskurssiyhteisöä paremmin tutkimukseeni soveltuu käsite sosiaalinen verkosto, joka ei ole liian kiinteä yhteisö ja joka sallii verkostoon linkittyvien tekstilajien muuntumisen ja alalajien syntyminen

45 Swales (1990), Bhatia (1993, 2004) ja Paltridge (1997) ovat kaikki tutkineet asiantuntijayhteisöjen tieteellisiä tekstilajeja, Bhatia myös muita ammattitekstejä. Siksi heidän ajatuksensa yhteisöistä eivät ole suoraan sovellettavissa tähän tutkimukseen.

(esim. Devitt 2004: 44–46). Tutkimukseeni liittyvän sosiaalisen verkoston yhdistävänä tekijänä on esimerkiksi kokelaiden samanikäisyys, lukion suorittaminen keväällä 2007 ja tietynlaisen tieto- ja taitotason saavuttaminen suomalaisessa koulujärjestelmässä.

Tekstitaidon kokeen vastaus on itsessään moniääninen ja intertekstuaalinen, mutta sen lisäksi tämän tutkimuksen keskiössä olevalle uutisgenrelle on hyvin tyypillistä muiden äänten esittäminen. Uutiset liittyvät toisiin uutisiin intertekstuaalisesti sekä rinnakkaisesti että ajallisena jatkumona. Uutisia suhteutetaan päivittäin toisiin uutisiin niin eri välineiden sisällä kuin niiden keskenkin. Toisaalta uutisia suhteutetaan toinen toistaan seuraavien uutisten virtaan eli uutisten luomaan ”jatkokertomukseen”. (Bruun ym. 1986: 56.) Voidaan puhua vertikaalisesta ja horisontaalisesta intertekstuaalisuudesta. Vertikaalinen intertekstuaalisuus liittyy molempiin edellä mainittuihin suhteutuksiin, koska se kuvaa tekstien suhdetta menneisiin, tuleviin ja samanaikaisiin teksteihin. Horisontaalinen intertekstuaalisuus taas kuvaa tekstin suhdetta kirjoittavaan subjektiin ja vastaanottajaan. (Esim. Kristeva 1993: 22–24.)

Tässä tutkimuksessa kokelaiden kirjoittamat uutistekstit ovat pääasiassa vertikaalisessa suhteessa muihin uutisiin, koska uutistekstit suhteutuvat kokelaiden luke-miin ja näkemiin aiempiin uutisiin ja hakeutuvat niiden kaltaisiksi. Toisaalta tekstitaidon kokeeseen liittyy horisontaalinen, intertekstuaalinen ketju, jota voi kutsua tässä tapauksessa myös *genreketjuksi* (ks. esim. Fairclough 1992: 130–133; Solin 2001: luku 6; Solin 2004; Solin 2006: 85–87; Swales 2004; Tiililä 2007: 153–159). Ylioppilaskokeeseen linkittyvät genret muodostavat melko vakiintuneen kronologisen ketjun, jossa genre muuntautuu toiseksi säännöllisellä, osin ennalta arvattavalla tai määrättyllä tavalla (Makkonen-Craig 2008: 215–216; ks. myös Fairclough 1992: 130; Solin 2001: 11–12; Solin 2004: 272, 277). Esimerkiksi kevään 2007 kokeessa yhden genreketjun muodostavat tekstitaidon kokeen koepaperissa oleva yleinen ohje, kolmas tehtävänanto, aineistona oleva romaanikatkelmä, katkelman pohjalta tehtävänannon mukaisesti kirjoitettava uutinen ja mahdollisesti kirjoittamisen taustalla vaikuttava vastaustekstin genre. Tietty tekstilaji siis ennakoii toista tekstilajia, ja genreketjun eri osat edellyttävät monenlaisia tekstilajeihin liittyviä luku- ja kirjoitustaitoja. Edellä mainittuun genreketjuun voi ajatella kytkeytyvän lisäksi jotkin puhutut genret, kuten tekstitaidon kokeen käytänteisiin liittyvät luokahuonekeskustelut (vrt. Solin 2004: 291) tai vaikkapa nyt käsillä oleva työ, jossa tutkitaan kokeeseen kirjoitettuja uutistekstejä.

2.1.2 Genre rakenteena

Rakenne esitetään tavallisesti toisena tärkeänä tekstilajia määrittävänä piirteenä. Tekstilajin rakennetta voidaan lähestyä lähinnä kolmelta suunnalta tai näitä yhdistäen: voidaan tutkia tekstilajin kielellistä rakentumista, esimerkiksi semanttisia suhteita, voidaan tarkastella tekstin vaiheittaista etenemistä ja eri osien sijoittumista kokonaisuuteen tai voidaan tutkia tekstiä abstraktin skeeman tasolla (ks. esim. Mäntynen 2006). Kaikissa rakennetta tarkastelevissa määritelmissä on samanlainen perusoletus: samaan lajiin kuuluvissa teksteissä on tyypillisiä ja toistuvia jaksoja, vaikka niiden kokonaisrakenne vaihtelee (Shore & Mäntynen 2006: 35). Tekstilajille ominainen rakenne ei siis usein-

kaan ole pysyvä ja muuttumaton vaan pikemminkin skeema, jonka puitteissa samaan tekstilajiin kuuluvat tekstit voivat varioida (Kalliokoski & Mäntynen 2004: 10; Mäntynen 2006: 63).

Rakennenäkökulmaa soveltavia keskeisiä tutkimussuuntia ovat systeemis-funktionaalinen kielentutkimus (esim. Halliday 1978, 1985, erityisesti genre- ja rekisteriteoria; Hasan 1989 [1985]) ja siihen linkittyvä Sydneyn koulukunta (esim. Eggins & Martin 1997; Martin 1985) (Heikkinen & Voutilainen 2012: 25; ks. myös Shore 2012a, 2012b). Näissä suuntauksissa keskeistä on tekstien skemaattisen rakenteen eli makrorakenteen analysointi (ks. myös Berge 1988: 86–103). Ajatus tekstilajien kokonaisjäsentelystä ja siitä, että tekstin rakenne heijastaa tekstin lajia, esiintyy jo M. M. Bahtinilla (1986 [1953]: 60). Tekstit eivät siis rakennu sattumanvaraisesti, vaan niillä on tiettyjä rakenteellisia ja muodollisia rajoituksia. Näitä rajoituksia voi nimittää myös *tekstilajien normeiksi* (esim. Swales 1990: 45–58; Kalliokoski 2002: 153–156). Tekstilajinormit ovat tekstejä koskevia käytänteitä eli sosiokulttuurisia ja yhteisöllisiä konventioita (Berge 1992: 129). Tekstilajinormi voi koskea käytännössä mitä tahansa genrepiirrettä, kuten sisältöä, kokonaisrakennetta, ilmaisutapaa, sananvalintoja tai kielioppirakenteita (Makkonen-Craig 2011: 73).

Normit määrittävät pitkälti, millainen tekstin pitäisi olla ollakseen jonkin tietyn yhteisön silmissä prototyyppinen tekstilajinsa edustaja. Kun keskenään ristiriitaiset normit kohtaavat, voidaan puhua normikonfliktista. (Berge 1992: 129.) Tietynlainen normikonflikti on kyseessä, kun tekstitaidon ylioppilaskokeessa oletuksenmukaisen tekstilajin eli vastauksien sijaan kokelaita pyydetäänkin tuottamaan jokin muu tekstilaji, kuten tämän tutkimuksen fokuksessa oleva uutinen (ks. myös Kalliokoski 2006: 250). Aineistoni uutistekstien oletetaan noudattavan sekä kontekstuaalisia että tekstilajin sisäisiä normeja: kontekstuaaliset normit liittyvät koetilanteeseen ja äidinkielen ylioppilaskokeeseen instituutiona, tekstilajin sisäiset normit kytkeytyvät uutisen konventioiden, esimerkiksi sen skeeman hallitsemiseen (ks. myös s. 20).

Tekstilajin rakennetta lähestytään usein tarkastelemalla tekstilajin edustajan tyypillisiä rakenteellisia jaksoja. Systeemis-funktionaalisen rakennenäkökulman pioneerin Ruqaiya Hasanin (1989 [1985]) käsitys tekstin rakenteesta perustuu ajatukseen tekstin rakennepotentiaalista, jonka avulla voidaan tarkastella tekstin skemaattista rakennetta. Skemaattinen malli on abstraktio, kuvaus niistä mahdollisuuksista, joita tekstin rakentumisella on. Koska tekstissä ei voi kerralla ilmaista kaikkea, tekstin jaksot tuovat sen tarkoitusta esiin vaiheittain, jakso kerrallaan (ks. myös Heikkinen 2000). Tekstin rakennepotentiaalisiin ulottuvuuksiin kuuluvat tekstin pakolliset ydinjaksot, jotka kuuluvat genren kaikkiin esiintymiin, ja tekstin valinnaiset jaksot, jotka ovat mahdollisia mutta eivät välttämättömiä. Rakenteesta tutkittavia asioita ovat vielä jaksojen sijainti kokonaisuudessa ja elementtien esiintymistiheys (Hasan 1989 [1985]: 55–64). Hasanin mukaan pakolliset jaksot määräävät, mihin tekstilajiin teksti kuuluu. Pakolliset jaksot tarkoittavat siis kokonaisuuden ytimiä eli osioita, jotka kuuluvat genren kaikkiin esiintymiin. Tutkimalla riittävästi saman lajin tekstejä rinnakkain voidaan selvittää, mitkä pakolliset jaksot muodostavat tekstilajin ja mitä valinnaisia jaksoja samaan tekstilajiin voidaan eri tilan-

teiden ja tarkoitusten mukaan liittää. (Hasan 1989 [1985]: 59–62.) Olennaista Hasanin kuvauksessa on eri jaksojen semanttisten ja sanastollis-kieliopillisten piirteiden analyysi (esim. Shore & Mäntynen 2006: 33).⁴⁶

Hasanin esittämä malli on melko yleinen ja sovellettavissa monenlaisiin teksteihin.⁴⁷ Kokonaisrakennemallien soveltaminen muihin kuin vakiintuneisiin tekstilajeihin on kuitenkin ongelmallista, koska abstraktit mallit vaativat jaksoilta usein tiettyä, määrättyä järjestystä eivätkä salli variaatiota (ks. myös Ventola 1987: 55–57). Pauli Saukonen (2001:85) onkin kommentoinut, että vain hyvin normittuneilla tekstilajeilla on kokonaisrakenne (ks. myös Juvonen ym. 2012: 457). Tässä tutkimuksessa aineiston kirjoitusten oletettu tekstilaji on uutinen. Kirjoittajat eli ylioppilaskokelaat eivät kuitenkaan ole ammattitoimittajia, joten heillä ei ole uutisen kirjoittamisen rutiinia. Tutkimuksen aineisto on myös keinotekoinen, koska tehtävässä ei kirjoiteta ”aitoa” uutista vaan muokataan jo olemassa olevaa tekstiä eli tehdään tekstuaalinen interventio (esim. Pietikäinen & Mäntynen 2009: 75). Ei voi siis sanoa, että kokelaiden kirjoittama tekstilaji olisi tässä mielessä kovinkaan vakiintunut. Aineiston teksteillä voi toki silti olla rakenteellisia yhteneväisyyksiä, ja toisaalta ”oikeitakin” uutisia muokataan esimerkiksi muiden uutisten tai tiedotteiden pohjalta.

Yleisen mallin lisäksi toinen tapa lähestyä genreä rakenteena on esimerkiksi sen makrotason piirteiden eli jaksoiden muodollisten ja funktionaalisten kriteerien tarkastelu (esim. Eggins & Martin 1997; Berge 1988: 114–115; ks. myös Honkanen & Tiililä 2012).⁴⁸ Tekstin jaksot tarkastellaan siis niiden kommunikatiivisten tavoitteiden mukaan. Tekstilajin muodollisia jaksot ovat esimerkiksi tekstin rakenteeseen liittyvät piirteet, kuten sen otsikot ja luvut, jotka jakautuvat kappaleisiin. Kappaleiden voi havaita toimivan jossain tehtävässä ja olevan semanttiselta sisällöltään tietynlaisia, mutta muodollisen jaksot rajat eivät välttämättä noudata funktionaalisen jaksot rajoja – ja toisinpäin. Tekstilajin funktionaalisiin kriteereihin hahmotettavia jaksot ovat esimerkiksi johdanto, käsittely ja johtopäätökset, jotka voivat vielä jakaantua pienempiin jaksotihin, kuten vaikkapa johdanto tarkoitukseen ja taustaan. Funktionaalinen jaksot määritellään funktionaalisiin, semanttiseen sisältöön liittyvin termein. Voidaan esimerkiksi tutkia, mikä on jaksot tehtävä tai sen päämäärä tekstin kokonaisuudessa ja missä suhteessa se on muuhun tekstiin tai tekstilajin tavoitteeseen. Funktion vaihtuminen näkyy tekstissä muun muassa kielen piirteiden muutoksena. Sekä muodolliset että funktionaaliset jaksot voivat olla tekstilajin määrittelyn kannalta joko pakollisia tai valinnaisia. (Esim. Eggins 1994: 37–41, 42–46; Heikkinen 2000: 66; Komppa 2006: 305.) Funktionaalisia ja muodollisia jaksot tarkastelemalla voi havaita tekstijoukosta tietynlaisen skeeman, joka on

46 Mäntynen (2006) ja Honkanen & Tiililä (2012) esittävät katsauksen tekstin ja tekstilajin kokonaisrakenteen tutkimukseen.

47 Tätä voi verrata Swalesin (1990) ja Bhatian (1993) esittämiin malleihin, jotka toimivat lähinnä rajatuissa diskurssiyhteisöissä (Mäntynen 2006: 58).

48 Hasan 1989 [1985] jakaa jaksot myös muodollisiin ja funktionaalisiin jaksotihin, ja jakokriteerien tarkastelu esitetään usein yhdessä rakennepotentiaalini esittelyn kanssa (esim. Komppa 2006: 305). Oman tutkimukseni kannalta on kuitenkin hedelmällisempää käsitellä rakennepotentiaali ja tekstin makrotason jaksot erillään.

tekstilajisidonnainen. (Eggs 1994: 34; Martin 1985: 251; van Dijk 1986; Swales 1990: 54–57.) Esimerkiksi van Dijkin (1986: 163) mukaan uutisen pakollisiksi, funktionaaliseksi jaksoiksi riittäisivät vain yhteenvetomainen otsikko ja päätapahtumat.⁴⁹

Swales (esim. 1990) soveltaa genreanalyysissään toimintanäkökulman lisäksi rakennanäkökulmaa: hänen mukaansa samaan tekstilajiin kuuluvilla teksteillä on samankaltaisia rakenteellisia piirteitä.⁵⁰ Hän näkeeikin tekstit piirrekimppuina. Piirteet jakautuvat eri tavoin samaankin tekstilajiin kuuluvissa teksteissä, joita yhdistää niin sanottu perheyhtäläisyys.⁵¹ Samaan tekstilajiin kuuluvat tekstit siis muistuttavat toisiaan, mutta voivat myös poiketa toisistaan kuten saman perheen sisarukset. (Mt.: 45–58.) Piirre voi olla toisaalta jokin konkreettinen tekstissä näkyvä kielellinen tai muu valinta, toisaalta abstrakti, tekstikokonaisuutta tai tekstilajia jäsentävä valinta (Heikkinen 2009a: 17). Tekstit luokituvat niiden yhteisten piirteiden perusteella kieliyhteisön tunnistamiseksi väljiksi tekstilajeiksi (mt.: 23; Saukkonen 2001: 30–37).

2.1.3 Genre tässä tutkimuksessa

Käytän genren käsitettä tämän tutkimuksen lähtökohtana, koska pääaineistoni vastausten nimetty tekstilaji on uutinen. Uutisgenre nähdään tässä tutkimuksessa tekstiprototyypinä, joita yksittäiset kokelaiden kirjoittamat uutistekstit enemmän tai vähemmän muistuttavat kielellisiltä ja tekstuaalisilta piirteiltään. Käsitän genren konventionaalituneeksi, kulttuuriseksi tavaksi käyttää kieltä tietyssä tilanteessa ja tietyssä yhteisössä. Genre on siis kielenkäyttäjän konteksti ja myös resurssi, samoin kuin tekstilajin taju (ks. luku 2.2). Genrestä voidaan löytää tietynlainen skemaattinen rakenne, jonka jaksoja voi tarkastella esimerkiksi muodollisin ja funktionaalisin kriteerein. Genre on myös kuvattavissa kielellisinä valintoina ja piirteinä, esimerkiksi tekstityyppien ja diskursseihin. Päättökäsitteenä eli tekstitaidon vastausten genre on siis analysoitavissa niiden kontekstin, rakenteen ja kielellisten sekä tyylillisten eli diskurssiin liittyvien piirteiden avulla. Mikään edellä mainituista ei kuitenkaan yksin määritä niiden genreä tai genrejä (ks. myös Mäntynen & Shore 2006: 301–302; Nieminen 2010: 269).

Tutkimusasetelmani on haasteellinen: toisaalta uutinen on genrenä melko normatiivinen ja asettuu analysoitavaksi niin kommunikatiivisen päämäärän kuin rakenteen piirteidenkin perusteella. Toisaalta aineistoni erityislaatuisuus (koetilanteessa kirjoitetut uutisjäljitelmät) johtaa siihen, että esimerkiksi aineiston uutistekstien kommunikatiivinen tavoite on väistämättä erilainen kuin oikeiden uutisten. Siksi tämän tutkimuksen tekstilajinäkemyksen ytimessä ovat edellisissä alaluvuissa esitetyistä määritelmistä erityisesti genren rakenteeseen liittyvät kuvaajat enemmän kuin genren kommunikatiivinen päämäärä. Edellä mainittu on toki taustana esimerkiksi vertailllessani uutistekstejä ja niiden jaksoja prototyypiseen uutiseen.

Edellä esitellyistä genreen liittyvistä käsitteistä hyödynnän tässä tutkimuksessa erityisesti funktionaalista jaksoa, tekstityyppiä, prototyyppejä ja skeemaa. Funktionaalista jaksoa esittelin jo edellä (s. 51) ja palaan siihen uutisgenren näkökulmasta luvuissa 3.3 ja

49 Tekstin funktionaalista rakenteesta puhuu myös esimerkiksi Berge (1988: 114). Lähes samaa merkitsevät esimerkiksi Swalesin (1990) retorinen rakenne ja Bhatian (1993) kognitiivinen rakenne.

50 Swalesin (1990) CARS-rakenneanalyysimallin esittely ks. Mäntynen 2006: 52–58.

51 Perheyhtäläisyys-käsitteen esitteli ensimmäisen kerran Wittgenstein (1981 [1953]).

7. *Tekstityypillä* tarkoitan kielellisesti tietyyntyyppistä, universaalia esittämisen tapaa eli tekstin tehtävää. Genret hyödyntävät tekstityyppejä eri tavoin. Tekstityypit kuvaavat kielenkäytön mikrotasolla genren toiminnan rakentumista. (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 98–104.) Monet tekstityyppiluokittelut pohjaavat Egon Werlichin (1979: 34–38; 1983: 39–41) esittämään jaotteluun (ks. myös Pilegaard & Frandsen 2010 [1996]). Werlichin erittelemät viisi tekstityyppiä ovat narratiivinen eli kertova, deskriptiivinen eli kuvaileva, ekspositorinen eli erittelevä, argumentoiva eli perusteleva ja instruktiivinen eli ohjaileva. Käytän tekstityyppien nimitysvariantteja synonyymisesti. Tekstityyppejä voi lähestyä Morten Pilegaardin ja Finn Frandsenin (2010 [1996]) mukaan kolmesta näkökulmasta: niiden heijastaman kognitiivisen toiminnan (esimerkiksi kuvaavan tai kertovan), tätä eksplikoivan lingvistisen ja rakenteellisen ilmiön ja niiden kommunikatiivisen funktion kautta. Perustelen tekstityypin käsitteen valintaa luvussa 7, jossa esittelen myös tekstityyppien kielellisiä piirteitä (ks. luvut 7.1–7.6).

Prototyypillä tarkoitan tässä tutkimuksessa uutisgenren yleistä ja konventionaalistunutta muotoa, uutisgenren tyypillistä edustajaa, josta ihmisillä on yhteisöllistä tietoa. Tekstilajin prototyypiset piirteet saadaan esiin luotettavasti tarkastelemalla useita saman oletetun lajin tekstejä rinnakkain ja analysoimalla esimerkiksi tekstilajia käsittelevää teoria- ja tutkimuskirjallisuutta. Tekstilajien prototyypinen hahmottaminen on avuksi sekä kirjoittajalle että lukijalle. Tärkeää on lisäksi tunnistaa tekstilajien tilanteinen ja yhteisöllinen vaihtelu. (Vuorijärvi 2008: 324.) Käytän prototyypin käsitettä samassa merkityksessä kuin Nieminen (2010: 189–190) käsitettä neutraali stereotyyppi: se on säännönmukainen, tyypillinen, retorisesti huomiota herättämätön tekstin malli, jota reaalisesti ei ole välttämättä olemassa mutta joka ohjaa lajiin kytketyn tekstin tulkintaa ja tuottamista.

Skeema tarkoittaa tässä tutkimuksessa jollekin uutisgenren osalle (esimerkiksi otsikolle tai introlle) tai koko uutistekstille tyypillistä, pelkistettyä, abstraktia ja osin normatiivistakin yleisrakennetta.⁵² Pidän skeemaa Mäntynen (2006: 69) tavoin hyödyllisenä yläkäsitteenä: sen avulla eri tekstien variaatio, esimerkiksi erilaiset kielelliset valinnat, voidaan liittää yhteen. Saman tekstilajin tekstit voivat edustua erilaisina pintarakenteina, kunhan yleisrakenne eli skeema noudattaa samanlaisia konventioita. Käsitteenä skeema sopii pelkkää rakenteen käsitettä tai Hasanin rakennepotentiaalia paremmin tutkimukseni aineiston analyysin työkaluksi, koska se on toisaalta abstraktimpi ja laajempi kuin rakenteen käsite ja toisaalta sallii variaatiota enemmän kuin rakennepotentiaali (ks. s. 51).

2.2 Tekstilajin taju

Tekstitaidon kokeessa tutkitaan ylioppilastutkintolautakunnan mukaan abiturientin kriittistä ja kulttuurista lukutaitoa (ÄKM: 3; ks. luku 1.2.2). Kulttuuriseen lukutaitoon liittyy olennaisesti tämän tutkimuksen keskiössä oleva TEKSTILAJIN TAJUN käsite (Kallio-koski 2002; 2006). Tekstilajin taju eli tekstilajitietoisuus on intuitiivista, yhteisössä sosiaalustumalla omaksuttua tietoisuutta ja kykyä. Se liittyy kielenkäytön sosiokulttuuristen

52 Skeeman ja prototyypin suhdetta kognitiivisessa kieliopissa käsittelee esimerkiksi Onikki (1994: 116–120).

käytänteiden tuntemukseen ja siihen, että tunnistaa ja osaa luokitella tekstejä niille tyyppillisten konventioiden perusteella (Kalliokoski 2006: 241). Luokille voi antaa sellaisia nimiä kuin pääkirjoitus, saarna, uutinen tai vastausteksti. Eri lajien nimeämistä pidetään tärkeänä osana yhteisön toimintaa ja nimeä tärkeänä osana tekstilajia (esim. Swales 1990: 54–57). Tekstilajin taju on tunnistamisen ja luokittelun lisäksi kykyä sijoittaa teksti oikeaan kontekstiin. Kun esimerkiksi kirjoitetaan johonkin tiettyyn lajiin kuuluvaa tekstiä, se tuotetaan kontekstin rajaamaan kehykseen genren perinnettä ja konventioita noudattaen. (Kalliokoski 2006: 249.) Tekstilajin tajun tutkiminen on haasteellista. Kalliokosken (2002: 148) sanoin ”olla samanlaisten vaikeasti tavoitettavien asioiden äärellä kuin tyyllitaju, kielikorva”. Tutkimukseni vastaa haasteeseen omalla tavallaan.

Tekstilajin tajusta voidaan puhua myös yksilön intertekstuaalisena varantona. Siihen kuuluvat paitsi kirjoittajan aiemmat luku- ja kirjoituskokemukset myös henkilökohtainen kokemusmaailma (Cairney 1992; Berkenkotter & Hucklin 1993: 489–492; Ivanič 1998: 191; Roache-Jameson 2005; Kauppinen, A. 2008: 270; Kauppinen, A. 2011a: 104–106).⁵³ Kukin lukija tulkitsee tekstiä eri tavoin oman intertekstuaalisen varantonsa kautta. Intertekstuaalisen varannon merkitys ylioppilaskokeessa edellyttävän kirjoitustaidon kannalta liittyy nimenomaan opiskelijan tekstivalmiuksiin (Kauppinen, A. 2011b: 191). Tekstilajin tajua on kuvattu lisäksi käsitteillä tekstilajitietoisuus (Heikkinen 1999; Devitt 2004), tekstilaji-intuitio (Nieminen 2010) ja tekstilajikompetenssi (Makkonen-Craig 2011). Tekstilajin tajun kannalta on olennaisen tärkeää, millaisista tekstilajeista ja diskursseista kokelaalla on aiempaa henkilökohtaista kokemusta lukijana ja kirjoittajana. Mitä monipuolisempi ja syvällisempi kokemus on, sitä paremmat mahdollisuudet kokelaalla on hyödyntää eri tekstilajien ominaisuuksia (Makkonen-Craig 2011: 72; ks. myös Torrance 1996) ja tunnistaa eroja eri lajien välillä. Toisaalta mitä harvinaisempi tai vieraampi tilanne, toiminta tai tehtävä on kyseessä, sitä enemmän kontekstin ja tekstilajin tajun merkitys korostuu (ks. myös Pietikäinen & Mäntynen 2009: 44).

Tekstilajin tajua tutkittaessa lähdetään liikkeelle yksilöiden tuottamista teksteistä, joita tarkastellaan kielen- ja tekstintutkimuksen välinein, ja näin tehdään tässä tutkimuksessaakin. Yksilöllisen tekstilajin tajun olemassaolo ja kehittyminen on luonteeltaan myös yhteisöllistä: tekstejä tuotetaan ja myös tulkitaan kulloisenkin tekstiyhteisön jäsenenä ja suhteessa yhteisön normeihin ja tarpeisiin (ks. Kalliokoski 2006: 260–265). Yhteisön eri tekstilajien tuottaminen vaatii kuitenkin kehittyneempää tekstilajin tajua kuin niiden lukeminen, analysoiminen tai luokittelu (Kalliokoski 2002: 156). Tekstilajin tajua vaaditaan siis myös kirjoittajalta, mikä on tämän tutkimuksen lähtökohta. Kun kirjoitetun kielen tekstilajeja arvioidaan tuotteina, arviointi kohdistuu muun muassa siihen, miten hyvin teksti noudattaa lajinsa kielellisiä, tyyllillisiä ja tekstuaalisia konventioita eli tekstilajin normeja (ks. myös Kalliokoski 2006: 248). Jos kirjoittajalla on käsitys tekstilajista ja sen normeista, kielitaidon puutteet eivät estä tekstin hahmottumista lajinsa edustajaksi. Toisaalta tekstistä havaittavat ”väärät” diskursiiviset valinnat voivat kertoa siitä, ettei kirjoittaja hallitse tekstilajin kulttuurisia konventioita. (Mt.: 253; 256.)

Swalesin (1990: 54–55) mukaan genreä usein tuottavien tietoisuus konventioista on kehittyneempää kuin satunnaisesti genreä tuottavien. Akateemisia genrejä tut-

53 Intertekstuaalinen varanto -käsite ei esiinny kaikissa mainituissa lähteissä, mutta niissä on sama ajatus henkilön kokemusten ja aiemmin luettujen tekstien merkityksestä uuden tekstin tulkinnassa.

kineiden Carol Berkenkotterin ja Thomas N. Hucklinin (1993: 482) mukaan tekstilajia koskeva tieto kehittyi, kun tekstejä tuottavan yhteisön jäsen ottaa osaa kunkin kulttuurin yhteisön toimintoihin. Myös Bhatian (2004: 142) mukaan alan tekstilajien hallinta on osa henkilön ammattitaitoa. Mark Torrance (1996: 7–8) toteaa, että tekstilajitietoisuus on keskeinen osa kirjoittamisen asiantuntijuutta. Uutista pidetään hyvin professionaalisenä genrenä, koska sen kirjoittaminen vaatii ammatillista tietotaitoa, joka opitaan vasta työelämässä (Ruohomäki 2002: 59–60). Ruohomäen (2002: 47) haastattelemat toimittajat kommentoivat, ettei uutiskirjoittamisen taitoa voi oppia koulun penkillä tai oppikirjoista vaan tarvitaan käytännön oppeja. Tekstitaidon kokeen kontekstissa ajatus tekstilajien ammattisidonnaisuudesta on valtava haaste. Miten voisi edes harjoitella erilaisia tekstilajeja olematta itse yhteisön jäsen ja tuntematta yhteisön käytänteitä? Miten voisi olettaa uutisgenren tajua löytyvän kokelaalta, joka ei ole sanomalehden toimituksen jäsen? Oma hypoteesini on, että kokelailla on uutisgenren tajua ilman tietyn ammatillisen yhteisön jäsenyyttäkin.

Tekstilajitietoisuus ei kehity automaattisesti iän myötä, vaan tajun kehittymiseen tarvitaan sosiaalista ja yhteisöllistä kokemusta, kuten edellä mainittiin. Kouluopetuksella ja opettajan valitsemalla opetusmenetelmällä, esimerkiksi genrepohjaisen opetuksen hyödyntämisellä, on suuri vaikutus opiskelijan tekstilajin tajuun (esim. Hasan 1989 [1985]: 68–69).⁵⁴ Suomalaisen koulun äidinkielen opetuksessa tekstilajeja tutkitaan pääasiassa lukijan eli tekstien kuluttajan näkökulmasta. Joidenkin yksittäisten tekstilajien tuottamista toki harjoitellaan. (Ks. luku 4.4.2; Kalliokoski 2006: 240–241.) Pedagogiset, koulussa harjoitetut genret toimivat kuitenkin usein pohjana muunlaisiin taitoihin kuin tekstilajin konventioiden opettelemiseen: niiden avulla harjoitellaan esimerkiksi sujuvaa kirjoittamista, tekstin ymmärtämistä ja erittelyä (esim. Berkenkotter & Hucklin 1993: 487–488). Torrance (1996: 7) mukaan tekstilajin tajun kehittymiseen on kaksi tietä: genrepedagoginen lähestymistapa opetuksessa ja tekstilajien lukeminen, joka herättää tietoisuuden sovellettavissa olevista tekstimalleista. Koulun konteksti jättää kuitenkin aina jälkensä tekstilajin aitouteen, kuten myös luvussa 1.1 (s. 18) mainittu ylioppilaskokeen konteksti.

Tekstitaidon kokeen vastauksen kirjoittaminen edellyttää monenlaista osaamista. Mikäli tehtävänanto edellyttää tuottamistehtävää, sen avulla mitataan muitakin tietoja ja taitoja kuin tietyn tekstilajin kirjoittamisen hallintaa, vaikka tuottamistehtävään rakentuu ikään kuin ”piilokokeeksi” tekstilajin tajun testaaminen (ks. myös Kalliokoski 2006: 251). Kokelaan on ensinnäkin osattava tunnistaa ja luokitella pohjateksti ja poimia sieltä tehtävänannon mukaiset oleelliset asiat omaan tekstiinsä. Pohjatekstin tarkan lukemisen ja siitä kirjoittamisen lisäksi tuottamistehtävässä mitataan esimerkiksi kykyä kirjoittaa asiasisällöltään johdonmukainen, kappaleisiin jakautuva kokonaisuus. Tuottamistehtävä antaa myös mahdollisuuden arvioida tehtävänannon noudattamista, tyylin sujuvuutta, kirjoitetun yleiskielen ja oikeinkirjoituksen hallintaa sekä tietojen ja taitojen itsenäistä soveltamista. (Ks. myös Valtonen 2011b: 359.) Kirjoittajalta vaaditaan siis monia muitakin kompetensseja kuin edellä mainittua tekstilajin tajua eli tekstilajikompetenssia. Kompetenssilla viitataan sekä yksilön abstraktiin tietoon ja intuitiivi-

54 Genrepohjaista opetusta eli genrepedagogiikkaa käsitellään luvussa 1.3; ks. myös Bhatia 2004: 206–208; Luukka 2004c; Varis 2008.

seen kielitajuun että monenlaiseen käytännön havainnoista muodostuvaan osaamiseen. Useimpia kompetensseja on mahdollista harjoitella, opettaa ja myös arvioida. (Makkonen-Craig 2011: 63.)

Dell Hymes puhui jo vuonna 1972 kielellisen kompetenssin rinnalla olevasta kommunikatiivisesta kompetenssista. Taitavalla kielenkäyttäjällä on siis kielellisten taitojen lisäksi myös taju siitä, miten jokin ilmaus sopii kontekstiinsa eli sosiaaliseen ympäristöönsä. (Mt.: 281, 285–286.) Bhatia (2004: 144–145) käyttää osittain samasta asiasta nimitystä diskurssikompetenssi, joka koostuu kolmesta osa-alueesta: genrekompetenssista sekä tekstuaalisesta ja sosiaalisesta kompetenssista. Tekstuaalinen kompetenssi liittyy kykyyn laatia sidosteinen ja koherentti tekstikokonaisuus. Se kattaa myös kielellisen kompetenssin ja osin kommunikatiivisen kompetenssin (mt.: 144). Tekstuaaliseen kompetenssiin kuuluu esimerkiksi tekstuaalisiin yksiköihin, tekstin kokonaisrakentamiseen, koheesioon ja teemankulkuun, näkökulman hallintaan ja argumentointiin liittyviä tekstin rakentamisen ulottuvuuksia (Makkonen-Craig 2011: 70). Sosiaalisessa kompetenssissa on kyse yhteisön toimintatapojen ja sosiaalisten normien tuntemuksesta sekä kyvystä toimia tehokkaasti kyseisen yhteisön tilanteissa (Bhatia 2004: 144). Sosiaalinen kompetenssi kytkeytyy tekstilajikompetenssiin, koska tekstilajit ovat tietyn yhteisön muotoja ja niitä kirjoittaessaan on kyettävä arvioimaan, millaiset asiat, sisällöt ja diskurssi-piirteet ovat hyväksytyjä tietyssä tilanteessa ja yhteisössä (ks. myös Kalliokoski 2006: 251–254; Makkonen-Craig 2010: 221–222; Makkonen-Craig 2011: 74).⁵⁵

Tässä tutkimuksessa lähtökohtana on uutisgenren edustajan kirjoittaminen. Kokelailta edellytetään siis tekstilajikompetenssiin liittyviä taitoja ja tietoja. Uutisen kirjoittamiseen liittyy myös väistämättä sosiaalinen kompetenssi, koska uutinen on yhteisöllinen ja normitettu tekstilaji ja uutisdiskurssin piirteet liittyvät pitkälti sosiaalisesti hyväksytyyn tapaan kuvata uutistapahtumaa. Uutiselle ominainen skeema ja sille tyyppilliset funktionaaliset jaksot ohjaavat sen kirjoittamista, joten kokelaan tekstuaalinen kompetenssi liittyy olennaisesti uutiskirjoittamiseen. Diskurssikompetenssit hallitsevat myös kieliopillista kompetenssia, koska uutisessa käytetty kieli ja ”kielioppi” ovat ainakin osittain omanlaisiaan. Tekstitaidon kokeessa edellytetyn kulttuurisen lukutaidon lisäksi kokelailta vaaditaan siis etenkin tuottamistehtävässä kulttuurista kirjoitustaitoa, johon voi sisällyttää tajun kirjoitetun tekstilajin genre- ja diskurssi-piirteistä.

2.3 Diskurssi

Kielitieteellisessä tekstintutkimuksessa käytetään usein käsitettä DISKURSSI. Se on hyvin monimerkityksinen termi, joka määritellään eri tavoin lähestymistavan ja tieteenalan mukaan. Ranskan kielestä tuleva sana *diskurssi* (*discours*) tarkoittaa arkikielessä ’puhetta’ ja ’esitelmää’ (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 23). Diskurssilla tarkoitetaan usein ja myös tässä tutkimuksessa sosiokulttuuristen ilmiöiden käsitteellistämisen tapaa. Se on toistuva ja tunnistettava tapa puhua tai kirjoittaa jostakin tietystä elämänalueesta, kielenkäytön ala. Sari Pietikäinen ja Anne Mäntynen (2009: 27) käyttävät James Paul Geen (1999) tapaan monikollista ilmausta *diskurssit* erotettuna yksiköllisestä *diskurssista*. *Diskurssi*

55 Makkonen-Craig (2011) erittelee edellä mainittujen lisäksi muita kirjoittajan kompetensseja.

tarkoittaa koko tutkimuksen teoreettista lähtökohtaa eli sitä, että ihmisten todellinen kielenkäyttö nähdään sosiaalisena toimintana, mikä on tämänkin tutkimuksen taustalla oleva näkökulma (ks. myös esim. Johnstone 2002). *Diskurssit* taas ovat ”historiallisesti suhteellisen sitkeitä, vuorovaikutustilanteesta toiseen käytettyjä ja tunnistettavissa olevia tapoja merkityksellistää ja kuvata asioita, ilmiöitä ja tapahtumia tietystä näkökulmasta ja tietyllä tapaa” (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 27; ks. myös Lee 1992: 196–197). Voidaan puhua esimerkiksi oppikirja-, sanomalehti- tai uutisdiskurssista, jolloin tietty tekstiympäristö rajaa diskurssista halutun osan (ks. Nieminen 2010: 75).⁵⁶

Kaikissa kielenkäyttötilanteissa on ainakin potentiaalisesti läsnä useampia eri diskursseja (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 57). Yksittäinen teksti voi sisältää piirteitä monista eri diskurssista. Diskurssintutkimuksessa diskurssin käsitettä käytetäänkin usein tietynlaisena yläkäsitteenä, jota ei sidota erityisesti mihinkään rajattuun genreen. Esimerkiksi Anna Solin (2002) on löytänyt ympäristöhallinnon teksteistä muun muassa hallinnollisen ohjauksen ja tehokkaan johtamisen diskursseja ja Ville Virsu (2012) on havainnut yritysviestinnän teksteissä esimerkiksi kehitys- ja arvodiskursseja. Yleisesti tunnistettavia diskursseja ovat esimerkiksi akateeminen ja poliittinen diskurssi. Tässä tutkimuksessa diskurssia lähestytään kuitenkin toisesta suunnasta. Tutkimustani motivoi havainto, että vakiintuneella ja normatiivisella tekstilajilla, kuten uutisella, voi olla sille tyypillinen, sosiaalisessa yhteisössä tunnistettava tapa esittää asioita (ks. luku 3.6). Diskurssi on siis se kieli, jolla tietty sosiaalinen käytäntö (eli tässä tutkimuksessa uutisen esittämisen tapa ja näkökulma ilmaista asioita) representoidaan (ks. myös Fairclough 1997 [1995]: 77). Diskurssit läpäisevät toisiaan ja muodostavat dynaamisia, osin hierarkkisia suhteita toisiinsa: esimerkiksi urheilu-uutisen voi katsoa olevan sekä uutisdiskurssia että urheiludiskurssia.

Diskurssin käsitettä käytetään joskus lähes synonyymisesti käsitteen rekisteri kanssa, kun sillä viitataan laajaan kattotermiin, esimerkiksi tieteelliseen rekisteriin tai diskurssiin. Rekisteriä on käytetty myös tyylin synonyyminä tai alakäsitteenä (Shore & Mäntynen 2006: 39).⁵⁷ Rekisterin käsite liittyy kielitieteessä vahvasti systeemis-funktionaaliseen tutkimusperinteeseen, jossa sillä tarkoitetaan jossain tilanteessa tyypillisesti käytettyä kielimuotoa (Halliday 1978: 31–32, 35; vrt. rekisteri Sydneyn koulukunnan käytössä, ks. Eggins & Martin 1997; Shore 2012a: 151–153). Rekisterin käsitettä käytetään pääasiassa lauseiden sanastollis-kieliopillisen sisällön analysointiin (Halliday 1978; ks. myös Heikkinen 2005: 28–29; Voutilainen 2012: 76), kun taas diskurssi on nähdäkseni käsitteenä laajempi: sen avulla voi analysoida sanastollis-kieliopillisia, tyylin ja asiasisällön piirteitä niin mikro- kuin makrotasollakin. Siksi käytän tässä tutkimuksessa diskurssin käsitettä rekisterin sijaan.⁵⁸

56 Pietikäinen ja Mäntynen (2009: 23) esittävät teoksessaan kuvion, joka osoittaa diskurssin käsitteen monitulkintaisuuden: se voi tarkoittaa puhetapaa, vakiintunutta merkityksellistämisen tapaa, kielenkäyttöä kontekstissa, ymmärrystä todellisuudesta, merkityssuhteiden järjestelmää, lausetta suurempaa kielenkäytön yksikköä tai vain tekstiaineistoa.

57 Rekisterin ja genren suhdetta ovat pohtineet esimerkiksi Swales (1990: 40–42), Kankaanpää (2006: 37–40) ja Voutilainen (2012: 75–76). Rekisterin erilaisia käyttötapoja erittelevät Shore & Mäntynen (2006: 38–39). Voutilainen (2012) käsittelee kiteytetysti rekisteriä systeemis-funktionaalissa kielentutkimuksessa, korpuslingvistiikassa, sosiolingvistiikassa, lingvistisessä antropologiassa ja strukturalistisessa kielentutkimuksessa.

58 Mikäli käyttäisin tässä tutkimuksessa rekisterin käsitettä, se asettuisi osaksi diskurssia eli sen yhdeksi ominaisuudeksi (samoin kuin esimerkiksi tyyli, ks. luku 3.6).

Diskurssiin ja genreen liittyy aina valintaa. Solinin (2001: 30) tavoin pidän sekä genreä että diskurssia tärkeinä kielellisinä resursseina, jotka vaikuttavat kirjoittajan ilmaisutapaan. Millaisista diskursiivisista valinnoista rakennetaan uutisgenreä? Esimerkiksi nimeäminen, luokittelu ja kuvaaminen ovat diskurssin keskeisiä kielellisiä toimintoja (Lee 1992: luku 1; Solin 2002: 160; Pietikäinen & Mäntynen 2009: 71–72). Tekstikokonaisuus eli aineistoni oletettu tekstilaji uutinen syntyy tekstilajin ohjaamista tietoisista ja tiedostamattomista valinnoista, joita tekstin kirjoittaja tekee ja joita voi pitää diskursiivisina käytänteinä. Niihin kasvetaan usein osana yhteisöä. (Ks. myös Pietikäinen & Mäntynen 2009: 42; Heikkinen 1999: 89–94; Heikkinen 2009a: 25; kielivalintoja käsittelee myös Halliday 1978: 109; 191–192.) Genreissä hyödynnetään erilaisia diskursseja, jotka voivat näkyä kielenkäytön mikrotasolla erilaisina lause- ja sanatason valintoina (ks. Bhatia 2004: 19–20; Pietikäinen & Mäntynen 2009: 103).⁵⁹

Hahmotan diskurssin tässä tutkimuksessa genren rinnalla ja genressä toimivana kielenkäyttötapana; diskurssi ja genre ovat toisaalta autonomisia, mutta toisaalta ne leikkaavat toisiaan (ks. myös Solin 2001: 30–40). David Lee (1992: 199) kommentoi, että diskurssin ja genren käsitteiden käyttäminen samassa tutkimuksessa on melko harvinaista nimenomaan edellä mainitun tietynlaisen yhteismitattomuuden takia. Itse pidän eri tason käsitteiden yhtymäkohtia ja eroavaisuuksia tutkimukseni voimavarana. Genren ja diskurssin käsitteiden hierarkkisuuden pohdinta on tässä tutkimuksessa nähdäkseni epäoleellista: ne kuvaavat uutisen olemusta eri tavalla ja eri näkökulmista. Käsitteet limittyvät toisiinsa ja kuvaavat osittain myös samoja piirteitä ja valintoja. Genre liittyy tässä tutkimuksessa kuitenkin pääosin tekstuaalisiin ja rakenteellisiin valintoihin, kun taas diskurssia kuvataan esimerkiksi tiettyjen lause- ja sanatason, asiasisällön ja tyylin valintojen avulla (ks. myös Solin 2001: 36, 40). Diskurssin käsite on tässä tutkimuksessa genren käsitteen rinnalla välttämätön, jotta päästään kuvaamaan laajemmin ja yksityiskohtaisemmin kokelaiden tekstilajin tajua.

---

59 Myös Ridell (1994: 139–144) pohtii genren ja diskurssin suhdetta.

3 Uutinen genrenä

Tässä luvussa käsittelen uutista genrenä tutkimukseeni liittyvistä näkökulmista taustaksi aineistoanalyysille. Uutiset vaihtelevat prototyypisyydeltään: jotkin uutiset ovat tyyppillisempiä tekstilajin edustajia kuin toiset eli noudattavat tarkemmin uutisen skeemaa ja kielellisiä piirteitä. Tämän tutkimuksen lähtökohtana oleva tekstitaidon kokeen tehtävä edellyttää paikallislehdessä ilmestyvän tapahtumauutisen kirjoittamista. Uutisessa kuvataan tietynlaista vaaratilannetta ja rikosta eli Otto Näsin riehakasta pakoa vanhainkodista ja paon aiheuttamaa tulipaloa. Tehtävässä vaadittu uutisteksti on melko prototyypinen uutinen niin rakenteen kuin siinä käytettävän diskurssinkin osalta. Keskitynkin tässä luvussa pääasiassa prototyypisen uutisen tärkeimpiin konventioihin, jotka muodostavat vertailukohdan pääaineiston uutisteksteille. Esittelen ensin uutista journalistisena muotona (3.1). Tämän jälkeen tarkastelen uutisgenren erilaisia ilmentymiä ja uutiskriteereitä (3.2). Seuraavaksi käsittelen prototyypisen uutisen skeemaa ja narratiivisuutta (3.3). Alaluvussa 3.4 esittelen uutisen tärkeimmän muodollisen ja funktionaalisen jakson eli uutisen kärjen piirteitä ja määrittelen sen tässä tutkimuksessa. Sen jälkeen käsittelen uutisgenrelle tyyppillistä moniäänisyyttä (3.5) ja uutisdiskurssia (3.6). Alaluvussa 3.7 käyn läpi paikallisuutisen erityispiirteitä. Luvun päätteeksi kokoan tärkeimmät havainnot uutismaisuudesta ja määrittelen kiteytetysti uutisgenren ja uutisdiskurssin käsitteiden käytön tässä tutkimuksessa (3.8). Peilaan tässä luvussa esittelemäni teoria- ja tutkimuskirjallisuuden antia kokelaiden käyttämässä äidinkielen ja kirjallisuuden oppikirjoissa käsiteltyihin asioihin (luku 4.4.3),⁶⁰ Turun Sanomien uutistoimittajien ajatuksiin (UT1–6), tekstitaidon kokeen arviointiohjeiden sisältöön (AO2007) ja äidinkielen opettajien kommentteihin (ÄOK).

3.1 Uutinen journalistisena muotona

Journalismiin liitetään tavallisesti neljä piirrettä: faktuaalisuus eli ankkuroituminen jonkinlaiseen todellisuuspohjaan, aktuaalisuus eli pyrkimys ajankohtaisuuteen, massalevikkisyys suhteessa yleisöön ja institutionaalisuus suhteessa journalistisiin organisaatioihin (Bruun ym. 1986: 45). Käsittelen näistä piirteistä kahta ensimmäistä, koska ne ovat tutkimukseni kannalta olennaisia. FAKTUAALISUUS eli pyrkimys jonkinlaisen todellisuuspohjaan on kiistatta journalismin yksi päämäärä (ks. myös Journalistin ohjeet 2005; 2011). Teoreettisesti faktuaalisuuden määrittely on kuitenkin vaikeaa, ja tähän liittyy olennaisesti myös käsitys faktan ja fiktion erottamisesta. Yksi lähestymistapa faktan ja fiktion problematiikkaan on pohtia käsiteltävää ainesta ja käsittelytapaa. Uutisessa käsi-

---

60 Käytän oppikirjasarjoista nimityksiä Käsikirja, LUKI ja Kivijalka (ks. s. 38). Esittelen kirjasarjat luvussa 4.4.3.

teltävä aines voi olla joko autenttista tai artefaktia. Autenttinen aines liittyy aina aitoon, reaaliiseen tilanteeseen, artefakti keinotekoisesti rakennettuun tai kuviteltuun tilanteeseen tai tapahtumaan.

Aineksen autenttisuuden lisäksi on syytä pohtia erilaisia aineiston käsittelytapoja, jotka voidaan jakaa fabuloiviin ja dokumentoiviin. Fabuloivassa eli sepitteellisyyteen pohjaavassa aineiston käsittelytavassa tekijä muokkaa materiaalia vapaasti eikä tukeudu niinkään faktoihin. Dokumentoivassa käsittelytavassa tekijä pyrkii tietoisesti sitoutumaan todellisuuden reaaliin tilanteisiin ja tapahtumiin. (Bruun ym. 1986: 45–47.) On myös huomattava, että uutiset tuottavat versioita todellisuudesta eivätkä kuvaa todellisuutta sinänsä. Uutisen neutraali, huomaamaton esitystapa peittää alleen sen, mitä toimittaja on jättänyt mahdollisesti jutustaan pois. (Ks. esim. Sirkkunen 1996: 71.) Tekstitaidon kokeen uutistehtävässä tavoitteena oleva fiktiivisen pohjatekstin muuttaminen faktapohjaiseksi uutiseksi on lähellä rekonstruoitua faktaa eli artefaktin dokumentoivaa käyttöä, jossa pyrkimyksenä on rekonstruoida ”todellinen” tapahtuma fiktion pohjalta.

Länsimaiseen uutisjournalismiin kuuluu neutraaliuden ja objektiivisuuden ihanne (Kuutti 2006: 242–243). Toimittajat rakentavat juttujensa uskottavuutta ja objektiivisuutta Gaye Tuchmanin (1972) mukaan esimerkiksi esittämällä uutisoitavasta asiasta tasapuolisuuden vaikutelman takia toisistaan poikkeavia näkökantoja ja lähteitä, valitsemalla nimenomaan jutun sisältöä tukevia yleisesti hyväksytyjä faktoja, käyttämällä lainauksia eli toisen tahon sanoja, esittämällä uutisen tutussa, uutiskysymyksiin jo alussa vastaavassa järjestyksessä ja erottamalla uutiset lehden muusta aineistosta. Näillä keinoilla uutinen näyttää sisältävän vain luotettavia ja tarkistettuja tosiasioita, ja toimittajan ei tarvitse itse ottaa kantaa asiaan, koska asiantuntevasti esiintyvät lähteet puhuvat puolestaan ja asia on esitetty monesta näkökulmasta. (Mt.: 665–671; ks. myös van Dijk 1988: 82–88; myös UT.) Tiedon lähteet vastaavat siis omien sanomistensa sisällöstä, ja toimittajan tehtävä on vain välittää sanoma. Objektiivisuudessa voi nähdä olevan enemmän kysymys sanoman suhteesta sanottuun kuin sanotun suhteesta todellisuuteen. (Kunelius 1998: 212.) Jokaisessa kokelaiden käyttämässä oppikirjasarjassa pohditaan uutisen objektiivisuuspyrkimyksiä ja sitä, että objektiivisuus on uutistekstin tavoite, mutta siihen pääseminen on vaikeaa (ks. luku 4.4.3 ja liite 5). Arviointiohjeissa todetaan, että uutistekstin selostusote on objektiivinen: kirjoittajan minä ja kannanotot eivät saa olla keskeisesti esillä (AO2007).

Jokainen lehtijuttu on kirjoittajansa valintojen tulos, vaikka pyrkimys olisikin kohti objektiivisuutta. Neutraaleina pidetyt uutistekstit eivät ole vapaita arvolutauksista: subjektiivisuus näkyy esimerkiksi aiheen ja näkökulman valinnassa sekä lähteiden käytössä ja esitystavassa (Kalliokoski 1996b: 37; Potter 1998: 111; Suhola ym. 2005: 36; Tervo 2008; ks. myös White 2003: 61, 78).⁶¹ Tapani Huovila (2001c: 144–145) näkee objektiivisuuden sisältävän kaksi aspektia: asiallisuuden (eli totuuden ja relevanssin) ja puolueettomuuden (eli tasapuolisuuden ja neutraaliuden). James W. Potterin (1998: 111) mukaan uutinen ei reflektoi todellisia tapahtumia, vaan se on aina toimittajan luoma konstruktio. Uutisaiheen valinta heijastaa myös toimittajan ammattitaitoa. Onnis-

---

61 Uutisen objektiivisuusproblematiikkaa pohtivat myös Bruun ym. (1986: 16–26).

tuuko toimittaja valitsemaan olennaiset uutisaiheet sekä yhteiskunnan että vastaanottajan kannalta? (Huovila 2001c: 9, 12.) Utisen kirjoittajan äänen kuulumista käsitellään sekä Käsikirjassa että LUKI-sarjassa (ks. luku 4.4.3 ja liite 5: asetelmat 1 ja 2).

Subjekti on läsnä kaikessa inhimillisessä toiminnassa. Toimittajan työssä on näin ollen tiedostettava se, että subjektiviteetti on työn lähtökohta, mutta toiminnan tapana sitä voi tietoisesti yrittää välttää ja tavoitella balanssia subjektiivisuuden ja objektiivisuuden välillä. (Bruun ym. 1986: 180; Potter 1998: 129; myös UT.) Lisäksi 2000-luvulla yhä kaupallistunut journalismi kyseenalaistaa objektiivisuuspyrkimyksiä. Niin sanottu tabloidisaatioilmiö uhkaa tuoda laatusanomalehtiin yhä enemmän piirteitä, joita on pidetty ominaisina vain iltapäivälehdille. (Ks. Herkman 2005; Hankala & Linnakylä 2007: 90; Hankala 2011: 47–48; Pietilä, J. 2012: 596). Median yleisen viihteellistymistrendin taustalla voi nähdä median pyrkimykset tuottaa liiketaloudellista voittoa, koska toimituksissa on huomattu, että ihmiset vaikuttavat olevan kiinnostuneempia tunteista ja viihteestä kuin järjestä ja asiasta (Suhola ym. 2005: 150). Subjektiviiset aspektit ovat siis saaneet yhä enemmän sijaa myös perinteisissä sanomalehdissä (Pietilä, J. 2012: 596; myös UT). ”Meillä suunta on väkisinkin se, että joudutaan entistä enemmän miettimään myös sitä, miten asiat ilmaistaan ja miten siitä tekisi mahdollisimman houkuttelevan ja mielihyvää tuottavan” (UT6).

AKTUAALISUUS eli pyrkimys ajankohtaisuuteen on journalismin olennainen piirre, ja se on erityisesti uutisgenren tärkein tavoite ja uutiskriteeri (ks. esim. Bruun ym. 1986: 52; Suhola ym. 2005: 29). Utinen pyrkii kertomaan tapahtumasta mahdollisimman nopeasti, ja printtilehdistön ajankohtaisuus on päivänkohtaisuutta. Hyväkin uutinen toimii uutisena vain tietyllä hetkellä tietyssä paikassa: kun se on menettänyt ajankohtaisuutensa, se ei enää toimi journalismina vaan vaikkapa esimerkkinä aikansa journalistisesta tuotteesta. (Bruun ym. 1986: 48–49.) Painettu sanomalehti ei kykene uutiskilpailuun nopeudessa sähköisten välineiden kanssa, joten sen vahvuudet löytyvät muualta. Lehteä pidetään edelleen tärkeänä välineenä taustoittamaan ajankohtaisia uutisia sekä kertomaan paikalliset uutiset. (Huovila 2001a: 7.) ”Lehden pitää pystyä tarjoamaan muunlaista tekstiä, on se sitten syventävää tai muulla tavalla innostavaa” (UT5).

Tämän tutkimuksen keskiössä oleva tekstilaji uutinen on vanhin ja yleisin journalistinen genre, jolle on tyypillistä ”uuden, yllättävän ja merkittävän tiedon kertominen äskettäin tapahtuneesta tai tietoon saadusta, yleisesti kiinnostavasta asiasta” (Kuutti 2006: 242). Uutistoiminta alkoi 1500–1600-luvulla uutiskirjeistä, jotka palvelivat lähinnä kaupankäyntiä ja siihen liittyvää tuotantoa. Uutiskirjeiden muotoutuminen painetuiksi uutislehdiksi johti sanomalehdistön muotoutumiseen. Nykyiseen verrattava uutistoiminta syntyi 1800-luvun lopussa lähinnä tekniikan kehityksen myötä. Utinen on vakiintunut nykyiseen muotoonsa toisen maailmansodan jälkeen; vielä 1900-luvun alussa uutiset sisälsivät usein esimerkiksi toimittajan omia kommentteja sekä mielipiteitä ja etenivät kronologisesti. (Bruun ym. 1986: 52–54; ks. myös Kalliokoski 1996b.) Suomessa ilmestyvät uutiset ovat aina sidoksissa länsimaiseen ja suomalaiseen kulttuuriin. Uutisten perustehtävät tässä kontekstissa ovat tiedonvälitystehtävä eli tapahtumaa tai asiaa koskevien tietojen siirtäminen yleisölle uutisena ja integraatiotehtävä eli sosiaalisten siteiden luominen ja ylläpitäminen. Nämä kaksi tehtävää limittyvät toisiinsa: tiedonvälitys on luonteeltaan integroivaa ja toisaalta integraatio edellyttää tietojen välittymistä. Tiedonvälitystehtävä määrää kuitenkin uutista tekstimuotona enemmän kuin integraatiofunktio (ks. esim. Kulkki-Nieminen 2010: 58).

3.2 Erilaisia uutisia ja uutiskriteereitä

Sanomalehdet voidaan maantieteellisesti jakaa kansainvälisiin lehtiin, valtakunnallisiin lehtiin, maakuntalehtiin, alueellisiin lehtiin ja paikallislehtiin. Ilmestymistavan mukaan sanomalehdet jakautuvat päivälehtiin, jotka ovat 4–7 kertaa viikossa ilmestyviä tilattavia lehtiä, harvemmin ilmestyviin eli 1–3 kertaa viikossa ilmestyviin tilattaviin lehtiin, iltapäivälehtiin, jotka ovat päivittäin ilmestyviä irtonumeroina myytäviä lehtiä, ja ilmaislehtiin, kuten esimerkiksi kaupunkilehtiin. Erilaisissa sanomalehdissä ilmestyvät uutiset eivät ole samanlaisia, vaan genren ominaispiirteeseen kuuluu variaatio. Uutisgenren piirteet voivat vaihdella esimerkiksi julkaisukanavan, vastaanottajien tai uutisoinnin luonteen mukaan (ks. myös Kulkki-Nieminen 2010: 55). Esimerkiksi iltapäivälehdissä uutisoinnin näkökulma ja sitä kautta uutisten sisältö on usein toisenlainen kuin päivälehdessä tai paikallislehdessä, koska iltapäivälehdessä uutiskriteereinä korostuvat viihteellisyys ja draamaattisuus. Esittelen seuraavassa tärkeimpiä uutisten jaottelutapoja ja uutiskriteereitä. Luokittelukriteerit varioivat paljon lähteen ja näkökulman mukaan; yleispätevää, kaikki näkökulmat huomioivaa luokittelua ei ole missään käyttämässäni lähteessä. Esitän tässä koosteen niistä luokitteluista, jotka hyödyttävät tutkimustani.

Uutiset voidaan jakaa ajallisesti ennakkouutisiin, tapahtumahetkeen keskittyviin uutisiin ja jälkiuutisiin (Kuutti 2006: 242). Uutiset voidaan myös jakaa sen mukaan, perustuvatko ne tapahtumaan, asiaan vai kannanottoon. Tavallisesti uutiset sisältävät piirteitä useammasta tyyppistä. Tapahtumaan perustuva uutinen on yleisin tyyppi, johon liittyy tavallisesti jotain dramaattisuutta tai yllätyksellisyyttä. Asiaan perustuvaan uutiseen ei yleensä liity suurta dramatiikkaa, mutta lopputulos voi olla yhteiskunnallisesti merkittävä. Kannanottoon perustuva uutinen pohjautuu esimerkiksi jonkin järjestön tai yhteiskunnallisen vaikuttajan julkilausumaan, joka voi ennakoita yhteiskunnallisesti merkittäviä tapahtumia. (Bruun ym. 1986: 154–155.) Tämän tutkimuksen keskiössä oleva fiktiivinen uutisaihe ohjaa kirjoittamaan tapahtumaan eli Otto Näsin pakoon perustuvan ja tapahtumahetkeen keskittyvän uutisen, josta käytän nimitystä *tapahtumauutinen* (ks. myös White 1997: 102).

Perinteisesti uutiset on jaettu sähkeuutisiin, uutisraportteihin, uutiskommentteihin ja uutistaustoihin. Sähkeuutinen kertoo asiat mahdollisimman nopeasti ja tiivistetysti. Se on uutistoiminnan ydin, klassinen perusuutinen, jossa tärkeysjärjestys korvaa kronologian. Uutisraportti on sähkeuutisen deskriptiivinen laajennus ja tarkennus. Uutisraportissa tärkeysjärjestyksen logiikka voi korvautua kuvauksen kannalta tarkoituksenmukaisella rakenteella, joka voi olla kronologinenkin. Uutiskomentissa puolestaan tulkitaan tarkasteltavia asioita tai tapahtumia. Kirjoittaja nousee esille tapahtumaa tulkitsevana asiantuntijana. Uutiskomentissa rakenteen tehtävä on palvella itse tulkintaa, joten rakenne ei välttämättä noudata sähkeuutisen tärkeysjärjestystä noudattavaa skeemaa. Uutistaustassa uutinen liitetään laajempaan asiayhteyteen, esimerkiksi yhteiskunnalliseen, poliittiseen tai kansainväliseen kontekstiin. (Bruun ym. 1986: 151–154; Kuutti 2006: 242–243.) Uutistyyppien rajat eivät luonnollisestikaan ole tarkkoja, ja esimerkiksi paikallislehden uutinen voi sisältää ”puhtaan” uutisaineuksen lisäksi taustoitusta, uutisen kommentointia ja joskus myös mielipiteitä (Hämäläinen 1995: 89).

Edelleen uutiset voidaan jakaa sisällön ja muodon perusteella niin sanottuihin koviin ja pehmeisiin uutisiin.⁶² Kovat uutiset ovat ”tärkeitä” ja ”yleisesti merkittäviä”, pehmeät uutiset ovat ”kiinnostavia” ja merkitykseltään ennemminkin yksityisiä tai erityisiä. (Esim. Hemanus 1990; Kunelius 1993: 34; Kunelius 1996; White 1997.) Koviin uutisiin liittyy neljä strategista ominaisuutta: niiden sisältönä ovat tärkeät asiat, niiden esitystapa on lyhyt, konkreettinen ja aktiivinen, niiden rakenne on tyyppillinen kärjellään seisova kolmio, jossa asiat kerrotaan tärkeysjärjestyksessä ja mahdollisimman koherentein, lyhyin kappalein, ja kovien uutisten toimittaja-kertoja pyrkii häivyttämään oman välittävän roolinsa kerronnasta ja samalla säilyttämään tietävyytensä suhteessa maailmaan, josta kertoo. (Kunelius 1993: 34–38.) Kova uutinen on prototyypin verrattuna esimerkiksi kulttuuriuutiseen tai selkoutuiseen, koska uutisen selkoistaminen muuntaa sekä tekstilajipiirteitä että ilmaisutapoja niin sana-, lause- kuin tekstitasollakin (Kulki-Nieminen 2010: 54; 2011: 77).

Uutisen ilmenemismuotoon vaikuttavat esimerkiksi sanomalehden osastot ja niillä ilmestyvät eri aihealojen uutiset, kuten kotimaan uutiset, talousuutiset, poliittiset uutiset tai urheilu-uutiset (myös UT). Hemánuksen (1990: 82) mukaan eri osastojen uutisten erot syntyvät niiden narratologisista eroista (myös UT). Uutisen muotoon vaikuttaa lisäksi media, jossa se ilmestyy, kuten sanomalehdet, aikakauslehdet, televisio, radio ja verkkolehdet. Verkkolehden uutisen uutiskriteerit ovat viihteellisemmät kuin painetussa lehdessä ilmestyvän uutisen: ”Samat isot uutiset kerrotaan, mutta verkossa menevät helpommin läpi pienemmät, niin sanotut human interest -jutut, jotka eivät päädy koskaan lehteen” (UT1).

Tämän tutkimuksen fokuksessa on tapahtuman pohjalta kirjoitettu kotimaan uutinen, joka on ilmestynyt sanomalehdessä, tarkemmin määriteltynä *Siklaxin* paikallislehdessä. Määrittelen ja nimeän tehtävänannon ja pohjatekstin virittämän uutisen niin sanotuksi *perusuutiseksi*, joka tarkentuu vielä *tapahtumauutiseksi*, kuten edellä mainittiin. Perusuutinen keskittyy onnettomuuksiin, rikoksiin ja elämän sattumuksiin. Perusuutinen ei ole välttämättä yhteiskunnallisesti kovin merkittävä, mutta kiinnostava se on aina. (Suhola ym. 2005: 102–103.) Perusuutista voidaan pitää uutisen ideaalina prototyypinä. Se voi olla niin sanottu pikku-uutinen. Tyyppillinen pikku-uutinen käsittelee omaa maakuntaa koskevia rikoksia ja rangaistuksia, kuten liikennerikkeitä, varkauksia ja ilkivaltaa, kunta-asioita, esimerkiksi päätöksiä ja aloitteita sekä muita asioita, esimerkiksi yhdistyksiin ja järjestöihin liittyviä aiheita (Heikkinen ym. 2005: 238). Myös paikallislehdessä perusuutista lähimmäksi pääsevät lyhyet rutiinijutut, kuten poliisiuutiset (Hämäläinen 1995: 90). Pohjatekstin tapahtumista kertovan uutisen voi luokitella myös rikosuutiseksi (ks. luku 6.1.1). TS-aineiston todelliset uutiset ovat myös tyyppiltään kotimaan sivuilla ilmestyneitä tapahtumauutisia. Suurimman osan niistä voi luokitella pikku-uutiseksi. Esittelen TS-aineiston valinnan perusteet luvussa 5.2.

Uutisen sisältö määräytyy sen mukaan, millaisia asioita ja tapahtumia eli aiheita siihen valikoidaan (ks. esim. Saukkonen 2001: 61). Tätä valikoitumisen problematiikkaa voi avata esimerkiksi uutiskriteerin ja uutiskynnyksen käsittein. UUTISKRITEERIT viit-

62 Jaottelua koviin ja pehmeisiin uutisiin sekä niin sanotun normaalijournalismin ideaalia on myös kritisoitu turhana ja ”aikansa eläneenä” (esim. Suhola ym. 2005: 35–36).

taavat eri asioiden ja tapahtumien merkittävyyteen uutisarvon näkökulmasta.⁶³ Uutistoiminnan rakenteeseen liittyvä uutiskynnys taas viittaa siihen, mitkä seikat vaikuttavat jonkin asian tai tapahtuman julkistamiseen uutisena. Uutiskriteerit eivät yksinään ratkaise, mitkä asiat nousevat uutisiksi, vaan uutiskynnyksen ylittämiseen vaikuttavat myös muut tekijät, esimerkiksi kyseisen välineen päivittäisen uutistarjonnan määrä ja laatu sekä julkaistavaksi mahtuvan aineiston määrä (esim. Kuutti 2006: 244–245). Tärkein ja selvin uutiskriteeri on ajankohtaisuus. Muina tärkeinä kriteereinä mainitaan usein paikallisuus, laajuus, merkittävyys, voimakkuus ja harvinaisuus. (Esim. Suhola ym. 2005: 29–30.)⁶⁴

Bell (1991: 156–160) jakaa uutiskriteerit kolmeen ryhmään: osallistujia ja tapahtumia koskeviin, uutisprosessia koskeviin ja uutistekstiä koskeviin kriteereihin. Näistä erityisesti osallistujia ja tapahtumia koskevat kriteerit ovat mielenkiintoisia tämän tutkimuksen kannalta. Bell listaa jo edellä mainittujen ajankohtaisuuden (eli viimeaikaaisuuden), paikallisuuden (eli läheisyyden) ja harvinaisuuden (eli odottamattomuuden) lisäksi uutisarvoina negatiivisuuden ja henkilöitymisen. Perinteisesti ajatellaan, että uutiset käsittelevät enemmän negatiivisia aiheita kuin positiivisia, vaikka onkin hankalaa määritellä, miksi näin on. Negatiivista uutismateriaalia ovat erityisesti vahinkoja, loukkaantumisia ja kuolintapauksia sisältävät onnettomuus uutiset. Henkilöityminen, kuten läheisyyskin, lisää uutisen koskettavuutta ja tuo sen henkilökohtaisemmalle tasolle. (Bell 1991: 156–158.)

Mikko Bruun, Ilkka Koskimies ja Ilkka Tervonen (1986) jakavat uutiskriteerit objektiivisiin ja subjektiivisiin. Objektiivisten (tai ulkoisten) uutiskriteerien mukaan tapahtuman uutisarvon merkittävyys ei riipu yleisön käsityksistä. Objektiivisiä uutiskriteereitä ovat esimerkiksi voimakkuus eli tapahtuman vaikutusten intensiteetti ja laajuus eli sen ihmisjoukon suuruus, jota tapahtuman vaikutukset koskettavat. Objektiivinen uutiskriteeri on myös se, missä määrin tapahtuman vaikutukset koskettavat uutisen kuluttajia itseään tai niitä ryhmiä, joihin he kuuluvat. ”Uutisessa on usein mukana hätkähdyttävyystekijä: tämä olisi voinut tapahtua minulle” (UT1). Suomalaiset lehdet kertovat pääasiassa suomalaisia koskevista tapahtumista, ja alueelliset valtalehdet kertovat sekä Suomen että oman alueensa asioista. Paikallislehtien uutiskriteerit voivat nousta lähes kokonaan paikallisesta näkökulmasta, koska niiden yleisö saa usein päivittäisen tietonsa kansainvälisistä, kansallisista ja alueellisista tapahtumista muiden välineiden kautta. Subjektiivisissa uutiskriteereissä keskeistä on puolestaan yleisön kiinnostus: uutistoiminnan tehtävänä on kertoa yleisöä kiinnostavista asioista ja tapahtumista. Tällöin uutiskriteerinä on esimerkiksi läheisyys ja odottamattomuus. (Bruun ym. 1986: 58–60.)

Erilaiset lehdet asettavat uutiskynnyksensä ja uutiskriteerinsä eri tavoin. Eroja on esimerkiksi päivälehden ja iltapäivälehden, painetun sanomalehden ja verkkolehden tai valtakunnallisen lehden ja paikallislehden välillä. Subjektiiviset uutiskriteerit ovat tunnusomaisia erityisesti iltapäivälehdeille ja monille verkkolehdeille. UT4 kommentoi:

---

63 Mediaa on pidetty niin sanottuna portinvartijana, joka valikoi uutisista omiin uutiskriteereihinsä sopivat. Uutiskriteerien tarkastelun voi myös nähdä jättävän varjoonsa uutisten valintaan liittyvät syvemmällä olevat motiivit, kuten median oman markkina-aseman turvaamisen ja omien intressien edistämisen. (Ikävalko 1996: 35, 38.)

64 Muita uutiskriteerien jaotteluja esittävät Bruun ym. (1986: 58–60); van Dijk (1988: 121–124) ja Kuutti (2006: 244).

”Erityisesti verkkomateriaalia tuottaessaan jokainen uutistoimittaja tietää, että siellä saa revitellä ja käyttää sellaisia ilmaisuja, mitä ei päälehden puolella käytettäisi.” Ylimääräisinä uutiskriteereinä eli muina julkaisemiseen vaikuttavina tekijöinä voidaan mainita julkaisun luonteen lisäksi esimerkiksi kohdeyleisö, uutisen hyöty, sivistys, toimittajan tausta, jymy uutisen metsästys ja lehden talous (Suhola ym. 2005: 31–32). Uutiskriteerit muuttuvat ajan myötä erilaisten yhteiskunnassa vaikuttavien ajatussuuntien ja viestinteen välisen kilpailun vaikutuksesta (esim. Ikävalko 1996: 39). Uutiskriteerien ja niitä koskevien sääntöjen voi myös nähdä olevan niin sanottua hiljaista tietoa ja osaamista, joka opitaan arkisissa toimissa ja mallioppimisena (Kunelius 1998: 217).

Tässä tutkimuksessa kokelaiden kirjoittaman uutistekstin tärkein uutiskriteeri on ajankohtaisuuden lisäksi paikallisuus, koska uutinen piti kirjoittaa Siklaxin paikallislehteen. Muita tehtävänantoon sopivia kriteereitä ovat harvinaisuus, negatiivisuus ja henkilöityminen. Uutiskriteerit ovat sekä objektiivisia (paikallisuus) että subjektiivisia (esimerkiksi odottamattomuus). Perinteiset uutiskriteerit mainitaan vain LUKI-oppikirjasarjassa (ks. luku 4.4.3 ja liite 5: asetelma 2). Arviointiohjeiden (AO2007) mukaan uutiskriteereistä korostuvat paikallisuus, läheisyys, yllätyksellisyys, vaikuttavuus, kielteisyys, tuoreus, odottamattomuus, superlatiivisuus ja henkilöitävyys, joka liittyy siihen, että ”uutinen tarvitsee ihmisiä lähteiksi ja henkilöimään prosesseja”.

3.3 Uutisen skeema ja narratiivisuus

Uutiset ovat journalismin vakioitunein muoto (Bruun ym. 1986: 52). Uutisen rakennetta kuvataan usein kärjellään seisovana kolmiona, mikä tarkoittaa, että uutisen alussa esitetään kaikkein tärkein eli uutisarvoisin tieto ja siitä edetään esimerkiksi yksityiskohtiin ja taustoitukseen (ks. esim. Kauppinen & Laurinen 1987: 38; Potter 1998: 113–114). Eräänlaisena uutisjournalismin nyökkisääntönä pidetään UUTISKYSYMYKSIÄ, joihin uutisen on vastattava. Uutisen alku eli kärki, johon luetaan tavallisesti otsikko, intro (ks. luku 3.4.2) ja ensimmäisen kappaleen muut virkkeet, vastaa usein perinteisiin uutiskysymyksiin *mitä, missä ja milloin*. Muut uutiskysymykset eli *miksi, miten ja kuka/mikä* kuuluvat usein jo uutisen laajennukseen eli antavat tarkempaa tietoa tapahtuman kulusta ja syistä (esim. Mäntynen 2005: 267; 2006: 59). *Millä seurauksella* esiintyy myös joskus uutiskysymysten joukossa. Uutistoimittajat korostavat uutiskysymysten roolia: jos uutisen kärjessä esitetään vastaukset perinteisiin uutiskysymyksiin, uutinen on ”aika pitkälti kasassa” (UT3). Arviointiohjeissa pohjatekstin sisältöä jäsennetään nimenomaan uutiskysymysten avulla (AO2007; ks. s. 112).

Uutisen melko vakiintunutta kokonaisrakennetta voi pitää prototyypisenä mallina eli skeemana (esim. van Dijk 1988; Iisa ym. 1997: 106–109; Huovila 2001a: 20–21; Mäntynen 2006). Skeema on abstrakti rakenne, joka voi toteutua kielellisesti eri tavoin (van Dijk 1997: 12–13; Mäntynen 2006: 63). Uutiselle ominainen skeema on siis uutisotavien asioiden esittäminen tärkeysjärjestyksessä. Uutisen skeema ohjaa sekä sen kirjoittamista että sen tulkitsemista uutiseksi. Kärkikolmiomallia käytetään uutisen lisäksi usein tiedotteessa (ks. esim. Iisa ym. 1998: 106), mutta toisaalta tiedotteessa voi olla

piirteitä esimerkiksi mainoksista, ohjeista ja vastineista (Komppa 2006).⁶⁵ Kaikissa kokeilaiden käyttämissä oppikirjasarjoissa esitellään uutisen kärkikolmiomainen rakenne samalla tavalla: uutisarvoisin asia on otsikossa ja tekstin alussa ja siitä edetään yksityiskohtiin (ks. luku 4.4.3). Arviointiohjeissa mainitaan, että uutista on usein kuvattu sisälörakenteeltaan kärjellään olevaksi kolmioksi, jolloin uutisen ydintieto on heti tekstin alussa. Loppuun jäävät vähemmän tärkeät asiat eikä mitään loppuhuipennusta tai koon-tia ole. (AO2007.)

Uutinen on luonteeltaan kertova eli narratiivinen teksti.⁶⁶ Narratiivi on performatiivinen, eli sillä on aina kertoja ja se on tarkoitettu jollekin (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 113). Uutisessa tapahtumat eivät kuitenkaan muiden narratiivien tavoin etene kronologisesti, vaan ne esitetään näennäisen satunnaisessa järjestyksessä. Tapahtumien kronologinen järjestys jää siis lukijan pääteltäväksi. (Bell 1998; Mäntynen 2006: 60–61.) Uutisen alussa ei lähes koskaan esitetä tapahtuman lähtökohtaa vaan sen seuraus tai lopputulos (Kauppinen & Laurinen 1987: 38). Uutisgenrelle on tyypillistä myös se, että jokin tapahtuma esitellään ensin ja siihen palataan yksityiskohtaisemmin myöhemmin tekstissä, ja jos uutisessa on tapahtumaketju, viimeksi tapahtunut esitetään usein ensin (Bell 1991: 172; van Dijk 1988: 43: *installment method*). Uutisgenren kompleksinen aikastrukturi on siis seurausta siitä, että uutiset noudattavat uutiskriteereitä eivätkä narratiivisia normeja (Bell 1991: 172). Uutisen rakennetta ei voi kovinkaan helposti erottaa uutisen sisällöstä, koska rakenne muovaa sitä, mitä ja miten asiat uutisessa esitetään (esim. mt.: 155). Uutisen rakennetta säätelee uutisarvoisuus, esimerkiksi aiheen kiinnostavuus tai ajankohtaisuus, mutta vielä enemmän uutisen tavoite siinä kulttuurissa, jossa uutisoidaan. Uutisen rakentuminen ja asioiden esiintymisjärjestys ovat sidoksissa kulttuuriin ja yhteiskunnallisiin ideologioihin. Ne määräävät, mikä on uutisarvoista ja mikä ei. Kontekstin analysoiminen on siksi tärkeä osa uutisanalyysiä. (Mäntynen 2006: 62.)

Kärkikolmiomallin sanotaan sopivan kiireiselle lukijalle, joka näkee uutisen olennaisen asian jo otsikosta, eikä hänen ole pakko lukea koko juttua. Lehden toimituksen kannalta kärkikolmiomallista on se etu, että jos sivu tulee täyteen, uutisen lopusta voi huoletta lyhentää tekstiä pelkäämättä, että jotain olennaista jäisi pois. Vakiintuneen rakenteen avulla pyritään myös herättämään ja pitämään yllä vastaanottajan mielenkiinto uutiseen. (Esim. Iisa ym. 1997: 107; Huovila 2001a: 20; myös UT.) ”Periaate pitää olla se malli [kärjellään seisova kolmio], lopusta pitää voida leikata” (UT6). Kärkikolmiomallin mukainen uutinen rakennetaan siis elementeistä. Johtoajatuksena on vaatimus lyhyistä, yhden idean kappaleista, joiden välillä ei ole viittaussuhteita. Tällöin asioiden tärkeysjärjestys osoitetaan kappalejaolla ja asioiden esittämisjärjestyksellä. (Kauppinen & Laurinen 1987: 39; Bell 1991: 172; Iisa ym. 1997: 139; Suhola ym. 2005: 102, 129; Routarinne 2007: 76; Kulkki-Nieminen 2011: 77.) Uutistekstin lyhyet kappaleet mainitaan myös Käsikirjassa (ks. luku 4.4.3 ja liite 5: asetelma 1). Mittaa voi pitää uutisen leipätekstin keskeisenä määrittäjänä. Päämääränä on lyhin mahdollinen pituus niin lauseissa, virkkeissä, kappaleissa kuin koko jutussa. (Suhola ym. 2005: 134.) Uutistekstin lauseiden informaattiorakenteen analyysi osoittaa, että lausetasolla, kuten myös koko uutistekstin

65 Hallinnon lehdistötiedotteiden kieltä ja rakennetta on tutkinut Kankaanpää (2006).

66 V. Pietilä (1990) kritisoi uutisen kertomusluonnetta. Saukkosen (2001: 65) mukaan uutinen ei ole kertomus sanan varsinaisessa merkityksessä, koska uutinen rakentuu pitkälti kausaalisten päättelevien ja perustelevien ilmiöiden välisille suhteille.

skeeman tasolla, olennaista tietoa pyritään tuomaan mahdollisimman alkuun eli teemaosaan. Uutisen edetessä teemaosat kevenevät. (van Dijk 1988: 43; Alho & Kauppinen 2008: 181.) Tämä havainto motivoi tässä tutkimuksessa lauseen kenttäkuvauksen käyttämistä pääaineiston analysoinnissa.

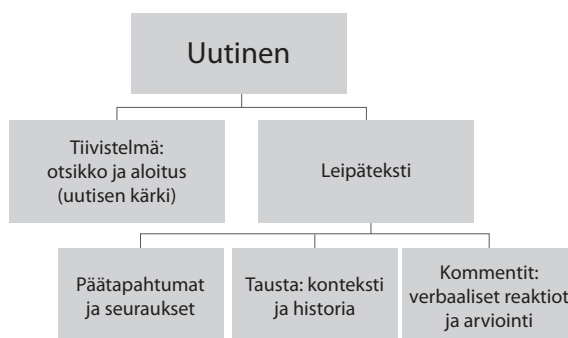
Uutisen rakenteeseen sisältyy sen kärjen sekä leipätekstin lisäksi yleensä erilaisia tunnistetietoja. Tiedot esitetään usein otsikon jälkeen ennen leipätekstiä tai tekstin jälkeen, ja ne vastaavat esimerkiksi kysymyksiin, kuka on kirjoittanut uutisen, minkä uutistoimiston kautta se on lähetetty, missä uutisen kuvaama asia on tapahtunut ja koska uutinen on lehdessä ilmestynyt. Tietoja ei aina ole merkitty eksplisiittisesti, ja esimerkiksi uutisen kirjoittajaa ei useinkaan mainita (Bell 1991: 169; Bell 1998: 67). Tunnisteilla on uutisen rakenteessa oma tehtävänsä. Esimerkiksi paikkatiedon kertovalla tunnisteella juttu sidotaan tiettyyn, rajattuun alueeseen ja samalla luodaan tuttuutta ja yhteisöllisyyttä (Heikkinen ym. 2005: 247). Esittelen tunnisteita ja termin *tunniste* valintaa tarkemmin luvussa 7.2.

Uutistekstin skeemaa voi lähestyä esimerkiksi jaksoanalyysin keinoin. Silloin voidaan pohtia tekstintutkija Hasanin esittelemän ajatuksen pohjalta, mitkä ovat tekstilajin pakolliset tai valinnaiset jaksot. Jaksot voidaan jakaa edelleen muodollisin ja funktionaalisiin kriteereihin. (Hasan 1989 [1985]: 59–61; van Dijk 1988: 51–57; ks. luku 2.1.2, s. 51.) Heikkisen ym. (2005: 247) mukaan uutisten funktionaaliset jaksot ovat kielellisen vuorovaikutuksen perusainesta, koska ne ovat tuttuja muista tekstilajeista ja kielenkäytöstä. van Dijkin (1988: 49–59; 178–179) mukaan uutisskeema koostuu seuraavista FUNKTIONAALISISTA JAKSOISTA: tiivistelmästä (otsikko ja aloitus), keskeisistä tapahtumista ja niiden seurauksista, taustatiedosta (konteksti ja historia) sekä kommentteista (verbaaliset reaktiot, arviointi ja ennustaminen).⁶⁷ Käytän tässä tutkimuksessa tiivistelmästä nimitystä *uutisen kärki*. Uutisen pakolliset funktionaaliset jaksot ovat van Dijkin (1986: 163; 1988: 56) mukaan otsikko ja päätapahtumat.

Kuvio 2 havainnollistaa van Dijkin esittelemää uutisen skeemaa ja sen funktionaalisia jaksoja. Kuvio ei esitä jaksojen hierarkiaa, mutta otsikko on aina ennen aloitusta (tai introa) ja tiivistelmä (tai uutisen kärki) on aina ennen leipätekstiä (ks. myös van Dijk 1988: 53–54).⁶⁸ Edellä esitelty kärkikolmiomalli ja van Dijkin uutisskeema yhdistyvät nähdäkseni erityisesti siinä, että molemmissa malleissa tärkein ja uutisarvoisin asia esiintyy uutisen alussa eli kärjessä, ja siitä edetään yksityiskohtiin, seurauksiin, taustatietoihin ja erilaisiin kommentteihin (ks. mp.). Hyödynnän van Dijkin jaottelua luvussa 7, jossa analysoin pääaineistoni uutistekstejä funktionaalisten jaksojen ja niissä tavallisesti esiintyvien tekstityyppien avulla.

67 van Dijk esittää vuoden 1986 artikkelissaan uutisen skeeman hieman eri muodossa: verbaaliset reaktiot kuuluvat siinä tapahtuman seurauksiin (s. 169). Kirjassaan vuodelta 1988 (s. 54) van Dijk kyllä kommentoi, että verbaaliset reaktiot ovat osa tapahtuman seurauksista, mutta kaaviossa ne on asetettu kommenttien alle (s. 55). Nähdäkseni verbaaliset reaktiot voivat yhtä hyvin kuulua sekä tapahtuman seurauksiin että kommentteihin.

68 Leipätekstin voi katsoa alkavan heti otsikon jälkeen. Tässä leipätekstistä erotetaan funktionaalisiin perustein uutisen kärkeen kuuluvat jaksot.

KUVIO 2. Uutisen skeema van Dijkia (1988: 55) mukailleen.

Pauli Saukkonen (2001: 61) lisää van Dijkin skeemaan "alateemojen" välisiä kytköksiä ilmaisevia metakonnektoreita, kuten *nimittäin*, *koska* ja *siksi*. Bell (1991: 163) huomauttaa, että uutisen skeema voi kuitenkin varioida eri kielissä ja kulttuureissa. Tästä van Dijk (1988: 51, 56) on eri mieltä: hänen mukaansa uutisen skeema ja sen funktionaaliset jaksot ovat universaaleja, vaikka ne eivät esiinnykään jokaisessa uutisgenreä edustavassa tekstissä. Itse kallistun van Dijkin näkemyksen kannalle.⁶⁹ Bell jakaa uutisen skeeman episodeihin (*episodes*) ja tapahtumiin (*events*) käyttäen pääosin vastaavia jaksoiden nimityksiä kuin van Dijk (ks. Bell 1991: 169–170). Uutistekstin skeemaa voi lähestyä myös Fairclough'n (1997 [1995]: 97–98) tavoin rakenteena, joka koostuu otsikosta, ingressistä, satelliittikappaleista, joissa jutun eri puolia käsitellään tarkemmin, ja yhteenvedosta.

Todellisten uutisen MUODOLLISINA JAKSOINA voivat esiintyä oman näkemykseni mukaan pääotsikko, väliotsikot ja muut otsikot, intro eli uutisen ensimmäinen virke ja/tai ingressi, uutisen kärki kokonaisuudessaan, tunnisteet, mahdollinen uutiskuva ja kuvateksti sekä leipäteksti, joka jakautuu kappaleisiin. Listassa on jonkin verran päällekkäisyyttä: samassa uutisessä esiintyy muodollisena jaksiona harvoin sekä ingressi että intro. (Vrt. luku 9.1: pääaineiston muodolliset jaksot.) Heikkinen ym. (2005: 245) listaavat omassa analyysissään uutisten muodollisiksi jaksoiksi otsikon, paikannuksen, leipätekstin ja alkuperän. Näistä sekä paikannus että alkuperä ovat tässä tutkimuksessa tunnisteita (ks. luku 7.2). Esittelen uutisen kärkeä luvussa 3.4 ja termejä *intro* ja *ingressi* luvussa 3.4.2. Muodollisilla jaksolla, erityisesti otsikoilla, introlla, uutisen kärjellä ja tunnisteilla, on lisäksi oma funktionsa eli tehtävänsä uutisen rakenteessa. Muodolliset ja funktionaaliset jaksot menevät siis osin päällekkäin. Käsittelen pääaineiston uutistekstien rakenteeseen liittyviä jaksota luvuissa 6 ja 7.

Uutistekstien skeemaa voi lähestyä jaksoanalyysin lisäksi esimerkiksi narratiivisen analyysin avulla. Puhuttuja, kertojien omaan elämään liittyviä narratiiveja tutkineet William Labov ja Joshua Waletzky (1967; Labov 1972) jakavat puhutun kertomuksen kuuteen jaksoon: abstrakti eli tiivistelmä, orientaatio eli esittely, tapahtumien kehittäjäjakso (usein mutkistava toiminta eli komplikaatio), evaluointi eli arvio, loppuratkaisu ja päättäjä eli kooda.⁷⁰ Jaksot esiintyvät kertomuksessa usein edellä mainitussa järjestyksessä lukuun ottamatta evaluointia, joka voi hajaantua muihin osiin. (Mt.) Uutisen ker-

69 Toisaalta esimerkiksi verbaalisten reaktioiden merkitsemistavoissa voi olla kulttuurisia eroja.

70 Labov ja Waletzky (1967) ja Labov (1972: 363) käyttävät kertomuksen osista nimityksiä *abstract*, *orientation*, *complicating action*, *evaluation*, *result* tai *resolution* ja *coda*.

tomusluonnetta käsitellään sekä Käsikirjassa että LUKI-sarjassa (ks. luku 4.4.3 ja liite 5: asetelmat 1 ja 2). Uutistoimittajien mukaan nykyuutisessa voi olla paljonkin narratiivisia piirteitä, joiden tavoitteena on herättää lukijan kiinnostus (UT).⁷¹

Seija Ridellin (1994: 103) mukaan ei ole oleellista, onko uutinen todella kertomus vai ei, koska joka tapauksessa uutistekstejä voi eritellä narratologisin välinein, kuten kertojatyyppien käsittelyllä (esim. Pietilä, V. 1988) tai sisätekijän ja sisäislukijan käsitteillä (Ridell 1994, erityisesti kuvio s. 122). Ridell soveltaa Roland Barthesin (1982) esittelemää teos–teksti-erottelua kuvaamaan journalististen esitysten kahtalaisuutta kulttuurisina objekteina. Uutinen on teoksena journalistinen juttutyyppi spesifien geneeristen normien ja konventioiden pohjalta tuotettuna, kun taas tekstinä se on genren rajat väistämättä ylittävä kulttuurinen merkitysesine, jossa on myös genreen kuulumatonta ainesta. Ridellin mukaan mikä tahansa uutinen voi olla valitun näkökulman perusteella sekä teos että teksti. (Ridell 1994: 165–166.) Näen teos–teksti-jaottelun osittain myös tämän tutkimuksen taustalla. Voi ajatella, että uutinen teoksena on se ideaali perusuutinen, prototyyppi, jota kohti kokelaat ovat pyrkinet tuottaessaan omia tekstejään, jotka lopulta muistuttavat enemmän tai vähemmän uutisteosta.

3.4 Uutisen kärki

Uutinen on tekstilaji, jossa aloitustapa on olennainen lajipiirre. Otsikko, intro eli jutun ensimmäinen virke ja tavallisesti myös ensimmäisen kappaleen muut virkkeet muodostavat yhdessä uutistekstin temaattisen ja rakenteellisen ytimen, josta käytän nimitystä *uutisen kärki*. Uutisen kärki sisältää todellisissa, painetussa sanomalehdessä ilmestyvissä uutisissa tavallisesti otsikon ja intron, joka on usein samalla ensimmäinen kappale. Todellisten uutisten ensimmäisestä kappaleesta käytetään myös nimitystä *ingressi* (ks. luku 3.4.2). Uutisten muodollisten kappaleiden lyhyden vuoksi todellisen uutisen kärjeksi voikin yleensä nimittää uutisen ensimmäistä kappaletta. Oman pääaineistoni tapauksessa uutisen kärjen rajausta ei kuitenkaan ole täysin ongelmattonta, etenkin kun pääaineistoni koostuu teksteistä, jotka eivät ole todellisia uutisia. Pääaineistoni erityislaatuisuuden vuoksi luokittelen uutisen kärjen lähtökohtaisesti viittaamaan otsikkoon (ks. luvut 3.4.1 ja 6.1), introon (ks. luvut 3.4.2 ja 6.2) ja temaattisesti soveltuviissa tapauksissa myös ensimmäisen kappaleen muihin virkkeisiin (6.3). Pääaineistoni uutistekstien joukossa on myös tapauksia, joissa uutisen kärki on vain otsikko. Uutisen kärki määräytyy tässä tutkimuksessa siis temaattisesti lukuun ottamatta lukuja 6.1 ja 6.2, joissa käsitelen rakenteellisesti kaikkia pääaineiston uutistekstien otsikoita ja introja. (Aloituksen rajausta pohtii myös Mäntynen 2003: 61–62.) Luvussa 6.3 yhdistän otsikon, intron ja kärkeen temaattisesti soveltuvat muut ensimmäisen kappaleen virkkeet ja käsitelen uutisen kärkeä kokonaisuudessaan uutiskysymysten ja erilaisten aloitustapojen näkö-

71 Bell (1991: 151–155) soveltaa Labovin ja Waletskyn kertomusjakoa uutiseen.

kulmasta. Omasta määritelmästäni poiketen joissain tutkimuksissa (esim. Huovila 2001c; Ruohomäki 2002: 111–115) uutisen kärjellä tarkoitetaan vain leipätekstin aloitusta, eli kärkeen ei lasketa kuuluvaksi otsikkoa.⁷²

Uutisen kärjellä on erityinen merkitys lukijalle: se esittää uutisen tärkeimmän asian eli päätopiikin tiiviissä muodossa ja yhteenvedon omaisesti (esim. Bell 1991: 175–176; van Dijk 1986: 160; White 1997: 111; Huovila 2001a: 28; Heikkinen ym. 2005: 249). Kärki on uutisen tärkein funktionaalinen jakso. Sanomalehden prototyypin uutinen alkaa tärkeimmästä kappaleesta, tärkein kappale alkaa tärkeimmästä lauseesta ja tärkein lause tärkeimmästä sanasta, ja tekstin muut osat tarkentavat sisällöllisesti tekstin kärkeä (Suhola ym. 2005: 101). Tekstin aloitus määrittää koko uutista, koska se tarjoaa aiheeseen tietyn näkökulman (Kulkki-Nieminen 2011: 85). Tekstin uutismaisuutta voi arvioida sen kärjen painokkuudella ja vaikuttavuudella (mt.: 76), ja siksi uutisen kärki onkin tässä tutkimuksessa tärkein analyysin kohde (ks. luku 6).

Englanninkielisiä kovia uutisia tutkineen Peter Whiten (1997: 111, 115) mukaan tärkein informaatio kiteytetään uutisen kärjessä (tai Whiten termin tekstin *ytimes*ä), ja kärkeen liittyvissä satelliittikappaleissa ei tarjota uudenlaisia sisältöjä vaan täsmennetään, selitetään, kuvataan ja arvioidaan kärjen esittämää ydinmerkitystä (ks. myös van Dijk 1988: 32). Uutisen kärki vaikuttaa siis merkittävästi myös tekstin kokonaisrakenteeseen. Uutiseen vahvasti liittyvä ajankohtaisuus liittyy siihen, ettei sen kärjessä useinkaan ilmaista aikaa. (Bell 1991: 202.) Poikkeuksen tekevät verkkouutiset, jotka usein joko alkavat tai loppuvat tunnisteella, jossa on päivämäärän lisäksi kellonaika. Käsitellen seuraavissa alaluvuissa lyhyesti uutisen kärjen tärkeimpiä jaksoja eli otsikkoa ja introa ja palaan niihin tarkemmin aineistoluvuissa 6.1 ja 6.2.

3.4.1 Otsikko

Uutisotsikko on tärkein uutisskeeman jakso. Uutisen otsikko on kurkistusaukko itse juttuun: se kertoo uutisen lukijalle, mitä juttu sisältää. Hyvä uutisotsikko kertoo jutun keskeisen asian, houkuttaa lukemaan koko uutisen ja on lyhyt (esim. Kotilainen 2003: 81; Pietikäinen & Mäntynen 2009: 43). Otsikon pitäisi kertoa uutisesta niin paljon, että vaikka lukija jättäisi muun osan jutusta lukematta, hän ymmärtäisi keskeisen ytimen (Kotilainen 2003: 81). Monet tutkimukset korostavat otsikoiden tärkeyttä tulkintaa ohjaavana tekstinosana (esim. Brown & Yule 1983: 91–93, 139–140; Heikkinen 1999: 124–126, 193–194). Arviointiohjeiden (AO2007) mukaan uutistekstillä pitää olla napakka otsikko, jossa mielellään näkyy uutisen kärki. Uutisessa mahdollisesti esiintyvien väliotsikoiden tehtävänä on rytmittää tekstiä ja tiivistää otsikkoa seuraavan jakson olennainen sisältö (Iisa ym. 1997: 246–249; Suhola ym. 2005: 137–138). Väliotsikot kuuluvat uutisgenren konventioihin.

Useimmat uutisotsikot tiivistävät jutun olennaisen asian eli päätopiikin (Bell 1991: 189; Iisa ym. 1997: 251–253; Heikkinen ym. 2005: 249). Otsikot voivat myös fokuroida johonkin yksityiskohtaan tai toissijaiseen tapahtumaan. Otsikon ydintä ovat pää-tapahtuma ja toimija. Joskus otsikoissa kerrotaan edeltävä tapahtuma ja paikka; paikka

---

72 Kielitoimiston sanakirjan (KS: 693) mukaan *kärki* on jonkin kuvion tms. uloin osa. Siksi otsikon jättäminen uutisen kärjen ulkopuolelle ei ole käsittääkseni perusteltua.

voi jopa korvata toimijan otsikossa. Tapahtuma-aika ei kuulu yleensä otsikkoon, kuten eivät myöskään evaluaatio ja muut kommenttikategoriat. Otsikko, kuten introkin, alkaa usein toimijalla eli vastauksella uutiskysymykseen *kuka*. (Bell 1991: 188–189.) Otsikko on jutun yksikkö, joka toimii yksinään; se ei aloita intron tavoin uutistarinaa. Otsikko tiivistää usein intron asiasisällön, esimerkiksi otsikossa mainitaan vain yksi tapahtuma monen sijaan. (Ks. luku 6.3.2; Bell 1991: 187; ks. myös Suhola ym. 2005: 130.)⁷³ Uutisot-sikoita voidaan jaotella erilaisiin ryhmiin. Jaotteluissa käytetään usein pohjana lause-maisuuden astetta. Lukijan otsikosta saama informaation määrä ei kuitenkaan korreloi suoraan lausemaisuu- den asteeseen, koska otsikossa esiintyvä puutteellinenkin lause hahmotetaan uutisgenrelle tyypillisesti kokonaisuutena (Nurminen 1994: 112). Esitte- len otsikoiden eri jaotteluita tarkemmin luvussa 6.1. Esitän luvussa 6.1.6 kolme syntak- tista ja neljä semanttista skeemaa, jotka ovat yleisiä tapahtumautisen pääotsikoissa.

3.4.2 Intro

Uutisotsikkoa seuraava uutisjuttu alkaa usein otsikon tapaisella, sitä tarkentavalla lau- seella. Käytän ensimmäisen kappaleen ensimmäisestä virkkeestä nimitystä *intro* (Heik- kinen ym. 2005: 248; White 1997: 111; ks. myös Solin 2001: 183).⁷⁴ Se ei ole terminä vielä vakiintunut suomalaiseen uutistutkimukseen mutta on nähdäkseni käyttökelpoi- nen erityisesti ytimekkyytensä ja havainnollisuutensa ansiosta. Intro esittää uutisen näkökulman eli fokusoi uutisarvoisen asian. Se on osa leipätekstiä eikä siinä viitata otsikkoon. (Bell 1991: 183–184.) Usein uutisen ensimmäinen kappale on samalla intro eli vain yhden virkkeen mittainen, kuten Bellin (1991) tutkimissa sanomalehtiutisissa. Pääaineistoni erityislaadun vuoksi erotan nämä kaksi kuitenkin toisistaan, koska ensim- mäinen kappale on liian epämääräinen yksikkö aineiston uutistekstien kappaleiden pituuden suuren variaation takia. Esittelen variaatiota tarkemmin luvussa 5.1 (s. 124).

Uutisarvoisuus, suppeus ja täsmällisyys ovat intron tärkeitä kriteereitä. Useim- mat Bellin ja van Dijkin tarkastelemat [englanninkieliset] introt ovat alle 30 sanaa. (van Dijk 1988: 79; Bell 1991: 183.) Otsikon jälkeen tulevaa, uutisaiheen tiivistävää tekstin ensimmäistä virkettä tai kappaletta nimitetään tutkimuskirjallisuudessa ja oppikirjoissa tavallisesti *ingressiksi*, vaikka sitä ei typografisesti erotettaisikaan omaksi kokonaisu- dekseen (Iisa ym. 1998: 221; Suhola ym. 2005: 132; Kuutti 2006: 61). Arviointiohjeissa (AO2007) mainitaan, että kokelaan uutistekstissä voi olla jonkinlainen ingressi, mutta sitä ei edellytetä hyviinkään pisteisiin. Aineistoni erityislaatuisuuden takia käytän *ing- ressi*-nimitystä vain muutaman pääaineiston uutistekstin alussa olevasta jaksosta, jotka selvästi tiivistävät uutisasian ja aloittavat toisessa kappaleessa ”leipätekstin” kertaamalla ingressin asioita. Perustelen käsitteiden valintaa tarkemmin luvussa 6.2.1.

Intro koostuu tyypillisesti vähintään toimijoista, tapahtumasta ja kyseisen tapah- tumen paikasta, eli siinä vastataan uutiskysymyksiin *kuka, mitä ja missä* (Bell 1991: 174; Iisa ym. 1997: 221). Se alkaa yleensä laajalla teemaosalla. Uutisen aloittavan substantiivi-

73 Bell (1991: 186) huomauttaa, että uutistoimituksessa otsikko kirjoitetaan usein vasta intron ja leipätekstin laadinnan jälkeen. Jutun kirjoittaja ei myöskään aina itse muotoile otsikkoa, vaan sen tekee esimerkiksi jutun editoija. Turun Sanomissa toimittaja kirjoittaa juttunsa otsikon aina itse, mutta sitä voidaan muuttaa tai muokata illan taittokokouksessa (UT).

74 White (1997: 111, alaviite 8) mainitsee, että brittiläiset journalistit ja tutkijat käyttävät tavallisesti *intro*- nimitystä, kun taas Australiassa ja Yhdysvalloissa termi *lead* on yleisempi (esim. Bell 1991).

lausekkeen edussana on usein konkreettinen substantiivi (Alho & Kauppinen 2008: 181). Uutinen alkaa tyypillisesti vastauksella kysymykseen *kuka* eli päätoimijalla. Jos uutisessa esiintyvä henkilö ei ole merkittävä, uutinen voi alkaa myös vastauksella kysymykseen *mitä*, ja silloinkin teemapaikassa esitetään esimerkiksi tieteellisen tutkimuksen loppu-tulos eikä prosessi. Monissa introissa esitetään kaksi tapahtumaa yhden sijaan. Introjen diskurssirakenne on siksi usein sekä syntaktisesti että sisällöllisesti kompleksinen. (Bell 1991: 180–181; van Dijk 1988: 77.) Käsittelen introja ja uutisen aloitustapoja tarkemmin luvuissa 6.2 ja 6.3.2.

3.5 Uutisen moniäänisyys

Äänen käsite pohjautuu venäläisen kirjallisuuden- ja kielentutkijan M. M. Bahtinin modernia romaania ja erityisesti Dostojevskin teoksia käsitteleviin teksteihin (esim. Bahtin 1991 [1963]). Moniäänisyyttä voi tarkastella myös tekstilajipiirteenä, tietyille teksteille tyypillisenä ja rakenteellisesti tiettyihin kohtiin sijoittuvana tekstin ominaisuutena (esim. Mäntynen 2005). Esimerkiksi uutisissa muiden äänten kuin toimittaja-kertojan esiintyminen on hyvin tavallista, joten moniäänisyyden voi sanoa määrittävän uutisgenreä. Uutinen rakentuu pääasiassa muiden sanoista tai niiden referoinnista, esimerkiksi haastattelulausunnoista (esim. Bell 1991: 41, 56–58; Kalliokoski 2005a: 16). Harvat uutiset siis syntyvät vain toimittajan omien havaintojen pohjalta. Uutisissa käytetään ja muokataan omiin tarpeisiin yleensä muita, jo aiemmin ilmestyneitä kirjoitettuja tai suullisia tekstejä tai eri lähteistä tulevia tietoja (ks. esim. Solin 2001: 175; van Dijk 1988: 128).

Uutinen voidaan edellä mainitun perusteella määritellä toimittajan rakentamaksi esitykseksi, jonka pääaineeksena eivät ole tapahtumat vaan erilaiset ”vieraat puheet” eli esimerkiksi haastatteluvastauksista, lausunnoista ja tiedotteista kootut esitykset. Näin määriteltynä uutiset olisivat ensisijaisesti esityksiä esityksistä ja vasta toissijaisesti raportteja tapahtumista ja asioista. (Pietilä, V. 1991: 5.) Tässä mielessä voi ajatella, että tekstitaidon kokeen uutistehtävä on hyvinkin samantapainen kuin toimittajan päivittäinen tehtävä: toisesta tekstistä muokataan tehtävänantoon sopiva uutinen. Toisaalta tekstitaidon kokeessa kokelaalla ei ole uutisen kirjoittamisen apuna toimituksissa usein olevaa editoijaa tai toimitussihteeriä, joka voi muokata esimerkiksi otsikosta uutisgenreen tai lehden sivuun sopivan (ks. esim. Solin 2001: 165). Käytän eri äänten sekoittumisesta uutisessa nimitystä *moniäänisyys*. Moniäänisyyden voi nähdä olevan sekä genre- että diskurssitason ilmiö. Tässä tutkimuksessa moniäänisyys luetaan pääasiassa genrepiirteeksi, mutta toisenlainen tulkintakin olisi mahdollinen. Analysoin pääaineistoni uutis-tekstien moniäänisyyttä luvussa 7.7.

Kuka sanoo on yksi uutistyön perustavista kysymyksistä. Uutisissa käytetään pääasiassa kahdenlaisia tietolähteitä: tiedon välittäjiä, jotka osaavat kertoa tapahtumasta olennaisen tiedon, ja lähteitä, joiden omilla sanoilla on uutisarvoa (esim. viralliset tiedotteet ja ehdotukset). Parhaiten lähteeksi kelpaavat auktoriteetit, esimerkiksi viranomaiset, poliitikot, erityisesti ministerit tai tieteen edustajat (Bell 1991: 191, ks. kuvio s. 192). Tietolähteen laatu liittyy uutisarvoisuuteen: mitä virallisempi lähde, sitä uutisarvoisempi juttu. Kärjistäen voi sanoa, että jos uutisen toimija ei kuulu eliittiin, hän pääsee uutiseen, jos tekee jonkin rikoksen tai on osallisena jossain tapaturmassa eli hänelle

tapahtuu jotain negatiivista tai ennalta arvaamatonta. (Mt.: 192, 194; Kunelius 1998: 221–222.) Arviointiohjeiden mukaan kokelaat saavat käyttää uutistekstissään haastateluja ja repliikkejä, jotka eivät suoraan perustu pohjatekstiin. Luontevia haastateltavia ovat esimerkiksi vanhainkodin asukkaat ja hoitohenkilökunta. (AO2007.)

Moniäänisyyttä ilmaisevat piirteet voidaan jakaa sen perusteella, miten selvästi ne voidaan erottaa uutisesta toisesta lähteestä peräisin olevaksi. Eri toimijoiden ääniä esitetään uutisessa yleensä joko suorana lainauksena tai epäsuorana esityksenä. Lainausmerkit palvelevat uutiskerronnassa kolmea päätarkoitusta. Lainausmerkkien sisällä olevaa asiaa voidaan ensinnäkin pitää faktana, koska asia esitetään uutislähteen omina sanoina. Toinen tarkoitus on asettaa lähteen sanoma asia etäälle toimittajan sanomasta. Kolmas tarkoitus on uutisen värittäminen ja tyylien monipuolistaminen. (Bell 1991: 207–209; ks. myös Hiidenmaa 2003: 208.) Lainausmerkeillä voidaan myös esimerkiksi ironisoida sanottua, ottaa etäisyyttä siitä tai arvioida sen kielellistä sopivuutta (ISK: § 1460). Velvoite kerrottavien tietojen totuudellisuudesta säilytetään näin lähteille itselleen (Juholin & Kuutti 2003: 25).

Epäsuoraa esitystä käyttävä toimittaja kontrolloi enemmän uutisen näkökulmaa kuin suoran esityksen käyttäjä (Bell 1991: 209). Lähdettä voi referoida epäsuorasti esimerkiksi *mukaan-* ja *mielestä-*adpositioilla tai johtolauseen verbillä (*NN esittää/sanoo* jne.), jolloin *että*-lause (tai epäsuora kysymyslause tai referatiivirakenne) ilmaisee referoidun kielenaineksen puheen tai ajatuksen tekstin tuottajan ääneen mukautettuna (referoinnin keinot suomen kielessä ks. esim. ISK: § 1457–1492; Kalliokoski 2005a). Sekä suora että epäsuora esitys säilyttävät tekijän oman äänen ja intertekstuaalisesti lainatun äänen erillään. Kalliokosken (2005a) mukaan sanomalehti uutisen konventioihin kuuluu, että referoinnin lähde voidaan jättää täsmällisesti nimeämättä esimerkiksi poliittisen varovaisuuden vuoksi ja että uutisessa referoidaan myös sitä, mitä ei sanota. Lehtitekstin referointikäytänteisiin liittyy oleellisesti myös referoinnin luotettavuuden pohdinta. Toisen puheen selostaminen on aina tulkintaa kuullusta tai luetusta, jolloin uskollisuus alkuperäiselle lähteelle on tärkeää. (Mt.: 23–25.)

Uutisessa voi esiintyä muita ääniä myös piilotetummin. Uutistekstissä ei ole välttämätöntä merkitä kaikkien väitteiden lähdettä, vaan uutisessa voidaan esittää asioita ”faktatietona” eli yleisenä totuutena tai viitata ”nimettömiin lähteisiin”. Moniäänisyyden merkitsemisen normit ovat uutisessa siis vähemmän tiukkoja kuin esimerkiksi tieteellisessä kirjoittamisessa. (van Dijk 1988: 69; Solin 2006: 84.) Tietolähteillä on myös niin sanottu lähdesuoja: julkisen sanan neuvoston hyväksymien Journalistin ohjeiden mukaan journalistilla on oikeus ja velvollisuus pitää tietoja luottamuksellisesti antaneen henkilöllisyys salassa (Journalistin ohjeet 2005; 2011). Piilotettua moniäänisyyttä osoittavat lisäksi pluskvamperfektin ja konditionaalien käyttö ja sananvalintojen ja tyylin vaihteleminen (Alho & Kauppinen 2008: 184). Myös kieltolauseiden ja retoristen kysymyslauseiden avulla voidaan ilmaista odotuksenmukaisia, vallitsevia käsityksiä ja ennakoita lukijan reaktioita (Fairclough 1992: 117–123). Veikko Pietilä (1993: 360–361) on esittänyt, että kertojan ja henkilön äänet sulauttava vapaa epäsuora esitys olisi yleisin uutisessä esiintyvä vieraan puheen muoto (referaatin ja kerronnan suhdetta käsitellään ISK:ssa: § 1458).

3.6 Uutisdiskurssi

Uutisdiskurssi ja -genre yhdistyvät tässä tutkimuksessa monella tavalla (ks. luku 2.3). Uutisen voi ensinnäkin nähdä esimerkkinä tietynlaisesta journalistisesta diskurssista. Toisaalta journalismin tapa toimia muiden diskurssien välittäjänä tuo diskurssin myös uutisgenren sisään; voidaan puhua diskurssien diskurssista (ks. myös Pietilä, V. 1993: 345; Kunelius 1993: 41–42). Itse käytän uutisteksteissä esiintyvistä konkreettisista tietolähteiden äänistä nimitystä *moniäänisyys* (ks. luku 3.5). Ridell (1994: 142–143) kritisoi kahden eri diskurssitason käyttöä ja suosittelee käyttämään diskurssin käsitettä nimenomaan jälkimmäisellä tavalla eli kuvaamassa uutisissa esiintyviä eri diskursseja. Määrittelen itse *uutisdiskurssin* tässä tutkimuksessa kuitenkin tavaksi käyttää kieltä uutismaisesti eli hyödyntää uutisgenrelle tyypillisiä kielen ja tyylin piirteitä ja valita uutisen objektiiviseen näkökulmaan soveltuvia sisällönaineiksia. Uutisdiskurssi ilmentää siis uutismaista näkökulmaa maailmaan; se on kieleen rakennettu käsitys uutisessa esiintyvistä mahdollisesta todellisuudesta. Uutisdiskurssia voi havaita käytettävän esimerkiksi erilaisissa tiedotteissa tai asiatyylisessä pääkirjoituksessa. Uutisdiskurssi voi olla joko puhuttua tai kirjoitettua: tässä tutkimuksessa kohteena on kirjoitettu uutisdiskurssi. Uutisdiskurssi on selvästi asiantuntijan diskurssi: kokenut uutistoimittaja valitsee lähes automaattisesti tekstiinsä uutisdiskurssille tyypillisen näkökulman ja tyylin (ks. myös Solin 2001: 166–167, 175). Millaisia diskurssiivisia valintoja tekee noviisikirjoittaja, joka joutuu yllättäen uutistoimittajan rooliin?

Uutisointi muodostaa oman diskurssinsa, joka on hyvin vakiintunut toimintatapa ja jolle on ominaista tietty kerronta, kieli ja tapa nivoa asiat yhteen (esim. Kuutti 2006: 30). Tässä tutkimuksessa jäljittämäni prototyyppisen uutisen diskurssia voisi kuvailla myös muodollisena, neutraalina ja objektiivisena diskurssina. Prototyyppisen uutisen diskurssin taustalla on ajatus lehdistön ja uutisen tehtävästä suhteessa yleisöön: tehtävänä on tiedottaa jostain tapahtumasta tai asiasta mahdollisimman objektiivisesti. Objektiivisuus merkitsee yleisesti hyväksytyyn määritelmän mukaan todenmukaisuutta ja olennaisuutta. Uutisdiskurssia voi pitää osin hyvinkin säädeltynä diskurssina, koska se on kielenkäyttötapa, jossa noudatetaan ja kunnioitetaan esimerkiksi henkilön yksityisyyden suojaa. Osittain uutisdiskurssi kuvaa samaa asiaa kuin uutisen tyyli, mutta prototyyppisen uutisen diskurssiin liittyy aina pyrkimys mahdollisimman objektiiviseen ja puolueettomaan ilmaisuun, kun taas uutisen tyyliä analysoidaan asiatyylillä kuvaavien kielen piirteiden avulla. Uutisten tyyli, johon liittyy leksikaalisia ja syntaktisia valintoja, on siis uutisdiskurssin ominaisuus samoin kuin uutisen muut kielenpiirteet (van Dijk 1988: 71–77; ks. myös Pietikäinen & Mäntynen 2009: 72–73). Tyyliin liittyvät piirteet ovat ongelmallisia mitattaviksi, koska ”hyvän tyylin” arvioiminen on aina osin subjektiivista. Joissain tapauksissa on esimerkiksi vaikea tietää, milloin poikkeama asiatyylillä on tietoista stilististä valintaa ja milloin taas kirjoitetun kielen standardin horjuntaa. Tekstilajin eli uutisgenren asettamat uutisdiskurssin tapaa koskevat normit ovat tässä avuksi. (Kalliokoski 1996c: 114, 117.)

Kaikissa kokelaiden käyttämissä oppikirjasarjoissa käsitellään ainakin pintapuolisesti uutisen tyyliä, jonka todetaan olevan neutraalia ja huomaamatonta asiatyylillä (ks. luku 4.4.3 ja liite 5). Huomaamattomalla eli transparentilla tyylillä kirjoitettua tekstiä luonnehtii se, että lukijan huomio ei kiinnity kieleen ja tyyliin vaan itse asiaan (Kauppinen & Laurinen 1987: 50). Transparentilla tyylillä kirjoitettuja tekstejä ovat erityisesti

uutiset (mp.; Okkonen 1980). Uutisdiskurssin tapa käsitellä esimerkiksi uutisoinnin kohteena olevaa topiikkia on siis pyrkiä kertomaan siitä mahdollisimman puolueettomasti, todenmukaisesti ja asiatyylisesti. Uutisen asiallinen tyyli ja objektiivinen näkökulma ovat yhteiskunnan ja toimittajien arvoja (Huovila 2001c) sekä lukijan odotusarvon mukaisia (esim. Pietikäinen 2001).

Tässä tutkimuksessa prototyypin uutisen diskurssin asiatyylisyys ja tyylin neutraalius esitetään tietynlaisena kiinteänä ominaisuutena ja peruspiirteenä. Tämä ei tietenkään pidä aina paikkaansa, etenkin jos tarkastellaan muita kuin niin sanottuja prototyypin uutisia. Uutisen lähdemateriaalin ja muiden eri uutislähteiden diskurssit voivat erota hyvinkin paljon transparentista, objektiivisuuteen pyrkivästä prototyypin uutisdiskurssin tavasta käsitellä topiikkiaan. Esimerkiksi poliittisten kannanottojen diskurssi voi olla hyvinkin koukeroista, ja ulkomaisten uutistoimistojen kautta tuleva materiaali pyrkii sekä tiivistämään sanottavansa että pukemaan koko tapahtuman kuvauksen myyvään asuun. (Bruun ym. 1986: 166–167.) Myös iltapäivälehtien uutisdiskurssi eroaa prototyypin uutisen diskurssista huomattavasti, koska iltapäivälehtien pääuutiskriteerinä oleva viihteellisyys tuottaa selvästi arvioivampaa kieltä objektiivisuuteen pyrkimisen sijaan. Uutisdiskurssi ei siis todellisuudessa ole niin yhtenäinen ilmiö kuin tässä tutkimuksessa esitetään, koska mikrotason valinnat ovat aina yhteydessä kontekstiinsa. Esimerkiksi urheilu-uutisessa käytettävä diskurssi voi poiketa huomattavastikin prototyypin tapahtumauutisen asiatyylisestä diskurssista. Pääaineiston uutistekstien ja prototyypin uutisen vertailtavuuteen liittyvistä käytännön syistä olen kuitenkin valinnut normatiivisen tavan lähestyä uutisdiskurssia tässä tutkimuksessa. Normatiivinen lähestymistapa on perusteltua myös äidinkielen ylioppilaskokeen kontekstin takia, koska yhtenä tekstitaidon vastausten arviointikriteerinä on neutraalin yleiskielisen diskurssin hallinta, kuten johdannossa (s. 20) mainitsen.

Uutiset ovat melko säännönmukaisia yhteiskunnallisen keskustelun muotoja. Uutisdiskurssi on aina sidoksissa ympäröivään kulttuuriin ja sen sosiaalisiin ehtoihin. Käytännössä jokainen suomalaisen kulttuuriin soiva henkilö tietää, millaista tietoa uutisissa voi olettaa olevan ja millaista kieltä niissä käytetään. Voidaan puhua uutisen kuluttajan uutislukutaidosta eli siitä, että uutisen lukija, kuuntelija tai katsoja hallitsee uutisdiskurssin koodin. (Bruun ym. 1986: 162–164.) Erilaisten tekstien tuottamisen ja kuluttamisen tavat heijastavat aina yleisiä sosiokulttuurisia normeja, ja muutos esimerkiksi uutisdiskurssissa kertoo samalla yhteiskunnan muutosprosessista (Fairclough 1992: 73–99; Fairclough 1997 [1995]: 78–86). Ritva Pallaskallio (2003) on tutkinut vuosien 1892–1994 katastrofiuutisten finiittiverbien aikamuotoja. Tempusesiintymien painopiste näyttää vaihtelevan sen mukaan, mikä on uutiskirjoituksen funktio. Tempusten muuttuminen heijastaa uutisgenren muuttumista kertovasta tekstilajista informatiiviseksi: uutisoinnissa ei enää keskitytä pikkutarkkaan, dramaattiseen kuvailuun pelkän imperfektin avulla vaan selitetään tapahtumia yleisluonteisemmin (mt.: 42). Toimittaja-kertojan roolin muuttumisen uutistekstissä näkyvästä ja subjektiivisesta toimijasta lähes näkymättömäksi voi nähdä osoituksena laajemminkin nyky-yhteiskunnan toimintamallista, jossa suoran vaikuttamisen sijaan varsinaiset vallanpitäjät kätkeytyvät muiden toimijoiden ja näennäisen objektivismin taakse (Fairclough 1992; Pallaskallio 2003: 42). Tätä problematiikkaa sivutaan myös LUKI-oppikirjasarjassa (ks. luku 4.4.3 ja liite 5: asetelma 2).

Anneli Kauppisen ja Leena Laurisen (1987: 85) mukaan uutinen on normeiltaan tiukin ja puhtain asiateksti: uutinen ei saa poiketa asiatyylistä, sen näkökulman pitäisi olla objektiivinen ja sen normina selkeys. Bruun ym. (1986) antavat ohjeita lähinnä radiossa tai televisiossa esitettävän sähköuutisen kirjoittamiseen, mutta ohjeita voi soveltaa myös prototyyppisen uutisen diskurssiin. Lausetasolla uutisdiskurssin lauseet ovat lyhyitä ja yksinkertaisia. Uutisessa käytetään eniten päälauseita ja vältetään sivulauseita ja lauseenvastikkeita. Yksi asia pyritään sanomaan yhdessä lauseessa, ja erityisesti uutisen avauslauseessa ei saisi olla liikaa sanoja tai määritteitä. (Bruun ym. 1986: 188–189; Fröjd & Saarenmaa 2005: 85; myös UT.) Sanatasolla uutisdiskurssissa pyritään ymmärrettävyyteen, joten vierasperäisiä ja muuten hankalasti ymmärrettäviä sivistyssanoja pitää välttää ja käyttää konkreettisia sanoja abstraktien sijaan. Uutistekstin väritys tai kuvitus adjektiivein tai superlatiivein ei kuulu huomaamattomaan uutisdiskurssiin. Verbit ovat pääsääntöisesti imperfektissä ja aktiivimuodossa. (Bruun ym. 1986: 190–194, 200.) Arviointiohjeissa (AO2007) mainitaan, että kokelaan kirjoittaman kielen pitää olla selkeää asiatekstiä: lauseet ja jaksot ovat lyhyitä ja vastauksessa ei saa olla mutkikkaita kielellisiä rakenteita.

Uutistekstissä on tyypillistä esittää faktoja numeraalisesti, koska numerot tuovat uutiseen Bellin (1991) mukaan objektiivisen ja empiirisen vaikutelman (ks. myös Kalliokoski 1996b: 84–88). Esimerkiksi tulipalouutisessa voitaisiin kertoa, koska ja missä tulipalo syttyi, kuinka monta uhria tulipalo vaati, kuinka monta ihmistä pelastettiin, montako palomiestä tai paloautoa paikalla oli, kuinka kauan palon sammuttaminen kesti ja mitkä olivat taloudelliset menetykset. (Bell 1991: 202–203; ks. myös van Dijk 1988: 87–88.) Arviointiohjeissa (AO2007) mainitaan, että kokelaan kirjoittamassa uutistekstissä olisi hyvä olla tarkkoja tietoja, esimerkiksi nimiä, numeroita, rahasummia ja kellon-aikoja. van Dijkin (1988: 74–76) mukaan uutisten diskurssia kontrolloivat sekä niiden kommunikatiivinen konteksti että tietyt rajoitteet, kuten ensimmäisen ja toisen persoonan puuttuminen, oletetun informaation suuri määrä ja formaalin kommunikaation yleiset tyylipiirteet. Prototyyppisen uutisen diskurssiin voidaan siis liittää esimerkiksi seuraavia ominaisuuksia: virheettömyys, sujuvuus, helppous, havainnollisuus ja tehokkuus (Suhola ym. 2005: 139–140).⁷⁵

3.7 Paikallisuutisen piirteitä

Heikki Kuutin (2006: 163) kirjoittaman Uuden mediasanaston mukaan paikallislehti on sanomalehtimäinen ja epäpoliittinen, vähintään kerran viikossa ilmestyvä julkaisu, jonka pääasiallinen sisältö muodostuu lehden suppean levikkialueen asioista. Paikallislehti on tilattava, maksullinen sanomalehti, jonka pääuutiskriteeri on paikallisuus. Paikallislehdessä tiedon yleisyys rajataan siis usein asioihin, jotka koskettavat levikkialueen ihmisiä. Levikkialueen ulkopuolisetkin jutut paikallistetaan yleensä omalle alueelle eli pohditaan asian vaikuttavuutta omalla kotipaikkakunnalla tai maakunnassa. (Huovila 2001b: 7; journalistisiin teksteihin ja tekijöiden puheisiin rakentuvasta alueellisuudesta ks. Huja-

---

75 Nämä ominaisuudet voidaan liittää myös ansiokkaaseen tekstitaidon kokeen vastauksen diskurssiin, kuten edellä ja johdannossa (s. 20) mainitsen.

nen 2000.) Paikallislehden lukijakunta voi kuitenkin olla hyvin laajalle levinnyt, koska monen lehden levikistä suuri osa menee oman varsinaisen alueen ulkopuolelle esimerkiksi paikkakunnalta pois muuttaneiden tilaajien takia (Huovila 2001b: 10). Paikallisjournalismi on ihmiskeskeistä. Siinä korostuu vuorovaikutus toimituksen ja vastaanottajien välillä, koska toimittaja tuntee usein hyvin niin alueensa päättäjiä, talouselämän edustajia kuin lukijoitakin. Juttumuodossaan paikallislehti voi lähentyä tarinankerronnan perinnettä, koska lehti ilmestyy usein muutaman kerran viikossa, jopa harvemmin. (Huovila 2001b: 10–11.) Paikallislehdessä näkeekin usein niin sanottuja ennakkouutisia, jotka kertovat esimerkiksi jostain tulevasta tapahtumasta (Pietilä, J. 1995: 116).

Olen tutkinut kaksi kertaa viikossa ilmestyvän paikallislehden, Ilmajoki-lehden uutisointia (Valtonen 2009). Keräsin lehdistä yhteensä 56 uutiseksi tulkittavaa tekstiä kahden viikon ajalta (6.10.–20.10.2009). Esittelen tässä lyhyesti tutkimukseni tulokset. Lähes kaikki Ilmajoki-lehden uutiset käsittelevät oman paikkakunnan tapahtumia. Näkökulma valtakunnan uutisiinkin on aina paikallinen. Eniten uutisia liittyy kunnan sisäisiin asioihin, esimerkiksi johonkin paikkaan, henkilöön, järjestöön tai tapahtumaan. Noin puolet uutisista ei kerro, mitä on tapahtunut vaan mitä tulee tapahtumaan, tai tapahtuminen on aikaan ankkuroimatonta (ks. myös Heikkinen ym. 2005: 243). Utinen ei välttämättä rakennu kärkikolmiomallin mukaisesti, vaan ensimmäinen kappale voi olla kuvaileva eikä kerro pääasioita. Tämä voi mahdollisesti liittyä siihen oletukseen, että uutinen luetaan aina kokonaan. Paikallislehden uutisointi ei aina ole täysin tasapuolista ja neutraalia. Uutisen kirjoittaja voi näkyä teksteissä esimerkiksi lukijan suorana puhutteluna, kuvailevina adjektiivi-, substantiivi- ja superlatiivimääritteinä sekä potentiaalinen käyttäminenä. Suorissa lainauksissa voidaan käyttää hyvinkin voimakasta kieltä. Utinen esitetään yleensä paikkakunnan toimijan tai instituution näkökulmasta, ja oman paikkakunnan asiat esitetään positiivisina. (Valtonen 2009.)

Paikallislehden uutinen asettuu edellä esitetyistä havainnoista huolimatta pääosin objektiivisten uutiskriteerien ja journalismin yleisen muotokielen kehukseen. Erityisesti niin sanottu perusuutinen rakentuu samalla tavoin ja siinä käytetään samanlaista diskurssia, oli lehti sitten paikallinen, alueellinen tai valtakunnallinen (Ks. myös Hämäläinen 1995: 89–90.) En kuitenkaan käytä Ilmajoki-lehden aineistoa tässä tutkimuksessa pääaineiston verrokkiaineistona, koska tarvitsin vertailukohteeksi tietyllä tavalla rakentuvia tapahtumauutisia, joita Ilmajoki-lehdestä olisi ollut käytännön syistä mahdotonta saada. Perustelen todellisten uutisten valintaa tarkemmin luvussa 5.2. Lisäksi oletukseni on, että vaikka tekstitaidon kokeen tehtävänannossa ohjeistetaan kirjoittamaan paikallislehden uutinen, kokelaat ovat pyrkineet kirjoittamaan koetilanteessa mahdollisimman prototyypin, uutisena hyväksyttävän uutistekstin ottamatta niinkään huomioon mahdollisia paikallislehden uutisen ominaispiirteitä (ks. myös s. 20). Siksi pääaineiston vertaaminen niin sanotun paikallislehden uutisen konventioihin olisi antanut melko vinoutuneen kuvan kokelaiden vastausten uutismaisuudesta.

Paikallislehden uutisen piirteitä ei käsitellä missään kokelaiden käyttämässä oppikirjasarjassa. Paikallisuutinen mainitaan ainoastaan yhdessä LUKI-sarjan tehtävässä, jossa pohditaan lukijaposition vaikutusta uutisen tulkintaan (ks. luku 4.4.3). Arvi-

ointiohjeissa (AO2007) kommentoidaan, että pohjatekstin kuvaama tapahtuma on paikallinen ja siksi paikallislehden toimittaja on mahdollisesti hankkiutunut itse paikalle tekemään omia havaintojaan ja haastattelujaan.⁷⁶

3.8 Uutismaisuus tässä tutkimuksessa: genren ja diskurssin kudelma

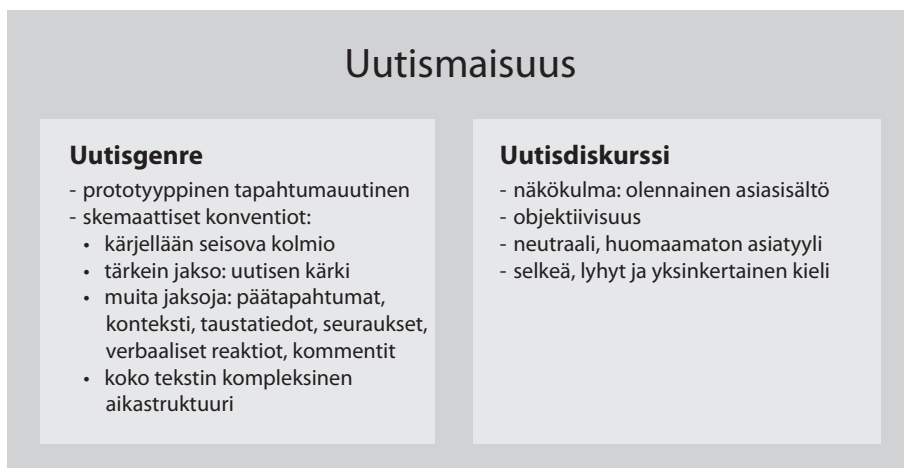
Uutismaisuutta voi pitää keskeisenä tekijänä kaikissa joukkotiedotuksen tekstilajeissa, koska juuri uutinen näyttäytyy tunnusmerkittömänä, prototyyppisenä mediatekstinä, johon muita tekstejä ja kielenkäyttötapoja tiedostaen tai tiedostamatta verrataan. Uutisessa voi ajatella toteutuvan joukkotiedotuksen perusfunktio eli asioista tiedottaminen, ja muut median tekstilajit ovat eriasteisia muunnelmia uutisista. (Heikkinen 1999: 192.)⁷⁷ Uutisella on perustavana median tekstilajina myös interdiskursiivista vaikutusta muihin tekstilajeihin (ks. luku 2.1; Fairclough 1992: 124). Uutista pidetäänkin edelleen usein median ensisijaisena kielellisenä genrenä eli joukkotiedotuksen perustekstilajina (Bell 1991: 1; Suhola ym. 2005: 28). Yksittäisen jutun tunnistaa kuuluvaksi uutisgenreen siitä, että se noudattaa lajin tarkoitusta, muotoa ja merkitystä ilmentäviä konventioita (Kuutti 2006: 76–77; Hemänus 1990: 91). Uutisgenre on uutisen tuottamisen ja lukemisen konventioihin liittyvä ilmiö, joten pelkkien uutistekstin piirteiden analysoiminen ei anna koko kuvaa genrestä; tarvitaan myös kulttuurisen tietämyksen ja kontekstuaalisuuden pohdintaa (Ridell 1994: 126) eli analyysin laajentamista uutisdiskurssin piirteiden ja tekstilajin tajun tasoille.

Aineistoni uutistekstit ovat eriasteisesti uutismaisia; ne asettuvat uutismaisuuden jatkumoon eri tavoin. Toiset tekstit voivat olla genrepiirteiltään hyvinkin uutismaisia, vaikka uutisdiskurssiin liittyviä konventioita ei teksteissä hallittaisikaan. Esitän johdannossa (s. 19) hypoteesin siitä, että vaikka kokelaan uutisteksti ei noudattaisikaan uutisgenren konventioita, siinä voi olla jälkiä uutisdiskurssin piirteistä, tai toisinpäin. Vastausten uutismaisuus voi siis syntyä erilaisten kielellisten, rakenteellisten ja diskursiivisten ratkaisujen kautta: uutisgenre ja -diskurssi muodostavat monenlaisia kudelmia. Uutismaisuutta ei nähdä tässä tutkimuksessa pelkästään kokonaisen tekstin ominaisuutena, vaan tietyt uutistekstien jaksot voivat olla enemmän tai vähemmän uutismaisia. Esitän kuviossa 3 kiteytetysti uutismaisuuteen liittyviä tekijöitä eli uutisgenren ja uutisdiskurssin piirteitä, jotka ovat tämän tutkimuksen pohjana mutta sovellettavissa laajemminkin. Prototyyppisen tapahtumauutisen abstrahointi on tehty luvussa 1.1 (s. 20) mainitun vertailuaineiston eli taustakirjallisuuden, asiantuntijakommenttien ja todellisten uutisten analyysin pohjalta (ks. asetelma 1 s. 40: kohta 3).

---

76 Pohjatekstin kuvaama tapahtuma ei ole ”paikallinen”. Palaan tähän luvussa 4.5.2.

77 Pääkirjoitusten uutismaisuutta kommentoi Heikkinen (1999: 190–204).

KUVIO 3. Uutismaisuuden osatekijät.

Rakenteeltaan prototyyppinen uutinen, johon vertaan pääaineistoni uutistekstejä, on perusuutinen, tarkemmin sanottuna tapahtumauutinen. Sen voi tulkita rikosuutiseksi tai uutiseksi vanhuksen karkaamisesta vanhainkodista (ks. myös ÄOK). Sitä voidaan kuvata myös sähköuutisena, väljemmin kotimaan uutisena tai pikku-uutisena. Uutinen ilmestyy painetussa sanomalehdessä kotimaan osastolla. Perusuutinen on rakenteeltaan niin sanottu kärjellään seisova kolmio, jossa tärkeimmät ja uutisarvoisimmat asiat esitetään ensin niin lause-, virke- kuin tekstitasollakin. Uutisen tärkeimmät muodolliset ja funktionaaliset jaksot ovat otsikko ja intro, jotka yhdessä muodostavat uutisen kärjen. Perusuutiseen sisältyy muitakin funktionaalisia jaksoja, kuten päätapahtumia, seurauksia, kommentteja, taustatietoja ja verbaalisia reaktioita esittäviä jaksoja. Uutisen kokonaisrakente on aikastruktuuriltaan kompleksinen. Edellä esitetyt luen tutkimuksessani uutisgenren piirteisiin. (Ks. kuvio 3.)

Prototyyppisessä perusuutisessa käytettävä uutisdiskurssi on se tulkintakehys ja kielenkäyttötapa, johon vertaan aineistoni uutisteksteissä ilmentyvää diskurssia. Perusuutisen diskurssi esittää tietynlaisen pohjatekstiin ja tehtävänantoon soveltuvan näkökulman maailmasta. Uutisen kerronta on objektiivista, ja sen päätopiikki ja muu asiasisältö ovat olennaisia ja perusteltuja. Paikallisuuden eli Siklax-kontekstin huomioiminen on tässä tutkimuksessa uutisdiskurssin piirre. Uutisdiskurssin kielelliset piirteet ovat uutismaisia (ks. luku 3.6), ja diskurssi on tyyliltään neutraalia ja huomaamatonta. (Ks. kuvio 3.) Uutisgenre ja uutisdiskurssi ovat tutkimuksessani siis analyttisiä työkaluja. Niiden avulla yhdistän lingvistisen analyysin sosiaalisiin käytäntöihin ja selvitän, miten uutismaisia aineistoni tekstit ovat ja mitä vastausten uutismaisuus kertoo lukolaisten tekstilajin tajusta.

Uutistekstien konteksti

4 Uutisgenre kokelaiden resurssina

Tässä luvussa tutkin uutistekstien ja osittain laajemmin tuottamistehtävien KONTEKSTEJA. Diskurssintutkimuksessa kieli ymmärretään monikäyttöiseksi resurssiksi, jonka valinnanvapautta rajaavat esimerkiksi konteksti ja kielenkäyttäjän taidot (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 15–22). Tekstilajit ovat kielenkäyttäjien jakamia yhteisöllisiä resursseja. Tietyn yhteisön käytössä olevat genret toisaalta luovat rajat ja mahdollisuudet yhteisön jäsenten ilmaisulle ja toisaalta ohjaavat tekstien tulkintaa ja tuottamista. Tekstilajitieto on siis yhteisöllisesti jaettua, eksplikoimatonta ja intuitiivista tietoa (Nieminen 2010: 26). Tutkimusmetodini on tässä luvussa pääasiassa erilaisten aineistojen laadullinen, tulkitseva sisällönanalyysi: selvitän, millaisena kokelaiden resurssina uutisgenre näytättyy pääaineistoni uutistekstien taustalla.

Esittelen ensin, millaisia toisiinsa limittyviä konteksteja uutisteksteihin voidaan liittää (4.1). Tämän jälkeen tarkastelen lyhyesti uutista sekä koulumaailmassa että arjessa ennen lukiota (4.2). Keskittyminen pelkkään lukioaikaan rajaisi uutistekstien kontekstia liiaksi: ennen lukiota tapahtuva sanomalehtiopetus ja sanomalehtien suuri näkyvyys suomalaisten nuorten arjessa on nähdäkseni merkittävä taustatekijä kokelaiden uutisgenren tajun muotoutumisessa. Lukion päättökoetta voi lisäksi pitää koko koulun päätötkokeena. Luvussa 4.3 tutkin, mainitaanko uutinen ja ohjeistetaanko tuottamistehtävän kirjoittamiseen lukioon liittyvissä institutionaalisissa teksteissä, kuten opetus suunnitelmassa ja kokeen määräyksissä. Lukion maailmaan päästään luvussa 4.4. Uutisen käsittelyä lukion oppikirjoissa (4.4.3) pohjustan katsauksilla uutiseen lukio-opetuksessa ja lukiossa kirjoitettaviin tekstilajeihin. Luvussa 4.5 katson, miten koetilanteen tekstit ovat voineet vaikuttaa uutistekstin tuottamiseen. Luku 4.6 kokoaa tarkastelun uutisgenrestä kokelaiden resurssina.

4.1 Uutistekstien kontekstista

Kielenkäyttö on sosiaalista toimintaa ja koostuu joukosta erilaisia resursseja, joista kielenkäyttäjä voi valita taitojensa ja tilanteen mukaan. Kun ylioppilaskokelas alkaa kirjoittaa tekstitaidon kokeen vastausta, hän ei ole tyhjiössä. Hänellä on runsaasti tietoa maailmasta, erilaisista teksteistä, ylioppilaskokeen kirjoitustilanteesta ja vaatimuksista sekä kokeessa pyydetyn tekstin tekstilajista. Voidaan puhua uutistekstien kontekstista eli siitä tekstiverkostosta, jonka osana vastaukset ovat. Kontekstiin kuuluvat kaikki ne tekijät, jotka vaikuttavat merkityksen muodostumiseen sekä mahdollistavat sen käyttämisen ja rajaavat sitä (Lehtonen 1999: 164; Pietikäinen & Mäntynen 2009: 30). Kontekstia voi lähestyä ainakin neljästä näkökulmasta: voidaan tutkia tekstien sosiokulttuurista kon-

tekstia, tilannekontekstia, intertekstuaalista kontekstia ja tekstin sisäistä kontekstia.⁷⁸ Kontekstin käsite voi siis viitata monentasoisiin ilmiöihin, ja jokainen tekstintutkija valitsee usein sekä intuitiivisesti että kokemuseräisesti omiin tutkimusongelmiinsa sopivan kontekstin määrittelyyn. (Bhatia 1993: 22–24; Mäntynen 2003: 29; Pietikäinen & Mäntynen 2009: 28–37.) Uutisteksteihin liittyvät kontekstit eivät ole kuitenkaan erillisiä vaan linkittyvät vahvasti toisiinsa.

Sosiokulttuurisella kontekstilla tarkoitetaan tekstiä ympäröivää laajaa sosiaalista, kulttuurista ja yhteiskunnallista toimintaympäristöä. Sosiokulttuurisen kontekstin voi vielä jakaa esimerkiksi institutionaaliseksi ja yhteisölliseksi kontekstiksi. (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 36.) Tässä tutkimuksessa sosiokulttuurista kontekstia, tarkemmin määriteltynä institutionaalista kontekstia edustavat suomalainen koulusysteemi, lukioinstituutio, ylioppilastutkinto sekä lukioon liittyvät institutionaaliset tekstit, kuten opetussuunnitelmat, kokeeseen liittyvät määräykset ja opetussuunnitelmaan pohjautuvat oppikirjat. Uutistekstien sosiokulttuurinen, yhteisöllinen konteksti näkyy tässä tutkimuksessa lukion kirjoittamisen opetukseen liittyvissä tekstikäytänteissä. Katson yhteisölliseen kontekstiin kuuluvaksi vielä ylioppilaskokelaiden sosiaalisen ja kulttuurisen ympäristön, jolloin pohdin esimerkiksi, miten uutiset näkyvät nuorten arkielämässä ja mitä eri tutkimuksissa on todettu nuorten sanomalehtien lukemisesta. Tekstilajin voi siis mieltää osana sosiokulttuurista kontekstia. Sosiokulttuurisen kontekstin muutokset vaikuttavat tekstilajeihin: perinteisten lajien muutos voi johtaa lajien eriytymiseen, jolloin voi syntyä kokonaan uusia lajeja (esim. Kalliokoski 2006: 240), kuten tekstitaidon kokeen odotuksenmukainen tekstilaji eli vastausteksti.

Tilannekonteksti viittaa siihen välittömään kielelliseen ja sosiaaliseen tilanteeseen, jossa teksti tuotetaan, sekä osallistujien rooleihin (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 31–32).⁷⁹ Tilannekonteksti liittyy tässä tutkimuksessa ylioppilaskokeen kirjoitus-tilanteeseen, joka on institutionaalisesti säädelty tapahtuma ja yhteisöllistä toimintaa. Tilannekonteksti ulottuu myös koetilanteen teksteihin: tehtävänantoon, kokeen yleiseen ohjeeseen, pohjatekstiin ja oheisteksteihin sekä itse kokeessa kirjoitettaviin vastauksiin. Koetilanteen tekstit ovat myös osa institutionaalista kontekstia. Tekstitaidon kokeen vastaus on osa ylioppilastutkintoa, ja ylioppilastutkintolautakunta määrää, mikä painoarvo äidinkielen ylioppilaskokeella on tutkinnon kokonaisuudessa ja yhdellä vastauksella äidinkielen kokeen kokonaisuudessa. Ylioppilastutkintoon liittyvät kontekstit ovat päällekkäisiä ja kerroksellisia: ylioppilastutkinto ja sen vaatimukset ovat korkeamman asteen toimintaa verrattuna esimerkiksi fyysiseen koetilanteen kontekstiin (esim. van Dijk 1997: 14). Ylioppilaskokeen asettamat vaatimukset tekstille vaikuttavat myös sen tuottamisen olosuhteisiin. Instituutioon liittyvät käytänteet ovat enemmän tai vähemmän läsnä teksteissä (myös Mikkonen 2010: 24). Ylioppilaskoe ohjaa myös lukio-ope-

78 Monessa tutkimustraditiossa käytetään laajana kattoterminä kulttuurikontekstia (esim. Shore & Mäntynen 2006: 40). Konteksti voidaan määritellä myös esimerkiksi lukijan, kirjoittajan ja tekstin itsensä luomana kontekstina (Hiidenmaa 2000: 179; Leivo & Luukka 2002: 188). Tässä tutkimuksessa lähtökohtanani ovat pääasiassa lukiolaisten eli kirjoittajien tuottamiensa tekstien kautta luomat kontekstit, jotka luonnollisesti limittyvät muihin konteksteihin.

79 Tilannekonteksti on jaettu systeemis-funktionaalisen kieliteorian näkemyksen mukaisesti kolmeen abstraktiin muuttujaan: alaan (*field*), osallistujaroleihin (*tenor*) sekä kielen ilmenemismuotoon (*mode*) (muuttujista tarkemmin ks. esim. Halliday 1978: 142–145; Hasan 1989 [1985]: 55–59). En käytä jaottelua tässä tutkimuksessa.

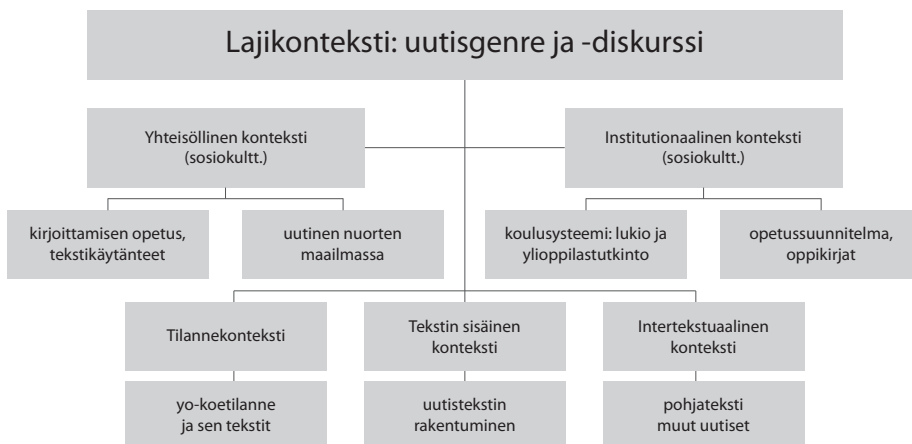
tusta, koska siihen valmistaudutaan koko lukion aikana. Tilannekonteksti liittyy myös tekstilajiin ja sen tuottamiseen. Ylioppilaskokeessa tuotettua tekstilajia voi siis pitää tilannekontekstin ja laajemman sosiokulttuurisen kontekstin risteymänä – voidaan puhua lajikonkettista (ks. esim. mt.: 35).

Konteksti voidaan nähdä intertekstuaalisuutena, jolloin tutkitaan tekstin suhdetta muihin teksteihin (ks. esim. Mäntynen 2003: 29). Kontekstin ja intertekstuaalisuuden käsitettä käytetään osin myös synonyymisesti (mp.), mutta tässä tutkimuksessa intertekstuaalinen konteksti on läsnä konkreettisimmillaan, kun tarkastelen analyysiluvuissa 6–9, millä tavalla uutistehtävän pohjateksti on läsnä kokelaiden vastauksissa. Intertekstuaalisen kontekstin voi myös ajatella olevan koko uutistehtävän taustalla siinä mielessä, että kaikki aiemmin luetut uutiset ja opitut uutisen konventiot vaikuttavat tekstilajin tuottamistehtävän onnistumiseen. Sosiokulttuurinen ja intertekstuaalinen konteksti ovat näin tulkittuina sisäkkäisiä. (Ks. myös luvut 2.1 ja 2.1.1.)

Tekstin sisäisellä kontekstilla viitataan tekstissä ilmentyviin merkityssuhteisiin, tekstiyhteyteen. Tässä tutkimuksessa keskiössä on yksittäisen ylioppilaskokelaan kirjoittama uutisteksti. Tekstiä tutkiessani tarkastelen lähinnä tekstin sisäistä kontekstia eli tekstin rakennetta ja siinä käytettyä diskurssia, kuitenkin koko ajan lajikonkettin silmälasien läpi. Tekstin rakenteen ja kontekstin välinen suhde on dialektinen: konteksti vaikuttaa rakenteeseen ja rakenne muovaa kontekstia (Halliday & Hasan 1989 [1985]: 70).

Konteksteilla on tärkeä rooli erilaisten tekstien ymmärtämisessä. Nojaamme lukemamme tekstin tulkinassa aiempaan tietämykseen samankaltaisista teksteistä. (ks. luku 2.2; Lehtonen 1996: 166; Nieminen 2010: 59.) Samalla tavalla tekstiä kirjoittaessa tukeudutaan aiempaan kontekstuaaliseen tietämykseen. Kokeneella kirjoittajalla on tietämystä esimerkiksi tekstilajin konventioista (Swales 1990: 54). Brian Paltridge (1997: 60–62, 106–107) ja Pauli Saukkonen (2001) puhuvat kognitiivisista tietokehyksistä tarkoittaen tekstilajin tunnistamisessa ja tuottamisessa hyödynnettäviä aiempia kokemuksia sekä erilaisista vuorovaikutustilanteista että maailmasta yleensä (myös Bhatia 1993: 22). Kognitiiviset tietokehykset viittaavat samaan ilmiöön kuin tekstilajin taju, joka on tämän tutkimuksen keskeinen käsite (ks. luku 2.2). Intuitiivisen uutisgenren tajun voi olettaa kumpuavan esimerkiksi empiirisesti kohdatuista todellisista uutisista (ks. myös Nieminen 2010: 48, 66, 177). Kontekstit ovat hyvin moniulotteisia ja muuttavat muotoaan. Tekstin uudelleen kontekstuaalistumista tapahtuu esimerkiksi äidinkielen ylioppilaskokeessa, jossa tehtävävihkoon koottuja autenttisia tekstejä pyydetään analysoimaan tai jopa muokkaamaan toiseksi tekstilajiksi. Autenttisten pohjatekstien niin sanottu uuskonteksti saattaa luoda niille uusia merkityksiä, ja kontekstien ja uuskontekstien analyysi voidaankin nähdä olennaisena osana tekstien merkitystä. (Hiidenmaa 2000: 183.)

Edellä esittelemäni uutistekstien kontekstit voi esittää kuviona (kuvio 4). Olen muokannut kuviota Mikkosen (2010: 24) esittämän kontekstimallikuvion pohjalta.

KUVIO 4. Uutistekstien konteksteja.

Kuvion 4 hierarkkinen rakenne on abstraktio – eri kontekstit on nähtävä enemmän rinnakkain ja limittäin kuin hierarkiassa. Lajikonteksti on tässä tutkimuksessa kuitenkin fokuksessa siinä mielessä, että tarkastelen aineistoni uutistekstien konteksteja koko ajan uutisgenren ja uutisdiskurssin näkökulmasta. Uutisgenre on tässä tutkimuksessa erilaisen mikro- ja makrotason käytänteiden ja toiminnan risteymä eli neksus, jossa yhdistyy kielenkäyttö, konteksti ja toiminta ja josta käsin tarkastelen sekä konteksteja että aineistoa (neksuksesta ks. Scollon & Scollon 2004: esim. luku 2; Pietikäinen & Mäntynen 2009: 37–39). Genressä on aina läsnä sen sosiokulttuurinen, tilanteinen ja intertekstuaalinen konteksti.⁸⁰

4.2 Uutinen perusasteen aikana

Käsittelen tässä aluvuussa sanomalehden lukemista, sanomalehtiopetusta, perusasteen tekstilajeja ja uutisgenren tuttuutta sekä koulumaailmassa että arjessa ennen lukiota pääasiassa äidinkieli ja kirjallisuus -oppiaineen näkökulmasta.⁸¹ Sanomalehti kuuluu suomalaisen arkeen ja on edelleen merkittävä vallankäyttäjä. Etenkin paikallisen tiedon välittäjänä sanomalehden merkitys korostuu entisestään verrattuna esimerkiksi television valtakunnalliseen uutisvälilykseen. Sanomalehtien lukemisella on lisäksi tärkeä sosiokulttuurinen merkitys: se tukee kiinnittymistä yhteiskuntaan ja on yksi osallistumisen väline. Lehden lukeminen ja sitä kautta uutisen tekstilajiin tutustuminen ovat tässä tutkimuksessa osa uutistekstien yhteisöllistä ja myös intertekstuaalista kontekstia (ks. luku 4.1). Sanomalehden lukemisesta on tullut sukupolvelta toiseen periytyvä arkirutiini: sanomalehteä lukevien vanhempien lapsista tulee usein lehtiä säännöllisesti

80 Tämä ajatus on esimerkiksi Genre – tekstilaji -artikkelikokoelman pohjana (Shore & Mäntynen 2006: 41).

81 Äidinkieli ja kirjallisuus oppiaineena perusopetuksessa ks. Kauppinen, M. 2010: luku 3.

lukevia aikuisia (Kärki 2005). Sanomalehden lukemisaktiivisuudella on osoitettu olevan yhteys lukutaidon laatuun ja kehittymiseen (Linnakylä & Malin 2006: 28–32; Hankala & Linnakylä 2007: 92–93).

Sanomalehteä on käytetty opetuksessa lähes lehdistön alkuajoista lähtien, mutta varsinaisesti sanomalehtiopetuksen voi katsoa alkaneen Suomessa 1960-luvulla, jolloin sen malli tuli Suomeen muista Pohjoismaista (Hankala 1999: 147; 2011: 58).⁸² Sanomalehtien lukijuuteen kasvattaminen on tärkeä osa koulun kasvatustavoitteita (Hankala 2011: 11). Sanomalehtiopetuksen asemaan on vaikuttanut paljolti Sanomalehtien liitto jäsenlehtineen. Liitto järjestää erilaisia tilaisuuksia ja koulutusta, koulut voivat tilata liiton jäsenlehdiltä ilmaisia sanomalehtiä opetukseen, useimmat lehdet järjestävät koulu-laisvierailuja toimituksiin ja vastaavasti lehdestä tehdään toimittajavierailuja kouluihin. Sanomalehtien liitto järjestää myös jokavuotisen sanomalehtiviikon ja ajankohtaisia tempauksia, kuten kirjoituskilpailuja. Liitto on teettänyt eri tarkoituksiin ja kouluasteille useita ilmaiseksi tilattavia opasvihkosia, joissa käsitellään sanomalehden maailmaa esimerkiksi oppiainekohtaisesti, teemoittain tai kouluasteittain. Liiton verkkosivuilla on runsaasti materiaalia opetukseen ja muun muassa linkit kaikkiin Suomessa ilmestyviin verkkolehtiin (ks. Sanomalehtien liitto).

Sanomalehtiopetukseen on saatavilla paljon materiaalia ja opastusta, mikä ei kuitenkaan tarkoita, että kaikki opettajat olisivat innostuneita sanomalehden liittämistä osaksi opetustaan. Perusasteella painettuja mediatekstejä, erityisesti sanomalehteä käytetään oppimateriaalina jonkin verran; 32 prosenttia perusasteen äidinkielen ja kirjallisuuden opettajista sanoo käyttävänsä usein sanomalehteä oppitunneilla (Luukka ym. 2008: 92–93). Sanomalehteä käytetään yläkoulussa esimerkiksi oppilaskeskeisesti, jolloin tavoitteena on herättää oppilaan lukuharrastus lehden itsenäisen lukemisen kautta, mutta myös oppiainekeskeisesti, jolloin tavoitteena on saada oppilas huomaamaan sanomalehdessä olevan tiedon yhteys oppiaineessa käsiteltäviin asioihin (Hankala 1998: 82). Sanomalehti on mukana oppitunnilla sekä perusasteella että lukiossa yleisimmin sanomalehdestä leikattuina teksteinä (Hankala 2011: 125).

Keskeiset tekstityypit ja tekstilajit esiintyvät jo perusasteen alaluokkien äidinkielen opetussuunnitelmassa ja oppikirjoissa. Esimerkiksi uutistekstilaji on käsitelty jollain tavalla viimeistään viidennen luokan loppuun mennessä (Kosonen & Lehti 2009: 51). Yhdeksännen luokan päättöarvioinnin kriteerit vuodelta 1999 (Päättö 1999) luettelee paljon erilaisia mediatekstejä, joita oppilas perusasteen päätyessä osaa tunnistaa ja tuottaa. Näiden tekstilajien joukossa mainitaan uutinen, mutta seuraavassa perusasteen opetussuunnitelmassa (POPS 2004) sitä ei enää nimetä oppilaan tuottamana eikä lukemalla, kuuntelemalla tai katsomalla vastaanotettuna tekstilajina (Kauppinen, M. 2010: 337). Oppilasta ohjataan tarkastelemaan tekstilajien kieltä ja rakennetta, pohtimaan eri piirteiden suhdetta tekstin merkityksiin, tunnistamaan tekstilajien tehtäviä ja konteksteja, harjoittelemaan tekstilajeihin sopivia lukutapoja sekä pohtimaan eri tekstilajien normeja ja konventioita. (POPS 2004: 51–55; Kosonen & Lehti 2009: 52–54; Kauppinen, M. 2010: 153–154.) Opetussuunnitelman mukaan tavoitteena yläkoulussa on, että oppilas ”saa käsityksen median ja tekstien mahdista tuottaa mielikuvia, muokata

82 Hankala (2011: luku 3, esim. taulukko s. 85) käsittelee kattavasti sanomalehtiopetusta mediakasvatuksen historiassa ja nykypäivässä.

maailmankuvaa ja ohjata ihmisten valintoja” (POPS 2004: 52; mediatekstit yläkoulussa ks. Törmälehto 2009). Perusasteen opetussuunnitelmia lukutaidon ja sen opetuksen näkökulmasta tutkineen Merja Kauppisen (2010: 223, 282) mukaan opetussuunnitelmat ohjaavat kuitenkin pääasiassa mediatekstien vastaanottoon, eivät kriittiseen ja kulttuuriseen mediakasvatukseen sisältyvään oppilaan omaan tuottamiseen. Lisäksi Luukan ym. (2008: 119, 234) ja M. Kauppisen ym. (2011: 381) mukaan perusasteen oppikirjojen tekstilajivalikoima on suppeahko, hyvin koulukeskeinen eikä vastaa riittävästi oppilaiden monimediaisen arjen haasteisiin.

Yhdeksäsluokkalaisten teksti- ja mediamaisemaan liittyvän tutkimuksen mukaan koulun ja arjen tekstimaailmat näyttävät olevan suhteellisen kaukana toisistaan: koulussa keskiössä ovat lineaariset, painetut tekstit, kun taas vapaa-ajalla nuori käyttää aikaansa eniten erilaisten uusmediatekstien parissa (Luukka ym. 2008: 119, 171, 234; ks. myös Kauppinen, M. 2010: 261, 267). Suomalaiset nuoret ovat kuitenkin varsin aktiivisia sanomalehden lukijoita (esim. Linnakylä & Malin 2006: 18). Valtaosa perusasteen oppilaista (83 %) oli lukenut kotonaan erilaisia printtimedioita, huomattavasti useammin kuin koulussa (38 %). Sanomalehden lukeminen näyttäytyy kuitenkin pääasiassa nopeana silmäilynä, koska noin puolet oppilaista kertoo käyttävänsä siihen vain vähän aikaa. (Luukka ym. 2008: 160–161, 165–166.)

Uutisia nuoret kohtaavat sekä koulussa että vapaa-aikana. Perusasteen äidinkielen opettajat arvioivat, että sanomalehden tekstilajeista uutisia luetaan oppitunnilla usein (26 % opettajista) tai ainakin joskus (64 % opettajista). Mediateksteistä eniten luetaan siis uutisia. (Luukka ym. 2008: 92–93, 99.) Mediatekstien käytön ongelmana voi kuitenkin olla se, ettei niitä käsitellä luontevana osana oppiaineen sisältöjä ja taitoja vaan tarkastellaan omana jaksonaan, esimerkiksi äidinkielessä ja kirjallisuudessa kahdeksannen luokan mediakurssin tai koulun sanomalehtiviikon aikana. Mediatekstejä, kuten uutisia, voidaan käsitellä myös muissa oppiaineissa, esimerkiksi historiassa, yhteiskuntaopissa, kuvataiteessa ja maantiedossa (eri oppiaineiden sanomalehtikokelu ks. Hankala 1998).

Uutistekstin kirjoittamista harjoitellaan perusasteella vähän. Uutisia ja muita lehtitekstejä kirjoitetaan koulussa opettajien mielestä joskus (57 %), mutta kolmen tärkeimmän kirjoitettavan tekstilajin joukkoon ne eivät mahdu. Oppilaista 41 prosenttia kuitenkin sanoo, että uutisia ja muita lehtitekstejä ei ole koskaan kirjoitettu oppitunneilla, ja 37 prosenttia toteaa, että niitä on kirjoitettu harvoin. Äidinkielen tuntien kirjoitustehtävät painottuvat perusasteella siis niin sanottuihin koulun tekstilajeihin: oppilaat kirjoittavat eniten kertovia ja pohdiskelevia tekstejä. Median tekstejä kirjoitetaan vain harvoin. (Luukka ym. 2008: 112–115, 119.) Alakoulusta lähtien oppilaita on voitu kuitenkin ohjeistaa tekemään tekstuaalisia interventioita (ks. s. 33). Tällaisia tehtäviä on sekä alakoulujen että yläkoulujen oppikirjoissa, ja tehtävien avulla oppilas tiedostuu tekstilajien eroista ja syventää tietämystään niiden erilaisista konventioista. (Esim. Keinänen & Paalanen 2009: 68–69; Kosonen & Lehti 2009: 49–50.)

Oppilaiden media-arki on hyvin monipuolista ja monimediaista. Arki painottuu television katseluun ja uusmedioihin; printtimedioiden käyttö on melko vähäistä verrattuna uusmediakäyttöön. (Luukka ym. 2008: 171.) Nykyään sanomalehdet ovat saatavilla ja lähestyttävissä helposti verkossa, ja se onkin nuorille luonteva tapa lukea: nuoret lukevat runsaasti verkkotekstejä etenkin vapaa-aikanaan (esim. mp.). Uutinen on tekstilajina tuttu perusasteen päättävälle oppilaalle. Uutista on käsitelty alakoulusta lähtien

melko monipuolisesti: uutisia on luettu sanomalehdistä ja uutiseen liittyviä asioita on käsitelty oppitunneilla ja oppikirjoissa. Uutisen tuottamistehtäviä on muutamissa perusasteen äidinkielen oppikirjasarjoissa (ks. esim. Laine ym. 2008: 163). Uutisen kirjoittamista ei kuitenkaan systemaattisesti opeteta, eikä uutista mainita erikseen perusasteen opetussuunnitelmassa.

4.3 Utinen institutionaalisissa teksteissä

Tekstit, jotka on kirjoitettu organisatorisessa ammattiroolissa, ovat institutionaalisia. Tällaisia tekstejä ovat esimerkiksi hallinnon ja viranomaisten tekstit, kuten kouluun liittyvät opetussuunnitelmat, ylioppilaskoetta ohjaavat määräykset sekä itse ylioppilaskoe. (Ks. myös Kankaanpää 2006: 43.) Institutionaaliset tekstit koskettavat ylioppilaskokeeseen osallistuvaa kokelasta vain välillisesti mutta merkittävästi. Ne näkyvät opetuksen ja oppikirjojen taustalla, ja opettaja, oppikirjan tekijä, opiskelija ja opiskelijan vanhempi tekevät kaikki oman tulkintansa virallisista teksteistä ja niiden toteutuksesta (ks. myös Mikkonen 2010: 27). Institutionaalisten tekstien lisäksi opetukseen vaikuttavat erilaiset piilo-opetussuunnitelmat, jotka ovat kirjoittamatonta, osin tiedostamatontakin tietoa erilaisista normeista, kommunikaation muodoista, arvostuksista ja opetukseen liittyvistä käytänteistä (Karvonen 1995: 205–206). Institutionaaliset tekstit ovat osa uutistekstien sosiokulttuurista, institutionaalista kontekstia (ks. luku 4.1).

Valtakunnallinen Lukion opetussuunnitelman perusteet on tärkein lukio-opetusta ohjaava asiakirja (LOPS). Oppiainekohtaisen opetussuunnitelman perusteet laatii opetushallituksen nimittämä työryhmä, jota johtaa opetushallituksen oppiaineen kehittämisestä vastaava opetusneuvos. Ryhmään kutsutaan jäseniksi äidinkielen opetuksen tavoitteita ja sisältöjä monipuolisesti pohtineita henkilöitä, kuten alan tutkijoita, opettajankouluttajia, äidinkielen ja kirjallisuuden opettajia ja oppikirjantekijöitä. Suunnitelmasta kootaan monenlaista palautetta ja siitä pyydetään esimerkiksi lausuntoja yliopistoilta ja järjestöiltä. Opetushallituksen johtokunta hyväksyy opetussuunnitelman perusteet. (Sinko 6.3.2012.) Opetussuunnitelmateksti on siis moniääninen sekoitus hallinnon, tieteen ja opetuksen kielenkäyttöä (Kauppinen, M. 2010: 270). Opetussuunnitelmassa määritellään lukiokoulutuksen tehtävät, arvoperusta, opetuksen tavoitteet ja keskeiset sisällöt sekä oppimisen arviointi. Valtakunnallista suunnitelmaa tarkennetaan kunta- tai koulukohtaisissa opetussuunnitelmissa (ks. luku 4.3.2), ja oppikirjat tarkentavat sitä osaltaan ja tuovat sen käytäntöön. Opetussuunnitelmat rakentuvat kerroksellisesti: uusi opetussuunnitelma pohjautuu aina edelliseen ja käy keskustelua sen kanssa (Kauppinen, M. 2010: 268).

Erikseen lukio-opetusta käsittelevä opetussuunnitelma julkaistiin ensimmäistä kertaa vuonna 1982. Sitä ennen lukio-opetus oli sisällytetty peruskoulun opetussuunnitelmaan. Äidinkielen kokeen määräykset vuodelta 2006 (ÄKM) koskivat ensimmäisen kerran kevään 2007 tutkinnon toimeenpanoa. Määräykset voidaan katsoa uutistekstien kontekstiksi siinä mielessä, että ne antavat viralliset ohjeet tekstitaidon kokeen vastusten arviointiin. Esittelen kokelaita koskevan kolmannen institutionaalisen tekstin eli tekstitaidon kokeen erikseen luvussa 4.5 ja kokelaiden käyttämät oppikirjasarjat uutis-

genren näkökulmasta luvussa 4.4.3. Yksi kokelaita välillisesti koskettava institutionaalinen teksti on lisäksi tekstitaidon kokeen arviointiohje (A02007), jota käsittelen luvussa 4.5.2.

4.3.1 Uutinen Lukion opetussuunnitelman perusteissa (1994 ja 2003)

Abiturientit, jotka kirjoittivat keväällä 2007, aloittivat lukio-opintonsa vuonna 2004 vuodelta 1994 olevan opetussuunnitelman mukaisesti (LOPS 1994). Lukion opetussuunnitelman uudistustyö saatiin valmiiksi syksyllä 2003, jolloin ilmestyi Lukion opetussuunnitelman perusteet 2003 (LOPS 2003). Suuri osa vuoden 2003 opetussuunnitelman mukaisista oppikirjoista ilmestyi vasta syksyksi 2005, jolloin uutta opetussuunnitelmaa alettiin käyttää ensimmäisen vuoden opiskelijoiden kanssa. Vuosien 1994 ja 2003 lukion opetussuunnitelmat ovat lähtökohdiltaan samanlaiset (ks. esim. Mikkonen 2010: 25), mutta ne eroavat jonkin verran äidinkielen ja kirjallisuuteen liittyviltä tavoitteiltaan ja kurssisisällöiltään. Vuoden 2003 opetussuunnitelma on yksityiskohtaisempi ja tarkempi kuin vuoden 1994 suunnitelma, ja kurssien nimissä ja sisällöissä on tapahtunut muutoksia. Vuoden 2003 opetussuunnitelmassa on myös uudistettu äidinkielen opetuksen lähtökohia: opetuksessa painottuvat tekstitaitojen kehittäminen, kielen sosiaalinen luonne ja konstruktionistinen kielikäsitelmä (Luukka 2003: 413, 415). Pakollisia kursseja on molemmissa opetussuunnitelmissa kuusi. Vuoden 2003 opetussuunnitelman mukana oppiaineeseen tuli uusi valtakunnallinen syventävä kurssi. Esitän asetelmassa 2 rinnakkain vuosien 1994 ja 2003 opetussuunnitelmissa esiteltävien valtakunnallisten äidinkielen lukiokurssien nimet.

ASETELMA 2. Vuoden 1994 ja 2003 äidinkielen opetussuunnitelmien mukaisten valtakunnallisten kurssien nimet.

Kurssi	Vuoden 1994 opetussuunnitelma	Vuoden 2003 opetussuunnitelma
1	Kieli tiedon hankkimisen ja välittämisen keinona	Kieli, tekstit ja vuorovaikutus
2	Taiteesta omaan ilmaisuun	Tekstien rakenteita ja merkityksiä
3	Tekstin rakentuminen ja tulkitseminen	Kirjallisuuden keinoja ja tulkintaa
4	Kielen valta	Tekstit ja vaikuttaminen
5	Kirjallisuus aikansa ilmentäjänä	Teksti, tyyli ja konteksti
6	Kieli, kirjallisuus ja identiteetti	Kieli, kirjallisuus ja identiteetti
7	Puheviestinnän taidot	Puheviestinnän taitojen syventäminen
8	Kirjoittamisen ja tekstin ymmärtämisen taidot	Tekstitaitojen syventäminen
9		Kirjoittaminen ja nykykulttuuri

Kurssit 4, 5, 6 ja 7 ovat molemmissa opetussuunnitelmissa lähes samansisältöiset: neljäs kurssi on kielen valtaan ja vaikuttamiskeinoihin liittyvä, viides kurssi keskittyy maailmankirjallisuuden tyyliin, kuudes kotimaisen kirjallisuuden saloihin ja seitsemäs kurssi käsittelee puheviestintää. Eniten muutoksia on kursseissa 2 ja 3 verrattuna vuoden 1994 opetussuunnitelman kursseihin: vuoden 2003 opetussuunnitelmassa kolmas kurssi sisältää kaikki kaunokirjallisuuden lajit, kun vuoden 1994 opetussuunni-

telmassa niitä käsiteltiin sekä toisella että kolmannella kurssilla. Niin sanotun abikurssin (8. kurssi) jakautuminen vuoden 2003 opetussuunnitelmassa kahdeksi kurssiksi (8. ja 9. kurssi) on luonnollista ylioppilaskokeen muutoksen takia (ks. luku 1.2). Vaikka kevään 2007 kokelaat noudattivatkin pääosin vuoden 1994 opetussuunnitelmaa ja sen mukaan tehtyjä oppikirjoja, monessa lukiossa järjestettiin lukuvuonna 2006–2007 sekä kahdeksas että yhdeksäs valtakunnallinen syventävä kurssi vuoden 2003 opetussuunnitelman mukaisesti. Käsittelen seuraavaksi, millainen kirjoittamiskäsitys heijastuu opetussuunnitelmista (ks. luku 1.3) ja miten uutistekstilaji näkyy opetussuunnitelmissa. Viitataan opetussuunnitelmiin sivunumeroin.

Lukion opetussuunnitelman perusteet (1994)

Luvussa 1.3 luokittelun koulukirjoittamiseen liittyviä käsityksiä ja lähestymistapoja, joita ovat esimerkiksi kirjoittamisen näkeminen taitona, luovuutena, prosessina, tekstilajin tuottamisena ja sosiokulttuurisena toimintana. Lukion opetussuunnitelman perusteet vuodelta 1994 näyttää pohjaavan pääasiassa käsitykseen, että kirjoittaminen on taitoa: kolmen kurssin sisältökuvauksessa mainitaan kielenkäyttöön, ilmaisuun tai kielenhuoltoon liittyvät kirjoittamisen taidot (s. 38). Kirjoittaminen nähdään myös prosessina (esim. ÄI3), ja opetussuunnitelman päättävässä Opiskelun luonne ja opetuksen lähtökohtia -kokonaisuudessa mainitaan, että ”äidinkieli on luonteeltaan ns. prosessiaine” (s. 38–39). Kirjoittaminen liitetään luovuuteen samassa kokonaisuudessa, kun mainitaan, että opiskelutehtävät toteutuvat usein monivaiheisena, luovana työnä (s. 39). Sosiokulttuurinen näkökulma kirjoittamiseen tulee ilmi kulttuurisen kirjoitustaidon (s. 37) ja yhteiskunnassa tarvittavan kirjoittamisen (s. 39) esiin nostamisessa. Kirjoittamiskäsitykset tulevat esiin lähinnä yksittäisinä mainintoina. Ainoa lähestymistapa, jota vuoden 1994 opetussuunnitelmassa ei mainita, liittyy tekstilajin tuottamiseen eli genrepedagogiseen lähestymistapaan, mikä on juuri se näkökulma, jonka tuottamistehtävän taustalla soisi olevan.⁸³

Sanaa *uutinen* ei mainita lukion opetussuunnitelman perusteissa vuodelta 1994. Viestintään ja medioihin liittyviä mainintoja on jonkin verran äidinkielen oppiaineen tehtävän ja tavoitteiden esittelyssä. Äidinkielellä on opetussuunnitelman mukaan oppiaineena moninainen tehtävä: se on jo itsessään taito-, tieto-, kulttuuri- ja taideaine ja saa sisältönsä usealta tieteenalalta, esimerkiksi kieli- ja kirjallisuustieteestä, viestintätieteestä ja lukemisen ja kirjoittamisen tutkimuksesta. (S. 37.) Äidinkielen opiskelun tavoitteena on, että ”opiskelija omaksuu yhteiskunnassa tarvittavia kielen, kirjallisuuden ja viestinnän tietoja ja taitoja”. Lisäksi mainitaan, että opiskelija saa äidinkielen opinnoistaan työelämässä ja opiskelussa tarvittavia tiedonhankinnan ja viestinnän taitoja. Opiskelija kasvaa opetussuunnitelman mukaan myös kulttuuriyhteisön aktiiviseksi jäseneksi, joka osaa käyttää kirjallisuutta, teatteria ja eri medioita. (S. 37–38.)

Äidinkielen pakollisten ja syventävien kurssien kuvauksissa ei mainita suoraan viestintää. Kurssikuvaukset ovat melko suppeat. Opetussuunnitelma ei siis suoraan ohjaa käsittelemään median tekstilajeja, esimerkiksi uutista, missään lukion pakollisessa tai

83 Genrepedagogiikka ei toisaalta ollut vuoden 1994 opetussuunnitelman kirjoittamisen aikaan vielä rantautunut Suomeen, ainakaan käytäntöön asti. Erilaisia näkökulmia vuoden 1994 äidinkielen opetussuunnitelmaan ks. Sinko 1994 (toim.).

syventävässä kurssissa. Uutinen ja muut mediatekstit sopivat aiheeltaan parhaiten neljänteen kurssiin Kielen valta, jossa tarkastellaan kieltä vaikuttamisen ja vallankäytön välineenä. Mediatekstejä on voitu käsitellä myös ensimmäisen ja kolmannen kurssin yhteydessä. Ensimmäinen kurssi on vuoden 1994 opetussuunnitelman mukaan perusvalmiuksien kurssi, jossa vahvistetaan kielitietoa ja kielenkäytön taitoja sekä syvennetään esimerkiksi tiedonkeruussa tarvittavia taitoja. Kolmannella kurssilla harjaannutaan tekstien erittelyyn ja tulkintaan. (S. 38.)

Lukion opetussuunnitelman perusteet (2003)

Lukion opetussuunnitelman perusteet vuodelta 2003 ovat tarkemmat ja monipuolisemmat kuin perusteet vuodelta 1994. Vuoden 2003 äidinkielen opetussuunnitelma ei ole kuitenkaan saanut varauksetonta hyväksyntää: sen tekstikäsitystä on pidetty kapeampana, akateemisempänä ja perinteisempänä kuin perusopetuksen opetussuunnitelmaa vuodelta 2004. Myöskään opetuksen jatkumo perusasteelta lukioon ei käy lukion opetussuunnitelmasta selville kovin hyvin. (Luukka 2003: 416–417.) Oppiaineen tavoitteiden ja kurssisisältöjen taustalla voi havaita koulukirjoittamiseen liittyviä näkökulmia ja teorioita (ks. luku 1.3) enemmän ja eksplikoitummin kuin vuoden 1994 opetussuunnitelmassa. Eniten kuvauksista nousee esiin kirjoittaminen sosiaalisena toimintana: tavoitteissa ja monen kurssin sisällöissä mainitaan, että kirjoittaminen on tilannesidonnaista, kulttuurisidonnaista, tavoitteellista ja tarkoituksenmukaista. (S. 32–38; ks. myös Kokkonen 2005: 11–13.) Tässä on siis nähtävissä edellä mainittu kielen sosiaaliseen ja funktionaaliseen luonteeseen liittyvä opetussuunnitelman tausta-ajatus (Luukka 2003). Tekstit eivät ole opetussuunnitelman mukaan autonomisia vaan kontekstuaalisia ja tiettyyn tavoitteeseen pyrkiviä.

Kirjoittaminen nähdään edelleen taitona: se mainitaan tavoitteiden lisäksi kolmen kurssin sisältökuvauksissa (s. 32, 33, 36–37). Kirjoittaminen ja luovuus yhdistyvät, kun opetussuunnitelmassa mainitaan oman tekstin ilmaisun moniäänisyydestä, itsensä ilmaisusta ja oman kirjallisen tyylin kehittämisestä (s. 32, 36, 38). Kirjoittamisen prosessiluonne tulee esiin kahden kurssin keskeisissä sisällöissä (s. 34, 37). Kaikkein vähiten kirjoittaminen liittyy opetussuunnitelman perusteella genrepedagogisiin sovelluksiin eli esimerkiksi tekstilajin tuottamiseen, vaikka käsitteet tekstilaji ja tekstityyppi mainitaan ja niiden sanotaan olevan tekstien tulkintaa ja tuottamista ohjaavia perustekijöitä (s. 33). Vuoden 2003 opetussuunnitelmasta ei siis nouse esiin tuottamistehtävään ohjaavaa ja opastavaa lähestymistapaa. Toisaalta edellä mainitut ensimmäisellä lukiokurssilla opiskelijoiden eteen tulevat käsitteet implikoivat, että lukion kirjoittamisen opetus pohjautuisi näiden käsitteiden tuntemukseen. Tässä mielessä voi ajatella, että opetussuunnitelman näkemys on lähellä genrepedagogista lähestymistapaa. (Kokkonen 2005: 13.)

Sana *uutinen* ei esiinny vuoden 2003 opetussuunnitelmassa yhteisessä eikä äidinkieleen ja kirjallisuuteen liittyvässä osassa. Viestintä- ja mediaosaaminen on kuitenkin nostettu yhdeksi lukion ja myös perusasteen aihekokonaisuudeksi eli oppiainerajat ylittäväksi painotukseksi. Sen päämääränä on oppilaan mediatekstien käyttötaitojen ja mediakriittisyyden kehittäminen sekä vuorovaikutukselliseen viestintään kasvaminen. Mediakasvatus nousee siis yhdeksi lukiokoulutuksen keskeiseksi aihekokonaisuudeksi. Sen yhtenä tavoitteena on se, että opiskelija pystyisi tuottamaan itse mediatekstejä. Tavoitteena on lisäksi, että opiskelija tottuu käyttämään mediaa opiskelun välineenä,

vuorovaikutustilanteissa sekä tiedonhankinnassa ja -välittämisessä. Media on lukiossa sekä opiskelun kohde että väline. Aihekokonaisuuden mukaan lukiossa tulisi lisätä opiskelijan ymmärrystä mediasta monella tavalla, opettaa kriittistä havainnointia, totuttaa opiskelija käyttämään mediaa opiskelussaan ja tuottamaan mediatekstejä. (S. 29.) Opetussuunnitelmassa ei kuitenkaan mainita, mitä mediatekstejä opiskelijan oletetaan tuottavan.

Ainekohtainen opetussuunnitelma sisältää oppiaineen luonnetta kuvaavan ingressin, opetuksen tavoitteet, oppiaineen arvioinnin sekä valtakunnallisten pakollisten ja syventävien kurssien kuvaukset eli kurssien tavoitteet ja sisällöt. Äidinkielen ja kirjallisuuden oppiaineen esittelyssä viestintä ja mediat mainitaan moneen otteeseen. Teksti ja tekstitaidot on nostettu esille vahvasti. Äidinkielen ja kirjallisuuden kurssien uudistettuihin nimiin on lähes jokaiseen jopa upotettu sana *teksti* (ks. asetelma 2). Äidinkielen ja kirjallisuuden opetuksen tavoitteena on muun muassa, että opiskelija ”syventää tietojansa kielestä, kirjallisuudesta ja viestinnästä ja osaa hyödyntää niihin liittyviä käsitteitä”, ”oppii käyttämään kieltä entistä tarkoituksenmukaisemmin sekä puheessa että kirjoituksessa” sekä ”syventää tekstitaitojaan siten, että hän osaa eritellä, tulkita, arvioida, hyödyntää ja tuottaa erilaisia tekstejä entistä tietoisempina niiden tavoitteista ja konteksteista” (s. 32).

Pakollisten kurssien tavoitteet ja keskeiset sisällöt on esitetty seikkaperäisemmin kuin vuoden 1994 opetussuunnitelmassa. Kursseista kerrotaan yleisesti, että lukeminen, kirjoittaminen, puheviestintä, kieli, kirjallisuus ja media kytkeytyvät jokaisen kurssin tavoitteisiin ja sisältöihin integroivasti (s. 33). Erityisesti kursseilta Kieli, tekstit ja vuorovaikutus (ÄI1) ja Tekstit ja vaikuttaminen (ÄI4) voi opetussuunnitelman mukaan odottaa uutisen käsittelyä ainakin jostakin näkökulmasta (ks. myös Valtonen 2011a: 206). ÄI1-kurssilla tavoitteena on johdattaa opiskelija äidinkielen ja kirjallisuuden maailmaan esimerkiksi jäsentämällä hänen viestintäympäristöään ja syventämällä hänen tekstikäsitystään, johon liittyvät opetussuunnitelman mukaan esimerkiksi mediatekstit (s. 33). ÄI4-kurssilla opiskelija tarkastelee tekstejä ja niiden kieltä erityisesti vaikuttamisen näkökulmasta. Kurssin tavoitteena on opetussuunnitelman mukaan opiskelijan medialukutaidon syventäminen, jolloin hän pystyy tulkitsemaan erilaisia mediatekstejä, niiden taustoja ja tavoitteita sekä arvioimaan kriittisesti median välittämää informaatiota ja vaikutusta yksilöihin ja yhteiskuntaan. (S. 35.)

Vuoden 2003 äidinkielen ja kirjallisuuden opetussuunnitelmassa mainitaan käsitteet teksti, tekstityyppi sekä tekstilaji ja tutkitaan eri mediatekstejä monesta näkökulmasta. Ainekohtaisessa osuudessa ei kuitenkaan luetella niitä mediatekstejä, joiden käsittelyä ja tuottamista oletetaan. Eri asia myös on, miten opetussuunnitelma on toteutunut käytännössä oppikirjoissa sekä opetustilanteissa ja miten kevään 2007 abiturientit ovat päässeet nauttimaan vuoden 2003 opetussuunnitelman hedelmistä – heidänhän kohdallaan käytettiin vuoden 1994 opetussuunnitelmaa ja pääasiassa sen mukaisia oppikirjoja.

Suomi ja ruotsi äidinkielenä -ylioppilaskokeissa pyritään samanmuotoisuuteen, ja esimerkiksi Äidinkielen kokeen määräykset ovat identtiset (ÄKM; FPM). Opetussuunnitelmat eivät kuitenkaan ole identtisiä, vaan lukiokurssien nimissä, tavoitteissa ja sisällöissä on runsaasti eroja (Valtonen 2011a: 207). Yksi huomiota herättävä seikka on, että vuoden 2003 ruotsi äidinkielenä -opetussuunnitelma eroaa suomi äidinkielenä -opetussuunnitelmasta huomattavasti juuri uutistuottamistehtävään vastaamisen kannalta.

Vaikka uutista ei mainita tekstilajina ruotsi äidinkielenä -suunnitelmassakaan, esimerkiksi toisen ruotsin kurssin yhtenä tavoitteena on erilaisten mediatekstien tuottaminen, mikä kurssin sisällössä kohdennetaan sanomalehtitekstiksi ja muiksi mediateksteiksi (LOPS 2003: 41). Kokeiden pyrkimys identtisyteen yhdistettynä opetussuunnitelmien eroihin voi johtaa kokelaiden eriarvoisuuteen ylioppilaskokeessa, koska koetehtäviin vastaaminen voi olla helpompaa jonain koekertana toisen opetussuunnitelman pohjalta kuin toisen. (Aiheesta enemmän ks. Valtonen 2011a: 207–208; Valtonen 2011c.)

4.3.2 Uutinen koulukohtaisissa opetussuunnitelmissa

Valtakunnallista lukion opetussuunnitelmaa tarkennetaan koulukohtaisissa opetussuunnitelmissa, jotka otettiin käyttöön Suomen lukioissa elokuussa vuonna 2005. Valtakunnallisen opetussuunnitelman perusteissa todetaan, että lukiokohtaisia opetussuunnitelmia laadittaessa tulee ottaa huomioon lukion toimintaympäristö, paikalliset arvovalinnat ja vahvuudet sekä erityisresurssit (LOPS 2003: 72). Lukiokohtaisen, sitovan opetussuunnitelman laatii koulun opettajakunta rehtorin johdolla, ja sen hyväksyy yleensä joko paikallakunnan koulutuslautakunta, sitä vastaava lautakunta tai lukion johtokunta (mt.: 1). Koulun oma opetussuunnitelma näyttää olevan opettajien mukaan tärkeässä asemassa ainakin perusasteen äidinkielen opetuksen suuntaajana (Luukka ym. 2008: 151).

Lähteenä tässä aluvuussa on opetushallituksen selvitys Lukion opetussuunnitelma-analyysi 2006 (2007), jossa on tutkittu tilastollisesti edustava otos eri lukioiden omia opetussuunnitelmia. Viitataan lähteeseen sivunumeroin. En ole tutkinut aineistoni koulujen lukiokohtaisia opetussuunnitelmia, etteivät lukiot paljastuisi esimerkiksi koulukohtaisten syventävien kurssien perusteella. Käsittelen tässä koulukohtaisia opetussuunnitelmia, koska ne antavat jonkinlaisen kuvan lukioiden koulukohtaisista syventävistä ja soveltavista kursseista, joihin voi sisältyä esimerkiksi mediakursseja. Vaikka tässä käsitelläänkin vuoden 2003 opetussuunnitelman laajennusta, on todennäköistä, että vuoden 1994 opetussuunnitelmaa noudattaneet aineistoni kokelaat ovat voineet osallistua lukiossaan järjestettäviin koulukohtaisiin kursseihin. On tärkeää nostaa esiin koulukohtaisten opetussuunnitelmien merkitys esimerkiksi lukion mediakasvatuksessa, kun pohditaan sanomalehden ja uutisgenren tuttuutta opiskelijoiden maailmassa. Lukion mahdollinen mediapainotteisuus ja henkilökunnan myönteinen suhtautuminen eri medioihin näkyvät kaikkien opiskelijoiden koulupäivässä, vaikka opiskelija ei itse osallistuisikaan mediakursseille.

Lukion erityinen tehtävä tai valittu painotus, esimerkiksi viestintä, tuodaan usein esiin koulun toiminta-ajatuksessa. Medialukutaitoa ja viestinnän valmiuksia pidetään hyvin tärkeinä taitoina monessa lukiossa. (S. 2–4.) Selvityksessä tutkittujen lukioiden opetussuunnitelmissa on koulukohtaisia syventäviä tai soveltavia kursseja lähes kaikissa oppiaineissa (s. 12). Äidinkielen ja kirjallisuuden oppiaineen tavoitteet ja pakollisten kurssien sisällöt on yleisesti kirjattu koulujen opetussuunnitelmaan joko suoraan valtakunnallisesta opetussuunnitelmasta tai vain pienin sisältölisäyksin (s. 25). Alueellisuus ja paikallisten erityispiirteiden korostaminen kukoistavat vasta koulukohtaisissa syventävissä ja soveltavissa kursseissa valtakunnalliseen kurssitarjontaan verrattuna. Noin puolessa tutkituista opetussuunnitelmista alueellinen kulttuuritarjonta näkyy opiskeluympäristön kuvauksen yhteydessä: äidinkielen ja kirjallisuuden opetukselle luonteenomaisia mainintoja ovat esimerkiksi yhteistyö median kanssa ja vierailut mediataloihin

tai toimittajavierailut koulussa. (S. 27.) Tutkittujen lukioiden syventävien kurssien joukossa oli muutamia mediakursseja, ja soveltavien kurssien sisällöissä mediaan liittyviä kurseja oli toiseksi eniten kirjoittamiskurssien jälkeen. Viestintäkurseista suurin osa oli yleismediakursseja, pienempi osa lehdistöön liittyviä kurseja. Opetushallituksen lukiodiplomeista mediadiplomi oli mainittu muutaman lukion äidinkielen ja kirjallisuuden oppiaineen yhteydessä. (S. 28–29.)

4.3.3 Uutinen ja tuottamistehtävä Äidinkielen kokeen määräyksissä (2006)

Ylioppilastutkintolautakunnan asettamissa äidinkielen kokeen määräyksissä esitetään äidinkielen ylioppilaskokeen tarkoitus ja annetaan yleisiä ohjeita esimerkiksi koepereista, ulkoasusta ja kielestä. Määräyksissä kuvataan erikseen esseekokeen ja tekstitaidon kokeen arvosteluperusteet, pisteitys, eritasoisten suoritusten tuntomerkit (ks. liite 2), arvostelumerkintäohjeet, koesuoritusten lähettäminen lautakunnalle ja ylioppilastutkintolautakunnan suorittama arvostelu. Määräyksissä esitellään lisäksi äidinkielen kokeen arvosanan määräytyminen, kompensatio, kokelaan sairauden tai vamman aiheuttamat toimenpiteet ja luku- ja kirjoitushäiriöisiä kokelaita sekä vieraskielisiä kokelaita koskevat määräykset. (ÄKM.) Viittaan määräykseen seuraavassa sivunumeroin. Kirjoittamiskäsityksistä (ks. luku 1.3) korostuu tekstitaidon kokeen määräyksissä kirjoittamisen näkeminen yksilöllisenä taitona (s. 2–5), ja eritasoisten suoritusten tuntomerkkien jokaiseen kohtaan liittyy kokelaan kirjoitustaitoa ja kielenkäyttöä arvottavia kriteereitä (s. 5–7; ks. liite 2). Kirjoittamisen luovuusaspektiin voi tulkita liittyvän maininnat tekstin rikkaasta sanastosta (s. 3) ja omaperäisestä ja yllättävästä näkökulmasta (s. 4). Sosiokulttuurista näkökulmaa edustaa maininta tekstin kirjoittamisesta tietoisena sen tavoitteesta ja kontekstista (s. 3). Tekstilajin tuottamiseen liittyvä näkökulma on ainoa tekstitaidon kokeen määräyksistä puuttuva lähestymistapa.

Äidinkielen kokeen määräyksissä ei eksplikoida tarkemmin esseekokeen eikä tekstitaidon kokeen genreä (ÄKM; tarkemmin ks. luku 4.4.2). Uutista ei määräyksissä mainita. Tutkin tässä alaluvussa määräyksen ohjeistusta uutistehtävän lisäksi mihin tahansa tekstilajiin liittyvään tuottamistehtävään. Tekstitaidon koetta koskevista määräyksistä voidaan erottaa muutamia kohtia, joissa välillisesti viitataan siihen, että tekstilajien havaitsemista, tunnistamista ja mahdollisesti myös tuottamista voidaan vaatia ylioppilaskokeessa. Tuottamistehtävän mahdollisuus mainitaan määräyksissä myös eksplisiittisesti:

Tehtävänä voi myös olla tiettyyn tarkoitukseen tähtäävän, aineistoon pohjaavan lyhyehkön kirjoituksen laatiminen. Kokelas voidaan ohjata esimerkiksi kommentoimaan tai tiivistämään pohjatekstiä. (ÄKM: 3.)

Jos kokeessa vaatimuksena on tietyn genren edustajan tuottaminen, kokelaan odotetaan kirjoittavan kyseiselle tekstilajille tyypillisten konventioiden ja normien mukaan. Hänen pitää siis jäljitellä ”todellisen maailman” tekstejä, jotka noudattavat tiettyä kaavaa (Silén 2011: 264). Tekstitaidon kokeen arvosteluperusteissa ei kuitenkaan anneta yksityiskohdaisia ohjeita minkään tuottamistehtävän arvioimiseen. Tehtävänannon noudattaminen nousee keskeiseksi arviointiperusteeksi, ja ansiokkaassa vastauksessa ”kokelas osoittaa erinomaista luku- ja kirjoitustaitoa sekä hyvää äidinkielen ja kirjallisuuden oppisisältöjen

hallintaa”. Vastauksessa on lisäksi ”riittävästi havaintoja ja päätelmiä sekä tehtävänannon kannalta olennaisia tietoja”. (S. 4.) Nämä perusteet liittyvät tuottamistehtäväänkin, mutta muuten arvosteluperusteet keskittyvät antamaan ohjeita niin sanotun vastaustekstin genren arvioimiseen. (Mp.; ks. myös Lamberg 2007: 31; Valtonen 2011a: 218; 2011b: 356.) Lisäksi tässä tutkimuksessa käsiteltävän tuottamistehtävän eli uutistekstin tehtävänanto oli moniosainen (ks. s. 110–111), joten on vaikeaa tulkita, mikä poikkeama siitä on tehtävänannon suoranaista ohitusta ja mikä sen puutteellista täyttämistä. Eritasoisien suoritusten (0–6 pistettä) tuntomerkkien listauksessa ei suoraan mainita tuottamistehtävää (ks. liite 2). Tämä on puute, koska tuottamistehtävää arvioitaessa olisi tärkeää esimerkiksi tietää, miten paljon vaaditun genren piirteiden noudattaminen, noudattamatta jättäminen tai vastaustekstin eli tällaisessa tapauksessa väärän genren mukainen otsikointi tai referointitapa (ks. Berg 2011) vaikuttaa pisteisiin. Palaan tuottamistehtävän arvioinnin pohdintaan luvussa 10.1.

4.4 Uutinen lukiossa

4.4.1 Uutinen lukio-opetuksessa

Sanomalehti on lukio-opiskelijoille sekä vapaa-ajan että koulumaailman media. Kouluun ja sen tekstiarkeen sosiaalistuminen tapahtuu monella tavalla. Siihen vaikuttavat esimerkiksi opettajan oppimateriaali- ja tekstivalinnat, luokkahuonetoiminta ja sen tekstitilanteet sekä vallalla olevat kulttuuriset tekstikäytännöt, joihin liittyy erilaisia arvoja, ihanteita ja asenteita. (Luukka 2009b.) Kriittisen medialukutaidon opetus on nähty nykykoulun haasteena niin perusasteella kuin lukiossakin.⁸⁴ 2000-luvulta alkaen esimerkiksi Sanomalehtien liitto, Aikakauslehtien liitto ja Yleisradio ovat tuottaneet runsaasti opetusmateriaalia koulujen käyttöön, ja mediakasvatukseen on alettu kiinnittää enemmän huomiota esimerkiksi opettajankoulutuksessa. Vuonna 2005 ilmestyi mediakasvatuksen kansallisia kehitystarpeita esittelevä raportti oikeusministeriön julkaisemana (Kotilainen & Sintonen 2005), ja monia mediakasvatukseen liittyviä tietokirjoja on julkaistu (esim. Kotilainen ym. toim. 1999; Herkman 2007; Kupiainen & Sintonen 2009).⁸⁵ 2000-luvulla lukiolaisille tuli mahdolliseksi suorittaa opetushallituksen luoma median lukiodiplomi, johon liittyy valtakunnallinen kurssi Median maailma. Lasse Lipponen (2007) jakaa mediaosaamisen kahteen, toisiaan täydentävään näkökulmaan: yleiseen ja yksilölliseen mediaosaamiseen, joka hankitaan koulutuksen ja mediakasvatuksen kautta, sekä paikalliseen ja yhteisölliseen mediaosaamiseen, joka saavutetaan yhteisöön osallistumisen kautta.

Lukiolaisen päivittäin kohtaama tekstijoukko ja tekstikäytänteiden määrä on varsin suuri (ks. esim. Kainulainen 2011: 433, kuvio 2). Uutinen on lukiolaisille melko tuttu sanomalehden tekstilaji sekä koulusta että arkielämästä, mutta nimenomaan lukemisen tekstilajina. Kielitaidon kirjo -hankkeen laajan opiskelijakyselyn mukaan 94 pro-

84 Hankala (2011: 75–84) erittelee medialukutaitojen erilaisia ulottuvuuksia. Mediakasvatuksen vaiheita ja kehittämistä käsittelevät esimerkiksi Kotilainen & Kivikuru (1999) ja Kupiainen ym. (2007).

85 Vigren (2008: liite 1) listaa mediakasvatuksen materiaaleja tuottavia tahoja.

senttia lukion toisen vuosikurssin opiskelijoista lukee kotiinsa tilattuja sanomalehtiä (Kauppinen, A. 2011c: 321; ks. myös KMT 2010).⁸⁶ Päivittäin kotiin tilatun lehden avaa noin puolet nuorista, kolmannes muutaman kerran viikossa (Kauppinen, A. 2011c: 321). Hankkeen pilottikyselystä selviää, että sanomalehdistä luetaan usein kotimaan uutisia, sarjakuvia ja tv-ohjelmatietoja ja joskus ulkomaan uutisia, yleisönohastokirjoituksia, kolumneja ja erilaisia arvosteluja. Talousuutisia luetaan hyvin harvoin. Verkkolehtien lukemista ei kysytty erikseen. (Kauppinen, A. 2011c: 321–323.) Lukiolaisten osalta lukemista ja erilaisten tekstilajien tuntemusta on lisäksi selvitelty erilaisissa media- ja lukemistutkimuksissa (esim. Aikakauslehtien liitto 2000; Kansallinen mediatutkimus KMT 2010). Anneli Kauppinen (2011c: 326, 337) esittää analyysinsä pohjalta, että käytännössä kaikkien suomalaisten lukiolaisten lähes päivittäin toistuvana tapana on tilattujen sanomalehtien lukeminen tai vähintäänkin silmäily.

Lukion sanomalehtiopetus ei paikannu ainoastaan oppikirjateksteihin tai muihin oppimateriaaleihin, vaan sanomalehtiä käytetään myös lukiossa oppitunneilla perusasteen tavoin. Tavallisimmin sanomalehti on mukana äidinkielen ja kirjallisuuden oppitunnilla (Hankala 2011: 153–154) mutta myös muissa lukion oppiaineissa. Esimerkiksi vuoden 1994 opetussuunnitelmassa historian ja yhteiskuntaopin ainekohtaisessa kuvauksessa mainitaan, että historian opiskelun keskeinen piirre on kriittisyys ja opiskelussa käytetään monipuolisia oppimateriaaleja, kuten joukkotiedotuksen tekstejä (LOPS 1994: 100). Sanomalehdet ovat lukiossa monentyyppisessä käytössä: niistä keskustellaan ja niitä käytetään ryhmä- ja yksilötehtävien aineistona.

Sanomalehtiopetus on Mari Hankalan (2011) esittelemien tutkimusten ja hänen oman kyselynsä perusteella kouluissa kyllä tunnettua, mutta sanomalehden käyttö oppitunneilla on usein satunnaista ja monessa koulussa yksittäisten opettajien vastuulla. Tyypillistä on lisäksi, että opettaja käyttää sanomalehteä ajankohtaistiedon päivittämiseen ja oman oppiaineensa opetuksen tukemiseen sen sijaan, että sanomalehteä käytettäisiin kriittisen mediakasvatuksen opetusvälineenä. (Hankala 1996: 33–35; Hankala 2011: 125–126, 166.) Myös Kielitaidon kirjo -hankkeen pilottikyselyn mukaan sanomalehteä käytetään eri aineiden tunneilla oppimateriaalina harvoin: 17 prosenttia opiskelijoista mainitsi sanomalehteä käytettävän kerran kuukaudessa, 65 prosenttia harvemmin. 12 prosenttia opiskelijoista sanoi, ettei sanomalehteä käytetä lukiossa koskaan. (KKP.) Uutisen kirjoittamista ei hankkeessa tutkittu, mutta elektronisen kyselyn vastaajista 28 prosenttia kertoi kirjoittavansa lehtikirjoituksia joskus (Kauppinen, A. 2011c: 330). Lukiokirjoittamisessa media-aiheisiin ei liity samanlaista kirjoittamisen traditiota kuin esimerkiksi kaunokirjallisuusaiheisiin (Kauppinen, A. 2011b: 188–189; 192). Perusastetta koskevien tutkimusten tavoin (ks. Luukka ym. 2008) myös lukiolaistutkimuksissa todetaan, että koulun tekstikäytänteet eivät ota riittävästi huomioon sitä, millaisessa tekstimaailmassa nuoret ovat ja millaisia luku- ja kirjoitustaitoja nykymaailmassa tarvitaan (Kauppinen, A. 2011c).

Nuorten (13–19-vuotiaiden) media-arkea ja uutiskäsityksiä analysoineen Pietikäisen (2001: 572–573) tutkimustulosten mukaan nuorten uutiskäsitys on varsin perinteinen ja nivoutuu objektiiviseen tiedonvälitykseen: uutinen välittää ”oikeaa” tietoa

86 Minulla on ollut käytössäni osia Kielitaidon kirjo -hankkeen aineistosta, joten esitän tässä omia havaintojani (KKP) sekä hankkeen loppuraportissa (Kauppinen, A. ym. toim. 2011) olevia tuloksia.

maailmasta luotettavasti ja totuudenmukaisesti. Samaan tulokseen on tullut Sini-Maria Sorjonen (2007: 48) pro gradu -työssään, jossa on tutkittu lukiolaisia sanomalehtiutisen lukijoina ja analysoijina. Lukiolaisten tekemien määritelmien valossa perusuutinen on ajankohtainen, totuudenmukainen, tietoa puolueettomasti välittävä, julkisesti esitetty selostus jostakin tapahtumasta. Sorjosen tutkimus osoittaa kiinnostavasti, että uutisen genrepieriteitä esittelevällä opetuksella on merkitystä. Analysoidessaan uutisia ennen opetustuokioita lukiolaiset keskittyivät pääasiassa vain uutisen asiasisällön referointiin. He eivät siis tehneet havaintoja uutisen rakenteesta, tavoitteesta ja kielestä vaan tulkitsevat uutisen tiettyä tapahtumaa kuvaavaksi tekstiksi. Uutisen konventioita käsittelevien opetustuntien jälkeen lukiolaisten tekemä uutisanalyysi oli näkökulmiltaan monipuolisempi ja metakieleltään kehittyneempi kuin ennen opetusta. (Mt.: 50, 84–86.)

4.4.2 Lukiokirjoittamisen genreistä

Koulussa kirjoitettavat ja harjoitettavat genret ovat aineistoni uutistekstien tärkeä yhteisöllinen konteksti. Opetetaanko koulu yhteisössä uutisen kirjoittamista? Kuuluuko uutinen koulun tekstilajien joukkoon? Eri tekstilajien opetus on tai ainakin sen pitäisi olla äidinkielen ja kirjallisuuden oppiaineessa keskeisessä asemassa sekä perusasteella että lukiossa (Kalliokoski 2002: 159; Leiwo & Luukka 2002: 178). Käytännössä tieto tekstilajeista syntyy kouluopetuksen ja omien arkikokemusten yhdistelmästä. Koulussa kirjoitettavien tekstien syntyyn ja laatuun vaikuttavat esimerkiksi kirjoittamisen opetus, kirjoittamiseen ohjaaminen, tekstilajien konventioiden hallinta, kirjoitustilanne ja työskentelytottumukset, muissa yhteyksissä kohdatut samaa tekstilajia olevat tekstit ja tietoisuus tekstin arvioinnista (esim. Kauppinen, A. 2008: 282; Sinko 2008: 23–24; Mikkonen 2010: 37). Koulussa kirjoitettavalla tekstillä on harvoin autenttinen, koulun ulkopuoliseen maailmaan kytkeytyvä funktio (myös Mikkonen 2010: 32). Lars Evensenin (2010: 19) mukaan mikään arjen tekstimaailmaan liittyvä genre ei esiinny koulu maailmassa täysin puhtaana, vaan sen tuottamiseen vaikuttaa aina koulun sosiaalinen konteksti. Siksi opiskelijan kirjoituskompetenssin arviointi ei voi tukeutua pelkästään genrekonventioiden hallinnan arviointiin.

Perusasteen tyypillisin kirjoitettava genre on kouluaine.⁸⁷ Se on vain koulumaailmassa esiintyvä genre. Genren konventiot, esimerkiksi sen skemaattinen rakenne, ovat tunnistettavissa, ja kouluaine on pitkään ollut lähes ainoa koulussa opetettava tekstilaji, ainakin perinteisen kirjoittamisen opetuksen mukaan (esim. Luukka 2004a: 10). Ainegenren skeeman pitäisi siis olla lukion päättävälle abiturientille tuttu: aineessa on aloitus ja lopetus ja välissä on muutama käsittelykappale, jotka on järjestetty jonkin periaatteen mukaan, esimerkiksi kronologisesti tai analyttisesti (esim. Mikkola & Julin ym. 2000: 150–171; Ranta 2004: 60; yläkoululaiset tekstin rakentajina ks. Karjalainen 2008).

Äidinkielen ylioppilaskokeessa kirjoitettavasta tuotoksesta on pitkään käytetty nimitystä *ylioppilasaine* (ks. esim. Leino 2008: 121). Lasse Koskelan (2008: 337) mukaan "[y]lioppilasaine on aineen subgenre, alalaji". Se on tekstilajina vahvasti institutionaali-

87 Muita nimityksiä ovat esimerkiksi *aine*, *ainekirjoitus* ja *kirjoitelma* (esim. Mikkonen 2010: 33). Termien eroja käsittelee esim. Makkonen-Craig 2010: 208.

nen, sidoksissa kontekstiinsa ja esiintyy vain koulumaailmassa (mp.).⁸⁸ *Ylioppilasaine*-nimitystä on käytetty vielä aineisto- ja otsikkoaineista, mutta kevään 2007 ylioppilas-koeuudistus siirsi yli sata vuotta käytössä olleen tekstilajin syrjään ainakin osittain: tekstitaidon kokeen vastauksista ei ole luontevaa puhua ylioppilasaineina, ja esseekokeen tuotokseen viitataan yleisimmin *esseenä* (vrt. Makkonen-Craig 2010; myös Leino 2008: 124). Essee vastaa edelleen pääosin perusasteelta tutun ainegenren ja ylioppilasaineenren skeemaa, mutta uutta on tekstitaidon kokeen vastaus, jossa perinteinen aloitus–käsittelyosa–päättäjä-rakenne ei enää toimikaan.

Tekstitaidon kokeessa kirjoitettava odotuksenmukainen tekstilaji eli vastaus-teksti on äidinkielen ja kirjallisuuden opetuksessa uusi tekstilaji, jonka lajijominaisuudet määritellään enimmäkseen implisiittisesti institutionaalisissa teksteissä, erityisesti kokeen määräyksissä (ÄKM).⁸⁹ Vastaustekstin genrepiirteisiin kuuluu tarkkojen havaintojen tekeminen pohjatekstistä sekä niiden erittelemine, analysointi ja perustelu tehtävänannon määräämällä tavalla (ÄKM: 4; myös Berg & Routarinne 2010: 32; Berg 2011). Vastaustekstissä vaaditaan eksplikoitua moniäänisyyttä eli selvästi osoitettua viittaamista pohjatekstiin (ks. myös Berg 2011). Viittaamista toiseen tekstiin voi pitää vastaus-tekstin tekstilajin normina (Valtonen 2011a: 201; ks. myös luku 1.2.1).

Ylioppilaskokeen genreillä on vahvasti opetusta ohjaava funktio: kokeen vaatimukset ohjaavat harjoittelemaan niitä taitoja, joita kokeessa oletetaan tarvittavan. Siksi lukion kirjoittamisen opetuksen tyypillisimmät genret ovat esseekokeeseen harjoitettava pohtiva kirjoitelma eli essee ja tekstitaidon kokeessa vaadittava vastaus-teksti. Päivi Hytösen (2009: 95) mukaan kirjoittamisen opetuksessa esseetä ja vastaus-tekstiä yhdistää se, että molempien tuottamiseen tarvitaan havaintoja ja päätelmiä. Molemmat tekstit ovat myös moniäänisiä: esseessä kirjoittajan subjektiiviset ajatukset käyvät keskustelua tehtävänannon tai aineistona olevan tekstin kanssa ja vastaus-tekstissä kirjoittajan objektiiviset, tehtävänannon mukaiset havainnot pohjatekstistä yhdistyvät kielenkäytön oppeihin (mp.).

Käytännössä ylioppilaskokeen tekstilajien kirjoituskonventio opitaan sosiaalis-tumalla. Vanhoja tehtävänantoja ja mallivastauksia luetaan äidinkielen ja kirjallisuuden tunneilla, ja kokelaat harjoittelevat tunnistamaan ja käyttämään esseelle ja vastaus-tekstille tyypillisiä konventioita. (Ks. myös Juvonen 2010: 40.) Äidinkielen kokeissa vaadittavien genrejen määrätietoinen opettelu ei kuitenkaan ole yksinomaan myönteinen asia. Ensinnäkin voidaan ajatella, että liian yksityiskohtainen ohjeistaminen voi jäykistää opiskelijan ajattelua sekä kirjoittamista ja johtaa jopa alisuoriutumiseen. Toinen ongelma liittyy äidinkielen ja kirjallisuuden oppisisältöjen vinoutumiseen: koegenrejen opetteluun ja harjoittamiseen kuluu suhteettoman paljon aikaa. (Makkonen-Craig 2008: 227–228; ks. myös Valtonen 2011a: 221.)

Sekä esseekokeessa että tekstitaidon kokeessa voidaan lisäksi vaatia jonkin muun genren edustajan kirjoittamista. Käsittelen esseekokeessa vaadittuja genrejä tehtävänantojen perusteella toisaalla (Valtonen 2012: 500–504). Tekstitaidon kokeessa on edellytetty syksyyn 2012 mennessä uutisen (kevät 2007 ja syksy 2010), kirjeen (syksy

88 Ylioppilasaineessa edellytettävät taidot ja niiden hyödyllisyys työelämässä ja jatko-opinnoissa ks. Makkonen-Craig 2010.

89 Tekstitaidon kokeessa kirjoitettavaan tekstiin viitataan kokeen määräyksissä nimityksillä *suoritus*, *koesuoritus*, *teksti*, *kirjoitus*, *vastaus* ja *vastausteksti*. Eniten käytetään nimitystä *vastaus*. (ÄKM.)

2007), kommentin (kevät 2010) ja referaatin (kevät 2011) laatimista.⁹⁰ Vaikka esseeko-keessakin voidaan vaatia jotain muuta tekstilajia kuin ”esseetä”, kokeessa on vähintään 14 eri kirjoitusvaihtoehtoa, joten jos kokeessa vaadittu tekstilaji ei ole kokelaalle tuttu, hänellä on edelleen valinnanvaraa. Tekstitaidon kokeessa tilanne on toinen: viidestä tehtävästä on valittava kolme.

Muut lukiossa kirjoitettavat genret ja niiden konventioihin tutustuminen ovat käytetyn oppikirjan ja opettajan harrastuneisuuden varassa. Suurin osa lukiossa käytettävistä oppikirjoista ohjaa esseen ja vastaustekstin lisäksi esimerkiksi seuraavien tekstilajien kirjoittamiseen:

- erilaiset mielipidetekstit, esimerkiksi arvostelu (muun muassa kirja-, elokuva- tai teatteriarvostelu), yleisönosastokirjoitus ja vastine
- referaatti (tai ainakin viittaamisohjeet) / tiivistelmä (myös muissa oppiaineissa)
- esitelmä / tutkielma (myös muissa oppiaineissa)
- analyysi esimerkiksi mainoksesta, novellista, kuvasta tai runosta
- essee esimerkiksi romaanin pohjalta
- koevastaus (myös muissa oppiaineissa)
- raportti / muistio / pöytäkirja / esityslista.

Harvemmin oppikirjoissa esiintyviä kirjoituksen tekstilajeja ovat esimerkiksi kirje, päiväkirjateksti, (esim. lukupäiväkirja), omaelämäkerta, sähköpostiviesti tms. sähköinen viesti, runo, kertomus, kuvaus ja novelli. (Esim. Grønn ym. 2000a ja b; Hakulinen ym. 2000; Mikkola & Julin ym. 2000; Berg ym. 2006; Hiidenmaa ym. 2006/2007; Aalto ym. 2008/2009; Mikkola ym. 2009.)

Tekstilajien jatkumo alakoulusta lukion loppuun ja siitä jatko-opintoihin ja työelämään edellyttää, että perusasteen ja lukion opetussuunnitelmat ja oppikirjat ovat samassa linjassa.⁹¹ Luokanopettajien, äidinkielen ja kirjallisuuden aineenopettajien, oppikirjantekijöiden ja päättäjien pitäisi myös olla aidosti kiinnostuneita ja tietoisia eri asteiden äidinkielen ja kirjallisuuden opetuksen tavoitteista ja sisällöistä. Olisi tärkeää tutustuttaa opiskelijat mahdollisimman monipuoliseen genreperheeseen (esim. Hasan 1989 [1985]: 69). Koulussa kirjoitettavat genret muodostavat tietynlaisen genreverkoston (esim. Swales 2004) tai genrevarannon (*genre repertoire*, esim. Devitt 2004: 54–59). Genreverkosto koostuu kaikista jollain tavalla koulumaailmaan linkittyneistä genreistä, joten se on laajempi käsite kuin genrevaranto, johon liittyy käytössä olevien genrejen vakiintuneisuus ja tietynlainen yhteisön kommunikatiivisten päämäärien saavuttaminen (ks. mp.). Lukion oppikirjoissa esiintyvien yleisesti kirjoitettavien genrejen listasta puuttuu tämän tutkimuksen kohteena oleva uutinen. Jotta opiskelija pystyisi tuottamaan

90 Äidinkielen ylioppilaskokeeseen liittyy muitakin genrejä, esimerkiksi kokeen tehtävänannot voi nähdä omana genrenään (Makkonen-Craig 2008). Toiseksi kokelaat kohtaavat tehtävien pohjateksteinä olevan genrejoukon. Tehtävänannot ja pohjatekstit ovat äidinkielen kokeen kontekstissa kuitenkin lukemisen genrejä. (Valtonen 2012: 496; ks. genreketjun käsite s. 49.)

91 Kauppinen, M. ym. (2011) käsittelevät jatkumoa alakoulusta yläkouluun, ja Mäntynen (2009b) pohtii lukion tekstitaitojen antamia valmiuksia akateemisessa maailmassa.

tunnilla tai kokeessa vaaditun tekstilajin, hänellä täytyisi olla tietoa kyseisen genren konventioista (Bhatia 1993: 15). Tarkastelen seuraavassa alaluvussa, millä tavalla ja miksi uutinen mainitaan tutkimukseni aineistona olevien kokelaiden käyttämissä oppikirjoissa.

4.4.3 Uutinen kokelaiden käyttämissä lukion oppikirjoissa

Valtakunnallisen opetussuunnitelman, sitä tarkentavan kunta- tai koulukohtaisen suunnitelman sekä ylioppilaskokeen lisäksi käytännön opetusta ohjaavat voimakkaasti myös oppikirjat. Ne vaikuttavat institutionaalisina teksteinä opetuksen käytänteisiin hyvin vahvasti, ja oppikirjojen on jopa katsottu toimivan niin sanottuna piilo-opetussuunnitelmana (esim. Luukka ym. 2008: 64). Oppikirjat ovat tulkintoja valtiollisesti määritellystä opetussuunnitelmasta, mutta niiden taustalla vaikuttavat lisäksi vallalla olevat näkemykset opetuksen ja oppimisen tarpeista ja pedagogisista ratkaisuksista (myös Kauppinen, M. ym. 2008: 204). Oppikirjan asema suomalaisessa koulussa on vahva, mutta käytännössä opettaja määrittelee itse, haluaako hän edetä oppikirjan mukaan. Erityisesti äidinkieli ja kirjallisuus -oppiaineessa käytetään oppikirjan ohella paljon muutakin oppimateriaalia jo alakoulusta lähtien. Kaunokirjallisuuden, erilaisten monisteiden ja mediatekstien kuten sanomalehden käyttäminen opetuksessa on tavallista (esim. Luukka ym. 2008: 92–93). Oppikirjan perusteella ei siis voi tehdä suoraan päätelmiä siitä, mitä oppitunnilla on tehty tai mitä muita opetusmateriaaleja on käytetty, koska samaakin oppikirjaa käyttävät opettajat voivat toimia sen kanssa hyvin eri tavoin. Siksi en yksilöi analyysiluvuissa (6–8) esitettyjen havaintojen ja aineistoesimerkkien yhteyttä kyseisessä lukiossa käytettyihin oppikirjoihin. Esittelen uutiseen liittyvän annin oppikirjasarjoissa kuitenkin yksityiskohtaisesti liitteessä 5, koska se antaa kuvan niistä uutisen genre- ja diskurssiipiirteistä, joita pidetään opetuksen arvoisina. Olen koonnut liitteen 5 asetelmiin tärkeimmät ja olennaisimmat viittaukset uutiseen tämän tutkimuksen kannalta. Viittaan asetelmissa oppikirjasarjoihin sivunumeroin.

Kuten sivulla 90 on mainittu, kevään 2007 abiturientit noudattivat vuoden 1994 opetussuunnitelmaa. Siksi he myös aloittivat lukion vuoden 1994 opetussuunnitelman mukaisten oppikirjojen parissa, ja suuri osa myös jatkoi kirjojen kanssa loppuun asti. Abiturienttivuonna monessa lukiossa otettiin kuitenkin käyttöön vuoden 2003 opetussuunnitelman mukaiset kurssit 8 ja 9, koska ne valmentavat uudistettuun ylioppilaskokeeseen. Esittelen seuraavaksi lyhyesti kokelaiden käyttämät oppikirjasarjat.

Suosituin tutkimissani lukioissa käytössä ollut oppikirjasarja on Anne-Maria Mikkolan, Anita Julinin, Anneli Kauppinen, Lasse Koskelan ja Kaija Valkosen kirjoittama Käsikirja (WSOY). Sitä käytettiin 11 lukiossa 20:stä. Kolmessa lukiossa oli lisäksi käytössä Käsikirjaan liittyvät Kurssivihot 1–6, Kurssivihko 8 mainittiin erikseen kahden koulun oppikirjalomakkeessa, kaikki Kurssivihot (1–9) olivat käytössä kahdessa lukiossa ja neljän lukion opetuksessa oli käytetty tarkemmin määrittelemättömiä Kurssivihkoja. Kie- lenhuollon vihko mainittiin erikseen kolmen koulun kohdalla. Kaikissa lukioissa, joissa Käsikirja oli ollut käytössä, oli sen rinnalla siis luettu enemmän tai vähemmän Kurssivihkoja. Tämän lisäksi muutamat Käsikirjan Kurssivihot (erityisesti tekstitaidon kokeeseen valmentava kurssivihko 8) olivat käytössä myös kolmessa sellaisessa lukiossa, joissa pääoppikirja oli jokin muu.

Vuonna 2000 ilmestynyt Äidinkieli ja kirjallisuus -sarjan laaja, 512-sivuinen Käsikirja pohjautuu vuonna 1991 julkaistuun Äidinkieli-sarjan Käsikirjaan. Uudistettu

painos on tehty vuoden 1994 opetussuunnitelman pohjalta, jota aineistoni kokelaat noudattivat, joten olen tutkinut uutisen esiintymistä tässä painoksessa. Seuraava Käsikirjan uudistettu painos ilmestyi vuonna 2004, ja se pohjautui vuoden 2003 opetussuunnitelmaan. Käsikirja on ryhmitelty aihepiireittäin: kielitietoa, puhumista, kirjoittamista ja kirjallisuutta käsitellään laajoina kokonaisuuksina. Suomen kielen kieliopin ja kielenhuollon perusasiat löytyvät liiteosasta. Käsikirjassa itsessään ei ole tehtäviä, vaan ne ovat Kurssivihkoissa, jotka etenevät kurseittain ja sisältävät opetustekstiä, asiantuntija-artikkeleita, tehtäviä ja tekstinäytteitä, kuten kaunokirjallisuutta. Vihkoissa viitataan Käsikirjan kappaleisiin ja opetustekstiin. Jokaiseen lukiokurssiin liittyy yksi kurssivihko, ja lisäksi sarjaan kuuluvat Puhumisen vihko ja Kielenhuollon vihko. Kurssivihot uudistuvat niin, että ensimmäisen kurssin vihko ilmestyi jo syyskuksi 2004. Tutkin tässä vuoden 1994 opetussuunnitelman mukaisia kurssivihkoja, koska aineistoni kokelaat ovat käyttäneet niitä. Tutkimuksessa on kuitenkin mukana Kurssivihko 8, koska se valmentaa tekstitaidon kokeeseen ja koska se oli käytössä muutamissa aineistoni lukioissa sekä laajasti muissa Suomen lukioissa, vaikka onkin vuoden 2003 opetussuunnitelman mukainen.

Auli Hakulisen, Raili Kivelän, Kaija Parkon, Tuula Rannan ja Leena Tanin Lukiolaisen äidinkieli ja kirjallisuus (WSOY) eli LUKI 1–3 -sarja oli käytössä kuudessa lukiossa. Sarjaan kuuluva Tekstinhuoltovihko mainittiin yhden lukion oppimateriaaliksi. Lukiolaisen äidinkieli -sarjaa jatkava uudistettu kirjasarja on otettu käyttöön vuonna 2000. Vuoden 2003 opetussuunnitelman mukainen LUKI 1 ilmestyi syyskuksi 2005. Aineistoni kokelaat ovat käyttäneet oppikirjana vuoden 2000 painosta. LUKI-sarjan oppikirjat on jaettu kolmeksi niteeksi, joissa jokaisessa on kaksi lukion äidinkielen pakollista kurssia. Opetettava asia on siis jaoteltu kurseittain, toisin kuin esimerkiksi Käsikirjan tai Kivijalan oppikirjoissa. Oppikirjat sisältävät sekä opetustekstit että tehtävät. Kolmanteen kirjaan liittyy lisäksi erillinen Kirjallisuusosa. Kolmessa LUKI-sarjaa käyttäneessä lukiossa oli lisäksi käytössä Ylioppilastekstejä 2006 -kokoelma.

Karl Grüninin, Satu Grünthalin ja Tuula Uusi-Hallilan Kivijalka ja siihen liittyvä Tehtäviä ja aineistoja -kirja (Tammi) ilmestyivät vuonna 2000. Ne pohjautuvat vuoden 1994 opetussuunnitelmaan, mutta kevään 2007 abiturientit ovat käyttäneet tätä painosta, koska uudistettu painos ilmestyi vasta syyskuksi 2005. Kivijalka-oppikirja ja Tehtäviä ja aineistoja -oppimateriaali olivat käytössä kolmessa lukiossa. Kahdessa näistä mainittiin lisäksi sarjaan kuuluva Kielenhuollon kivijalka -oppimateriaali. Kivijalka-oppikirjaa ei ole ryhmitelty kurseittain vaan aihepiireittäin. Päälukujen otsikot ovat Kieli, Kirjallisuus, Puhuminen ja Kirjoittaminen. Kivijalka-oppikirjassa ei ole tehtäviä, vaan ne löytyvät Tehtäviä ja aineistoja -teoksesta, joka on jaoteltu kurseittain. Erityisesti esseen ja ylioppilasaineen kirjoittamiseen liittyvät oppikirjan luvut ovat olleet vanhentuneita keväällä 2007, samoin kirjan lopussa oleva ylioppilaskokeen arvosteluasteikko. Siksi kaikissa Kivijalan oppikirjakeseen valinneissa lukioissa on käytetty lisäksi Ylioppilastekstejä 2006 -kokoelmaa, yhdessä lukiossa vielä Käsikirja-sarjaan kuuluvaa Kurssivihko 8:aa.

Ritva Falckin, Karl Grüninin, Hilka Lambergin ja Mervi Murron toimittama Ylioppilastekstejä 2006 (Falck ym. toim. 2006) oli oheismateriaalina seitsemässä aineistoni lukiossa, mutta se oli käytössä lukuvuonna 2006–2007 laajasti myös muissa lukioissa ympäri Suomea osittain senkin takia, että se valmensi nimenomaan ensimmäiseen uudistettuun äidinkielen kokeeseen. Ylioppilastekstejä 2006 -kokoelma sisältää runsaiden mallivastausten ja niiden kommentointien lisäksi erilaisia artikkeleita, joissa pohditaan esimerkiksi äidinkielen kokeen uudistustarvetta ja hyvän tekstitaidon vastauksen

rakennetta ja sisältöä. Kirjassa olevat tekstitaidon vastaukset on kirjoitettu keväällä 2006 kaikille lukioille lähetetyn ylioppilastutkintolautakunnan laatiman mallikokeen pohjalta (mallikokeen kritiikkiä ks. Miettunen 2006).

Anne-Maria Mikkolan, Johanna Karhumäen ja Lasse Koskelan Kurssivihko 8 (Mikkola ym. 2006) liittyy vuoden 2003 opetussuunnitelman mukaiseen kurssiin Tekstitalojen syventäminen, joka muun sisältönsä ohella valmentaa opiskelijoita tekstitaidon kokeeseen. Se oli käytössä kahdeksassa aineistoni lukiassa. Tutkin Ylioppilastekstejä 2006 -kokoelmasta ja Kurssivihko 8:sta uutisen esiintymisen lisäksi tuottamistehtävään liittyviä ohjeistuksia, koska se on aiheeni kannalta merkittävää. Vuoden 1994 opetussuunnitelman mukaisissa oppikirjoissa, joita olen tässä tarkastellut, ei luonnollisestikaan ole ohjeistusta tuottamistehtävyyppiin, joka tuli mukaan vasta tekstitaidon kokeen myötä. On myös huomattava, että tekstitalojen ja esimerkiksi käsitteiden tekstityyppi ja tekstilaji korostuminen vuoden 2003 opetussuunnitelmassa ja sen mukaisissa oppikirjoissa on suuri muutos, joka ei näy vielä tässä alaluvussa käsittelemissäni vuoden 1994 opetussuunnitelman mukaisissa oppikirjoissa. Oppikirjojen asiahakemistojen mukaan tekstilaji-käsite esiintyy Käsikirjassa ja LUKI:ssa. Tekstityypeistä puhutaan käsitteen tasolla vain LUKI:ssa. Teksti määritellään Käsikirjassa sekä LUKI:ssa. On tärkeää kuitenkin muistaa, että keskeiset tekstityypit ja tekstilajit esiintyvät jo perusasteen alaluokkien opetussuunnitelmassa ja oppikirjoissa (ks. s. 87–88).

Olen tutkinut aineistoni kokelailla käytössä olleista oppikirjasarjoista, miten uutisgenre on niissä esillä. Olen tarkastellut esimerkiksi, mitä asioita uutisesta opetetaan ja millaisia tehtäviä uutisen lukemiseen tai kirjoittamiseen liittyy. Uutinen esiintyy tutkimissani oppikirjoissa ja tehtäväkirjoissa esimerkiksi seuraavissa funktioissa:

1. sisältönä suorasanaaisessa opetustekstissä, jolloin tekstissä opetetaan jotain uutisesta, esimerkiksi sen konventioista tai rakenteesta (liitteen 5 asetelmissa *opetusteksti*)
2. uutistehtävänä, jolloin tehtävä liittyy olennaisesti uutisen konventioihin ja havainnollistaa samalla jotain uutisen piirrettä; usein uutisen lukemiseen ohjaava tehtävä (*uutistehtävä*)
3. uutisesimerkkinä, jolloin uutinen on esimerkkinä juuri opetustekstissä opetetusta uutiseen liittyvästä asiasta (*uutisesimerkki*)
4. tuottamistehtävänä, jolloin tehtävässä pyydetään kirjoittamaan uutinen tai uutisen jaksoja, esimerkiksi uutisotsikoita (*tuottamistehtävä*)
5. tekstuaalisen intervention kohteena, jolloin uutisesta muokataan jollain tavalla toisenlainen, esimerkiksi tehdään tekstilajimuunnos (*interventio*).

Näiden funktioiden lisäksi uutinen esiintyy tarkastelemissani kirjoissa seuraavissa tehtävissä: jonkin muun tehtävän virikkeenä, jolloin tarkoituksena ei ole opettaa mitään uutisesta vaan käyttää uutista vain tekstimateriaalina, josta etsitään esimerkiksi jotain kielenaineksia; kuvituskuvana, jolloin uutinen tai sen osa esiintyy taitollisena elementtinä kuvittamassa oppikirjan sivuja; osana joukkoviestinnän tai median tekstilajien verkostoa, jolloin uutista ei mainita nimeltä mutta tekstistä voi päätellä, että uutinen kuuluu mainittuun joukkoon; osana esimerkiksi viestintäprojektia. Olen etsinyt analysoimistani kirjoista esimerkkejä lähinnä viidestä ensimmäisestä uutisen funktiosta ja esittelen näitä liitteessä 5. En esimerkiksi ole laskenut, kuinka monta autenttista tai osittain oppikirjaa

varten muokattua uutistekstiä esiintyy kussakin oppikirjassa, koska oman näkemykseni mukaan uutisia luetaan teksteinä ennemminkin oikeista sanomalehdistä tai verkkolehdistä kuin oppikirjasta.⁹²

Pirjo Karvonen (1995) on tutkinut väitöskirjassaan biologian ja maantiedon oppikirjojen tekstejä. Oppikirjatekstit ovat osa yhteisön tekstiverkostoa: ne lainaavat, muokkaavat ja toistavat usein implisiittisesti yhteisön muita tekstejä. Muissa teksteissä oleva tieto otetaan oppikirjaan valmiina; taustalla olevien tekstien tavoitteita tai näkökulmaa ei useinkaan perustella. Oppikirjat nostavat tiettyjä asioita esiin ja jättävät toisia taka-alalle. Oppikirjoissa käsiteltävien aiheiden valinta on sidoksissa opetettavan tieteenalan kehitykseen sekä tieteenkin opetussuunnitelmaan. Lisäksi kirjoittamattomat tekstit, joita voi kutsua yhteisön ideologiaksi, voidaan nähdä oppikirjateksteihin upotettuina piiloteksteinä. (Mt.: 206–210.) Oppikirjoissa esitettävä tieto on yleensä monen ihmisen yhteisen pohdinnan, valintojen ja arvostusten tulos, mutta moniäänisyys ei kuitenkaan näy tekstissä. Opittavat sisällöt eivät niinkään rakennu prosesseiksi vaan väitteiden luetteloiksi. Oppikirjatekstejä voi siis luonnehtia kiistattoman, yksiäänisen tiedon esittäjiksi; kerrottava tieto on valmiiden päätelmien, havaintojen ja vertailujen tulos. (Mt.: 211, 217.)

Karvosen esittämät havainnot oppikirjateksteistä pätevät pääosin tutkimiini äidinkielen ja kirjallisuuden oppikirjoihin. Oppikirjadiskurssi on osittain edellä mainittuun tapaan yksiäänistä, erityisesti varsinaisessa opetustekstissä, mutta omien havaintojeni mukaan oppikirjoissa on myös paljon merkkejä erilaisten näkökulmien esiin tuonnista. Esimerkiksi oppikirjojen ja tehtäväkirjojen asiantuntija-artikkelit, opetustekstin ohien liitetyt kommenttilaatikot ja vaikkapa uutista kriittisesti avaavat esimerkit ovat merkkejä oppikirjadiskurssin muuttumisesta moniääniseksi.

Esitän seuraavaksi koosteen oppikirja-analyysistä ensin kunkin oppikirjasarjan kohdalta ja sitten tietoja yhdistäen. Uutisgenreä ja sen konventioita esitellään melko monipuolisesti Käsikirjassa (ks. liite 5, asetelma 1). Esimerkiksi uutisen rakenteeseen viitataan monessa kohdassa. Uutista käsitellään pääasiassa Kielitieto- ja Kirjoittaminen-kokonaisuuksissa. Yleisimmin uutinen esiintyy opetusteksteissä esimerkinomaisesti, ja viittaukset uutisgenreen jäävät vain maininnan tasolle. Kurssivihot syventävät uutisen käsittelyä. Kurssivihko 4:n uutistuottamistehtävässä uutisen kirjoittamista jopa opetetaan yksityiskohtaisin ohjein. Tutkimassani vuoden 2007 tekstitaidon kokeen kolmannessa tehtävässä on ollut erityisesti apua tuottamistehtävän lisäksi uutisen rakenteen ja kappaleiden käsittelystä, kirjoittajan näkökulman ja uutisen tyylin erittelystä sekä uutisen toimijoiden ja objektiivisuuden pohdinnasta.

LUKI-kirjasarjassa käsitellään uutista ja sen konventioita monipuolisesti (ks. liite 5, asetelma 2). Uutinen on esillä eniten neljännen kurssin opetusteksteissä, mutta myös ensimmäinen ja kolmas kurssi sisältävät uutiseen liittyviä osioita. Uutista käsitellään kirjasarjassa eniten opetustekstissä, mutta siihen liittyy myös useita tehtäviä. Opetustekstissä esitettyjä uutisgenreen liittyviä asioita havainnollistetaan uutisesimerkein. Kirjasarjaan sisältyy kaksi uutiseen liittyvää tuottamistehtävää. Uutisen kirjoittamista ei

92 Oppikirjoissa tarjolla olevat, tuotettavat ja tehtävien virikkeinä olevat tekstit voidaan luokitella esimerkiksi opetusteksteihin (esim. suorasanaiset opetustekstit ja tehtävänannot), kaunokirjallisiin teksteihin, mediateksteihin (esim. uutinen), visuaalisiin teksteihin (esim. kuvat ja kaaviot), yleisiin teksteihin (esim. kertomus) ja muihin teksteihin (Kauppinen, M. ym. 2008: 209).

kuitenkaan opeteta missään kohdassa. Tämän tutkimuksen keskiössä olevassa uutistehtävässä hyötyä voi ajatella olevan ainakin uutiseen liittyvistä tuottamistehtävistä ja tekstuaalisesta interventioista, uutisen toimijoiden ja objektiivisuuden pohdinnasta, uutisen rakenteen esittelystä, uutiseen liittyvän kirjoittajan äänen ja lukijaposition erittelystä ja uutiskriteerien käsittelystä.

Kivijalka-oppikirjasarjassa uutinen on esillä melko harvoin (ks. liite 5, asetelma 3). Uutista käsitellään pääasiassa työkirjan tehtävissä. Tutkimassani tekstitaidon kokeen uutistehtävässä hyötyä voisi ajatella olevan ainakin uutisen rakenteen ja tyylin käsitteystä sekä tuottamistehtävästä. Tarkasteltavista oppikirjasarjoista Kivijalka-sarjaan liittyy eniten tekstuaalisia interventioita. Se on toimiva tehtävätyyppi nimenomaan tekstilajin konventioiden havaitsemiseen ja harjoitteluun.

Ylioppilastekstejä 2006 -kokoelmassa ei suoraan mainita uutista. Yhdessä artikkelissa opastetaan kuitenkin tehtävänantojen tarkkaan lukemiseen, mikä pätee myös uutistuottamistehtävään. Mallikokeen tuottamistehtävän kommentteista on myös voinut olla hyötyä uutisen kirjoittamisessa. Käsikirja-sarjan Kurssivihko 8 ohjaa tekstien ja uutisenkin maailmaan Luukan artikkelin kautta. Tuottamistehtävään liittyvä ohjeistus on monipuolisempi kuin esimerkiksi äidinkielen kokeen määräysten ohje. (Ks. liite 5, asetelma 4.)

Vaikka uutinen on tullut kokelaille tutuksi erityisesti lukemisen tekstilajina jo perusasteelta ja arjesta, sitä käsitellään lukion oppikirjoissa siis edelleenkin melko monipuolisesti. Esitän seuraavassa kootusti oppikirjasarjojen annin. Uutinen esiintyy useimmin osana opetustekstiä eli kirjantekijöiden oppikirjaa varten kirjoittamaa tekstiä. Oppikirjasarjoissa (pääasiassa varsinaisissa oppikirjoissa) esiintyneet uutisgenreistä opetetut asiat on esitetty kootusti asetelmassa 3. Olen valinnut asetelmaan vain sellaisia asioita, joilla voi ajatella olevan merkitystä tarkastelemani tekstitaidon kokeen uutistuottamistehtävän kannalta. Asetelmassa sulkeisiin merkityt esiintymät tarkoittavat, että asiaa käsitellään oppikirjasarjassa hyvin vähän tai peiteltysti.

ASETELMA 3. Opetetut uutiseen liittyvät asiat ja niiden esiintyminen Käsikirjassa, LUKI:ssa ja Kivijalassa.

Opetettava asia	Käsikirja	LUKI	Kivijalka
uutisen rakenne	X	X	X
uutisen tyyli	X	(X)	X
uutisen "objektiivisuus"	X	X	X
kirjoittajan ääni	X	X	
uutisen konventioiden muuttuminen	X	X	
uutinen kertomuksena	X	X	
uutisen toimijat	X	X	
uutiskriteerit	(X)	X	
uutisen valinnat (näkökulma, valta)	X	X	
kriittinen uutisanalyysi		X	

Asetelmasta 3 havaitaan, että kaikissa tutkittavina olleissa oppikirjasarjoissa käsitellään jollain tavalla uutisen rakennetta ja asiatyylisyyttä sekä pohditaan uutisen objektiivisuutta. Kaikissa oppikirjoissa objektiivisuus todetaan uutistekstin tavoitteeksi mutta siihen pääseminen vaikeaksi, jopa mahdottomaksi. Uutisen rakenne esitellään jokaisessa oppikirjasarjassa samalla tavalla: uutisarvoisin eli tärkein asia on otsikossa ja tekstin alussa ja siitä edetään yksityiskohtiin. Uutisen lyhyistä kappaleista mainitaan kuitenkin vain Käsikirjassa. Uutisen tyylin todetaan olevan neutraalia asiatyylä. Uutisen kertomusluonteesta ja toimijoista kerrotaan Käsikirjassa ja LUKI:ssa. Perinteiset uutiskriteerit mainitaan vain LUKI:ssa; Käsikirjassa sivutaan iltapäivälehtien uutiskriteereitä. Sekä Käsikirjassa että LUKI:ssa puhutaan kirjoittajan äänestä ja uutisen konventioiden muuttumisesta. Kirjoittajan huomaamaton ääni ja uutiskonventioiden muuttuminen subjektiivisesta objektiiviseen suuntaan syventävät edellä mainittuja objektiivisuuden ja uutistyylin pohdintoja. Vielä enemmän uutisen objektiivisuuteen pureudutaan Käsikirjassa ja LUKI:ssa käsittelemällä uutisen valintoja, kirjoittajan näkökulman välittymistä ja uutisen valtaa. Pisimmälle kriittisessä tekstianalyysissä mennään LUKI:ssa, jossa pohditaan aihepiiriä laajimmin ja analysoidaan uutistekstiä kriittisen tekstintutkimuksen menetelmin. (Kriittistä kielen- ja tekstintutkimusta on tehnyt esim. Kalliokoski 1996a; Heikkinen 1999; Heikkinen 2002; Heikkinen 2007.)

Paikallislehden uutisen genrepiirteistä ei puhuta missään tarkastelun kohteena olleessa oppikirjassa (vrt. kokeen tehtävänanto s. 29, 110–111). LUKI-oppikirjan neljännen kurssiin liittyvässä tehtävässä ohjeistetaan poimimaan päivän lehdestä yksi paikallinen, valtakunnallinen ja kansainvälinen uutinen ja pohtimaan niitä vertaamalla, miksi eri ihmisryhmät lukevat uutiset eri tavoin ja miten eri tavalla tilanteessa läsnä olleet suhtautuisivat tilanteen uutisointiin (LUKI 2: 96). Tämä on ainoa paikallisuutiseen viittaava asia tarkastelemissani kirjasarjoissa.

Uutisgenreä ja sen konventioita käsitellään erityisesti LUKI:ssa ja Käsikirjassa monipuolisesti. Jos peilataan kaikkien tarkastelussa olleiden oppikirjasarjojen antia tekstitaidon kokeen uutistuottamistehtävän vaatimuksiin, voidaan todeta, että uutisen skeeman käsittely on hyvä pohja tehtävän suorittamiseen, samoin kuin objektiivisuuden ja tyylin pohdinta. Uutistyyliä, joka on tässä tutkimuksessa uutisdiskurssin ominaisuus, käsitellään kirjoissa kuitenkin hyvin vähän ja pintapuolisesti, lähinnä maininnan tasolla, joten esimerkiksi sellaiset tässä tutkimuksessa olennaiset seikat kuin henkilön nimen, sairauden tai kuoleman mainitsemisen korrektiuseritiedot uutistekstissä eivät tule ilmi oppikirjoista. Perinteisiä uutiskysymyksiä (ks. s. 65) ei käsitellä missään oppikirjassa.

Uutiseen liittyviä erilaisia tehtäviä ja uutisesimerkkejä esiintyy jokaisessa oppikirjasarjassa. Esitän tehtävätyypit ja esimerkit asetelmassa 4.

ASETELMA 4. Uutiseen liittyvät tehtävätyypit ja esimerkit ja niiden esiintyminen Käsikirjassa, LUKI:ssa ja Kivijalassa.

Uutiseen liittyvät tehtävätyypit ja esimerkit	Käsikirja	LUKI	Kivijalka
tuottamistehtävä	X	X	X
uutistehtävä	X	X	X
uutisesimerkki		X	
interventio		X	X

Tuottamistehtävä eli uutisen tai sen osan kirjoittamiseen ohjaava tehtävä on jokaisessa oppikirjasarjassa (ks. asetelma 4). Käsikirjassa uutinen ohjeistetaan kirjoittamaan kahteen eri lehteen, LUKI:ssa laaditaan erisävyisiä uutisotsikoita ja kirjoitetaan uutinen pareittain ja Kivijalassa kirjoitetaan ryhmässä kolme pientä uutista novellissa esitetystä, päähenkilöön liittyvästä tilanteesta. Näistä uutistuottamistehtävistä vain Käsikirjan Kurssivihko 4:n tehtävässä annetaan selvät ohjeet uutisen kirjoittamisesta. Muiden kirjasarjojen tehtävissä uutisen tai uutisotsikon kirjoittamiseen ei opasteta. Toisaalta Kivijalan uutistuottamistehtävä on samantyyppinen kuin tekstitaidon kokeen tehtävä: molemmissa uutinen luodaan fiktiivisen tekstin pohjalta. Erityisesti Käsikirjan uutistuottamistehtävä ja LUKIn uutisotsikkotehtävä ohjaavat analyttiseen, jopa kriittiseen toimintaan: molemmissa tehtävissä pitää pohtia faktojen valinnan vaikutusta uutisen tai otsikon sävyyn. LUKI-kirjan toisessa tuottamistehtävässä kirjoitetaan pareittain nopeaan tahtiin erilaisia tekstilajeja. Tehtävä toimii johdattajana ja virittäjänä tekstityyppien ja -lajien käsittelyyn. Kivijalan tuottamistehtävä on yksi tehtäväkirjan pienistä kirjoitustehtävistä, ja sen tavoite voi olla opettajan valitseman näkökulman mukaan esimerkiksi uutisgenren havainnollistaminen tai vain puhetehtävän materiaalina oleminen.

Uutistehtäviä eli uutisen lukemiseen ja analysointiin ohjaavia tehtäviä on jokaisessa oppikirjasarjassa (ks. asetelma 4). Eniten uutistehtäviä on LUKI:ssa, jossa uutisgenreä käsitellään tehtävien avulla monipuolisesti: opiskelija esimerkiksi analysoi uutisen kertomuksia ja toimijoita, pohtii uutisen konventioiden muuttumista, analysoi tv-uutista lähdekriittisesti, vertailee uutisia lukijaposition kannalta ja harjoittelee uutisen kriittistä analyysiä. Käsikirjan Kurssivihko 9:n uutistehtävä liittyy uutisen puolueellisuuteen ja ohjaa kriittiseen uutisen lukemiseen. Molemmat Kivijalan uutistehtävät liittyvät uutisgenren konventioihin: uutistyöhön liittyvien pohjatekstien, kuten pelastajan haastattelun ja silminnäkijän kuvauksen kirjoittaminen havainnollistavat uutisen moniäänisyyttä, ja eri tekstilajien esittely ryhmässä antaa tietoa uutisen ja muiden tekstilajien yhtäläisyyksistä ja eroista.

Uutisesimerkkejä esiintyy asetelman 4 perusteella vain LUKI:ssa. Ne ohjaavat analyttiseen, osin kriittiseenkin toimintaan, koska uutista tarkastellaan esimerkkeinä opetustekstissä juuri kerrotusta uutiseen liittyvästä asiasta. Kurssiin 3 sisältyvä uutiskatkelma ja sen vieressä olevat tarkentavat kysymykset toimivat esimerkkinä siitä, miten yksittäinenkin uutinen on osa jatkuvaa uutiskertomusta, joten siinä ei aina toteudu eksplisiittisyyden vaatimus. Neljännellä kurssilla autenttinen uutinen luetaan ja analysoidaan kriittisen lingvistikon silmin ja kuvin ja tekstein esitettyä televisiouutista lähesytään lähdekriittisesti ja analyttisesti.

Tekstuaalisia interventioita eli tehtäviä, joissa uutisesta tai sen osasta muokataan jollain tavalla toisenlainen esimerkiksi tekstin genreä tai tyyliä muuttamalla, on asetelman 4 mukaan sekä LUKI:ssa että Kivijalassa. Molemmissa oppikirjoissa on tehtävä, jossa uutisesta pitää muokata kertomuksia, joissa on kaikissa erityyppinen kertoja. Kivijalassa on tämän lisäksi myös tehtävä, jossa uutinen muutetaan kahdeksi eri tekstilajiksi (tekstilajimuunnos), ja Kielenhuollon kivijalassa esimerkiksi uutisesta voi muokata jonkin toisen tekstilajin tai muuntaa muuten tekstiä. Tekstuaalinen interventio ohjaa analyttiseen toimintaan, koska tekstiä jollain tavalla muokkaamalla ja muuntamalla joutuu ensin pohtimaan tarkasti alkuperäisen tekstin konventioita ja rakennetta. Tässä mielessä erityisesti Kivijalan tekstilajimuunnostehtävä on hyödyllinen uutistehtävän kannalta.

Jos tarkastelee edellä käsiteltyjä lukion oppikirjasarjoja niiden implikoiman kirjoittamiskäsityksen näkökulmasta, voi todeta, että kaikki luvussa 1.3 esitetyt tavat ovat jollain tavalla esillä. En ole analysoinut oppikirjasarjoja tarkasti tästä näkökulmasta, vaan esitän tässä huomioita uutisanalyysini pohjalta ja sivutuotteena. Kaikissa sarjoissa kirjoittamista lähestytään taitona esimerkiksi oikeinkirjoitusohjeiden muodossa, luovuutena esimerkiksi puhumalla kirjoittajan äänestä ja valinnoista, prosessina esimerkiksi ohjaamalla tekstin jäsentämiseen ja muokkaamiseen ja sosiaalisena, jopa sosiopoliittisena toimintana käsittelemällä uutista kriittisen lingvistiikan keinoin ja kontekstissaan. Genrepedagogisia lähestymistapoja eli tekstilajin tuottamiseen ohjaavia tehtäviä on oppikirjasarjoissa vähän, ja ne liittyvät pääasiassa ylioppilaskokeen oletuksenmukaisten tekstilajien harjoitteluun ja kirjoittamiseen. Tekstuaaliseen interventioon ohjaavat tehtävät ovat tästä poikkeus. On kuitenkin huomattava, että esimerkiksi uutisen rakenteen, tyylin ja kirjoittajan äänen analysointiin ohjaavat tehtävät ja oppikirjatekstit voi nähdä genrepedagogisen lähestymistavan ilmentymänä, koska tekstilajin tuottamista edeltää lähestymistavan mukaan usein tekstianalyysi, jossa perehdytään tietyn genren konventioihin sen tyypillisessä kontekstissa (ks. luku 1.3).

4.4.4 Uutinen uudemmissa lukion oppikirjoissa

Vaikka tämän tutkimuksen uutistekstien kirjoittajat noudattivatkin vuoden 1994 opetussuunnitelmaa ja käyttivät sen pohjalta tehtyjä oppikirjoja, käsittelen lyhyesti uutistehtävää vuoden 2003 opetussuunnitelman mukaisten äidinkielen ja kirjallisuuden oppikirjojen näkökulmasta (oppikirjojen esittely ks. Tiuraniemi 2010: 45–46).⁹³ Tekstitaitojen opettamisen merkitys on korostunut vuoden 2007 ylioppilastutkinnon uudistuksen myötä, mikä näkyy selvästi vuoden 2003 opetussuunnitelman mukaisissa lukion mutta myös peruskoulun oppikirjoissa (Juvonen 2008; Tillander 2008). Tekstitaidon kokeen vaikutus näkyy jo kaikkien lukion oppikirjojen takakansissa ja esipuheissa, joissa jokaisessa mainitaan tekstitaidot. Tekstitaitoihin kuuluvia sisältöjä ja peruskäsitteitä, esimerkiksi tekstilajia ja tekstityyppiä, käsitellään pääasiassa ensimmäisellä, toisella ja neljännellä lukiokurssilla kaikissa oppikirjoissa. (Tiuraniemi 2010: 47–48.) Esimerkiksi käsite tekstilaji määritellään Juvosen (2008: 469) mukaan kaikissa lukion oppikirjoissa samalla tavalla: tekstit voidaan ryhmitellä tekstilajeihin tavoitteidensa ja ominaispiirteidensä perusteella. Tekstilajeilla tarkoitetaan kuitenkin oppikirjoissa lähinnä staattisia, kirjoitettuja asiategstejä, ei esimerkiksi laajan tekstikäsityksen mukaisesti dynaamisempia tekstimaailmoja. Kaikissa kirjasarjoissa mainitaan tekstilajikategorioiden häilyvistä rajoista ja tekstilajien muuttuvuudesta. Tekstilajien opetuksessa käytetään pääasiassa prototyyppisiä esimerkiksi taulukoissa. Jokainen kirjasarja esittelee tekstityypit. (Mp.)

Kaikissa vuoden 2003 opetussuunnitelman mukaisissa lukion äidinkielen ja kirjallisuuden oppikirjoissa mainitaan uutinen (Juvonen 2008: 469; Vigren 2008: 74; Tiuraniemi 2010). Uutinen määritellään jokaisessa oppikirjassa tekstilajiksi, joka pyrkii objektiivisuuteen (Tiuraniemi 2010: 67–68). Nykyuutisen rakenne esitellään kahdessa oppikirjasarjassa. Yhdessä oppikirjassa uutista käsitellään vain sivuten, ja Johanna

93 Oppikirjat ovat Äidinkieli ja kirjallisuus, Käsikirja (Mikkola ym. 2009), Kieli ja tekstit (Aalto ym. 2008/2009), Piste (Hiidenmaa ym. 2006/2007) ja Lähde (Berg ym. 2006). En viittaa tässä suoraan oppikirjoihin.

Tiuraniemen mukaan sarjan tekijät ovat mahdollisesti olettaneet, että opiskelijalla on perustiedot uutisesta jo ennestään. (Mt.: 59–60, 67–68.) Oppikirjoissa neuvotaan Juvosen (2008: 469) mukaan yksityiskohtaisesti, miten koulun tekstilajeja laaditaan: esimerkiksi asiatekstin suunnittelemisesta ja kirjoittamisesta sekä päättökokeesta annetaan runsaasti ohjeita ja erilaisia tehtäviä. Erityisesti havainnollistetaan essee- ja analyysityyppistä koulukirjoittamista; vain yhdessä oppikirjassa annetaan useita esimerkkejä tekstitaidon vastausteksteistä. (Mp.) Uutisen kirjoittamista ei ohjeisteta (Vigren 2008: 77). Minna Vigren (2008: 82) toteaa lukion äidinkielen oppikirjoja mediakasvattajina käsittelevässä pro gradu -työssään, ettei äidinkieli anna valmiuksia varsinaisiin omiin mediatuotantoihin, vaikka lukiokoulutuksen tavoitteena on kasvattaa opiskelijoista aktiivisia mediayhteiskunnan kansalaisia.

4.5 Uutinen koetilanteen teksteissä

Äidinkielen ylioppilaskokeen kirjoitustapahtuma on tarkasti säädelty ja valvottu. Koe alkaa valtakunnallisesti samaan aikaan, ja koeaika on tasan kuusi tuntia. Koepaperien ulkoasusta on tarkat ohjeet: riittävän hyvälaatuisessa paperissa pitää olla kohtuullinen marginaali ja 9 tai 10 millimetrin ruudutus. Paperiin kirjoitetaan joka riville, ja koepaperissa pitää olla koulun numero ja nimi painettuna tai leimattuna, kokelaan numero ja nimikirjoitus sekä nimen selvennös. Ohjeita annetaan myös käsialasta, kokeessa käytettävistä kynistä, tekstin ulkoasusta ja kielestä. Tekstitaidon vastaukseen liittyvissä ohjeissa kerrotaan, että vastauksen sopiva pituus on 1–2 sivua, että uusi vastaus on aloitettava uudelta konseptipaperin sivulta ja että vastaukset on kirjoitettava lyijykynällä, jonka jälki on vaivattomasti luettavissa (ÄKM: 2–3.) Uutisteksteihin liittyvistä konteksteista koetilanteessa risteytyvät sosiokulttuurinen, tilanteinen sekä intertekstuaalinen konteksti (ks. luku 4.1). Ylioppilaskokeeseen osallistuvan kokelaan ja ylioppilastutkintolautakunnan välillä käydään institutionaalista, yksisuuntaista kommunikaatiota, joka ei ole tasa-arvoista: lautakunnalla on enemmän asiantuntemusta ja valtaa päättää kokeesta koskevista asioista kuin toisinpäin.

4.5.1 Tehtävänanto

Äidinkielen ylioppilaskokeessa tehtävänannolla on tärkeä merkitys: se määrittää kirjoittajan liikkumatilan ja sen noudattaminen on tärkeä arviointiperuste (ks. esim. Makkonen-Craig 2010: 209; ÄKM). Tehtävänanto luo uutistekstille kuvitellun kontekstin vastaanottajineen ja tavoitteineen (ks. myös Juvonen 2004: 17). Tehtävänanto on osa uutistekstien tilanteista, intertekstuaalista sekä sosiokulttuurista kontekstia ja ylioppilaskokeen traditiota (ks. luku 4.1). Tehtävänannot ovat osana laajaa tekstiverkostoa, johon kuuluvat esimerkiksi koetilanteessa läsnä olevat tekstit, yhteiskunnan säätelytekstit sekä aiemmat tehtävänannot, oppikirjat ja kirjoitelmat (Makkonen-Craig 2008: 213–216, erityisesti kuvio 1 s. 213; ks. myös genreketjun käsite s. 49).

Tehtävänannot ovat moneen muuhun genreen verrattuna melko suppeita: ne käsittävät tyypillisesti vain 1–3 riviä ja muodostuvat muutamasta virkkeestä. Tiiviys ei tee genrestä kuitenkaan mitätöntä: tehtävänannot ovat asiantuntijoiden laatimia, tarkkaan hiottuja ja valmisteltuja tekstejä, joissa jokaisella sanalla katsotaan olevan mer-

kitystä. Genrellä on laaja muukin lukijakunta kuin varsinainen kohderyhmä: tehtävän laatijoiden, kokelaiden, opettajien ja sensoreiden lisäksi tehtävänantoja lukevat ja kommentoivat useasti myös media ja sitä seuraava yleisö, erityisesti kokelaiden sukulaiset. (Ks. myös Makkonen-Craig 2008: 209, 212–213.)

Tekstitaidon kokeessa on esiintynyt erilaisia taitoja mittaavia tehtäviä, joita voi ryhmitellä monella tavalla. Abi Äidinkieli -oppi- ja harjoituskirjassa (Kuohukoski & Löfberg 2008) esitellään viisi tekstitaidon kokeen yleisintä tehtävätyyppiä pääasiassa instruktioverbin perusteella jaoteltuina. Ensimmäisen tekstitaidon kokeen tehtävät (ks. s. 29) edustavat kaikkia viittä tyyppiä. Päätelytehtävässä käsketään päättämään pohjatekstin perusteella jotain, esimerkiksi millainen joku tekstin henkilö on ja miksi (tehtävä 1). Analyysitehtävässä eritellään jotain pohjatekstin osaa, esimerkiksi tekstin kertojaa, keinoja, retoriikkaa, argumentaatiota tai tyyliä (tehtävä 2). Vertailutehtävä nimensä mukaisesti odottaa kahden tai useamman asian vertailua esimerkiksi analysoiden tai päätellen (tehtävä 5). Pohdintatehtävä antaa hieman enemmän tilaa kirjoittajan omille näkemyksille kuin päätelytehtävä (tehtävä 4). Soveltamis- eli tuottamistehtävälle on tyypillistä, että kirjoittajaa pyydetään kirjoittamaan tavallisen vastaustekstin sijaan jokin muu tekstilaji (tehtävä 3).⁹⁴ Soveltamistehtävässä lähtökohtana on, että tehtävänannossa pyydetty tekstilaji on kirjoittajalle tuttu. Tehtävä vaatii kirjoittajalta pohjatekstin tarkkaa lukemista ja analysoimista, jotta hän osaa suunnata oman tekstinsä oikein. (Mt.: 50–51.)⁹⁵

Kevään 2007 tekstitaidon kokeen kolmanteen tehtävään liittyvä tehtävänanto oli tarkasti rajattu tuottamistehtävätyyppi, jossa kokelaiden piti tuottaa 200–250 sanan uutinen Siklaxin paikallislehteen fiktiivisessä tekstissä kuvattujen tapahtumien pohjalta. Aineistona oli katkelma Sundin romaanin (1998) alusta. Tehtävänanto on seuraava: ”Kirjoita romaanin alussa kuvatusta tapahtumasta uutinen Siklaxin paikallislehteen. Uutisen tulee olla määrämittainen, 200–250 sanaa. (Merkitse sanamäärä uutistekstisi perään.)” (TT2007: 1; ks. liite 1.)

Makkonen-Craig (2008) on tutkinut vuoden 1994 opetussuunnitelmaan pohjautuvan äidinkielen ylioppilaskokeen tehtävänantojen (v. 2003–2006) funktionaalisia jaksoja ja yleisiä skeemoja. Hän ei ole tutkinut tekstitaidon kokeen tehtävänantoja, joten huomiot niistä ovat omiani. Tehtävänannon kielellinen ydin on instruktio eli kirjoitusohje. Entisen aineistokokeen ja nykyisen tekstitaidon kokeen tehtävänannon sisään on aina upotettu intertekstuaalinen viittaus pohjatekstiin, jota voi kutsua kiinnitykseksi oheistekstiin. Instruktio ja kiinnitys oheistekstiin ovat tehtävänannon kaksi pakollista funktionaalista jaksoa. Kolmas mutta ei pakollinen funktionaalinen jakso, jota tehtävänannoissa tavataan, on yleinen kantaa ottava väite. (Mt.: 220–221.) Tekstitaidon kokeen kolmannen tehtävänannon skeema on siis instruktio + kiinnitys oheistekstiin + lisäinstruktio (sanamääräohje). Lisäinstruktioita ei ole esiintynyt aineistokokeen tehtävänannoissa, se on oma muotoiluni. Instruktio tehdään kokeen kolmannessa tehtävässä käyttämällä imperatiivimuotoista kehotusta (*kirjoita*). Se on yleisin tapa myös tehtävänannoissa vuo-

94 Tuottamistehtävien haasteita ja mahdollisuuksia käsittelevät esimerkiksi Kiiski (2009) ja Valtonen (2011b).

95 Tehtävätyypit voidaan tiivistää myös esimerkiksi seuraavasti: vaikuttamaan pyrkivän tekstin erittely, kaunokirjallisuuden erittely, tekstikokonaisuuden erittely, kielen, tyylin tai sävyn erittely ja tuottotehtävät (Ilkäläinen 2009: 103).

sina 2003–2006 (mt.: 220). Ainakaan ensimmäisen tekstitaidon kokeen tehtävänannot eivät sisällöltään tai muodoltaan poikenneet perinteisestä tehtävänantojen formaatista, vaikka Makkonen-Craig näin esittääkin (ks. mt.: 228).

Uutistuottamistehtävään liittyvän tehtävänannon rajaukset kohdistuivat neljään asiaan:

1. Vastauksen tekstilaji on uutinen.
2. Uutisen pitää ilmestyä Siklaxin paikallislehdessä.
3. Uutisen tulee olla määrämittainen, 200–250 sanaa.
4. Uutinen täytyy kirjoittaa fiktiivisen tekstikatkelman pohjalta.

Tehtävänanto tuo kokelaan ulottuville uutistekstilajin vastaustekstin genren sijaan. Kokelaan on osattava kirjoittaa tehtävänannon kontekstin mukaisesti, mutta samalla hänen täytyy huomioida myös kirjoituksensa koeluonne. Tehtävänannon noudattaminen on arvosteluperuste myös tuottamistehtävässä. Äidinkielen kokeen määräyksen mukaan kokelaan on käsiteltävä aineistoa tehtävänannon määräämällä tavalla, ja ansiokkaassa vastauksessa täytyy olla tehtävänannon kannalta olennaisia tietoja. Määräykseen sisältyvässä eritasoisten suoritusten tuntomerkeissä mainitaan aina ensimmäisenä tehtävänanto ja sen noudattamisen vaikutus kyseiseen pistemäärään. Tekstitaidon kokeen vastauksesta voi esimerkiksi saada nolla pistettä, jos vastaus ei täytä tehtävänantoa eli kokelas on käsittänyt tehtävän väärin. Kuuden pisteen vastaus taas täyttää tehtävänannon erinomaisesti. (ÄKM: 4–6; ks. liite 2.) Tästä syystä hypoteesini on, että kaikkia neljää tehtävänannossa esitettyä rajausta täytyy noudattaa, mikäli tavoittelee parhaita pistemääriä. Käsitelen uutistuottamistehtävään liittyviä, edellä mainittuja rajauksia tiivistystyylillä toisaalla (Valtonen 2011b: 357–358). Tässä tutkimuksessa palaan rajauksiin laajasti pääaineiston käsittelyluvuissa: ensimmäistä rajausta käsitelen kaikissa analyysiluvuissa (6–9), toista erityisesti luvussa 8.3, kolmatta luvussa 7.8 ja neljättä kaikkien analyysilukujen lisäksi esimerkiksi luvussa 9.1.

4.5.2 Pohjateksti: Lars Sundin romaanikatkelman uutisaines

Tekstitaidon kokeen kolmannen tehtävän aineistona on katkelma Sundin romaanista Puodinpitäjän poika (1998: 9–15, suomentanut Kaarina Sonck: ks. liite 1). Kokeen ensimmäinen ja toinen tehtävä liittyvät samaan pohjatekstiin. Pohjateksti on tärkein osa uutistekstien intertekstuaalista kontekstia (ks. luku 4.1). Romaanikatkelma kuvaa Otto Näs -nimisen vanhuksen hurjaa pakoa vaasalaisesta vanhainkodista kohti entistä kotiseutuaan Siklaxia.⁹⁶ Apurinaan hänellä on veljenpoika Carl-Johan Holm, joka esiintyy katkelmassa myös kertojana. Romaanikatkelmassa leikitään kaikkietävän kertojan konventioilla (ks. myös Ojajarvi 2005: 32–35).⁹⁷ Romaanin alkunäytöksessä kuvattu hätkähdyttävä tapahtumaketju alkaa, kun muutamat vanhukset ja vanhainkodin hoitaja rouva Finne ovat televisiohuoneessa syömässä mansikkakakkua ja katsomassa Dallas-sarjaa. Vanhainkodin televisiohuoneessa tapahtunut välikohtaus on kronologisesti esitettynä

⁹⁶ Siklax on Sundin keksimä kylän nimi.

⁹⁷ Kouki (2009) on tutkinut kertoja-käsitteen ongelmallisuutta kyseisessä tehtävässä.

seuraava: Näs seisoo airon kanssa televisiohuoneen ovella → Näs juoksee huoneeseen → Näs rikkoo television ruudun suojalasin → televisio putoaa lattialle ja menee rikki → Näs huitoo airollaan → televisiosta nousevat liekit sytyttävät läheiset verhot tuleen → Näs kaataa kahvipöydän → Näs pakenee airon kanssa huoneesta ulkona odottavaan autoon. (TT2007: 2–4; ks. liite 1.) Esitän asetelmassa 9 (s. 206) pohjatekstin tapahtumien kronologisen etenemisen kappaleittain.

Lähestyn tässä pohjatekstin uutisainesta äidinkielen opettajille suunnatuissa arviointiohjeissa (AO2007; ks. s. 39) esitettyjen uutiskysymysten ja niiden vastausten avulla, koska arviointiohjeet koetaan tärkeiksi ja tarpeellisiksi opettajan apuneuvoiksi ja niitä käytetään äidinkielen opettajien mukaan tekstitaidon kokeen vastausten arvioinnissa enemmän tai vähemmän (ÄOK). Ohjeet ovat myös sensorien tekemän lopullisen arvioinnin taustalla, tosin ohjeita voidaan tarkentaa ja muuttaa sensorikokouksessa. Erityisesti kysymysten *mitä tapahtui* ja *millä seurauksella* vastauksista käy ilmi vanhainkodin vaaratilanne, jota uutistoimittajat pitivät pohjatekstin uutisarvoisimpana asiana (UT).

Mitä tapahtui? Vanhus rikkoi airolla vanhainkodin television, aiheutti tulipalon ja pakeni itse paikalta. Kahvipöytä kaatui. Joku on mahdollisesti voinut nähdä pakoauton (punainen Volkswagen Golf Avis [!]) vanhainkodin ulkopuolella. Vanhus pakeni edellä mainitulla autolla airo mukanaan.

Missä? Vaasassa yksityisessä vanhainkodissa, jota kutsutaan myös Porvarikodiksi. Televisiohuoneessa.

Milloin? Lauantai-iltana kello 22.

Kuka? 94-vuotias vanhus (Otto Näs), paikkakuntalainen.

Miten? Vanhus hyökkäsi television kimppuun. Televisio räjähti ja syttyi palamaan. Palohälyttimet huusivat savun takia.

Millä seurauksella? Yksi ihminen loukkaantui, muut vanhukset säikähtivät, tulipalo saatiin hallintaan eikä se levinnyt laajalle. Vanhainkodin taloudelliset menetykset ja vanhusten henkiset kärsimykset voi ottaa esiin.

Miksi? Motiivia voi arvella; motiivina voi olla esimerkiksi se, että vanhus haluaa nähdä kotiseutunsa Siklaxin vielä kerran ja päättää elämänsä ”suureen tyyliin”. Motiivia voi etsiä myös Oton seikkailunhaluisesta persoonasta ja paon systemaattisesta suunnittelusta sekä Oton arvomaailman ja poroporvarillisen ympäristön ristiriidasta. (AO2007.)

Arviointiohjeiden mukaan pohjatekstin kuvaama tapahtuma on paikallinen (AO2007), mutta näin ei ole: vanhainkoti sijaitsee Vaasassa, mutta uutinen pitää kirjoittaa Siklaxin paikallislehteen. Huomionarvoista onkin pohtia, miksi Vaasassa tapahtuvasta vanhainkodin välikohtauksesta kirjoitettaisiin Siklaxin paikallislehdessä (ks. myös luvut 8.1.1 ja 8.3). Arviointiohjeissa ei oteta kantaa julkaisukynnyksen ylitykseen Siklaxin paikallislehdessä (AO2007). Uutiskynnys voisi ylittyä, jos vanhainkodin vaaratilanne nostetaan jutussa esiin, vaaratilanteen lisäksi Näsin oletetaan olevan tunnettu ihminen Siklaxissa tai Näsin pako suuntautuu Siklaxin seudulle ja uutinen sisältää etsintäkuulutuksen. Pohjatekstin perusteella ei kuitenkaan voi varmasti päätellä, että Otto Näs olisi erityisen tunnettu hahmo Siklaxissa. Näsiä mainitaan, että hän on asunut koko elämänsä Sik-

laxissa lukuun ottamatta kymmentä vuotta Amerikassa 1930-luvulla. Katkelman alussa kuvataan Näsin kuvitteellisia hautajaisia ja luetellaan arvokasta hautajaisväkeä, mutta tekstistä ei voi suoraan sanoa, liittyykö paikkakunnan tunnettu väki Ottoon vai hänen tyttärensä:

Tästä syntyi tietenkin skandaali, joka jätti ruman tahran hänen jälkimaineeseensa ja murskasi äitini toiveet juhlallisista ja arvokkaista hautajaisista Siklaxin kirkossa, johon kokoontuisivat suremaan suku täysilukuisena sekä liiketuttavat, politiikan ja hallinnon väkeä, muutama äidinisän vanha lentäjäystävä ja kenties liikenneministerikin – eteläpohjalainen ja äitini hyvä ystävä. (TT2007: 2.)

4.5.3 Oheistekstit: yleinen ohje, muut tehtävänannot ja aineistot

Tekstitaidon kokeessa olevat oheistekstit eli kokeen yleinen ohje, muut tehtävänannot ja aineistot ovat osa uutisteksteihin vaikuttavaa tilannekontekstia (ks. luku 4.1). Ylioppilaskokeen tehtävänannot ja niihin kirjoitetut vastaukset ovat intertekstuaalisessa suhteessa koepaperissa olevaan ohjeeseen (ks. genreketjun käsite s. 49). Tekstitaidon kokeeseen liittyvä yleinen ohje on seuraava:

Tehtävät liittyvät oheiseen aineistoon. **Valitse viidestä tehtävästä kolme.** Tehtävät arvostellaan pistein 0–6. Vastausta kirjoittaessasi voit lähteä siitä, että lukija tuntee aineiston. Vastauksen sopiva pituus on 1–2 sivua. Aloita jokainen vastaus uudelta sivulta. **Anna kullekin vastaustekstillesi otsikko.** Merkitse otsikon eteen myös tehtävän numero. Vastausten tulee olla selvästi ja siististi kirjoitettuja, mutta niitä ei tarvitse kirjoittaa puhtaaksi kuulakynällä tai musteella. (TT2007: 1; lihavoinnit ovat ylioppilastutkintolautakunnan.)

Äidinkielen ylioppilaskokeen yleinen ohje määrittää kaikkia tehtävänantoja (myös Makkonen-Craig 2008: 215). Se tuli äidinkielen ylioppilaskokeeseen keväällä 2000. Tekstitaidon kokeen yleinen ohje esiintyi keväällä 2007 virallisesti ensimmäistä kertaa. Saman vuoden syksyllä ohjetta vielä tarkennettiin nykyiseen muotoonsa: ” – – että lukija tuntee aineiston. Vastauksessa esitetyt havainnot, väitteet ja tulkinnat tulee kuitenkin perustella aineiston avulla.” (Äidinkieli I, Tekstitaidon koe: 1; alleviivaus minun). Lisäys on perusteltu: ensimmäisessä tekstitaidon kokeessa havaittiin, että päätelmien perusteleva tekstihavainnointi oli kokelaille vaikeaa tai unohtui kokonaan (esim. Sinko 2008: 149). Uutistehtävään vastanneita kokelaita tekstitaidon kokeen yleinen ohje on auttanut ainakin vastauksen ulkoisissa seikoissa. Vastauksen pituuden määrittely 1–2 sivuksi on kuitenkin ristiriitainen verrattuna uutistehtävän tehtävänantoon, jossa annetaan tarkka sanamäärävaatimus.

Kevään 2007 tekstitaidon kokeessa olleet muut tehtävänannot (ks. s. 29) ja niihin vastaaminen ovat voineet vaikuttaa uutistuottamistehtävään. Tehtävänannoista erityisesti ensimmäinen, joka liittyy samaan pohjatekstiin, on mahdollisesti auttanut kolmannen tehtävään vastaamisessa, mikäli kokelas on valinnut vastattavakseen molemmat tehtävät. Ensimmäisessä tehtävänannossa käsketään pohtimaan, miksi Otto Näs pakeni vanhainkodista. Käsittelen ensimmäisen tehtävänannon mahdollista vaikutusta pää-

aineiston uutisteksteihin luvussa 7.5. Toinen tehtävänanto, joka liittyy Sundin romaani-katkelman kertojaratkaisuun, on myös voinut vaikuttaa kolmanteen tehtävään kirjoitet-tavaan vastaukseen (ks. luku 8.2.2).

Romaanikatkelman lisäksi tekstitaidon kokeessa oli muitakin pohjatekstejä. Nel-jännän ja viidennen tehtävän aineistona oli kaksi VR:n Helsingin makasiinien levotto-muuksiin ja paloon keväällä 2006 liittyvää tekstiä: uutinen ja uutisreportaasi sekä niihin liittyvät uutiskuvat⁹⁸ (Turun Sanomat 2.5.2006; Soininen: HS 3.5.2006) ja Karlssonin samaan aiheeseen liittyvä pilapiirros (Karlsson 2006). Kokeessa on siis ollut kokelaille avuksi uutisen ”malli”, josta ainakin helposti havaittavia rakenteeseen liittyviä asioita ovat otsikointi, väliotsikko, kuva, kuvateksti ja lyhyet kappaleet. Uutinen on myös suun-nilleen samanniminen kuin kolmannessa tehtävässä vaadittu uutinen. Paikallislehden pikku-uutisesta ei kuitenkaan ole kysymys, ja Turun Sanomien uutisen objektiivinen tyylikin on melko kyseenalainen. Uutisreportaasi on otsikoinniltaan ja rakenteeltaan erilainen kuin perusuutinen. Oheistekstit luovat täten omanlaisensa intertekstuaalisen kontekstin.

4.6 Kokoavaa tarkastelua uutisgenrestä kokelaiden resurssina

Olen tässä kokonaisuudessa tarkastellut aineistoni uutisteksteihin liittyviä monenlaisia konteksteja, jotka linkittyvät vahvasti toisiinsa. Fokuksena eli tarkastelupisteenä on laji-konteksti, koska tarkastelen uutistekstien konteksteja koko ajan uutisgenren ja -diskurs-sin näkökulmasta. Lajikontekstin kanssa risteytyvät sosiokulttuurinen konteksti, jonka jaottelen edelleen yhteisölliseen ja institutionaaliseen kontekstiin, tilannekonteksti, intertekstuaalinen konteksti ja tekstin sisäinen konteksti (ks. kuvio 4 s. 86). Viimeksi mai-nittua analysoin pääosin seuraavassa kokonaisuudessa Vastausten uutismaisuus (III).

Nuoret kohtaavat uutisia jo ennen lukiota sekä koulussa että vapaa-aikana (ks. luku 4.2). Voi olettaa, että oppilailla on jonkinlainen käsitys ja taju uutisgenrestä ja sen konventioista perusasteen jälkeen. Lukioikäiset nuoret ovat varsin aktiivisia sanomaleh-den lukijoita. Laajan lukiolaisten tekstimaisemia tutkineen Kielitaidon kirjo -hankkeen tulosten mukaan lähes kaikkien lukiolaisten miltei päivittäin toistuvana tapana on tilat-tujen sanomalehtien lukeminen tai vähintäänkin silmäily (ks. luku 4.4.1). Sanomalehtien läsnäolo suomalaisten nuorten elämässä ja lehtien lukemisen yleisyys on nähdäkseni yksi merkittävä taustatekijä lukiolaisten uutisgenren tajun muotoutumisessa. Palaan tähän luvussa 9.3. Lukio-opetuksen taustalla olevissa opetussuunnitelmissa (1994 ja 2003) ei mainita uutisgenreä, mutta vuoden 2003 opetussuunnitelmaan sisältyvän Vies-tintä ja mediaosaaminen -kokonaisuuden voi ajatella edellyttävän mediatekstien kuten uutisen käsittelyä monessakin oppiaineessa. Tämän tutkimuksen kokelaat noudattivat kuitenkin vuoden 1994 opetussuunnitelmaa, joten heidän kohdallaan viestintäpainotus ei ole vielä todentunut ainakaan opetussuunnitelman esittämällä tavalla. Lukion oma, koulukohtainen opetussuunnitelma on kuitenkin voinut mahdollistaa opiskelijan osallis-tumisen jollekin syventävälle tai soveltavalle mediakurssille. (Luku 4.3.)

98 Sanomalehdessä kuva (tässä valokuva) ja kuvateksti muodostavat yhdessä uutiskuvan (Heikkilä 2006: 261).

Lukiolain, opetussuunnitelman ja koulukohtaisen opetussuunnitelman lisäksi ylioppilastutkinto ohjaa osaltaan lukio-opetusta ja asettaa pedagogisia tavoitteita opetukseen ja opettajalle (Lukiopedagogiikka 2009: 18, 47). Lukion opetussuunnitelmassa ei nimetä ylioppilaskokeessa kirjoitettavia genrejä eikä oteta kantaa siihen, minkälaisen tekstilajien kirjoittamista lukiossa pitäisi harjoitella. Opetussuunnitelman lähestymistapa liittyy siis laajemmin yleisen kirjoitustaidon kehittämiseen kuin tiettyjen tekstilajien konventioiden harjoittamiseen. Opetussuunnitelmista ja äidinkielen kokeen määräyksistä välittyvä kirjoittamiskäsitys on melko monipuolinen, mutta tekstilajin tuottamiseen liittyvää lähestymistapaa niistä ei löydy. Kokelaiden käyttämien oppikirjasarjojen kirjoittamiskäsitys näyttää laaja-alaiselta, mutta genrepedagogiset lähestymistavat ovat niissäkin harvinaisia. (Ks. luvut 4.3.1, 4.3.3 ja 4.4.3.) Lukiossa kirjoitettavat tekstilajit muodostavat hierarkian: ne lajit, joiden kirjoittamista harjoitellaan paljon, eli esseet ja vastaukset, ovat sosiaalisessa yhteisössä motivoituneempia ja arvostetumpia kuin muut tekstilajit (vrt. Heikkinen 2009a: 30). Ylioppilaskokeessa vaadittavat tekstilajit ovat lisäksi aina institutionaalisia ja sitä kautta ideologisia (Valtonen 2012: 510.)

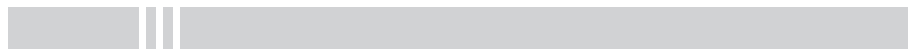
Uutinen on esillä kokelaiden käyttämissä lukion oppikirjoissa melko monipuolisesti erityisesti varsinaisessa opetustekstissä. Kaikissa tarkastelemisiani oppikirjasarjoissa käsitellään jollain tavalla uutisen rakennetta, asiatyylisyyttä sekä pohditaan uutisen pyrkimystä objektiivisuuteen. Monipuolisimmin uutista lähestytään LUKI-sarjassa. (Ks. luku 4.4.3 ja liite 5: asetelma 2.) Uutista käsitellään muutamia yksittäistapauksia lukuun ottamatta lukemisen tai sen analyttisen tarkastelun näkökulmasta. Uutistuottamistehtäviä esiintyy kaikissa oppikirjasarjoissa, mutta vain yhdessä Käsikirja-sarjan kurssivihon tehtävässä annetaan selvät ohjeet uutisen kirjoittamisesta. Oppikirjasarjoissa on jonkin verran tekstuaalisia interventioita. Uutisen kirjoittamista ei kuitenkaan harjoitella systemaattisesti; se ei ole lukiokirjoitelmien tekstilaji. (Ks. luvut 4.4.2 ja 4.4.3; Juvonen 2008: 467; Valtonen 2011a: 206–207; Valtonen 2011b: 358.) Ei siis voi sanoa, että kokelaat olisivat harjoitelleet ylioppilaskokeen uutistuottamistehtävää varten tai osanneet edes odottaa sellaista tehtävää. Vuoden 2003 opetussuunnitelman mukaisten lukion oppikirjojen käyttäminen olisi mahdollisesti antanut paremmat eväät uutistuottamistehtävään kuin vuoden 1992 opetussuunnitelman mukaisten oppikirjasarjojen käyttäminen.

Koetilanteen tekstit jakautuvat tehtävänantoihin, kokeen yleiseen ohjeeseen, tehtävän pohjatekstiin ja oheisteksteihin. Pohjatekstin lisäksi erityisesti kolmannen tehtävän tehtävänanto on merkittävä uutistekstien konteksti, koska se määrää kirjoittajan liikkumatilan ja on kokelaan toimintaohje (4.5.1). Tekstitaidon kokeen yleinen ohje antaa raamit vastauksen ulkoasuun, vaikkakin ohje on osittain ristiriidassa tehtävänannon kanssa vastauksen pituuden määrittelyn osalta. Tekstitaidon kokeen kaksi ensimmäistä tehtävänantoa ovat voineet vaikuttaa kolmannen tehtävän vastaukseen, mikäli kokelas on vastannut niihin. Kokeen yhtenä aineistona esiintyvä uutinen on voinut olla kokelaan mallina etenkin uutisen muodollisten jaksojen havainnollistajana. (Luku 4.5.3.)

On mahdotonta esittää aukottomasti, kuinka paljon luokkatilanteessa käytetään äidinkielen ja kirjallisuuden oppikirjoja ja tehtäväkirjoja, kuinka usein luokkaan tilataan sanomalehtiä tai kuinka usein tartutaan uutisen rakennetta käsittelevään tehtävään. Kukin opettaja määrittelee ja päättää oman käsittelytapansa, ja opettajan omat mieltymykset ja painotukset vaikuttavat luonnollisesti käsiteltäviin asioihin. Mediakasvatuksesta innostunut opettaja saattaa käyttää sanomalehteä hyvinkin monipuolisesti opetuk-

sessaan, kun taas esimerkiksi draamapedagogiikan nimiin vannova opettaja suunnittelee oppituntinsa ja havainnollistuksensa todennäköisesti toisin. Myös oppilaitoksen erityisstatus tai painotus voi vaikuttaa opetukseen: viestintäpainotteisessa lukiossa uutisten käsittely on hyvinkin todennäköistä. Opiskelijoiden vastaanottokyky, vireystila ja ryhmädynamiikka vaikuttavat uutisen käsittelyn perillemenoon, samoin kuin koululuokan ulkopuoliset asiat, kuten opettajien lomautukset tai sairastumiset. Uutistekstien kontekstien analyysistä ei näin ollen voi päätellä suoraviivaisesti, millaisena kokelaiden resurssina uutisgenre on ollut. Analyysi antaa kuitenkin suuntaviivoja sellaisesta mahdollisesta kontekstien verkostosta, jossa vuoden 2007 abiturientti on ollut kohdatessaan uutistuottamistehtävän. Oppikirjojen analyysin perusteella piirtyy kuva prototyypillisestä uutisesta, jossa on tietty rakenne ja jossa käytetään kieltä tietyllä tavalla. Tämä ”perusuu-tinen” vertautuu pääaineiston analyysiluvuissa lukiolaisten kirjoittamiin uutisteksteihin (muut vertailuaineistot ks. s. 20 ja asetelma 1: kohta 3, s. 40).

Jos peilataan luvun II antia johdannossa (s. 23) esitettyyn neljänteen tutkimuskysymykseen, joka liittyy uutistekstien kontekstiin, voi sanoa, että uutinen on kyllä esillä lukiolaisten arjessa ja koulun maailmassa ja lukiolaisilla on uutisesta monenlaisia taustatietoja, mutta uutisgenren kirjoittaminen ei kuulu opiskelijoiden tekstikäytänteisiin eikä sitä edellytetä opetussuunnitelmissa. Koska äidinkielen ylioppilaskokeen tehtävänä on tutkia, miten kokelas on saavuttanut lukion tavoitteiden mukaisen äidinkielen taidon ja äidinkielen ja kirjallisuuden oppisisältöjen hallinnan, voi pohtia, miten uutistuottamistehtävä on ylioppilaskokeessa ylipäätään mahdollinen. Palaan tähän problematiikkaan tutkimuksen päättävässä luvussa 10.1. Kolmannessa pääluvussa Vastausten uutismaisuus selvitän yksittäisten tekstien sisäistä kontekstia eli sitä, millainen resurssi uutisgenre todellisuudessa on kokelaiden uutistekstin tuottamisessa ja miten vastaukset implikoivat kokelaiden tekstilajin tajua.

Vastausten uutismaisuus

5 Tutkimusaineiston kuvaus

Esittelen tässä luvussa tutkimuksen pääaineiston ja yhden vertailuaineiston eli todellisia uutisia sisältävän *TS-aineiston* (muut aineistot, ks. luku 1.4.3). Käsittelen luvussa 1.4.2 pääaineiston koontia, rajausta, tutkimusluvan ehtoja ja säilytystä. Kuvaan luvussa 5.1 pääaineistoni sukupuolijakauman ja uutistekstien pistemääräjakauman ja vertaan niitä aineiston kokelaiden kirjoittamien muiden tehtävien pistemääriin ja kokonaisarvosanaan sekä kevään 2007 valtakunnalliseen tilastoon. Esittelen aineistoni lukiot ja sensorit anonyymisti ja käyn läpi muutamia rakenteellisia tunnuslukuja, kuten tekstien merkki-, sane- ja kappalemääriä. Luvussa 5.2 esittelen TS-aineiston ja sen valintakriteerit. Luvussa 5.3 kuvaan esimerkkien esitystavan konventiot.

5.1 Pääaineisto

Päätutkimusaineistonani ovat abiturienttien tekstitaidon ylioppilaskokeessa kirjoittamat uutistekstit (388 tekstiä). Ne jakautuvat sukupuolittain niin, että tyttöjen vastauksia on 228 (59 %) ja poikien vastauksia 160 (41 %). Valtakunnallisesti kolmanteen tehtävään vastasi yhteensä 14 920 kokelasta, joista tyttöjen osuus on 58 % (8 689 vastausta) ja poikien 42 % (6 231 vastausta) (KK/YTL 2007). Aineistoni sukupuolijakauma vastaa siis valtakunnallista jakaumaa. Kolmas tehtävä oli valtakunnallisesti toiseksi suosituin. Siihen vastasi 65 prosenttia kaikista kokelaista. Tehtävä oli toiseksi suosituin aihe tyttöjen ja kolmanneksi suosituin poikien keskuudessa. (Valtonen 2011a: 209.) Taulukossa 1 esitetään aineistoni uutistekstien jakautuminen sukupuolittain teksteistä saatujen pistemäärien mukaan. Taulukossa prosenttisarakkeen ensimmäinen luku kertoo kyseisen pisteen saaneiden osuuden aineistossani, jälkimmäinen luku valtakunnallisen prosenttimäärän (KK/YTL 2007).

TAULUKKO 1. Pääaineiston uutistekstien jakautuminen pistemäärittäin ja sukupuolittain. Sulkeissa oleva luku kertoo valtakunnallisen prosenttiosuuden keväällä 2007.

Pistemäärä	TYTÖT		POJAT		YHTEENSÄ	
	Lukumäärä	% tytöistä	Lukumäärä	% pojista	Lukumäärä	% kaikista
0	2	0,5 (1)	1	0,5 (2)	3	0,5 (1)
1	19	8 (8)	19	12 (13)	38	10 (10)
2	53	23 (26)	55	34 (34)	108	28 (30)
3	89	39 (37)	57	36 (32)	146	38 (35)
4	46	20 (20)	21	13 (14)	67	17 (17)
5	18	8 (7)	6	4 (4)	24	6 (6)
6	1	0,5 (1)	1	0,5 (1)	2	0,5 (1)
Yhteensä	228	100 %	160	100 %	n = 388	100 %

Taulukosta havaitaan, että pääaineistoni vastauksien saamat pisteet ovat hyvin lähellä valtakunnallista prosentuaalista pisteiden jakaumaa. Taulukosta voi laskea piste-keskiarvon pääaineistoni teksteille kertomalla kunkin pistemäärän siihen kirjoitettujen vastausten lukumäärällä. Näin lasketut piste-keskiarvot noudattavat täsmälleen valtakunnallista keskiarvoa: pääaineistoni tytöt saivat teksteistään keskimäärin 2,9 pistettä ja pojat 2,6, yhteensä keskimäärin 2,8 pistettä (valtakunnallinen keskiarvo ks. Valtonen 2011a: 209, taulukko 1). Omassa aineistossani on kaksi täydet kuusi pistettä saanutta uutistekstiä. Kolmannen tehtävän vastaukset ovat saaneet valtakunnallisesti vähiten täyttä kuutta pistettä kaikista tehtävistä. Vain 85 tekstitaidon kokeen vastausta koko maassa (0,6 % uutistehtävään vastanneista) sai uutistehtävästä täydet pisteet. Pojilla erinomaisten vastausten määrä lähentelee prosentteina nolaa, ja poikien ja tyttöjen välinen prosentuaalinen ero on pienin. (Mt.: 210–211.)

Aineistoni uutistekstit ovat 20 lukiosta ympäri Suomea. Olen numeroinut lukiot koulunumerojärjestyksessä pienimmästä suurimpaan (koodit 1–20). Taulukossa 2 esitetään lukioiden sijaintilääni, kunta, kokoluokka, uutistekstien määrä sekä lukion vastausten pisteiden keskiarvo.⁹⁹ Kunnan luokituksessa olen käyttänyt tilastokeskuksen jakoa kaupunkimaisissa [k], taajaan asutuissa [t] ja maaseutumaisissa [m] kunnissa sijaitseviin lukioihin (YLönen 12.1.2010). Lukiot on ryhmitelty pieniin (alle 100 opiskelijan), keskisuuriin (100–299 opiskelijaa) ja suuriin (vähintään 300 opiskelijan) lukioihin (ks. Opetushallitus 2007: 1; Kumpulainen toim. 2008: 53). Olen selvittänyt opetushallituksen Wera-palvelusta lukioiden opiskelijamäärät. Lukioita oli lukuvuonna 2006–2007 yhteensä 373. (www.data.oph.fi/wera.)

TAULUKKO 2. Pääaineiston lukiot jaoteltuna läänin, kuntaluokituksen, kokoluokan, vastausten lukumäärän ja pisteiden keskiarvon mukaan.

Koodi	Lääni	Kunta	Koko	Vastausten lukumäärä	Pisteiden keskiarvo
1	Länsi-Suomi	t	keskisuuri	19	2,5
2	Oulu	t	pieni	11	2,6
3	Oulu	t	keskisuuri	17	3,2
4	Itä-Suomi	m	keskisuuri	14	2,4
5	Lappi	m	keskisuuri	14	2,1
6	Länsi-Suomi	k	keskisuuri	28	3,6
7	Länsi-Suomi	t	keskisuuri	16	3
8	Länsi-Suomi	t	keskisuuri	16	3,3
9	Etelä-Suomi	k	suuri	74	2,6
10	Länsi-Suomi	m	keskisuuri	15	3,3
11	Länsi-Suomi	k	suuri	17	2,9
12	Länsi-Suomi	m	pieni	1	2
13	Etelä-Suomi	k	suuri	20	2,4
14	Länsi-Suomi	m	pieni	8	2,4

⁹⁹ Vuonna 2007 lääniluokitus oli vielä voimassa. Siksi olen jaotellut lukiot lääneittäin.

15	Oulu	m	keskisuuri	13	2,7
16	Etelä-Suomi	m	keskisuuri	17	2,3
17	Länsi-Suomi	t	keskisuuri	30	3,1
18	Länsi-Suomi	m	pieni	13	3,2
19	Etelä-Suomi	m	pieni	9	2,9
20	Länsi-Suomi	t	keskisuuri	36	3
				n = 388	

k = kaupunkimainen, m = maaseutumainen, t = taajaan asuttu

Taulukosta 2 havaitaan pääaineiston lukiodien jakautuvan niin, että niistä 11 on Länsi-Suomen, neljä Etelä-Suomen, kolme Oulun, yksi Itä-Suomen sekä yksi Lapin läänistä. Kaupunkimaisia kuntia on neljä, taajaan asuttuja seitsemän ja maaseutumaisia yhdeksän. Aineistoni lukioista kolme on suurta, 12 keskisuurta ja viisi pientä. Koska lukiodien määrä on vähäinen, siitä ei voi tehdä suuria yleistyksiä. Koulukohtainen pistekeskisarvo ei myöskään kerro kaikkea kyseisen lukion tasosta, koska uutistekstit on valittu satunnaisotannalla eivätkä koulun kaikkien opiskelijoiden tekstit ole aineistossa mukana. Keskimäärin parhaita pistemääriä saaneet tekstit (kolme pistettä tai yli) ovat yhtä poikkeusta lukuun ottamatta kaikki Länsi-Suomen läänistä. Parhaat pisteet (keskimäärin 3,6 pistettä) ovat menneet länsisuomalaiseen, keskisuureen kaupunkilukioon (lukio 6). Eteläsuomalainen, maaseutumaisessa kunnassa oleva keskisuuri lukio (16) on saanut keskimäärin huonoimmat pisteet (2,3 pistettä). Uutisteksteistä saatujen pistemäärien vaihteluväli on useassa koulussa 1–4 tai 1–5. Huomiota herättää se, että aineiston kaikki kolme uutistekstiä, jotka ovat saaneet nolla pistettä, ovat samasta lukiosta (lukio 16).

Ylioppilastutkintolautakunnan sensorin tehtävänä on määrätä vastauksen lopullinen pistemäärä. Sensorin tavoitteena on lisäksi esimerkiksi yhdenmukaistaa lukiokohtainen, mahdollisesti monen opettajan antama arvostelu ja skaalata arvosteluasteikko valtakunnalliselle tasolle. (Sinko 2012: 11.) Pääaineiston uutistekstejä on lukenut yhteensä 13 sensoria. Seitsemän sensoria on toiminut ykkösensorina ja kuusi on ollut kakkossensorin roolissa. Olen koodannut sensorit numeroin 1–13, mutta en erittele yksittäisen sensorin tekemää työtä. Olen merkinnyt aineistolukujen (6–9) esimerkkeihin sensorin kommentin tai merkinnän, mikäli se esiintyy esimerkin yhteydessä. Käsitelen sensorien merkintöjä ja huomioita tarpeen mukaan aineiston käsittelylukujen yhteydessä ja kokoan sensorikommentit uutisgenren näkökulmasta luvussa 10.1. Sensoreiden kannanottoja ei käsitellä aineistoluvuissa systemaattisesti vaan silloin, kun kommentti tai sensorin antama pistemäärä herättää erityistä huomiota.

Sensorikommentteja liittyy 241 uutistekstiin (62 % vastauksista). Viisi seitsemästä ykkösensorista kommentoi vastauksia paljon ja pohtii esimerkiksi tekstin soveltuvuutta uutiseksi, kun taas kaksi ykkösensoria ei kirjoita vastauksiin lähes mitään pistemäärän lisäksi. Merkintöjen ja kommenttien lisäämistä kokelaiden kirjoittamiin teksteihin ei kuitenkaan vaadita sensoreilta, vaan se on vapaaehtoista ja toimii lähinnä sensorin oman arvostelun tukena, mikäli häneltä tiedustellaan koesuorituksen arvosteluperusteita tulosten julkistamisen jälkeen (ks. myös Stolt 2009: 201). Sensorin ei ole tarpeen merkitä kommentteja suoritukseen etenkin, jos opettajan antama pistemäärä

ei muutu.¹⁰⁰ Ykkös- ja kakkossensorin välinen neuvottelu esimerkiksi vastauksen ansiosta, puutteista tai kokonaisarvosanasta on merkitty näkyviin monen vastauksen loppuun (ks. luku 10.1). Sensorit keskustelevat arvioinneistaan lisäksi tarpeen mukaan kasvokkain, puhelimitse, sähköpostitse tai muilla keinoilla (mt.: 202). Sensori kirjoittaa vastauksiin luonnosmaisia, yksilöllisiä merkintöjä pääasiallisesti oman arviointityönsä tueksi, joten kommenttien perusteellinen analysointi ja arvottaminen ei ole kohtuullista eikä tarkoituksenmukaista.

Olen saanut ylioppilastutkintolautakunnalta luvan käyttää tutkimusaineistona kevään 2007 ylioppilaskokeen tulosluetteloiden tietoja oman aineistoni kokelaiden osalta (YTL 5.11.2009). Taulukossa 3 esitetään pääaineiston kokelaiden äidinkielen ylioppilaskokeesta saadun lopullisen arvosanan ja tehtävästä kolme saadun pistemäärän riippuvuussuhde (kokeen arvosteluasteikko ks. s. 27). Taulukossa esiintyvät luvut kertovat uutistekstien lukumäärän. Improbatur-sarakkeessa ovat mukana i:n saaneet kokelaat (5) ja kokeen keskeyttänyt kokelas (1).

TAULUKKO 3. Pääaineiston uutistekstien saaman pistemäärän ja lopullisen äidinkielen kokeen arvosanan riippuvuussuhde.

Pistemäärä	I	A	B	C	M	E	L	Lukumäärä
0		1	1	1				3
1	5	11	11	11				38
2		14	36	45	11	2		108
3		2	11	54	62	16	1	146
4	1		3	9	31	21	2	67
5				1	6	14	3	24
6						1	1	2
Yhteensä	6	28	62	121	110	54	7	n = 388

Taulukosta huomataan odotuksenmukaisesti, että jo yhdestä tekstitaidon kokeen tehtävästä saatu piste korreloi selvästi koko äidinkielen kokeesta saatavan arvosanan kanssa. Suurin vaihteluväli on tehtävästä kolme tai neljä pistettä saaneiden kokelaiden loppuarvosanassa: suurin osa kolme pistettä uutistekstistään saaneista kokelaista on saanut arvosanaksi joko cum laude approbaturin tai magna cum lauden, mutta joukossa on myös heikompia ja parempia arvosanoja approbaturista laudaturiin, ja neljä pistettä saaneiden joukossa on yksi kokeen keskeyttänyt ja siksi siitä improbaturin saanut kokelas. Kolmannesta tehtävästä saadun pistemäärän ja koko ylioppilasarvosanan korrelaatio on voimakas ($r = 0,69$; $p < 0,05$).¹⁰¹ Verrattuna muista tehtävistä saatujen pistemäärien ja ylioppilasarvosanan riippuvuussuhteisiin voidaan todeta, että kolmannen tehtävän korrelaatio on kuitenkin kaikkein pienin, eli muista tehtävistä saadut hyvät pisteet ovat

100 Tässä esitetyt sensorimerkintöihin liittyvät käytänteet on vahvistanut YTL:n äidinkielen jaoksen puheenjohtaja Sinko (Sinko 24.11.2011). Arvostelua koskevien tietojen antamisesta ks. YTL yleinen: 17–18.

101 Ylioppilasarvosanaan liittyvä r on Spearmanin järjestyskorrelaatiokerroin ja p on testin havaittu merkitsevyystaso, joka tarkoittaa tilastollisesti merkitsevää ($p < 0,05$).

hieman todennäköisemmin johtaneet hyvään loppuarvosanaan kuin kolmannen tehtävän pisteet. Tehtävästä kolme saadulla pistemäärällä on tilastollisesti merkitsevä riippuvuussuhde myös muista tehtävistä saatuihin pisteisiin ja esseekokeeseen ($r = 0,53$; $p < 0,05$). Aineistoni kokelaiden saamat esseepisteet korreloivat lopullisen ylioppilasarvosanan kanssa hyvin voimakkaasti ($r = 0,91$; $p < 0,05$). Taulukossa 4 verrataan aineiston kokelaiden saamien eri arvosanojen prosentuaalisia osuuksia kevään 2007 valtakunnalliseen jakaumaan (Ylioppilastutkinto 2007: 39).

TAULUKKO 4. Pääaineiston ja koko maan kokelaiden äidinkielen loppuarvosanojen jakauma keväällä 2007.

Arvosana	Pääaineisto		Koko maa	
	Lukumäärä	%	Lukumäärä	%
I	6	2	552	2
A	28	7	1624	7
B	62	16	3637	16
C	121	31	7362	32
M	110	28	5805	25
E	54	14	2804	12
L	7	2	1074	5
Yhteensä	n = 388	100 %	N = 22 858	100 %

Aineistoni kokelaiden saamien arvosanojen osuudet vastaavat hyvin kevään 2007 valtakunnallista arvosanjakaumaa (ks. taulukko 4). Satunnaisotannalla kootun aineistoni jakauma on hyvin lähellä valtakunnallista tasoa tarkasteltaessa sukupuolijakaumaa, tehtävästä kolme saatua pistemäärää ja kokonaisarvosanaa, joten aineistoa voi pitää edustavana. Pääaineistoni täyttää tilastollisesti yleistettävän tutkimuksen kaksi edellytystä: perusjoukko on määriteltävissä ja otanta on koottu satunnaisesti. Tutkimuksen perusjoukko on se ryhmä, jota koskemaan tulokset halutaan yleistää. Tässä tutkimuksessa perusjoukkona ovat ylioppilaskokelaat, jotka kirjoittivat keväällä 2007 vastauksen äidinkielen tekstitaidon kokeen kolmanteen tehtävään. Näitä kokelaita on 14 920. Tästä joukosta on valittu satunnaisotannalla (ks. s. 36) sopiva ja riittävä otos, joka on 388 kokeilasta. Otantaa voisi kutsua myös todennäköisyysotannaksi, koska kaikilla perusjoukon jäsenillä on ollut tietty, laskettavissa oleva mahdollisuus tulla valituksi tutkimukseen. (Huhta & Tarnanen 2011: 204–205.) Tutkimustani voi siis pitää tilastolliseen yleistettävyyteen pyrkivänä.

Aineistoni uutistekstien kokonaismerkkimäärä (välilyönteineen) on 703 609. Yhdessä uutistekstissä on keskimäärin noin 1 800 merkkiä. Sanomalehden juttu on keskimäärin noin 1 300 merkkiä (Huovila 2001a). Heikkisen ym. (2005: 236) analysoimien pikku-uutisten keskipituus on 411 merkkiä ja vertailuaineiston jutut ovat 1 344 merkkiä. Kokelailta vaaditun uutisen pituus on huomattava merkkimäärittäin tarkasteltuna. Tätä mieltä olivat myös Turun Sanomien uutistoimittajat, jotka kommentoivat, että pohjatekstin olennainen asia on kerrottu nopeasti ja että 1 500 merkkiäkin pohjatekstin aiheesta on paljon (UT). ”600–800 merkkiä olisi ollut helpompi” (UT1). Pääaineistossa on kokonaisuudessaan 80 009 sanetta. Tekstitaidon kokeen tehtävänannossa uutistek-

tien mitaksi määrättiin 200–250 sanaa (TT2007: 1). Aineiston vastauksissa on keskimäärin 206 sanetta. Lyhin, kokelaalta kesken jäänyt teksti on 110 sanetta, pisin 264 sanetta. Käsittelen kokeen sanamäärävaatimusta tarkemmin luvussa 7.8.

Uutisen kappaleet ovat tyypillisesti lyhyitä – se on yksi tärkeä muodollinen uutisgenren konventio (esim. Suhola ym. 2005: 134). Pääaineistossa on kokonaisuudessaan 2 170 kappaletta. Uutisteksteissä on keskimäärin 5,6 kappaletta. Esitän uutistekstien sisältämien kappaleiden lukumäärän taulukossa 5.

TAULUKKO 5. Kappaleiden lukumäärä uutisteksteissä.

Kappaleiden lukumäärä	Uutistekstien lukumäärä	% uutisteksteistä
2	3	1 %
3	14	4 %
4	80	21 %
5	112	29 %
6	81	21 %
7	54	14 %
8	28	7 %
9	11	3 %
10	1	0 %
11	3	1 %
12	1	0 %
	n = 388	100 %

Taulukosta 5 huomataan, että kolmessa uutistekstissä on vain kaksi kappaletta. Yleisin kappalemäärä on viisi (29 % uutisteksteistä). Uutiselle tyypillisiä riittävän lyhyitä kappaleita sanemäärään suhteutettuna (eli 9–12 kappaletta) on vain 16 uutistekstissä (4 %). Eri pisteitä saaneiden uutistekstien kappalemääriä vertailtaessa ei synny merkittävää eroa. Sanemäärään suhteutettuna yhdessä kappaleessa on keskimäärin noin 37 sanetta, mikä on melko paljon: esimerkiksi TS-aineiston ensimmäisissä kappaleissa on keskimäärin 27 sanetta.

5.2 TS-aineisto

Olen kerännyt aineiston sanomalehdessä eli Turun Sanomissa ilmestyneistä todellisista uutisista täydentämään ja vahvistamaan pääaineiston analyysin havaintoja ja päätelmiä. Käytän tästä aineistosta nimitystä *TS-aineisto*. Se sisältää 40 uutista. Useimmat TS-aineiston uutisista ovat niin sanottuja pikku-uutisia, jotka liittyvät kaikki johonkin tapahtumaan, usein tiettyyn rikokseen tai yllättävään toimintaan (ks. s. 63). Tekstitaidon kokeen pohjatekstin kuvaama tilanne ohjaa tapahtumautisen, tarkemmin sanottuna rikosuutisen kirjoittamiseen, ja esimerkiksi uutistoimittajien mukaan pohjatekstin sisällön on kerrottavissa nimenomaan pikku-uutisen vaatimassa merkkimäärässä (UT). Pikku-uutisia etsin myös sen takia, että ne noudattavat usein prototyypin perusuuti-

sen konventioita (ks. luku 3.2), ja tämä näyttää toteutuvan myös TS-aineiston uutisissa. Turun Sanomat on maakuntalehti, joten sen pikku-uutiset vertautuvat Heikkisen ym. (2005) tutkimuksen kohteena oleviin uutisiin.

En kerännyt vertailuaineistoa paikallislehdestä, vaikka kokeen tehtävänannossa ohjeistetaankin kirjoittamaan siihen uutinen, koska uutisgenreen ja -diskurssiin liittyvät konventiot ovat lähtökohtaisesti samanlaiset sekä maakunta- että paikallislehden perusuutisessa (ks. luku 3.7). Lisäksi hypoteesini on, että kokelaat ovat pyrkineet kirjoittamaan koetilanteessa mahdollisimman uutismaiseksi tulkittavan prototyypin uutisen paikallisuutisvaatimuksesta huolimatta (ks. myös s. 20). Paikallislehden uutisen genre- ja diskurssi- ja niiden mahdollinen poikkeaminen prototyypin uutisen piirteistä eivät todennäköisesti ole tuttuja asioita suurimmalle osalle ylioppilaskokelaista. Paikallislehden uutisen piirteitä ei esimerkiksi käsitellä missään kokelaiden käyttämässä oppikirjasarjassa (ks. luku 3.7 ja 4.4.3). Paikallislehden konteksti täytyisi kuitenkin käydä ilmi kokelaiden uutisteksteistä esimerkiksi asiasisällön valintojen tai lehden nimen maininnan muodossa (ks. luku 8.3).

Keräsin todelliset uutiset 8.3.2011 Turun kaupungin pääkirjaston mikrofilmiarkistosta, jonne on tallennettuna Turun Sanomien paperilehdet.¹⁰² TS-aineiston uutiset ovat aikaväliltä 5.6.2009–31.10.2010. Kaikki uutiset ovat ilmestyneet lehden Kotimaanosastossa. TS-aineiston otsikot ja uutisten ilmestymispäivämäärät esitetään liitteessä 3. Todellisten uutisten valinnan lähtökohtana olivat oman pääaineistoni uutistekstien rakenne ja sisältö sekä tietynlainen prototyypisyys, kuten edellä mainitaan. Valitsin uutiset tiettyjen kriteerien perusteella:

1. Uutisten otsikon teemapaikassa on aktiivinen toimija tai kollektiivi, kuten *poliisi*, koska se on tyypillinen piirre aineistoni uutisteksteissä (ks. luku 6.1.2.1).
2. Uutiset käsittelevät joko rikosta tai muuta toimintaa, joka linkittyy omaan aineistooni. TS-aineiston uutisten otsikot sisältävät oman aineistoni otsikoissa esiintyviä yleisiä tai niihin liittyviä sanoja, esimerkiksi verbejä *aiheuttaa (suurhälytyksen, vaaratilanteita), kaahata, kadota, karata, paeta, pelastautua, riehua, sammuttaa ja sytyttää* ja substantiiveja *vanhus* ja *tulipalo*.

TS-aineiston uutiset eivät ole suoraan verrannollisia pääaineistooni esimerkiksi sanamäärältään, koska tekstitaidon kokeen tehtävänanto ohjaa sanamäärävaatimuksen takia pikku-uutista laajemman uutistekstin kirjoittamiseen. Vertailenkin TS-aineiston uutisia pääaineistooni pääasiassa käsitellessäni otsikoita, introa, ensimmäistä kappaletta ja tiettyjä funktionaalisia jaksoja, esimerkiksi kadonneeseen liittyviä tuntomerkkejä. Tavoitteenani ei siis ole esittää yhtenäistä kuvaa todellisista uutisista, koska uutisten valinta ei ole ollut satunnaista vaan pääaineiston johdattamaa ja koska vertaan TS-aineistoa vain muutamien pääaineiston piirteisiin.

¹⁰² En kerännyt vertailuaineistoa helpommin saatavilla olevista verkkolehtien uutisista, koska niissä käytetty rakenne ja diskurssi ovat omanlaisiaan eivätkä ne siksi olisi vastanneet tarkoitustaan.

5.3 Esimerkkien esitystavan konventiot

Aineiston kuvailu on tutkimuksen luotettavuuden varmentamisessa tärkeää. Esitän aineistoluvuissa 6–9 runsaasti esimerkkejä kokelaiden uutisteksteistä osoittaakseni ne kulloinkin käsiteltävät ainekset, joista teen havaintoja ja päätelmiä (ks. myös Mikkonen 2010: 197; Rahtu 2010: 623–624; Berg 2011: 319). Pää- ja TS-aineistosta esitettävät esimerkit on numeroitu juoksevasti luvuittain. Olen yhdistänyt aineistoesimerkkejä saman numeron alle, mikäli esimerkit kuvaavat täsmälleen samaa kuvauksen kohteena olevaa asiaa eri sanoin. Pääaineiston uutistekstistä olevan esimerkin jäljessä sulkeissa on lisäksi tunnistetieto, joka kertoo, mistä aineiston tekstistä esimerkki on peräisin. Tunnistetieto, esimerkiksi muotoa *P2 3/3 10*, kertoo vastaajan sukupuolen (tyttö = T, poika = P), koulun koodin (1–20), opettajan uutistekstistä antaman pistemäärän ja sensorin antaman pistemäärän (esimerkiksi 3/3) sekä järjestysluvun, joka kertoo, kuinka mones teksti on aineistoni kolmen pisteen vastausten joukossa. Yhdistelen analyysilukujen taulukoissa pääaineiston pistemääriä (0–6) tarpeen mukaan niin, että omina ryhminään esiintyvät 0–1 pistettä, 2, 3, 4 ja 5–6 pistettä saaneet vastaukset. Muutamissa taulukoissa esitän pistemäärät ryhminä 0–2, 3 ja 4–6. Analyysiluvuissa TS-aineistoa kuvaavan esimerkin perässä on uutisen ilmestymispäivämäärä, esimerkiksi muotoa *TS 16.9.2009*. Luvuissa 6–9 analyysin kohteena ovat pääaineiston uutistekstit. TS-aineiston käsittely pääaineiston ohessa mainitaan erikseen.

Esimerkkien puhtaaksikirjoituksessa olen noudattanut yhdenmukaisuuden periaatetta eli pyrkinyt säilyttämään puhtaaksikirjoitetun version ulkoasun mahdollisimman samanlaisena kuin alkuperäisen, käsin kirjoitetun tekstin. Tekstiesimerkkien mahdollisia kielivirheitä en ole korjannut; osoitan ne tarpeen mukaan merkillä [!]. En osoita esimerkeistä pilkkuvirheitä tai lyöntivirheiksi tulkittavia kohtia. Jotkut kokelaat ovat käyttäneet omaa nimeään leipätekstiin liittyvissä tunnisteissa, esimerkiksi mainitessaan uutisen toimittajan nimen. Tällöin käytän merkintätapaa N. N. En ole kirjannut alkuperäisistä teksteistä opettajan tekemiä korjauksia tai muita kommentteja. Sensorien kommentteista olen huomionut pääasiassa vain ne, jotka liittyvät selvästi uutisgenren ja tekstin rakenteeseen. En ole siis kirjannut sellaisia sensorikommentteja, jotka ovat vain kielen havaintoja ja joilla ei ole merkitystä tekstin rakenteen tai ymmärrettävyyden kannalta. Sensorien marginaaliin tai tekstin loppuun kirjoittamat kommentit ja muut lisäykset, esimerkiksi kysymys- ja huutoimerkit sekä plussat, esiintyvät esimerkeissä hakasulkeissa, esimerkiksi [S: Lainattu suoraan tekstistä]. Käytän tilannekohtaisesti kursiiivia ja joskus myös lihavoitua osoittamaan tarkastelun kohteena olevan kielenpiirteen.

Kappaleiden rajojen, tekstin alun ja lopun ja muiden tärkeiden kohtien osoittamiseen käytän sekä pääaineiston että TS-aineiston esimerkeissä tarpeen mukaan seuraavanlaisia merkintätapoja:

- / = kappaleen alku ja kappaleen loppu
- // = kappaleen vaihtuminen
- /o/ = otsikko
- /t/ = tunniste
- /1/ = vastauksen ensimmäinen kappale
- /2/ = vastauksen toinen kappale jne.
- /viim/ = vastauksen viimeinen kappale

| = tarkastelun kohteena olevien jaksojen, esimerkiksi esikentän ja teemapaikan erottelu

[!] =esimerkissä esiintyvä kielivirhe tms.

[omat komm.] = omat havaintoni tekstin sisällä

[S:] = ylioppilastutkintolautakunnan määräämän ensimmäisen sensorin kirjoittama kommentti

[S2:] = toisen sensorin kommentti

[S loppu:] = sensorin kommentti on merkitty vastauksen loppuun

[- -] = jonkin tekstin osan poisto

E = esimerkissä oleva intro on samalla vastauksen ensimmäinen kappale (ks. luku 6.2).

6 Uutisen kärki

Otsikko, intro eli leipätekstin ensimmäinen virke ja sisällöllisin perustein myös tietyt muut ensimmäisen kappaleen virkkeet muodostavat yhdessä uutistekstin temaattisen ja rakenteellisen ytimen, josta käytän nimitystä *uutisen kärki* (kärjen rajauksesta ks. s. 69). Kärki on uutisen tärkein funktionaalinen ja muodollinen jakso, jossa tavallisesti esitetään tiivistetysti uutisen tärkein asia eli päätopiikki (ks. van Dijk 1986: 160; 1988: 49–59, 178–179). Uutisen kärki koostuu minimissään otsikosta ja introsta. Muutamissa pääaineiston teksteissä uutisen temaattisena kärkenä toimii vain otsikko, mutta en huomioi näitä tapauksia luvuissa 6.1 ja 6.2, joissa käsitelen kaikkia aineistoni otsikoita ja introja. Vertaan uutistekstien kärkiä tarpeen mukaan TS-aineiston todellisiin uutisten kärkiin. Esitän luvussa myös uutistoimittajien (UT) ja äidinkielen opettajien (ÄOK) mielipiteitä sekä vertaan havaintoja arviointiohjeiden (AO2007) tietoihin.

Uutisen kärki on rakenteellisesti uutisgenreen liittyvä piirre, jonka uutisdiskurssi läpäisee. Käsitelen osittain rinnakkain kärjen genre- ja diskurssipiirteitä, mutta uutisdiskurssiin keskitytään pääasiassa vasta luvussa 8. Tässä luvussa etenen mikrotasolta makrotasolle eli otsikosta ja introsta koko uutistekstin kärkeä koskeviin havaintoihin. Tarkastelen aluksi aineiston otsikkojen rakentumista (6.1). Alaluvussa 6.2 erittelen aineiston introja. Sen jälkeen yhdistän otsikon, intron sekä tapauskohtaisesti ensimmäisen kappaleen temaattisesti soveltuvia muita virkkeitä ja käsitelen kootusti uutisen kärkeä vastauksena uutiskysymyksiin (6.3.1). Uutiskysymykset esitellään sivulla 65, ja kommentoin osin jo luvuissa 6.1.6 ja 6.2.5 otsikoita ja introja uutiskysymysten näkökulmasta. Luvussa 6.3.2 esittelen uutistekstien erilaisia aloitustapoja. Kokoan jokaisen alaluvun päätteeksi tärkeimmät havainnot käsitellyn asian uutismaisuudesta.¹⁰³ Kaikissa kokelaiden käyttämässä oppikirjasarjoissa on käsitelty tähän lukuun liittyvistä asioista ainakin jollain tavalla uutisen rakennetta eli kärjen tärkeyttä ja uutisen objektiivisuuspyrkimystä sekä neutraalia asiatyyliä (ks. luku 4.4.3 ja liite 5). Aineistoesimerkkien merkintätapoja esitellään luvussa 5.3 (s. 126–127).

6.1 Otsikko

Analysoin seuraavissa alaluvuissa pääaineistoni otsikoiden syntaktista ja semanttista rakennetta ja pohdin, miten otsikoissa vastataan uutiskysymyksiin. En käsittele analyysiluvuissa 6.1.2–6.1.5 systemaattisesti uutisdiskurssin näkökulmaan liittyviä seikkoja vaan kokoan ne lukuun 6.1.6. Aloitan analyysini kertovista otsikoista, joiden suurin ryhmä ovat lauseotsikot (6.1.2).¹⁰⁴ Lause voidaan jaotella alku- ja loppukenttään. Alkukentän

---

103 En lähesty uutisen kärkeä tässä luvussa tekstityyppiajoittelun näkökulmasta (vrt. luku 7).

104 Esittelen ja perustelen ajoitteluani ja termien valintaa alaluvuissa 6.1.1 ja 6.1.3.

keskeinen osa on teemapaikka, jota voidaan sanoa siinä esiintyvän lausekkeen funktion kannalta lauseen teemaksi (teeman ja topiikin käsitteistä ks. s. 42). Loppukenttä alkaa tavallisesti finiittiverbillä ja voi verbin lisäksi sisältää monenlaisia lausekkeitä. (ISK: § 1369, 1371–1372.) Käsittelen erikseen otsikoiden teemapaikkaa, finiittiverbiä ja verbin jälkeen tulevia lausekkeitä, joita nimitän *loppuosaksi*. Tämän jälkeen käsittelen itsenäisiä NP:itä (luku 6.1.3) ja leimaotsikoita (6.1.4). Väliotsikoiden erittelyn jälkeen (6.1.5) pohdin otsikoiden uutismaisuutta ja sitä, miten niissä noudatetaan uutisgenren ja -diskurssin konventioita (6.1.6). Ilmoitan alaluvuissa eri esiintymien lukumäärän sulkeissa esiintymän perässä. Käsittelen otsikoiden Siklax-viittauksia (18 otsikkoa) luvussa 8.3. En osoita tässä luvussa otsikoita /o/-merkillä, koska kaikki alaluvun esimerkit ovat otsikoita. Perustelen sivulla 42 lauseen kenttäkuvauksen käytön tässä tutkimuksessa.

6.1.1 Yleistä aineiston otsikoista

Pääaineistoni uutisteksteissä on yhtä lukuun ottamatta otsikko. Väliotsikoita on kahdeksassa vastauksessa. Käsittelen niitä erikseen luvussa 6.1.5; muissa luvuissa tarkastelen vastausten pääotsikoita, joita on yhteensä 387. Uutisen otsikko on tärkeä osa tekstilajin muodollista ja funktionaalista rakennetta (esim. van Dijk 1988: 53). Uutisotsikkoja voi tarkastella pikkuteksteinä, joilla on oma kielioppinsa (Halliday 1985: 373). Otsikoiden vaatimuksena on lyhyys ja tiiviys, ja niille on usein tyypillistä finiittiverbittömyys (esim. Heikkinen 1999: 124), vaikkakin esimerkiksi Huovila (2001b: 39) ohjeistaa, että uutisotsikossa pitäisi olla sekä subjekti että predikaatti. Lyhyeen uutisotsikkoon ei ole tapana sisällyttää yksityiskohtia tai esimerkkejä, vaan yhdessä jutun ensimmäisen virkkeen eli intron kanssa niissä ilmaistaan tiiviisti tekstin ydinasia (esim. White 1997: 11; Heikkinen ym. 2005: 248). Otsikkoon on tapana nostaa uutistapahtuman lopputulos tai seuraus (esim. Bell 1991: 152–153), ja sen voi olettaa vastaavan ainakin uutiskysymyksiin *mitä, kuka/mikä* ja *missä* (esim. Bell 1991: 151). Otsikointi kertoo kirjoittajan näkökulman eli sen, mikä uutistapahtumassa on hänen mukaansa olennaista ja miten hän mahdollisesti muutenkin arvottaa asiaa (Heikkinen ym. 2005: 252).

Tekstitaidon kokeen tehtävänantoa noudattavan uutistekstin voi olettaa olevan niin sanottu perusuutinen, tarkemmin tapahtumauutinen (ks. s. 62–63). Sen voi luokitella myös rikosuutiseksi, koska pohjatekstin mukaan vanhainkodin asukas Otto Näs tekee rikoksia: rikkoo airolla vanhainkodin television ja aiheuttaa tulipalon, jonka seurauksena yksi ihminen loukkaantuu ja muut säikähtävät (TT2007: 2). Rikosuutisissa otsikon kuvaamana päätopiikkina eli jutun olennaisimpana asiana on tavallisesti yksilöity rikos ja lauseteemoina rikoksen tekijä tai poliisi (Heikkinen ym. 2005: 249). Tapahtumaa kuvaavissa uutisotsikoissa on yleensä aktiivisia henkilötoimijoita ja toimintaa kuvaavia verbejä (mt.: 238). Uutisille on ominaista Saukkosen (2001: 234) mukaan ilmiöiden sijoittuminen aikaan ja paikkaan, mikä näkyy esimerkiksi adverbiaalien runsautena.

Aineistoni pääotsikoissa on keskimäärin 4,2 sanetta. Antero Niemikorven (1994: 98) mukaan pienten paikallislehtien uutisotsikoissa on keskimäärin 5,4 sanetta, Heikkisen ym. (2005: 248) mukaan pikku-uutisten otsikoissa niitä on keskimäärin 3,9. TS-aineiston otsikoissa on keskimäärin 4,8 sanetta. Aineistoni otsikoiden sanemäärä on siis melko lähellä todellisten sanomalehtien otsikoiden, erityisesti pikku-uutisten otsikoiden sanemäärää. Olen laskenut otsikoissa eri saneiksi myös sellaiset saneet, jotka kuuluisi kirjoittaa normien mukaan yhteen mutta jotka on otsikossa kirjoitettu erilleen (esim.

vanhain kodissa = kaksi sanetta). Tällaisia otsikoita on kuitenkin vain muutama. Pisimmässä otsikossa on 11 sanetta: *94 vuotias Otto Näs aiheutti tulipalon ja haavoitti yhtä ihmistä lauantai-iltana* (T9 1/1 13). Kolmessa otsikossa on kymmenen sanetta. Lyhimät otsikot ovat kaksisaneisia; niitä on aineistossa runsaasti eli 48. Vaihteluväli on siis huomattavan suuri.

Otsikoita voidaan jaotella erilaisiin ryhmiin. Jaotteluissa käytetään usein pohjana lausemaisuuksien astetta. Esimerkiksi Niemikorpi (1994) jakaa suomenkielisten lehtien otsikot syntaktisen rakenteen perusteella kolmeen päätyyppiin: täydellisiin lauseisiin, fragmentteihin sekä näiden yhdistelmiin. Yhdistelmäotsikossa on esimerkiksi pääotsikko ja sitä tukeva alaotsikko tai fragmentti johtolauseessa ja täydellinen lause sitaattina. (Mt.: 96.) Heikkinen (1999) jakaa puolestaan tarkastelemiensa pääkirjoitusten otsikot kolmeen ryhmään: lauseotsikoihin, lausemisiin otsikoihin sekä lauseke- ja sanaotsikoihin eli kiteytyneisiin otsikoihin (mt.: 124–125).

Suomen- ja ruotsinkielisiä sanomalehtiotsikoita tutkinut Ralf Vahtera (2009) jakaa otsikot tekstifunktion perusteella leimaotsikoihin, jotka ilmoittavat otsikkoa välittömästi seuraavan tekstijakson aiheen, ja kertoviin otsikoihin, jotka sisältävät esimerkiksi proposition tai väitteen. Kertovat otsikot voidaan jakaa syntaktis-semanttisen rakenteensa perusteella vielä kolmeen pääryhmään: kieliopillisesti täydellisiin lauseisiin, fragmentteihin, jotka voidaan täydentää lauseeksi, ja kvasifragmentteihin, joita ei voi täydentää lauseeksi. Lisäksi Vahtera erottaa omaksi harvinaiseksi otsikkoluokakseen huu-dahdukset ja puhuttelut. (Mt.: 5–6; ks. kuvio s. 69.)¹⁰⁵ Fragmenttien ja leimaotsikoiden välinen raja on kuitenkin häilyvä (ks. esim. Vahtera 1996: 42). Antero Okkonen (1980: 242) lisää leimaotsikon eli niin sanotun hautakiviotsikon ja kertovan otsikon eli tapahtumaotsikon sarjaan sävyttävän otsikon, joka esittää otsikonlaatijan oman suhtautumisen uutiseen. Okkonen ei kuitenkaan määrittele tarkemmin sävyttävän otsikon luonnetta (ks. myös Vahtera 2009: 1).

Jaottelen itse aineistoni uutistekstien otsikot kertoviin otsikoihin ja leimaotsikoihin. Kertoviin otsikoihin kuuluvat finiittiverbin sisältävät lauseet eli lauseotsikot sekä itsenäiset NP:t. Itsenäiset NP:t jakautuvat vielä teema- ja orientaatorakenteiksi ja kopularakenteiksi.¹⁰⁶ Kertovan otsikon ja leimaotsikon rakenteellisena erona on, että kertovan otsikon lähtökohtana voi ajatella olevan lauseen, kun taas leimaotsikon lähtökohtana on lauseke (esim. Vahtera 1996: 5). Esittelen otsikkotyypit tarkemmin omissa alaluvuissaan. En erottele omaksi alaluvukseen niin sanottuja yhdistelmäotsikoita eli sellaisia rakenteita, jotka koostuvat vähintään kahdesta eri syntaktista tyyppiä edustavasta rakenteesta (ks. esim. Vahtera 2009: 317). Käsittelen aineiston muutamia yhdistelmäotsikoita niihin parhaiten soveltuvan ryhmän sisällä. Kaikki TS-aineiston otsikot ovat kertovia otsikoita (ks. TS-aineiston valinnan perusteet, luku 5.2). Esittelen aineiston pääotsikoiden syntaktisen rakenteen taulukossa 6.

105 Vahtera (2009) on sisällyttänyt tutkimukseensa kaikki suomen- ja ruotsinkielisissä sanomalehdessä esiintyvät otsikot (yhteensä 7 361): pääotsikot, väliotsikot, esirivit, alaotsikot ja kuvatekstit ja etusivun ”lööppimäiset” otsikot. Otsikot on kerätty valtakunnallisesti merkittävistä päivälehdistä ja iltaapäivälehdistä. Eri juttutyyppejä ei erotella. Tutkimus ei siis ole suoraan verrannollinen omaan, uutistekstien otsikoita tarkastelemaan näkökulmaani.

106 Perustelen termien valintaa luvussa 6.1.3.

TAULUKKO 6. Pääotsikoiden syntaktisten rakenteiden tyyppi, ryhmä, lukumäärä ja prosenttiosuus.

Otsikko	Tyyppi	Ryhmä	Lukumäärä	% pääotsikoista
yksinkertainen lause	k	lauseotsikko	224	58
yhdyslause	k	lauseotsikko	65	17
teema- ja orientaatorakenne	k	itsenäinen NP	56	14
kopularakenne	k	itsenäinen NP	24	6
NP	l	leimaotsikko	18	5
Yhteensä			n = 387	100

k = kertova otsikko, l = leimaotsikko

Taulukosta 6 huomataan, että suurin osa pääotsikoista kuuluu kertoviin otsikoihin (369 otsikkoa, 95 %). Kertovista otsikoista lauseotsikoita on aineistossa huomattavasti enemmän eli 289 otsikkoa; itsenäisiä NP:itä on 80. Tyypillisin aineiston uutistekstin otsikko on yksinkertainen lause (58 % otsikoista). Viisi prosenttia otsikoista on substantiivilausekkeen muodostamia leimaotsikoita. Esimerkkejä eri otsikkotyyppien edustajista esitetään runsaasti luvuissa 6.1.2–6.1.4.

Otsikot voi luokitella muodollisin kriteerein finiittiverbin sisältäviin ja finiittiverbitömiin. Aineistoni otsikoista 289 (75 % vastauksista) sisältää joko yhden tai useamman finiittiverbin (lauseotsikot), 98 otsikkoa (25 %) on finiittiverbitömiä. Finiittiverbitömien otsikoiden joukko jakautuu itsenäisiin NP:ihin ja leimaotsikoihin. Niemikorven (1994) mukaan laajat uutisjutut suosivat otsikoissaan täydellisiä lauseita, pienet uutisjutut itsenäisiä substantiivilausekkeita. Samoin laajalevikkiset valtakunnalliset ja maakunnalliset lehdet käyttävät otsikoissaan pääasiassa täydellisiä lauseita ja pienet paikallislehdet verbittömiä otsikoita. (Mt.: 97–98.) Tutkimukseni kohteena oleva tehtävä edellyttää melko pienen uutisen kirjoittamista paikallislehteen, joten verbittömiä otsikoita voisi olettaa olevan runsaasti, mutta näin ei ole. Aineiston uutistekstit eroavatkin otsikkorakenteeltaan huomattavasti todellisten pienten paikallislehtien otsikoiden päärakenteesta. Niemikorven (1994: 98) mukaan pienten paikallislehtien otsikoista täydellisiä lauseita on 40 %, verbittömiä lauseita 53 % ja näiden yhdistelmiä 7 % (N = 173). Pienet paikallislehdet näyttävät suosivan siis verbittömyyttä, mikä ei vastaa oman aineistoni tulosta (ks. myös Heikkinen 1999: 124). Heikkisen ym. (2005: 248–249) mukaan 57 % maakuntalehtien pikku-uutisten otsikoista sisältää finiittiverbin, 43 % on finiittiverbitöntä (N = 195), ja lähes samanlaiseen tulokseen on päässyt Vahtera (1996: 45) tutkiessaan suomenkielisten sanomalehtien kaikkia otsikoita (täydelliset lauseet 54 %, fragmentit 44 %; N = 1881). Aineistoni otsikot noudattavat siis ennemminkin suomen kielen lauserakennetta kuin uutisotsikoille melko tyypillistä tendenssiä, että finiittiverbi jää pois ja otsikko on enemmän tai vähemmän fragmentaarinen. Aineistoni otsikoiden runsaalle finiittiverbiesiintymälle lienee kuitenkin selitys, jota käsittelen sivulla 147.

Otsikot ovat yleensä loppuvälimerkittömiä, mikä onkin uutisotsikon tyypillinen konventio: toimittajia ohjeistetaan, ettei otsikossa pitäisi käyttää kysymysmerkkiä, huutomerkkiä, kolmea pistettä tai ajatusviivaa (esim. Huovila 2001b: 40), pisteestä puhumattakaan (myös UT). Aineiston 33 otsikossa (8,5 % otsikoista) esiintyy kuitenkin jokin loppuvälimerkki: piste (18 vastausta), huutomerkki (9 vastausta) tai kysymysmerkki

(6 vastausta). 91,5 prosenttia otsikoista on loppumerkittömiä. En ole jaotellut huuto-merkkiin ja kysymysmerkkiin päättyviä otsikoita omiksi ryhmiikseen vaan käsittelen niitä muiden otsikoiden tavoin niille syntaktisesti soveltuvissa ryhmissä. Lähes kaikki aineistoni otsikot ovat väitelauseita.

Sensorit ovat kiinnittäneet huomiota 29 uutistekstin otsikkoon. Sensori on tavallisesti merkinnyt otsikon perään jonkin havainnollistavan merkin: kysymysmerkin, plussan, miinuksen, huuto-merkin tai OK-kommentin. Uutisgenreen eli lähinnä otsikon epäuutismaisuuteen tai liialliseen pituuteen liittyviä sanallisia kommentteja on viisi. Osa sensorikommenteista liittyy uutisdiskurssin tapaan eli pohjatekstin sisällön väärinymmärrykseen, esimerkiksi Otto Näsin kuolemaan ja airon nostamiseen topiikiksi. Seuraavassa alaluvussa käsittelen pääaineiston uutistekstien yleisintä tyyppiä eli kertoviin otsikoihin kuuluvia lauseotsikoita.

6.1.2 Kertovat otsikot: lauseotsikot

Kertovat otsikot sisältävät jonkin proposition. Tyypillinen kertova otsikko koostuu täydellisestä lauseesta, mutta se voi myös olla itsenäinen NP, jota voi luonnehtia lauseeksi, josta on karsittu semanttisesti epäolennaisin aines, usein verbi. (Vahtera 2009: 1.) Kertoviin otsikoihin sisältyvä suurin otsikkoryhmä on lauseotsikot, jotka sisältävät yhden tai useamman finiittiverbin.¹⁰⁷ Lauseotsikoita on aineistossani yhteensä 289 (75 % kaikista otsikoista). Finiittiverbin sisältävistä lauseista yksinkertaisia lauseita on 224 (78 % lauseotsikoista) ja yhdyslauseita, joissa on kaksi tai useampi finiittiverbi, on 65 (22 %; ks. taulukko 6). Aineistoni yksinkertaiset lauseet ovat kaikki päälauseita, kuten TS-aineistossakin. Otsikoissa ei esiinny yhtään sivulausetta. Yksinkertaisiin lauseisiin voi kuitenkin sisältyä infinitiivirakenne (16 otsikkoa). Käsittelen otsikoissa esiintyviä infinitiivirakenteita loppuosia esittelevässä alaluvussa 6.1.2.3. TS-aineiston otsikoissa yksinkertaisia lauseita on 90 % ja yhdyslauseita 10 %. Pääaineistossa on siis enemmän yhdyslauseita kuin TS-aineistossa.

Pääaineiston yhdyslauseet ovat usein elliptisiä niin, että jälkimmäisestä lauseesta puuttuu subjekti (ks. ISK: § 874), esimerkiksi *Vanhus rettelöi ja ø pakeni* (T11 4/4 42). Yhdyslauseet eivät ole todellisissa sanomalehtien otsikoissa kovin tavallisia (esim. Vahtera 1996: 45; myös TS-aineisto: 10 % yhdyslauseita). Lähes kaikki pääaineiston yhdyslauseet muodostuvat kahdesta lauseesta, esimerkiksi *Vanhus riehui vanhainkodissa ja pakeni* (T2 3/1 2). Kahdessa otsikossa on kolme lausetta: *Vanhus pakeni vanhainkodista, sytytti tulipalon ja vahingoitti yhtä* (T11 3/3 77) ja *Vanhus riehui, sytytti tulipalon ja karkasi* (P20 3/3 139). Yhdessä otsikossa on neljä lausetta: *Vanhus riehui Suomessa, uhkaili muita vanhuksia, sytytti tulipalon ja pakeni* (P4 2/2 18). TS-aineiston kaikki yhdyslauseiset otsikot (4 otsikkoa) muodostuvat kahdesta lauseesta. TS-aineiston yhdyslauseisissa otsikoissa on sama subjekti eli jälkimmäisestä lauseesta puuttuu subjekti. Esittelen seuraavissa alaluvuissa pääaineiston lauseotsikot tarkemmin teemapaikkaan, finiittiverbiin ja loppuosaan jaoteltuna.

107 Esimerkiksi Vahtera (1996, 2009) sisällyttää lauseotsikoihin vain kielipiipillisesti täydelliset lauseet, joissa on kaikki lauseen pakolliset jäsenet eli verbi ja kaikki verbin valenssiin kuuluvat jäsenet. Hän ei lue lauseotsikoihin esimerkiksi passiivimuotoista otsikkoa. Olen itse lähtenyt jaottelussani siitä, että lauseotsikossa on vähintään yksi aktiivi- tai passiivimuotoinen finiittiverbi.

6.1.2.1 Teemapaikka

Käsittelen tässä alaluvussa sitä, miten otsikko alkaa eli mikä lauseke on teemapaikassa ja mikä sen semanttinen rooli on (semanttisista rooleista ks. esim. Ojutkangas ym. 2009: 134–135). Kaikki seuraavassa esitetyt otsikot sisältävät joko vain yhden teemapaikan tai vaihtoehtoisesti yhdyslauseen jälkimmäisen osan (tai osien) teemapaikka on tyhjä (ellipsi), kuten otsikossa *Vanhus riehui vanhainkodissa ja ø pakeni Siklaxiin* (T20 2/2 102). Esittelen tästä poikkeavat yksittäistapaukset alaluvun lopuksi. Teemapaikassa oleva lauseke on lähes aina subjekti, muutamissa tapauksissa adverbiaali tai objekti.

Väite- ja huudahduslausemuotoisten otsikoiden teemapaikassa on lähes aina inhimillinen toimija tai toiminnan ja tapahtumien alullepanija eli fiktiivisen pohjatekstin päähenkilö Otto Näs, johon viitataan erilaisin substantiivi- ja adjektiivilausekkein.¹⁰⁸ Tällaisia otsikoita on 255, ja palaan niihin myöhemmin tässä luvussa (ks. taulukko 7 s. 135). Kahdessa NP:ssä toimijana on poliisi:

- (1) *Poliisi* etsii Siklaxilaista lentäjälegendaa (P9 4/3 62)
Poliisi etsii vanhainkodin tulipalon aiheuttanutta 94-vuotiasta miestä (T3 5/5 1).

Etsimisen kohteena olijaan ja poliisiin viitataan pohjatekstissäkin: ”Sillä äidinisäni Otto Näs halusi päättää elämänsä suureen tyyliin – pakomatalla ja poliisin etsimänä.” (TT2007: 1).

Seitsemän otsikon teemapaikassa on lauseen subjektina oleva kokija. Viidessä otsikossa kokijana eli tässä tapauksessa menehtyjänä on Otto Näs tai häneen viittaava muu NP:

- (2) *Vanhus* kuoli pakomatallaan (T5 1/1 9)
Otto Näs kuoli paetessaan vanhainkodista (T1 3/3 1)
Mies kuoli lapsuutensa kotipihalle (P6 3/3 27)
Vanha lentäjä kuoli pakomatalla vanhainkodista (T6 5/4 15)
Vanhus menehtyi paettuaan vanhainkodista (T17 5/4 57)

Yhdessä otsikossa menehtyneet ovat sivullisia: ***Kaksi vanhusta sai surmansa vanhainkodin tulipalossa Vaasassa*** (T20 3/3 140). Yksi otsikko nostaa kokijaksi fiktiivisen Dallas-sarjan hahmon: ***Sue Ellen sai airosta*** (P13 3/1 27).¹⁰⁹ Kun uutistoimittajat pohtivat pohjatekstistä kirjoitettavaan uutiseen sopivaa otsikkoa, yksi esiin tullut leikkisä, verkolehteen suunnattu ehdotus oli ”Vanhus löi airoilla Sue Elleniä päähän” (UT5).

Lokaatio esiintyy neljässä otsikossa teemapaikassa (esimerkit 3 ja 4). Esimerkin 4 otsikossa *vanhainkoti* vastaa kuitenkin uutiskysymykseen *mikä*, ei *missä*:

- (3) *Vanhainkodissa* tapahtuu (P9 4/3 54)

108 En käsittele tässä kysymyslauseiden teemaosia, koska ne poikkeavat rakenteellisesti väitelauseiden teemaosasta.

109 Otsikko liittyy pohjatekstin kohtaan, jossa Otto Näs ryntää huoneeseen ja rikkoo airoilla televisioruudun Dallas-sarjan aikana: ”Televisioruudussa Sue Ellen kirkaisi kimeästi. J. R., joka seisoi selin baarin ääressä, käännähti ympäri. – – Hän heittäytyi sohvan suojaan samalla hetkellä kun aironlapa iskeytyi valtavalla voimalla televisioruutuun. // Sue Ellenin kauhistuneet, kauniit kasvot särkyivät pirstaleiksi.” (TT2007; ks. liite 1.)

Vanhainkodissa sattuu ja tapahtuu (P9 2/2 63)
Hietasaarenkadun vanhainkodissa syttyi tulipalo (T6 3/3 31)

- (4) *Vanhainkoti* paloi Vaasassa (P4 3/4 7)

Esimerkin 5 otsikoiden teemaosan lausekkeen semanttisen roolin voinee tulkita esimerkiksi tapahtuman lähteeksi:

- (5) *Vanhuksen pakomatka* aiheutti kohtalokkaita seurauksia (T9 2/2 45)
Vanhainkodissa tuhoa tehneen pakomatka päättyi sairaskohtaukseen (T10 6/4 37)
Pako vanhainkodista päättyi tulipaloon (T10 3/3 71)
Vanhuksen pako aiheutti tulipalon (T7 3/3 38)
Vanhuksen aiheuttama välikohtaus synnytti tulipalon (P9 4/3 48)
Vanhuksen riehuminen aiheutti tulipalon vaasalaisessa vanhainkodissa (T17 3/4 58)

Tapahtuma-aika on yhden otsikon teemaosassa: **Laurantai-ilta päättyi tulipaloon** (P9 4/3 63). Teemapaikalla esiintyy myös väline: **Airo teki paha jälkeä Siklaxissa** (T14 2/2 84) [S: asiavirhe]; tapahtumaan ajanut tunne: **Kaipuu kotiseudulle** laittoi polttamaan vanhainkodin (P17 1/1 34) ja lopputulos: **Suurimmilta vahingoilta** vältyttiin Setterbergin säätion yksityisessä vanhainkodissa aiheutetussa tulipalossa Vaasassa (P9 4/2 60).

Yleisimmät lauseen subjektina olevaan aktiiviseen henkilötoimijaan eli Otto Näsiin viittaavat, teemapaikalla esiintyvät lausekkeet esitetään taulukossa 7.

TAULUKKO 7. Yleisimmät toimijaan viittaavat teemapaikkaiset lausekkeet, niiden tyyppi ja lukumäärä lauseotsikoissa.

Lauseke	Lauseketyppi	Lukumäärä
<i>vanhus</i>	NP	119
<i>94-vuotias mies</i>	NP	20
<i>mies</i>	NP	19
<i>94-vuotias</i>	AP	18
<i>iäkäs mies</i>	NP	17
<i>94-vuotias vanhus</i>	NP	8
<i>Otto Näs / Näs</i>	NP	7
<i>siklaxilainen mies</i>	NP	6

Taulukosta 7 huomataan, että neutraalisävyinen appellatiivi *vanhus* on selvästi yleisin itsenäisesti teemapaikalla esiintyvä NP. Tämän lisäksi *vanhus*-substantiiviin liittyy taulukossa esiintyvän *94-vuotias*-adjektiivimäärittteen tapaan erilaisia määrittettä tai se on yhdyssanan edusosana yksittäisissä otsikoissa:

- (6) *siklaxilainen vanhus* (3), *lentäjähaalariin pukeutunut vanhus*, *paennut vanhus*, *häiriköivä vanhus*, *lentäjäpukuinen vanhus*, *vanhainkodissa riehunut vanhus*, *Siklaxista kotoisin oleva vanhus*, *lentäjävvanhus*, *dementiavvanhus*

Mies on myös yleinen toimijaan viittaava appellatiivi, joka esiintyy taulukossa esiintyvien määritteiden lisäksi seuraavien määritteiden kanssa ja yhdyssanan osana: **vanha mies** (4); **Vaasan vanhainkodista paennut mies**; **eläkeläismies**. *Otto Näs* -erisnimeen liittyy kahdessa otsikossa adjektiivimäärite *94-vuotias*. Muita lauseotsikoiden teemapaikassa esiintyviä toimijaan viittaavia yksittäisiä NP:itä ovat *entinen lentäjä* (2), *paikallinen lentäjäsankari*, *riehuja*, *teräsvaari*, *vaari*, *potilas*, *asiakas* (2), *iäkäs mieshenkilö*, *vanhainkodin asukas* (2) ja *Siklaxin kasvatti* (2).¹¹⁰ Adjektiivilausekkeiksi tulkittavia ovat *entinen paikallinen*, *entinen siklaxilainen* ja *lähes 100-vuotias*. Partisiippilausekkeita ovat *vanhainkodista paennut* (2), *vanhainkodissa riehunut* ja *vanhainkodista karannut[ta]*. On huomattava, että sekä adjektiivi- että partisiippilausekkeet käyttäytyvät substantiivilausekkeen tavoin ja viittaavat inhimilliseen toimijaan, *Otto Näsiin*.

Otto Näsiin liittyvä toiminta on dynaamista: hän esimerkiksi *pakenee*, *riehuu*, *sytyttää*, *karkaa* ja *aiheuttaa kaaoksen* (esimerkki 7; otsikoiden finiittiverbeistä ja toiminnasta ks. luku 6.1.2.2).

- (7) *94-vuotias pakeni vanhainkodista* (P1 1/1 1)
Vanhus riehui vanhainkodissa (T6 3/3 36)
Häiriköivä vanhus sytytti palon vanhainkodissa Vaasassa
 (T9 4/4 35)
Vanhus karkasi näyttävästi vanhainkodilta (T2 3/3 12)
Iäkäs mies aiheutti kaaoksen vanhainkodissa (P17 2/3 106)

Teemapaikassa olevan lausekkeen sanemäärä vaihtelee yksiosaisesta jopa viisiosaiseen. Yksinään teemapaikalla esiintyvät *vanhus*, *mies*, *94-vuotias*, *riehuja*, *eläkeläismies*, *vaari*, *teräsvaari*, *asiakas*, *potilas*, *Näs*, *lentäjävanhus* ja *dementiavanhus*. Kaksiosaisen teeman edussanana on joko substantiivi (esimerkiksi *vanhus*), partisiippi (esimerkiksi *riehunut*) tai adjektiivi (esimerkiksi *paikallinen*). Määritteenä voi olla adjektiivi (esimerkiksi *siklaxilainen*, *94-vuotias*, *iäkäs*, *vanha*, *entinen*) tai adjektiivin tavoin käytetty partisiippi (*paennut*) sekä genetiivimuotoinen (*vanhainkodin*, *Siklaxin*) tai paikallissijainen substantiivi (esimerkiksi *vanhainkodissa*). Kolmiosaisen teeman (neljä otsikkoa) edussanana on aineistossani substantiivi, esimerkiksi *lentäjähaalariin pukeutunut vanhus* ja *vanhainkodissa riehunut vanhus*. Neliosaiset teemat (kaksi otsikkoa) alkavat molemmat lokaation tarkenteella: **Vaasan vanhainkodista paennut mies** ja **Siklaxista kotoisin oleva mies**. Viisiosaisen teeman aloittaa tekoväline eli osittainen tulipalon syy: **Airolla television kimppuun hyökännyt vanhus**. Näissä kaikissa moniosaisissa lausekkeissa on mukana partisiippi ja aktiivinen toimija.

Aineistossa on vain kaksi yhdyslauseista otsikkoa, joiden lauseissa on eri teema. Mielenkiintoista on, että näissä otsikoissa toimijaan viittaavaksi teemaksi tulee uusi sane, substantiivin tavoin käyttäytyvä numeraali *yksi*:

- (8) *Vanhainkodissa roihusi – yksi haavoittui* (P6 4/3 28)
94-vuotias pakeni vanhainkodista – yksi loukkaantui (P16 4/4 50).

110 Aineistossa esiintyvät kaksi *Siklaxin kasvatti* -lauseketta ovat kumpikin samasta lukiosta. Tämä herättää mielenkiinnon: onko kyseessä jokin paikkakunnan diskurssiin liittyvä tyypillinen ilmaus vai vilppi ylioppilaskokeessa?

Kolme otsikkoa erottuu aineistosta laajennetun teemapaikan takia (esimerkit 9 ja 10).

- (9) Väkivaltainen kohtaaminen vanhainkodissa – *mies pakeni* (T6 3/3 35)
Vanhainkodissa pako, *yksi* katosi (P4 3/3 23)
- (10) Vauhdikas pako vanhainkodista – *vanhus* haavoitti yhtä ja aiheutti tulipalon. [!] (P14 5/5 17)

Näistä kahdessa otsikossa on kaksi päätapahtumaa (esimerkki 9), yhdessä kolme (esimerkki 10). Tällaisia otsikoita voidaan nimittää yhdistelmäotsikoiksi (esim. Vahtera 2009: 317). Toimijaan viittaavana teemana on substantiivi, mutta sitä edeltää jonkinlainen finiittiverbitön johdanto. Esimerkin 10 ensimmäisestä lausekkeesta voisi käyttää myös nimitystä esirivi eli yläotsikko, vaikka se onkin kokelaan vastauksessa kirjoitettu jälkiosan kanssa samalle riville (ks. esim. Okkonen 1980: 243). Esirivi on yleinen sanomalehden otsikon osa, ja uutistoimittajat kommentoivat, että esirivin tehtävänä on usein lisätä uutisen houkuttelevuutta (UT).¹¹¹ Esirivin käyttäminen pääotsikon ohella osoittaa siis kyseisen kokelaan uutisgenren tajua, jota toisaalta vähentää otsikon loppuvälimerkinä oleva piste.

Otsikon teemapaikan ja uutisgenren yhteys on ilmeinen. Otsikko alkaa usein toimijalla eli vastauksella uutiskysymykseen *kuka* (esim. Bell 1991: 188–189), ja näin on omassa aineistossanikin. Fiktiivisen pohjatekstin päähenkilöön Otto Näsiin viittaavia lausekkeitä on 254 otsikon teemapaikassa, eli 89 prosenttia lauseotsikoista alkaa uutisen keskeisellä toimijalla ja vastaa samalla uutiskysymykseen *kuka*. Lisäksi 16 muussa otsikon aloituksessa esiintyy Otto Näsiin viittaava määräite joko lausekkeen osana tai sen edussanana, osin semanttisesti toimijana ja osin kokijana. Yhteensä 270 otsikon (94 % otsikoista) voi siis tulkita vastaavan uutiskysymykseen *kuka*. Näin ollen voi sanoa, että lähes kaikkien lauseotsikoiden teemat ovat uutisgenren konventioiden mukaisia. Samoin miltei kaikki muut otsikoiden alussa olevat lausekkeet sopivat uutisen aloitukseksi, erityisesti toimijana oleva *poliisi*, kokijan ilmaisevat lausekkeet, jotka vastaavat kysymykseen *kuka*, tapahtumapaikan kertovat lausekkeet, jotka vastaavat uutiskysymykseen *missä* (tai *mikä*) ja päämäärän esittelevät lausekkeet, esimerkiksi *pako* tai *välikohtaaminen*, jotka vastaavat uutiskysymykseen *mitä*. Käsittelen luvussa 6.1.6 kootusti teemapaikan lausekkeiden sopivuutta uutisgenreen ja -diskurssiin.

6.1.2.2 Finiittiverbi

Käsittelen tässä alaluvussa pääaineiston lauseotsikoiden finiittiverbejä. Ne ovat lähes aina aktiivimuotoisia; vain viidessä otsikossa on passiivimuotoinen verbi, esimerkiksi *Porvarikodissa riehunut siunattiin haudanlepoon*. [!] (P16 0/0 1). Kaikki aktiivimuotoiset verbit ovat yksikön kolmannessa persoonassa. Otsikoiden verbit ovat yleisimmin imperfektissä (273 otsikkoa), preesens-muotoisia verbejä esiintyy vain kuudessa otsikossa. Perfekti (11 tapausta) näkyy otsikoissa pääasiassa elliptisenä liittomuotona eli *olla*-verbiä ei mainita kymmenessä perfektimuotoisessa otsikossa, kuten otsikossa *Vanhus ø karannut vanhainkodista* (P19 3/3 124). Olen laskenut nämä tapaukset finiit-

111 Uutistoimittajan humoristinen ehdotus uutisen esiriviksi oli ”Sisäministeri Räsänen kieltää aivot” (UT1).

tiverbin sisältäviin otsikoihin (ks. myös Heikkinen 1999: 124–125). TS-aineiston otsikoiden finiittiverbit ovat kaikki aktiivimuotoisia ja yksikön kolmannessa persoonassa. Verbit ovat imperfektissä yhtä yhdyslauseessa esiintyvää preesens-muotoista verbiä lukuun ottamatta (*poliisi kaippaa havaintoja*).

Verbit voidaan jakaa dynaamisiin ja staattisiin sen mukaan, millaista toimintaa ne kuvaavat. Prototyypilliset dynaamiset verbit ilmaisevat elollisen tekijän tekoja ja sisältävät jonkinlaisen muutoksen. Staattiset verbit puolestaan pysäyttävät tilanteen ja ovat epädynaamisia. Verbit voidaan jakaa lisäksi kuvaamiensa tilanteiden ja toimintojen perusteella konkreettisiin, mentaalisiin ja abstrakteihin. Konkreettiset verbit ilmaisevat havaittavia tiloja, toimintoja ja tekoja, kuten olemassaoloa, liikettä ja kuluttamista. Kuvattujen tilanteiden osallistajat ovat tyypillisesti konkreettisia olioita. Mentaaliset verbit taas kuvaavat mielen sisäisiä tiloja, kuten kokemuksia ja muita mentaalisia aktiviteetteja, esimerkiksi havaitsemista, ajattelua, aikomusta, toivomusta ja kykyä. Mentaaliset verbit edellyttävät elollista, tajunnallista osallistujaa. Abstraktit verbit puolestaan suhteuttavat asiantiloja keskenään. Esimerkiksi modaaliset verbit ja syytä, vaikutusta, samanlaisuutta ja omistusta ilmaisevat verbit kuuluvat tähän ryhmään. (Ks. esim. ISK: § 445.)

Esitän taulukossa 8 lauseotsikoiden yleisimmät finiittiverbit perusmuodossaan. Olen jaotellut verbimuodot taulukossa lisäksi sen perusteella, esiintyvätkö ne yksinkertaisessa lauseessa (yks.) vai yhdyslauseeseen (yl.) osana.

TAULUKKO 8. Lauseotsikoissa esiintyvät yleisimmät finiittiverbit ja niiden lukumäärät yksinkertaisissa lauseissa (n_{yks}) ja yhdyslauseissa (n_{yl}).

Finiiittiverbi	n_{yks}	n_{yl}	Yhteensä
<i>paeta</i>	90	46	136
<i>riehua</i>	30	20	50
<i>aiheuttaa</i>	27	19	46
<i>karata</i>	22	5	27
<i>sytyttää</i>	7	14	21

Selvästi yleisin otsikoissa esiintyvä finiittinen verbi on *paeta* (ks. taulukko 8). Sitä on eniten yksinkertaisissa lauseissa mutta myös yhdyslauseissa, joissa se on pääosin jälkiosassa, kuten esimerkeissä *Vanhus riehuu airon kanssa ja pakeni* (T5 1/1 7) tai *Sik-laxilainen vanhus aiheutti tulipalon ja pakeni* (T13 2/1 25). Toiseksi eniten otsikoissa esiintyy *riehua*-verbi ja lähes yhtä monta kertaa verbi *aiheuttaa*. *Riehua*-verbi ei esiinny koskaan yhdyslauseeseen jälkiosana vaan aina ensimmäisessä lauseessa, ja *aiheuttaa*-verbi vain muutaman kerran. Seuraavaksi yleisin verbi *karata* on aina jälkilauseessa esiintyessään yhdyslauseessa, esimerkiksi *Vanhus sytytti tulipalon ja karkasi!* (T9 3/3 46). Viidenneksi yleisin verbi otsikossa on *sytyttää*. Verbit *paeta* ja *karata* (yhteensä 163 esiintymää) kuuluvat keskenään semanttisesti lähes samaan merkityskenttään. Verbit *paeta*, *riehua*, *karata* ja *sytyttää* kuvaavat toimintaa ja ovat dynaamisia ja konkreettisia, kun taas *aiheuttaa* voi olla abstraktiuden lisäksi lauseyhteyden perusteella eriasteisesti dynaaminen esimerkiksi toiminnan tahattomuuden ja tahallisuuden asteen mukaan:

- (11) Vanhus aiheutti tulipalon ja pakeni paikalta. [!] (P2 3/3 10) [aktiivinen toimija, tahallinen teko?]
 Pako vanhainkodista aiheutti palon (T7 2/2 34) [ei aktiivista toimijaa, tahaton?]
 Vanhuksen pakomatka aiheutti kohtalokkaita seurauksia (T9 2/2 45) [ei aktiivista toimijaa mutta välillinen aiheuttaja, tahaton?]

Aiheuttaa-verbi saa täydennykseksen objektin. 31 otsikossa kerrotaan, että joku tai jokin aiheutti *tulipalon*, kahdessa *palon*. Muita genetiivimuotoisia objekteja ovat [aiheutti] *kaaoksen* (5), *skandaalin* (2; mainitaan pohjatekstissä), *välikohtauksen* ja *vaaratilanteen*. Partitiivimuotoiset *aiheuttaa*-verbiin liittyvät täydennykset ovat [aiheutti] *tuhoa* (2), *tuhoja*, *sekasortoa* ja *kohtalokkaita seurauksia*. *Aiheuttaa*-verbiin liittyviä ilmauksia käsitellään myös otsikon loppuosan yhteydessä. Muita otsikoissa esiintyviä itsenäisiä finiittiverbejä ovat *kadota* (7 esiintymää), *kuolla* (5), *etsiä* (4), *haavoittaa* (3), *mellakoida* (3), *päättää* [tulipaloon; sairaskohtaukseen] (3), *rikkoo* (3), *etsintäkuuluttaa* (2; mainitaan pohjatekstissä), *haluta* [päättää; lentää] (2), *rettelöidä* (2), *saada* [airosta; surmansa] (2), *tapahtua* (2) ja yksittäisinä esiintyminä esimerkiksi *hajottaa*, *heilua* [airon kanssa], *hyökätä*, *häiriköidä*, *iskeä* [airolla], *kiiruhtaa*, *rähinöidä*, *räyhätä*, *tuhota* [televisio], *uhkailla*, *vahingoittaa* ja *villiintyä*.

Otsikon ydintä ovat päätapahtuma ja toimija (Bell 1991: 188). Toimijaa käsitellään pääosin edellisessä alaluvussa (6.1.2), ja päätapahtumaa eli vastausta uutiskysymykseen *mitä* voi selvittää ainakin osittain finiittiverbin avulla. Yksinkertaisissa lauseissa esitetään yksi päätapahtuma, yhdyslauseissa voi olla useampiakin tapahtumia eli topiikkeja. Käsittelen otsikoiden kuvaamia topiikkeja luvussa 6.1.6 (s. 147–148).

6.1.2.3 Loppuosa

Käsittelen tässä luvussa finiittiverbin jälkeen tulevia lausekkeita ja niiden laajennuksia sekä yksinkertaisissa lauseissa että yhdyslauseissa. Näkökulmani loppuosan lausekkeisiin on lähinnä semanttinen, ja analysoin lausekkeita niiden edussanan mukaan. Kuudessa yksinkertaisessa lauseessa on subjektin lisäksi vain finiittiverbi eli loppuosa puuttuu, esimerkiksi *Paikallinen lentäjäsankari paennut* (P9 2/1 15). Kahdeksassa yhdyslauseessa on vain subjekti, subjektin ellipsi ja finiittiverbit eli lauseiden loppuosat puuttuvat, esimerkiksi *Vanhus mellakoi ja ø pakeni* (P19 3/2 100); *Vanhus riehui ja ø pakeni* (P3 4/3 19). Yhdyslauseiden jälkimmäinen osa sisältää tavallisesti subjektin ellipsin ja finiittiverbin eikä muuta loppuosaa (38 tapausta, 58 % yhdyslauseista), esimerkiksi *Vanhus sytytti vanhainkodin tuleen ja ø pakeni* (P9 2/1 18).

Yksinkertaisten lauseiden loppuosassa voi esiintyä erilaisia infiniittisiä rakenteita, jotka toimivat adverbialimäärityksinä. Tällaisia rakenteita on 16 otsikossa. Kaikissa infiniittisen rakenteen sisältävissä otsikoissa voi tulkita olevan kaksi päätapahtumaa, vaikka rakenteellisesti otsikot ovatkin yksinkertaisia lauseita. Tavan määritteenä toimivia rakenteita on kahdeksan, temporaalirakenteita seitsemän ja finaalirakenteita yksi. Tavan määritteenä toimivissa rakenteissa hallitseva verbi ja infinitiivi ovat samasubjektisiä ja verbien ilmaisema toiminta on samanaikaista. (ISK: § 495, 515.) Aineistossani esiintyvät rakenteet ovat muodoltaan joko E-infinitiivin instruktiiveja (esimerkki 12) tai MA-infinitiivin adessiiveja (esimerkki 13). Tapaa ilmaisevat esimerkiksi seuraavat infiniitivirakenteet:

- (12) Vanhus *pakeni* vanhainkodissa *aiheuttaen* hämmennystä (T9 3/2 59)
 Vanhus *karkasi* vanhainkodista *sytyttäen* tulipalon (T15 2/3 96)
 [S: järjestyks]
- (13) Vanhus *pakeni* vanhainkodista *jättämällä* jälkeensä tulipalon (T18 2/2 98)

Temporaalirakenteen E-infinitiivin inessiivimuoto kuvaa hallitsevan verbin kanssa samanaikaista tapahtumaa (esimerkki 14), TUA-rakenne aiempaa tapahtumaa (esimerkki 15) (ISK: § 543–544, 548).

- (14) Otto Näs *kuoli paetessaan* vanhainkodista (T1 3/3 1) [S: !]
 läkäsi mies *aiheutti* tuhoa *paetessaan* vanhainkodista! [!] (P18 3/3 117)
- (15) Vanhus *pakeni aiheutettuaan* vanhainkodin tulipalon (T9 5/3 53)
 94-vuotias vanhus *pakeni* poliisia *sytytettyään* tulipalon (T13 4/4 46)

Finaalirakenne on muodoltaan A-infinitiivin translatiivi ja ilmaisee toiminnan tarkoitusta (ISK: § 513): *Mies karkasi kotoa mennäkseen kotiin* (P15 4/3 93) [S: ei ole uutismainen otsikko]. Lisäksi yhdessä loppuosassa esiintyy statusrakenne: *poliisit perässään*. Neljässä otsikossa esiintyy adverbiaalina oleva infiniittinen verbi: [onnistui] *pakenemaan*, [halusi] *päättää*, [halusi] *lentää* ja [laittoi] *polttamaan*.

Yksittäisistä loppuosassa olevista substantiivilausekkeista selvästi yleisin on paikka eli lokaatiota ilmaiseva *vanhainkoti*. Se on lähes aina lauseenjäsenenä adverbi-aali. Se esiintyy tavallisimmin erosijassa eli muodossa *vanhainkodista* (108 esiintymää, myös yksi *vanhainkodilta*), mutta myös olosijassa *vanhainkodissa* (64, myös kolme tapausta *vanhainkodilla*). Kaksi kertaa *vanhainkoti* esiintyy genetiivimuotoisena objektina, esimerkiksi otsikossa *Kaipuu kotiseudulle laitto polttamaan vanhainkodin* (P17 1/1 34). Samaan paikkaan viittaavia lausekkeita ovat lisäksi *Porvarikoti/talo* (6), *vanhustentalo*, *hoitokoti* ja epämääräisempi ilmaus *paikka/rikospaikka* (7). Yhteensä lokaatioon eli tapahtumapaikkaan, *Setterbergin säätiön yksityiseen vanhainkotiin*, viitataan otsikoiden loppuosassa 193 kertaa. Muita lokaatiota ilmaisevia lausekkeita ovat *Vaasa* (37 esiintymää), *Vantaa* ja *Suomi*. Lokaatiota ilmaiseviin substantiivilausekkeisiin voi kuulua myös määritteitä, kuten *vaasalaisessa* (5) / *yksityisessä* [vanhainkodissa]; *Vaasan* (3) / *pala-vasta* / *vaasalaisesta* [vanhainkodista]. Sekä lokaatiota että päämäärää ilmaiseva *Siklax* esiintyy NP:nä kuudessa loppuosassa, esimerkiksi *Vanhus aiheutti tulipalon ja pakeni Siklaxiin* (T11 5/3 80).

Väline eli tässä tapauksessa *airo* mainitaan 19 loppuosassa, muodoissa *airon kanssa* (9), *airolla* (9) ja *airosta*. Viimeksi mainitun voi tulkita *saada*-verbin täydennykseksi: *Sue Ellen sai airosta* (P13 3/1 27). Välineeksi voinee tulkita myös *pakoauton*, joka mainitaan yhdessä otsikossa: *pakoautolla karkuun*. Toiminnan tapaa ilmaistaan infiniitiivirakenteiden lisäksi otsikoiden loppuosassa *sti*-adverbein, adessiivein ja instruktiivein: *dramaattisesti* (6), *väkivaltaisesti* (3), *näyttävästi* (2), *holtittomasti*, *mielentoitukseksi*, *raivoisasti*; *tuhoisin seurauksin*, *väkivaltaisain menoin*, *tulipalon turvin*, *välikohtauksen aiheuttaman hämmennyksen turvin*; *tyyllillä*, *ryminällä*, *toiminnallaan*, *väkivaltaisella käyttäytymisellään*, *lapsenlapsensa avustuksella*. Aikaa ilmaistaan kuuden otsikon loppuosassa. Tapahtuman ajankohta mainitaan kolmessa otsikossa: *lauantai-*

iltana, lauantaina, myöhään lauantai-iltana. Aikaa ilmaisevia adverbiaaleja ovat lisäksi *yhä, vielä kerran, mellakan jälkeen ja samalla*. Edellä mainittujen lisäksi loppuosassa esiintyy yksittäisiä adverbiaaleja, jotka lähinnä värittävät otsikkoa.

Otsikoiden loppuosassa on toiminnan seurausta tai yleisesti tapahtuman luonnetta ilmaisevia substantiivilausekkeita. Tulipalo mainitaan 67 otsikon loppuosassa, ja se voi saada myös määritteitä, kuten *vanhainkodin tulipalossa* ja *Setterbergin säätön yksityisessä vanhainkodissa aiheutetussa tulipalossa*. Muita tapahtumaa kuvaavia substantiivilausekkeita ovat esimerkiksi *kaaos* (6), *tuho* (3), *skandaali* (2), *sekasorto, välikohtaus* ja *vaaratilanne*.¹¹² Toiminnan seurausta tai oikeammin tapahtuman lopputulosta kuvaavat substantiivilausekkeet *päätepesti, sairaskohtaus* ja *haudanlepo*.

Toiminnan inhimillisenä kohteena (lauseenjäsenenä objekteja) ovat muut vanhuksset, jotka mainitaan kolmen otsikon loppuosassa: [*haavoitti*] *muuta vanhuksia* (2); *vanhainkodin asukasta*. Kohteena esiintyy myös Otto Näs: [*etsii*] *Siklaxilaista lentäjälägendää; vanhainkodin tulipalon aiheuttanutta 94-vuotiasta miestä*. Epämääräisemmin ilmaistu inhimillinen kohde on mainittu kuuden otsikon loppuosassa: [*esim. haavoitti*] *yhtä* (5); *yhtä ihmistä*. Toiminnan kohteena voi ajatella olevan myös esine, tässä tapauksessa *television*, joka mainitaan seitsemässä otsikossa, myös muodoissa *television kimp-puun; television rikki*.

Loppuosassa vastataan tavallisesti uutiskysymykseen *missä* eli missä paikassa uutisen kuvaama tapahtuma tapahtui. Vanhainkotiin viitataan otsikoiden loppuosassa yhteensä 193 kertaa (67 % lauseotsikoista). Ero- ja tulosijaisen *vanhainkoti*-lausekkeen voi ajatella myös vastaavan uutiskysymykseen *mitä*, koska se liittyy usein kiinteästi verbiin ja kuvaa, mitä tapahtui. Esimerkiksi otsikko *Vanhus pakeni vanhainkodista Vaasassa* (P5 2/2 25) voidaan tulkita niin, että vastaus kysymykseen *missä* on *Vaasassa* ja kysymykseen *mitä* on koko otsikon lisäksi erityisesti *pakeni vanhainkodista*. Pohjatekstin mukaan tapahtumapaikka on kuitenkin vanhainkoti, joten tulkitsen *vanhainkoti*-substantiivin vastaavan molempiin edellä mainittuihin uutiskysymyksiin. Palaan tähän luvussa 6.1.6. Uutiskysymykseen *mitä* vastataan yksiselitteisesti loppuosassa 84 kertaa; tavallisesti otsikoissa viitataan *tulipaloon* (67 kertaa) mutta myös epämääräisemmin esimerkiksi *kaaokseen, skandaaliin ja tuhoon*.

6.1.3 Kertovat otsikot: itsenäiset NP:t

Sisällytän kertovien otsikoiden ryhmään myös tietynlaisia lauseenveroisia kokonaisuksia, joissa ei ole finiittiverbiä. Ne koostuvat kahdesta nominilausekkeesta. Puhutun kielen verbittömiä rakenteita tutkinut Marja-Liisa Helasvuo (1991: 40) kutsuu tällaisia kokonaisuksia *yksinäisiksi nominilausekkeiksi* (*free NP:s*; Helasvuo 2001: 105 ja luku 4). Käännän termin *itsenäiseksi NP:ksi*, koska se sopii hyvin kuvaamaan uutisen otsikon rakennetta itsenäisenä konstruktiona (ks. myös Västi 2012: 68, 91–92). Vaikka itsenäiset NP:t eivät olekaan lauseita, ne ovat kommunikaation kannalta ymmärrettäviä ja kontekstissaan täydellisiä lausumia (ISK: § 879; ISK:ssa käytetään nimitystä *vajaa lause*). Olisin

112 Näitä käsiteltiin osittain jo *aiheuttaa*-finiittiverbin yhteydessä (6.1.2.2).

voinut käyttää ryhmästä myös Vahteran (2005) tavoin nimitystä *fragmentit*, mutta siihen voi liittyä konnotaatio jonkinlaisesta epätäydellisyydestä täydelliseen lauseeseen verrattuna, ja tällaista mielikuvaa en halua synnyttää (ks. myös Västi 2012).

Itsenäiset NP:t kuuluvat jaottelussani kertoviin otsikoihin, koska niissä kerrotaan jokin prosessi eli tapahtuma ja niiden voi olettaa pohjautuvan lauseeseen (ks. esim. Vahtera 1996: 51). Olen luokitellut itsenäiseksi NP:ksi kaikki finiittiverbittömät otsikot, joiden sanat eivät muodosta yhtä vaan useamman lausekkeen. Itsenäiset NP:t jakautuvat aineistossani kahteen tyyppiin: otsikoihin, jotka muodostuvat nominatiivi- tai partitiivimuotoisesta ja paikallissijamuotoisesta NP:stä ja kuvaavat dynaamista prosessia (*teema- ja orientaatorakenteet*, termi Helasvuo 2001), ja otsikoihin, joiden itsenäisyys johtuu pääasiassa kopulan (*olla*-verbin) puuttumisesta (*kopularakenteet*). Molempien tyyppien mukaisissa otsikoissa tilanne hahmotetaan usein eksistentiaalisenä olemisena, olemaan tulemisena jne., mikä merkitsee staattisemman tai ainakin abstraktimman näkökulman valitsemista pohjimmiltaan hyvin dynaamiseen tapahtumaan (ks. myös Vahtera 2005). Dynaamista prosessia voi tosin kuvata muutenkin kuin finiittiverbeillä, esimerkiksi paikallissijamuodoilla (Nurminen 1994: 46; Heikkinen ym. 2005: 249). Itsenäisiä NP:itä ja leimaotsikoita eli finiittiverbittömiä otsikoita on aineistossani 98, joista itsenäisiä NP:itä 80 ja leimaotsikoita 18 (ks. taulukko 6).

Itsenäisen NP:n muodostaminen on otsikkokielen tyypillinen tapa, jolla pyritään usein informaation tiivistämiseen esimerkiksi otsikolle varatun vähäisen tilan takia (ks. myös Helasvuo 2001: 124–125). Siksi sen muodostamisen lähtökohtana on yleensä vähiten informaatiota sisältävien osasten karsiminen. Otsikkoon jää merkitysaineksista usein uutta informaatiota tekstiin tuova osa (ks. myös Niemikorpi 1994: 95). Otsikko on itsenäinen, autosemanttinen tekstin jakso, jonka laadinnassa ei voi tukeutua tekstiyhteydestä tuttuun ainekseen, koska edeltävää tekstiä ei ole. Siksi otsikon karsimisessa ei ole kyse turhan toiston välttämisestä kuten tekstinsisäisessä poistossa. (Vahtera 1996: 43.) Otsikoiden itsenäisyyden mahdollistaa niiden yhteys muuhun juttukokonaisuuteen, esimerkiksi ingressiin, leipätekstiin, kuviin ja kuvateksteihin (ks. myös Niemikorpi 1994: 94–95). Esittelen seuraavaksi tarkemmin itsenäisten NP:iden rakenteet, jotka esiintyvät pääaineistossani.

6.1.3.1 Teema- ja orientaatorakenteet

Pääaineistossani on 56 teema- ja orientaatorakenteeksi luokiteltavaa otsikkoa (ks. taulukko 6). Teema- ja orientaatorakenteita ei pysty täydentämään tietyllä verbillä mutta ne ovat kuitenkin lausemaisista. Tämän konstruktion lokaaliset ainekset ohjaavat otsikon oikeaa tulkintaa verbin puuttumisesta huolimatta (ks. myös Nurminen 1994: 46). Teema- ja orientaatorakenteen lausekkeet ovat jotain uutta tietoa ilmaiseva, nominatiivi- tai partitiivimuotoinen NP (teema) ja pakollinen NP, joka on paikallissijainen paikan adverbiaali (orientaatio) ja ilmaisee aineistossani aina konkreettista lokaatiota (vrt. Vahtera 2009: 288–290). Kieliopillisessa sijassa oleva nominilauseke on siis yhdistyneenä paikkaa tai suuntaa ilmaisevaan NP:hen (Helasvuo 1991: 40; 2001: 123). Tällaisessa lauseessa sija-pääätteet (ja myös johtimet) voivat toimia predikaatin tavoin, mikä on Helasvuon (1991: 40; 2001: 125) mukaan yksi suomen kielen syntaktisen rakenteen ominaispiirteistä.

Teema- ja orientaatorakenteet muistuttavat ilmiölauseita: rakenteen voisi ajatella alkavan esimerkiksi verbillä *tapahtui* [jotakin] (ks. ISK: § 891). Tällaisia otsikoita on aineistossani 52, esimerkkinä seuraavat:

- (16) Iäkkään miehen pako vanhainkodista (P17 1/1 35)
 Tulipalo Setterbergin vanhainkodissa (T17 3/3 111)
 Välikohtaus vanhustenkodilla (T11 1/1 23)
 Kauhunhetkiä Porvarikodissa (T11 3/3 74)
 Vaaratilanne vanhainkodilla (T10 6/6 1)

Ensimmäisen NP:n edussanana esiintyvät topiikkia kuvaavat *pako/pakeneminen* (24), *tulipalo/palo* (14), *välikohtaus* (7), *hetki[ä]/kauhunhetki[ä]/kauhu[a]* (5), *vaaratilanne* (4), *dramatiikka[a]*, *lennosto* [!], *painajainen* ja *pakomatka*. Edussanoihin liittyy myös joitain määritteitä, erityisesti sanaan *pako*, esimerkiksi genetiivimääritteet *vanhuksen* (2) ja *iäkkään miehen* sekä adjektiivimääritteet *dramaattinen* (3), *elokuvamainen*, *hengenvaarallinen*, *hätkähdyttävä*, *näyttävä*, *räiskyvä*, *uskalias*, *vauhdikas* ja *yllättävä*.

Otsikon jälkimmäisessä NP:ssä olevana paikan adverbialina on lähes aina *vanhainkoti*, joka esiintyy yleisemmin olosijassa (*vanhainkodissa*) kuin erosijassa (*vanhainkodista*). Samaan tarkoitteeseen viittaavia adverbiaaleja ovat *vanhustenkodilla* (2), *lepokodissa*, *Porvarikodissa* ja *Porvarikodista*. Kahdessa otsikossa esiintyy paikan adverbialina Vaasa (*Vaasassa*). Yhdessä otsikossa on sekä ero- että tulosijainen paikan adverbiaali: *Vaasasta Siklaxiin*; yhdessä otsikossa on tulosijainen *kotiin*. Adverbialina esiintyvään vanhainkotiin liittyy seuraavia määritteitä: *Setterbergin* (4), *Setterbergin säätiön* (3) ja *vaasalaisesta*. Kolmessa otsikossa on kaksi rinnastuskonjunktioilla yhdistettyä NP:tä ja toiseen tai molempiin liittyvä paikan adverbiaali (esimerkki 17):

- (17) Tulipalo ja pako vanhainkodissa (T16 3/3 99)
 Kauhua vanhainkodissa ja pakomatka (T20 3/3 144)
- (18) Tulipalo vanhainkodissa, syyllinen kadoksissa (P6 2/1 10) [kaksi tapahtumaa]

Esimerkin 18 otsikko on asyndeettinen itsenäinen NP, jossa viitataan sekä tapahtumaan, lokaatioon, tekijään ja tekijän sijaintiin eli vastataan uutiskysymyksiin *mitä*, *missä* ja *kuka*. Olen luokitellut sen teema- ja orientaatorakenteeksi otsikon alkuosan perusteella.

6.1.3.2 Kopularakenteet

Pääaineistossani on 24 kopularakenteen sisältävää otsikkoa (ks. taulukko 6 s. 132). Olen luokitellut kopularakenteiksi sellaiset kaksi erillistä NP:tä sisältävät otsikot, jotka voisi täydentää *olla*-verbillä. Verbin paikka on kopularakenteessa nimenomaan lausekkeiden välissä. Vahteran (1996: 48) mukaan sekä suomen- että ruotsinkielisten sanomalehtien otsikoiden yleinen tendenssi on se, että *olla*-verbi jää otsikosta pois. Tällaisia otsikoita aineistossani on 18. Valtaosa kopulalauseista on ”jotakin jossakin” -rakenteisia, ja niissä on subjektin lisäksi adverbiaali, kuten esimerkissä 19 esiintyvissä otsikoissa:

- (19) Seniori karkuteillä (P9 1/1 17)
Vanhus karkuteillä (T16 2/1 31); (P8 4/4 25) [kaksi samanlaista otsikkoa]
Tuhopolttaja karkuteillä (T5 2/2 27)
Eläkeläinen harhateillä (P13 3/3 90)
Vanhus sotajalalla Vaasassa (P10 3/4 38)
94-vuotias mies karkuteillä vanhainkodista (T9 5/5 12)
Vahinkoa aiheuttanut kadoksissa (T16 2/2 91)
Airovaari vauhdissa (P17 3/3 115)
Sekasortoa aiheuttanut dementikko yhä kateissa (T17 3/3 110)

Esimerkkien 19 otsikoissa subjektina on toimija eli Otto Näs, johon viitataan ilmauksin *vanhus*, *94-vuotias mies*, *airovaari*, *sekasortoa aiheuttanut dementikko*, *seniori* ja *vahinkoa aiheuttanut*. Adverbiaalina on olosijainen tilanteen ilmaus, kuten *karkuteillä*, *harhateillä* tai *kadoksissa*.

- (20) Vanhainkoti liekeissä (P9 4/3 66)
(21) Vanhainkoti liekeissä – missä syyllinen? (P17 2/3 108) [kaksi tapahtumaa]

Esimerkeissä 20 subjektin asemassa on lokaatio *vanhainkoti*, joka vastaa tässä uutiskysymykseen *mikä*. Adverbiaalina on olosijainen, tulipaloon viittaava *liekeissä*. Esimerkin 21 yhdistelmäotsikon alkuosa on kopularakenne ja loppuosa eksistentiaalinen rakenne. Olen luokitellut sen kopularakenteeksi otsikon alun perusteella.

Aineistossani on muutamia otsikoita, jotka voidaan täydentää jollain muulla verbillä kuin *olla*-verbillä (esimerkki 22). Olen sisällyttänyt ne kuitenkin kopularakenteiden joukkoon, koska ne rakentuvat samalla tavalla eli verbi tulee lausekkeiden väliin. Verbit, joilla otsikot voisivat täydentyä, ovat lisäksi *olla*-verbin kaltaisia siinä mielessä, että niiden puuttuminen ei vähennä otsikon informaatioarvoa. Mikään verbeistä ei siis ole niin spesifi, että sen pitäisi olla otsikon osana.

- (22) Tuhopoltosta syytetty [jäi] kiinni (P1 2/2 2)
Vanhainkodin televisio [lyötiin] rikki airolla (T13 2/2 76)
Karkumatka [tehtiin] tuli takamuksen alla (T2 4/3 9) [S: otsikko?]
94-vuotias lentäjäpappa [lähti] karkuun vanhainkodista (P6 3/3 26)

6.1.4 Leimaotsikot

Leimaotsikoksi kutsutaan otsikkoa, joka koostuu pelkästä lausekkeesta ja joka ilmaisee usein pääotsikkona sitä seuraavan tekstin aiheen eli päätopiikin ja väliotsikkona alatopiikin (ks. myös Vahtera 2009: 1, 323, 333). Niitä ei voi täydentää millään verbillä, vaan ne sisältävät vain yhden lausekkeen. Siten ne eroavat esimerkiksi edellä esitellyistä kopularakenteista. Tällaisia otsikoita on aineistossani 18 (ks. taulukko 6 s. 132). Leimaotsikot eivät sovi tapahtumaa kuvaavan uutisen pääotsikoksi, koska ne vain nimeävät aiheen, mutta esimerkiksi kuvatekstioitsikkona tai väliotsikkona ne ovat aivan tavanomaisia (Iisa ym. 1997: 249–250; Heikkilä 2006: 107). Leimaotsikot voi tulkita etiketeiksi, jotka nimeävät uutistekstin sisällön: juttu käsittelee esimerkiksi dramaattista pakoa tai väkivaltaista vanhusta. Prototyypinen leimaotsikko koostuu substantiivilausekkeesta, jonka

sanat ovat määritesuhteessa toisiinsa. (Ks. myös Heikkilä 2006: 107.) Suomenkieliseen leimaotsikkoon voidaan liittää elatiivin päätte, jolloin se havainnollistaa leimaotsikkomaisuutta (Vahtera 2009: 334), esimerkiksi *Vanhuksen viimeinen lento* (P5 1/1 8) ~ *Vanhuksen viimeisestä lennosta* ~ *Tämä uutinen kertoo vanhuksen viimeisestä lennosta*. Ne ovat muodoltaan nominatiivimuotoisia substantiivilausekkeita, esimerkkeinä seuraavat:

- (23) Vanhuksen viimeinen lento (P5 1/1 8)
 Otto jahti [!] (P2 3/2 12) [S: otsikko!]
 Vanhuksen viimeinen pakomatka (T6 3/2 30)
 Iäkkään miehen raju pakeneminen (T9 2/2 44)
 Vanhuksen dramaattinen pako (P9 2/2 55)
 Dramaattinen pako (T20 2/2 104)
 Kohtalokas pakomatka (P4 3/3 22)
 Super-papan hurja pako (P19 3/3 125)

Esimerkin 23 lausekkeiden edussanana on pakenemiseen tai muuhun liikkeeseen viittaava substantiivi, esimerkiksi *pako*, *pakomatka* tai *jahti*. Pakenemista kuvataan värikkäin adjektiivein, esimerkiksi *dramaattinen*, *raju*, *kohtalokas* ja *hurja*. Pakenijaan viitataan ilmauksin *vanhus*, *iäkäs mies* ja *super-pappa*. Esimerkin 24 leimaotsikoissa edussanana on toimijaan viittaava substantiivi, kuten *vanhus* tai *tuhopolttaja*:

- (24) Väkivaltainen vanhus (T7 1/2 33)
 Otto Näs – paikallinen legenda (T9 2/2 61)
 Vanhainkotikarkuri Siklaxista (T2 3/3 11)
 Vanhainkodin karkulainen (P3 3/3 18)
 Etsintäkuulutettu tuhopolttaja (T9 4/4 30)

Esimerkin 23 otsikot kertovat uutisen topiikin olevan pakomatka, esimerkin 24 otsikot viittaavat tapahtuman toimijaan ja otsikot esimerkissä 25 itse tapahtumaan:

- (25) Lauantai-illan huuma (P14 2/2 82) [S: ei sovi tekstiin]
 Vanhainkodin palo (T 8 3/3 43)

Olen lisäksi sisällyttänyt leimaotsikoiden ryhmään kolmiportaisen listan sisältävän otsikon *94-vuotias mies, tulipalo ja pako* (T15 2/1 30). [kaksi tapahtumaa]

6.1.5 Väliotsikot

Uutiseen sisällytetyt väliotsikot jakavat uutisen mielekkäisiin, kerrontaa edentäviin ja silmäilyä helpottaviin osiin. Väliotsikot kuuluvat uutisgenren konventioon. En ota tässä huomioon uutistekstin muuta kontekstia eli otsikon ja leipätekstin vastaavuutta. Väliotsikoita on käytetty kahdeksassa aineistoni uutistekstissä. Viidessä vastauksessa on yksi väliotsikko, kahdessa kaksi ja yhdessä kolme väliotsikkoa. Yhteensä väliotsikoita on 12. Väliotsikot ovat syntaktiselta rakenteeltaan yksinkertaisia lauseita (8, esimerkki 26), kopularakenteita (2, esimerkki 27) ja leimaotsikoita (2, esimerkit 28 ja 29).

Yksinkertaisten lauseiden predikaatit ovat imperfektissä (4), perfektissä (2), preesensissä ja pluskvamperfektissä (ainoa esiintymä koko aineistossa). Viisi predi-

kaattia on aktiivimuodossa, kolme passiivissa. Yhdessä passiivimuotoisessa otsikossa on *olla*-verbin ellipsi. Yhdessä väliotsikossa esiintyy verbiketju: *saattoi olla*. Väliotsikoiden yksinkertaiset lauseet esitetään esimerkissä 26.

- (26) Vanhus halusi Siklaxiin / Vanhus kuoli onnellisena (P9 1/1 20)
 Vanhuksella saattoi olla apujoukkoja (T7 3/4 23)
 Pako oli suunniteltu / Vanhus oli viihtynyt vanhainkodissa / Poliisi kaipaa johtolankoja (T9 5/5 12)
 Pako tarkoin suunniteltu (T17 5/5 19)
 Tulipalo saatiin sammutettua (P17 6/6 2)
- (27) Mie[s] yhä paossa (P6 3/3 26)
 Motiivi epäselvä (T18 5/5 20)
- (28) Erittäin harvinainen tapaus (P17 6/6 2)
- (29) Dementiaa ja mielenterveysongelmia (P15 2/2 85)

Leimaotsikot (esimerkit 28 ja 29) kertovat väliotsikkona esiintyessään uutisen alatoppiin (ks. myös Vahtera 2009: 1, 323, 333) ja soveltuvat väliotsikoiksi hyvin, toisin kuin pääotsikoiksi. Esimerkki 29 on aineistoni ainoa partitiivimuotoinen leimaotsikko, ja sen voi hahmottaa lausemaiseemmaksi kuin nominatiivimuotoiset substantiivit (Vahtera 1996: 56). Väliotsikko ei kuitenkaan noudata uutisdiskurssin tapaa mainitessaan demen-tian ja mielenterveysongelmat, jotka viittaavat Otto Näsin sairauksiin (ks. luku 8.2.3).

Väliotsikon tai -otsikoiden lisääminen uutistekstiin osoittaa, että kokelas on tietoinen uutisgenren konventioista. Lisäksi on huomioitava, että viisi väliotsikointia sisältävistä uutisteksteistä on saanut hyvän tai erinomaisen arvosanan (4–6 pistettä). Ottamatta tässä kantaa kyseisten uutistekstien muuhun sisältöön ja muotoon voinee todeta, että myös tekstin arvioijat ovat arvostaneet vastauksissa olevia väliotsikoita. Väliotsikoiden käyttämistä ei opeteta kokelaiden käyttämissä oppikirjasarjoissa (ks. luku 4.4.3).

6.1.6 Otsikoiden uutismaisuus

Käsittelen tässä alaluvussa kootusti otsikoiden kuvaamia päätoppikkeja ja sitä, miten pää-aineiston introt vastaavat tärkeimpiin uutiskysymyksiin. Pohdin sen jälkeen kokoavasti, miten uutismaisia otsikot ovat, esitän pääotsikoissa mahdollisia syntaktisia ja semanttisia skeemoja, kuvion otsikoiden uutisgenren tajua osoittavista piirteistä ja jatkumon otsikon epäuutismaisista piirteistä suhteessa uutisgenren tajuun. Uutisotsikon voi ajatella tiivistävän jutun olennaisen asian (esim. Bell 1991: 189; Heikkinen ym. 2005: 249). Opet-tajan arvioinnin tueksi laadituissa arviointiohjeissa (AO2007) mainitaan otsikosta, että sen on oltava napakka ja siinä pitäisi näkyä uutisen kärki. Otsikossa voi mahdollisesti olla alaotsikko tai ingressi, mutta näitä ei arviointiohjeiden mukaan edellytetä. Otsikoille on ominaista Heikkisen ym. (2005: 248) mukaan substantiivivaltaisuus, ja näin on omassa aineistossanikin. Otsikointi kertoo, mikä on kirjoittajan mielestä uutistapahtuman olen-naisin asia eli sen päätoppiikki. Se, miten kirjoittaja nimittää tapahtumaan osallistuvia ihmisiä ja prosesseja, paljastaa hänen näkökulmansa uutistapahtumaan. Otsikointi ja sen sananvalinnat ohjailevat myös lukijan suhtautumista uutisen kuvaamaan asiaan. (Kallio-koski 1996b: 44.) Uutisotsikoiden kirjoittamista ei opeteta kokelaiden käyttämissä oppi-

kirjasarjoissa. Yhdessä Käsikirjaan liittyvässä kurssivihossa otsikointiin viitataan uutistuottamistehtävän yhteydessä, ja LUKI-sarjan yhdessä tehtävässä pitää laatia erisävyisiä uutisotsikoita. (Ks. luku 4.4.3 ja liite 5: asetelmat 1 ja 2.)

Uutisotsikoista puuttuva finiittiverbi on suomen kielessä vakiintunut diskursiivinen käytännö (esim. Pietikäinen & Mäntynen 2009: 43). Suurin osa aineistoni otsikoista ei kuitenkaan noudata tätä käytännettä: finiittiverbittömiä otsikoita on vain 25 % otsikoista. Otsikot ovat siis pääasiassa muodoltaan täydellisiä lauseita. Aineistossani on myös runsaasti yhdyslauseita todellisiin otsikoihin verrattuna. Finiittiverbien runsaus aineistoni otsikoissa liittyyneen kuitenkin siihen, että monet pääaineiston uutistekstit käsittelevät rikosta tai muuta aktiivista toimintaa; ne ovat kertovia uutisia eli tapahtumauutisia. Esimerkiksi Heikkisen ym. (2005) laskelmissa ovat mukana kaikki pikku-uutiset eikä otsikoiden finiittiverbiä tai verbittömyyttä erotella uutistyyppin mukaan, vaikka esimerkiksi rikosuutisen ja kuntauutisen otsikko voi erota toisistaan huomattavasti juuri finiittiverbin esiintymisessä. Tapahtumauutisen ja erityisesti rikosuutisen otsikossa yksilöidään rikos tai tapahtuma yleensä finiittiverbin avulla, ja otsikossa esiintyy usein myös aktiivinen toimija, omassa aineistossani miltei 80 prosentissa otsikoista. Kaikki TS-aineiston todelliset otsikot sisältävätkin aktiivisen toimijan ja finiittiverbin ($n = 40$). Pääaineistoni otsikot ovat näin ollen pääosin tyypillisiä tapahtumauutisen otsikoita, joiden finiittiverbittömyys olisi poikkeuksellista.

Otsikon voi olettaa vastaavan ainakin uutiskysymyksiin *mitä tapahtui, kuka/mikä ja missä*. Miksi-kysymykseen ei vastata aineistoni otsikoissa muutamaa yksittäistapausta lukuun ottamatta, mikä onkin odotuksenmukaista. *Mitä tapahtui* on tärkein uutiskysymys, ja tavallisesti otsikko vastaa siihen kokonaisuudessaan. Mitä romaanikatkelman todellisuudessa sitten tapahtui? Murrin (2007) mukaan tulipalo vanhainkodissa on uutinen, koska se on monia ihmisiä uhkaava tilanne. Lukija halunnee myös tietää, kuinka laajalle palo levisi ja millaisia vahinkoja se aiheutti. (Mt.: 24; myös UT1; ks. liite 1 ja luku 4.5.2.) Opettajille suunnatuissa arviointiohjeissa ei nosteta yhtä asiaa päätapahtumaksi vaan listataan tapahtumia: vanhus rikkoi airolla television, aiheutti tulipalon ja pakeni. Lisäksi kahvipöytä kaatui. (AO2007.) Uutistoimittajien mukaan tärkein asia pohjatekstin uutisarvon kannalta on vaaratilanteen aiheuttaminen, minkä pitäisi käydä ilmi jo otsikosta (UT). Uutiskynnyksen ylittäisi siis se, että vanhainkodissa on ihmisiä vaarassa, siellä on tulipalo ja yksi henkilö on loukkaantunut (UT2). Tehtävän pohjatekstissä tapahtumaa kuvataan hyvin värikkäästi heti katkelman alussa:

Vähän ennen kuolemaansa äidinisäni survaisi vanhainkodin uuden väritelevision rikki airolla. // Hän haavoitti yhtä ihmistä, säikäytti muut suunniltaan ja aiheutti tulipalon. Sitten hän lähti pakoon. (TT2007: 2.)

Rikosuutisissa otsikon kuvaamana päätopiikkina eli jutun olennaisimpana asiana on usein yksilöity rikos (Heikkinen ym. 2005: 249). Topiikkeja voi olla otsikossa yksi tai useampia. Jos analysoidaan otsikoita semanttisesti niissä kuvattujen tapahtumien perusteella, yhden päätapahtuman sisältäviä otsikoita on 299 ja 88 otsikossa on kaksi tapahtumaa tai useampia. Otsikoissa on yhteensä 480 eri tapahtumaa.

Aineistoni otsikoiden perusteella uutisen päätopiikiksi on tulkittu Otto Näsin pakeneminen. Se esiintyy 115 yksinkertaisessa lauseotsikossa, 24 teema- ja orientaatio-rakenteessa ja 8 leimaotsikossa. Samaan pakenemista ja katoamista kuvaavaan kenttään

liitän myös kopularakenteiden *karkuteillä-* ja *kadoksissa-*muodon (ym.) sisältävät otsikot, joita on 11; lisäksi kopularakenteiden joukossa on neljä muuta samaan teemaan liittyvää otsikkoa. Otto Näsin pakeneminen on päätapahtumana siis 163 otsikossa. Yhdyslauseissa pakeneminen esiintyy 57 kertaa, ja tämän lisäksi 3 kertaa infiniittisissä rakenteissa ja 6 kertaa muissa otsikoissa. Pakeneminen on yhtenä tapahtumana jonkin muun tapahtuman lisäksi yhteensä 67 otsikossa. Mikäli Näsin pakeneminen esiintyy otsikossa ainoana topiikkina, otsikko ei fokusoi vaaratilanteeseen vaan yksittäisen henkilön pakenemiseen vanhainkodista, jolloin otsikko ei ole kontekstissaan kovin onnistunut (ks. luku 8.1).

Vanhainkodin tulipalo nostetaan uutisen päätapahtumaksi 47 otsikossa. Yhtenä päätapahtumista tulipalo esiintyy lisäksi 42 otsikossa. Vanhuksen riehumiseen viitataan 34 yksinkertaisessa lauseessa ja 27 yhdyslauseessa. Sekä tulipalo ja vanhuksen riehuminen viittaavat vaaratilanteeseen vanhainkodissa, joten tulipalon tai riehumisen ym. sisältävät otsikot ovat topiikin valinnaltaan onnistuneita. Esitän yleisimmät uutisen päätapahtumat otsikoiden perusteella kootusti taulukossa 9. Jaottelen taulukossa tapahtumat vielä sen mukaan, onko otsikossa esitetty yksi tapahtuma (yksi) vai kaksi tapahtumaa tai useampia (moni). Suhteutan tapahtumien yhteenlasketun lukumäärän kaikkiin otsikoissa esiintyviin tapahtumiin, joita on 480.

TAULUKKO 9. Otsikoiden kuvaamien yleisimpien päätapahtumien lukumäärä ja prosenttiosuus.

Tapahtuma	Yksi	Moni	Tapahtumia yht.	% otsikoista
Otto Näsin pakeneminen	163	67	230	59 %
Vanhainkodin tulipalo	47	42	89	23 %
Otto Näsin riehuminen	34	27	61	16 %
			380	

yksi = otsikossa ainoana esiintyvä päätapahtuma, moni = otsikossa kaksi tapahtumaa tai useampia

Aineistoni otsikoista 79 % sisältää jonkin tai jotkut taulukossa mainituista topiikeista. Luku on saatu suhteuttamalla yleisimpien päätapahtumien yhteismäärä (380; ks. taulukko 9) kaikkien otsikoissa esiintyvien tapahtumien määrään (480 tapahtumaa). Otsikoista 21 % käsittelee siis jotain muuta topiikkia, kuten esimerkiksi Otto Näsin kuolemaa, poliisin etsintöjä tai television hajottamista. Muutamissa otsikoissa Otto Näsin aiheuttamaa tilannetta kuvataan epämääräisemmin, kuten välikohtauksena, vaaratilanteena, dramatiikkana tai kauhunhetkinä. Pohdin uutisen päätapahtumaa uutiskynnyksen näkökulmasta tarkemmin luvussa 8.1.1.

Uutiskysymykseen *kuka* vastataan hyvin monessa otsikossa. Otto Näsiin viitataan tehtävän pohjatekstissä seuraavanlaisin, subjektina tai predikatiivina esiintyvin ilmauksin: *äidinissä, Otto Näs, Otto, 94 vuotta vanha* (TT2007: 2). Lauseotsikoista 271 alkaa uutisen keskeisellä toimijalla eli Otto Näsillä tai häneen viittaavalla ilmaisulla. Itsenäisissä NP:issä ja leimaotsikoissa Otto Näs esiintyy 31 kertaa joko lausekkeena tai sen osana. Yhteensä toimijaan viitataan 302 otsikossa (78 % kaikista otsikoista). Otto Näsin nimi (*Otto Näs / Näs / Otto*) mainitaan 14 otsikossa. Aineistoni otsikot siis alkavat tyypillisesti uutistapahtuman aktiivisella toimijalla.

Pohjatekstin mukaan tapahtumapaikkana on vanhainkoti Vaasassa, tarkemmin ilmaistuna Hietasaarenkadun varrella sijaitseva Setterbergin säätiön yksityinen vanhainkoti, ”jota jo vanhastaan on kansan suussa kutsuttu Porvarikodiksi” (TT2007: 2). Tapah-

tumapaikkana on myös televisiohuone (TT2007: 2–3; AO2007). *Vanhainkoti* esiintyy tyypillisesti lauseotsikon ja itsenäisen NP:n loppuosassa. Lauseotsikoissa *vanhainkoti* tai muu siihen viittaava lauseke mainitaan 198 kertaa (teemaosassa 5 ja loppuosassa 193 kertaa), itsenäisissä NP:issä 65 kertaa, joista olosijassa 42 ja erosijassa 23 kertaa. Neljässä otsikossa *vanhainkoti* antaa vastauksen uutiskysymykseen *mikä* (esimerkiksi *Vanhainkoti paloi*), muissa se vastaa kysymykseen *missä* tai *mitä*. Yhteensä vanhainkotiin viitataan 263 kertaa eli 68 % kaikista otsikoista sisältää maininnan vanhainkodista.

Tapahtuma-aikaa eli vastausta uutiskysymykseen *milloin* ei yleensä ilmaista otsikossa vaan leipätekstin alussa (esim. Bell 1991: 188–189; Heikkilä 2006: 226), ja se esiintyykin vain kuudessa aineistoni otsikossa: neljässä lauseotsikossa ja kahdessa leimaotsikossa. Tapahtuma-aikana mainitaan lähes joka tapauksessa *lauantai-ilta*; yhdessä leimaotsikossa esiintyy *kesäilta*. Aikaan viitataan pohjatekstissä monessa kohdassa: romaanikatkelma alkaa päiväyksellä ”Lauantai, 13. kesäkuuta 1992”, ja myöhemmin mainitaan, että tapahtuma sai alkunsa hiukan kello kymmenen jälkeen lämpimänä, kauniina lauantai-iltana kesäkuun alussa (TT2007: 2–3). Missään TS-aineiston otsikoissa ei mainita aikaa (ks. liite 3).

Pääaineiston ja TS-aineiston otsikoiden pohjalta tapahtumauutisen uutisotsikoille voidaan abstrahoida kolme yleistä, pääotsikoissa mahdollista syntaktista skeemaa, jotka toteutuvat lähes kaikissa otsikoissa muutamia yksittäistapauksia lukuun ottamatta (asetelma 5).

ASETELMA 5. Pääotsikoiden syntaktiset skeemat.

1. NP + V + NP   2. NP + V (+ NP) + <i>ja</i> + $\emptyset$ + V (+ NP)   3. NP + NP

Ensimmäisessä skeemassa syntaktisia jaksoja on tavallisesti kolme ja niiden järjestys on kiinteä. Skeema esittää yksinkertaisen lauseen rakentumista. Skeeman aloittava NP kuvaa usein toimijaa tai itse tapahtumaa. Toinen skeema kuvaa yhdyslauseista otsikkoa, joka alkaa tavallisesti toimijaa kuvaavalla NP:llä. Ensimmäisen verbin jälkeen voi esiintyä NP, mutta tavallisimmin otsikko jatkuu jälkimmäisen lauseen subjektin kadolla ja toisella verbillä. Ensimmäisen ja toisen skeeman päättävä NP kuvaa tyypillisesti lokaatiota. Kolmas skeema kuvaa itsenäisten NP:iden rakentumista. Teema- ja orientaatiolauseissa ensimmäinen NP kuvaa topiikkia ja toinen NP on paikallissijamuotoinen lokaation osoittaja. Kopulalla täydentyvissä lauseissa ensimmäinen NP on tavallisesti toimija ja toinen NP kuvaa tilannetta. Pääotsikoiden neljä tyypillistä, tärkeysjärjestystä noudattavaa semanttista skeemaa esitetään asetelmassa 6.

ASETELMA 6. Pääotsikoiden semanttiset skeemat.

1. toimija + dynaaminen verbi + lokaatio (ero- tai olosijassa) esim. <i>94-vuotias + pakeni + vanhainkodista</i>   2. toimija + dynaaminen verbi + lokaatio (ero- tai olosijassa) ja + $\emptyset$ + dynaaminen verbi esim. <i>Vanhus + riehui + vanhainkodissa + ja + pakeni</i>   3. topiikki + lokaatio (olo- tai erosijassa) esim. <i>Vaaratilanne + vanhainkodilla</i>   4. toimija + tilanteen ilmaus (olosijassa) esim. <i>Vanhus + karkuteillä</i>

Tyypillisten semanttisten skeemojen ulkopuolelle jää enemmän pääaineiston otsikoita kuin syntaktisten skeemojen tapauksessa. Toisessa skeemassa esiintyvän lokaation paikka voi varioida niin, että se voi olla myös osana jälkimmäistä päälausetta. Kaikki edellä esitetyt syntaktiset ja semanttiset skeemat ovat mahdollisia myös todellisissa uutisotsikoissa (ks. esim. TS-aineisto, liite 3).¹¹³ Syntaktiset ja semanttiset skeemat ovat yhteydessä otsikkotyyppeihin; ne ovat kaikki kertovia otsikoita, pääasiassa lauseotsikoita, ja niiden ulkopuolelle jäävät leimaotsikot (18 otsikkoa).

Turun Sanomien uutistoimittajien ylioppilaskokeen kolmanteen tehtävään esitettäviä otsikkoehtotuksia ovat esimerkiksi *Asukas riehui vanhainkodissa* (UT3), *Vanhus pakeni riehuen – yksi loukkaantui* (UT4; vrt. esimerkki 19) ja *Yksi ihminen loukkaantui vanhainkodin tulipalossa*, joka toimittajan mukaan ”vaatisi houkuttelevan esirivin”, esimerkiksi *Asukas löi airolla televisiota ja pakeni riehuen* (UT2). Paras uutistoimittajien fokusryhmäkeskustelun tuloksena syntynyt paikallislehden tyyliin sopiva uutisotsikko on heidän mielestään seuraava, esirivin ja pääotsikon sisältämä kokonaisuus:

Paikkakuntalaismies riehaantui vanhainkodissa Vaasassa (UT1)

Hajonneesta televisiosta syttynyt tulipalo uhkasi asukkaita (UT2 ja UT4)

Uutistoimittajat kokivat tärkeäksi, että otsikossa pitää linkittää uutinen siihen, miksi Siklaxin paikallislehdessä kerrotaan Vaasassa tapahtuneesta vanhainkodin välikohtauksesta (erityisesti UT2). Uutistoimittajien muotoilemassa otsikossa on kaksi päätopiikkia eli vanhuksen riehaantuminen vanhainkodissa ja televisiosta syttynyt tulipalo, joka uhkasi asukkaita. Esirivin otsikko noudattaa edellä esitettyä tyypillistä tapahtumauutisen syntaktista ja semanttista skeemaa (skeema 1). Pääotsikko vastaa ensimmäistä syntaktista skeemaa.

Miten uutismaisia pääaineiston otsikot ovat? Analyysini perusteella voi todeta, että 74 prosenttia otsikoista (289) noudattaa pääosin uutisgenren ja -diskurssin konventioita. Otsikoista 26 prosenttia (99) on enemmän tai vähemmän uutisgenren tai uutis-

113 Konstruktiokieliopissa tällaisia rakenteita nimitettäisiin *konstruktioiksi*, jotka ovat kieleen vakiintuneita muodon ja merkityksen yhteenliittymiä, kielen kuvioita (Goldberg 1995: 4; ks. myös Leino 2010: 73). Konstruktioit ovat malleja, joiden jokin osa tavallisesti vaihtelee. Kielenkäyttäjällä on kuitenkin usein käsitys siitä, millaiset kielenaineokset varioivaan kohtaan sopivat. (Leino 2010: 74.)

diskurssin vastaisia.¹¹⁴ Esitän taulukossa 10 prosentteina, miten epäutismaiset otsikot jakautuvat pistemäärittäin (n = 99). Taulukossa ovat omina ryhminään tekstit, jotka ovat saaneet 0–2 pistettä (n = 149 tekstiä) ja 4–6 pistettä (n = 93), sekä itsenäisenä 3 pistettä saaneet tekstit (n = 146).

TAULUKKO 10. Epäutismaiset otsikot pistemäärittäin jaoteltuna (n = 99).

0–2 pistettä	3 pistettä	4–6 pistettä	Yhteensä
54 %	37 %	9 %	100 %

Taulukosta havaitaan odotuksenmukaisesti, että yli puolet epäutismaisen otsikon sisältävistä vastauksista on saanut koko tekstistä arvosanaksi 0–2 pistettä, kun taas vastauksestaan hyviä pisteitä (4–6) saaneet kokelaat ovat osanneet muotoilla otsikon uutisgenren ja -diskurssin vaatimusten mukaiseksi. Vähemmän uutismaiset otsikot voi jaotella väljästi sen mukaan, jättävätkö ne noudattamatta uutisgenren konventioita, uutisdiskurssin näkökulmaa vai molempia. Uutisgenren otsikoinnin konventioihin liittyy vahvasti otsikon skemaattisen rakenteen noudattaminen (ks. asetelmat 5 ja 6). Sellaiset otsikot, jotka eivät noudata uutisotsikon syntaktista skemaattista rakennetta, eivät ole uutismaisia. Esimerkiksi leimaotsikot (18 otsikkoa, esimerkit 23–25) eivät sovi rakenteeltaan prototyypin tapahtumauutisen otsikoksi (Nurminen 1994: 110; Iisa ym. 1997: 249–250; Heikkilä 2006: 107). Esimerkeissä 30 ja 31 esitetyt otsikot eivät voisi esiintyä prototyypin uutisen pääotsikkona erityisesti sopimattoman rakenteensa takia.

(30) Missä on Otto Näs? (P5 3/2 22)

(31) 94-vuotias mies, tulipalo ja pako (T15 2/1 30)

Esimerkin 30 kysymysmuoto ja esimerkin 31 kolmiportainen luettelo eivät sovi tapahtumauutisen skeemaan. Uutisgenren vakiintuneita käytänteitä rikkoo myös piste otsikon perässä (18 otsikkoa) ja otsikon liiallinen pituus.

Prototyypin uutisen diskurssin esittämän näkökulman taustalla on pyrkimys objektiivisuuteen ja asiatyylisyyteen. Siksi uutisdiskurssin tavan vastaisia ovat pääotsikoissa esiintyvät eksplisiittiset evaluoivat sananvalinnat, kuten *teräsvaari* tai *super-pappa*. Käsittelen uutistekstien evaluoivia sananvalintoja kootusti uutisdiskurssin tyylillisiä valintoja käsittelevässä alaluvussa 8.2.4. Otsikon päättävä huutomerkki (9 vastausta) ei kuulu prototyypin pääotsikon uutisdiskurssin tapaan, vaikka iltapäivälehtien uutisotsikoissa niitä voi ajoittain havaitakin. Kysymysmerkin sisältävät otsikot (8) voivat joissain tapauksessa olla hyväksyttäviä erityisesti paikallislehden uutisessa, esimerkiksi otsikoissa *Entinen paikkakuntalainen pakomatalla Siklaxiin?* (T6 5/5 6) ja *Mies riehui vanhainkodissa – suuntaa Siklaxiin?* (T20 5/5 24). Otsikoissa esiintyviä oikeinkirjoitusnormien rikkeitä, esimerkiksi yhdyssanavirheitä, ei voi sanoa esiintyvän prototyypisissä uutisotsikoissa.

Eryteisesti uutisdiskurssin kielenkäyttötapaan sopimaton on lauseotsikko *Sue Ellen sai airosta* (P13 3/1 27). Teksti on saanut kokonaisuudessaan sensorilta vain yhden

114 Otsikoiden uutismaisuuden pohtiminen ja niiden lokeroiminen eri tasoihin on luonnollisesti osittain subjektiivista.

pisteen opettajan ehdottaman kolmen sijaan. Ottamatta tässä kantaa vastauksen leipätekstin sisältöön ja laatuun voisi olettaa, että osin uutisgenren rakenteen mukainen mutta täysin uutisdiskurssin tavan vastainen otsikointi on jo voinut aiheuttaa pistemäärän alenemisen. Otsikointi muistuttaa kuitenkin iltapäivälehtien lööppien ja tiettyjen verkkosivustojen tyyliä, jolla on voinut olla vaikutuksensa otsikon diskursiiviseen muotoiluun. Iltapäivälehtien otsikoissa ja lööpeissä voi olla Arto Fröjdin ja Anna-Mari Saarenmaan (2005: 47) mukaan päivälehdestä poikkeava näkökulma, lukijan suoraa puhuttelua, haastateltavan sanojen lainausta sekä erilaisia iskusanoja, jotka pyrkivät herättämään huomiota ja jopa shokeeraamaan.

Laajemmin tulkittuna uutisdiskurssin mukaista tapaa eivät noudata sellaiset otsikot, joissa kerrotaan jotain, mitä ei tapahdu pohjatekstissä. Otsikossa siis tulkitaan pohjatekstiä väärin, siinä kerrotaan epäolennaisia asioita tai liioitellaan. Esimerkkinä tällaisesta uutisdiskurssia noudattamattomasta näkökulmasta tässä kontekstissa on Otto Näsin kuolemaan tai hautajaisiin viittaavat otsikot, koska Otto Näs ei kuole romaanikatkelman aikana. *Kuolla*-verbi esiintyy viidessä lauseotsikossa, ja muita samaan teemaan liittyviä verbejä ovat *päättävä* [sairaskohtaukseen], *menehtyä*, *päättää* [tarinansa; elämänsä] ja *siunata* [haudanlepoon]. Tämän lisäksi kahdessa leimaotsikossa viitataan kuolemaan. Uutisen päätapahtumaksi ei sovi myöskään television rikkominen. Palaan päätapahtuman olennaisuuteen luvussa 8.1.1.

Välineen eli airon nostaminen teemapaikalle on kyseenalaista, koska silloin inhimillinen toimija eli airon käyttäjä häivytetään otsikosta. Rikos eli television rikkominen airon avulla tapahtuu ikään kuin itsestään. Tällainen itsestään tapahtuminen on tuttua esimerkiksi pääkirjoituksista ja liikenneonnettomuus uutisista, joissa tekijäksi ja toimijaksi esitetään usein ajoneuvo eikä kuljettaja. (Ks. Heikkinen 1999: 136–140; Heikkinen ym. 2005: 239.) Airoon viitataan pohjatekstissä monta kertaa, jopa katkelman otsikossa: ”Alkunäytös: Airo”. Airo mainitaan tekovälineenä ensimmäisessä virkkeessä, ja sen ulkonäköä kuvataan myöhemmin tarkasti: ”Airo oli maalattu vihreäksi ja sen raudoitettu lapa oli tummanpunainen.” Airo aiheuttaa katkelman loppupuolella vielä harmia, koska se ei mahdu pakoautoon kovinkaan hyvin. (TT2007: 2–5.) Utistoitimittajien mukaan airon esiintyminen jossain kohdassa tekstiä, jopa uutisen kärjessä, on kyllä perusteltua, koska airo on vahingontekovälineenä poikkeuksellinen ja harvinainen. Otsikkoon se ei kuitenkaan sovi: ”Varsin haastavaa pistää airoa otsikkoon” (UT2). Airo esiintyykin 95 prosentissa uutisteksteistä, yhdessä vastauksessa muodossa *mela*. Jonkin tärkeän asian poisjättäminenkin voi olla uutisdiskurssin tavan vastaista: vanhainkodin mainitseminen ilman tarkkaa paikkaa on nimenomaan tähän tehtävään liittyen kyseenalaista (ks. luku 8.1.2). Näitä otsikoita en ole kuitenkaan tulkinnut tässä epäuutismaisiksi.

Aineistossani on otsikoita, joissa on puutteita sekä uutisgenren että uutisdiskurssin tavan noudattamisessa. Tällaisissa otsikoissa on ongelmia sekä otsikon skemaattisessa rakentumisessa että objektiivisessa ja asiatyylisessä kielenkäytössä.

(32) Otto jahti [!] (P2 3/2 12)

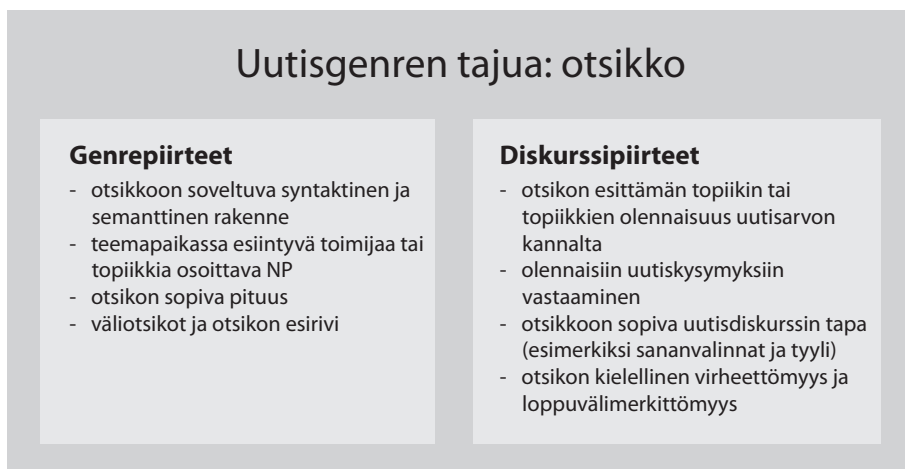
(33) Lauantai-illan huuma (P14 2/2 82)

(34) Karkumatka tuli takamuksen alla. [!] (T2 4/3 9)

(35) Otto Näs – paikallinen legenda (T9 2/2 61)

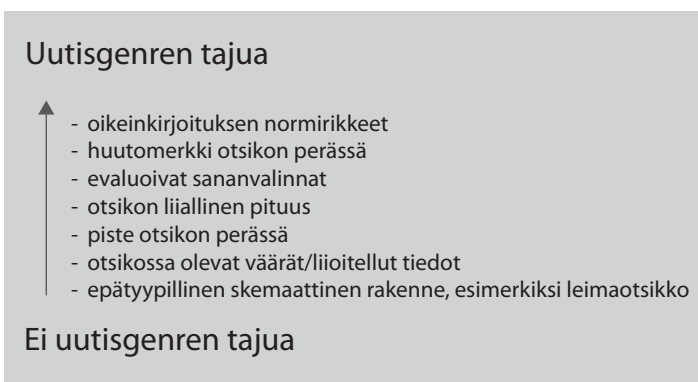
Esimerkissä 32 otsikon ongelmat liittyvät sen epäuutismaiseen skemaattiseen rakenteeseen (leimaotsikko), sananvalintoihin (toimijaan viittaaminen etunimellä, *jahti*) ja yhdyssanavirheeseen. Esimerkissä 33 uutisotsikon syntaktinen skeema (leimaotsikko) ja siinä käytetty uutisdiskurssi eivät vastaa uutisen konventioita. Esimerkin 34 otsikossa käytetään uutisdiskurssin tapaan sopimatonta, epäasiallista ilmausta (*tuli takamuksen alla*), ja otsikko päättyy pisteeseen. Esimerkki 35 sopisi enemmän jonkin muun tekstilajin, esimerkiksi henkilökuvan otsikoksi. Uutisotsikon syntaktinen skeema ei toteudu, ja epäillyn nimen mainitseminen rikosuutisessa on kyseenalaista (ks. luku 8.2.2).

Uutisgenren ja uutisdiskurssin konventioiden noudattaminen liittyy oleellisesti kokelaiden uutisgenren tajuun. Esitän edellä esitettyyn analyysiini pohjaten kiteytetysti kuviossa 5, mitkä uutistekstien pääotsikoiden sisältyvät piirteet osoittavat tekstilajin tajuua. Piirteet eivät esiinny hierarkkisessa järjestyksessä. Olen jaotellut piirteet löyhästi genreen ja diskurssiin liittyviin, mutta ne menevät osin päällekkäin. Esimerkiksi uutiskysymyksiin vastaaminen on sekä genre- että diskurssitasoin ilmiö.

KUVIO 5. Uutistekstien otsikoiden uutisgenren tajuua osoittavat genreen ja diskurssiin liittyvät piirteet.

Tekstilajin tajuua voi tarkastella myös toisesta näkökulmasta. Pääotsikoiden uutismaisuutta vähentävät piirteet voidaan esittää tietynlaisena jatkumona kuviossa 6. Kaikki tässä tutkimuksessa esittämäni jatkumot (ks. kuvio 6, kuvio 8 ja kuvio 9) ovat kuitenkin tulkinnanvaraisia; piirteiden järjestys ei ole kiinteä, joten toinen tutkija voisi asettaa ne jatkumoon eri tavoin. Kuviossa 6 esitettävä jatkumo on koostettu edellä esitetyn analyysin, TS-aineiston uutisten vertailun sekä oman tekstilaji-intuitiioni pohjalta. Kuviossa alimpana olevat piirteet vaikuttavat eniten siihen, miten uutismaisena otsikkoa voi pitää. Otsikon uutismaisuus siis kasvaa alhaalta ylös, ja kokelaan kieliopilliseen kompetenssiin lukeutuvat oikeinkirjoituksen rikkeet ovat vähäisimpiä otsikon uutismaisuutta vähentäviä tekijöitä (ks. myös Kalliokoski 2006: 256; vrt. Makkonen-Craig 2011: 65). Palaan tekstilajin tajun pohdintaan luvussa 9.

KUVIO 6. Uutisgenren tajuun liittyvä pääotsikoiden uutismaisuuden aste.

6.2 Intro

Uutisotsikkoa seuraava leipäteksti alkaa usein otsikon tapaisella, sitä tarkentavalla lauseella eli introlla. Intro ja otsikko muodostavat uutisen kärjen. Kärki on uutisgenren tärkein muodollinen ja funktionaalinen jakso (ks. luku 3.4), ja siksi uutistekstin intron analysoiminen antaa tärkeää tietoa uutisgenren ja uutisdiskurssin konventioiden hallitsemisesta. Perustelen intro-käsitteen valintaa luvussa 3.4.2. Prototyypillinen uutisen intro koostuu tyypillisesti vähintään toimijasta, päätapahtumasta ja tapahtuman paikasta, eli siinä vastataan uutiskysymyksiin *kuka*, *mitä* ja *missä*. Tapahtuma-aika mainitaan harvemmin, koska uutiset tulkitaan ajankohtaisiksi eli edellisenä päivänä tai lähipäivinä tapahtuneiksi. (Bell 1991: 174). Intro on osa leipätekstiä; siinä ei saa toistaa otsikon asioita sellaisenaan eikä viitata otsikkoon, vaan siinä täytyy alkaa kertoa uutisen tarinaa (mt.: 183–184).

Analysoin tässä alaluvussa pääaineiston introjen eli ensimmäisten virkkeiden syntaktista ja semanttista rakennetta ja pohdin, miten uutismaisia ne ovat. En käsittele analyysiluvuissa 6.2.2–6.2.4 systemaattisesti uutisdiskurssin näkökulmaan liittyviä seikkoja vaan kokoan ne lukuun 6.2.5. Jaottelen introt alku- ja loppukenttään, jossa alkukentän keskeinen osa on teemapaikka ja loppukenttä jakautuu finiittiverbiin ja verbin jälkeen tuleviin lausekkeisiin. Alkukenttään voi sisältyä myös esikenttä, jossa voi olla objekti, muu täydennys tai oman pääaineistoni tapauksessa määrite. (Ks. ISK: § 1369, 1379.) Sivulauseet ovat pääaineistossani aina osa loppukenttää. Analysoin kuitenkin erikseen päälauseiden loppuosia ja sivulauseita, koska niiden funktio introssa on erilainen. Käsittelem introjen lauserakenteen esittelyn jälkeen ensin alkukentässä olevia lausekkeita, jotka esiintyvät joko esikentässä tai teemapaikassa. Tämän jälkeen tutkin introjen finiittisiä ja infiniittisiä verbejä. Seuraavaksi esittelen lausekkeita, jotka esiintyvät introjen päälauseiden loppuosassa ja sivulauseissa. Luvussa 6.2.5 kokoan tärkeimmät havainnot introjen uutismaisuudesta ja pohdin, miten niissä noudatetaan uutisgenren ja -diskurssin konventioita. Ilmoitan alaluvuissa eri esiintymien lukumäärän sulkeissa esiintymän perässä, mikäli se on tarpeen. Käsittelem introjen Siklax-viittauksia luvussa 8.3. En osoita tämän luvun esimerkeissä introa /1/-merkillä, koska kaikissa esimerkeissä on ensimmäisen kappaleen ensimmäinen virke.

6.2.1 Yleistä aineiston introista

Uutisarvoisuus, suppeus ja täsmällisyys ovat intron tärkeitä kriteereitä. Aineistoni introit ovat pituudeltaan keskimäärin 13,8 sanetta. Lyhin intro on kaksisaneinen: *Vaasassa kuohuu*. (T16 2/1 31), pisin 48 sanetta (ks. esimerkki 45). Useimmat Bellin ja van Dijkin tarkastelemat englanninkielisten sanomalehtien introit ovat alle 30 sanetta (van Dijk 1988: 79; Bell 1991: 183), mutta lukumäärää ei voi suhteuttaa suoraan suomenkielisiin uutisteksteihin. TS-aineiston introit ovat pituudeltaan 6–21-saneisia, keskimäärin 11,5 sanetta, eli aineistoni introit ovat melko tavallisia prototyypin uutisen introja ainakin sanemäärältään.

Usein uutisen ensimmäinen kappale on samalla intro eli vain yhden virkkeen mittainen, kuten Bellin (1991) tutkimissa sanomalehtiutisissa. Aineistoni introista neljännes eli 97 on samalla ensimmäinen kappale. Olen merkinnyt tällaisten esimerkkien perään koodin E (ks. luku 5.3). 131 uutistekstin ensimmäisessä kappaleessa on intron lisäksi yksi virke (34 %), 86 uutistekstissä on kaksi virkettä (22 %) ja 38 tekstissä kolme virkettä (10 %). 36 uutistekstin ensimmäisessä kappaleessa on yli viisi virkettä (9 %). Kahdessa vastauksessa on intron lisäksi kahdeksan ja kahdessa kymmenen virkettä ensimmäisessä kappaleessa. Uutisgenren vaatimus lyhyistä kappaleista ei siis toteudu kaikissa pääaineistoni uutistekstien aloituksissa; viisi virkettä sisältävät ensimmäiset kappaleet ovat liian pitkiä uutiseen. Tästä syystä käsittelen introa erotettuna ensimmäisestä kappaleesta. TS-aineistossa kahdeksan introa (20 %) on samalla ensimmäinen kappale, ja kokonaisuudessaan uutisissa on 1–6 kappaletta. On kuitenkin otettava huomioon, että TS-aineiston uutisten joukossa on viisi sellaista uutista, joissa ei ole ollenkaan kappalejakoja, toisin sanoen kappaleita on vain yksi ja sen takia virkkeitäkin on enemmän. Tavallisesti TS-aineiston uutisten ensimmäisessä kappaleessa on kaksi tai kolme virkettä, keskimäärin 2,5 virkettä. Käsittelen aineistoni uutistekstien ensimmäisen kappaleen temaattisesti soveltuvia muita virkkeitä osana uutisen kärkeä luvussa 6.3.

Kymmenessä pääaineiston uutistekstissä esiintyy otsikon jälkeen leipätekstistä erotettu kappale, jossa tiivistetään uutisen tärkeimmät tapahtumat ja jonka jälkeen tuleva toinen kappale kertoo topiikin eli aloittaa uutisen ”alusta”. Nämä kymmenen aloitusta olen tulkinnut ingresseiksi (esimerkit 36 ja 37; ks. luku 3.4.2). Käsittelen kuitenkin niiden ensimmäistä virkettä tässä luvussa introjen kanssa.

(36) /o/ Eläkeläisen hurja pako vanhainkodista

/1/ 94-vuotias Siklaxista kotoisin oleva mies pakeni vaasalaisesta vanhainkodista lauantai-iltana. Ennen pakenemistaan mies rikkoi soutuveneeseen airoa apunaan käyttäen television, mistä aiheutui tulipalo. Yksi sivullinen loukkaantui.

/2/ Vaasalaisessa vanhainkodissa nykyään asuva, siklaxilaista syntyperää oleva, Otto Näs pakeni agressiivisesti [!] lauantai-iltana ”Porvarikodiksi” kutsutusta vanhainkodista. [- -] (T6 4/4 11)

(37) /o/ Mies pakeni vanhainkodista

/1/ Vaasassa mies pakeni vanhainkodista myöhään lauantai iltana [!] aiheuttamalla samalla hävitystä ja tulipalon. Poliisilla ei ole tietoa miehen nykyisestä olinpaikasta. Silminnäkijöiden mukaan mies oli pukeutunut lentäjäksi [!]

/2/ Otto Näs niminen [!] mieshenkilö pakeni lauantai iltana [!] Vaasassa, hietasaarenkadulla [!] sijaitsevasta, Setterbergin säätiön omistamasta vanhainkodista. [- -] (P9 2/2 66)

Esimerkin 36 ingressissä kerrataan otsikon esittämä topiikki eli vanhuksen pakeneminen. Tämän jälkeen kuvataan tilannetta pakenemista ennen, nostetaan esiin tulipalo ja yhden henkilön loukkaantuminen. Toinen kappale alkaa ”alusta” eli kertoo taas vanhuksen pakenemisesta, tällä kertaa otsikosta ja ensimmäisestä kappaleesta poikkeavien määritteiden avulla. Esimerkissä 37 ingressiin on nostettu vanhuksen pakenemisen lisäksi hävitys, tulipalo, poliisin kommentti ja silminnäkijöiden kuvaus vanhuksen tuntomerkeistä. Toinen kappale aloittaa tapahtumaketjun kuvaamisen alusta eli pakenemisesta.

Prototyypin intro on päälausevoittoinen; sivulauseita esiintyy introissa melko harvoin, ja silloinkin yleensä vain yksi sivulause. Esimerkiksi kuudessa TS-aineiston uutisessa on yksi sivulause (15 % TS-aineiston uutisista). Introjen lauserakenteen analyysi antaa kokonaiskuvan pääaineiston introista. Olen luokitellut aineistoni introt finiittiverbin perusteella yksinkertaisiin lauseisiin ja yhdyslauseisiin, joissa on kaksi finiittiverbiä tai useampia. Yksinkertaisia lauseita on 286 (74 % introista) ja yhdyslauseita 102 (26 %). Yksinkertaiset lauseet ovat kaikki päälauseita, ja niihin voi lisäksi sisältyä infiniittisiä rakenteita (41 lauseessa, 15 %). Myös yhdyslauseissa esiintyy infiniittisiä rakenteita (21 lauseessa, 21 %). Aineistoni introissa on yhteensä 534 lausetta, joista päälauseita on 428 (80 % lauseista) ja sivulauseita 106 (20 %). Aineistoni introjen sivulauseiden määrä on suuri verrattuna vaikkapa Heikkisen ym. (2005: 242) analysoimiin pikku-uutisiin, joissa sivulauseita on noin 13 prosenttia kaikista lauseista, ja TS-aineistoni introihin, joiden lauseista 12 prosenttia on sivulauseita. Käsitelen introjen infiniittisiä rakenteita tarkemmin luvussa 6.2.3 ja sivulauseita luvussa 6.2.4. Esitän aineistoni yhdyslauseiden yleisimmät rakenteet taulukossa 11.

TAULUKKO 11. Introjen yhdyslauseiden yleisimmät rakenteet.

Yhdyslauseiden rakenne	Lukumäärä	% yhdyslauseista
Päälause + konjunktiolause	35	34
2–5 rinnasteista päälauseita	24	23
Päälause + relatiivilause	20	20
Päälause + kaksi rinnasteista konjunktiolauseita	9	9
Päälause + kaksi rinnasteista relatiivilauseita	4	4
Muut	10	10
Yhteensä	n = 102	100

Taulukon 11 kolme yleisintä rakennetyyppiä kattaa noin 80 prosenttia koko yhdyslauseista. Yleisin yhdyslauseen rakenne on päälause ja sitä seuraava alisteinen konjunktiolause (esimerkki 38).

- (38) Noin kello kymmenen aikaan lauantai-iltana *tapahtui* Vaasassa, Setterbergin säätiön yksityisessä vanhainkodissa harvinainen välikohtaus, **kun** Siklaxista kotoisin oleva Otto Näs *alkoi* yllättäen riehumaan vanhainkodin sisätiloissa. (P15 3/3 94) E

Toiseksi yleisin rakenne on päälauseista koostuva yhdyslause. Kaikki tähän tyyppiin kuluvat yhdyslauseet (yhtä tapausta lukuun ottamatta) ovat elliptisiä niin, että jälkimmäisestä lauseesta puuttuu subjekti (ks. ISK: § 874), esimerkiksi *94-vuotias mies teki ilki valtaa vanhainkodissa ja ø pakeni sukulaisen avustamana rikospaikalta* (P1 1/1 1). Eniten on kahden päälauseen sisältäviä rakenteita (16, esimerkki 39). Kolmessa introssa on kolme rinnasteista päälausetta, kolmessa neljä (esimerkki 40). Yhdessä introssa rinnastetaan viisi päälausetta (esimerkki 41).

- (39) Vanhus *karkasi* ja *aiheutti* tulipalon Hietasaarenkadulla Vaasassa, lauantaina 13. kesäkuuta. (P9 4/3 66)
- (40) 94-vuotias mies *hajoitti* viime lauantaina Vaasan Setterbergin säätiön yksityisessä vanhainkodissa airolla television, *löi* kupit ja lautaset airolla rikki, melkein *osui* hoitajaa päähän, sekä *pakeni* vielä lopuksi vanhainkodista. (T15 4/3 95) E
- (41) Viimeviikon [!] lauantaina Siklaxilainen [!] Otto Näs *riehui*, *aiheutti* tulipalon, *haavoitti* yhtä ihmistä, *säikäytti* useita sekä *pakeni* Vaasassa sijaitsevasta Setterbergin säätiön vanhainkodista. (P9 2/2 47)

Kolmanneksi yleisin intron yhdyslauseen rakenne on päälause ja sitä seuraava relatiivilause:

- (42) Lauantai-iltana, 13. kesäkuuta eräs vanhainkodin asukas *aiheutti* Vaasan Setterbergin säätiön yksityisessä vanhainkodissa väkivaltaisen kohtauksen, **jonka** päätteeksi hän *pakeni*. (T17 3/3 114) E

Harvinaisempia introjen yhdyslauseiden rakenteita ovat päälause ja kaksi rinnasteista konjunktiolauseetta (43) sekä päälause ja kaksi rinnasteista relatiivilauseetta (44).

- (43) Setterbergin yksityisen vanhainkodin rauha *järkkyi* Vaasassa, **kun** Siklaxilainen [!] 94-vuotias entinen lentäjä *riehui* televisiohuoneessa ja *ø pakeni* sen jälkeen rakennuksesta. (T14 3/3 91)
- (44) Setterbergin säätiön yksityisessä vanhainkodissa *sattui* lauantai illalla [!] välikohtaus, **jossa** yksi ihminen *loukkaantui* ja *ø* talo *koki* lieviä palovaurioita. (T1 3/2 3) E

Loput yhdyslauseita sisältävistä introista ovat rakenteeltaan varsin kirjavia ja osin tulinnanvaraisiakin (45, pisin intro). Yhden intron alku on predikaatiton, mutta tulkitsen sen päälausemaiseksi (esimerkki 46). Sivulauseessa on finiittiverbi.

- (45) Suomen Vaasassa, Setterbergin säätiön yksityisessä vanhainkodissa lauantai-iltana hieman kello kymmenen jälkeen, kun useimmat vanhuksset olivat jo käyneet yöpuulle ja vain muutama oli televisiohuoneessa yöpäivystäjän lisäksi, *sattui* ikäviä kun eräs talon asukkaista ryntäsi kovalla äänellä televisiohuoneeseen airo kädessään ja rikkoi siellä television jota vanhuksset katsoivat sekä *riehui* hajoittamalla paikkoja. (T5 3/2 29) E [S: Yksi virke]

- (46) Kesäkuun alkupäivinä lauantai-iltana (13. kesäkuuta 1992) kymmenen jälkeä Hietasaarenkadun varrella Setterbergin säätiön yksityisessä vanhainkodissa, jota oli kutsuttu Porvarikodiksi. (T10 2/1 22)

6.2.2 Introjen alkukentät

Käsittelen tässä alaluvussa sitä, miten introt alkavat eli mikä lauseke on ensimmäisenä alkukentässä, mitä muita lausekkeita siinä mahdollisesti esiintyy ja mikä on lausekkeiden semanttinen rooli (semanttisista rooleista esim. Ojutkangas ym. 2009: 134–135). Luvussa ovat mukana sekä yksinkertaisten lauseiden (286 lausetta) että yhdyslauseiden (102) päälauseiden alkukentän lausekkeet, koska niitä ei aineiston tarkastelun perusteella ole tarpeen erotella toisistaan. Sanomalehden prototyypin uutinen alkaa tärkeimmistä kappaleista, tärkein kappale alkaa tärkeimmistä lauseista ja tärkein lause tärkeimmistä lausekkeista, ja tekstin muut osat tarkentavat sisällöllisesti tekstin kärkeä (Suhola ym. 2005: 101). Siksi en ole analysoinut tässä sivulauseiden alkukenttiä. Uutisen aloittavan substantiivilausekkeen edussana on usein konkreettinen substantiivi (Heikkinen ym. 2005: 250; Alho & Kauppinen 2008: 181).

Koska uutisen sanotaan alkavan tärkeimmistä lausekkeista, esitän taulukossa 12 pääaineistoni uutistekstejä aloittavan lausekkeen tyyppin. Olen jaotellut uutistekstien ensimmäiset lausekkeet niiden edussanan mukaan semanttisesti eri ryhmiin, jotka pohjautuvat osin uutiskysymyksiin. Ryhmät ovat *aika*, *toimija* (Otto Näs), *lokaatio*, *muu* ja *viranomainen*. Esittelen seuraavaksi tarkemmin uutistekstien aloittavien lausekkeiden ryhmiä ja niiden sisältöä.

TAULUKKO 12. Intron aloittavien lausekkeiden ryhmät.

Ryhmä	Lukumäärä	% introista
Aika	173	44
Toimija (Otto Näs)	123	32
Lokaatio	56	14
Muu	26	7
Viranomainen	10	3
Yhteensä	n = 388	100

Pääaineiston uutistekstit alkavat yleisimmin aikaa ilmaisevalla lausekkeella, eli ne vastaavat uutiskysymykseen *milloin* (ks. taulukko 12). Tämä on poikkeuksellista verrattuna prototyypin uutiseen, koska uutiseen vahvasti kytkeytyvä ajankohtaisuus liittyy siihen, ettei sen kärjessä eikä ainakaan heti intron alussa useinkaan ilmaista aikaa (Bell 1991: 202). Poikkeuksen tekevät verkkouutiset, mutta niidenkään leipäteksti ei ala ajan määrittelyllä, vaan aika ilmaistaan usein tunnisteissa, jossa on päivämäärän lisäksi kellonaika. Palaan tapahtuma-ajan mainitsemiseen luvussa 6.2.5. Yksi TS-aineiston introista alkaa aikaa ilmaisevalla lausekkeella (esimerkki 47). Uutinen on ilmestynyt sunnuntain lehdessä, ja siksi edeltävän viikonpäivän mainitseminen on perusteltua jo alkukentässä.

- (47) *Lauantaina* Uudenkaupungin Rakentajankujalta alkoi tapahtumasarja, jonka seurauksena paikkakuntalainen mies ajoi autolla vieraanaan olleen naisen päälle, pakeni paikalta ja järjesti vaarallisen takaa-ajon. (TS 14.6.2009) E

Uutisen tapahtuma-aika määritellään pääaineiston vastausten alussa eri tavoin. Viikonpäivä ilmaistaan 136 uutistekstissä (79 %) joko muodossa *lauantai-ilta* (41 %) tai *lauantai* (38 %). Viikonpäivän yhteydessä voi esiintyä myös määritteitä, kuten *viime/eräänä lauantaina*. Lähes puolessa (46 %) aikaa ilmaisevan lausekkeen yhtenä osana on mainittu päivämäärä. Se esiintyy esimerkiksi muodoissa *13. kesäkuuta*, *13.6.* ja tarkemmin *kesäkuun 13. päivän iltana*. Pelkkään kuukauteen viitataan kuuden intron alussa, esimerkiksi *kesäkuun alussa* ja *alku kesäkuusta*. Yksi vastaus alkaa ilmauksella *13. päivän iltana* ilman kuukautta. Kaksi vastausta alkaa toisella päivämäärällä: *15. kesäkuuta* ja *3. helmikuuta*. Tapahtumavuosi (1992) ilmoitetaan 20:ssä aikaa ilmaisevassa lausekkeessa (12 %). Tapahtuman kellonaika mainitaan 51 lausekkeessa (29 %). Kellonaika esitetään joko melko tarkasti tai epämääräisemmin, esimerkiksi *ennen kello kymmentä, noin klo 10, kello 22 aikaan, iltakymmenen aikoihin ja hieman yli kello kymmenen*. 31 vastausta sisältää uutistekstin aloittavassa lausekkeessa ilmauksen *eilen illalla* tai *eilisiltana* (18 %). Yksi uutinen on hyvinkin tuore: *tänään 15. kesäkuuta*. Muita introjen alussa esiintyviä ajan määritteitä ovat esimerkiksi *sunnuntain vastaisena yönä, toissapäivänä, viikko sitten, viime viikolla ja pari viikkoa sitten* [S: uutinen on ajankohtainen].

Usein introjen aikaa ilmaisevissa lausekkeissa yhdistetään edellä mainittuja osia. Tällaisten lausekkeiden voi tulkita joissain tapauksissa sisältävän useampia rinnasteisia lausekkeitä, mutta selvyyden vuoksi olen laskenut tällaisen koosteen aina semanttisesti yhdeksi lausekkeeksi. Yleisin aikaa ilmaiseva lauseke on *lauantaina 13. kesäkuuta* (24 esiintymää). Muita vähintään viisi kertaa esiintyviä lausekkeitä ovat *lauantai-iltana 13. kesäkuuta* (9), *myöhään lauantai-iltana* (9), *lauantaina 13.6.1992* (8), *lauantai-iltana* (7), *viime lauantaina* (6), *eilen illalla* (5) ja *lauantai-iltana hieman kello kymmenen jälkeen* (5). Muita yhdistelmiä on hyvin runsaasti, mutta ne ovat pääasiassa yksittäisesiintymiä. Pisimpiä aikaa ilmaisevia lausekkeitä ovat *kesäkuun alkupäivinä lauantai-iltana (13. kesäkuuta 1992) kymmenen jälkeen* ja *lauantaina, 13. kesäkuuta 1992, hiukan kello kymmenen jälkeen*.

Aikaa ilmaisevat lausekkeet esiintyvät lähes yksinomaan adverbialina (48). Vain muutamassa tapauksessa ajankohta toimii subjektina (49).

- (48) *Eilen illalla noin kello kymmeneltä* koettiin vaaratilanne Porvarikodiksi kutsutussa vanhainkodissa Vaasassa. (T10 6/6 1)
- (49) *Rauhallinen kesäkuinen lauantai* Setterbergin säätiön vanhainkodissa muuttui kaaokseksi. (P14 4/3 92) [S: Uutiskärki?]

Uutinen alkaa tyypillisesti vastauksella kysymykseen *kuka* eli päätoimijalla (Bell 1991: 180–181; van Dijk 1988: 77). Tässä tapauksessa päätoimija on myös tapahtuman alullepanija eli agentti. Aineistoni introista 123 (32 %) alkaa lauseen subjektina olevalla aktiiviseen henkilötoimijaan eli Otto Näsiin viittaavalla lausekkeella (ks. taulukko 12). Lausekkeiden edussanoina esiintyvät propri *Otto Näs* (54 esiintymää) ja appellatiivit *mies* (35), *vanhus* (22), *asukas* (3), *mieshenkilö* (3) ja yksittäistapaukset *asukki*, *henkilö*, *lentäjä*, *miespotilas*, *siklaxilaismies* ja *sytyttäjä*.

Toimijaa kuvaavissa lausekkeissa on edussanojen lisäksi runsaasti määritteitä. 83 introssa (67 %) mainitaan Otto Näsin ikä (esimerkiksi *94-vuotias, vuonna 1913 syntynyt*). Ikään viitataan myös epämääräisemmin: adjektiivein *iäkäs, vanha, vanhempi, seniori-ikäinen* ja substantiivein *vanhus ja eläkeläinen*. Otto Näsin yhteys Siklaxiin mainitaan 34 intron aloittavassa toimijalausekkeessa (28 %), esimerkiksi muodoissa *entinen siklaxilainen, entinen Siklaxin asukas, paikkakunnalta kotoisin oleva, Siklaxista kotoisin oleva, Siklaxin oma poika ja Siklaxissa nuoruutensa elänyt*. Otto Näsin lentäjätaustaan viitataan yhdeksässä intron alussa, esimerkiksi *entinen lentäjä, lentäjätaidoistaan tutuksi tullut ja tunnettu sotalentäjä*. Otto Näsin mahdollisiin ominaisuuksiin ja käytökseen viitataan esimerkiksi partisiipein *dementoitunut, riehaantunut, airolla uhkaillut, Setterbergin säätiön vanhainkodista karannut ja ennenkin etsintäkuulutettuna ollut*. Lokaatioon viitataan määritteisä *vanhainkodin* [asukki] ja *Setterbergin säätiön yksityisen vanhainkodin, niin kutsutun Porvarikodin* [asukas].

Yleisin toimijaa ilmaiseva, intron aloittava lauseke on muotoa *94-vuotias mies* (19 esiintymää). Toiseksi eniten esiintyy *94-vuotias Otto Näs* (14). Muita vähintään neljä kertaa esiintyviä muotoja ovat *94-vuotias vanhus* (9), *vanhus* (7), *Siklaxista kotoisin oleva/ollut Otto Näs*, *94* (4) ja *94-vuotias Siklaxista kotoisin oleva Otto Näs* (4). Pisimmät toimijaa kuvaavat lausekkeet ovat *Siklaxin oma poika, entinen lentäjä, Otto Näs, 94 vuotta ja lentäjänä tunnettu, Siklaxista kotoisin oleva, 94-vuotias Otto Näs*. Näissä tapauksissa lausekkeet on tulkittu samaviitteisyyden perusteella yhdeksi lausekkeeksi. Tällaiset mutkikkaat lausekkeet eivät kuitenkaan ole uutisdiskurssin tavan mukaisia.

TS-aineiston uutisten introt alkavat yleisimmin subjektina olevalla toimijaan viittaavalla lausekkeella (28 introa, 70 %). Toimijasta kerrotaan myös erilaisin määrittein, joissa mainitaan esimerkiksi toimijan ikä joko tarkasti tai epämääräisemmin (*kahdentoista ikäinen, vuonna 1980 syntynyt, yli 80-vuotias, 74-vuotias, iäkäs, nuori*), lokaatio (*laitilalainen, jokioislainen, kaarinalainen, forssalainen*), toimijaa kuvaava adjektiivi (*holtiton, alzheimeria sairastava*) tai itse tapahtumaan liittyvä olennainen asia partisiippilausekkein (*skootterilla hurjastellut, värikuulapyssy kädessä kaupakeskuksessa liuskellut, moottoritielle eksynyt*).

Pääaineiston 56 introa alkaa lokaation ilmaisevalla lausekkeella (14 % kaikista introista; ks. taulukko 12). Introssa vastataan tyypillisesti uutiskysymykseen *missä*, joten tapahtumapaikan esittely on motivoitua uutisgenren konventioiden kannalta. Tapahtumapaikan määrittely ei tavallisesti aloita prototyyppisen uutisen introa, esimerkiksi yksikään TS-aineiston introista ei ala lokaatiota ilmaisevalla lausekkeella, mutta tässä tapauksessa tehtävänannon rajaus Siklaxin paikallislehdessä ilmestyvään uutiseen on voinut vaikuttaa siihen, että tapahtumapaikkakunta eli Vaasaa tai ”tunnettua” vanhainkotiä halutaan korostaa nostamalla se alkukentän keskeiseksi lausekkeeksi. Lausekkeiden edussanana on lähes aina olo- tai erosijainen *vanhainkoti*, kerran edussanana esiintyvät *Porvarikoti ja Lepokoti* [S: Mikä Lepokoti?]. Tapahtumapaikkakunta *Vaasa* esiintyy edussanana 10 introssa. Tapahtumapaikkaa ilmaisevat lausekkeet toimivat yhtä tapausta lukuun ottamatta adverbiaaleina. Yhdessä lausekkeessa lokaatio on subjektin asemassa: *Setterbergin säätiön ylläpitämä vanhainkoti* [tuhoutui].

Yleisimmät paikkaa ilmaisevat määritteet ovat adjektiivina tai substantiivina käytetty paikkakunta *Vaasa* (36 introa, 64 %) ja *Setterbergin säätiö* (*yksityinen*) (36 introa, 64 %). *Hietasaarenkatu* esiintyy määritteenä kolmessa introssa. Yleisimmät lokaatiota ilmaisevat, intron aloittavat lausekkeet ovat *Vaasassa* (10), *Vaasassa, Setterbergin säätiön*

yksityisessä vanhainkodissa (8) ja *Setterbergin säätiön yksityisessä vanhainkodissa* (6). Muutamiin lokaatiota ilmaiseksiiin lausekkeisiin sisältyy myös upotettuja partisiippilausekkeita, kuten esimerkiksi 50.

- (50) *Porvarikotina tunnetusta Setterbergin säätiön yksityisestä vanhainkodista* pakeni lapsuutensa Siklaxissa asunut Otto Näs. (P20 2/2 107) [S: Milloin?]

Kymmenessä tapauksessa intron aloittaa jokin viranomainen tai siihen verrattava (ks. taulukko 12). Tavallisesti viranomainen on *poliisi* (8), kerran *palokunta* ja *hälytyskeskus*. Viranomainen on subjektina (esimerkki 51) tai objektina (esimerkki 52) ja vastaa uutiskysymykseen *kuka* tai *mikä*.

- (51) *Poliisi* epäilee 94-vuotiasta Otto Näsiä Suomen Vaasassa (13.6.1992) vanhainkodin tulipalon syytyksestä sekä yhden vanhuksen pahoinpitelystä. (P4 2/2 18) E
- (52) *Palokunta* hälytettiin sammutustöihin myöhään lauantai-iltana Hovioikeudenpuiston vieressä sijaitsevalle vanhainkodille. (T9 3/3 46)

26 tapauksessa intron aloittaa jokin muu kuin aikaa, toimijaa, lokaatiota tai viranomaista kuvaava lauseke (esimerkit 53–56; ks. taulukko 12).

- (53) *Vaasan Setterbergin säätiön vanhainkodin asukkaat* kokivat lauantai-iltana järkytyksen, kun talossa asuva 94-vuotias Otto Näs sai raivokohtauksen ja heilui airon kanssa televisiohuoneessa, jonne talon väki oli kerääntynyt iltaa viettämään. (T9 3/2 58) E
- (54) *Vaasalaisen, setterbergin säätiön vanhainkodin rauha* järkkyy myöhään lauantai-iltana, kun Siklaxista kotoisin oleva, 94-vuotias, Otto Näs aiheutti epätavallisen välikohtauksen. (P9 4/3 48) E
- (55) *Korviimme kantautuneen tiedon mukaan*, entinen paikkakuntalainen, 94-vuotias Otto Näs aiheutti kaaoksen vaasalaisessa, Setterbergin säätiön yksityisessä vanhainkodissa. (T2 3/3 11)
- (56) On tapahtunut ikävä asia. (T20 1/1 38)

Ryhmään kuuluvat esimerkiksi lauseen subjektina olevat, kokijaa ilmaisevat lausekkeet (esimerkki 53), toiminnan kohdetta ilmaisevat lausekkeet, joissa tapahtuu jokin muutos (esimerkki 54), ja tietolähdettä ilmaisevat lausekkeet (esimerkki 55). Tässä ryhmässä on myös ainoa teemapaikaltaan tyhjä intro (esimerkki 56).

Olen edellä analysoinut intron alkukentän aloittavia lausekkeita. Tavallisesti aineistoni introjen alkukentässä on yksi teemapaikassa oleva lauseke (247 introa, 64 %) ¹¹⁵; TS-aineistossakin introjen alkukentässä on yhtä poikkeusta lukuun ottamatta vain yksi lauseke. Pääaineistoni uutistekstien alkukentässä voi kuitenkin esiintyä enemmän kuin yksi lauseke (141 introa, 36 %). Tällöin keskeisempi, täydennyksenä oleva lauseke on teemapaikassa ja määrite on esikentässä. Esitän aineistoni introjen alkukentän lausekerakenteen taulukossa 13. Olen kursivoinut taulukosta teemapaikassa olevan lausekkeen.

¹¹⁵ Luku on saatu laskemalla taulukosta 13 yhteen alkukentässä yksinään esiintyvät ryhmät *toimija*, *aika*, *lokaatio*, *muu* ja *viranomainen*. Näiden lisäksi ryhmässä *muut yhdistelmät* on 10 alkukentässä yksinään esiintyvää lauseketta, joihin on upotettu esimerkiksi lokaatiota ilmaiseksi määreitä (ks. esimerkki 67).

TAULUKKO 13. Intron alkukentän kaikki lausekkeet.

Ryhmä	Lukumäärä	% introista
<i>Toimija (Otto Näs)</i>	119	31
<i>Aika + lokaatio</i>	52	13
<i>Aika</i>	49	13
<i>Aika + toimija</i>	47	12
<i>Lokaatio</i>	46	12
<i>Muu</i>	13	3
<i>Aika + lokaatio + toimija</i>	11	3
<i>Viranomainen</i>	10	3
<i>Aika + muu (lokaatio)</i>	8	2
<i>Lokaatio + toimija</i>	5	1
Muut yhdistelmät	28	7
Yhteensä	n = 388	100

Taulukosta 13 huomataan, että alkukentän keskeisessä osassa eli teemapaikassa esiintyy tavallisimmin toimija (182 vastauksessa). 98 teemapaikassa on lokaatiota ja 49:ssä aikaa kuvaava lauseke. Muu-ryhmään kuuluva lauseke on 21 teemapaikassa, ja viranomainen esiintyy 10 teemapaikassa. Lukujen ulkopuolelle jäävät muut yhdistelmät, joiden teemapaikassa on paljon upotettuja määritteitä. Esikentässä on pääasiassa tapahtuma-aikaa kuvaavia lausekkeita (118 vastauksessa). 16 uutistekstin esikentässä on lokaatiota osoittava lauseke.

Yleisin alkukentässä oleva lauseke on yksinään teemapaikassa esiintyvä toimijaan eli agenttiin viittaava lauseke (ks. taulukko 13). Se on tyyppillinen erityisesti yksinkertaisissa lauseissa, joista 35 prosenttia alkaa yksinään esiintyvällä toimijalausekkeella esimerkin 57 tapaan (yhdyslauseista 19 %, esimerkki 58).

- (57) *Otto Näs, 94-vuotta, pakeni vanhainkodista lauantaina 13.6. (T10 4/4 41)*
- (58) *94-vuotias mies teki ilki valtaa [!] vanhainkodissa ja pakeni sukulaisen avustamana rikospaikalta. (P1 1/1 1) E*

Toiseksi yleisin alkukentän rakenne on kahden lausekkeen yhdistelmä, jossa esikentässä oleva lauseke viittaa aikaan ja teemapaikassa oleva lokaatioon (esimerkki 59; ks. taulukko 13). Lähes yhtä yleinen on pelkkää aikaa ilmaiseva lauseke, joka esiintyy yksinään (esimerkki 48). Aika ja toimija yhdistyvät 47 alkukentässä (esimerkki 60). Lokaatioon viitataan 46 yksinään teemapaikassa esiintyvässä lausekkeessa (esimerkki 61).

- (59) *Eilen illalla kello kymmenen aikaan | Setterbergin säätiön yksityisessä vanhainkodissa sattui vaaratilanne, jossa yksi ihminen haavoittui ja vanhainkoti kärsi vakavia vaurioita syntyneen tulipalon takia. (T20 3/3 131)*
- (60) *Kesäkuisena lauantai-iltana | sekopäinen, 94-vuotias Otto Näs aiheutti riehumisellaan tulipalon ja erään toisen vanhuksen loukkaantumisen Porvarikodiksi kutsutussa vanhainkodissa. (P9 4/4 31)*

- (61) *Vaasalaisessa Setterbergin säätiön vanhainkodissa* syntyi eilen illalla vaarallinen välikohtaus 94-vuotiaan vanhuksen seotessa. (P17 2/2 95)

Taulukon 13 mukaan 13 intron alkukenttää sisältää muu-ryhmään kuuluvan, yksinään esiintyvän lausekkeen (esimerkki 62; ryhmä esitelty edellä). Kolmen lausekkeen yhdistelmä eli aika, lokaatio ja toimija esiintyy 11 alkukentässä, jolloin toimija on teemapaikassa ja muut määritteinä esikentässä (esimerkki 63). Viranomaiset esiintyvät aina yksin teemapaikassa (esimerkit 51 ja 52).

- (62) *Suurimmilta vahingoilta* vältyttiin Setterbergin säätiön yksityisessä vanhainkodissa aiheutetussa tulipalossa Vaasassa. (P9 4/2 60) E
- (63) *Myöhään lauantai-iltana kello kymmenen maissa | Setterbergin säätiön yksityisessä vanhainkodissa Vaasassa | 94-vuotias Siklaxilainen [!] mies* aiheutti paniikkia rynnätessään vanhainkodin televisiohuoneeseen ja rikkoessaan television välineellä, joka paikallaolijoiden mukaan saattoi olla airo. (T11 3/3 76) E

Intron yhdistelmä aika ja muu, johon on upotettu määritteenä oleva lokaatio, esiintyy kahdeksassa alkukentässä (esimerkki 64). Viisi alkukenttää sisältää lokaatiota ja toimijaa ilmaisevat lausekkeet, jolloin toimija on teemapaikassa ja lokaatio esikentässä (esimerkki 65).

- (64) *Myöhään lauantai-iltana | Setterbergin säätiön vanhainkodin asukkaat* kokivat kauhunhetkiä, kun 94-vuotias Otto Näs rikkoi arvaamattomasti television, aiheuttaen samalla tulipalon. (T6 5/5 8)
- (65) *Vanhainkodissa Vaasassa | laitoksen asukas Otto Näs* löi television rikki airolla, haavoitti yhtä ihmistä ja aiheutti tulipalon lauantai-iltana 13. kesäkuuta. (T6 4/4 13) E

Muunlaisia lausekkeiden yhdistelmiä on 28 (ks. taulukko 13). Ne ovat lähinnä yksittäistapauksia, ja monissa niistä on erilaisia upotettuja määritteitä, jotka vastaavat osaltaan johonkin uutiskysymykseen (esimerkki 66 ja 67).

- (66) *Poliisiin mukaan | kello 22 jälkeen eilen illalla | Vaasan Setterbergin säätiön yksityisessä vanhainkodissa sattunut tulipalo* on sieltä karanneen 94-vuotta [!] vanhan miehen tekosia. (T7 3/4 23) E
- (67) *Setterbergin yksityisestä vanhainkodista | 13. kesäkuuta | karannut vanhus* aiheutti vakavan vaaratilanteen itselleen, muille vanhainkodissa kyseisellä hetkellä olleille ja hoitohenkilökunnalle. (P8 3/2 41)

Esimerkin 66 intron alkukentässä tilannetta eli tulipaloa kuvaavaan lausekkeeseen on upotettu tapahtuma-aikaa ja lokaatiota ilmaisevia määritteitä, joita edeltää tietolähteen ilmaiseva lauseke. Esimerkissä 67 toimijaa kuvaavaan lausekkeeseen on upotettu lokaatiota ja aikaa ilmaisevia määritteitä.

Intron alkukentän ja uutisgenren yhteys on ilmeinen. Tavallisesti uutisen ensimmäisen virkkeen alkukentässä tarjotaan paljon informaatiota ikään kuin lukijalle tutuna ja luonnollisena, mikä selittää intron alkukentän laajuuden verrattuna sen jälkeen tulevien lauseiden teemapaikkoihin, jotka ovat kevyempiä (Heikkinen ym. 2005: 250; Alho & Kauppinen 2008: 181). Pääaineistoni alkukentät ovatkin erittäin laajoja: niissä on

keskimäärin 5,2 sanetta (vaihteluväli 1–15 sanetta), kun taas esimerkiksi TS-aineiston introjen alkukentän sanemäärä on keskimäärin 3,2 (vaihteluväli 1–8). Pääaineiston ja TS-aineiston alkukenttien sanemäärien ero selittyy sillä, että toisin kuin TS-aineistossa pääaineistoni 123 intron alkukentässä (32 % vastauksista) on odotuksenmukaisen teemapaikan lisäksi käytössä myös esikenttä, jossa on tavallisesti aikaa tai paikkaa ilmaiseva määritteenä toimiva lauseke tai molemmat. Todellisen uutisen intron alkaminen esikentässä olevalla lausekkeella ei ole siis kovinkaan tyypillistä.

6.2.3 Introjen verbit

Käsittelen tässä alaluvussa introjen yksinkertaisten lauseiden ja yhdyslauseiden finiittisiä ja infiniittisiä verbejä. Esittelen infiniittisissä rakenteissa käytettävät verbit finiittiverbien yhteydessä saadakseni kokonaiskuvan introjen kuvaamasta tapahtumisesta, joita verbeillä ilmaistaan. Kaikissa infiniittisen rakenteen sisältävissä introissa voi tulkita olevan ainakin kaksi tapahtumaa. Introjen finiittiverbit ovat pääosin aktiivimuotoisia. Passiivimuotoisia verbejä on 21: *koettiin* (11), *tunnetaan* (4), *elettiin*, *epäillään*, *hälyytettiin*, *vältyttiin*, *on haudattu* ja *oli kutsuttu*. Lähes kaikki aktiivimuotoiset verbit ovat yksikön kolmannessa persoonassa. Kymmenen verbiä on monikon kolmannessa persoonassa: *kokivat* (5), *johtivat*, *joutuivat*, *katsoivat*, *ovat järkyttäneet* ja *olivat käyneet*. Introjen finiittiverbit ovat yleisimmin imperfektissä, preesens-muotoisia verbejä esiintyy 19, perfektejä samoin 19 ja pluskvamperfektejä 8. TS-aineiston finiittiverbit ovat yhtä lukuun ottamatta aktiivimuotoisia ja aikamuodoltaan imperfektissä, paitsi neljässä introssa, joissa aikamuotona on preesens. Näissä uutisissa topiikkina on henkilön katoaminen.

Pääaineiston introjen loppuosassa voi esiintyä erilaisia lausemaisia, infiniittisiä rakenteita, jotka toimivat adverbiaalimääritteinä. Tällaisia rakenteita on 41 yksinkertaisessa lauseessa (15 %) ja 21 yhdyslauseessa (21 %). Introissa voi olla myös samanaikaisesti enemmän kuin yksi infiniittinen rakenne. Tavan määritteenä toimivia rakenteita on 50 ja temporaalirakenteita 23. Tavan määritteenä esiintyvät rakenteet ovat muodoltaan joko E-infinitiivin instruktiiveja (39, esimerkki 68) tai MA-infinitiivin adessiiveja (11, esimerkki 69) (ks. ISK: § 495, 515). Yleisin tavan määritteenä oleva verbi on *aiheuttaa* (24 esiintymää).

- (68) Vaasassa sattui lauantai-iltana erikoinen tapaus, kun vanhus pakeni yksityisestä vanhainkodista *aiheuttaen* samalla tulipalon sekä *haavoittaen* yhtä ihmistä. (T9 3/3 55) E
- (69) Rauhallinen ilta Siklaxin vanhainkodissa päättyi dramaattisesti, kun 94-vuotias mies aiheutti tulipalon *rikkomalla* television airolla. (P9 4/3 63)

Temporaalirakenteet ovat muodoltaan joko E-infinitiivin inessiivejä (12, esimerkki 70) tai TUA-rakenteita (11, esimerkki 71) (ks. ISK: § 543–544, 548).

- (70) Tunnettu sotalentäjä Otto Näs aiheutti tulipalon Setterbergin Säätiön yksityisessä vanhainkodissa Vaasassa 13. kesäkuuta 1992 *lyödessään* airolla rikki vanhainkodin uuden väritelevisiön. (T13 4/3 89)

- (71) Viime lauantai-iltana Vaasalaisesta [!] vanhainkodista paennut 94-vuotias mies aiheutti vaaratilanteen vanhainkodin tv-huoneessa, jossa hän väkivaltaisella käyttäytymisellä löi airolla televisiota sen *sytyttyä* palamaan. (P9 3/2 46)

Esimerkissä 71 TUA-rakenteen käyttö on virheellinen, koska rakenne ilmaisee aiempaa tapahtumaa kuin hallitsevan verbin (*lyödä*) kuvaama, ja romaanikatkelman kuvaamassa tilanteessa televisio syttyi palamaan sen jälkeen, kun Otto Näs oli lyönyt sitä airolla.

Esitän taulukossa 14 introjen yleisimmät verbit perusmuodossaan. Taulukon luvuissa ovat mukana myös muutamat introjen alkukentässä olevat infiniittisten lausekkeiden verbit. Olen jaotellut verbimuodot taulukossa sen perusteella, esiintyvätkö ne yksinkertaisessa lauseessa, yhdyslauseessa vai infiniittisessä lausekkeessa.

TAULUKKO 14. Introissa esiintyvien yleisimpien verbien lukumäärä yksinkertaisissa lauseissa (n_{yks}), yhdyslauseissa (n_{yl}) ja infiniittisissä lausekkeissa (n_{inf}).

Verbi	n_{yks}	n_{yl}	n_{inf}	Yhteensä
<i>paeta</i>	80	32	10	122
<i>aiheuttaa</i>	23	32	24	79
<i>tapahtua</i>	30	11	1	42
<i>karata</i>	31	9	2	42
<i>syttyä</i>	27	8	-	35
<i>sattua</i>	13	15	2	30
<i>haavoittaa</i>	-	12	7	19
<i>riehua</i>	8	4	7	19
<i>kokea</i>	6	11	-	17
<i>saada</i>	6	8	-	14

Taulukon 14 mukaan selvästi yleisin introissa esiintyvä verbi on *paeta*, kuten otsikoissakin (ks. taulukko 8 s. 138). Sitä esiintyy niin yksinkertaisissa lauseissa, yhdyslauseissa, infiniittisissä rakenteissa kuin alkukentän lausekkeissakin. Toiseksi yleisin verbi on *aiheuttaa*, joka esiintyy tyypillisesti erityisesti infiniittisissä rakenteissa, ei kuitenkaan alkukentässä. *Aiheuttaa*-verbi saa täydennykseksen objektin, ja kuten otsikoissakin, tavallisin objektina esiintyvä täydennys on *tulipalo*.

Taulukossa esiintyvien verbien lisäksi introissa käytetään monia muitakin finiitiverbejä. Vähintään viisi esiintymää on verbeillä *olla* (10), *rikkoa* (13), *sytyttää* (9), *hyökätä* (9), *lyödä* (8), *tuhota* (6), *hajottaa* (5), *käydä* (5) ja *loukkaantua* (5). Alkukentän infiniittisistä lausekkeista yleisin on *olla*-verbin partisiippimuoto *oleva* (17 esiintymää). Introissa käytettyjä erityisen kuvailevia ja evaluoivia yksittäisiä verbejä ovat esimerkiksi *huitoa*, *häiriintyä*, *häiriköidä*, *järkkyä*, *kuohua*, *mellakoida*, *riehaantua*, *romuttaa*, *rynnätä*, *survaista* ja *syöksyä*. Otsikoihin verrattuna introjen suurempi verbiesiintymien variaatio on odotuksenmukaista, koska otsikkoon voi ajatella tiivistyvän uutisen olennaisen asian, jota introssa tarkennetaan ja laajennetaan (ks. myös luku 6.3.2). Tässä mielessä otsikot ja introt noudattavat uutisgenren ja -diskurssin konventioita. Palaan otsikoiden ja introjen suhteeseen tarkemmin luvussa 6.3.

Jos katsoo introista pelkästään päälauseissa esiintyviä finiitiverbejä, yleisimpien verbien järjestys muuttuu hieman. *Paeta* on edelleen suosituin (94 esiintymää),

mutta toiseksi nousee *tapahtua* (41) ja kolmantena on *aiheuttaa* (39). *Karata* (35) kiilaa *syttyä*-verbin (32) ohi. Voi siis todeta, että sivulauseissa ja infinitiivirakenteissa esiintyy erityisesti *aiheuttaa*-verbi, mutta myös *paeta*-verbi on niissä tavallinen. Muut taulukossa esiintyvät verbit ovat tyypillisesti päälauseissa ja vain yksittäisesti sivulauseissa. Introissa esiintyvien verbien avulla voi selvittää ainakin osittain vastausta uutiskysymykseen *mitä* eli päätapahtumaa. Aineistoni otsikoiden perusteella uutisen päätapahtuma on Otto Näsin pakeneminen (ks. taulukko 9 s. 148), ja introissa esiintyvät verbit tukevat tätä tulosta. Lähes samaa merkitsevät *paeta*- ja *karata*-verbit esiintyvät introissa yhteensä 164 kertaa. Pohdin otsikoiden ja introjen kuvaaman päätapahtuman ja edellä mainittujen verbien luonnetta tarkemmin luvussa 8.1.1.

6.2.4 Introjen päälauseiden loppuosat ja sivulauseet

Käsittelen tässä alaluvussa finiittiverbin jälkeen tulevia lausekkeita ja niiden laajennuksia sekä yksinkertaisissa lauseissa että yhdyslauseissa. Näkökulmani loppuosan lausekkeisiin on lähinnä semanttinen, ja analysoin lausekkeita pääosin niiden edussanan mukaan mutta otan myös huomioon lausekkeet vastauksena uutiskysymyksiin. En erittele tässä infinitiittisiä rakenteita, koska käsittelen niitä jo edellä luvussa 6.2.3. Käsittelen ensin päälauseiden loppuosia ja sitten käyn läpi, mitä asioita sivulauseissa nostetaan esille. Esitän taulukossa 15 yleisyysjärjestyksessä, mitä aiheita päälauseiden loppuosassa käsitellään. Jaottelen aiheet yksinkertaisten lauseiden (296 lausetta), rinnasteisten päälauseiden (23) ja yhdyslauseiden päälauseiden (79) loppuosien mukaan. Taulukossa olevat lukumäärät ovat esiintymien lukumääriä, eli esimerkiksi lokaatiota ilmaistaan 185 yksinkertaisen lauseen, 14 rinnasteisen päälauseen ja 24 yhdyslauseen päälauseen loppuosassa. Kahdessa yksinkertaisessa lauseessa on teemapaikan lisäksi vain finiittiverbi eli loppuosa puuttuu, esimerkiksi *Vaasassa kuohuu* (T16 2/1 31). Kolmen yhdyslauseen päälauseessa on vain subjekti ja finiittiverbi, esimerkiksi *Vanhainkodin rauhallinen ilta päättyi, kun* – (T9 3/2 50). Loppuosana näissä introissa toimiikin sivulause, joita käsittelen erikseen.

TAULUKKO 15. Introjen päälauseiden loppuosien aiheiden lukumäärä yksinkertaisissa lauseissa (n_{yks}), rinnasteisissa päälauseissa (n_{rinn}) ja yhdyslauseiden päälauseissa (n_{yl}).

Aihe	n_{yks}	n_{rinn}	n_{yl}	Yhteensä
Lokaatio	185	14	24	223
Aika	107	8	22	137
Tilanne: muut	60	30	16	106
Tilanne: tulipalo	66	14	10	90
Toimija (Otto Näs)	41	-	4	45
Kohde: televisio	18	7	4	29
Kohde: yksi ihminen	12	11	1	24
Väline ja tapa: airo	18	6	-	24
Tilanne: pako	9	1	-	10

Yksittäisistä päälauseiden loppuosassa olevista lausekkeista selvästi yleisin ilmaisee lokaatiota (ks. taulukko 15). Se on lähes aina lauseenjäsenenä adverbiaali, ja semanttisesti se osoittaa myös tulipalon sytytyspaikkaa. Tässä tapahtumapaikalla tarkoitetaan Vaasassa sijaitsevaa Setterbergin säätiön yksityistä vanhainkotiä, mutta loppuosissa esiintyy muitakin tapahtumapaikkoja, kuten *tv-huone* (8), *paikka* (2), *huoneisto* (1) ja *rikospaikka* (1). Nämä eivät ole taulukon lukumäärissä mukana. Lokaatiota ilmaistaan enemmän tai vähemmän yksityiskohtaisesti, esimerkiksi *Vaasassa sijaitsevasta Setterbergin säätiön yksityisestä vanhainkodista*; *Hietasaarenkadun varrella Vaasassa*; *vaasalaisessa vanhainkodissa*; *Porvarikodista* ja *Vaasan Porvarikodiksikin kutsutusta vanhainkodista*. Olen ottanut huomioon myös muutamat määritteenä olevat lokaation osoittajat, kuten *Setterbergin säätiön yksityisen vanhainkodin uuden väritelevision* ja *Setterbergin säätiön vanhainkodin asukkaat*. TS-aineistossa lokaatiota ilmaistaan lähes jokaisen intron loppuosassa (36 uutista, 90 %). Tavallisesti tapahtumapaikka ilmaistaan paikkakuntana, esimerkiksi *Turussa*, *Salossa* tai *Seinäjoella*. Muutamissa TS-aineiston introissa lokaatiota vielä tarkennetaan esimerkiksi viittaamalla kadunnimeen (*Pihlajakuja*, *Luomutie*) tai rakennukseen (*Raision sairaala*, *Konnunsuon vankila*).

Taulukon 15 mukaan tapahtuma-aikaa ilmaistaan yhteensä 137 intron päälauseen loppuosassa. Aikaan viitataan varioiden (ks. myös alaluku 6.2.2), esimerkiksi *tänään*; *eilen illalla*; *viime yönä*; *lauantai-iltana*; *kesäkuisena lauantaina*; *lauantaina 13. kesäkuuta 1992*; *vuoden 1992 kesäkuussa*; *lauantaina 13. kesäkuuta kello kymmenen jälkeen illalla* ja *noin kello kymmeneltä* [S: Epätarkka ajan ilmaus]. Vuosi mainitaan loppuosassa viisi kertaa, kuukausi (*kesäkuu*) 37 kertaa. Olen laskenut taulukkoon kaikki loppuosassa olevat ajan ilmaukset enkä ota tässä kantaa tapahtuma-aikaan liittyviin ongelmallisiin lausekkeisiin (ks. luku 8.1.2). Tapahtuma-aika mainitaan miltei kaikissa TS-aineiston introjen loppuosissa (34 uutista, 85 %). Palaan tapahtuma-ajan ilmaisemiseen sekä pääaineistossa että TS-aineistossa tarkemmin luvussa 6.2.5.

Introjen päälauseiden loppuosissa on pohjatekstin kuvaamaa tilannetta eri tavoin kuvailevia lausekkeitä (taulukossa 15 *Tilanne: muut*, *tulipalo* ja *pako*). Ne vastaavat siis pääosin uutiskysymykseen *mitä*. Introissa odotuksenmukaisia *tulipaloo* (90) ja *pakoo* (10) huomattavasti yleisempiä ovat kuitenkin muunlaiset tapahtuman luonnetta kuvaavat lausekkeet, jotka eivät suoraan kuvaa, mitä tapahtui, vaan tavallaan vasta johdattavat tilanteeseen (yhteensä 106, esimerkit 72 ja 73).

- (72) Hieman kello kymmenen jälkeen lauantai-iltana tapahtui Setterbergin säätiön yksityisessä vanhainkodissa *kummia*. (T6 3/3 32)
- (73) Eilen Vaasan, Setterbergin säätiön yksityisessä vanhainkodissa sattui *odottamaton tapaus*. (T4 2/3 4)

Esimerkissä 72 ja 73 kuvatut tilanteet eivät kerro itse tapahtumasta mitään. Esimerkissä 72 kerrotaan, että vanhainkodissa *tapahtui kummia*, ja esimerkin 73 mukaan vanhainkodissa *sattui odottamaton tapaus*. Tällainen intron asiasisältö ei noudata uutisdiskurssin olennaisuuteen pyrkivää tapaa. Muita samanlaisia lausekkeitä ovat esimerkiksi *välitkohtaus* (31), *tilanne/vaaratilanne* (15), *kauhun hetkiä* (14), *kaaos* (5), *kummia* (5, esimerkki 83), *tapaus* (5, esimerkki 84), *sekasortoa* (4), *ikävä asia* (3), *kohtaus* (3) ja *käännä* (3). Substantiivilausekkeet voivat saada myös määritteitä, kuten *ikävä* (4) / *harvinainen* (2) / *odottamaton* (2) / *outo* (2) / *yllättävä* (2) / *epätavallinen* / *erikoinen* / *hälyttävä* /

pieni [!] / *uhkaava* / *vaarallinen* / *väkivaltainen* [välikohtaus]. Toisaalta esimerkiksi vaaratilanteen nostaminen introon on perusteltua, jos sitä tarkennetaan seuraavassa virkkeessä (ks. luku 8.1.1).

Toimija eli Otto Näs esiintyy 45 päälauseen loppuosassa (ks. taulukko 15).

- (74) Vaasassa Setterbergin säätiön vanhainkodista karkasi *94 vuotias* [!] *siklaxilaissyntyinen mies*. (P8 2/1 11)
- (75) Poliisi epäilee *94-vuotiasta Otto Näsiä* Suomen Vaasassa (13.6.1992) vanhainkodin tulipalon sytytyksestä sekä yhden vanhuksen pahoinpitelystä. (P4 2/2 18) E

Otto Näs on tavallisesti lauseen tai infiniittisen rakenteen subjektina (esimerkki 74). Toimijan esiintyminen loppuosassa ei kuitenkaan aina vastaa pelkästään uutiskysymykseen *kuka*, vaan joissain tapauksissa toimija on myös kohteena (esimerkki 75). Rinnasteisten päälauseiden loppuosassa ei esiinny toimijaa, koska niissä toimija on yhtä introa lukuun ottamatta teemapaikassa.

Otto Näsin toiminnan syntaktisena ja semanttisena kohteena on esine, tässä tapauksessa *television*, joka mainitaan 29 loppuosassa (esimerkki 76; ks. taulukko 15):

- (76) Vanha *94-vuotias Otto Näs* hajoitti *väritelevision* vanhainkodista. (P4 2/2 19)

Television ja sen rikkoutumisen nouseminen introon eli uutisen tärkeään osaan voi johtua siitä, että pohjateksti alkaa suoraan aihetta käsittelevällä lauseella: ”Vähän ennen kuolemaansa äidinisäni survaisi vanhainkodin uuden väritelevision rikki airolla” (TT2007: 2). Tällainen intro ei kuitenkaan ole uutisdiskurssin tavan mukainen sen epäolennaisuuden vuoksi. Television voi olla myös semanttisesti tapahtuman voima, tahdoton alullepanija (esimerkki 70). Yksittäisissä loppuosissa mainittuja esineitä ovat *kupit ja lautaset* ja *kahvipöytä*, jonka Näs *huitoi puhtaaksi*.

Toiminnan inhimillisenä kohteena on tilanteessa loukkaantunut vanhainkodin asukas (24 esiintymää taulukossa 15), johon viitataan tavallisesti partitiivimuodolla *yhtä ihmistä* tai *yhtä* (esimerkki 77). Muita inhimillisiä semanttisia kohteita ovat muutamissa päälauseiden loppuosissa mainitut muut *vanhukset/asukkaat* (9), *hoitaja* (2), *muu henkilökunta* (2) ja itse *Otto Näs* (esimerkki 78). Abstraktina kohteena mainitaan myös aineelliset vahingot, joita tapahtuma aiheutti (8).

- (77) Vanhainkodissa Vaasassa laitoksen asukas Otto Näs löi television rikki airolla, *haavoitti yhtä ihmistä* ja aiheutti tulipalon lauantai-iltana 13. kesäkuuta. (T6 4/4 13) E
- (78) Setterbergin yksityisestä vanhainkodista 13. kesäkuuta karannut vanhus aiheutti vakavan vaaratilanteen *itselleen, muille vanhainkodissa kyseisellä hetkellä olleille ja hoitohenkilökunnalle*. (P8 3/2 41)

Tekoväline (tai tapa) eli tässä tapauksessa *airo* mainitaan 24 päälauseen loppuosassa, muodoissa *airolla* (14), *airon kanssa* tai *airo kädessään* (8) ja *airo aseenaan* (2). Välineeksi voi tulkita myös *pakoauton*, joka mainitaan yhdessä loppuosassa.

Vastausta uutiskysymykseen *miten* eli toiminnan tapaa ilmaistaan infiniitivirakenteiden lisäksi introjen päälauseiden loppuosassa *sti*-adverbein, instruktiivein, ades-

siivein ja essiivein: *dramaattisesti* (3), *väkivaltaisesti* (2), *radikaalisti*, *yllättävästi*; *dramaattisin seurauksin*, *kulovalkean tavoin*, *paniikin turvin*; *varsin dramaattisella tavalla* (2), *rynnäköllä*, *uhkaavalla käytöksellään*, *tyttärenpoikansa avustuksella*; *sukulaisen avustamana*. Yhden päälauseen loppuosassa ilmaistaan tarkka tietolähde: *Helsingin Sanomilta saatujen tietojen mukaan* (T17 3/4 52).

Pääaineiston introjen päälauseisiin liittyviä sivulauseita on 106, joista osa esiintyy yksinään ja osa on rinnasteisia. Olen analysoinut sivulauseista sekä niiden teema-paikassa että loppuosassa olevat lausekkeet. Sivulauseen tehtävä on esittää esimerkiksi päälauseita koskevaa temporaalista, kausaalista, konsessiivista tai konditionaalista taustatietoa; se ei yksinään edusta mitään puhetoimintaa (ISK: § 884, 1025). Yleisin sivulauseetyyppi aineistossani on konjunktioilause (67 lausetta, 64 % sivulauseista). Sivulauseen alkava konjunktio on lähes aina *kun*; *että* ja *koska* aloittavat kumpikin yhden sivulauseen. Relatiivilauseita on 37 (36 %), joista yksi alkaa *mikä*-pronominilla ja muut *joka*-pronominilla tai sen taivutusmuodoilla. Introissa ei esiinny yhtään epäsuoraa kysymyslauseetta. Introjen sivulauseet ovat yhtä tapausta lukuun ottamatta virkkeenloppuisessa asemassa. Käsittelen tässä sivulauseita sen perusteella, mikä niiden semanttinen suhde on päälauseeseen eli mitä lisätietoa ne tuovat päälauseeseen esittämään topiikkiin. Erittelen lisäksi, millaisia lausekkeita sivulauseissa esiintyy.

Aineistoni introissa esiintyvän sivulauseen tehtävänä on yleisimmin tuoda lisätietoa tapahtuman luonteesta (65 esiintymää, esimerkit 79 ja 80).

- (79) Elämä Setterbergin vanhainkodissa Vaasassa sai eilisiltana yllättävän kääntein **kun** 94-vuotias entinen lentäjä-ässä aiheutti paetessaan tulipalon ja haavoitti yhtä ihmistä. (P9 2/2 56)
- (80) Vaasalaisen, setterbergin [!] säätiön vanhainkodin rauha järkkäi myöhään lauantai-iltana, **kun** Siklaxista kotoisin oleva, 94-vuotias, Otto Näs aiheutti epätavallisen välikohtauksen. (P9 4/3 48) E

Päälauseessa johdatellaan tavallisesti päätapahtumaan käyttämällä epätarkkaa tilannetta kuvaavaa lauseketta, ja sivulauseessa kerrotaan, mitä tarkasti ottaen tapahtui, eli *kun*-lauseeseen on sijoitettu päälauseetta dynaamisempi prosessi, kuten esimerkissä 79. Sivulauseessa esitetty tapahtuman kuvaus ei kuitenkaan jokaisessa tapauksessa kerro paljoakaan enempiä kuin päälause (ks. esimerkki 80).

Kun-konjunktioita pidetään perusmerkitykseltään temporaalisena, mutta temporaaliseen merkitykseen liittyy tilanteiden peräkkäisyyden lisäksi usein kausaalisia implikaatioita (Herlin 1998: 99). Joskus *kun*-konjunktioiden yhdistämien lauseiden temporaalisuus on täysin toissijaista, koska niiden välinen kausaalisuuhde on niin konventionaalistunut (mt.: 119). *Kun*-lauseilla ilmaistaan siis usein selitystä eli sitä, mikä on johdannut päälauseessa kuvattuun tilanteeseen. Sanomalehtien kuvatekstejä tutkinut Elina Heikkilä (2006:113) käyttää tällaisista *kun*-lauseista nimitystä *kehysjakso*. Kehystäviä sivulauseita on aineistossani kahdeksan.

- (81) Myöhään lauantai-iltana 13. kesäkuuta Setterbergin säätiön yksityisessä vanhainkodissa, Vaasassa, syttyi tulipalo, **kun** 94-vuotias Otto Näs hyökkäsi television kimppeun airolla. (T9 3/3 51)

- (82) 94-vuotias mies onnistui pakenemaan Vaasalaisesta [!] vanhainkodista lauantai-iltana heti sen jälkeen *kun oli riehunut ja aiheuttanut tulipalon*. (T3 4/4 4)

Esimerkin 81 päälauseissa kerrotaan tarkasti, mitä tapahtui (tulipalo, henkilön loukkaantuminen, vanhuksen pakeneminen jne.), ja sivulauseessa kuvataan tapahtumisen syytä eli miksi näin tapahtui. Temporaaalisuutta ilmaisevissa sivulauseissa kerrotaan, mitä tapahtui päälauseeseen esittämän asiantilan jälkeen tai sitä ennen (6 esiintymää, esimerkki 82).

Sivulauseessa voidaan esittää tapahtuman seuraus, esimerkiksi mitä seurasi tulipalosta tai television rikkoutumisesta (5 sivulauseita, esimerkki 83). Seitsemässä sivulauseessa esitetään tapahtuman seuraus, muttei kerrota suoraan, mitä tapahtui, toisin sanoen kuka oli toiminnan alkuunpanija (esimerkki 84).

- (83) Vuonna 1913 syntynyt miespuolinen henkilö aiheutti kaaoksen Vaasan vanhainkodissa rikkomalla television, *joka aiheutti tulipalon*. (P10 4/4 39)
- (84) Setterbergin säätiön yksityisessä vanhainkodissa sattui lauantai illalla välikohtaus, *jossa yksi ihminen loukkaantui ja talo koki lieviä palovaurioita*. (T1 3/2 3) E

Sivulauseissa annetaan lisätietoa lokaatiosta (5, esimerkki 85), Otto Näsistä (4, esimerkki 86), tapahtuma-ajasta (3), televisiosta, televisiohuoneesta ja tekovälineestä.

- (85) Lauantai-iltana kello 10:n jälkeen 94-vuotias Siklaxista kotoisin oleva mies pakeni Vaasassa Setterbergin säätiön yksityisestä vanhainkodista, *joka tunnetaan myös Porvarikotina*. (P16 4/4 50) [S: – Melkein uutisen kärki: palokunta puuttui sammuttamistoimineen]
- (86) Lauantai-iltana 13. kesäkuuta Vaasan Setterbergin vanhainkodista pakeni 94-vuotias mies Otto Näs, *joka oli entinen Siklaxin asukas*. (P13 1/1 24)

Selvästi yleisin sivulauseen teemapaikassa oleva lauseke on toimijaa eli Otto Näsiä ilmaiseva substantiivilauseke (65 esiintymää). Toimija mainitaan lähes aina päälauseeseensa kausaalissa suhteessa olevassa konjunktio- tai relatiivilauseessa, joka kertoo syyn päälauseessa esitetylle asiantilalle, eli sivulause toimii kehysjaksona (ks. edellä). Muita sivulauseessa sekä teemapaikassa että loppuosassa esiintyviä aiheita ovat tulipalo (25), televisio (17), airo (14), lokaatio (10), yksi ihminen (10), televisiohuone (7), talon palovauriot (4), tapahtuma-aika (3), välikohtaus (3), kohtaus (2), raivokohtaus ja kaaos.

6.2.5 Introjen uutismaisuus

Käsittelen tässä aluvussa, miten pääaineiston introit vastaavat uutiskysymyksiin *mitä, kuka, missä, milloin* ja osittain myös *millä seurauksella*. Pohdin sen jälkeen kokoavasti, miten uutismaisia introit ovat, esitän kuvion introjen uutisgenren tajua osoittavista piirteistä ja jatkumon intron epäuutismaisista piirteistä suhteessa uutisgenren tajuun. Uutisen intro kertoo uutisen tärkeimmän tapahtuman ja mahdollisesti toisen tapahtuman. Siinä kerrotaan usein tiivistetysti jotain toimijoista, päätapahtumasta ja uutisen tapahtuma-ajasta ja paikasta. Introssa ja ensimmäisessä kappaleessa voi olla myös lähdeviitteitä tai evaluoivia jaksoja. (Bell 1991: 169.) Tekstitaidon kokeen arviointiohjeissa (AO2007) mainitaan, että sisältörakenteeltaan uutista on usein kuvattu kärjellään sei-

sovaksi kolmioksi, jonka ydintieto on heti tekstin alussa. Prototyypin uutisteksti on päälausepainotteista, ja erityisesti uutisen alussa pääasia pyritään kirjoittamaan päälauseeseen (esim. Saukkonen 2001: 232). Pääaineiston introjen sivulauseiden suuri määrä osoittaa, etteivät introt ole niin päälausevoittoisia kuin voisi olettaa, joten ne eivät noudata rakenteeltaan täysin prototyypin intron konventioita.

Mitä tapahtui on tärkein uutiskysymys. Siihen vastataan tavallisesti jo otsikossa, ja vastausta tarkennetaan tai se toistetaan introssa ja ensimmäisessä kappaleessa. Monissa introissa esitetään kaksi tapahtumaa yhden sijaan (van Dijk 1988: 77; Bell 1991: 180–181), ja näin on omankin aineiston introissa. Jos analysoidaan introja semanttisesti niissä kuvattujen tapahtumien perusteella, yhden topiikin sisältäviä introja on 244 ja 144 introssa on kaksi topiikkia tai useampia. Introissa on yhteensä 610 eri tapahtumaa. Luvut eivät ole absoluuttisia, koska introissa on tulkinnanvaraa. Olen esimerkiksi laskenut introista vain sellaiset tapahtumat, jotka liittyvät selvästi Otto Näsin pakenemiseen ja siitä aiheutuneisiin tilanteisiin. Siksi muutamissa sivulauseissa olevat, taustatietoa antavat tapahtumat ovat jääneet ulkopuolelle (esimerkki 87) ja toisaalta monet infiniittisissä rakenteissa kuvatut tilanteet ovat luvuissa mukana (esimerkki 88).

- (87) Yksi tapahtuma: Siklaxista kotoisin oleva Otto Näs, 94, *pakeni* viime lauantaina yksityisestä vanhainkodista Vaasassa, jossa hän oli asunut runsaan vuoden. (T10 3/4 40)
- (88) Kaksi tapahtumaa: Vaasan Setterbergin säätiön yksityisestä vanhainkodista *pakeni* lauantaina 13.6. Siklaxilainen [!] miesasukas *aiheutettuaan ensin suurta sekaannusta*. (P14 5/5 17)
- (89) Kolme tapahtumaa: Siklaxista kotoisin oleva 94-vuotias mies *karkasi* Vaasalaisesta [!] vanhainkodista lauantaina 13.6. *aiheutettuaan ensin tulipalon ja haavoitettuaan yhtä ihmistä*. (T3 5/5 3)

Esimerkissä 87 tapahtumaksi ei ole laskettu aikaa, jonka vanhus on asunut vanhainkodissa, vaan pelkästään vanhuksen pakeneminen. Esimerkissä 88 on kaksi tapahtumaa: vanhuksen pakeneminen ja sekaannuksen aiheuttaminen. Esimerkin 89 kolme tapahtumaa ovat miehen karkaaminen, tulipalon aiheuttaminen ja yhden ihmisen loukkaantuminen.

Introjen perusteella uutisen päätapahtumana on Otto Näsin pakeneminen (finitiverbit *paeta* ja *karata*, ks. taulukko 14 s. 165), kuten on myös aineiston otsikoiden perusteella (ks. taulukko 9 s. 148). Pakenemiseen tai siihen verrattavaan tapahtumaan viitataan introissa myös verbeillä *kadota* ja *poistua* sekä substantiiveilla *pako*, *pakeneminen*, *kadoksissa* ja *kateissa*. Otto Näsin pakeneminen on yleisin introissa yksinään esiintyvä tapahtuma (111 introa). Yhteensä 181 introssa uutiskysymyksen *mitä tapahtui* vastaukseksi saadaan Otto Näsin pakeneminen.

On yllättävää, että introissa toiseksi yleisimmin tapahtumaa tai tilanteen luonnetta kuvaa epämääräinen substantiivi, kuten *välikohtaus*, *vaaratilanne*, *ikävä asia*, *kauhun hetkiä*, *kaaos*, *kohtaus* ja *tapaus*. Tällaisia substantiiveja esiintyy 121 introssa, yleisimmin loppuosassa. Introt, joissa tällainen substantiivi esiintyy ainoana tapahtumaa kuvaavana lausekkeena ja joissa ei kerrota tapahtumasta lisätietoja esimerkiksi sivulauseessa tai infiniittisessä rakenteessa, eivät noudata uutisdiskurssin konventioita. Tällaisia introja on 46 (12 %). Tapahtumaa kehystävän päälauseen käyttäminen on kuitenkin tavallista esimerkiksi iltapäivälehtien uutisdiskurssissa, ja voinee olettaa, että tyyli on

siirtynyt sieltä lukiolaisten vastauksiin. Uutisdiskurssiin sopimattomia tapahtumaa riittämättömästi kuvaavia ilmauksia ovat esimerkiksi *ennenkuulumatonta*, *ennen näkemätöntä*, *ikävä vastoinkäyminen*, *kovia*, *kummia*, *odottamatonta*, *outoja*, *sekaannus*, *todella yllättävää* ja yksinään esiintyvä *välikohtaus* tai *kohtaus*. Selvästi narratiivisia eli tarinan aloittavia introja on 16; käsittelen niitä tarkemmin alaluvussa 6.3.2.6.

Vanhainkodin tulipalo nostetaan uutisen päätapahtumaksi tai yhdeksi tapahtumista 117 introssa. Tulipaloon viitataan verbien lisäksi introjen päälauseiden loppuosissa ja sivulauseissa. Otto Näsin riehumiseen viitataan 44 introssa esimerkiksi verbeillä *riehua*, *mellakoida*, *rynnätä*, *syöksyä*, *hyökätä* ja *häiriköidä*. Esitän yleisimmät introjen kuvaamat tapahtumat kootusti taulukossa 16.

TAULUKKO 16. Introjen kuvaamat yleisimmät tapahtumat ja niiden lukumäärä (n_i) suhteutettuna kaikkiin introissa esiintyviin tapahtumiin ($n = 610$).

Tapahtuma	n_i	% kaikista tapahtumista
Otto Näsin pakeneminen	181	30 %
Välikohtaus ym.	121	20 %
Vanhainkodin tulipalo	117	19 %
Otto Näsin riehuminen	44	7 %
Yhteensä	463	76 %

Taulukossa 16 esitetyt tapahtumat kattavat 76 prosenttia introjen sisältämistä tapahtumista. Muita introjen kuvaamia tapahtumia ovat esimerkiksi Otto Näsin kuolema, yhden ihmisen haavoittuminen, television rikkoutuminen, poliisin etsinnät tai aineellisten vahinkojen syntyminen. On otettava huomioon, että jotkut tapahtumaa kuvaavat lausekkeet vastaavat myös uutiskysymykseen *miten*. Käsittelen päätapahtuman luonnetta tarkemmin luvussa 8.1.1.

Uutiskysymykseen *kuka* vastataan 302 introssa (78 % kaikista introista). Tavallisesti toimija eli Otto Näs mainitaan teemapaikassa (192), mutta Näs esiintyy myös päälauseiden loppuosissa (45) ja poikkeuksellisen paljon sivulauseissa (65 esiintymää). TS-aineistossa toimija on aina otsikon teemapaikassa, mutta se olikin tärkein vertailuaineiston valinnan kriteeri (ks. luku 5.2). Tapahtumauutisessa, jossa on yksi aktiivinen toimija eli agentti, toimijan mainitseminen vasta intron sivulauseessa on epätavallista eikä noudata uutisgenren konventioita. Otto Näsin nimi kerrotaan 112 introssa. Palaan nimipohdintaan luvussa 8.2.2. Introissa yksityisyyden suojaa rikkovia eli uutisdiskurssiin sopimattomia Otto Näsiin liittyviä määritteitä ovat *dementiasta kärsivä*, *dementoitunut* ja *sekopäinen*.

Uutisille ja erityisesti tapahtumauutisille on tyypillistä, että olosuhteet yksilöidään eli tapahtumapaikka ja -aika määritellään selkeästi (Heikkinen ym. 2005: 238). Tapahtumapaikan eli vastauksen uutiskysymykseen *missä* esiintyminen introssa kuuluu uutisgenren konventioihin. Tapahtumapaikkaan eli Setterbergin säätiön yksityiseen vanhainkotiin viitataankin lähes kaikissa aineiston introissa (373 introa, 96 %). Tyypillisesti tapahtumapaikka mainitaan intron päälauseen loppuosassa (223 kertaa), mutta myös alkukentässä, yleisimmin teemapaikassa (140) ja sivulauseissa (10). Uutisdiskurs-

siin sopimat on kahdessa introssa esiintyvä lauseke *Suomen Vaasassa*. Jokaisessa TS-aineiston introssa mainitaan tapahtumapaikka jollain tavalla, ja lähes aina lokaatio esiintyy päälauseen loppuosassa (36 introa, 90 %).

Uutisdiskurssin konventioihin kuuluu, että tapahtuma-aika esiintyy introssa tai ensimmäisessä kappaleessa. Prototyypisessä uutisessa aikaa ilmaistaan kuitenkin lähes poikkeuksetta intron loppuosassa. Esimerkiksi TS-aineiston 35 uutisessa (88 %) ilmaistaan tapahtuma-aikaa, ja näistä lausekkeista 34 sijaitsee intron loppuosassa. Uutisgenren konventioita siis rikkoo se, että tapahtuma-aika on alkukentässä ja erityisesti sen esikentässä. Aineiston introt alkavat yleisimmin aikaa ilmaisevalla lausekkeella (173 introa, 44 %). Jos aikaa ilmaistaan introssa, se on tyypillisesti määritteenä esikentässä (53 % aikaa ilmaisevista lausekkeista). Aineiston 325 introssa ilmaistaan tapahtuma-aikaa (185 alkukentässä, 137 päälauseen loppuosassa ja 3 sivulauseessa; 84 % kaikista introista). Introjen alkaminen tapahtuma-ajalla samoin kuin vuoden ja kuukauden esiintyminen introissa selittyy kuitenkin osittain pohjatekstin aloituksella: ”Lauantai, 13. kesäkuuta 1992”. Käsittelen introjen uutisdiskurssin tapaan sopimatonta tapahtumajan ilmaisemista luvussa 8.1.2.

Eksplisiittiset evaluoivat sananvalinnat eivät kuulu prototyypisen uutisen yksityisyyden suojaan kunnioittavan uutisdiskurssin tapaan (ks. luku 8.2.4). Introissa esiintyy huomattavasti vähemmän evaluoivia sananvalintoja kuin otsikoissa. Olen esitellyt muutamia niistä edellä eri uutiskysymysten yhteydessä. Implisiittinen evaluointi linkittyy uutisen näkökulman valitsemiseen (Bell 1991: 151–152). Evaluoivat kysymykset *entä sitten* tai *millä seurauksella* liittyvät uutisarvoisuuteen ja uutistapahtumien merkitykseen. Hyvin monissa introissa kerrotaan, mitä seurasi esimerkiksi Otto Näsin riehumisesta (tulipalo / yhden ihmisen loukkaantuminen / television rikkoutuminen jne.). Olen laskenut kaikki Otto Näsin pakenemisen ja riehumisen seuraukset itse tapahtumiin ja käsitellyt niitä edellä kohdassa, jossa esittelen vastausta uutiskysymykseen *mitä tapahtui*. Sellaiset introt, joissa päätapahtumaksi on nostettu jokin virheellinen tai epäolennainen asia, kertovat uutisdiskurssin tapaan sopimattomasta implisiittisestä evaluoinnista. Tällaisia ovat yksittäisenä päätapahtumana esiintyvä television rikkominen (18 introa), Otto Näsin kuoleminen tai hautaaminen ja yksittäisinä päätapahtumina esiintyvät epämääräiset substantiivit, kuten *välikohtaus* tai *tilanne* (käsitelty edellä). Yksi ei niinkään uutisen konventioita vaan tekstitaidon kokeen luonnetta rikkova muutamien introjen piirre on pohjatekstin suora lainaaminen ilman lainausmerkkejä. Tällaista pohjatekstin käyttöä voisi pitää lähdetekstin kielenkäytön kopioimisena eli plagiointina (esim. Ivanič 1998: 181–214), mutta se on melko tyypillinen piirre esimerkiksi Maarit Bergin (2011: 325–326) tutkimissa vastausteksteissä, joissa referoidaan pohjatekstiä. Käsittelen tätä ilmiötä luvuissa 7.7 ja 9.1.

Pääaineiston introjen pohjalta tapahtumauutisen yksinkertaisen lauseen sisältäville introille tai introjen päälauseille voidaan abstrahoida kolme yleistä semanttista skeemaa (ks. asetelma 7). En esitä syntaktista skeemaa pääaineiston otsikoiden tapaan (s. 149), koska introt eroavat toisistaan niin paljon, että tyypillisen skeeman esittäminen on hankalaa.

ASETELMA 7. Introjen semanttiset skeemat.

1. Toimija + verbi + lokaatio + aika
esim. *94-vuotias Otto Näs + pakeni + Setterbergin säätiön yksityisestä vanhainkodista + toissapäivänä.*
2. Aika + lokaatio + verbi + tilanteen kuvaus
esim. *Eilen + Vaasan Setterbergin säätiön yksityisessä vanhainkodissa + sattui + odottamaton tapaus.*
3. Aika + verbi + tilanteen kuvaus + lokaatio
esim. *Eilen noin 22.00 + syttyi + tulipalo + yksityisessä vanhainkodissa Vaasassa.*

Osa TS-aineiston introista rakentuu lähinnä ensimmäisen skeeman mukaisesti, mutta kaksi muuta skeemaa ovat todellisissa uutisissa epätyypillisiä erityisesti teemapaikassa olevan tapahtuma-ajan takia. Tärkeysjärjestystä noudattaa siis vain ensimmäinen pääaineiston skeema; muut skeemat eivät rakennu tässä kontekstissa tärkeysjärjestyksen mukaisesti, koska tapahtuma-aika on harvoin uutisen tärkeimmäksi eli intron teemapaikkaan nouseva tieto. Erityisesti intron ensimmäinen semanttinen skeema osoittaa, että vaikka pääaineiston otsikoita ja introja ei tässä tutkimuksessa sinänsä vertaillakaan keskenään, ne näyttävät rakentuvan osittain samalla tavalla (vrt. otsikoiden semanttiset skeemat, asetelma 6 s. 150).

Miten uutismaisia introt ovat? Introjen uutismaisuuden pohtiminen ja niiden asettaminen eri tasoihin on luonnollisesti osittain subjektiivista, mutta edellä esitetyn analyysin perusteella 62 prosenttia introista (239) noudattaa pääosin uutisgenren ja -diskurssin konventioita, kun taas 38 prosenttia (149) on enemmän tai vähemmän niiden vastaisia. En ole ottanut näissä luvuissa huomioon niitä introja, jotka alkavat uutisille hyvin epätyypillisesti tapahtuma-ajan kuvauksella. Jos nämä introt otettaisiin huomioon, uutisen konventioita noudattaisi vain 38 prosenttia introista (146 introa). En ole myöskään sisällyttänyt vähemmän uutismaisten introjen joukkoon tapauksia, joissa mainitaan Otto Näsin nimi, joissa toimija esiintyy vasta sivulauseessa, joissa mainitaan kuukausi tai joissa päätapahtuman uutismaisuuden voi nähdä kyseenalaisena. Palaan tähän päätapahtuman problematiikkaan luvussa 8.1.1.

Taulukossa 17 kuvataan prosentteina, miten epäuutismaiset introt jakautuvat pistemäärittäin (149 introa). Taulukossa ovat omina ryhminään tekstit, jotka ovat saaneet 0–2 pistettä (n = 149 tekstiä) ja 4–6 pistettä (n = 93), sekä itsenäisenä 3 pistettä saaneet tekstit (n = 146).

TAULUKKO 17. Epäutismaisten introjen jakautuminen pistemäärittäin (n = 149).

0–2 pistettä	3 pistettä	4–6 pistettä	Yhteensä
50 %	32 %	18 %	100 %

Taulukosta havaitaan odotuksenmukaisesti, että puolet epäuutismaisen intron sisältävistä vastauksista on saanut koko tekstistä arvosanaksi 0–2 pistettä, kun taas vastauksistaan hyviä pisteitä (4–6) saaneet kokelaat ovat osanneet muotoilla intron uutisgenren ja

-diskurssin vaatimusten mukaiseksi. Otsikoihin verrattuna (taulukko 10 s. 151) epäutismaisia introja on kokonaisuudessaan enemmän, ja niitä esiintyy myös hyviä pisteitä saaneissa vastauksissa.

Vähemmän uutismaiset introt voi jaotella väljästi sen mukaan, jättävätkö ne noudattamatta uutisgenren konventioita, uutisdiskurssin tapaa vai molempia. Uutisgenren konventioihin liittyy vahvasti sen skemaattisen rakenteen noudattaminen eli asioiden esittäminen tärkeysjärjestyksessä. Sellaiset introt, jotka eivät noudata intron skemaattista rakennetta, eivät ole uutismaisia. Tähän ryhmään kuuluvat tapahtuma-ajan kuvauksella alkavat introt sekä introt, jotka alkavat kertoa tarinaa eli ovat selvästi narratiiveja eivätkä uutisia (esimerkki 90). Myös introt, joissa viitataan suoraan otsikkoon (esimerkki 91) tai annetaan liian paljon informaatiota lukijalle tuttuna tietona, rikkovat uutisen intron skemaattista rakennetta.

(90) Ns. Porvarikodissa lauantai-ilta alkoi rauhallisissa merkeissä. (P9 1/1 20)

(91) Pakomatkinsa aluksi hän haavoitti yhtä ihmistä ja pelästytti useita. (P9 3/3 50)

Uutisdiskurssin näkökulman taustalla on pyrkimys objektiivisuuteen. Siksi uutisdiskurssin tavan vastaisia ovat introissa esiintyvät eksplisiittiset evaluoivat sananvalinnat, kuten *sekopäinen*, *lentäjä-ässä*, *häiriintyä* ja *survaista*, samoin kuin introissa mainittu tapahtumavuosi ja väärä tai liian epätarkasti ilmaistu päivämäärä (ks. luvut 8.1.2 ja 8.2.4). Introt, joissa ei kerrota edes sivulauseessa tai infiniittisessä rakenteessa, mitä oikeastaan tapahtui, vaan viitataan tapahtuneeseen vain epämääräisellä substantiivilla, eivät ole olennaisuuteen pyrkivän uutisdiskurssin tavan mukaisia:

(92) Lauantai-iltana tapahtui Setterbergin säätiön Vaasassa sijaitsevassa vanhainkodissa *jotain todella yllättävää*. (P1 3/2 1) [S: Avausvirke vrt. tekstilaji]

Vaasassa sijaitsevassa Setterbergin säätiön yksityisessä vanhainkodissa tapahtui *ikävä vastoinkäyminen* lauantaina 13. kesäkuuta. (T3 3/3 17) E [S: Uutisen alkuun kuuluu, mitä tapahtui]

Myös sensorit ovat kiinnittäneet huomiota kyseisiin introihin, joissa ei kerrota eksaktisti, mitä tapahtui (esimerkki 92).

Laajemmin tulkittuna uutisdiskurssia eivät noudata myöskään sellaiset introt, joissa kerrotaan jotain, mitä ei tapahdu pohjatekstissä. Introssa siis tulkitaan pohjatekstiä väärin, siinä kerrotaan epäolennaisia asioita tai liioitellaan (esimerkit 93–96).

(93) Vaasassa Setterberg-säätiön vanhainkodissa tulipalon sytyttänyt asukas *menehtyi viime yönä äkilliseen sairaskohtaukseen*. (T10 6/4 37)

(94) 94-vuotias mies, Otto Näs, *rikkoi television* Setterberg-säätiön vanhainkodissa Vaasassa noin kello kymmenen aikoihin lauantai-iltana. (P18 2/296)

(95) Setterbergin säätiön yksityisen vanhainkodin, niin kutsutun Porvarikodin, asukas *oli mitä ilmeisimmin kyllästynyt eloonsa kyseisen laitoksen seinien sisällä*. (T19 3/2 101)

(96) [- -] Otto Näs, entinen lentäjä, *syöksyi lentäjäpukuun, nahkahattuun, valkoiseen silkkihuiviin ja aurinkolaseihin sonnustautuneena television läpi*. (T9 2/2 52)

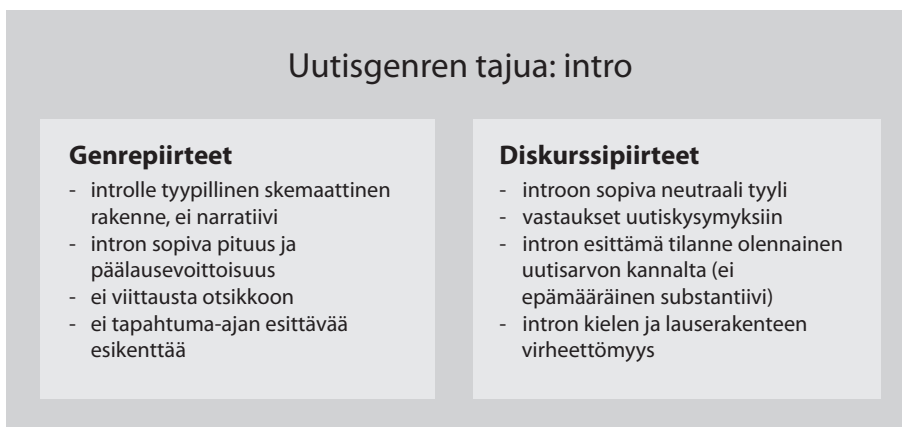
Introissa esiintyvät epäolennaiset tai virheelliset tapahtumat, kuten Otto Näsin kuolema (esimerkki 93), television rikkominen (esimerkki 94), dokumentoimaton paon motiivin arvailu (esimerkki 95) tai vanhainkodin tuhoutuminen tulipalossa, eivät ole uutisdiskurssin tavan mukaisia tämän tehtävän ja pohjatekstin kontekstissa. Muita introissa esiintyviä uutisdiskurssiin kuulumattomia epäolennaisia, liian yksityiskohtaisia asioita ovat esimerkiksi Otto Näsin vaatetuksen kuvailu (esimerkki 96).

Uutisgenren ja -diskurssin konventioita rikkoo myös intron liiallinen pituus, asioiden turha toistaminen, finiittiverbin tms. puuttuminen ja epäonnistunut lauserakenne, esimerkiksi sulkeet tai irrallinen sivulause keskellä teemapaikkaa (esimerkki 97).

- (97) Lauantai-iltana hieman kello kymmenen jälkeen, Sitterbergin säätiön vanhainkodissa (*tunnetaan paremmin nimellä "Porvarikoti"*) riehunut vanhus rikkoi vanhainkodin uuden väritelevisiön, vanhalla veneen airolla, samalla *huitoen vieressä olleen kahvipöydän puhtaaksi.* (T3 2/2 16)

Esimerkissä 97 ongelmana ovat epäonnistuneen lauserakenteen lisäksi epäoleellinen pää tapahtuma ja liialliset yksityiskohdat, jotka liittyvät molemmat uutisdiskurssin näkökulmaan soveltumattomaan esitystapaan. Introissa esiintyviä oikeinkirjoitusnormien rikkeitä, esimerkiksi yhdyssanavirheitä, ei voi sanoa esiintyvän prototyyppisen uutisen introssa.

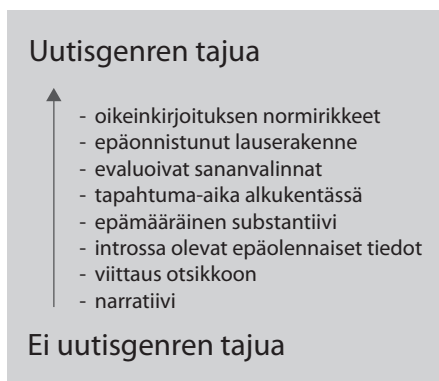
Uutisgenren ja uutisdiskurssin konventioiden noudattaminen liittyy oleellisesti uutisgenren tajuun. Esitän edellä esitettyyn analyysiini pohjaten kuviossa 7, mitkä uutistekstien pääotsikoiden sisältyvät piirteet osoittavat tekstilajin tajuua. Piirteet eivät esiinny hierarkkisessa järjestyksessä. Olen jaotellut piirteet löyhästi genreen ja diskurssiin liittyviin. Jaottelu ei ole absoluuttinen; piirteet ovat osittain päällekkäisiä. Esimerkiksi uutiskysymyksiin vastaaminen introssa on sekä genre- että diskurssiipiirre.

KUVIO 7. Uutistekstien introjen uutisgenren tajua osoittavat genreen ja diskurssiin liittyvät piirteet.

Introjen implikoimaa uutisgenren tajua voi tarkastella myös toisesta näkökulmasta. Introjen uutismaisuutta vähentävät piirteet voidaan esittää tietynlaisena jatkumona kuviossa 8. Jatkumo on koostettu edellä esitettyyn analyysin, TS-aineiston todellisten uutisten vertailun sekä tekstilaji-intuitioni pohjalta. Jatkumo ei ole absoluuttinen. Kuvi-

ossa alimpana olevat piirteet vaikuttavat eniten siihen, miten uutismaisena introa voi pitää. Intron uutismaisuus siis kasvaa alhaalta ylös, ja oikeinkirjoituksen rikkeet ovat vähäisimpiä otsikon uutismaisuutta vähentäviä tekijöitä. Palaan tekstilajin tajun pohdintaan luvussa 9.

KUVIO 8. Uutisgenren tajuun liittyvä introjen uutismaisuuden aste.

Kuviosta 8 huomataan, että kaksi vähiten uutisgenren tajua osoittavaa piirrettä liittyy prototyyppisen uutisgenren rakentumiseen eli tärkeysjärjestyskeemaan. Seuraavassa luvussa 6.3 yhdistän otsikon, intron ja muita soveltuvia ensimmäisen kappaleen virkeitä eli käsittelen uutistekstien kärkeä kokonaisuudessaan.

6.3 Uutiskysymykset ja aloitustavat

Uutistekstin alkuun eli uutisen kärkeen kohdistuu uutisgenren kannalta erityisiä odotuksia, koska kärjessä on tarkoitus kertoa tiivistetysti jutun olennaisin asia ja herättää lukijan kiinnostus. Uutisen kärki määritellään tässä luvussa temaattisesti, eli kärkeen on laskettu kuuluvaksi ne osat, joissa esitetään kokelaan valitsevat tärkeimmät ja uutisarvoisimmat asiat yhteenvedonomaaisesti. Pääaineiston uutistekstien kärkeen kuuluu näin määriteltynä tavallisimmin otsikko, intro ja usein muutama ensimmäisen kappaleen muu virke, mikäli intro ei itsessään ole uutistekstin ensimmäinen muodollinen kappale (neljännes introista on, ks. s. 155).

Sensorit ovat kiinnittäneet huomiota 102 vastauksessa (26 %) uutisen kärkeen. Sensori on kirjoittanut merkintänsä joko ensimmäisen kappaleen viereen marginaaliin, loppuun tai koko tekstin loppuun tai molempiin. Kommentit ovat pääosin negatiivisia, mutta muutamia positiivisiakin huomioita on tehty. Plussa on merkitty 23 ensimmäiseen kappaleeseen, OK-kommentti neljään. Kaksi positiivista mainintaa liittyy siihen, ettei kokelas ole maininnut toimijan nimeä ensimmäisessä kappaleessa. Paikallisuuden esiin tuominen on saanut plussan. Yhden vastauksen loppuun sensori on kirjoittanut: "Alku on niin uutismainen, että siitä saa pisteen."

Negatiivisista kommentteista yleisimmät liittyivät uutisen kärkeen ja sen rakenteeseen (17 mainintaa), esimerkiksi "Ei uutisen mallia" ja "Alku on sekava, liian kertomusmainen, epäolennaisia yksityiskohtia". Uutisen rakenteeseen liittyy myös yksityiskohtaisempia kommentteja, joiden mukaan introsta ja ensimmäisestä kappaleesta

puuttuu jotain oleellista, esimerkiksi vastauksia uutiskysymyksiin (15 mainintaa): ”Mitä, missä, milloin?” ja ”Kuka, miten?”. Puuttuva asia voi olla myös tietolähde (6) tai jokin muu eksaktisti mainittu puuttuva tieto, kuten ”Tulipalo?” ja ”Puuttuu Oton esittely”. Ensimmäisessä kappaleessa olevaan asiavirheeseen, liioitteluun tai suoranaiseen plagiointiin on puuttunut kuusi sensoria, esimerkiksi ”Asiavirhe”, ”Vaatetuksen kuvaus tässä?” ja ”Lainattu tekstistä”. Otto Näsin nimen mainitsemiseen on kiinnittänyt huomiota viisi sensoria. Kappalejako on saanut neljä mainintaa.

6.3.1 Uutisen kärki vastauksena uutiskysymyksiin

Olen eritellyt jo edellisissä alaluvuissa 6.1 ja 6.2 otsikon ja intron sisältämiä vastauksia uutiskysymyksiin, ja tässä alaluvussa käsitelen kootusti koko uutisen kärkeä tästä näkökulmasta. Uutiskysymyksiin vastaaminen on sekä genren että diskurssin piirre. Perinteisiä uutiskysymyksiä ei käsitellä missään kokelaiden käyttämässä oppikirjasarjassa (ks. luku 4.4.3 ja liite 5). Uutisen kärki vastaa usein uutiskysymyksiin *mitä, missä ja milloin*. Muut uutiskysymykset eli *miksi, miten ja kuka/mikä* kuuluvat usein jo uutisen laajennukseen eli antavat tarkempaa tietoa tapahtuman kulusta ja syistä (esim. Mäntynen 2005: 267; 2006: 59). Pääaineistossani uutiskysymys *kuka/mikä* on kuitenkin hyvin olennainen, koska pohjatekstin kuvaama tapahtuma keskittyy aktiivisen toimijan eli Otto Näsin ympärille. Siksi olen tutkinut pääaineistoni uutistekstien kärjistä, vastataanko niissä uutiskysymyksiin *kuka/mikä, missä, milloin* ja *miksi*. *Miten*-uutiskysymyksen olen jättänyt tarkastelun ulkopuolelle, koska vastaukset siihen varioivat niin paljon kirjoittajan valitseman näkökulman mukaan. Olen käsitellyt *miten*-uutiskysymyksen vastauksia erikseen otsikon ja intron yhteydessä luvuissa 6.1 ja 6.2. Samoin oletan, että uutiskysymyksen *mitä* vastataan jo uutistekstin otsikossa, enkä ota tässä alaluvussa kantaa teksteissä esitetyn tapahtuman luonteeseen muutamia tapauksia lukuun ottamatta. En käsittele tässä alaluvussa systemaattisesti muita uutisdiskurssiin liittyviä piirteitä, koska fokus on uutiskysymyksissä. On odotuksenmukaista, että uutisen kärjessä vastataan moniin uutiskysymyksiin. Esitän taulukossa 18 pääaineistossa esiintyvät yhdistelmät.

TAULUKKO 18. Uutisen kärki vastauksena uutiskysymyksiin.

Uutiskysymykset	Lukumäärä	%
<i>Mitä + kuka + missä + milloin</i>	329	85 %
<i>Mitä + kuka + missä</i>	20	5 %
<i>Mitä + kuka + missä + (milloin) + miksi</i>	12	3 %
<i>Mitä + kuka</i>	10	3 %
<i>Mitä + kuka + milloin</i>	6	1 %
Muut yhdistelmät	11	3 %
Yhteensä	n = 388	100 %

Taulukosta 18 havaitaan, että uutistekstit vastaavat yleisimmin ja odotuksenmukaisesti kärjessään kysymyksiin *mitä, kuka, missä ja milloin* (329 uutistekstiä, 85 %, esimerkki 98). Tämä vastaa prototyyppisen uutisen kärjen konventioita, joten myös TS-aineistossa edellä mainitut uutiskysymysten vastaukset löytyvät tavallisesti uutisen kärjestä (31 uutista, 78 %).

- (98) /o/ *Näs* sytytti tulipalon ja pakeni
 /1/ *94-vuotias Otto Näs* karkasi myöhään *lauantai-iltana Setterbergin säätiön yksityisestä vanhainkodista* sytytettyään ensin television tuleen. (T1 4/4 1)

Esimerkissä 98 uutisen kuvaamat päätapahtumat eli vastaukset uutiskysymykseen *mitä* ovat Näsin sytyttämä tulipalo ja hänen pakenemisensa. Toimijaan viitataan otsikossa sukunimellä *Näs* ja introssa koko nimellä, johon liittyy määritteenä Näsin ikä. Lokaatio eli *Setterbergin säätiön yksityinen vanhainkoti* esiintyy ensimmäisen kerran introssa. Tapahtuma-aikaan viitataan introssa lausekkeella *myöhään lauantai-iltana*.

- (99) /o/ *Tulipalo Setterbergin säätiön vanhainkodissa*
 /1/ *Myöhään lauantai iltana* [!] *Setterbergin säätiön omistamassa yksityisessä vanhainkodissa* syttyi uhkaava tulipalo, erään asukkaan riehuttua televisiohuoneessa airon kanssa. (P4 3/4 6)

Esimerkissä 99 vastataan pääasiassa kysymykseen *mikä*, vaikka toimija mainitaankin introssa (*eräs asukas*). Tällaisia uutisen kärkiä on pääaineistossani kahdeksan. Intron infiniittinen rakenne vastaa uutiskysymykseen *miten*, mutta näitä en käsittele kootusti.

Pääaineiston uutistekstien kärjet, joissa vastataan muihin kuin edellä mainittuihin uutiskysymyksiin, ovat selvästi harvinaisempia. 20 pääaineiston uutistekstissä vastataan kyllä kysymyksiin *mitä*, *kuka* ja *missä* muttei kysymykseen *milloin*, ainakaan uutisen kärjessä (ks. taulukko 18; esimerkki 100).

- (100) /o/ *Vanhus* riehui *vanhainkodissa*
 /1/ *94-vuotias vanhus* tuhosi vanhainkodin omaisuutta *Setterbergin säätiön yksityisessä vanhainkodissa, Vaasassa*. Hieman dementoitunut hajoitti airoa apuna käyttäen muunmuassa [!] television ja astioita. (T11 2/2 74)

Esimerkissä 100 esiintyvä uutisen kärki ei kuitenkaan riko uutisgenren konventioita, koska oletus uutisen viimeaikaisuudesta on niin vahva, että aikaa harvoin edes ilmaistaan otsikossa ja introssa (Bell 1991: 202). Tässä mielessä ajan merkitseminen introon rikkoo jopa enemmän uutisgenren konventioita kuin sen merkitsemättä jättäminen. Toisaalta kokeen kontekstissa tapahtuma-ajan merkitseminen introssa on perusteltua, koska voinee tulkita, että tehtävänannossa mainittu *Siklaxin* paikallislehti ei välttämättä ilmesty päivittäin (ks. luku 3.7). TS-aineistossa on kaksi uutista, joissa ei mainita tapahtuma-aikaa, mutta todellisessa sanomalehdessä ilmestyneen uutisen tapahtuminen on helppo ajoittaa edelliseen päivään (esimerkki 101).

- (101) /o/ *Ajokortiton* kaahaili *Ugissa*
 /1/ *Laitilalainen ajokortiton mies* yritti paeta poliisia *Uudenkaupungin ja Laitilan välisellä kantatiellä*. 1951 syntyneen miehen kyydissä oli kaksi aikuista ja yksi lapsi. (TS 16.9.2009)

Pääaineiston 12 uutistekstissä uutisen kärkeen on nostettu muiden olennaisten tietojen lisäksi pohdintaa teon motiiveista eli vastaus uutiskysymykseen *miksi* (ks. taulukko 18; esimerkit 102–103). Tämä ei ole uutisgenrelle tyypillistä mutta mahdollista. TS-aineistossa tällaisia uutisen kärkiä on 7 (17 %, esimerkki 104).

- (102) /o/ Vanhus pakeni dramaattisesti hoitokodista
 /1/ Siklaxissa nuoruutensa elänyt vanha mies pakeni Vaasan Hietasaarenkadulla sijaitsevasta vanhainkodista, *koska halusi vielä ennen kuolemaansa nähdä kotiseutunsa.* [- -] (T8 4/4 26)
- (103) /o/ *Pako kotiin.* [S: !]
 /1/ Yksi vanhus pakeni ja toinen loukkaantui Setterbergin säätiön yksityisessä vanhainkodissa eilen illalla tapahtuneessa välikohtauksessa Vaasassa. (P11 3/3 75)
- (104) /o/ Nuori kuljettaja pakeni poliisia Turussa
 /1/ 18-vuotias turkulaismies järjesti takaa-ajon keskellä yöllistä Turkua lauantaan pikkutunneilla. Pansion suunnasta keskustaan ajanut mies lähti pakoon poliisia, *koska hänellä ei ollut voimassa olevaa ajokorttia.* (TS 31.10.2010)

Tapahtuman motiivin esittänyttä tietolähdettä ei eksplikoida missään esimerkeistä 102–104, mutta Turun Sanomien uutisessa voinee olettaa, että tieto kuljettajan ajokorttomuudesta on tullut poliisilta. Esimerkissä 102 vanhainkotipaon motiiviksi esitetään vanhuksen halu nähdä kotiseutunsa vielä kerran ennen kuolemaansa. Esimerkissä 103 motiivin voi tulkita tehtävän kontekstin perusteella olevan sama, eli otsikossa esitetyn paon syynä on vanhuksen kaipuu kotiin [kotiseudulle], pois vanhainkodista. Sensorikin on kiinnittänyt huomiota tällaiseen sekä asiasisällöltään että rakenteeltaan epätyypilliseen otsikkoon, joka päättyy uutisgenren konventioiden vastaisesti pisteeseen.

Kuusi pääaineiston uutistekstiä vastaa kärjessään uutiskysymyksiin *mitä, kuka ja milloin*, 10 tekstiä vain *mitä ja kuka* (ks. taulukko 18; esimerkit 105 ja 106).

- (105) /o/ *Entinen lentäjä* pakeni vanhustentalosta
 /1/ Vähän ennen kuolemaansa *94-vuotias Otto Näs* selviytyi television rikki airolla. Teon seurauksena vanhainkodissa syttyi tulipalo ja yksi henkilö haavoittui. Otto Näs lähti tapahtuman jälkeen pakoon kotiseudulleen Siklaxiin. (T9 2/1 12)
- (106) /o/ Airo teki pahaa jälkeä Siklaxissa [S: Asiavirhe.]
 /1/ Juuri ennen kuolemaansa *94-vuotias Otto Näs* päätti selviytyä vanhainkodin uuden väritelevisiosta rikki airolla. [S: Lainattu tekstistä.] Airolla riehussa hän myös haavoitti yhtä ihmistä. Lisäksi hän myös ehti säikäyttää muut aiheuttamalla uhkaavan tulipalon. (T14 2/2 84)

Esimerkkien 105 ja 106 introt alkavat lähes suoralla lainauksella pohjatekstistä: ”Vähän ennen kuolemaansa äidinisäni selviytyi vanhainkodin uuden väritelevisiosta rikki airolla” (TT2007: 2). Molemmissa esimerkeissä viitataan tapahtumapaikkaan, mutta vanhainkoti (tai vanhustentalo) ei nimetä tarkemmin eikä kerrota oikeaa paikkakuntaa, jossa vanhainkoti sijaitsee. Lokaation määritelmä on siis riittämätön (ks. luku 8.1.2). Molemmat esimerkit alkavat lausekkeella, jossa vastataan tietyllä tavalla kysymykseen *milloin*, mutta olen kuitenkin jättänyt tämän huomioimatta, koska ajan määrite ei ole kovin eksakti. Esimerkit osoittavat kokelaiden uutisgenren tajun horjumista.

Muista yhdistelmistä mielenkiintoisimpia ovat viiden uutistekstin kärjet, joissa ei kerrota eksaktisti, mitä on tapahtunut, tai tapahtuneeseen viitataan kärjessä vain epä määräisellä substantiivilla. Nämä eivät ole uutisgenren konventioiden mukaisia uutisen kärkiä. Käsitellen tätä luvussa 6.2.5.

- (107) /o/ 94-vuotias mies *pääsi valloilleen*
 /1/ Seniori-ikäinen mies *sai suuria tuhoja aikaan* Settenbergin säätiön
 yksityisessä vanhainkodissa. [S: Vajaa. Mitä tapahtunut?] (T4 2/1 6)
- (108) /o/ *Henkisiä ongelmia vai huonoja oloja?*
 /1/ Viime lauantaina tapahtui *välikohtaus* Hietasaaren kadulla sijaitse-
 vassa vanhainkodissa Vaasassa. Palokunta sai hälytyksen paremmin por-
 varikotina [!] tunnetusta vanhainkodista noin kello kymmenen illalla.
 (P10 3/2 70)

Esimerkissä 107 tapahtuneeseen viitataan hyvin epämääräisesti: *pääsi valloilleen* ja *sai suuria tuhoja aikaan*. Esimerkin 108 retorisen kysymyksen esittävä otsikko ei kerro tapahtuneesta mitään ja introssa tapahtumaan viitataan epämääräisellä substantiivilla *välikohtaus*. Seuraavasta virkkeestä voi päätellä, että kysymyksessä on jonkinlainen tulipalo, mutta sitä ei kerrota ensimmäisessä kappaleessa suoraan. Esitän taulukossa 19, kuinka monessa pääaineistoni uutistekstin kärjessä vastataan yksittäisiin uutiskysymykseen suhteessa koko aineistoon.

TAULUKKO 19. Uutisen kärjessä olevien uutiskysymysten vastausten lukumäärä (n_{uk}) suhteessa koko aineistoon ($n = 388$).

Uutiskysymys	n_{uk}	% uutisteksteistä
<i>Mitä</i>	383	99 %
<i>Kuka/mikä</i>	373	96 %
<i>Missä</i>	371	96 %
<i>Milloin</i>	342	88 %
<i>Miksi</i>	15	4 %

Uutiskysymykseen *mitä* vastataan lähes jokaisessa pääaineistoni kärjessä, samoin kysymyksiin *kuka/mikä* ja *missä* (ks. taulukko 19). Tapahtuma-aika määritellään uutisen kärjessä hieman harvemmin, ja tapahtuman motiiveita pohditaan vain 15 uutistekstin kärjessä. Tällainen tulos on hyvin odotuksenmukainen prototyyppiseen uutiseen verrattuna. Uutisen kärjen lisäksi uutiskysymyksiin voidaan vastata myöhemmin leipätekstissä. Tapahtuma-aika esiintyy ensimmäisen kerran vasta toisessa tai kolmannessa kappaleessa 29 uutistekstissä. Toimijaan viitataan kärkeä myöhemmin 15 uutistekstissä ja lokaatio mainitaan 7 uutistekstissä. Samaten tapahtuman luonne eli vastaus kysymykseen *mitä* tarkentuu viidessä uutistekstissä kärjen jälkeen. Tapahtuman syiden ja Otto Näsin motiivin pohdinta eli vastaus uutiskysymykseen *miksi* on odotuksenmukaisestikin muualla kuin kärjessä. *Miksi*-kysymykseen vastataan ainakin jollain tavalla 314 uutistekstissä, joista vain 15 esiintyy uutisen kärjessä (vastauksia *miksi*-uutiskysymykseen käsitellään luvussa 7.5). Luvussa 8 käsitelen uutiskysymyksiä pääosin uutisdiskurssin näkökulmasta.

6.3.2 Aloitustapojen luokittelua

Tarkasteltaessa otsikon ja sitä seuraavan intron ja ensimmäisen kappaleen muiden temaattisesti sopivien virkkeiden suhdetta voidaan analysoida esimerkiksi niiden syntaktista rakennetta tai niiden välisiä merkityssuhteita. Olen käsitellyt otsikon ja intron

syntaktista rakennetta luvuissa 6.1 ja 6.2. Tässä alaluvussa kuvaan pääasiassa otsikon ja leipätekstin alun merkityssuhteita mutta samalla tarkastelen osittain, millaisin syntaktisin keinoin näitä merkityssuhteita ilmaistaan. Otsikon ja intron suhteesta käytetään tässä nimitystä *uutistekstin aloitustapa*. Se tarkoittaa tapaa muodostaa uutisen kärki. Tässä alaluvussa kuten edellisessäkin määrittelen uutisen kärjen semanttisesti eli otan käsittelyyn otsikon ja intron lisäksi mukaan muita ensimmäisen kappaleiden virkkeitä, mikäli ne sisältävät kärjen asioita.

Uutisen kärjessä noudatetaan van Dijkin (1988: 32) mukaan kolmenlaisia makrosääntöjä:

1. Rajaaminen, esimerkiksi paikan tai ajan epätarkka ilmaus [*deletion*].¹¹⁶
2. Yleistäminen, esimerkiksi koiran, kissan ja kalan sijaan puhutaan eläimistä [*generalization*].
3. Tiivistäminen, esimerkiksi tilanteen esittäminen kokonaisuutta kuvaavalla ilmauksella osien sijaan [*construction*].

Otsikossa ja introssa esiintyviä rajattuja, yleistettyjä ja tiivistettyjä tietoja täsmennetään siis niiden jälkeen tulevissa lauseissa. Kaikkein rajatuinta ja yleistetyintä tietoa on otsikossa, jota tarkennetaan usein jo introssa. Leipäteksti tarkentaa siis introa, joka tarkentaa otsikkoa. (Ks. myös Iisa ym. 1997: 219.) Pääaineistossani uutiskysymysten täsmennäminen uutisen otsikon tai koko kärjen jälkeen on hyvin tavallista. Uutiskysymykseen *kuka* vastataan otsikoissa usein neutraalisävyisellä appellatiivilla, kuten *vanhus* tai *mies* (ks. taulukko 7 s. 135), ja toimijan kuvaa täsmennetään 253 leipätekstissä (65 % kaikista pääaineiston vastauksista). Täsmennys voi sisältää esimerkiksi toimijan iän, kotipaikkakunnan, nimen tai entisen ammatin. Tapahtumapaikkaan viitataan otsikoissa usein ilmauksella *vanhainkoti*, ja lokaatio täsmentyy 264 leipätekstissä (68 %). Tarkennuksessa kerrotaan yleensä paikkakunta (*Vaasa*) ja vanhainkodin täsmällinen nimitys (*Setterbergin säätiön yksityinen / Setterbergin säätiön vanhainkoti*). Tapahtuma-aikaan ei viitata yleensä otsikossa vaan introssa, jonka kuvaamaa ajankohtaa tarkennetaan usein vielä seuraavissa kappaleissa kellonajalla. Aika täsmentyy 112 leipätekstissä kärjen jälkeen (29 %). On kuitenkin huomattava, että tavallisesti yksi ja sama uutistekstin aloitus tarjoaa esimerkin 109 tapaan lisävalaistusta useampaankin otsikossa tai introssa esitettyyn rajattuun tietoon. Täsmennykset on kursivoitu.

- (109) /o/ Vanhus pakeni vanhainkodista
 /1/ *94-vuotias vanhus, Otto Näs pakeni Vaasan Setterberg-säätiön vanhainkodista myöhään eilisiltana.*
 /2/ *Pako alkoi lauantaina kello 21.55 asukkaiden vetäydyttyä yöpuulle.*
 [--] (P17 2/3 109)

Esimerkissä 109 otsikon appellatiivi *vanhus* täsmentyy introssa muotoon *94-vuotias vanhus, Otto Näs*, jolloin tekstin lukija tietää jo toimijan tarkan nimen sekä iän. Introssa lokaatiota kuvaavat määritteet kuljettavat lähemmäksi paikkakuntaa (*Vaasa*) ja sen tiettyä vanhainkotiä (*Setterbergin säätiön vanhainkoti*). Otsikossa tapahtuma-aikaa ei

116 Käännökset ovat omiani. Esimerkki uutisen kärjen makrosäännöistä ks. van Dijk 1988: 35–36.

spesifioida lainkaan. Introssa ajan adverbialina on melko epämääräinen mutta uutisdiskurssiin sopiva ilmaus *myöhään eilisiltana*, jota tarkennetaan vielä toisen kappaleen alussa: *lauantaina klo 21.55*. Substantiivin *vanhus* täsmentyminen on esimerkki makrosäännöstä *yleistäminen*. Ajan, paikan ja kellonajan tarkentuminen ovat esimerkkejä makrosäännöstä *rajaaminen*, ja finiittiverbi *paeta* kuvaa tilannetta tiivistäen, mutta mitään tarkempaa tietoa pakenemisesta ei vielä otsikossa kerrota (makrosääntö *tiivistäminen*).

Uutisen aloitukset voidaan jakaa erilaisiin ryhmiin. Huovilan (2001b) asiasisältöä painottavan jaottelun mukaan ydinasia-aloitus lähtee suoraan uutisarvoisesta asiasta eli uutistapahtuman ytimestä. Valtaosa prototyyppisistä tapahtumauutisista kuuluu Huovilan mukaan tähän ryhmään. Toinen aloitusvaihtoehto on uutisasian tiivistelmä, joka kertoo lyhyesti asian lopputuloksen ja siihen vaikuttaneet seikat. Kolmas aloituksen laji on erityispiirrealoitus, jossa kiinnitetään huomio johonkin uutistapahtuman yksityiskohtaan. Neljäs tyyppi on sitaattialoitus, jossa lainataan aluksi suoraan uutisen keskeisen haastateltavan sanoja. (Mt.: 50–55.) Huovilan esittämien ydinasia-aloituksen ja tiivistelmäaloituksen ero ei kuitenkaan ole täysin selvä; esimerkiksi Katariina Iisa ym. (1997: 220) kommentoivat, että tiivistelmäalku on lähes vaihtoehdoton uutisen aloitustapa; se kertoo lyhyesti tekstin pääsisällön, ja lukija saa olennaisen tiedon jopa ensimmäisestä virkkeestä. Iisan ym. esittelemä tiivistelmäalku vastaa sisällöltään Huovilan ydinasia-aloitusta.

Selkokielisiä uutisia väitöskirjassaan tutkinut Auli Kulkki-Nieminen (2010) jaottelee uutisten aloitustavat metafunktiotain kolmeen ryhmään: vuorovaikutusaloitukseen, fakta-aloitukseen ja tekstuaaliseen aloitukseen. Fakta-aloitus on prototyyppisen uutisen aloitus (vrt. Huovilan ydinasia-aloitus), mutta selkouutisissa painottuu vuorovaikutusaloitus, joka on suunnattu korostetusti vastaanottajalle ja jonka tehtävänä on avata viestintäkanava. Tekstuaalisesti painottuneessa aloituksessa korostuu tuttu esitetty tieto, mikä näkyy määrittelyketjuja sisältävänä teemaosana. (Kulkki-Nieminen 2010: 192–204.) Heikkilä (2006) on päätenyt kuvatekstin ja otsikon välisiä merkityssuhteita tarkastellessaan neljakoon, jossa hän on yhdistää ja jakaa Hallidayn (2004) esittelemiä lauseiden välisten merkityslaajennusten luokkia. Heikkilän esittämät kuvatekstin ja otsikon suhdetta kuvaavat ryhmät ovat yksilöinti, parafrasi, lisäys ja täsmennys (Heikkilä 2006: luku 6.2).

Olen yhdistellyt ja soveltanut Huovilan, Kulkki-Niemisen ja Heikkilän esittämiä jaotteluita ja päätenyt kuuteen uutistekstin aloitustapaan, jotka toteutuvat pääaineistossani. Aloitustapojen nimitykset ja kuvaukset ovat pääosin omiani. Ryhmät ovat ydinloitus, johdatteleva aloitus, tarkentava aloitus, yksityiskohta-aloitus, irrallinen aloitus ja kronologinen aloitus. Esittelen aloitustavat tarkemmin omissa alaluvuissaan. Aloitustavat on luokiteltu niiden syntaktisen rakenteen, semanttisten suhteiden tai molempien perusteella. Ryhmien väliset erot näkyvät esimerkiksi otsikon ja tekstin alun suhteen laadussa, käsittelyn näkökulmassa ja lauserakenteessa (ks. myös Kulkki-Nieminen 2010: 192). Aloitustapoja luokitelllessani fokuksessa on yleensä ollut otsikko, johon olen peilannut introa ja ensimmäisen kappaleen muita, uutisen kärkeen sisältyviä lauseita. Eri aloitustapojen määrälliset erot näkyvät taulukosta 20. Pääaineiston luokittelussa on jonkin verran tulkinnanvaraisuutta, koska joissain uutistekstien aloituksissa on nähtävissä piirteitä useammasta kuin yhdestä eri aloitustavasta. Tällaisissa tapauksissa olen luokitellut aloituksen otsikon ja intron perusteella enkä ole huomionnut muita ensimmäisen kappaleen virkkeitä.

TAULUKKO 20. Eri aloitustapojen lukumäärät sekä pääaineistossa että TS-aineistossa.

Ryhmä	Pääaineisto	%	TS-aineisto	%
Ydinaloitus	158	41 %	27	68 %
Johdatteleva aloitus	71	18 %	5	12 %
Tarkentava aloitus	43	11 %	0	0 %
Yksityiskohta-aloitus	43	11 %	6	15 %
Irrallinen aloitus	42	11 %	0	0 %
Kronologinen aloitus	31	8 %	2	5 %
Yhteensä	n = 388	100	n = 40	100

Taulukosta 20 huomataan, että sekä pääaineistossa että TS-aineistossa on eniten ydinaloituksia. Tarkentavia ja irrallisia aloituksia esiintyy vain pääaineistossa. Käsittelen kuitenkin aloitustapaa erikseen pääaineiston mukaisessa yleisyysjärjestyksessä esimerkkien avulla. Lopuksi teen päätelmiä eri aloitustapojen uutismaisuudesta. Olen poistanut tässä esitettävistä esimerkeistä mahdolliset tunnisteet.

6.3.2.1 Ydinaloitus

Prototyypiselle tapahtumauutiselle tyypillisessä ydinaloituksessa korostuvat kirjoittajan mielestä uutisen kannalta keskeiset tiedot. Ydinaloitus on selvästi yleisin pääaineiston aloitustapa (158 uutistekstiä, 41 %; ks. taulukko 20). Ydinaloituksessa otsikko ja intro kuuluvat kiinteästi yhteen eli niissä kerrotaan sisällöllisesti lähes sama asia. Tällaiseen kärkeen ei sisälly kommentoivaa, referoivaa tai johdattelevaa ainesta. Aloitusta voisi nimittää myös Kulkki-Niemisen (2010) tavoin fakta-aloitukseksi. Angela Downingin (2000: 363) mukaan juuri otsikon ja intron koheesio vaikuttaa eniten uutisen ymmärrettävyyteen. Ydinaloitukset on luokiteltu sekä syntaktisin että semanttisin perustein ottamatta kantaa otsikon kuvaaman päätapahtuman uutismaisuuden asteeseen.

Ydinaloituksen otsikon ja intron tai ensimmäisen kappaleen suhde on semanttisesti kiinteä. Otsikon tehtävänä on esittää kiteytys uutistekstistä, ja introssa voidaan antaa lisävalaistusta johonkin uutiskysymykseen, esimerkiksi tarkentaa tapahtumapaikkaa tai toimijaa, mutta muuten otsikko ja intro kertovat lähes saman asian toiston ja parafrasien avulla. Ydinaloitusten otsikon ja intron teemapaiikat ovat tyypillisesti samaviitteiset, mutta intron alkukentässä voi olla esikenttä, kuten esimerkissä 110. Sekä pääaineiston että TS-aineiston ydinaloitusten otsikoiden sanat voivat toistua leipätekstin aloituksessa. Yksikään aloituksista ei kuitenkaan ole täysin identtinen otsikon kanssa, vaan otsikkoa varioidaan synonyymein, täsmennyksin ja parafrasein.

Esimerkeissä 110–112 otsikkoa täsmennetään tuomalla introon uutena asiana tapahtuman ajankohta (kursivoitu). Suurin osa molempien aineistojen ydinaloituksista on tällaisia, eli otsikossa odotuksenmukaisestikin spesifioimaton tapahtuma-aika mainitaan vasta introssa tai ensimmäisessä kappaleessa. Muut introissa esiintyvät lausekkeet ovat tavallisesti otsikon lausekkeiden identtisiä toistoja tai synonyymejä.

- (110) /o/ Vanhus pakeni vanhainkodista
/1/ *Lauantaina 13. kesäkuuta* 94-vuotias mies karkasi vaasalaisesta vanhainkodista. [- -] (T8 5/5 11) [S: ok]
- (111) /o/ Asukas häiriköi vanhainkodissa
/1/ 94-vuotias mies häiriköi *lauantai-iltana* Setterbergin säätiön yksityisessä vanhainkodissa. [- -] (T18 5/5 20) [S: +]
- (112) /o/ 94-vuotias mies pakeni vanhainkodista [S: ?]
/1/ 94-vuotias mies pakeni *lauantai-iltana 13.6.* Vaasassa Setterbergin säätiön yksityisestä vanhainkodista. (T16 2/3 102) [S: Uutisen kärki?]

Esimerkkien 110 ja 111 otsikon toimijaan viittaavat appellatiivit *vanhus* ja *asukas* on korvattu introissa sukupuolen paljastavalla appellatiivilla *mies*, johon liittyy vielä henkilön iän kertova määräite. Myös verbit voivat varioida: esimerkissä 110 otsikossa esiintyvä finiittiverbi *paeta* on korvattu synonyymillä *karata*. Tavallisimmin otsikon verbi kuitenkin toistuu samanlaisena introssa, kuten esimerkeissä 111 ja 112. Lokaatio täsmentyy kaikissa esimerkeissä: otsikoissa tapahtumapaikaksi mainitaan vain appellatiivi *vanhainkoti*, joka tarkentuu esimerkiksi paikkakunnan (esimerkit 110 ja 112) ja vanhainkotiin viittaavan nimityksen (esimerkit 111 ja 112) osalta. Esimerkeissä 110 ja 112 ei kuitenkaan eksplikoida vanhainkodin vaaratilannetta, joka on uutisarvon kannalta tärkeämpi topiikki kuin vanhuksen pakeneminen. Aloitukset eivät siis noudata uutisdiskurssin näkökulmaa tässä kontekstissa. Ydinaloitukset ovat tyypillisimpiä myös TS-aineistossa (68 % aloituksista), ja ne rakentuvat samalla tavoin kuin pääaineiston aloitukset.

- (113) /o/ Kaksi vankia karkasi Konnunsuon vankilasta
/1/ Kaksi vankia karkasi *torstaina* Konnunsuon vankilasta *Lappeenrannassa*. [- -] (TS 8.8.2009)
- (114) /o/ Isä yritti polttaa tyttärensä asunnon Forssassa
/1/ *Tammelalaismies* yritti polttaa tyttärensä asunnon *sunnuntaiaamuna* Forssassa. [- -] (TS 15.6.2010)

Esimerkeissä 113 ja 114 otsikoiden antamaan informaatioon lisätään tieto tapahtumajasta (*torstaina, sunnuntaiaamuna*). Esimerkissä 113 tapahtumapaikkaa täsmennetään paikkakunnan nimen (*Lappeenranta*) avulla, ja esimerkin 114 introssa toimijaan viitataan samaviitteisellä lausekkeella, joka kertoo myös toimijan eli isän kotipaikan (*Tammela*). Muilta osin edeltävien esimerkkien otsikot ja introt ovat identtiset.

Ydinaloitusten joukossa on tapauksia, joissa otsikon kuvaamaa tapahtumaa lavennetaan jollain muullakin uudella tiedolla kuin tapahtuma-ajan määrittelemisellä. Seuraavissa esimerkeissä otsikkoa täsmennetään tapahtuma-ajan, toimijan ja tapahtumapaikan lisäksi tuomalla tekstin alkuun uutena asiana kuvaus tekotavasta sekä tapahtumaa edeltävästä ja seuraavasta tilanteesta.

- (115) /o/ Vanhus karkasi vanhainkodista Vaasassa
/1/ 94-vuotias Otto Näs karkasi väkivaltaisesti Setterbergin säätiön yksityisestä vanhainkodista Vaasassa *lauantai-iltana*. Siklaxista lähtöisin oleva Näs rikkoi ensin vanhainkodin television airolla ja aiheutti tulipalon. Sen jälkeen hän karkasi. (P17 6/6 2)

(116) /o/ Vanhus pakeni vanhainkodista.

/1/ Paikkakunnalta kotoisin oleva 94-vuotias vanhus pakeni lauantai-iltana Setterbergin vanhainkodista Vaasasta aiheuttaen tulipalon ja fyysisiä vammoja toiselle vanhainkodin asukkaalle. (P20 3/3 141) [S: +]

Esimerkissä 115 kuvataan karkaamisen tapaa (*väkivaltaisesti*), ja introa seuraavissa lauseissa esitetään yksityiskohtaisesti, mitä ennen karkaamista tapahtui. Toimijan kuva myös tarkentuu: otsikon appellatiiviin *vanhukseen* viitataan samaviitteisillä, teemapaikassa olevilla lausekkeilla *94-vuotias Otto Näs, Siklaxista lähtöisin oleva Näs* sekä persoonapronominilla *hän*. Esimerkissä 116 otsikon kuvaama sisältöä täsmennetään sekä toimijan että tapahtuman seurauksen osalta. Toimijaan eli vanhukseen liitetään introssa määritteitä, jotka ilmaisevat hänen kotipaikkaansa ja ikäänsä: *paikkakunnalta kotoisin oleva 94-vuotias* [vanhus]. Uutena tietona on lisäksi molempien esimerkkien introissa esiintyvä tapahtuma-aika *lauantai-ilta*.

Olen laskenut ydinaloitusten joukkoon myös esimerkin 117 edustamat tapaukset, joiden intron teemapaikassa on otsikon teemapaikasta poikkeava toimija, koska lauseiden sisältämä informaatio säilyy lähes samana. Tällaisia aloituksia on pääaineistossani vain muutama.

(117) /o/ 94-vuotias riehui vanhainkodissa ja pakeni

/1/ Poliisi etsii viikonloppuna Vaasassa, Setterbergin säätiön vanhainkodissa riehunutta ja sieltä paennutta miestä. (P17 4/4 60)

Pääaineistoni ydinaloitusten joukossa on muutamia tapauksia, joissa otsikon ja intron kuvaaman tapahtuman ei voi sanoa kertovan paljoakaan päätapahtuman luonteesta tai joissa päätapahtumaksi on nostettu epäolennainen asia. Ne eivät siis ole uutisdiskurssin tavan mukaisia. Olen laskenut nämä tapaukset kuitenkin ydinaloitusten joukkoon otsikon ja intron kiinteän yhteyden perusteella.

(118) /o/ Välikohtaus vanhustenkodilla

/1/ Lauantai-iltana ennen kello kymmentä kesäkuun 13. päivänä arvostetussa Setterbergin yksityisessä vanhainkodissa sattunut välikohtaus on levinnyt laajalti kulovalkean tavoin. (T11 1/1 23)

Esimerkissä 118 otsikon teemapaikassa oleva *välikohtaus* tarkentuu tapahtumapaikan kertovan määritteen osalta. Intron esikentässä oleva ajan määrite ja loppukentän tavan adverbialit lisäävät kyllä tietoa välikohtauksen tapahtuma-ajasta ja sen ”leviämisestä” mutta eivät itse välikohtauksen sisällöstä, kuten vaaratilanteen aiheuttamisesta. Esimerkissä 119 päätapahtumaksi on puolestaan nostettu uutisen kannalta epäolennainen asia eli television rikkominen.

(119) /o/ Vanhainkodin televisio rikki airolla

/1/ Vanhainkodin asukas rikkoi lauantai-iltana Setterbergin säätiön yksityisen vanhainkodin uuden väritelevision. ”Porvarikotina” tunnetun vanhainkodin asukas, 94-vuotias Otto Näs, keskeytti tuttaviensa illanvieton erikoisella tempauksellaan. (T13 2/2 76)

Intro tarkentaa otsikon lokaatiota, ja uutena tietona on intron teemapaikassa oleva agentti *vanhainkodin asukas*. Otsikossa ei mainita inhimillistä tekijää. Seuraavassa lau-

seessa lokaatio ja toimija täsmentyvät entisestään, mutta uutisdiskurssin näkökulman mukaista, vaaratilanteen eksplikoivaa päätapahtumaa ei tuoda esiin uutisen kärjessä (ks. luku 8.1.1).

6.3.2.2 Johdatteleva aloitus

Johdatteleva aloitus johdattaa otsikon kuvaamaan tapahtumaan, mutta itse asiaan päästään vasta intron tai ensimmäisen kappaleen loppupuolella. Johdatteleva aloitus erotuu omaksi luokakseen pääasiassa intron tai ensimmäisen kappaleen lausekerakenteen perustella. Tällaisen aloituksen otsikko noudattaa pääosin otsikon skemaattista rakennetta toisin kuin esimerkiksi tarkentavan aloituksen otsikko (ks. luku 6.3.2.3). Usein johdattelevan aloituksen introssa on epämääräinen substantiivi, ja päätapahtuma kerrotaan sivulauseessa tai intron jälkeen tulevissa muissa lauseissa. Johdattelevan aloituksen leipätekstin ensimmäisessä lauseessa ei siis kerrota uutisen kannalta kovinkaan relevantteja asioita, esimerkiksi seurausta tai lopputulosta (vrt. yksityiskohta-aloitus, luku 6.3.2.4). Aloitus muodostaa tietynlaisen, itse asiaan johdattavan tapahtumakehyksen. Leipätekstin ensimmäinen kappale sisältää kuitenkin otsikkoon nostetut asiat kokonaisuudessaan.

Pääaineiston 71 uutistekstissä on johdatteleva aloitus, eli se on toiseksi yleisin aloitustapa (18 % kaikista uutisteksteistä, ks. taulukko 20 s. 184). TS-aineistossa johdattelevia aloituksia on 12 prosenttia. Johdattelevan aloituksen voi nähdä vähentävän tekstin uutismaisuutta ja vievän uutista niin sanotun pehmeän uutisen suuntaan (Kulkki-Nieminen 2010: 193, 198). Johdatteleva aloitus on sisällöllisesti lähellä Kulkki-Niemisen (2010: 193–199) esittelemää vuorovaikutusaloitusta, jossa voi olla johdattelevia ja taustoittavia lauseita sekä referointia. Johdatteleva aloitus on tavallinen esimerkiksi iltapäivälehdissä, joiden viihteelliset uutiskriteerit sanelevat osin uutisen esitystapaa.

Seuraavissa esimerkeissä otsikon kuvaama päätapahtuma mainitaan vasta intron sivulauseessa.

(120) /o/ Vanhus riehui vanhainkodissa

/1/ Myöhään lauantai-iltana Setterbergin säätiön vanhainkodin asukkaat kokivat *kauhunhetkiä*, kun 94-vuotias Otto Näs rikkoi arvaamattomasti television, aiheuttaen samalla tulipalon. Vakavilta henkilövahingoilta välttyttiin, mutta tulipalon aiheuttamat aineelliset menetykset ovat arvioiden mukaan suuret. (T6 5/5 8)

(121) /o/Vanhus iski airolla televisioon

/1/ Eilen illalla sattui *harvinaislaatuinen tapaus* Setterbergin säätiön yksityisessä vanhainkodissa, kun sen yksi asukas, 94-vuotias Otto Näs rikkoi vanhainkodin säpäleiksi lyömällä sitä airolla, jonka jälkeen pakeni paikalta autonkuljettaja apunaan. (T13 4/3 86)

(122) /o/ Karaoke laulaja riehui Raisiossa

/1/ Raision torilla torstaina järjestetty karaokekilpailu sai *ikäviä piirteitä*, kun alkoholilla laulukuntoaan vahvistanut nuori mies aiheutti kohtauksen. [- -] (TS 3.7.2010)

Päätapahtumaan johdatetaan esimerkeissä 120–122 melko epämääräisillä, evaluoivilla substantiivilausekkeilla: *kauhunhetkiä*, *harvinaislaatuinen tapaus* ja *ikäviä piirteitä*. Eva-

luoivien sananvalintojen avulla kirjoittaja ottaa kantaa tapahtumaan enemmän kuin esimerkiksi ydinaloituksessa, joissa topiikkia käsitellään heti tekstin alussa päälauseessa. Esimerkeissä 120 ja 122 otsikon verbi *riehua* ei toistu ensimmäisessä kappaleessa, vaan otsikkoon tiivistettyä toimintaa kuvataan sivulauseissa havainnollisesti tai toisin sanoin: vanhus rikkoi television ja aiheutti tulipalon (esimerkki 120) tai *mies aiheutti kohtauksen* (esimerkki 122). Johdattelevien aloitusten otsikot noudattavat pääosin uutisdiskurssin kielenkäyttötapaa mutta muutamia poikkeuksia on, kuten esimerkki 121 osoittaa.

Esimerkeissä 123 ja 124 intro toimii kokonaisuudessaan johdattelevana lauseena, ja otsikon kuvaamaan tapahtumaan päästään vasta intron jälkeen tulevissa lauseissa.

- (123) /o/ Vanhus karkasi vanhainkodista
 /1/ *Lauantaina 13 kesäkuuta Setterbergin säätiön yksityisessä vanhainkodissa tapahtui kummia. 94-vuotias Otto Näs karkasi. (T06 2/2 31)*
- (124) /o/ Vanhus pakeni näyttävästi vanhainkodista
 /1/ *Setterbergin säätiön yksityisen vanhainkodin, niin kutsutun Porvarikodin, asukas oli mitä ilmeisimmin kyllästynyt eloonsa kyseisen laitoksen seinien sisällä. Syntyneen kaaoksen turvin, johon lukeutuu muun muassa tulipalo, vanhus pääsi pakenemaan kenenkään estelemättä. (T19 3/2 101)*
 [S: Mitä, missä, milloin? Koukeroinen kieli.]

Esimerkki 123 ei noudata uutisdiskurssin olennaisiin asioihin keskittyvää esitystapaa, koska uutisen kärjestä ei käy ilmi vanhainkodin vaaratilanne. Esimerkin 124 introssa pohditaan tapahtuman syytä eli vastataan uutiskysymykseen *miksi*. Molemmat esimerkit sisältävät evaluoivia ilmauksia, kuten *kummia, näyttävästi, mitä ilmeisimmin*.

6.3.2.3 Tarkentava aloitus

Tarkentava aloitus täsmentää epämääräistä otsikkoa eli kertoo, mitä oikeastaan tapahtui. Johdattelevan aloituksen otsikkoon verrattuna erona on siis tarkentavan aloituksen otsikon epäuutismaisuus tai epäinformatiivisuus. Tarkentavassa aloituksessa intro on uutismaisempi kuin sen otsikko, mikä ei ole uutisgenren konventioiden mukaista. Todennäköisesti tästä syystä TS-aineistossa ei ole yhtään tarkentavaa aloitusta. Pääaineistossa tarkentavia aloituksia on 43 (11 %; ks. taulukko 20 s. 184). Tarkentavassa aloituksessa otsikon ja tekstin alun suhde on löyhempi kuin johdattelevassa aloituksessa, koska otsikko ei kerro välttämättä paljoakaan itse tapahtumasta. Tarkentava aloituksen voi tulkita myös yksilöiväksi aloitukseksi, jolloin otsikko on abstrakti ja yleisluontoinen ja leipätekstin aloitus kuvaa tietynlaista esimerkkitapausta eli yksilöi tapahtuman (vrt. Heikkilä 2006: 221–223). Tarkentavassa aloituksessa otsikon ja intron välillä on kuitenkin jokin yhteys, jota kuvataan esimerkiksi toiston tai samaviitteisyyden avulla. Seuraavissa esimerkeissä yhteys on osoitettu kurssiivein. Esimerkkien 125 ja 126 yhdistävä tekijä on otsikon ja intron teemapaikassa oleva toimija, ja esimerkin 127 otsikon ja intron yhteisenä kehyksenä ovat vanhainkotiin viittaavat lausekkeet.

- (125) /o/ *Otto Näs* – paikallinen legenda
 /1/ *Siklaxin oma poika, 94-vuotias Otto Näs, pakeni vuoden 1992 kesäkuussa vaasalaisesta Setterbergin säätiön vanhainkodista. (T9 2/2 61)*

(126) /o/ *Airovaari* vauhdissa

/1/ 94-vuotias, entinen lentäjämies, Otto Näs pakeni Vaasassa sijaitsevasta Setterberg-säätiön yksityisestä vanhainkodista myöhään lauantai-iltana. Ennen pakenemistaan mies selvisi airoilla väritelevisioon, mikä sai aikaan tulipalon. Yksi vanhainkodin asukkaista haavoittui tapahtumassa. (P17 3/3 115)

(127) /o/ Välikohtaus vanhainkodissa

/1/ Rauhallinen lauantai-ilta rikkoontui *Setterbergin säätiön yksityisessä vanhainkodissa*, kun 94-vuotias Otto Näs rikkoi television airoilla. Poliisiin mukaan yksi vanhainkodin asukas loukkaantui lievästi, mutta selvisi tilanteesta naarmuilla. [- -] (P13 2/2 78)

Esimerkin 125 leimaotsikko ei kerro itse tapahtumasta mitään, vaan kokelaan mielestä uutisarvoisempi asia eli vanhuksen pakeneminen käy ilmi vasta introsta. Vanhainkodin vaaratilannetta ei eksplikoida. Esimerkin 126 otsikko on jo informatiivisempi, ja *vauhdissa*-substantiivin esittämää tilaa kuvataan tarkemmin introssa ja muissa kärjen lauseissa. Esimerkin 127 otsikko kertoo epämääräisen substantiivin *välikohtaus* avulla jotain jo tapahtumasta, mutta välikohtauksen sisältö tarkentuu jonkin verran vasta leipätekstin alussa. Jos esimerkkiä vertaa ydinaloitukseksi luokiteltuun esimerkkiin 118, huomataan, että esimerkissä 127 kerrotaan enemmän välikohtauksesta eli tarkennetaan otsikkoa enemmän.

6.3.2.4 Yksityiskohta-aloitus

Yksityiskohta-aloituksessa kiinnitetään huomio johonkin uutistapahtuman erityispiirteeseen tai yksityiskohtaan. Introssa käsitellään siis osittain muuta asiaa kuin otsikossa tai tarkennetaan yhdyslauseisen otsikon toista lausetta tai jotain osaa, esimerkiksi teemapaiikkaa. Intro voi kertoa myös otsikon kuvaaman tapahtuman seurauksen tai lopputuloksen. Ryhmän yhtenä luokitteluperusteena on siis aiheen käsittelyn näkökulma. Yksityiskohta-aloitus on lähellä Huovilan (2001b: 50, 54) esittelemää erityispiirrealoitusta. Taulukon 20 (s. 184) mukaan yksityiskohta-aloituksia on pääaineistossani 43 (11 %, ks. esimerkit 128 ja 129) ja TS-aineistossa 6 (15 %).

(128) /o/ Vanhus syytytti *tulipalon* ja pakeni paikalta

/1/ Lauantai-iltana 13. kesäkuuta Vaasassa, Setterbergin säätiön yksityisessä vanhainkodissa syytytti *tulipalo*. (T18 2/3 119)

(129) /o/ Vanhus *pakeni* vanhainkodista Vaasassa

/1/ Siklaxista kotoisin oleva 94-vuotias mies aiheutti tulipalon Vaasan Setterbergin säätiön vanhainkodissa myöhään lauantai-iltana. Tekonsa jälkeen vanhus *pakeni* vanhainkodista eikä hänen liikkeistään ole sen jälkeen havaintoja. (P8 5/4 28)

Esimerkin 128 otsikossa esitetään kaksi tapahtumaa: tulipalon syyttäminen ja vanhuksen pakeneminen. Introssa nostetaan esiin vain toinen näistä eli tulipalon syytyminen. Esimerkin 129 otsikossa uutisen päätapahtumaksi nostetaan vanhuksen pakeneminen, mutta introssa mainitaan ensin otsikon kuvaaman tapahtuman seuraus ja sitä seuraa-

vassa lauseessa päästään pakenemiseen. Tällaista aloitustapaa ei voi kuitenkaan tulkita johdattelevaksi (vrt. luku 6.3.2.2), koska intron kuvaama asia eli tulipalon sytyttäminen ja vaaran aiheuttaminen on relevantti uutisarvon kannalta.

6.3.2.5 Irrallinen aloitus

Irrallisessa aloituksessa otsikko ja leipätekstin alku eroavat toisistaan hyvin paljon, eli niiden välistä merkityssuhdetta ei eksplikoida. Heikkilän (2006: 229–232) mainitsema lisäys-luokka on semanttisesti lähellä eroavaa aloitusta. Otsikon ja intron ainoa yhtymäkohta voi olla yhteinen aihepiiri. Irrallinen aloitus ei kuulu uutisgenren konventioihin, ja siksi niitä ei esiinnykään TS-aineistossa. Pääaineistossa irrallisia aloituksia on 42 (11 %; ks. taulukko 20 s. 184) eli lähes yhtä paljon kuin tarkentavia ja yksityiskohtaisia aloituksia. Irrallisen aloituksen introssa tai ensimmäisessä kappaleessa ei kuitenkaan tavallisesti esiinny otsikon asioita, toisin kuin edellä kuvattujen aloitusten kohdalla. Tästä on esimerkkinä seuraava uutisen kärki:

(130) /o/ Sue Ellen sai airosta

/1/ Vaasan Setterbergin vanhainkodissa syttyi toissailtana uhkaava tulipalo. Palo sai alkunsa talon televisiohuoneesta television sytyttyä tuleen. Paikalle nopeasti saapunut palokunta sai ripeällä toiminnallaan tulen laannutettua ennen kuin se ehti aiheuttaa laajempaa tuhoa. Talon asukkaita kuitenkin odotti yö sivurakennuksessa, joka oli kuitenkin varotoimi, kertoo poliisipäällikkö Rahikainen. (P13 3/1 27)

Esimerkin 130 ensimmäinen kappale on hyvinkin uutismainen: siinä kerrotaan vanhainkodin vaaratilanteesta eli tulipalosta, palon sammutustöistä ja jatkotoimenpiteistä. Esimerkin otsikko ei kuitenkaan liity mitenkään ensimmäisen kappaleen kuvaamaan tapahtumaan, se ei noudata uutisgenren eikä -diskurssin konventioita eikä muutenkaan aukea pohjatekstiä tuntemattomalle lukijalle. Irrallisen aloituksen otsikon ja intron välillä ei siis ole yhteyttä toisin kuin osin irrallista aloitusta lähellä olevassa tarkentavassa aloituksessa, jossa yhteys on löyhä mutta se on kuitenkin olemassa. Seuraavien esimerkkien kärjen voi tulkita sisältävän jonkin julkilausumattoman tietokehyksen, mutta yhteyttä on vaikea eksplikoida.

(131) /o/ Missä on Otto Näs?

/1/ Viime lauantai-iltana Vaasassa, Setterbergin säätion yksityisessä vanhainkodissa tapahtui välikohtaus, jonka seurauksena syttyi tulipalo ja yksi henkilö loukkaantui lievästi. (P05 3/2 22)

(132) /o/ Vanhainkodin palo

/1/ Lauantaina 13. kesäkuuta Vaasan yksityisellä vanhainkodilla sattui ikävä välikohtaus 94-vuotiaan asukkaan paetessa. Pako oli todennäköisesti ennalta suunniteltu, sillä pakoauto oli ulkona valmiina. (T8 3/3 43) [S: +]

Esimerkin 131 intro on uutismainen, mutta interrogatiivinen otsikko on uutiselle epätyypillinen eikä viittaa introssa kuvattuun tapahtumaan. Otsikossa esiintyvä propri *Otto Näs* voisi viitata esimerkiksi tulipalon sytyttäjään, loukkaantuneeseen henkilöön tai muuten vain kadonneeseen vanhainkodin asukkaaseen. Esimerkin 132 otsikossa päätapahtumana on vanhainkodin palo, mutta intro ja sitä seuraava lause käsittelevät

vain vanhuksen pakoa, eivät tulipaloo. Introsta voisi päätellä, että välikohtaus aiheutti vanhainkodin palon, mutta selväksi ei käy, oliko palon syyttäjää vanhainkodista paennut vanhus vai joku tai jokin muu.

6.3.2.6 Kronologinen aloitus

Kronologinen aloitus rakentaa tarinaa. Se poikkeaa prototyypin tapahtumauutisen skemaattisesta rakenteesta huomattavasti eikä siis noudata genren konventioita. Kronologisessa aloituksessa otsikon ja ensimmäisen kappaleen suhde on hyvin löyhä, joten introssa ja muissa ensimmäisissä virkkeissä ei esiinny otsikon esiin nostamia asioita sellaisenaan muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta (ks. esimerkki 138). Pääaineistossa kronologisia aloituksia on 31 (8 %; ks. taulukko 20 s. 184). Huovilan (2001b: 52–53) mukaan kronologia-aloitus on tutkimuslehdissä yleisempi kuin uutisissa ja se rakentaa uutisen alun samaan tapaan kuin tiivistelmäaloitus. Kronologisen aloituksen otsikot ovat pääosin uutisgenren konventioiden mukaisia (ks. esimerkit 134–137), mutta genren tärkeysjärjestyskeema rikkoutuu introssa ja sitä seuraavissa lauseissa. Kronologisissa aloituksissa on myös paljon uutisdiskurssin asiatyylisiä tapoja rikkovia piirteitä, kuten seuraavan esimerkin otsikon appellatiivi *seniori*:

- (133) /o/ Seniori karkuteillä
 /1/ Erään [!] lauantaina 13. kesäkuuta alkoi Vaasassa, Setterbergin säätiön yksityisessä vanhainkodissa tapahtua. Eräs vanhainkodin asukeista, 94 vuotta vanha Otto Näs saapui illalla noin kello kymmenen aikoihin vanhainkodin televisiohuoneeseen. Hän oli sonnustautunut vanhaan harmaaseen lentäjänhaalariin ja mukanaan hänellä oli vihreä airo, jonka lapa oli raudoitettu. (P9 1/1 17)

Esimerkissä 133 on paljon tarinamaisia piirteitä. Intro alkaa satugenrestä tutulla skeemalla, johon liittyy uutisgenrelle epätyypillinen indefiniittipronomini *eräs*: *erään[ä] lauantaina – – alkoi – – tapahtua*. *Eräs*-pronomini toistuu myös seuraavan lauseen alussa. Intro johdattaa kronologisesti etenevään kertomukseen, jonka tarinamaisuutta korostavat uutisen kärkeen sopimattomat liialliset yksityiskohdat Näsin vaatetuksesta ja airosta. Otsikon kuvaamaan tapahtumaan eli karkuteillä olemiseen ei päästä ensimmäisen kappaleen aikana. Vanhainkodin vaaratilanne ei tule ilmi.

Seuraavien kronologisten aloitusten (esimerkit 134 ja 135) kuvaama tilanne on lainattu suoraan fiktiivisestä pohjatekstistä:

Hiukan kello kymmenen jälkeen tuona onnettomana lauantai-iltana hiljaisuus ja rauha vallitsi vanhainkodin iäkkäässä talossa Hietasaarenkadun varrella [– –] useimmat asukkaat olivat jo vetäytyneet yöpuulle. Televisiohuoneeseen oli kuitenkin kokoontunut pieni joukko pirteimpiä vanhuksia sekä rouva Finne, joka oli tänä pyhänä yöpäivystysvuorossa; hän oli leiponut täytekakun ja koristellut sen kitsastelematta paksulla kermavaahdolla ja kesän ensimmäisillä mansikoilla. Rouva Finnen täytekakku oli kokoontumisen yksi syy; toinen – ja tärkeämpi – oli se, että Ruotsin televisio lähetti uuden jakson Dallas-sarjaa. (TT2007: 2–3.)

Esimerkeissä 134 ja 135 kerrotaan aluksi pohjatekstin mukaisesti vanhainkodin rauhallisesta lauantai-illasta, mutta tilanteen voi olettaa muuttuvan ainakin esimerkkien otsikoiden perusteella. Kummankaan esimerkin introssa ja sitä seuraavissa lauseissa ei kuitenkaan kerrota otsikoiden kuvaamista tapahtumista mitään.

- (134) /o/ Mies karkasi vanhainkodista
 /1/ Hiukan kello kymmenen jälkeen lauontaina 13. kesäkuuta, hiljaisuus ja rauha vallitsi vanhainkodin iäkkäässä talossa Hietasaarenkadun varrella. Useimmat asukkaat olivat jo vetäytyneet yöpuulle lukuunottamatta pientä pirteää vanhusjoukkoa sekä Otto Näsiä. (T17 1/1 33)
- (135) /o/ Vanhus aiheutti skandaalin toiminnallaan
 /1/ Ns. Porvarikodissa lauontai-ilta alkoi rauhallisissa merkeissä. Monet vanhukset olivat jo menneet nukkumaan, mutta pieni joukko oli jäänyt televisiohuoneeseen varttumaan uutta Dallas-sarjan jaksoa. Yöpäivystäjä oli leiponut vanhuksille mansikkatäytekkua. Juuri kun Dallas alkoi, avautui televisiohuoneen ovi. Oven takana seisoi Otto Näs (94), jolla oli päällä vanha lentäjähaalari sekä kädessä maalattu airo. (P9 1/1 20)

Esimerkissä 134 ei mainita millään tavalla vanhainkodin vaaratilannetta. Esimerkissä 135 tapahtuman jännitetä rakennetaan temporaalisilla, tarinan skeemaan sopivilla ilmauksilla *juuri kun X, – – avautui ovi* ja sanatoistolla: **Oven takana seisoi** – –. Esimerkeissä 135 ja 136 on tarinamaisen otteen lisäksi uutisdiskurssiin tapaan sopimattomia, pohjatekstistä lainattuja liiallisia yksityiskohtia. Dallas-sarjan ja mansikkatäytekkun mainitseminen sekä Näsin vaatetuksen kuvailu eivät kuulu uutisen kärkeen, kuten ei myöskään leipätekstin alkaminen lyhenteellä *ns*.

Kaikki sai alkunsa / Tapahtumat saivat alkunsa / Tapahtumaketju alkoi on pääaineiston uutisteksteissä usein toistuva rakenne, joka aloittaa kronologisesti etenevän tapahtumakuvauksen. Tavallisesti tilanteesta kertova, narratiivinen jakso on uutisen kärjen jälkeen, yleisimmin toisessa kappaleessa (ks. luku 7.3), mutta kronologisissa aloituksissa se sijoittuu uutistekstin alkuun, kuten esimerkissä 136, jossa itse tarinaan päästään siihen johdattelevan intron jälkeen.

- (136) /o/ 94-vuotias mies riehui vanhainkodissa
 /1/ Eilen illalla Setterbergin säätiön yksityisessä vanhainkodissa oli omi-tuinen tapahtuma. Kaikki sai alkunsa hieman kello 22 jälkeen, kun talon virkeimmät vanhukset sekä yöpäivystysvuorossa ollut rouva Finne olivat kokoontuneet katsomaan Dallasin uutta jaksoa ja syömään rouva Finnen tekemää mansikkakakkua. (T1 2/2 4) [S: Kertomuksen alku]

Esimerkin 136 otsikon finiittiverbi *riehua* viittaa vanhainkodin vaaratilanteeseen, vaikka introssa ja sitä seuraavissa kärjen virkkeissä sitä ei mainitakaan. TS-aineistostakin löytyy kaksi kronologiseksi aloitukseksi tulkittavaa tapaa (5 %, esimerkki 137).

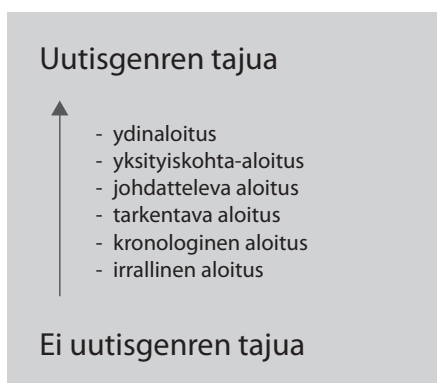
- (137) /o/ Kolarista pelastautunut vei sairaalasta injektioruiskuja ja pakeni traktorilla
 /1/ Loimaan poliisia työllisti keskiviikkona utttera nuorimies, joka oli muutaman tunnin aikana osallisena ainakin neljään eri rikokseen. Tapahtumaketju alkoi kello neljän aikoihin iltapäivällä, kun Pöytyällä sattui rekan ja henkilöauton peräänajo. (TS 11.6.2009)

Esimerkin 137 introssa ja ensimmäisessä kappaleessa ei päästä otsikon kuvaamaan tapahtumaan, ja kärjessä esiintyy myös kronologista tapahtumakuvausta impliikoiva rakenne *tapahtumaketju alkoi*.

6.3.2.7 Aloitustapojen uutismaisuus

Uutistekstin aloitustapa on tärkeä merkki koko tekstin uutismaisuudesta. Aloitustavan uutismaisuuden pohdinnassa täytyy huomioida sekä uutisgenren aloituksen tärkeysjärjestysskeemaan että uutisdiskurssin mukaiseen näkökulmaan liittyviä seikkoja. Prototyypisistä tapahtumauutisesta puhuttaessa ydinaloitukset ovat aloitustavoista selvästi uutismaisimpia, ja tätä päätelmää puoltaa myös TS-aineiston eli todellisten, sanomalehdessä ilmestyneiden tapahtumauutisten ydinaloitusten suuri määrä (68 %). Pääaineiston ydinaloitusten joukossa on kuitenkin muutamia tapauksia, joiden uutisdiskurssin mukainen esitystapa horjuu. Johdattelevia aloituksia esiintyy paljon sanomalehdissä, erityisesti iltapäivälehdissä, ja aloitustapa on tyypillinen erityisesti niin sanotussa pehmeässä uutisessa. Pääaineistoni johdattelevien aloitusten evaluoivat sananvalinnat eivät kuitenkaan sovi prototyypisen uutisdiskurssin asiatyyliseen tapaan. Tarkentava aloitus ei ole kovinkaan uutismainen, koska sen otsikko noudattaa harvoin uutisgenren ja -diskurssin konventioita tai sitten intron esittämä tarkennus ei ole riittävä. Yksityiskohtaloitus puolestaan voisi hyvinkin käydä uutisen kärjestä. Irrallinen ja kronologinen aloitus eivät sovellu uutisgenreen.

Uutisgenren ja uutisdiskurssin konventioiden noudattaminen liittyy oleellisesti uutisgenren tajuun. Uutistekstien aloitustapojen suhde uutisgenren tajuun esitetään löyhänä jatkumona kuviossa 9. Kuviossa ylimpänä olevat aloitustavat ovat uutismaisimpia nimenomaan prototyypisen tapahtumauutisen kärjessä. Kuviossa ei ole eritelty niitä aloituksia, joissa on uutisdiskurssin näkökulmaan liittyviä ongelmia, vaan ryhmät on esitetty kokonaisuuksina, vaikkeivät ne olekaan yhtenäisiä uutismaisuuden asteeltaan. Palaan uutisgenren tajun pohdintaan luvussa 9.3.

KUVIO 9. Uutisgenren tajuun liittyvä aloitustapojen uutismaisuuden aste.

Esitän taulukossa 21 prosentteina, mitä aloitustapoja eri pistemääriä saaneet pääaineiston uutistekstit käyttävät. Taulukossa ovat omina ryhminään tekstit, jotka ovat saaneet 0–2 pistettä (yhteensä 149 tekstiä) ja 4–6 pistettä (93), sekä itsenäisenä 3 pistettä saaneet tekstit (146).

TAULUKKO 21. Aloitustapojen yleisyys pistemäärittäin.

Ryhmä	0–2 pistettä	3 pistettä	4–6 pistettä
Ydinaloitus	38 %	37 %	52 %
Johdatteleva aloitus	17 %	19 %	19 %
Tarkentava aloitus	11 %	11 %	11 %
Yksityiskohta-aloitus	9 %	14 %	10 %
Irrallinen aloitus	15 %	10 %	5 %
Kronologinen aloitus	9 %	10 %	3 %
Yhteensä	100 %	100 %	100 %

Taulukosta 21 huomataan, että ydinaloitukset ovat yleisimpiä kaikissa ryhmissä. Yli puolet 4–6 pistettä saaneista teksteistä alkaa prototyyppisellä ydinaloituksella. Johdattelevia, tarkentavia ja yksityiskohtaisia aloituksia on ryhmissä suunnilleen saman verran. Suurimmat erot näkyvät kahden viimeisen aloitustavan kohdalla: irrallisia aloituksia on 0–2 pisteen teksteissä enemmän kuin muissa ryhmissä (15 %) ja kronologisia aloituksia on suhteessa huomattavasti vähemmän 4–6 pisteen teksteissä kuin muissa teksteissä. Uutistekstin aloitustapa näyttää siis vaikuttaneen koko tekstin arvosanaan. Taulukossa 22 esitetään irrallisten ja kronologisten aloitusten jakautuminen eri pistemäärien kesken.

TAULUKKO 22. Irralliset ja kronologiset aloitukset pistemäärittäin.

Ryhmä	0–2 pistettä	3 pistettä	4–6 pistettä	Yhteensä
Irrallinen aloitus	55 %	33 %	12 %	100 %
Kronologinen aloitus	45 %	45 %	10 %	100 %

Yli puolet irrallisia aloituksia sisältäneistä teksteistä on saanut 0–2 pistettä (ks. taulukko 22). Kronologiset aloitukset jakautuvat tasan 0–2 pisteen ja 3 pisteen vastausten kesken ja pienin osuus (10 %) on parhaita pisteitä saaneissa vastauksissa. Millainen teksti sitten on saanut hyvän arvosanan irrallisesta tai kronologisesta aloitustavasta huolimatta? Esimerkissä 138 on neljä pistettä saaneen vastauksen ensimmäinen kappale kokonaisuudessaan.

(138) /o/ 94-vuotias riehui vaasalaisessa vanhainkodissa

/1/ Myöhään lauantai-iltana Vaasan Cetterbergin säätiön yksityisen vanhainkodin, "Porvarikodin" idylli rikkoontui dramaattisella tavalla. Yksi vanhustenkodin asukkaista, 94-vuotias Otto Näs, ilmaantui kesken vanhusten rauhallista tv-iltaa televisiohuoneeseen riehuen ympäriinsä huonetta veneen airon kanssa. Vanhusten kertoman mukaan Näs oli huutanut käytävästä "Kosketukseen!", rynnännyt huoneeseen ja iskenyt sen jälkeen aironsa tv:n kuvaruudusta läpi. Tähän vanhus ei kuitenkaan ollut tyyty-

nyt, vaan oli jatkanut tuhotekojaan potkaisemalla kahvipöydän kumoon. Lähtiessään Näs oli kieltänyt kenenkään seuraamasta ja paennut ulos vanhainkodin takaovesta. Teon motiivia ei vielä tiedetä. (T11 4/4 45)

Esimerkin 138 aloitustapa on kronologinen, vaikka otsikon kuvaama tapahtuma eli 94-vuotiaan vanhuksen riehuminen tulee ilmi aloituksessa. Luvussa 6.3.2.6 esitetyt esimerkit 133–135 ovat kaikki yhden pisteen vastauksista, mutta niissä on runsaasti samoja piirteitä kuin esimerkissä 138: kaikissa on mainittu alkutilanteena rauhallinen ilta ja esimerkit sisältävät paljon yksityiskohtia ja kuvailevia ilmauksia. Vastausten erona on, että neljän pisteen vastauksessa päästään kuvaamaan tapahtumaa eli riehumista jo ensimmäisten lauseiden aikana, kun esimerkeissä 133–135 vasta johdatetaan tilanteen kuvaukseen. Vanhainkodin vaaratilanne käy kyllä esimerkistä ilmi. Uutisen aloittavana kappaleena neljän pisteen vastauksen aloitus on esimerkeistä selvästi pisin. Neljä pistettä vaikuttaa melko hyvältä arvosanalta uutistekstistä, jonka kärki ei noudata ollenkaan tapahtumauutisen odotuksenmukaista skemaattista, tärkeysjärjestystä noudatettavaa rakennetta. Käsittelen tuottamistehtävien arviointiin liittyvää problematiikkaa luvussa 10.1. Seuraavassa luvussa 7 jatkan pääaineiston uutistekstien analyysia, mutta näkökulma ja metodi poikkeavat tämän luvun käsittelystä. Kuvaan enimmäkseen kvalitatiivisesti, mitä muita funktionaalisia jaksoja uutisteksteissä on kärjen lisäksi.

7 Uutisen muut jaksot

Uutisen tärkeintä funktionaalista jaksoa eli sen kärkeä käsitellään yksityiskohtaisesti edellisessä luvussa 6. Tässä luvussa analysoin uutistekstien muita funktionaalisia jaksoja. Uutisen kärki voidaan kuitenkin mainita seuraavissa alaluvuissa, mikäli kärjessä esiintyy muunlainen funktionaalinen jakso kuin sille tyypillinen tapahtumien tiivistelmä, esimerkiksi jos kärki aloittaa päätapahtumien kuvauksen (luku 7.3; ks. myös van Dijk 1988: 56) tai jos siinä esiintyy verbaalisia reaktioita (luku 7.7). Käytän tässä luvussa *funktionaalinen jakso* -nimitystä van Dijkin (1988) esittelemistä uutisen temaattisista jaksoista (ks. luvut 7.1 ja 3.3: kuvio 2 s. 68). Uutistekstien muut jaksot eivät tavallisesti rakennu kappaleittain vaan funktioittain, vaikka muodolliset ja funktionaaliset jaksot menevätkin osittain päällekkäin esimerkiksi tunnisteiden (luku 7.2) kohdalla. Kommentoin kuitenkin jaksojen sijaintia vastausten kokonaisrakenteessa osin muodollisten kappaleiden avulla. Uutistekstien jaksoja voi kuvata myös tekstityyppinä, toisin sanoen tietty funktionaalinen jakso sisältää pääasiassa yhtä tai kahta jakson funktioon sopivaa tekstityyppiä. Tekstityypit muodostavat itsekkin tietynlaisia funktionaalisia jaksoja, koska ne kuvaavat tekstissä tapahtuvaa toimintaa. Olen tässä luvussa jaotellut pääaineistossani esiintyvät jaksot kuitenkin van Dijkin funktionaalisiin jaksoihin, joiden kielellistä rakentumista kuvaan tekstityypeittäin. Vertaan tekstien muita jaksoja tarpeen mukaan TS-aineiston todellisiin uutisiin, uutistoimittajien (UT) ja äidinkielen opettajien (ÄOK) kommentteihin sekä tehtävän arviointiohjeisiin (AO2007).

van Dijkin uutiskeema on rakennettu nimenomaan uutistekstien kuvausta varten. Tekstityyppiijaottelu puolestaan ei erottele uutista kovinkaan hyvin muista tekstilajeista eikä tuo esille uutiskeemaa. Funktionaalisten jaksojen analysointi tekstityypeittäin motivoituu kuitenkin pääaineiston erityislaatuisuuden perusteella. Mikäli olisin käyttänyt pelkästään van Dijkin jaottelua, se olisi jättänyt tarkastelun ulkopuolelle erityisesti kokelaiden vastausten epäautismaisia ratkaisuja, jotka ovat tutkimusasetelman kannalta kiinnostavia ja tarpeellisia. Tässä luvussa onkin kaksoistavoite: jaottelu van Dijkin jaksoihin havainnollistaa pääaineiston uutistekstien yhteyttä prototyypin uutisen funktionaalisiin jaksoihin, ja jaksojen esittäminen niissä yleisimmin esiintyvän tekstityypin avulla tuo esiin sellaisia pääaineiston genre- ja diskurssipiirteitä, jotka muuten olisivat voineet jäädä käsittelemättä. Kaikki uutistekstien muut jaksot eivät kuitenkaan asetu tekstityyppiijaotteluun ongelmattomasti, ja esimerkiksi taustatietojen esittelystä on kuvailevien jaksojen lisäksi muun muassa kertovia jaksoja. Olen tehnyt myös tiettyjä sisällöllisiä ratkaisuja esimerkiksi luvussa 7.5, jossa esittelen yhtenä jaksoneen vastaukset uutiskysymykseen *miksi*. Näissä kaikissa jaksoissa ei välttämättä käytetä erittelevää tai perustelevaa tekstityyppiä, mutta asiasisällöltään ne esittävät jonkin kommentin eli perustelun Näsin pakoon. Edellä mainitussa alaluvussa tukeudun siis pikemminkin jakson sisällöllisiin kriteereihin kuin siihen, miten sisältö ilmaistaan (ks. Honkanen & Tiililä 2012: 210).

Näkökulmani aineistoon on tässä luvussa pääasiassa kvalitatiivinen. Kuvaan uutistekstien muita jaksoja aineistosta poimittujen edustavimpien esimerkkien avulla. Esittelen aluksi uutisen funktionaalisia jaksoja ja tekstityyppejä ja osoitan niiden suhteen tutkimuksessani (7.1). Tämän jälkeen tarkastelen vastauksissa olevia tunnisteita, jotka ilmentävät uutisen kontekstia (7.2). Alaluvuissa 7.3–7.7 erittelen pääaineiston funktionaalisia jaksoja yhdistettynä tekstityyppeihin. Sen jälkeen käsittelen kokoavasti verbaalisia reaktioita eli vastausten moniäänisyyttä (7.8). Alaluvussa 7.9 tutkin, mitä asioita nostetaan esiin vastausten viimeisissä kappaleissa ja millainen yhteys tällä on tehtävänannon sanamäärävaatimukseen. Lopuksi kokoan tärkeimmät havainnot uutistekstien muiden jaksojen uutismaisuudesta (7.10). Esimerkkien merkintätapoja käsitellään luvussa 5.3 (s. 126–127). Esitän luvussa 9.1 kootusti pääaineiston uutistekstien tyypillisen skeeman, jonka perustana on vastauksissa esiintyvien funktionaalisten jaksoiden asiasisältö. Osoitan luvussa kolmen kokonaisen uutistekstin avulla, miten vastaukset jäsenyvät funktionaalsiin jaksoihin ja tekstityyppeihin (ks. luku 9.1: esimerkit 5–7 s. 281–284).

7.1 Funktionaalisista jaksoista ja tekstityypeistä

Funktionaaliset jaksot ovat yhtenäisiä, kielellisten vihjeiden perusteella erotettavissa olevia elementtejä, joilla kullakin on oma tehtävänsä suhteessa esimerkiksi tekstikokonaisuuteen, tekstilajiin tai sen tavoitteeseen. van Dijk (1988: 49–59, 178–179) esittämä abstrakti uutisskeema koostuu seuraavista funktionaalisista jaksoista: tiivistelmästä (otsikko ja aloitus), josta itse käytän tässä tutkimuksessa nimitystä *uutisen kärki* (ks. luku 6), keskeisistä tapahtumista eli päätapahtumista, taustatiedosta (konteksti ja historia), seurauksista (seuraavat tapahtumat ja toiminnot) sekä kommentteista (verbaaliset reaktiot, arviointi ja ennustaminen). van Dijkin esittämät kategoriat muodostavat uutisskeeman prototyyppisen makrorakenteen (ks. kuvio 2 s. 68). Jokaisessa pääaineiston vastauksessa on jonkinlainen kärki ja esitetään päätapahtumat. Taustatietoja esiintyy sellaisissa vastauksissa, joissa käytetään tunnistetta tai joissa kuvataan Näsin henkilöhistoriaa ja esimerkiksi tuntomerkkejä. Yli puolessa vastauksista käsitellään tapahtuman seurauksia joko Näsin etsintäkuulutuksen, pakokuvauksen tai vanhainkodin vaurioiden esittelyn avulla. Lähes jokaiseen vastaukseen sisältyy jonkinlainen kommentoiva jaksot. Vastauksissa esitetään esimerkiksi eri henkilöiden verbaalisia reaktioita, arvioidaan Näsin paon motiivia tai pohditaan vanhainkotipakoa yhteiskunnallisesta näkökulmasta. van Dijk (1988) huomauttaa, että uutisissa käytetään usein vain muutamia funktionaalisia jaksoja. Hänen mukaansa uutisen pakolliset funktionaaliset jaksot eli otsikko ja päätapahtumat voivat esiintyä jo uutisen kärjessä, jolloin ne ovat osa tapahtumien tiivistelmää. Taustatiedot, seuraukset ja kommentit ovat uutisissa mahdollisia mutta eivät pakollisia jaksoja. Jotkin jaksot, esimerkiksi keskeiset tapahtumat, voivat esiintyä uutisessa monta kertaa. (Mt.: 56.)

Kuvaan uutistekstin funktionaalisten jaksosten ja tekstityyppien suhteen asetelmassa 8. Tekstityypeistä ensin mainittu on tyypillisin kyseisessä funktionaalisessa jaksossa. Tekemäni jaottelu perustuu sekä pääaineiston että TS-aineiston analyysiin; van Dijk ei yhdistä funktionaalisia jaksosia ja tekstityyppejä.

ASETELMA 8. Uutistekstien funktionaalisten jaksosten suhde tekstityyppeihin.

Funktionaalinen jakso	Tavallisesti käytetty tekstityyppi
Tiivistelmä (uutisen kärki)	Kertova
Päätapaukset	Kertova
Taustatiedot (konteksti ja historia)	Kuvaileva, kertova
Seuraukset (seuraavat tapahtumat ja toiminnot)	Kertova, ohjaileva
Kommentit (verbaaliset reaktiot, arviointi ja ennustaminen)	Perusteleva, kertova, erittelevä, ohjaileva

Asetelmasta 8 huomataan, että kertovaa tekstityyppiä käytetään uutisessa useimmiten; sitä esiintyy jokaisessa funktionaalisessa jaksossa. Käsittelen aluvuussa 7.3 tavallisimman kertovaa tekstityyppiä sisältävän funktionaalisen jaksoston eli päätapauksia kuvaavan jaksoston, ja muissakin aluvuissa olen yhdistänyt van Dijkin funktionaaliseen jaksoston sitä tyypillisimmin edustavan tekstityyppijaksoston. Tämä ratkaisu jättää tiettyjä jaksosia käsittelyn ulkopuolelle: en esimerkiksi analysoi tässä luvussa seuraukset-jaksoa kokonaisuutena vaan käsittelen sitä vain ohjailevaa tekstityyppiä sisältävien jaksosten yhteydessä. Toisaalta esimerkiksi verbaaliset reaktiot ovat tapahtuman seurauksia, joten seurauksia käsitellään itse asiassa ohjailevien jaksosten, vastausten moniäänisyyden ja osin myös erittelevien ja perustelevien jaksosten yhteydessä. Alalukujen otsikoista voi päätellä, että kokeilaiden uutisteksteissä on paljon erityyppisiä kommentti-jaksosia, jotka kootaan yhteen luvussa 7.7.

Tekstityypillä tarkoitetaan kielellisesti tietyn tyyppistä esittämisen tapaa, tekstin tehtävää. Tekstityypin käsitteellä pyritään luonnehtimaan rajattua määrää kielellis-retorisia strategioita (Shore & Mäntynen 2006: 36). Tekstityyppejä erotetaan usein viisi tai kuusi. Tekstit tai tekstin jotkin osat voivat esimerkiksi kuvailla, kertoa, ohjata, perustella tai eritellä (ks. luku 2.1.3; esim. Werlich 1979; 1983; Kauppinen & Laurinen 1987; Leiwo ym. 1992: 80–81; Mäntynen & Shore 2008: 28–29). Tekstityypin avulla voi tarkastella genren toiminnan rakentumista kielen mikrotasolla; tekstityypit ovat tavallaan aineksia, joista genret tai tässä luvussa käsiteltävät funktionaaliset jaksot koostuvat. Tekstityypin käsitteellä pyritään kuvaamaan, millaista toimintaa kielellä rakennetaan tekstin pintatasolla eli peräkkäisissä lauseissa ja virkkeissä. Tekstityypit ovat kielen funktionaalinen resurssi, joiden avulla kielenkäyttäjä voi rakentaa haluamaansa sosiaalista toimintaa. Tekstityyppien näkökulma kielenkäyttöön on siis vuorovaikutuksellinen. (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 98–99.)¹¹⁷ Tekstityyppi- jaottelu on nähdäkseni käyttökelpoinen erityisesti pedagogisissa ja pragmaattisissa tutkimuksissa ja lähestymistavoissa, ja edellä sanottu motivoi tekstityyppi- jaottelun käyttöä myös tässä tutkimuksessa.

117 Tekstityypin käsitettä voi myös käyttää toisin. Taavitsainen (2006: 266) määrittelee artikkelissaan genren tekstinulkoisten piirteiden ja tekstityypin kielen sisäisten piirteiden perusteella. Genre on siis näin tulkittuna esimerkiksi lastenkirjallisuus kohdeyleisönsä mukaan, ja tekstityyppiä edustaa esimerkiksi kertomus, joka etenee kronologisesti yleensä kolmannessa persoonassa.

Lukion opetussuunnitelmassa (LOPS 2003: 37) tekstityyppiä ei luetella, mutta ensimmäisen kurssin kuvauksessa mainitaan, että keskeisenä sisältönä on käsitellä tekstien tulkintaa ja tuottamista ohjaavia perustekijöitä, kuten tekstilajia ja tekstityyppiä. Perusasteen opetussuunnitelmassa (POPS 2004: 52) tekstityypit luetellaan vuosiluokkien 6–9 keskeisenä sisältönä, ja tekstityyppiä mainitaan kuusi: selostava, kuvaileva, ohjaava, kertova, pohtiva ja kanta-aottava. Perusasteen opetussuunnitelmassa mainittua selostavaa tekstityyppiä ei eritellä missään tutkimissani lähteissä. Voinee olettaa, että opetussuunnitelman laatijat ovat halunneet tehdä eron asiatekstissä, kuten uutisessa, ja kaunokirjallisuudessa yleisesti käytettävän tekstityypin välille. Tällöin uutisen yleisin tekstityyppi olisi selostava ennemmin kuin kertova, kuten usein mainitaan. Käytän tämän luvun jaottelun pohjana kuitenkin tekstityyppien jaottelua viiteen.

Tekstityypit eroavat toisistaan kielellisesti. Niiden keskinäiset erot perustuvat erityisesti sanastollis-kieliopillisiin ja sitä kautta lauseiden rakentumisen piirteisiin. (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 99.) Kertova eli narratiivinen tekstityyppi kertoo tapahtumista. Se koostuu usein menneessä aikamuodossa olevista dynaamisista verbeistä. Kuvaileva eli deskriptiivinen tekstityyppi luo mielikuvan adjektiivien ja olemista tai havaitsemista ilmaisevien verbien avulla esimerkiksi tapahtumapaikasta tai henkilön ulkonäöstä. Erittelevä eli ekspositorinen tekstityyppi luonnehtii abstrakteja asioita ja niiden välisiä suhteita esimerkiksi ylä- ja alakäsitteiden avulla. Ekspositorinen tekstityyppi on yleensä aikamuodoltaan preesensissä tai perfektissä. Perustelevalle eli argumentoivalle tekstityypille tyypillistä on asenteen, arvion tai mielipiteen esittäminen esimerkiksi vastakohtaisuutta osoittavin konjunktioiden, adjektiivien tai substantiivien avulla. Ohjaileva eli instruktiivinen tekstityyppi antaa toimintaohjeita. Ohjailu voi näkyä esimerkiksi imperatiivina, ohjailevana passiivina tai tiettyinä modaalisisina muotoina. (Esim. Werlich 1983; Kauppinen & Laurinen 1984: 23–29; Pietikäinen & Mäntynen 2009: 101–102; ks. myös Kauppinen & Laurinen 1987: 58–61.)

Samassa tekstissä voi olla kielellisesti erilaisia jaksoja, eli se voi sisältää monta tekstityyppiä, joista yksi on usein vallitseva. Esimerkiksi prototyypinen uutinen sisältää perinteisesti pääasiassa kertovaa tekstityyppiä, mutta uutisessa voidaan myös kuvailla tai ohjaila. Werlichin (1983: 46) mukaan jokaisella tekstityypilläkin on konventionaalisia esiintymismuotoja, esimerkiksi narratiivisella tekstityypillä uutinen, tarina tai romaani. Tekstityyppiä pidetään universaaleina, koska jokaisessa kielessä on keinoja esimerkiksi kuvailla henkilöitä ja miljöötä, kertoa tapahtumista, ohjaila tai perustella väitteitään (esim. Saukkonen 1984: 29; Kalliokoski & Mäntynen 2004: 12; Shore & Mäntynen 2006: 37). Tekstilajit taas ovat luonteeltaan kulttuurispesifisiä (ks. esim. Shore & Mäntynen 2006: 37; Mauranen 2006: 215). Tekstilajiin verrattuna tekstityyppi kuvaa siis pikemminkin viestinnässä tai diskurssissa vallitsevia funktionaalisia ilmiöitä kuin erilaisia kielenkäytön kulttuurisesti vaihtelevia tapoja (Nieminen 2010: 95). Sekä genre että tekstityyppi ovat tekstien luokittelun abstraktioita (Taavitsainen 2006: 266). Genre ja tekstityyppi valottavat tekstien ryhmittelyä eri näkökulmista; ne fokusoivat eri asioihin.

7.2 Konteksti: tunnisteet

Painetussa sanomalehdessä ilmestyneen uutisen rakenteeseen voi sisältyä kärjen sekä leipätekstin lisäksi erilaisia tunnistetietoja. Tiedot esitetään usein otsikon jälkeen ennen leipätekstiä tai tekstin jälkeen, ja ne kertovat esimerkiksi, kuka on kirjoittanut uutisen, minkä uutistoimiston kautta se on lähetetty, missä uutisen kuvaama asia on tapahtunut ja koska uutinen on ilmestynyt lehdessä. Tunnisteet ovat yksi uutisgenren muodollisista jaksoista. Funktioltaan ne antavat lähinnä taustatietoa eli liittyvät uutisen kontekstiin.¹¹⁸ Tietoja ei aina ole merkitty eksplisiittisesti, ja esimerkiksi uutisen kirjoittajaa ei tavallisesti mainita (Bell 1991: 169; Bell 1998: 67). Tekstitaidon kokeen arviointiohjeissa todetaan, että uutisessa voi olla näkyvässä toimittajan nimi, mutta tietotoimisto ei sovi ohjeiden mukaan paikalliseen uutiseen (AO2007). Verkkolehdestä ilmestyvät tunnisteet poikkeavat jonkin verran painetun sanomalehden tunnisteista. Suurin ero on se, että verkkolehdestä uutisen ilmestymisaika määritellään päivämäärän lisäksi myös kellonajan tarkkuudella. Oletus kuitenkin on, että tämän tutkimuksen kontekstissa tehtävänannossa mainitulla Siklaxin paikallislehdellä viitataan painettuun sanomalehteen, ei verkkolehteen.

Bell (1991; 1998: 77, 84) käyttää edellä mainituista tekstin osista nimitystä *attribution*, ja hän viittaa termillä sekä edellä mainittuihin tunnistetietoihin että uutistekstin sisällä oleviin tietolähteisiin. Vastaavaa termiä käytetään esimerkiksi taidehistoriassa, kun taideteos päätellään tai oletetaan jonkin taiteilijan tekemäksi eli attribuoidaan teos. Termi *byline*, jota käytetään joskus myös suomen kielessä, viittaa ennen leipätekstiä olevaan riviin, jossa on kirjoittajan ja/tai uutistoimiston nimi. *Dateline* tarkoittaa riviä, jossa on paikka- ja päivämäärätiedot. (Ks. esim. Bell 1998: 67.) *Päiväys*, *allekirjoitus* ja *signeeraus* viittaavat tietynlaiseen lähdetietoon. *Signeerausta* käytetään myös laajemmin viittaamassa lehden tai uutistoimiston sekä toimittajan nimeen, jotta lukija tietää, kuka tai mikä tiedon on hänelle toimittanut. *Paikannus* tarkoittaa paikkakuntatietoa, joka on yleensä otsikon jälkeen leipätekstin alussa, ja *alkuperätieto*-käsitteellä voidaan viitata jutun lähteeseen, esimerkiksi uutistoimistoon, lehteen tai toimittajaan (Heikkinen ym. 2005: 245). Kokoan nämä kaikki *tunniste*-termin alle ja käytän sitä viittaamassa vain otsikosta ja leipätekstistä irrallaan oleviin tekstinosiin, en uutistekstin sisällä esiintyviin eri ääniin.

Tunnisteita esiintyy yhteensä pääaineiston 100 vastauksessa eli 26 prosentissa kaikista vastauksista. Ne puuttuvat siis 74 prosentissa uutisteksteistä. Tunnisteet ovat joko ennen leipätekstiä (25 vastauksessa, 25 % tunnisteita sisältävistä vastauksista) tai tekstin jälkeen (56 vastauksessa, 56 %). Yhdeksässätoista uutistekstissä (19 %) tunnisteita on sekä ennen leipätekstiä että tekstin lopussa. Yhteensä erilaisia tunnisteita eli uutisen otsikosta ja leipätekstistä irrallaan olevia tekstijaksoja on 120 (ks. taulukko 23 s. 203). TS-aineiston tunnisteet ovat aina otsikon jälkeen ennen leipätekstiä. Tunnisteita esiintyy 31 uutisessa (78 %). Yhdeksään TS-aineiston uutiseen ei liity tunnistetta, mutta ne ovat kaikki ilmestyneet tietynlaisessa taitollisesti erotetussa laatikossa, johon on koottu useita pikku-uutisia.

118 Kontekstin käsite viittaa tässä aluvuossa van Dijkin uutisneuvoston funktionaaliseen jaksoon. Tunnisteen voi tulkita kuuluvaksi luvussa 4 esitetyistä näkökulmista lähinnä tilannekontekstiin.

Tunnisteet ovat muodoltaan substantiivilausekkeita (NP) kahta lukuun ottamatta. Tunnisteet voivat koostua joko yhdestä tai useammasta NP:stä. Määrittelen lausekkeen sen perusteella, että se on yhtäjaksoinen rakenne (ks. s. 42; ISK: § 439). Substantiivilausekkeen edussanana on tavallisesti substantiivi, mutta se voi olla myös pronomini tai numeraali, koska ne toimivat lausekkeen edussanana ollessaan substantiivin tavoin. Esimerkiksi tunnisteessa *Siklaxin paikallislehti* | 13.6.1992 on kaksi funktionaalista NP:tä. (Ks. ISK: § 442.)

Tunnisteissa esiintyvät seuraavat substantiivilausekkeet:

1. nominatiivimuotoinen paikkakuntatieto, esimerkiksi *Vaasa*.
2. [keksitty] paikallislehden nimi, esimerkiksi *Siklaxin Sanomat*.
3. toimittajan nimi: *N. N.*¹¹⁹
4. uutisen ilmestymispäivämäärä, esimerkiksi *14.6.1992*.
5. yksittäistapaukset, esimerkiksi uutistoimiston nimi (*STT*); lehden osasto (*uutiset*); *Siklaxin Sanomien päätoimittaja*; *Lisätietoja: Siklaxin poliisi*.

Sanomalehdessä oleva paikkakuntatieto viittaa siihen paikkaan, jossa uutisen kuvaama asia on tapahtunut tai jossa toimittaja on käynyt tekemässä havaintoja tapahtuneesta. Aineistoni tunnisteissa uutisen tapahtumapaikaksi mainitaan yleisimmin *Vaasa*, toiseksi eniten esiintyy *Siklax*. Yhden maininnan saa myös *Vantaa* [!]. *Vaasa* on perusteltu valinta uutisen tapahtumapaikaksi, koska se mainitaan tapahtumapaikkana myös pohjatekstissä: ”Hän oli asunut runsaan vuoden Vaasassa, Setterbergin säätiön yksityisessä vanhainkodissa [- -]” (TT2007: 2). Toisaalta *Siklaxin* maininta on myös hyväksyttävää, koska uutinen pitää tehtävänannon mukaisesti kirjoittaa *Siklaxin* paikallislehteen. Paikallislehden nimeä ei mainita pohjatekstissä. (Mt.: 1–5.) TS-aineiston neljässä tunnisteessa esiintyy paikkakuntatieto yhdistettynä Suomen tietotoimiston lyhenteeseen, esimerkiksi *Kokemäki (STT)*.

Tehtävänannon pohjalta luodun paikallislehden yleisin fiktiivinen nimitys on genetiivimääritteinen *Siklaxin Sanomat*. Muita vastauksissa esiintyviä paikallislehtiä ovat genetiivimääritteiset *Siklaxin paikallislehti*, *Siklaxin uutiset*, *Siklaxin Paikallissanomat* ja *Siklaxen* [!] *Sanomat*. *Ilmaisjakelulehti* ja *Paikallislehti Siklax* esiintyvät kumpikin yhdessä vastauksessa. Lehden mainitseminen tunnisteena osoittanee joko uutisen ilmestymispaikkaa tai sitä, että juttu on ”lehden omaa uutistuotantoa” (Heikkinen ym. 2005: 247). TS-aineistossa lehden eli *Turun Sanomien* nimi on yleisin tunniste. Siihen liittyy 14 tapauksessa tarkka tapahtumapaikka, esimerkiksi *Turun Sanomat*, *Raisio*. Yhteensä lehden nimi esiintyy TS-aineiston 27 tunnisteessa (68 %). Pääaineistossa esiintyvä toimittajan nimi on kaikissa lausekkeissa muotoa *N. N.* Muutamissa lausekkeissa on nimen lisäksi nimikemäärite *toimittaja* (nimikemääritteestä ks. ISK: § 563). TS-aineistossa toimittajan nimi esiintyy neljän uutisen yhteydessä.

Painetun sanomalehden tunnisteissa ei yleensä ilmoiteta uutisen päiväystä, koska se käy ilmi lehden yläosassa olevasta ylätunnisteesta, jossa tavallisesti mainitaan lehden nimi, sivunumero ja päiväys. Toisaalta verkkolehtien uutisissa päiväys on lähes

119 Kokelaat ovat merkinneet uutistekstiin toimittajan nimeksi oman nimensä yhtä poikkeusta lukuun ottamatta, joten olen merkinnyt kaikki yhdenmukaisesti *N. N.* -lyhenteellä.

aina otsikon ja leipätekstin läheisyydessä. Minkään TS-aineiston uutisen yhteydessä ei mainita ilmestymispäivämäärää. Pääaineistossani päivämäärän merkitseminen on kuitenkin perusteltua tehtävän koeluonteesta takia. Uutisen ilmestymispäivämäärässä on paljon variaatiota. Kokelaita on auttanut pohjatekstin alussa oleva päiväkirjanomainen ajan määrittely: ”Ensimmäinen päivä. Lauantai, 13. kesäkuuta 1992” (TT2007: 2). Tehtävänannossa määritelty uutisen ilmestymispaikka eli *Siklaxin* paikallislehti mahdollistaa monien eri päivämäärien käyttämisen, koska paikallislehden ilmestymistiheys on usein harvempi kuin päivälehden (ks. luku 3.7). Mikäli paikallislehti ilmestyisi vain kerran viikossa, mahdollisia uutisen ilmestymispäivämääriä voisivat olla 13. kesäkuuta 20. päivään kesäkuuta. Yleisin lausekkeissa käytetty päivämäärä on 14.6.1992, joka esiintyy myös muodossa *sunnuntai 14. kesäkuuta 1992*. Toiseksi eniten mainitaan päivämäärä 15.6.1992 (myös muodossa *maanantai 15.06.1992*). Pohjatekstissä esiintyvä päivämäärä (13.6.) mainitaan kolmessa lausekkeessa. Muita vuoteen 1992 ajoitetun uutistekstin päivämääriä ovat 14.5., 15.5., 16.6., 17.6., 18.6. ja 20.6.. Näistä epätodennäköisiä ja siis uutisdiskurssiin sopimattomia päivämääriä ovat tehtävän konteksti huomioiden siis kaksi ensimmäistä sekä näiden lisäksi neljän kokelaan tunnisteiden lausekkeissa esiintyvä tekstitaidon kokeen päivämäärä, 9.2.2007.

Substantiivilausekkeet voivat esiintyä tunnisteissa joko yksinään tai yhdessä. Olen jakanut tunnisteet eri tyyppeihin sen mukaan, millaisia lausekkeitä ne sisältävät. Esittelen tyypit lausekkeiden määrän mukaisessa järjestyksessä ja yleisyysjärjestyksessä taulukossa 23.

TAULUKKO 23. Tunnistetyypit: lausekkeiden määrä, lausekkeiden sisällöt ja esiintymien lukumäärä.

Lausekkeiden määrä	Lausekkeiden sisällöt	Lukumäärä
3	toimittajan nimi + lehden nimi + päiväys	7
2	lehden nimi + päiväys	45
2	toimittajan nimi + lehden nimi	16
2	paikkakunta + päiväys	9
2	yksittäistapaukset	7
1	paikkakunta	15
1	toimittajan nimi	8
1	lehden nimi	8
1	päiväys	4
1	muu	1
Yhteensä		n = 120

Taulukosta 23 havaitaan, että seitsemässä vastauksessa esiintyy kolmen NP:n tunnistetyyppi, jossa mainitaan toimittajan nimi, lehden nimi sekä päiväys, esimerkiksi *N. N., Siklaxin Paikallissanomat, 09.02.2007* ja *N. N., Siklaxin Sanomat 14.5.1992*. Suurin osa tunnisteista (45 esiintymää) koostuu kahdesta NP:stä, joista ensimmäinen sisältää sanomalehden nimen ja toinen on uutisen ilmestymispäivämäärä, esimerkiksi *Siklaxin Sanomat 14.6.1992* ja *Siklaxin paikallislehti 13.6.1992*. Toinen yleinen tunniste (16 esiintymää) koostuu myös kahdesta NP:stä, joista ensimmäinen on toimittajan nimi (*N. N.*) ja toinen

joko lehden nimi, esimerkiksi *N. N., Siklaxin paikallislehti* ja *Toimittaja N. N., Ilmaisjakelulehti*. Tämä tunnistetyyppi on yleinen myös TS-aineistossa. Paikkakunta ja päiväys esiintyvät yhdeksässä tunnisteessa, esimerkiksi *20.6.1992 Siklax* ja *Siklax, 16.6.1992*. Kahden NP:n sisältäviä tunnistetyyppejä ovat myös yksittäisissä vastauksissa (taulukon 23 yksittäistapaukset) esiintyvät toimittajan nimi ja paikkakunta (esim. *N. N., Vaasa*), toimittajan nimi ja päiväys (*N. N., Maanantai, 15. kesäkuuta 1992*), paikkakunta ja uutistoimisto (*Vaasa (STT)*)¹²⁰, lehden nimi ja lehden osasto (*Siklaxin paikallislehti, uutiset*), kahden paikkakunnan yhdistelmä *Vaasa (Siklax)* tai *Vaasa/Siklax* sekä tapaus *Lisätietoja: Siklaxin poliisi*. Kolmanneksi yleisin tunnistetyyppi (15 esiintymää) on yhden lausekkeen sisältävä nominatiivimuotoinen NP, jossa ilmoitetaan uutistapahtuman tai lehden paikkakunta, esimerkiksi *Siklax* ja *Vaasa*. Yhden NP:n sisältäviä tunnistetyyppejä ovat lisäksi toimittajan nimi (*N. N.*, 8 esiintymää), lehden nimi (esimerkiksi *Siklaxin Sanomat*, 8 esiintymää) ja päiväys (*ma 15.6.1992*). Yhdeksi lausekkeeksi voi tulkita myös tapauksen *Siklaxin Sanomien päätoimittaja*.

Minkä tahansa tunnisteiden lisääminen uutistekstiin osoittaa tietämystä uutisgenren konventioista eli uutisgenren tajua. Lähes kaikki uutisteksteissä esiintyvät tunnisteet ja niiden NP:t ovat muodoltaan uutisgenren konventioiden mukaisia. Toimittajan nimen esiintyminen paikallislehden uutisessa on mahdollisesti tavallisempaa kuin valtakunnallisen tai maakunnallisen lehden uutisessa. Joka tapauksessa nimen poisjättäminen on hyväksyttävää, koska toimittajan nimen esiintyminen uutistekstin yhteydessä on melko harvinaista. Toimittajan nimi esiintyy vain neljän TS-aineiston uutisen yhteydessä (n = 40).

Taulukossa 24 verrataan tunnisteiden esiintymistä eri pistemääriä teksteistään saaneiden kokelaiden vastauksissa.

TAULUKKO 24. Tunnisteita sisältävien uutistekstien lukumäärä (n_{tu}) ja prosenttiosuus pistemäärittäin.

Pistemäärä	Lukumäärä	n_{tu}	%
0-1	41	13	32 %
2	108	28	26 %
3	146	39	27 %
4	67	15	22 %
5-6	26	4	15 %
Yhteensä	n = 388	100	26 %

Taulukossa esiintyvät prosenttimäärät eivät kerro todellista tilannetta etenkin skaalan ääripäissä, koska tällaisten tekstien kokonaismäärä aineistossani on niin pieni. Taulukosta 24 huomataan kuitenkin, että alhaisia pisteitä saaneissa uutisteksteissä on prosentuaalisesti enemmän tunnisteita (32 %) kuin parhaita pisteitä saaneissa vastauksissa (15 %).

120 STT-alkuperätiedolla kokelas tavoittelee mahdollisesti uutistekstiinsä "vakuuttavuutta" (ks. myös Heikkinen ym. 2005: 247).

Näin ollen voi todeta, että heikkoja pisteitä saaneilla kokelailla on uutisgenren tajua ainakin tunnistneiden osalta ja toisaalta tunnistneiden merkitsemistä ei ole edellytetty parhaita pisteitä saaneissa suorituksissa.

7.3 Päätapaukset: kertovat jaksot

Jokaisessa pääaineistoni uutistekstissä käytetään kertovaa tekstityyppiä kuvaamassa, mitä tapahtui. Kertovaa tekstityyppiä käytetään myös kuvaamassa päätapauksien seurauksia, esimerkiksi palokunnan toimia ja vanhainkodin evakuoitua. Näsin pakeneminen vanhainkodista on tulkittavissa useimmissa vastauksissa ennemminkin osaksi päätapauksia kuin tapahtuman seuraukseksi, ja tarkan rajan vetäminen ei ole tässä tarpeenkaan. Kertovaa tekstityyppiä esiintyy tavallisesti jo uutisen kärjessä. Kärjessä esitetään tapahtumaketju usein tiivistetyssä muodossa, ja tapahtuma kerrotaan seuraavissa kappaleissa yksityiskohtaisemmin ja tarkemmin (van Dijk 1988: 57; Bell 1991: 172). Pääaineiston uutistekstien kärjen aloitustapoja käsitellään luvussa 6.3.2. Tässä alaluvussa keskitytään pääasiassa kärjen jälkeen tuleviin päätapauksia kuvaaviin jaksoihin. Kertovaa tekstityyppiä voi esiintyä lisäksi taustatietojen esittelyssä ja kommentoissa. Sitä voi siis tavata jokaisessa uutisen funktionaalisessa jaksossa, ja se on selvästi yleisin pääaineiston uutisteksteissä esiintyvistä tekstityypeistä. Käsitelen tässä alaluvussa kuitenkin niitä kertovia jaksoja, joissa kuvataan keskeisiä tapahtumia.

Kertova eli narratiivinen tekstityyppi ilmaisee ajassa tapahtuvaa toimintaa ja juonen etenemistä. Kertovassa tekstityypissä on usein aktiivisia toimijoita, jotka tekevät jotain tai joille tapahtuu jotain. (Werlich 1983: 39; Kauppinen & Laurinen 1984: 25–26; Pietikäinen & Mäntynen 2009: 101.) Predikaattiverbit ovat yleensä dynaamisia muutosverbejä (Kauppinen & Laurinen 1984: 35). Kertova tekstityyppi on tavallinen erityisesti kertomuksissa ja uutisissa, joiden tekstityyppiä voisi kutsua myös selostavaksi (ks. luku 7.1). Keskeisten tapahtumien esittäminen on van Dijkin (1988: 56) mukaan uutisen pakollinen funktionaalinen jakso otsikon lisäksi.

Pohjatekstin mukaan romaanin kertoja Carl-Johan Holm auttaa 94-vuotiasta äidinisäänsä Otto Näsiä palaamaan kotiseudulleen Siklaxiin. Sitä ennen Oton on kuitenkin karattava vaasalaisesta vanhainkodista. Pakenemista ennen televisiohuoneessa on koolla ”pieni joukko pirteimpiä vanhuksia” yöpöytäjä eli rouva Finnen kanssa syömässä täytekekkaa ja katsomassa Dallas-televisiosarjaa. Näs ryntää yllättäen huoneeseen, pyyhkäisee kantamallaan airolla kahvipöydän tyhjäksi ja rikkoo television. Televisio ja läheiset verhot syttyvät tuleen, ja Otto lähtee pakoon tyttärenpojan vuokraamalla autolla. (TT2007: 2–4; ks. myös luku 4.5.2.) Tätä tapahtumaketjua kuvataan monessa eri pohjatekstin kohdassa. Romaanin alkunäytös ei siis rakennu kokonaisuutena kronologisesti. Havainnollistan pohjatekstin rakentumista kappaleittain asetelmassa 9 (ks. liite 1: koko teksti). Esitän taulukossa kahdella ensimmäisellä sivulla kuvattua tarinan etenemisen kappaleiden asiasisällön perusteella (TT2007: 2–3). Olen yksinkertaistanut sisältöjä paljon; tavoitteenani on havainnollistaa narratiivin etenemistä romaanikatkelman kokonaisrakenteessa. Olen yhdistänyt muutamia pieniä kappaleita temaattisesti samankaltaisten kappaleiden kanssa. Erittelen lisäksi, mihin funktionaaliseen jaksoon pohjatekstissä olevan kappaleen voi tulkita kuuluvan.

ASETELMA 9. Pohjatekstin rakentuminen: kappaleen järjestysluku, funktionaalinen jakso ja asiasisältö.

Kpl	Funktionaalinen jakso	Asiasisältö
1.	tapahtuma (tiivistelmä)	Otto rikkoi TV:n, haavoitti yhtä, säilytti muut, aiheutti tulipalon ja pakeni
2.	seuraukset	Skandaali ja hiljaiset hautajaiset
3.	taustatieto + kommentti	Oton ikä ja seniiliys vs. suunniteltu teko
4.	tapahtuma + taustatieto	Tapahtuma-aika + syy, miksi Otto oli vanhainkodissa
5.	tapahtuma (kuvaileva)	Tapahtuma-aika ja -paikka, televisiohuoneessa olijat, kakku ja Dallas-sarja
6.	tapahtuma (yksityiskoht.)	Otto seisoi ovenpielessä airo kädessään ja lentäjänasu päällään
7.	tapahtuma (yksityiskoht.)	Dallasin tapahtumat + Otto siirtyi hyökkäysasemiin
8.	tapahtuma (yksityiskoht.)	Otto rynnisti kohti televisiota
9.	tapahtuma (yksityiskoht.)	Televisio särkyi pirstaleiksi
10.	tapahtuma (yksityiskoht.)	Otto nauroi ja huitoi airollaan
11.	tapahtuma (yksityiskoht.)	Liekit levisivät verhoihin, Otto potkaisi pöydän nurin

Asetelmasta 9 havaitaan, että romaanikatkelman aloittavan tiivistelmän jälkeen itse tapahtumaketjuun päästään oikeastaan vasta kuudennessa kappaleessa, koska viides kappale kuvailee lähinnä tapahtumapaikkaa ja -hetkeä. Pohjatekstin narratiivinen rakenne voi osin selittää sen, että pääaineiston uutisteksteissä on hyvin tavallista kertoa ensin introssa lyhyesti tapahtumasta ja palata siihen yksityiskohtaisemmin seuraavissa kappaleissa. Voinee sanoa, että pohjatekstin pirstaleinen aikarakenne on auttanut kokeilaita uutisgenren rakenteen noudattamisessa. Palaan tähän käsitellessäni vastausten kokonaisrakennetta ja aikastruktuuria luvussa 9.1.

Pääaineiston tekstien päätapahtumista kertovan jakson aloittaa usein jokin johdatteleva lause, kuten *tapahtumaketju sai alkunsa, tapahtuma sai alkunsa, tapahtumat alkoivat, välikohtaus alkoi noin kello 22 tai tapahtumat lähtivät liikkeelle*. Tämä on narratiivien tyypillinen piirre: niissä on usein tunnistettava, kielellisesti osoitettu alku (vrt. *Olipa kerran*; Pietikäinen & Mäntynen 2009: 109). Itse tapahtumaa kuvataan imperfektissä ja aikajärjestyksessä eli kronologisesti. Ajallisesti loogisen rakenteen noudattaminen on tyypillinen narratiivinen piirre, jonka taustalla on ajatus toisiaan seuraavista tapahtumista, syistä ja seurauksista (mp.). Tapahtumaketju esitetään tavallisesti pääaineiston uutistekstien toisessa (ja kolmannessa) kappaleessa, kuten voi havaita myös esimerkeistä 1–3. Narratiivisiin jaksoihin sisältyy usein kuvailevia osia, joissa kerrotaan esimerkiksi Otto Näsin asustuksesta tai airon ulkonäöstä. Kaikissa narratiivista jaksoa havainnollistavissa esimerkeissä 1–6 esiintyy aktiivinen toimija (Otto Näs), joka tekee jotain. Jaksoissa käytetään runsaasti dynaamisia verbejä, kuten seuraavista esimerkeistä huomataan.

- (1) /2/ Tapahtumaketju sai alkunsa kun useimmat vanhainkodin asukkaat olivat jo menneet nukkumaan, vain pieni joukko oli jäänyt televisiohuoneeseen katsomaan Dallas-sarjaa. Näs oli kesken kaiken rynnännyt huoneeseen pukeutuneena harmaaseen lentäjänhaalariin, valkoiseen silkkihuiviin, nahkapäähineeseen ja aurinkolaseihin. Kädessään hänellä oli ollut airo, jolla hän seivästi television. Televisiosta alkunsa saaneen tulipalon

ja savun aiheuttaman sekasorron turvin Näs pääsi karkaamaan lähistöllä odottavalla pakoautolla. Tapahtumassa haavoittui yksi ihminen ja vanhainkodin omaisuutta tuhoutui. (T9 3/2 59)

Esimerkki 1 alkaa tapahtumaan johdattavalla lausekkeella *Tapahtumaketju sai alkunsa*, ja sen jälkeen tapahtumien kulku kerrotaan aikajärjestyksessä imperfektiä ja pluskvamperfektiä käyttäen, mikä on ominaista kertovalle tekstityypille. Esimerkissä käytetään dynaamisia verbejä, kuten *rynnätä* ja *seivästää*. Kappaleen viimeinen lause, jossa kerrotaan loukkaantuneesta ihmisestä ja vanhainkodin omaisuusvahingoista, on uutisarvoinen ja uutisdiskurssin tavan mukainen. Katkelmaan sisältyy myös Otto Näsin vaatetusta kuvaileva jakso, joka ei ole uutisdiskurssin mukainen tässä kohdassa uutista esitettyinä. Pääaineiston uutistekstien kertovaa tekstityyppiä sisältävien jaksoiden laadulliset erot syntyvätkin lähinnä yksityiskohtien määrässä: toisissa uutisteksteissä kerrotaan televisiohuoneessa tapahtunut tilanne hyvin tarkasti (esimerkki 1 ja 2), kun taas toisissa keskitytään tapahtuman pääasioihin (esimerkit 3 ja 6).

- (2) /2/ Vanhukset olivat rauhassa katsomassa Dallas-televisiosarjaa ja syö-mässä mansikkakakua vanhainkodin oleskeluhuoneessa, kun mies ilmestyi harmaassa lentäjän asussaan oleskelutilan ovelle. Silminnäkijät kertovat miehen aselleen aironsa sopivaan, lattiaansuuntaiseen [!] asentoon, ja huutaneen: "Kosketuksiin!", ja lähteneen kiittämään kohti televisiota. Törmäyksessä television suoja lasi [!] rikkoutui ja TV:stä alkoi pirkahdella sinisiä kipinöitä, televisio tipahti lattialle.

/3/ Iskettyään ensin airolla televisioon, mies putsasi airollaan vielä kahvi pöydän antimet lattialle, ennen lähtöään mies kaatoi vielä pöydän. Eräs naapurihuoneessa asuva vanhus, joka oli myös TV:tä katsomassa, sai täytekakun päälleen ja hoitaja melkein airosta iskun kasvoihinsa, kun vanhus riehui aironsa kanssa. Televisiokin syttyi vielä palamaan ja tuli levisi salaman nopeasti [!] verhoja pitkin kattoon. Palomiehet kutsuttiin sammuttamaan palo. (T9 2/2 52)

Esimerkissä 2 on hyvin paljon prototyypin uutisen diskurssin kuvaustapaan sopimattomia yksityiskohtia, kuten televisiosarjan nimi, mansikkakakku, airon asento, Näsin huuto, kipinöiden väri, kahvipöydän kohtalo ja täytekakun putoaminen. Narratiiviseen jaksoon sisältyy myös Otto Näsin asustuksen kuvailua: *mies ilmestyi harmaassa lentäjän asussaan*, ja tapahtumaa kuvailevia dynaamisia verbejä, kuten *huutaa*, *kiittää*, *iskeä*, *put-sata*, *kaataa* ja *riehua*. Otto Näsin huuto *Kosketukseen!* esiintyy tämän esimerkin lisäksi monessa muussa vastauksessa, vaikka se on uutisarvon kannalta epäoleellinen yksityiskohta eikä siten kuulu uutisdiskurssin tapaan esittää tietoja. Tapahtumaketju on kerrottu kronologisesti toisin kuin esimerkissä 3, jossa kronologia paikoin rikotaan.

- (3) /2/ Teon tehnyt mies rikkoi television yhtäkkiä ja tämän seurauksena yksi ihminen haavoittui. Television rikkoontuminen aiheutti myös tulipalon tulen levittyä verhoihin, mutta palokunta hälytettiin nopeasti paikalle. Välikohtauksen jälkeen mies pakeni ulos vanhainkodin takaovesta ulkona odottavalle autolle, jolla hän jatkoi pakoaan. Autoa ajoi miehen tyttärenpoika. (P3 5/5 2) [S loppu: Kuulostaa uutiselta!]

Esimerkissä 3 tapahtumat esitetään osin kronologisesti, mutta kappaleeseen on lisätty oleellisia ja uutisarvoisia yksityiskohtia uutisen tärkeysjärjestysskeeman mukaisesti. Esimerkissä mainittua vanhainkodin asukkaan haavoittumista ja loukkaantumiseen joutanutta tarkkaa tilannetta ei kuvata pohjatekstissä suoraan: haavoittuminen mainitaan

vain romaanikatkelman alun yhteenvedossa mutta siihen ei palata yksityiskohtaisessa tapahtumakuvauksessa (TT2007: 2–3). Henkilön haavoittumisella on kuitenkin uutisarvoa, joten se on nostettu esimerkin 3 ensimmäiseen lauseeseen. Palokunnan hälyttämiseen ei myöskään viitata suoraan pohjatekstissä. Palohälyttimen ujellus mainitaan muutamassa kohdassa: ”Silloin palohälyttimen ulvonta leikkasi kimakan viillon savusta paksuun ilmaan”, ja katkelman kertojan sanoin: ”Minä kuulen palohälyttimen ujelluksen Porvarikodin ulkopuolelle, missä odottelen vuokratussa autossani.” Romaanikatkelman lopussa kertoja kuulee keskustasta ”paloautojen sireenien ulvonnin ja luskutuksen”. (TT2007: 4–5.) Palokunnan hälyttäminen on kuitenkin uutisarvoista, ja siksi se mainitaan heti tulipalon syttymisen yhteydessä. Sensori on pitänyt tekstiä hyvin uutismaisena, ja vastaus onkin saanut hyvän arvosanan. Kronologian rikkominen uutisgenrelle tyypillisellä tavalla ei kuitenkaan aina tuota toivottua tulosta. Esimerkissä 4 esitetään uutiskärki ja tapahtumaketjun kuvaus kokonaisuudessaan.

- (4) /o/ Vanhus riehaantui sytyttäen vanhainkodin
- /1/ Lauantaina, kauniina kesäkuun 13. päivän iltana 94-vuotias vanhus pakeni Vaasan Setterbergin säätiön yksityisestä vanhainkodista. [S: Uutiskärki?]
- /2/ Vanhus pakeni lyömällä airolla television palasiksi, mikä tämän seurauksena syttyi tuleen ja liekit levisivät viereissä oleviin verhoihin. Silminnäköjoiden mukaan vanhus oli juossut airo suorana kohti televisiota.
- /3/ Vanhus rikkoi airollaan television lisäksi astioita ja huitoesaan osui melkein hoitajaa päähän. Tapauksessa kuitenkin säästyttiin henkilövahingoilta.
- /4/ Noin kello kymmenen alkanut pako tapahtui toisten katsellessa rauhassa Dallas-sarjaa ja syöden hoitajan tekemää mansikkakakkaa. [S: ?] Sarjan alkaessa, viittä vaille kymmenen, toiset eivät olleet osanneet aavis-
taa mitään tulevasta. Vanhuksen yllättävä television rikkominen säikäytti muut suunniltaan.
- /5/ Television rikkoutumisesta aiheutuva tulipalo ja siitä verhoihin levinneet liekit aiheuttivat paljon savua. Tämän tuloksena palosireeni lan-
kesi soimaan. Onneksi Vaasan palokunnassa oltiin valmiita ja palomiehet saapuivat paikalle nopeasti. (T15 3/2 87) [S loppu: epäolennaisia yksityiskohtia, osa keksitty, ”erittely ei täsmällistä”, ”ajautuu sivuseikkoihin”, ei uutismainen]

Pääasiassa kertovaa tekstityyppiä sisältävän esimerkin 4 aloitustapana on uutisgenrelle epätyypillinen irrallinen aloitus, eli otsikon ja leipätekstin alun välistä merkityssuhdetta ei eksplikoida (ks. luku 6.3.2.5). Ensimmäinen kappale rikkoo kuitenkin kronologiaa nostamalla kärkeen vanhuksen pakenemisen, joka tapahtuu romaanikatkelmassa vasta televisiohuonekohtauksen jälkeen (ks. asetelma 9). Vanhainkodin vaaratilanne käy ilmi. Esimerkin toinen kappale alkaa tapahtumaketjun tiiviillä kuvauksella, ja tietolähdekin mainitaan. Kolmas kappale sisältää liiallisia yksityiskohtia, mutta henkilövahinkojen mainitseminen osoittaa uutisgenren tajua. Neljäs kappale aloittaa tapahtumaketjun kuvauksen osittain alusta, mikä ei ole odotuksenmukaista. Intron aloittavassa lausekkeessa esiintyvän tapahtuma-ajan tarkentuminen on sinänsä genreen sopivaa, mutta neljännen kappaleen liialliset yksityiskohdat (Dallas, mansikkakakku, aavistukset) eivät kuulu uutisdiskurssin tyylin mukaisiin valintoihin. Viidennen kappaleen viittaus palokuntaan on paikallaan, mutta paluu tulipalon seurauksiin ei ole enää motivoitua. Vastauksen kappaleet ovat melko lyhyet, mikä taas osoittaa tajua uutisen konventioista. Vastauksen lop-

puun kirjoittamassaan arviossa sensori puuttuu tekstin epäolennaisiin yksityiskohtiin ja siteeraa Äidinkielen kokeen määräysten kohtaa, jossa annetaan tuntomerkkejä kahden pisteen suorituksesta (ÄKM: 5).

Tapahtumaketjun kuvaaminen suoran, kertovaa tekstityyppiä sisältävän sitaatin avulla on aineistossani melko yleistä. Tavallisesti ääneen pääsee vanhainkodin hoitaja rouva Finne (esimerkki 5), mutta myös Otto Näsän huonekaveri Emil Öist esiintyy vastauksissa sekä nimellään että huonekaverina (esimerkki 6). Uutistekstin moniäänisyys lisää sen uutismaisuutta (ks. luku 7.7).

- (5) /3/ Finnen mukaan tapahtuma-aikaan, noin klo 22, suurin osa vanhainkodin vanhuksista oli jo nukkumassa. Vain muutama pirtein vanhus katsoi televisiota televisiohuoneessa Finnen kanssa. ”Yhtäkkiä ovelta harppoi tämä rauhallinen mies, ja ennen kuin kukaan meistä ehti tajuta mitään, mies oli jo lyömässä veneen airolla televisiota pirstaleiksi”, Finne kuvailee tapahtumia. (T6 5/5 7)

Esimerkissä 5 on melko paljon yksityiskohtia, mutta silminnäkijän kertomana yksityiskohdat voinee hyväksyä helpommin uutisgenreen ja -diskurssiin kuuluvaksi. Esimerkissä 6 tapahtumaketju esitetään hyvin lyhyesti jo uutisen kärjessä, ja toisessa kappaleessa tapahtumaa evaluoidaan silminnäkijöiden kertoman perusteella.

- (6) /o/ Vanhus karkasi vanhainkodista Vaasassa
 /1/ 94-vuotias Otto Näs karkasi väkivaltaisesti Setterbergin säätöön yksityisestä vanhainkodista Vaasassa lauantai-iltana. Siklaxista lähtöisin oleva Näs rikkoi ensin vanhainkodin television airolla ja aiheutti tulipalon. Sen jälkeen hän karkasi.
 /2/ Silminnäkijöiden mukaan Näs oli sekavassa tilassa. – Katselimme televisiota, kun yhtäkkiä hän juoksi huoneeseen ja löi airolla televisiota. Hän nauroi ja oli selvästi sekaisin, vanhainkodin asukas Emil Öist kertoo. (P17 6/6 2)

Esimerkki 6 on täydet kuusi pistettä saaneen uutistekstin aloitus, ja siitä voi havaita monta uutisgenren ja -diskurssin konventioita noudattavaa seikkaa, kuten kronologian rikkomisen uutisgenrelle tyypillisellä tavalla ja vaaratilanteen eksplikoiminen. Esimerkissä on aktiivinen toimija ja siinä käytetään dynaamisia, imperfektimuotoisia verbejä, kuten *karata*, *rikkoa*, *juosta*, *lyödä* ja *nauraa*. Vastauksen ensimmäinen kappale muistuttaa sisällöltään kuitenkin paljon pohjatekstin aloitusta, joka sisältää tapahtuman tiivistelmän (ks. asetelma 9). Palaan tähän havaintoon luvussa 9.1, jossa esitän ja analysoin kyseisen kuuden pisteen vastauksen kokonaisuudessaan.

Kokonaisuutena useat pääaineiston uutistekstit noudattavat uutisgenren aikarakenteeseen liittyviä konventioita siinä mielessä, että uutisen kärkeen on sijoitettu kokeleen mielestä tärkeä asia, jota sitten tarkennetaan seuraavissa kappaleissa (tarkemmin ks. luku 9.1). Lähes kaikki pääaineistoon sisältyvät, päätapahtumia kuvaavat narratiiviset jaksot puolestaan rakentuvat kertovan, tapahtumien kulkua kronologisesti referoivan rakenteen mukaisesti (ks. myös Routarinne 2007: 76). Se ei ole tyypillistä todellisessa uutisessa, jonka aikastrukturi on usein hyvinkin kompleksinen ja perustuu uutisen tärkeysjärjestysskeemaan (Bell 1991: 172; Mäntynen 2006: 60–61). Pääaineiston uutistekstit eivät myöskään noudata uutisen vaatimusta yhden idean kappaleista, joiden välillä ei ole viittaussuhteita (Bell 1991: 172; Iisa ym. 1997: 139). Vastausten tapahtuma-

ketjua kuvaava jakso jakautuu tavallisesti useampaan muodolliseen kappaleeseen, jotka on sidottu toisiinsa esimerkiksi tietyin verbimuodoin (*jatkua, seurata*). Sensoritkin ovat kommentoineet vastausten kertomusmaisuuksia monella tavalla (ks. luku 10.1).

Toisaalta tapahtumaketjun kertovan jakson kronologisuus on nähdäkseni sallittavaa ja uutisgenren konventioiden mukaista, mikäli jakso keskittyy kertomaan tapahtuman olennaisista seikoista eikä ole liian pitkä. Monessa TS-aineiston uutisessa on narratiivisia jaksoja, joissa kerrotaan tapahtumaketju kronologisesti mutta tiivistä, uutisarvon kannalta merkittäviin asioihin keskittyen. Kronologian rikkoviakin uutisia on, kuten TS-aineistoa kuvaava esimerkki 7 osoittaa. Uutistoimittajat kommentoivat, että uutisten narratiivisten jaksojen tavoitteena on houkuttaa lukijaa lukemaan koko uutinen (UT, erityisesti UT2 ja UT4). Uutisesta täytyy siis erottaa nähdäkseni sen kokonaisrakenteen ajallinen kompleksisuus ja epäkronologisuus ja uutiseen sisältyvän narratiivisen jakson kronologisuus, joka on edellä mainituin rajoittein uutisgenren konventioiden mukainen. Palaan tähän havaintoon luvussa 9.1.

TS-aineiston jokaisessa uutisessa on käytetty kertovaa tekstityyppiä päätapahtumien esittelyssä. Uutisten rakenne noudattaa tärkeysjärjestysskeemaa, eli niiden järjessä kerrotaan olennainen asia tapahtumasta ja siihen palataan yksityiskohtaisemmin seuraavassa kappaleessa. Kronologia rikotaan kuitenkin usein tapahtumaa tarkemmin kuvaavassa kappaleessa, kuten esimerkki 7 osoittaa.

- (7) /o/ Opettaja sammutti tuleen syttyneen keskusradion
 /1/ Salon keskustassa Uskelankatu 13:ssa sijaitsevan Moision koulun keskusradio syttyi palamaan keskiviikkona alkuillasta. Koulussa ollut terveystiedon naisopettaja havaitsi palon ja sammutti sen ripeästi jauhesammuttimella. Palosta ei aiheutunut henkilövahinkoja.
 /2/ Palolaitos sai automaattihälytyksen koululle kello 16.43. Sammutettuaan palon myös opettaja soitti hälytyskeskukseen. Palomiesten tehtäväksi jäi tilojen tuuletus.
 /3/ Päivystävän palomestarin mukaan keskusradio sijaitsi yläasteen toisessa kerroksessa, opettajainhuoneen viereisessä noin 15 neliömetrin kokoisessa kopiointihuoneessa. Palo levitti huoneeseen ja sen lähellä olevaan kahteen käytävään sankkaa mustaa savua. Koulussa ei palon aikaan ollut enää oppilaita, mutta paikalla oli muutama opettaja. // [- -]
 (TS 27.5.2010)

Esimerkin 7 kronologinen tapahtumaketju on seuraava: keskusradio syttyi palamaan kopiointihuoneessa → palosta syntyi savua → opettaja havaitsi palon → palolaitos sai automaattihälytyksen → opettaja sammutti palon → opettaja soitti hälytyskeskukseen → palokunta saapui paikalle ja tuuletti tilat. Tapahtumia ei kuitenkaan kerrota kronologisessa järjestyksessä uutisessa, vaan otsikkoon on nostettu tulipalon sammuttaminen, jonka jälkeen kerrotaan palon syttymisestä, sen sammutuksesta ja henkilövahingoista. Ensimmäistä kappaletta seuraavat kappaleet eivät sisällä keskinäisiä viittauksia, joten niiden järjestys voisi olla päinvastainenkin. Tämä on tyyppillinen uutisgenren piirre (ks. Bell 1991: 172; Iisa ym. 1997: 139).

7.4 Taustatiedot: kuvailevat jaksot

Uutistekstien kuvailevat jaksot liittyvät van Dijkin (1988: 49–59) mainitsemista funktionaalista jaksoista taustatietoihin eli uutisen tilannekontekstin, sosiokulttuurisen kontekstin ja historian luomiseen sekä osin myös keskeisten tapahtumien kuvittamiseen. Kuvailevan eli deskriptiivisen tekstityypin päätehtävä on tilan jäsentäminen eli havaintojen esittäminen jostain pysyvästä tilanteesta, ilmiöstä, esineestä, hahmosta jne. (Kauppinen & Laurinen 1984: 25). Kuvailevalle tekstityypille on ominaista adjektiivien runsaus ja olemista tai havaitsemista ilmaisevien, usein staattisten verbien esiintyminen (Shore & Mäntynen 2006: 36). Kuvailevat lauseet ovat usein rakenteellisesti tyyppiltään kopulalauseita, joiden kautta tekstiin syntyy arvottamista (Mäntynen & Shore 2008: 28). Kopulalauseissa verbinä on *olla*. Siinä on subjektin lisäksi toisena jäsenenä predikaatiivi tai adverbiaali (ISK: § 891). **Kuvailevassa tekstityypissä ei tavallisesti ole aktiivista toimijaa, vaan siinä kertoja kuvaa jotain näkemäänsä tai kokemaansa** (Shore & Mäntynen 2006: 36; Pietikäinen & Mäntynen 2009: 101).

Pääaineiston uutisteksteissä kuvaillaan Otto Näsin vaatetusta, tuhovälinettä eli airoa, pakoautoa, Otto Näsin luonnetta sekä vanhainkodin ja sen ympäristön ulkonäköä. Muutamissa vastauksissa kuvaillaan Otto Näsin hautajaisia. Vaatetukseen liittyvät Otto Näsin jalassa olevat kumisaappaat, jotka mainitaan romaanikatkelman alkupuolella: ”Harkitsevasti hän oli jopa pannut kumisaappaat jalkaan eliminoidakseen mahdollisen sähköiskun vaaran” (TT2007: 2). Kumisaappaiden mainintaan liittyykin vastauksissa tavallisesti pohdintaa myös kumisaappaiden käytön motiivista. Tällöin käytetään perustelevaa tekstityyppiä. Romaanikatkelman kertojan mukaan Näs on suunnitellut kaiken tarkasti. Perusteellinen valmistelu ja onnistunut pakeneminen ovat osoitus vanhuksen terävyydestä ja hyvästä kunnosta (Tuloisela 2009: 3). Romaanikatkelman kertoja kuvaa Otto Näsin muuta pukeutumista pohjatekstissä myöhemmin seuraavasti:

Otto oli pukeutunut harmaaseen nailoniseen lentäjähaalariin, jossa oli lukemattomia vetoketjulla varustettuja taskuja; haalari roikkui hiukan löysänä hänen yllään, sillä hän oli laihtunut. Kaulaansa hän oli sitonut valkoisen silkkihuivin ja vetänyt päähänsä ruskean nahkapäähineen, mallia, jota lentäjät käyttivät siihen aikaan kun lentokoneet vielä kävivät mäntämootoreilla ja niissä oli avoin ohjaamo ja kaksi tasoa. Ray-Ban-aurinkolasit täydensivät Oton varustuksen. (TT2007: 3.)

Edellä mainittuja Otto Näsin ulkoisia tuntomerkkejä kuvaillaan 203 pääaineiston uutistekstissä (52 % kaikista vastauksista). Tuntomerkit on otettu tavallisesti pohjatekstistä melko suoraan; jopa mäntämootorit mainitaan muutamissa vastauksissa (esimerkki 9). Hyvin yleisesti vastauksissa mainitaan Näsin lentäjänhaalari ja aurinkolasit (esimerkit 8, 9 ja 12). Otto Näs ei ole tavallisesti kuvailevaa tekstityyppiä sisältävissä jaksoissa aktiivinen toimija, vaan kirjoittaja kuvailee häntä, kuten esimerkeissä 8 ja 9.

- (8) /4/ [- -] Miehellä oli tapahtumahetkellä yllään harmaa, nailoninen lentäjänhaalari, joissa lukemattomia vetoketjuilla varustettuja taskuja. [S: Irrallinen yksityiskohta] Hänellä oli kaulallaan valkoinen kaulahuivi, päässään ruskea nahkapäähine [!] ja jaloissa kumisaappaat. (T15 2/1 30)

- (9) /2/ Karatessaan vanhainkodista Otto Näsillä oli päällään harmaa nailoninen lentäjähaalari, jossa oli paljon vetotkeljuttisia [!] taskuja. Otto Näs oli laihtunut ja haalari roikkui löysänä hänen päällä. Otto Näs in kaulassa oli valkoinen silkkihuivi ja hänen päässä oli ruskea nahkapäähine [!], jota käytettiin, kun koneet kävivät mäntämootoreilla ja koneissa oli avoin ohjaamo ja kaksi tasoa. Otto Näs piti Ray-Ban-aurinkolaseja. Otto Näsillä oli jalassaan mustat kumisaappaat. (T20 1/1 38)

Esimerkeissä 8 ja 9 Näs in vaatetuksen kuvaus on lainattu lähes suoraan pohjatekstistä. Esimerkkien verbit ilmaisevat pääasiassa olemista, ja adjektiiveja on runsaasti (esimerkiksi *harmaa, nailoninen, valkoinen, ruskea, musta*). Molemmissa esimerkeissä on uutisdiskurssiin kuulumattomia irrallisia yksityiskohtia, kuten haalarin kankaan laatu ja sen vetotkeljulliset taskut. Esimerkissä 9 Näs in laihtumisen kuvaileminen ja nahkapäähineen liittäminen entisajan lentokoneisiin ja niiden mäntämootoreihin ei noudata prototyypin uutisdiskurssin huomaamattomaan asiatyyliin liittyviä konventioita.

Joissain tapauksissa Näs in tuntomerkkien kuvaukseen liitetään tietolähde, esimerkiksi silminnäkiä tai poliisi (esimerkki 10). Tällaisissa tapauksissa tuntomerkkien yhteyteen liittyy usein etsintäkuulutus (ks. luku 7.6).

- (10) /2/ [- -] *Poliisin antamien tunnusmerkkien mukaan* Näs nähtiin viimeksi päällään harmaat haalarit, valkoinen kaulahuivi ja ruskea nahkapäähine. (P6 2/1 10)

Romaanikatkelman alkunäytökselle nimen antaneesta airosta kerrotaan pohjatekstissä, että se on maalattu vihreäksi ja että sen raudoitettu lapa on tummanpunainen (TT2007: 2–3). Airo kulkee Otto Näs in mukana koko hyökkäyksen ja paon ajan. Airoa kuvaillaan uutisteksteissä joko irrallaan (esimerkki 11) tai Otto Näs in tuntomerkkien yhteydessä (esimerkki 12).

- (11) /3/ [- -] Näs in käyttämä airo oli vihreä ja siinä oli tummanpunainen raudoitettu lapa. (T11 2/2 74)
- (12) /viim/ Vanhan miehen henkilöllisyys on tiedossa, ja hänellä oli tekoheikenä yllään harmaa nailoninen lentäjähaalari, joka on hieman liian iso laihtuneen vartalon yllä. Lisäksi vanhuksella oli varustuksenaan valkoinen silkkihuivi, ruskea vanhanaikainen lentäjän nahkapäähine, Ray-Ban-aurinkolasit, jalassaan kumisaappaat ja käsissään vihreä airo, jonka raudoitettu lapa oli tummanpunainen. (T9 4/2 64)

Molemmissa esimerkeissä käytetään adjektiiveja kuvailevalle tekstityypille ominaiseen tapaan. Esimerkeissä oleva airon yksityiskohtainen kuvailu ei kuulu uutisdiskurssin tapaan, mutta airon mainitseminen joissain kohdassa uutistekstiä on perusteltua, koska se on ”rikosvälineenä” poikkeuksellinen. (ks. luku 6.1.6; myös UT).

Autosta kerrotaan pohjatekstissä Otto Näs in tyttärenpojan Carl-Johan Holmin sanoin: ”Sen sijaan vuokrasin viikoksi pienen Volkswagen Golfin Aviksesta Vaasan lentokentältä. Tämä Golf on omenanpunainen ja persoonaton pieni auto, miellyttävä ja helppo ajaa, sisällä on tuo vuokra-autoille tyypillinen muovimainen haju.” (TT2007: 4.) Auton koon, ulkomuodon ja merkin mainitseminen on perusteltua, jos vastaukseen liittyy etsintäkuulutus (ks. luku 7.6). Muussa tapauksessa auton kuvailu ei ole uutisdiskurssin mukainen tapa.

- (13) /viim/ [- -] Lars Näsin vuokraama auto, jolla Otto Näsin epäillään olevan matkalla kohti Siklaxia, on pieni punainen Volkswagen Golf. (T13 4/3 88)
- (14) /2/ Pakenija poistui tapahtumapaikalta punaisella Volkswagen Golf Aviks merkkisellä [!] henkilöautolla. (P9 3/2 53)
- (15) /viim/ [- -] Vuokra-auton rekisterinumero on SWE-945. (T17 3/3 110)

Pakoautoa kuvaillaan melko monessa uutistekstissä. Tavallisesti autosta kerrotaan sen koko (*pieni*), väri (*punainen* tai *omenanpunainen*), merkki (esimerkki 13) ja muutamissa uutisteksteissä myös vuokrauspaikka Avis, joka on joissain vastauksissa liitetty erheellisesti auton merkkiin, kuten esimerkissä 14. Yhdessä vastauksessa kerrotaan etsintäkuulutuksen yhteydessä myös auton rekisterinumero, jonka kokelas on keksinyt itse (esimerkki 15).

Otto Näsin luonnetta kuvataan pohjatekstissä pääasiassa toiminnan kautta: Otto karjahtaa ja juoksee kohti televisiota, rikkoo television, potkaisee nurin kahvipöydän, pakenee vanhainkodista, haluaa päättää elämänsä suureen tyyliin ja nauraa tyytyväisenä tuhotyön jälkeen. Otosta kerrotaan myös, ettei hän ole ensimmäistä kertaa etsintäkuulutettuna. (TT2007: 2–5.) Romaanin 94-vuotiaasta Otto Näsistä muodostuu aktiivinen, rajojaan kokeileva, omaperäinen ja jääräpäinen henkilö, jolle sääntöjen noudattaminen ja normien mukaan eläminen ei ole ollut aikaisemminkaan itsestäänselvyys (ks. myös Tuloisela 2009: 2–3). Näsin luonnetta kuvaavat vastauksissa usein huonenaapuri (esimerkki 16), rouva Finne (esimerkki 17) tai joku muu Näsin tuntenut henkilö (esimerkki 18).

- (16) /3/ Karkurin ”huonenaapuri” mainitsee karkurista: ”hän on tosi kova lentäjä sälli [!], ja tosi vetreä ikäisekseen. Hän sai tehtyä sen mitä halusi, hän halusi karata tästä niin sanotusta vapaa ehtois vankilasta[!], hän on semmonen selviytyjä että selviää sen aikkoo [!] minkä hiän [!] katsoo tarpeelliseksi omille töilleen.” (P4 2/1 5) [S loppu: Kielen ongelmat. Paikoin jopa uutisen omaista. S2: Tuon vuoksi ehkä voisi olla 1 p. Kokelas ei hallitse normitettua kieltä lainkaan. 0–1 p.]
- (17) /2/ [- -] Rouva Finne pitää Otto Näsiä aivan umpihulluna ja todella vaarallisena. (P13 1/1 24) [S: Ei uutinen]
- (18) /3/ [- -] Iästään huolimatta eläväisen ja hyväkuntoisen Oton viihtymisestä vanhainkodissa onkin jo vuoden päivät keskusteltu kylän asukkaiden keskuudessa. ”Ei hän ole vanhainkoti tyyppiä [!],” sanoo kyläkauppias Pettersson. ”Niin nuorekas ja aktiivinenkin vielä”, hän jatkaa. (P13 3/1 27) [S: Sivupolku, ohj]

Esimerkissä 16 Oton luonnetta kuvataan hänen huonenaapurinsa sanoin suorassa sitaatissa. Sitaatissa käytetty kieli ei kuitenkaan ole uutisdiskurssin tavan mukainen, koska siinä käytetään arvottavia ja murteellisia sanoja, kuten *lentäjä sälli*, *vapaa ehtois vankila*, *aikkoo* [po. aikoo], *hiän* [po. hän]. Kyseessä voi myös olla vastauksen tietoinen kielellinen värittäminen (ks. s. 231). Sensorit ovat kommentoineet vastauksen lopussa kokeeseen saamaa pistemäärää ja perustelleet pistemäärän laskun kielen ongelmilla. Esimerkissä 17 ääneen pääsee vanhainkodin hoitaja Finne, joka kuvailee Näsiä umpihulluksi ja todella vaaralliseksi. Tällaiset ilmaukset eivät kuulu prototyypin uutisdiskurssin yksityisyyden suojaa korostavaan näkökulmaan. Esimerkissä 18 Oton kuvailijana on kyläkauppias, joka mainitsee Oton olevan nuorekas, aktiivinen ja vanhainkotiin sovel-

tumaton. Sensori on kommentoinut, että luonteen kuvaus ja spekulointi vanhainkodin sopivuudesta menee ohi annetun tehtävän. Oton luonteen kuvaus ei siis ole uutisdiskurssin konventioiden mukaista monessakaan tapauksessa.

Setterbergin säätiön vanhainkodista sanotaan pohjatekstissä, että sitä on vanhastaan kansan suussa kutsuttu Porvarikodiksi ja että se on iäkäs talo Hietasaarenkadun varrella. Talon ympäristöstä kerrotaan, että ainakin Otto Näsin ikkunasta näkyy kaistale Kaupunginselkää ja Hovioikeudenpuiston puita. (TT2007: 2.) Tapahtumapaikkaa kuvaavat pohjatekstin yksityiskohdat ilmaisevat sen steriiliyttä, pysähtyneisyyttä ja ”porvarillisuutta” (Tuloisela 2009: 3). Vanhainkotia kuvataan muutamissa vastauksissa (esimerkkeinä 19 ja 20).

- (19) /viim/ Setterbergin säätiön yksityistä vanhainkotia täkäläiset kutsuvat hauskalla nimityksellä: ”Porvarikoti.” Tämä vanhainkoti on iäkäs rakennus ja se sijaitsee Hietasaarenkadun varrella. (T14 2/2 83)
- (20) /2/ Setterbergin säätiön yksityinen vanhainkoti on yksi Suomen tasokkaimmista ja sitä onkin jo pitkään kutsuttu kansan keskuudessa Porvarikodiksi. Sen suuret piha-alueet ovat hyvin maineikkaat ja huoneista asukkaille aukeaa näkyvyys muun muassa Hovioikeuden puistoon. Tällä hetkellä talossa asuu 314 vanhusta. (T20 2/2 104) [S: Ei kärkeen!]

Esimerkissä 19 vanhainkodin ”hauskan nimityksen” ja sen ulkonäön sekä sijainnin kuvailu ei kuulu prototyypin uutisdiskurssin olennaisiin asioihin keskittyvään näkökulmaan. Uutistekstin viimeisessä kappaleessa esiintyvän vanhainkodin kuvailu voi liittyä tehtävänannon sanamäärävaatimukseen, jota käsittelemme tarkemmin luvussa 7.8. Esimerkissä 20 vanhainkotia kuvaillaan epäoleellisen tarkasti jo toisessa kappaleessa, mikä on saanut sensorin kommentoimaan, ettei kyseinen tieto kuulu uutisen kärkeen eli tässä tapauksessa vastauksen alkupuolelle.

Pääaineiston uutistekstien kuvailevaa tekstityyppiä sisältävät jaksot, joissa kuvaillaan yksityiskohtaisesti airoa, Näsin luonnetta, vanhainkotia ja Näsin hautajaisia, eivät ole prototyypin uutisdiskurssin konventioiden mukaisia. Sensorit ovat merkinneet monessa vastauksessa kuvailevien jaksosten yhteyteen, että teksti menee yli tai ohi, sisältää turhia yksityiskohtia tai epäolennaisia asioita: *Miksi tässä kuvataan vaatetus?, Uutiseksi turhia yksityiskohtia, Epäolennaista ja epäjohdonmukaisuuksia*. Uutisdiskurssin tavan mukainen kuvailevan tekstityypin käyttö on kyseessä silloin, kun uutistekstissä kuvataan paenneen henkilön ulkonäköä tai pakoautoa osana etsintäkuulutusta. TS-aineistossa etsintäkuulutuksen sisältäviä uutisia on viisi, ja niissä kaikissa esiintyykin kuvailevaa tekstityyppiä (esimerkki 21, kursivoitu jakso). Missään muussa TS-aineiston uutisessa kuvailua ei ole.

- (21) /1/ [- -] *Muistihäiriöinen vanhus on tummahiuksinen, hoikka ja 170 senttiä pitkä. Hänellä on päällään valkoinen t-paita ja college-pusakka. Pusakassa on tummat hihat ja ruudullinen etumus. Jalassa miehellä on mustat suorat housut ja puolikengät. [- -]*
/viim/ Mahdolliset havainnot pyritään ilmoittamaan Uudenkaupungin poliisiasemalle numeroon xxx. (TS 3.7.2010)

7.5 Kommentit: erittelevät ja perustelevat jaksot

Erittelevää ja perustelevaa tekstityyppiä esiintyy lähinnä sellaisessa funktionaalisessa jaksossa, jossa esitetään kommentteja tapahtumasta ja arvioidaan sitä (van Dijk 1988: 54–56). Kommentointi sisältyy tavallisesti ”toimittajan” kirjoittamaan tekstiin. Erittelevä tekstityyppi linkittyy pääaineistossani vahvasti perustelevan tekstityypin kanssa, ja siksi en erottele niitä toisistaan. Erittelevä eli ekspositorinen tekstityyppi kuvaa abstrakteja asioita ja niiden välisiä suhteita (Shore & Mäntynen 2006: 36). Sen päätehtävä on analyysiin tai synteesiin johtava ilmiöiden esittely (Kauppinen & Laurinen 1984: 26). Se voi olla luonteeltaan määrittelevää ja pohdiskelevaa. Erittelevän tekstityypin avulla voidaan ottaa etäisyyttä tapahtumiin ja niistä kertomisen sijaan luoda käsitteellinen representaatio. (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 102.) Erittelevä tekstityyppi on hyvin harvinainen uutisgenressä, eikä sitä esiinny TS-aineistossakaan.

Perustelevalle eli argumentoivalle tekstityypille tyypillisiä ovat esimerkiksi erilaiset asennetta ja argumentointia osoittavat kielenaineokset, kuten vastakohtaisuutta osoittavat konjunktiot (esimerkiksi *mutta, vaan, vaikka, koska*), taipumattomat sanat (esimerkiksi *kuitenkin, toisaalta*), adjektiivit (esimerkiksi *oikea vs. väärä*) tai substantiivit (esimerkiksi *dementia vs. suunnitelmallisuus*). Perusteleva tekstityyppi ottaa kantaa, vaikuttaa ja antaa nimensä mukaisesti perusteita. (Ks. esim. Shore & Mäntynen 2006: 36; Pietikäinen & Mäntynen 2009: 102.) Olen luokitellut eritteleviksi ja argumentoiviksi jaksoiksi sellaiset, joissa pohditaan koko tapahtuman perusteita eli Otto Näsin motiiveja paeta vanhainkodista. Käsittelen siis tässä aluvuussa kaikki sellaiset uutistekstien jaksot, joissa vastataan *miksi*-uutiskysymykseen. Vaikka niissä käytettäisiinkin osittain jotain muuta tekstityyppiä, jaksot ovat funktioltaan eritteleviä ja argumentoivia. Kommentoin esimerkkien avulla myös tietolähteiden esittämien perustelujen riittävyttä ja todennettavuutta. Erittelevää ja perustelevaa tekstityyppiä esiintyy lisäksi vastauksissa, joissa vanhuksen pakeneminen sidotaan laajaan yhteiskunnalliseen teemaan. Tällaisissa jaksoissa otetaan etäisyyttä itse tapahtumaan ja pohditaan, mistä laajemmasta ongelmasta voisi olla kyse, kun vanhus pakenee tai pystyy pakenemaan vanhainkodista. Käsittelen ensin uutisteksteissä esiintyvää motiivin pohdintaa ja sen jälkeen yhteiskunnallisen teeman käsittelyä.

Otto Näsin paon motiiveja pohditaan 314 uutistekstissä (81 % kaikista vastauksista). Näistä 15 jaksoa esiintyy uutisen kärjessä ja 299 muualla tekstissä. Pohjatekstistä on suoraan luettavissa syitä Otto Näsin pakoon: ”Sillä äidinisäni halusi päättää elämänsä suureen tyyliin – pakomatalla ja poliisin etsimänä” ja ”Otto haluaa viimeisen kerran nähdä kotiseutunsa ja minä kuskaan hänet sinne” (TT2007: 2, 5). Paon syynä on pohjatekstin mukaan siis Oton halu päättää elämänsä ”suureen tyyliin” ja toive nähdä kotiseutu Siklax. Arviointiohjeiden mukaan syitä voi etsiä myös Oton persoonasta, elämäntavasta ja arvomaailmasta sekä elämäntilanteesta. Otto on persoonaltaan ”omapäinen, elämänhaluinen, epäsovinnainen ja sinnikäs” ja hän on ollut ennenkin etsintäkuulutettuna. Hän on suunnitellut tarkasti pakonsa yksityiskohdat, mikä osoittaa, ettei hän ole seniili. Oton arvomaailman voi nähdä olevan ristiriidassa poroporvarillisen vanhainkotiympäristön kanssa. Otto on tietoinen lähestyvistä kuolemastaan ja haluaa kuolla niin kuin on elänytkin. ”Halua paeta vielä vapaaseen ja epäsovinnaiseen elämään näkyy mm. Oton pukeutumisessa lentäjänvarusteisiin pakomatalle.” (AO2007.)

Hyvin monessa uutistekstissä perustellaan paon suunnitelmallisuutta (esimerkit 22 ja 23), ja tämä pohdinta voidaan nähdä taustatietona paon motiiville. Siihen viitataan myös pohjatekstissä:

Totuus kuitenkin on, etteivät Oton hyökkäys vanhainkodin television kimppuun ja pako olleet mitään kalkkeutumisen ilmauksia vaan huolellisesti suunniteltuja tekoja. Hän oli tarkoin valinnut ajankohdan, ja pakoreitti oli valmisteltu. Harkitsevasti hän oli jopa pannut kumisaappaat jalkaan eliminoidakseen mahdollisen sähköiskun vaaran. Näin perusteellisesti valmistautuvan ihmisen mieltä eivät seniiliys ja suonten tukkeutuminen varmastikaan ole hämärtäneet. (TT2007: 2.)

Paon suunnitelmallisuus tulee esiin joko tietolähteen kautta (esimerkki 22) tai sitten tietolähdettä ei mainita (esimerkki 23).

- (22) /2/ Vaasan poliisin mukaan Otto Näs [S: - nimi] olisi suunnitellut tekonsa erittäin huolellisesti. Hän oli valinnut ajankohdan tarkasti, pukuun kumisaappaat jalkaan mahdollisten televisiosta lähtevien sähköiskujen välttämiseksi. Myös pakoreitti oli suunniteltu Otto Näsin lapsenlapsen Carl-Johan Holmin kanssa tarkasti. (T3 2/2 16)
- (23) /3/ Lauantai-illan hyökkäys oli tarkoin suunniteltu: pakoreitti oli huolella valmisteltu, ajankohta ja vaatteet tarkkaan valittu, jaloissaan Näsillä oli kumisaappaat jotka olisivat suojanneet mahdolliselta sähköiskulta. (T9 3/2 49)

Esimerkissä 22 tietolähteenä käytetään Vaasan poliisia, joka perustelee paon suunnitelmallisuutta ajankohdan valinnalla, kumisaappaiden pukemisella ja pakoreitin suunnittelulla. Jaksosta ei kuitenkaan käy ilmi, mistä poliisi on saanut tietoonsa suunnitelmalisuuden ja esimerkiksi kumisaappaiden merkityksen. Saman uutistekstin viidennessä kappaleessa kerrotaan, että poliisi on saanut kiinni kaksi karkulaista ”muutama tunti etsintäkuulutuksen jälkeen. He olivat palaamassa pakomatkaltaan Siklaxista Setterbergin vanhainkotiin” (T3 2/2 16). Voinee olettaa, että poliisi on haastatellut Otto Näsiä, joka on kertonut paon suunnitelmallisuudesta, joten tietolähteen käyttö on tässä hyväksyttävää. Paljon tavallisempaa kuitenkin on, ettei vastauksissa esitetä tietolähdettä ollenkaan tai ettei tietolähteen sanoja pysty todentamaan kuten edellä. Esimerkissä 23 paon suunnitelmallisuutta perustellaan samoilla argumenteilla kuin esimerkissä 22, mutta jaksossa ei mainita tietolähdettä, ja tekstikokonaisuudesta ei voi päätellä, kuka suunnitelmallisuudesta on kertonut (tietolähteiden käyttöä käsitellään luvussa 7.7).

Kevään 2007 tekstitaidon kokeen ensimmäinen tehtävä liittyi Otto Näsin paon syiden pohdintaan. Tehtävänanto oli seuraava: ”Päättele Lars Sundin romaanin alun perusteella, miksi Otto Näs pakenee vanhainkodista” (TT2007: 1). Ensimmäiseen tehtävään vastanneet kokelaat ovat voineet käyttää päätelmiään hyväksi myös uutistehtävässä, ja tästä syystä *miksi*-uutiskysymykseen lienee vastattu niin monessa pääaineistoni uutisteksteissä. Tekstitaidon kokeen vastauksissa esiintyviä Otto Näsin paon syitä analysoineen Katri Tuloiselan (2009: 6) mukaan syyt voidaan jakaa löyhiin temaattisiin pääryhmiin. Ryhmät ovat Oton persoonallisuuteen liittyvät syyt, Oton menneisyyteen liittyvät syyt, vanhainkotiin liittyvät syyt, toisiin ihmisiin tai ihmissuhteisiin liittyvät syyt ja yksittäistapauksina esiintyvät muut syyt. Tuloisela mainitsee, että syiden ja taustaole- tusten erotteleminen on hyvin haastavaa (mt.: 37; ks. myös AO2007; Murto 2007: 21–22;

Routarinne 2007: 74–75). Ensimmäisen tehtävän näkökulma on luonnollisesti toinen kuin uutistehtävän. Siksi Tuloiselan analyysin tuloksia ei voi verrata suoraan omiini, mutta nostan esiin joitain havaintoja oman analyysini esittelyn rinnalla.

Pääaineiston uutisteksteissä yleisin perustelu Otto Näsin käytökseen on dementia tai korkean iän mukanaan tuoma seniiliys (106 esiintymää, esimerkki 24) eli Oton persoonaan liittyvä reaali maailman hämärtyminen (ks. Tuloisela 2009). Dementian, seniiliyden tai muun Näsin sairauden mainitseminen uutistekstissä ei ole yksityisyyden suojaa korostavan uutisdiskurssin mukaista (ks. luku 8.2.3). Näsin oletetun dementian vastapainoksi esitetään 34 vastauksessa teon suunnitelmallisuus (esimerkit 24–26; paon suunnitelmallisuudesta ks. edellä). Tavallisesti vastakkain ovat Otto Näsin tytär, joka epäilee dementiaa, ja poliisi, vanhainkodin henkilökunnan edustaja tai muut silminnäkijät, jotka todistavat toisin, kuten esimerkeissä 24 ja 25.

- (24) /5/ Vanhainkodilla riehuneen miehen tytär epäilee isänsä harkintakyvyn pettämisen syyksi dementiaa. Hoitajan vakuuttavat vanhuksen kuitenkin olleen täysissä sielun ja ruumiin voimissa. Mies ei ollut osoittanut mieltä järkkymisen merkkejä ennen tunteen purkaustaan. Mies oli suunnitellut tuhotyön varustautumalla kumisaappaisiin sähköiskujen varalta. (T3 5/4 5)
- (25) /5/ Miksi Otto Näs aiheutti välikohtauksen? Monikaan ei edes uskaltanut lähteä arvaamaan mahdollisia syitä. Vanhuksen tytär epäilee, että kyseessä on vain dementian seurauksia, ja tämän takia tytär on erittäin huolissaan isästään. Toisaalta muutamat silminnäkijät ovat sitä mieltä, että kyseessä on harkittu ja täysin järjissään tehty pako. Tätä väitettä tukevat ajankohta ja pakoauto. (P9 4/3 58)
- (26) /2/ Vuonna 1898 syntyneen Näsin motiivi on epäselvä. Teon syyksi epäillään miehen mieltä sumentavaa dementiaa, mutta sitä teoriaa heikentää hänen toimiensa suunnitelmallisuus. (T2 4/3 9) [S loppu: Tietolähteitä ei mainita.]

Esimerkissä 24 esiintyy perustelevalle tekstityypille ominaisesti vastakohtaisuutta osoittavia ilmauksia, kuten partikkeli *kuitenkin* ja substantiivi *dementia* vs. substantiivilauseke *täysissä sielun ja ruumiin voimissa*. Esimerkissä vastakkaisen mielipiteen teon motiivista esittävät Näsin tytär, joka epäilee paon syyksi dementiaa, ja hoitajat, jotka perustelevat Näsin järjen kirkkautta teon suunnitelmallisuudella. Voi kuitenkin kysyä, ovatko hoitajat itse havainneet kumisaappaat ja päätelleet, että paon täytyy olla suunnitelmallinen, koska saappaat ovat jalassa sähköiskujen varalta. Mitään muuta tietolähdettä ei uutistekstissä mainita. Esimerkin 25 aloittava kysymyslause ei ole lausetyypiltään uutisdiskurssin tavan mukainen (ks. myös luku 8.2.5). Mielipiteineen vastakkain ovat Näsin tytär ja muutamat nimettömät silminnäkijät. Vastakohtaisuutta osoittavat esimerkiksi partikkeli *toisaalta* ja lausekkeet *dementian seuraus* vs. *harkittu ja täysin järjissään tehty pako*. Tässä tapauksessa teon suunnitelmallisuus perustellaan kuitenkin paremmin kuin esimerkissä 24, koska paon ajankohdan ja pakoauton liittäminen Näsin pakoon ovat selviä, helposti todennettavissa olevia havaintoja. Esimerkissä 26 tietolähde ja suunnitelmallisuuden perustelevat kokonaan, minkä myös sensori toteaa kommentissaan. Vastakohtaisuutta ilmentävät konjunktio *mutta* ja substantiivit *dementia* vs. *suunnitelmallisuus*.

Seuraavaksi yleisin uutisteksteissä esiintyvä *miksi*-uutiskysymyksen vastaus on se, että Otto Näsin paon motiiveista ei ole tietoa (93 tapausta, esimerkki 27). Kokelaan kirjoittamana se, ettei Näsin motiiveista ole tietoa, osoittaa uutisgenren tajua. Sanomalehti uutisen konventioiden mukaista on referoida myös sitä, mitä ei ole sanottu (Kallio-koski 2005a: 25). Koska kaunokirjallisessa pohjatekstissä esitetään pakoon monia syitä joko eksplisiittisesti tai implisiittisesti, on tavallisempaa, että motiivia pohditaan uutistekstissä kuin että sitä ei pohdita.

- (27) /viim/ Tekijän motiivi rikokseen ei ole tiedossa. Poliisi keskittyykin keräämään todistusaineistoa ja pyrkii selvittämään Otto Näsin olinpaikan. Vanhainkodin asukkaita kuulustellaan lisätietojen toivossa ja silminnäkijöiltä toivotaan tietoja auton liikkeistä. Mutta miten ihmeessä 94-vuotias vanhus viitsii ryhtyä tällaiseen, ihmettelee rikostutkintaa johtava poliisi. (P9 4/4 31)

Esimerkissä 27 perustelemaan tekstityyppiin kuuluvaa vastakohtaisuutta osoitetaan esimerkiksi liiteartikkelilla *-kin* ja asiasisällöllisellä vastaparilla *motiivi ei ole tiedossa vs. poliisi yrittää selvittää sitä*. Motiivin puuttumisen pohdinta menee jonkin verran liiallisuuksiin erityisesti poliisin kommentin kohdalla. Kokelas on mahdollisesti yrittänyt pidentää viimeistä kappalettaan sanamäärävaatimuksen takia (ks. luku 7.8).

Vanhainkotipaon motiiviksi esitetään 67 uutistekstissä Näsin halu nähdä koti-seutunsa vielä kerran (esimerkki 28). Tämä on yleisin Tuloiselan (2009) mainitsemista Oton menneisyyteen liittyvistä syistä tehtävään 1 liittyvissä vastauksissa.

- (28) /viim/ [- -] Poliisi ei ole vielä saanut selville teon motiiveja, mutta paon syyksi on epäilty Näsin halua palata kotiseudulleen Siklaxiin. (T17 5/5 19)

Esimerkissä 28 poliisi esittää vastakohtaisuutta ilmaisevan *mutta*-konjunktioilla alkavan päälauseen avulla epäilyn siitä, että Näs haluaisi palata kotiseudulleen, mutta tekstistä ei selviä, mistä epäily on syntynyt ja kuka asiaa on epäillyt.

Paon motiivi on noukittu 27 vastauksessa suoraan pohjatekstistä: Näs halusi päättää elämänsä suureen tyyliin eli pakomatalla ja poliisin etsimänä (esimerkki 29). Tämä on Tuloiselan (2009) analyysin mukaan tehtävän 1 vastauksissa yleisimmin esitetty Oton pakenemisen syy. Kuoleman läheisyyteen liittyvä kriisi ja masennus esitetään Näsin motiivina 22 uutistekstissä, ja kyllästyminen vanhainkotiin 12 vastauksessa (ks. myös Tuloisela 2009). Nämä motiivit yhdistyvät esimerkissä 30.

- (29) /viim/ [- -] Poliisit ja miehen lähiomaiset olettavat teon motiiviksi vanhuksen viimeistä tahtoa – hän toivoi elämänsä päättyvän pakomatalla poliisien etsimänä. (T9 2/2 52)

- (30) /viim/ Otto Näsillä oli todettu runsas vuosi sitten eturauhassyöpä, jonka johdosta hän oli masentunut. Näs oli myös ennen syövän toteamista vastustellut kyseiseen vanhainkotiin muuttamista. Näillä tapahtumilla oli ollut luultavasti suuri vaikutus hänen päätökseensä karata ja aiheuttaa hämmennystä vanhainkodissa. (T9 3/2 59)

Esimerkissä 29 mainitaan kyllä tietolähteitä mutta ei kerrota, mistä poliisi ja Näsin lähiomaiset ovat saaneet tietoonsa vanhuksen viimeisen tahdon kuolla pakomatalla poliisin

etsimänä. Esimerkissä 30 eturauhassyövän mainitseminen ei kuulu uutisdiskurssin yksityisyyttä kunnioittavaan esitystapaan. Esimerkistä ei myöskään selviä, kuka on kertonut syövästä sekä vanhainkotiin muuton vastustelusta ja kuka on motiivipohdintojen esittäjä.

Yksittäisiä motiiveja Otto Näsin käytökselle ovat muun muassa kimpaannus, Dallas-inho, paholaisen riivaamana oleminen, nuoruuden hurma, menneisyyden haamut, uusi lääke, virikkeetön ympäristö, koti-ikävä, jäärapäisyys, outo päähänpisto, kauvat vanhainkotia kohtaan, ura lentäjänä, sekoaminen, hurjapäisyys, hulluus ja yllätyksen toteuttaminen. Esimerkissä 31 pohditaan paon motiiveja monesta näkökulmasta:

- (31) /viim/ [- -] Syitä tapahtumaan ja Näsin käyttäytymiseen onkin esitetty monenlaisia. Jotkut epäilevät kyseen olleen Näsin Dallas-vihasta, kyseinen ohjelma kun tuli juuri tapahtumahetkellä televisiosta, eikä Näsin voinut sietää koko ohjelmaa. Toiset taas ovat varmoja, että Näsin aiemmin havaitulla syövällä olisi jotakin tekemistä asian kanssa. Näsin parhaiten tuntevat ovat puolestaan vain naureskelleet asialle, heidän mielestään tempu kuuluu vain Näsin luonteeseen, ja haluun saada huomiota. (T11 2/2 73)

Esimerkissä 31 on uutisdiskurssiin sopimattomia kohtia, kuten syövän mainitseminen ja Dallas-vihan esittäminen. Vastakkaisia mielipiteitä korostetaan partikkeleilla *taas* ja *puolestaan*. Uutisgenren tajua kuitenkin osoittaa, että tietolähteiden mielipiteet esitetään selvästi. Vaikuttaa siltä, että ”toimittaja” on haastatellut eri ihmisiä ja kysynyt arviota Näsin paon motiivista.

Miksi-uutiskysymykseen vastataan odotuksenmukaisesti muualla kuin uutisen kärjessä. Usein Otto Näsin paon syitä pohditaan joko viimeisessä tai toiseksi viimeisessä kappaleessa, kuten edellä esitetyistä esimerkeistä voi todeta. Hyvin monessa vastauksessa Näsin motiiveja pohditaan usean lauseen verran ja niitä esitetään enemmän kuin yksi. Motiivi kerrotaan usein jonkun henkilön suulla joko suorana sitaattina tai epäsuorana esityksenä. Motiivin pohdintaa esittelevässä jaksossa käytetään tavallisimmin perustelevaa tekstityyppiä. Monen vastauksen ongelmana motiivien esittelystä on kuitenkin se, ettei tietolähdettä mainita ollenkaan tai siihen viitataan puutteellisesti (ks. esimerkit 24, 26, 29 ja 30). TS-aineiston uutisissa *Miksi*-kysymykseen vastataan melko harvoin. Muutamissa uutisissa pohditaan uutisoidun tapahtuman syytä (esimerkki 32, kursivoitu).

- (32) /1/ [- -] Hieman ennen iltakahdeksaa sattunut välikohtaus johti käsiryssyn osallistujan ja järjestäjän kanssa, *koska hyvin menestynyt laulajamies ei voinut sulattaa kisasta sulkemista*. (TS 3.7.2010)

Esimerkissä 32 käsiryssyn johtanut välikohtaus perustellaan *koska*-konjunktioilla alkavassa sivulauseessa.

Pääaineiston uutisteksteissä on kommentoivia jaksoja, joissa käsitellään vanhainkodin pakoa linkittyneenä laajempaan yhteiskunnalliseen teemaan. Erittelevän ja perustelevan tekstityypin rinnalla yhteiskunnallista teemaa käsittelevissä jaksoissa käytetään usein muitakin tekstityyppejä, kuten ohjailevaa (ks. esimerkki 33). Erittelevän tekstityypin aikamuoto on tavallisesti preesens tai perfekti, ja sitä käytetään lähes aina uutistekstin viimeisessä kappaleessa, kuten esimerkeissä 33–35. Se onkin luonteva

paikka uutistekstin kokonaisrakenteessa laajan tilannearvion esittämiselle. Pakenemisen yhteiskunnallista aspektia pohtii vastauksissa joko henkilökunnan edustaja, kuten vanhainkodin johtaja, tai ”toimittaja” itse, kuten esimerkeissä 33–35.

- (33) /viim/ [- -] Ja lopuksi oma näkemykseni: Jos kyseessä olisi ollut 20-vuotias rikollinen tai sairas ihminen hänet olisi saatu pysäytettyä aikoja sitten. Eikö vanhojen ihmisten turvallisuutta pidetä enää arvossa ja tärkeänä? Tämä uutinen pysäyttää monen ihmisen ajatukset oikeasta ja väärästä. Rakastakaamme lähimmäisiämme. (T17 1/1 36)

Esimerkissä 33 käytetään argumentoivaa tekstityyppiä erittäin eksplikoidusti, kun nostetaan esiin, että seuraavaksi esitetään kirjoittajan oma näkemys. Tällainen ilmaus ja ensimmäisen persoonan käyttö ei kuulu huomaamattomaan uutisdiskurssin tyyliin (ks. myös van Dijk 1988: 74). Erittelevää tekstityyppiä käytetään, kun käsittelyyn nostetaan se, ettei vanhojen ihmisten turvallisuudesta enää välitetä. Retorinen kysymys on lausetyyppinä argumentoiva (ks. luku 8.2.5). Esimerkin aikamuoto on erittelevälle tekstityypille tyypillisesti preesens ja perfekti. Uutistekstin viimeiset lauseet eivät ole uutisdiskurssin konventioiden mukaisia, ja ohjailevan tekstityypin käyttö vielä lisää uutisen epätyypillisyyttä. Seuraavissa esimerkeissä keskitytään hoitajapulaan, joka oli molempien tekstien mukaan osasyynä tapahtuneeseen:

- (34) /viim/ [- -] Tapahtuma on ainutlaatuinen koko maassa ja nostanee vanhainkotien resurssien arvioinnit kuumaksi puheenaiheeksi, sillä kahden yöpäivystäjän yhteistoiminnalla tältäkin tapahtumalta olisi vältytty. (P17 2/2 95)
- (35) /viim/ Tulisiko vanhusten terveydenhoitoa ja mielenterveystutkimuksia lisätä, jotta vältettäisiin vastaavanlaiset tilanteet? Etenkin kunnallisella tasolla, tulisiko vanhusten hoitoon keskittää enemmän voimavaroja? Suurien ikäluokkien tullessa eläkeikään vanhustenhoitoon tarvitaan huomattavasti lisää tietoa ja erikoisosaamista. Miten kunnat pystyvät takaamaan toimivan vanhustyön, kun hoitajista on jo nyt pula. Hoitajien määrän lisäämiseen tarvitaan siis toimivia ratkaisuja ja nopeasti. (T8 3/3 39) [S loppu: OK tavallaan]

Molempien esimerkkien finiittiverbien aikamuoto on preesens tai perfekti. Erittelevälle tekstityypille tavallisia ovat persoonamuodot, jotka eivät edellytä persoonan tarkkaa ilmaisemista, kuten passiivimuodot (Kauppinen & Laurinen 1984: 26). Näitä esiintyy kummassakin esimerkissä. Esimerkin 35 kysymysmuotoiset lauseet eivät ole uutisdiskurssiin sopivan lauserakenteen mukaisia, mutta muuten tekstin viimeinen kappale on sensorinkin mielestä melko toimiva. Uutistoimittajat ehdottivat leikkillisesti, että edellä mainittua uutisen yhteiskunnallista teemaa voisi käsitellä esimerkiksi uutisen ohessa olevassa kainalojutussa: ”Kainalojuttu voisi olla vanhustenhoidon tilanteesta” (UT6) tai ”Kainalojutuksi vanhuksat rikoksenteijöinä” (UT5).

7.6 Seuraukset ja verbaaliset reaktiot: ohjailevat jaksot

Uutistekstien ohjailevat jaksot voi tulkita kuuluvan sekä tapahtuman seurausten että verbaalisten reaktioiden funktionaaliseen jaksoon. Verbaaliset reaktiot ovat myös osa uutistapahtuman seurauksia (ks. van Dijk 1986: 169; 1988: 54). Ohjaileva eli instruktiivinen tekstityyppi on kielellisesti neuvovaa, velvoittavaa tai käskevää. Ohjailu näkyy esimerkiksi imperatiivina, ohjailevana passiivina tai erilaisina modaalisisina muotoina. (Werlich 1983: 40–41; Shore & Mäntynen 2006: 36; Pietikäinen & Mäntynen 2009: 101–102.) Pääaineiston uutisteksteissä ohjailevat jaksot liittyvät Otto Näsin etsintäkuulutukseen ja pyyntöön ilmoittaa poliisille, mikäli näkee karkulaisen tai pakoauton. Pääaineiston ohjailevat rakenteet edustavat deonttista modaalisuutta. Niihin sisältyy puhujan tahtoa tai puheyhteisön normeja ilmaiseva velvollisuus. Deonttinen velvoite kohdistuu moraalisesti vastuullisen, intentionaalisen toimijan tekoihin. Direktiivisyyttä voidaan ilmaista deonttista modaalisuutta merkitsevillä rakenteilla silloin, kun se kohdistuu vastaanottajan tulevaan toimintaan (Hakulinen & Karlsson 1979: 263–264, 277.) Modaalisen ilmauksen edellyttämää veloitteen kohdetta ei kuitenkaan usein ilmaista pääaineistossani eksplisiittisesti. Kontekstista on pääteltävissä, kehen velvoite kohdistuu, tässä tapauksessa siis kaikkiin mahdollisiin vaasalaisiin ja siklaxilaisiin silminnäkijöihin tai asukkaisiin.

Pääaineiston 237 uutistekstissä (61 % kaikista vastauksista) on jokin ohjailevaksi tulkittava rakenne. Pelkkien Otto Näsin tuntomerkkien luetteleminen ei ole kielellisesti vielä velvoittavaa. Toimintaa ohjailevia jaksoja on huomattavasti enemmän hyviä pistemääriä saaneissa vastauksissa. Jopa 75 prosentissa 4–6 pistettä saaneista vastauksista on ohjailua, kun taas 0–1 pistettä saaneissa vastauksissa vastaava luku on 27 prosenttia. Ohjailu liittyy moniin asioihin, ja sitä ilmaistaan erilaisin syntaktisin tavoin. Uutisteksteissä esimerkiksi pyydetään ilmoittamaan silminnäkijähavainnoista, mainitaan Näsin etsintäkuulutus, toivotaan vihjeitä Näsistä ja hänen olinpaikastaan, pyydetään soittamaan viranomaisille tiettyyn numeroon, toivotaan havaintoja pakoautosta ja luvataan vihjepalkkio.

Honkanen (2012) tutkii väitöskirjassaan direktiivien muotoilua viraston ryhmäkirjeissä. Hän erittelee lauseessa käytettävän verbirakenteen perusteella ryhmäkirjeiden keskeisimmät kiteytyneiden direktiivien tyypit, joiden lisäksi teksteissä voi olla muitakin ohjailukeinoja. Kiteytyneen direktiivin hän määrittelee prototyypin jäsenyyteen pohjaten lauseen muotoiseksi tai lausemaiseksi rakenteeksi, jonka välityksellä tekstin ohjaileva tehtävä nousee ilmauksen keskeiseksi elementiksi. Hallidayn (1985) puhefunktiokuvaukseen pohjaavan kiteytyneen direktiivin kriteerit jakautuvat Honkasen mukaan kolmeen. Ensinnäkin kiteytyneen direktiivin vastuullinen tekijä on vastaanottaja eli se, jolle lause lausutaan. Toiseksi kiteytynyt direktiivi ilmaisee, että teon toteutuminen on ohjailijan eli sen, joka puhuu, tahdon mukaista. Kolmanneksi lauseessa on käytössä jokin sellainen kielellinen keino, joka ilmaisee lauseen toiminnan sijoittuvan joko meneillään olevaan tai puhehetkeä myöhempään aikaan. (Honkanen 2012: 36–38.) Kiteytyneet direktiivit suuntaavat lukijan huomion sellaisiin ohjeisiin, joiden uutisarvoisuuden aste on korkea (mt.: 204–205). Kiteytyneitä direktiivejä esiintyy myös oman aiheistoni ohjailevissa jaksoissa.

Kaikkein selvin ohjailun muoto on imperatiivin ja käskylauseen käyttö. Esimerkeissä 36 ja 37 imperatiivi on yksikön ja esimerkeissä 38 ja 39 monikon 2. persoonassa.

- (36) /viim/ [- -] Jos luulet nähneesi henkilöitä tai auton, johon edellämainitut tuntomerkit viittaavat, *ota* välittömästi yhteys poliisiin! (T13 4/3 86)
- (37) /viim/ [- -] Tuntomerkkien lisäksi Otto Näs sairastaa dementiaa, jos olet nähnyt tuntomerkkejä vastaavaa henkilöä *ota* yhteys lähimpään poliisiin. Otto Näs on kotoisin Siklaxista, joten hän saattaa palata vanhalle kotiseudulle. *Pidä* siis silmäsi auki ja *ole* tarkkaavainen. (T9 2/2 65)
- (38) /viim/ Jos sinulla on joitakin havaintoja tai tietoja Otto Näsistä, *ottakaa* yhteys Siklaxin viranomaisiin. (P13 1/1 24)
- (39) /viim/ [- -] Komisario Matti Nieminen kehoittaa ihmisiä rauhallisuuteen. ”Tässä ei nyt ole mitään syytä paniikkiin. *Pitäkää* kuitenkin silmänne auki. Poliisi tarvitsee vihjeitänne jutun ratkaisemiseksi.” (P7 4/4 18)

Esimerkeissä 36 ja 37 puhutellaan lukijaa käyttämällä yksikön 2. persoonaa: *jos luulet, ota, jos olet, ota, pidä, ole*. Tällainen yksiköllisen indikatiivimuodon ja imperatiivimuodon yhdistäminen ei kuulu huomaamattomaan uutisdiskurssiin. Esimerkin 36 lauseen päättävä huutomerkki on myös epätyypillistä uutisessa. Esimerkissä 37 mainitaan myös uutisdiskurssiin mukaista tapaa rikkova Näsien sairaus, joka yhdistetään ontuvan analogian avulla tuntomerkkeihin. Esimerkissä 38 yhdistyvät yksikön toisen persoonan puhuttelu ja monikollinen 2. persoonan imperatiivimuoto *ottakaa*. Esimerkissä 39 monikon 2. persoonassa oleva käsky *pitäkää* esitetään pohjatekstissä esiintymättömän, keksityn hahmon eli komisario Matti Niemisen sanoin suoran lainauksen osana. Esimerkeissä 36–39 toiminnan ohjaajana on viranomainen, vaikka sitä ei imperatiivilauseessa suoraan profiloidakaan erillisen leksikaalisen elementin välityksellä. Tavoitellun teon tekijänä on vastaanottaja eli uutisen lukija. (Ks. myös Honkanen 2012: 38.) Yksikön 2. persoonassa oleva imperatiivimuotoinen ohjailu ei kuulu uutisdiskurssin konventioihin eikä se monikollisenakaan ole tavallista (ks. myös van Dijk 1988: 74).

Toimintaa ohjailevaa passiivia käytetään muutamissa pääaineistoni uutisteksteissä. Ilmaukset on tulkittava kontekstin perusteella yksiselitteisesti niin, ettei kehoitus kohdistu ilmauksen esittäjään eli ohjailijaan itseensä.

- (40) /viim/ [- -] Kaikki havainnot Otto Näsistä *pyydetään ilmoittamaan* poliisille tai Setterbergin säätien vanhainkotiin. (T1 4/4 1)
- (41) /5/ [- -] Kaikki havainnot autosta, jossa näyttää olevan puna-vihreä airo *pyydetään ilmoittamaan* yleiseen poliisin numeroon 10022. (P6 4/4 12)

Esimerkit 40 ja 41 edustavat puhujalähtöistä direktiivisyyttä, jota ilmaistaan passiivimuotoisella performatiiviverbillä *pyytää*. Tällaista muotoa käytetään esimerkiksi korostamassa vaatimuksen tärkeyttä (ks. esim. ISK: § 1671). Esimerkin 41 direktiivisyyttä lisää pyynnön lopussa oleva puhelinnumero. Esimerkeissä 40 ja 41 ohjailijana on viranomainen, mutta toivotun teon tekijä ilmaistaan implisiittisemmin kuin imperatiivilauseissa (ks. myös Honkanen 2012: 39). Passiivin avulla muodostettu ohjaileva rakenne soveltuu uutisdiskurssiin imperatiivimuotoista paremmin.

Indikatiivinen väitelause, jonka verbi on preesensissä, voi toimia tietyissä tilanteissa ohjeena, joka edellyttää toimintaa (Hakulinen & Karlsson 1979: 277; ISK: § 1663). Esimerkeissä 42–44 esiintyy aktiivinen instruktio antaja eli ohjailija, joka pääaineistossani on tavallisesti poliisi. Tällaisissa tapauksissa väitelauseen direktiivinen tulkinta syntyy siitä, että verbin preesens-muoto on tulkittavissa futuuriseksi. Puhujalla eli tässä

tapauksessa poliisilla on tilanteessa auktoriteettiasema, joten poliisin esittämä aie tai ennustus saa direktiivisen tulkinnan. (Ks. ISK: § 1665, Huom.) Tällaisia ohjailevia rakenteita esiintyy myös TS-aineistossa (ks. esimerkki 52).

- (42) /viim/ Poliisi pyytää vihjeitä karkurista. (P8 2/1 11)
- (43) /4/ [- -] Koirapartio jäljittää häntä ja poliisi *kehottaa* paikallisia *soittamaan* havainnoistaan paikalliselle poliisilaitokselle. (T2 4/4 3)
- (44) /viim/ Sekä Vaasan poliisi että Siklaxin poliisi *kaipaa* *pieniäkin vihjeitä* tästä vanhuksesta ja avustajastaan. *Voit soittaa* päivystävään numeroon 08-31147810. Palkkio luvassa! (T14 2/1 29)

Esimerkeissä 42–44 esiintyvä ohjaileva rakenne on pääaineistossani hyvin tyypillinen: *poliisi pyytää/kehottaa ilmoittamaan/soittamaan* jne. Esimerkkien 42 ja 43 finiittiverbit ovat merkitykseltään ohjailevia (ks. myös Honkanen 2012: 38–39). Esimerkissä 43 toivotun teon tekijä mainitaan eksplisiittisesti (*paikalliset*). Esimerkin 44 ensimmäisessä lauseessa ohjailu on piilotetumpaa kuin toisessa, jossa puhutellaan lukijaa eli tekijää suoraan ja mainitaan päivystävä puhelinnumero. Modaaliverbiin *voida* sisältyvä velvollisuuden merkitys saa tässä tapauksessa kehotuksen tai käskyn funktion. Vastauksen päättävässä huudahduslauseessa houkutellessa lukijaa vielä löytöpalkkion avulla.

Ohjailuvuutta ilmaistaan muutamissa pääaineistoni teksteissä hyvinkin piilotetusti.

- (45) /viim/ [- -] *Poliisi* on etsintäkuuluttanut Näsin ja *on kiitollinen* mahdollisista vihjeistä. (T6 4/4 13)
- (46) /2/ [- -] vanhus on kateissa, edelleen, pako välineestä [!] ja henkilöistä jotka auttavat [!] hänet pakoon ei ole poliisilla varmaa tietoa, mutta epäilykset on, toteaa Vantaan poliisi päällikkö [!], hän myös mainitsee että *poliisi on kiinnostunut* silminnäkijöistä [!] vanhain kodin läheltä [!] kyseisestä henkilöstä. (P4 2/1 5)

Esimerkeissä 45 ja 46 on aktiivinen toimija, poliisi, mutta lukijaa ohjailaan hyvin peitellyin rakentein: *poliisi on kiitollinen vihjeistä* (esimerkki 45) ja *poliisi on kiinnostunut silminnäkijöistä* (esimerkki 46). Esimerkissä 46 on virkerakenteeseen ja oikeinkirjoitukseen liittyviä ongelmia. Kokelas on saanut vastauksestaan sensorilta vain yhden pisteen opettajan ehdottaman kahden pisteen sijaan, mikä voi johtua edellä mainituista ongelmista.

Seuraavista esimerkeistä (47 ja 48) puuttuu substantiivilauseke, eli ne ovat nol-lapersonaisia. Nollasubjektisilla lauseilla viitataan kehen tahansa ihmiseen ja erityisesti puhuteltavaan. Velvoitteen kohdetta ei siis ilmaista eksplisiittisesti. Nollasubjektilauseen verbi on yksikön kolmannessa persoonassa. (Laitinen 1995: 354–355.) Nollapersoona esiintyy yleisesti modaaliverbien yhteydessä (Jokela 2012: luku 4, 213; ks. myös Honkanen 2012: 39–40). Tällainen rakenne on yleinen myös todellisissa uutisissa (ks. esimerkki 51).

- (47) /viim/ Kaikkia mahdollisia vihjeitä ja näköhavaintoja miehen ja auton liikkeitä, ja vanhainkodin tapahtumista *voi ilmoittaa* Vaasan poliisilaitokselle juttua tutkivaan yksikköön. (T15 2/1 30)

- (48) /viim/ [- -] Ilmoituksen autosta tai miehestä *voi jättää* joko henkilökohtaisesti Vaasan poliisilaitokselle tai *soittaa* 24 tuntia aukiolemaan päivystyspuhelimien. Päivystyspuhelimien numeron *löytää* puhelinluettelosta tai Vaasan poliisin kotisivuilta www.vaasanpoliisi.fi. (P10 3/4 38)

Esimerkeissä 47 ja 48 nollapersoonaisuus liittyy modaaliverbiin *voida* ja esimerkissä 48 lisäksi resultatiiviseen verbiin *löytää*, joka on kontekstissaan vahvasti ohjaava. *Voida* on direktiiveissä yleinen verbi ja on tavallisesti funktioltaan ohje, kuten edellä esitetyissä esimerkeissä. *Voida* on myös hyvin tyypillinen nollapersoonalauseen predikaattiverbi (Jokela 2012: 82). Modaaliverbin sisältämässä lausumassa on usein arvottava merkitys: teko kannattaa tai on suotavaa tehdä, koska auktoriteetin asemassa oleva viranomainen niin pyytää (ks. ISK: § 1668). Esimerkissä 48 lukijan ohjailu on hyvin perusteellista: lukijalle annetaan monia mahdollisuuksia ilmoittaa kadonneesta vanhuksesta tai pakoautosta. Päivystyspuhelimien numeron etsintään annetaan tarkat ohjeet.

Esimerkin 49 liitepartikkelin sisältävä ohjailun muoto ei ole aineistossani yleinen:

- (49) /viim/ [- -] *Ilmoitattehan* kaikista havainnoista Setterbergin vanhainkotiin tai Vaasan poliisille. (T17 1/1 33)

Kun indikatiivin preesensin 2. persoonan verbimuotoon liittyy partikkeli *-han*, kuten esimerkissä 49, direktiivi tulkitaan yhteiseen tietoon vetoavaksi (Hakulinen & Karlsson 1979: 278; 328). Partikkeli on tyypillinen direktiiveissä sosiaalisesti ylemmän puhuessa alemmalleen, ja se tuo lausumaan muistutuksen lisäsävyn: puhuja ikään kuin muistuttaa vastaanottajaa sellaisesta asiantilasta, minkä tämä muutenkin tietää, tai toiminnosta, jonka tämä joutuu tekemään (mt.: 328; ISK: § 1673). Seuraavassa esimerkissä 50 yhdistellään monia ohjailun tapoja:

- (50) /viim/ Poliisi *etsii* palon aiheuttanutta miestä ja *pyytää* havaintoja mahdollisilta silminnäkijöiltä. Mies oli tapahtumahetkellä pukeutunut harmaaseen lentäjähaalariin ja päässään hänellä oli ruskea, nahkainen lentäjänlakki sekä Ray-Ban-malliset aurinkolasit. Hänen aseenaan käyttämä airo oli väriltään vihreä-punainen. Miehen *varoitetaan käyttäytyvän* arvaamatomasti. Vihjeitä *voi soittaa* numeroon 040-1234567. (T17 4/4 53)

Esimerkin ensimmäisessä lauseessa esiintyy aktiivinen instruktio antaja eli poliisi, joka etsii miestä ja pyytää hänestä havaintoja. Ohjailevaan jaksossa käytetään kuvailevaa tekstityyppiä esiteltäessä miehen ja airon tuntomerkkejä. Kadonneen vanhuksen ulkoisten tuntomerkkien yhdistäminen ohjailevaan jaksoon onkin melko tyypillistä pääaineistoni uutisteksteissä. Kolmannessa lauseessa käytetään ohjailevaa passiivista, ja vastauksen päättävässä lauseessa käytetään nollapersoonaista ilmausta *voi soittaa* yhdistettynä kokelaan keksimään puhelinnumeroon.

Viidessä TS-aineiston uutisessa esiintyy ohjailevaa tekstityyppiä. Uutiset liittyvät kadonneen henkilön etsimiseen. Muotona on nollapersoonainen rakenne, kuten esimerkissä 51 (ks. myös esimerkit 47–48), tai aktiivisen toimijan eli poliisin käyttäminen instruktio antajana, kuten esimerkissä 52 (ks. myös esimerkit 42–44).

- (51) /viim/ [- -] Havainnoista *voi ilmoittaa* poliisille tai hätänumeroon 112. (TS 2.7.2009)

(52) /5/ [- -] Poliisi *pyytää havaintoja* kadonneesta hätäkeskuksen numeroon 112. (TS 21.7.2010)

Ohjailevaa tekstityyppiä esiintyy pääaineistoni uutisteksteissä tavallisimmin tekstin loppupuolella, usein viimeisessä kappaleessa (ks. edeltävät esimerkit), ja näin on myös TS-aineiston viidessä ohjailevaa tekstityyppiä sisältävässä uutisessa. Ohjailevan jakson sisällyttäminen vastaukseen osoittaa uutisgenren tajua etenkin, jos ohjailu on motivoitu esimerkiksi Näsin tuntomerkkien luettelemisen avulla. Kaikki vastauksissa esiintyvät ohjailun tavat, esimerkiksi 2. persoonan imperatiivimuodon käyttö, eivät kuitenkaan ole uutisdiskurssin transparentin tyylin mukaisia.

7.7 Verbaaliset reaktiot: vastausten moniäänisyys

Moniäänisyys lukeutuu van Dijkin jaotellussa verbaalisten reaktioiden jaksoon. Se on merkki myös tapahtuman seurauksesta. Verbaalisia reaktioita on esiintynyt jo alaluvuissa 7.3–7.5, erityisesti luvussa 7.6; tässä alaluvussa käsittelen kootusti pääaineiston uutistekstien moniäänisyyttä eli tietolähteiden käyttöä (ks. myös luku 3.5). Uutistekstin moniäänisyys on sekä genre- että diskurssitasoin ilmiö; tässä tutkimuksessa se on asetettu edustamaan pääosin genrepiirrettä. Tietolähteiden käyttäminen tuo uutistekstiin koosteen erilaisista vieraista äänistä (vrt. Bahtin 1991 [1963]; Vološinov 1990 [1929]; Kalliokoski 1996b: 65). Vieräs ääni esiintyy tunnistettavana itsenäisenä yksikkönä (Vološinov 1990 [1929]: 139). Moniäänisyys merkitsee useampien kontekstien läsnäoloa tekstissä. Kyse ei ole pelkästään tietolähteen sanojen lainaamisesta vaan erilaisten näkökulmien ja kontekstien samanaikaisesta aktivoitumisesta kielellisten valintojen seurauksena. (Kalliokoski 2005a: 34.) En erittele tässä tarkasti kaikkia vastauksissa esiintyviä moniäänisyyden muotoja vaan keskityn tämän tutkimuksen kannalta olennaisimpiin eli kieliopillisiin keinoin osoitettuihin suoran ja epäsuoran esityksen käyttämiseen.¹²¹ Kokeleen tuottama vastaus voi sisältää enemmän tai vähemmän selviä merkkejä siitä, että jokin tekstin osa on referoitua eli peräisin jostain muusta lähteestä. Referointi tarkoittaa siis sitä, että oman tekstin osaksi sijoitetaan jonkun muun ihmisen puhetta, kirjoitusta tai ajatusta niin, että oma ja lainattu teksti ovat erotettavissa toisistaan (Kuiri 1984: 1; Koski 1985: 70–71; ISK: § 1457). **Jorma Miettisen (1988: 155–156) mukaan sanomalehti uutisen tyypilliset esitysmuodot ovat kuvaus (toimittajan suorasana selostus), referointi (epäsuora esitys) ja lainaus (suora esitys).**

Referoidut äänet edustavat usein eri näkökulmia aiheeseen, tässä tapauksessa uutistapahtumaan (ks. myös Kalliokoski 2005b: 228). Prototyypillisen uutisen kirjoittaminen vaatiikin referointia eli toisten sanojen lainaamista. Moniäänisyys määrittää uutisgenreä, koska uutisissa muiden äänten kuin toimittaja-kertojan esiintyminen on erittäin tavallista (esim. Bell 1991: 41; Kalliokoski 2005a: 16, 35). Tekstitaidon kokeen arviointiohjeissa mainitaan, että paikallislehden toimittaja on todennäköisesti mennyt itse tapahtumapaikalle ja haastatellut ihmisiä. Siksi vastaus voi sisältää maltillisesti haastatteluja, repliikkejä tai muita yksityiskohtia, jotka eivät suoraan perustu pohjatekstiin.

121 Mäntynen (2010) antaa ohjeita tekstien moniäänisyyden tunnistamiseen ja erittelyyn.

Luontevia haastateltavia ovat arviointiohjeiden mukaan esimerkiksi vanhainkodin asukkaat ja hoitohenkilökunta, erityisesti hoitaja rouva Finne. (AO2007.) Tietolähteiden merkitseminen vastaukseen osoittaa kokelaan uutisgenren tajua.

Referointijakson eksplisiittisen merkitsemisen tekniset konventiot, kuten lainausmerkkien ja kaksoispisteen käyttö, ovat taitoja, joita harjoitellaan jo perusasteella (ks. myös Kalliokoski 2005b: 227). Akateemista kirjoittamista tutkinut Ivanič (1998: 181–214) esittää kolme tapaa, jolla vieras ääni esiintyy tekstissä. Ensimmäinen tapa on eksplisiittinen viittaus esimerkiksi lainausmerkein (vrt. s. 47: Fairclough'n tunnistettava intertekstuaalisuus). Toinen tapa on lähdetekstin kielenkäytön kopiointi, jota Ivanič kutsuu jopa plagioinniksi. Kolmas vieraan äänen esiintymistapa on sellainen, jossa tekstin suhdetta pohjatekstiin ei ilmaista eli lähdetä ei mitenkään eksplikoida. Käsittelen tässä alaluvussa pääasiassa Ivaničin mainitsemia eksplisiittisiä viittauksia, mutta osoitan lisäksi muutamia plagiointitapauksia.

Äidinkielen kokeen määräysten (ÄKM: 4) mukaan tekstitaidon kokeen aineistona olevasta pohjatekstistä esitetyt havainnot ja päätelmät pitää perustella vastauksessa selvästi esimerkiksi tekstilainauksin. Kokeen määräykset viittaavat tässä tekstitaidon kokeen tyypillisen tekstilajin eli vastaustekstin konventioihin. Tuottamistehtävässä, kuten uutisen kirjoittamista edellyttävässä tehtävässä, pohjatekstiä käytetään kuitenkin vastaustekstistä ja kokeen normista poikkeavalla tavalla, koska siinä ei useinkaan ole tarpeellista viitata eksplikoidusti pohjatekstiin vaan ottaa aineksia sen sisällöstä tehtävänannon vaatimusten mukaan (Valtonen 2011b: 355). Uutisgenren konventioihin kuuluva referointi poikkeaa paljon vastaustekstissä vaaditusta referoinnista (vrt. Berg 2011). Vastaustekstin yhteydessä referoinnilla viitataan siihen, millä eri tavoilla kokelas referoi pohjatekstiä (Berg 2011: 318), mutta tuottamistehtävässä pohjatekstin referointi samalla tavoin on virhe (ks. esimerkki 72 s. 234). Kokelaiden on siis täytynyt sekä hallita uutisgenren soveltuvat referoinnin konventiot että muistaa olla käyttämättä tekstitaidon kokeessa odotuksenmukaisia viittaamisen keinoja. Uutistehtävässä pohjatekstissä olevia tietoja voi käyttää inspiraation lähteenä, mutta aineistoa ei eritellä mistään näkökulmasta eikä siitä oteta suoria tai epäsuoria lainauksia kuten vastaustekstissä (vrt. Berg 2011: 317). Pohjatekstin ja uutistekstin intertekstuaalinen suhde on siis erilainen kuin pohjatekstin ja vastaustekstin. Pohjatekstin lisäksi kokelaan on pitänyt uutistehtävässä tukeutua kuviteltuun tekstiin eli referoida esimerkiksi haastatellun henkilön sanoja, jotka hän itse keksii. Palaan tähän havaintoon luvussa 9.3.

Uutisgenren konventioihin kuuluu, että uutisessa ei ole välttämätöntä merkitä kaikkien väitteiden lähdetä vaan siinä voidaan esittää asioita yleisenä totuutena tai viitata nimettömiin lähteisiin. Moniäänisyyden merkitsemisen normit ovat uutisessa siis väljempiä kuin esimerkiksi tieteellisessä kirjoittamisessa (Solin 2006: 84) tai vastaustekstissä (Berg 2011). Uutisessa voidaan käyttää myös vapaata epäsuoraa esitystä, jossa kertojan ääni yhdistyy kerrottavan ääneen (Pietilä, V. 1993; Mäntynen 2010: 27). Heikkisen ym. (2005) mukaan tietolähteiden siteeraaminen ja referoiminen on pikku-uutisissa harvinaista. Lähteet jäävät siis usein täsmentämättä, ja vaikka niitä mainittaisiinkin, uutisesta ei voi erottaa selvästi, mikä osa tekstistä on lähteen ja mikä toimittajan ääntä. (Mt.: 251–252.)

Kolmessatoista TS-aineiston uutisessa (33 %) ei mainita mitään tietolähdetä. Voi kuitenkin olettaa, että näiden uutisten sisältämä tieto on saatu esimerkiksi soittamalla poliisipäivystykseen tai hälytyskeskukseen tai poimimalla tiedot viranomaisen

laatumasta tiedotteesta tai esityslistasta (ks. esim. Huovila 2001b). Monessa muussakin TS-aineiston uutisessa tapahtumasta kerrotaan mainitsematta suoraan tietolähteitä, mutta uutisissa esiintyvän poliisin tai muun viranomaisen voi tulkita tiedon antajaksi (vrt. Heikkinen ym. 2005: 251–252). Muutamissa uutisissa tieto on todennäköisesti saatu haastattelemalla paikalla olleita henkilöitä, kuten esimerkiksi 53.

- (53) /0/ Tyksistä karannut vanki piiloutui ravintolan vessaan
 /2/ Sairaalan henkilökunta huomasi vangin karanneen.
 /3/ Vartija lähti seuraamaan häntä ja soitti samalla hätäkeskukseen.
 /4/ Paikalle tuli myös poliisipartio, joka löysi vangin läheisestä Subway-ravintolasta. (TS. 31.3.2010)

Esimerkin 53 uutinen on todennäköisesti kirjoitettu poliisin antaman selonteon pohjalta. Tietolähteinä tapahtumapaikalla ovat ainakin olleet sairaalan henkilökunnan edustaja, vartija ja poliisit. Vaikka uutisessa ei kerrota lähettä avoimesti (esimerkiksi *poliisin mukaan*), uutisesta on pääteltävissä tietolähde jo sen perusteella, että siinä esitetään hyvin yksityiskohtaista tietoa, jollaista voi olla vain poliisin hallussa (Heikkinen ym. 2005: 251).

Suuressa osassa pääaineiston uutisteksteistä käytetään vähintään yhtä tietolähdetä (352 vastausta, 91 % vastauksista). Lähde puuttuu kokonaan vain 36 vastauksesta (9 %). Suurin osa kokelaista on siis osannut hyödyntää uutistekstissään tätä olennaista ja tärkeää uutisen konventiota (vrt. Kalliokoski 2002: 158–159). Uutisgenrelle epätyypilliset yksiaäniset tekstit on jaoteltu pistemäärittäin taulukossa 25.

TAULUKKO 25. Yksiaänisten uutistekstien lukumäärä (n_y) ja prosenttiosuus pistemäärittäin.

Pistemäärä	Lukumäärä	n_y	%
0–2	149	24	16 %
3	146	9	6 %
4–6	93	3	3 %
Yhteensä	n = 388	36	9 %

On odotuksenmukaista, että hyviä pisteitä saaneiden vastausten joukossa on suhteessa vähemmän yksiaänisiä tekstejä (3 %) kuin huonoja pisteitä saaneiden vastausten joukossa (16 %; ks. taulukko 25). Tietolähteiden käytössä on kuitenkin suuria eroja. Toisissa vastauksissa lähteitä käytetään monipuolisesti, kun taas toisissa tietolähde osoitetaan piilotetusti esimerkiksi käyttämällä passiivimuotoja. Tietolähteitä sisältävät pääaineiston uutistekstit voidaan jaotella kolmeen väljään ryhmään sen mukaan, miten selvästi lähteet osoitetaan. Ensimmäiseen ryhmään kuuluvat tekstit, joissa moniaänisyyttä ilmaistaan vain passiivimuodoilla ja/tai joissa ääneen pääsee vain yksi henkilö, tavallisesti poliisi. Henkilö mainitaan tavallisesti vasta tekstin lopussa etsintäkuulutuksen yhteydessä. Toisen ryhmän vastauksissa käytetään useita tietolähteitä, mutta lähteiden käytössä on tiettyjä ongelmia, esimerkiksi äänessä olevan henkilön suora sitaatti on liian pitkä tai sisältää uutisdiskurssiin soveltumattomia tietoja. Kolmannen ryhmän teksteissä tietolähteitä käytetään monipuolisesti, laadukkaasti ja perustellusti. Ryhmät ovat lähes yhtä suuria.

Yleistäen voi sanoa, että kaikille pääaineiston tietolähteitä sisältäville vastauksille on ominaista, että tietolähteet puuttuvat erityisesti tapahtumaketjua kuvaavasta jaksosta, vaikka niitä muualla käytettäisiinkin. En käsittele esittämiäni esimerkkejä ryhmittäin, mutta kommentoin muutaman esimerkin yhteydessä, mihin ryhmään kyseinen vastaus kuuluu. TS-aineiston uutiset kuuluvat pääasiassa ensimmäiseen ryhmään, jotka voi tulkita kirjoitetuksi esimerkiksi viranomaisen tiedotteen tai suullisen selonteon pohjalta. TS-aineiston todellisten uutisten ja pääaineiston uutistekstien erona on kuitenkin se, että pääaineiston uutisteksteissä on paljon sellaista todentamatonta tietoa, jota poliisitiedotteessa ei voisi olla. Esimerkiksi paon motiivin pohdinta ja sen suunnitelmallisuuden perustelu ovat asioita, joita todellisessa uutisessa ei voisi kertoa ilman tietolähdettä.

Sensorit ovat kiinnittäneet huomiota tietolähteiden käyttöön monessa vastauksessa (59 mainintaa). Tietolähteisiin on kiinnitetty huomiota lähinnä silloin, kun ne puuttuvat tai kun kokelas käyttää niitä epäuskottavasti eli esimerkiksi keksii itse liikaa epäolennaisia lähteitä. Tietolähteiden puuttumista tai epätarkkuutta on kommentoitu esimerkiksi seuraavin tavoin: ”Tietolähde?”, ”Mistä tiedot peräisin?”, ”Kuka noin sanoo?”, ”Miten toimittaja tietää?”, ”Hiukan useampi tietolähde voitaisiin mainita” ja ”Valitsee itse kehiteltyjä tietoja aineistossa annettujen tilalle”. Muutamia positiivisia kommenttejakin esiintyy: ”Haastattelun tapainen”, ”Vaikka jokunen henkilö on keksitty, heidät voinee hyväksyä tyyliin kuuluvina” ja ”Uutisen tyyliä tietolähteiden käytössä”.

Pääaineiston uutisteksteissä käytetään tietolähteenä pääasiassa tiedon välittäjiä eli henkilöitä, jotka ovat itse olleet tapahtumapaikalla tai joilla on jotain muuta olennaista tietoa paenneesta henkilöstä (ks. luku 3.5). Yleisimmin tietolähteenä toimii poliisi, jonka sanoilla on uutisarvoa auktoriteettiasemansa takia. Hyvin usein käytetty lähde on myös vanhainkodin hoitaja rouva Finne. Näsin huonenaapuri Emil Öist pääsee ääneen monissa vastauksissa joko nimellä mainittuna tai huonetoverin nimikkeellä. Otto Näsin tytär esiintyy useissa vastauksissa tietolähteenä. Muita lähteitä, joita vastauksissa mainitaan, ovat esimerkiksi silminnäkiäjät, viranomaiset, vanhainkodin henkilökunta, hoitajat, omaiset, muut asukkaat, vanhuksen lähipiiri, vanhainkodin johto, Näsin vaimo, lapsenlapsi Carl-Johan Holm, palomestari, eräs miehen sukulainen, eräs henkilö, eräs asukas, nainen ja lenkkeilijä. Haastatellut viranomaiset nimetään tarkasti, esimerkiksi *lääkäri Hietanen, johtaja Virkkunen, poliisi Lempinen* (tai esimerkiksi *Pajunen, Juntunen, Virtanen, Kemppainen*). Tämä on tyypillinen uutisdiskurssin tapa: myös kaikki TS-aineiston uutisissa haastatellut henkilöt on nimetty.

Eri toimijoiden ääniä esitetään uutisessa yleensä joko suorana lainauksena tai epäsuorana esityksenä. Molemmat tavat säilyttävät kirjoittajan oman äänen ja lainatun äänen erillään. (Ks. luku 3.5.) Toimijan ääni esitetään pääaineiston uutisteksteissä yleisimmin epäsuorana kuin suorana esityksenä. Tämä on tavallista myös Bergin (2011: 324) tutkimissa vastausteksteissä. Kaikkein tavallisin tapa on kertoa lähteen mielipide johtolausekkeen eli *mukaan*-adposition avulla (esimerkit 54 ja 55). Myös TS-aineistossa tämä on yleisin keino. *Mielestä*-adpositio esiintyy muutamissa pääaineiston vastauksissa (esimerkki 56). Johtolausekkeen sisältävissä tapauksissa lähde on kertovan lauseen osana, eli kirjoittaja tuottaa tapahtumaa selostaessaan oman, itsenäisen lauseen ja osoittaa adpositiolla kyseessä olevan toisen käden tieto (ks. Koski 1985: 145–146; ISK: § 1458).

- (54) /4/ [- -] *Joidenkin silminnäkijöiden mukaan* tapahtuma hetkellä [!] vanhainkodin palokujaa kaahasi punainen Volkswagen Golf Siklaxin suuntaan. (P7 3/4 22)
- (55) /1/ Ennen pakenemistaan mies oli *paikalla olleiden mukaan* särkenyt airolla vanhainkodin television heidän katsellessaan Dallas-nimistä televisiosarjaa. (P17 2/2 93)
- (56) /viim/ Otto Näs oli *vanhainkodin työntekijöiden mielestä* virkeä ja mukava vanhus. (T8 4/4 29)

Esimerkin 54 pronomini *joidenkin* on epämääräisyydessään melko epätyypillinen uutisdiskurssissa, mutta muuten silminnäkijöiden kertoma asia eli auton näkeminen vanhainkodin viereisellä kadulla on uskottava. Sitä, mihin suuntaan auto lähti, on kuitenkin vaikeaa todentaa. Esimerkissä 55 paikalla olleet vanhukset todistavat, mitä televisiohuoneessa tapahtui. Televisiosarjan nimen mainitseminen on uutisdiskurssiin kuulumaton yksityiskohta. Esimerkissä 56 kerrotaan vanhainkodin työntekijöiden mielipide Otto Näsin luonteesta. Tämä lienee hyväksyttävää koetettävän kontekstissa.

Pääaineiston vastausten toiseksi yleisin epäsuoran esityksen tapa on referoida lähteen sanomaa johtolauseen verbillä, jolloin *että*-lause (esimerkki 57) tai referatiivirakenne (esimerkit 58 ja 59) ilmaisee referoidun puheen. Johtolauseen verbillä voi viestiä kirjoittajan näkökulmasta tai suhtautumisesta. Tavallisesti johtolauseen verbi ilmaisee sanomista tai ajattelemista. (ISK: § 1478.) Näissä tapauksissa tietolähteen ääni on kytetty johtoilmaukseen siis syntaktisesti tai tekstuaalisesti. Infinittiset rakenteet, kuten referatiivirakenne, edustavat syntaktisesti integroituneempaa kytköstä, sivulause taas löyhempää. (ISK: § 1458.) Vastausten johtolauseessa käytetään esimerkiksi seuraavia referointiverbejä: *arvella, epäillä, ihmetellä, kehottaa, kertoa, luonnehtia, painottaa, pelätä, pyytää, sanoa, toivoa, uskoa* ja *vakuuttaa*. Näistä yleisin on *kertoa*-verbi (esimerkit 58 ja 59).

- (57) /3/ [- -] Poliisi arvelee, että hän pakeni tyttärenpoikansa avustuksella, sillä myös tämä on kadonnut. (T20 5/5 24)
- (58) /4/ [- -] Auto kuuluu vaasalaiselle autovuokraamolle, josta kerrotaan auton vuokratun eräälle Näsin sukulaiselle, jonka osuutta tapaukseen tutkitaan. (P2 4/4 2)
- (59) /2/ [- -] Päivystänyt hoitaja kertoo tilanteen olleen hyvin uhkaava ja täysin ennalta-arvaamaton. (T6 5/5 4)

Esimerkit 57–59 ovat kaikki todennettavissa ja soveltuvat prototyyppisen uutisdiskurssin tapaan esittää tietolähteen sanoja. Esimerkin 57 ennustamista ilmaiseva johtolauseen verbi *arvella* osoittaa epävarmuutta.

Suoran esityksen voi sanoa siirtävän alkuperäisen puheen keskelle meneillään olevaa kerrontaa (ISK: § 1460). Pääaineiston 156 vastauksessa esiintyy joko yksi tai useampi suora sitaatti, jota voi kutsua tässä myös *repliikiksi* (40 % kaikista vastauksista). Uutisteksteissä oleva suora esitys ei merkitse sanatarkkaa lainausta pohjatekstistä niin kuin vastauksitekstissä (Berg 2011: 321), vaan sitaatissa esitetään jonkun henkilön keksittyjä sanoja. TS-aineistossa suoraa lainausta esiintyy vain neljässä uutisessa (10 %). Suora lainaus merkitään pääaineistossa yleensä kaksoispisteellä ja lainausmerkein; repliikkiviivaa käytetään 19 vastauksessa (ks. esimerkki 68). Äidinkielen oppitunneilla

opastetaan käyttämään pääasiassa kaksoispistettä ja lainausmerkkejä referointijaksojen merkitsemisessä (ks. myös Kalliokoski 2005b: 230). TS-aineiston uutisissa suora lainaus merkitään aina repliikkiviivalla, joten repliikkiviivan käyttö suoran lainauksen merkitsemisessä osoittaa kokelaan uutisgenren tajua. Suora esitys on tavallisesti osana yhdyslausetta, joka muodostuu johtolauseesta ja referaattiosasta. Kertova ja referoitava osuus ovat konstruktion eri osia, ja niiden kytkös on syntaktisesti löyhä (ISK: § 1458–1459.) Suoraan lainattu tietolähde on yleisimmin rouva Finne (ks. esimerkit 67 ja 69). Myös poliisi pääsee usein ääneen. Harvemmin esiintyvät huonenaapuri Öist, Näsin tytär, tyttärenpoika, palomestari, vanhainkodin johtaja, lääkäri (esimerkki 60) ja pohjatekstissä esiintymätön Oton vaimo (esimerkki 61).

- (60) /viim/ [- -] Otto Näsin lääkäri kuitenkin myöntää, että Näs ei ollut täysin tyytyväinen. ”Kun kerroin hänelle eturauhassyövästä hän masentui syvästi, vaikka kasvainta ei pidetty erityisen pahalaatuisena.” Toteaa [!] lääkäri. (P15 3/3 94)
- (61) /3/ [- -] Haastattelimme myös Otto Näsin rakasta vaimoa, joka oli jo salaa aloittanut Oton hautajaisten valmistelut. Hän sanoo: ”Minun syytänihän tämä kaikki on. Minä suostuttelin Oton asumaan juuri siihen vanhainkotiin vaikka tiesin, että hän on toiminnan mies eikä osaa olla aloillaan. Mutta Otto. Miksi sinun piti mennä tekemään jotain niin häpeällistä?” kommentoi Oton rakastava vaimo. (P9 1/1 19)

Esimerkissä 60 olevan suoran lainauksen sisältö ei kuulu uutisdiskurssin tapaan, koska siinä rikotaan sekä lääkärin vaitiolovelvollisuutta että toimittajan ammattietiikkaa. Journalistin ohjeissa mainitaan, että yksityiselämään kuuluvia erityisen arkaluonteisia seikkoja voi julkaista vain asianomaisen suostumuksella tai jos niillä on poikkeuksellista yhteiskunnallista merkitystä. Sairaustapauksista uutisoitaessa on aina noudatettava hienotunteisuutta. (Journalistin ohjeet 2011.) Näsin eturauhassyövän mainitseminen ei ole missään tapauksessa soveliaista (ks. luku 8.2.3). Esimerkissä 61 suoraa sitaattia kehystää johtolause sekä ennen että jälkeen. Tällainen tapa rikkoo referoinnin konventioita. Esimerkissä 61 on uutisdiskurssin asiatyyliseen esitystapaan sopimattomia affektiivisiä ilmauksia ja rakenteita, kuten adjektiivit *rakas* ja *rakastava*, Oton suora puhuttelu ja kysymyslauseen käyttö.

Esimerkissä 60 johtolause seuraa suoraa lainausta. Lainauksesta edeltää on myös tietynlainen johtolause, vaikka se ei olekaan samassa virkkeessä lainauksen kanssa. Lauseen ja suoran lainauksen väliin sopisi kaksoispiste. Tällainen lainaukseen johdattavan ”irrallisen” lauseen käyttö on lehtiteksteissä tavallinen konventio. (Ks. myös Berg 2011: 331, alaviite 17.) Konventiosta voisi käyttää nimitystä *vapaa suora esitys*. *Vapaa esitys* tarkoittaa Bergin (2011: 327) mukaan sitä, että referoitavaa ainesta ei kehystetä konventionaalista muotoa olevalla johtolauseella. Vapaa epäsuora esitys ei myöskään ole alisteinen johtolauseelle vaan itsenäinen päälause, joka on kuitenkin tulkittavissa toisen henkilön puheeksi tai ajatukseksi. (ISK: § 1475). V. Pietilän (1993: 348) mukaan vapaa epäsuora esitys on uutiskerronnassa hyvin yleistä, ja usein se tulkitaan ennemmin kirjoittajan ääneksi kuin referoinniksi. Vapaa epäsuora esitys on myös ironian keino (Kalliokoski 2005a: 31). En erottele vapaata suoraa ja epäsuoraa esitystä erikseen, mutta molemmat vapaan esityksen muodot ovat pääaineistossa yleisiä.

Uutisessa suoraan lainausta käytetään erilaisiin tarkoituksiin: sillä voidaan uutislähteen kertoman faktatiedon välittämisen lisäksi värittää tekstiä kielellisesti, minkä voi ajatella tavoitteeksi myös TS-aineiston uutisessa, jossa kerrotaan 12-vuotiaan pojan sammuttamasta tulipalosta (esimerkki 62).

- (62) Salon päivystävä palomestari Markus Rautio kertoo, että nopeista toimitaan huolimatta poika pelästy paloa pahan kerran.
– Hän oli ressurkka niin järkyttynyt, ettei osannut oikein kertoa tapahtumista mitään. (TS 6.1.2010)

Esimerkissä 62 on repliikkiviivalla merkitty päivystävän palomestarin suora lainaus, jossa hän kuvailee pojan tuntemuksia tulipalon sammutuksen jälkeen. Repliikissä esiintyvää affektiivinen appellatiivi *ressukka* ei sopisi uutisdiskurssin tyyliin, jos se olisi osana leipätekstiä. Pääaineiston uutistekstien suorissa lainauksissa kielellistä värittämisestä lienee kyse silloin, kun repliikissä on esimerkiksi murteellisia sanoja (ks. esimerkki 16 s. 213).

Tehtävän pohjateksti on itsessään moniääninen (liite 1; ks. myös Mäntynen 2009a; 2010). Sundin romaanin alkukatkelmassa on metafiktiivinen minäkertoja, joka siirtyy välillä katkelman henkilöhahmoksi ja välillä ikään kuin kaikkietäväksi kertojaksi (Kouki 2009: 138–146). Katkelmassa on lisäksi kolme repliikkiviivalla osoitettua suoraan sitaattia, joista ensimmäinen on kiinnittänyt kokelaiden huomion:

- Kosketukseen! Otto karjahti ja lähti juoksemaan (TT2007: 3).

Kosketukseen-huudahdus esiintyy 34 uutistekstissä lainausmerkkeihin sijoitettuna. Mikäli huuto sisältyy jonkin silminnäköjän kertomaan suoraan tai epäsuoraan esitykseen, se on laskettu suoraksi repliikiksi. Tällaisia uutisgenren konvention mukaisia lainauksia on 15. Huudahduksen sisältävistä teksteistä 19 on sellaista, ettei niissä esitetä mitään tietolähdettä, vaan huudahdus on lainausmerkeissä osana ”toimittajan” tekstiä (esimerkki 63). Tällöin voi ajatella, että kyseessä on pohjatekstin suoran repliikin referointi eli tekstitaidon kokeen vastauksien konventioiden mukainen, mutta uutisgenren konventioiden vastainen referointitapa. Berg (2011: 328) on havainnut, että vastauksissa siteerataan usein pohjatekstin retorisesti tehokkainta, kohosteisinta virkettä. Tämä voi olla selityksenä pohjatekstin yksittäisen ilmauksen nousemiseen niin moneen vastaukseen.

- (63) Syöksyessään huoneeseen mies huusi ”Kosketukseen!” (T16 2/2 91)
[S: Miten toimittaja tietää?]

Esimerkissä 63 on suoraan lainausta edeltävä johtolause, mutta konstruktioita ei voi laskea uutisgenren kontekstissa suoraksi repliikiksi, koska se on osana toimittajan tekstiä, kuten sensorikin on kommentoinut.

Pääaineiston uutisteksteissä on muutamia lainausmerkkeihin sijoitettuja yksittäisiä lausekkeita, jotka ovat kokelaan oman lauseen osana ilman samaan lauseeseen sisältyvää kielellistä toimintaa kuvaavaa nominia tai verbiä (*upotettu referaatti*, tarkemmin ”*vapaa*” *sitaatti*, ks. Berg 2011: 335). Nämä eivät ole mukana suoran esityksen sisältävien vastausten joukossa, koska laskeen siihen mukaan vain selvät repliikin sisältävät tapaukset. Osa lainausmerkkeihin sijoitetuista sanoista on otettu suoraan pohja-

tekstistä, osa on keksittyjä. Ison suomen kieliopin (§ 1460) mukaan keskellä kerrontaa oleva lainausmerkein osoitettu sana tuo mukaan usein kirjoittajan ironisoivan tai muun asenteen. Pääaineistossa vapaa sitaatti osoittaakin usein kirjoittajan asennetta, koska leipätekstin joukossa olevat sitaatit ovat joko tyyliään tai sisällöltään sellaisia, ettei niitä voisi kirjoittaa uutiseen sellaisenaan (vrt. Berg 2011: 338).

Lainausmerkkien käyttö yksittäisten lausekkeiden ympärillä on yksi kirjoittajan tapa osoittaa, että tekstissä oleva vieras ääni ei ole ikään kuin hänen oma ilmaisunsa vaan vastuu kielellisestä valinnasta kuuluu jollekulle muulle (Kalliokoski 2005a: 30). Kyseessä voi myös olla osallistujaroolin muutos eli asennonvaihdos, jolloin kirjoittaja esimerkiksi asettuu johonkin toiseen rooliin, esittää jonkin uuden näkökulman tai ilmaisee asian tyyllisesti eri tavoin (ks. esim. Kalliokoski 1995: 9, 16, 19). Kirjoittajan asennonvaihdos voi myös olla havaittavissa vain implisiittisesti. Tällöin esimerkiksi toisen diskurssin tai genren ilmaus lainautuu tekstiin ilman lainausmerkkejä tai muita referoinnin osoittavia keinoja (ks. Ivanič 1998: 181). Palaan tähän luvuissa 7.8 (esimerkki 81) ja 8.2.5.

Yleisin vapaana sitaattina esiintyvä ilmaus on vanhainkodista kansan suussa kulkeva nimitys Porvarikoti, joka on 16 vastauksessa asetettu lainausmerkkeihin (esimerkki 64).

- (64) Vaasalaisessa vanhainkodissa nykyään asuva, siklaxilaista syntyperää oleva, Otto Näs pakeni aggressiivisesti [!] lauantai-iltana ”Porvarikodiksi” kutsutusta vanhainkodista. (T6 4/4 11)

Lainausmerkeillä kokelas halunnee osoittaa, että ”Porvarikoti” ei ole vanhainkodin virallinen nimi vaan vanhainkodista paikkakunnalla käytetty, tietynlaista arvottamista osoittava nimitys, johon kirjoittaja haluaa ottaa etäisyyttä. Kirjoittaja osoittanee lainausmerkkien avulla asettuvansa vanhainkotiä arvostelevan vaasalaisen asukkaan roolista objektiivisuuteen pyrkivän toimittajan rooliin (ks. esim. Kalliokoski 2005a: 34). Seuraavien esimerkkien vapaat sitaatit esiintyvät kumpikin kahdessa vastauksessa.

- (65) Lehden painoon mennessä Otto Näsistä tai hänen ”rikoskumppanistaan” ei ollut vielä saapunut havaintoja poliisin tietoon. (T9 5/5 15)
- (66) Porvarikodiksi kutsutun paikan 94-vuotias asukas rikkoi airolla uuden väritelevisioin ja huitoi ”aseella” myös muita tapahtumapaikalla olevia. (T9 3/2 57)

Esimerkissä 65 rikoskumppanin esittäminen lainausmerkeissä on motivoitua, koska kyseessä on vasta rikosepäily, ei lopullinen tuomio. Lainausmerkeillä kokelas osoittanee myös, ettei tulkitse Näsien eikä etenäkään hänen apurinsa toimintaa kovin vakavaksi rikokseksi. Esimerkissä 66 kokelas ilmaisee lainausmerkkien käytöllä, ettei pidä airoa niin vaarallisena aseena tai ettei airoa voi pitää aseena kirjaimellisesti ollenkaan. Yksittäisissä uutisteksteissä esiintyy vapaana sitaattina muutamia Otto Näsien kuvaavia ilmauksia, kuten ”herrasmies” ja ”ihmemies”. Lainausmerkkien käytöllä ilmaistaan näissä tapauksissa lähinnä toimittajana toimivan kokelaan asennetta Näsien kohtaan, jopa ISK:n mainitsemää ironiaa. Ne ovat myös esimerkkejä kirjoittajan asennonvaihdoksesta. Monet vastauksissa esiintyvistä vapaista sitaateista osoittavat kokelaan uutisgenren tajua, mutta eivät kaikki. Muutamissa vastauksissa olevat vapaat sitaatit, esimerkiksi ”huonenaapuri”

ja ”lentäjän lakki”, ovat lähinnä kummallisia, uutisdiskurssiin sopimattomia yksityiskohtia, samoin kuin yksi lainausmerkeissä oleva otsikko: ”94-vuotias riehui vaasalaisessa vanhainkodissa” (T11 4/4 45).

Muutamien pääaineiston uutisteksteissä esiintyvien suorien repliikkien ongelmana on, että ne ovat aivan liian pitkiä uutiseen, vaikka niiden asiasisältö olisikin pääasiassa uutiseen sopivaa (esimerkki 67). Tämä on tyypillistä toiseen ryhmään kuuluvissa vastauksissa.

- (67) /2/ Setterbergin vanhainkodissa työskentelevän rouva Finnen mukaan lauantai-ilta oli aivan tavallinen ennen välikohtausta. ”Olimme normaaliin tapaan kokoontuneet televisiohuoneeseen virkeimpien vanhusten kanssa katselemaan televisiota. Herra Näskin on usein tässä porukassa. Olin leiponut täytekakun kesän ensimmäisistä mansikoista, jota olin juuri leikkaamassa paloihin. Televisiosta oli pian alkamassa ohjelma, jota meillä on tapana katsoa. Yht’äkkiä ovelta kuului herra Näsin karjhdus. Ennen kuin kerkesin reagoimaan mitenkään, oli herra Näs rynnännyt sisään ja sohaissut television ruudusta läpi airon, joka hänellä oli ollut kädessään. Hän oli pukeutunut vanhaan lentäjänasuunsa. Hänellä oli harmaa haalari yllään sekä päässään ruskea nahkapäähine ja aurinkolasit. Televisio alkoi liekehtiiä ja tuli tarttui verhoihin. Sotku oli kaamea. Täytekakku ja astiat olivat levinneet ympäri huonetta sekä vanhukset olivat kauhuissaan. En olisi voinut kuvitella tällaista herra Näsiltä. Hän tuntui viihtyvän täällä niin hyvin.” (T6 3/3 29)

Esimerkissä 67 on vastauksen toinen kappale kokonaisuudessaan. Kappaleen sanemäärä on 126 eli yli puolet koko tekstin sanemäärästä, joka on 222. Repliikkiä edeltää johdettava lause, jossa mainitaan tietolähde eli rouva Finne. Suorassa lainauksessa rouva Finne kertoo televisiohuoneen tapahtumista ja arvioi tapahtuman syytä. Lainaus sisältää jonkin verran epäoleellisia yksityiskohtia, kuten täytekakun esittelyä ja Näsin vaatetuksen kuvausta. Näin pitkä suora sitaatti ei sovellu uutisgenreen.

Kolmanteen ryhmään kuuluvissa vastauksissa suoria sitaatteja ja tietolähteitä käytetään hyvin monipuolisesti ja perustellusti (esimerkki 68).

- (68) /1/ [- -] Poliisi on jo kuulustellut syytettyä.
 /2/ - Hän pakeni tänne katselemaan nuoruusvuosiensa kotipaikkaa, kertoo Ylikomisario [!] Eero Pudas. [- -]
 /3/ [- -] Poliisi selvitti Näsin tyttärenpojan, Carl-Johan Holmin, luottotiedoista, että pakoauto oli vuokrattu Vaasan lentokentältä.
 /4/ - Otimme yhteyttä vuokraamoon ja saimme auton rekisteritiedot. Tämän jälkeen teimme ilmoituksen autosta partioille ja lähiseudun poliisiryksiköille, jatkaa Pudas.
 /viim/ - Vankeustuomioita tässä tapauksessa ei luultavasti tulla jakamaan, lopettaa Pudas. (P1 2/2 2) [S: Voisi käydä uutisesta.]

Esimerkissä 68 tietolähteiden käyttö on sujuvaa ja hallittua. Repliikkiviivan käyttö osoittaa tajua uutisgenren konventioista. Äänessä on pääasiassa ylikomisario Eero Pudas. Kokelas on keksinyt nimen, mutta se on tässä tapauksessa sallittua. Toisen kappaleen suora lainaus kertoo Näsin kuulusteluissa ilmenneen paon motiivin. Neljännessä kappaleessa kerrotaan, miten poliisi pääsi pakoauton jäljille ja miten sen jälkeen toimittiin. Viimeisen kappaleen suoran lainauksen funktio on kertoa arvio Näsin tulevasta tuomiosta. Kaikki suorat lainaukset ovat rakenteeltaan samanlaisia: johtolause on repliikkiviivalla osoitetun lainauksen perässä. Johtolauseen verbit kuljettavat omalta osaltaan uutisen

tarinaa: Ylikomisario Pudas *kertoo – jatkaa – lopettaa*. Sensori on kommentoinut vastauksen tekstilajin onnistuneisuutta, vaikka tekstin saama pistemäärä ei olekaan kovin suuri.

Jos analysoidaan eri tietolähteiden sanomisia sen perusteella, mihin funktionaaliseen jaksoon ne tyypillisesti sijoittuvat, voi yleistäen sanoa, että päätapahtumista kerrotaan rouva Finnen tai muiden silminnäkijöiden sanoin (esimerkit 67 ja 69), teon motiivia kommentoidaan Näsin tyttären, tyttärenpojan tai viranomaisen sanoin, Näsin luonteesta todistavat hänen tyttärensä, huonekaverinsa tai vanhainkodin henkilökunnan edustaja (esimerkit 56 ja 71) ja poliisi kertoo tapahtuman seurauksista eli esimerkiksi etsintäkuulutuksesta ja rangaistuksesta (esimerkki 68).

- (69) /3/ – Olimme katselemassa televisiota, kun huomasin erään asukkaista seisovan oviaukossa. Hänellä oli harmaa lentäjänhaalari päällään, nahkapäähine, aurinkolasit silmillä ja airo uhkaavasti käsissään, kertoo työvuorossa ollut rouva Finne. (T2 3/3 12)
- (70) /6/ ”Pyydän, että annatte isäni levätä rauhassa. Hän oli dementoitunut vanha mies”, Oton lapsi puolustelee. Kuitenkin hänen lapsenlapsensa on eri mieltä.
/viim/ – Isoisäni nimenomaan halusi kuolla huhumyllyn saattelemana. Hän oli suunnitellut kaiken ja toteutti näin haaveensa. Hän oli täysin tietoinen teostaan aiheutuvasta julkisuudesta. (T2 2/2 11)
- (71) /3/ Poliisin kuulustelussa vanhainkodin hoitaja kertoi karkumatkalaisen olleen hiljainen ja syrjäänvetäytyvä. Enimmäkseen mies oli viihtynyt yksin huoneessaan. Hän oli asunut vanhainkodissa reilun vuoden ajan. (T8 5/5 11)

Esimerkissä 69 tapahtumasta kerrotaan rouva Finnen sanoin. Suorassa lainauksessa käytetään sekä kertovaa että kuvailevaa tekstityyppiä. Esimerkissä 70 pohditaan teon motiivia eli vastataan uutiskysymykseen *miksi*. Mielipiteineen vastakkain ovat Otto Näsin lapsi ja lapsenlapsi. Esimerkissä käytetään sekä lainausmerkkejä että repliikkiviivaa suoran lainauksen osoittamiseen. Vanhainkodin hoitaja kuvailee Näsin luonnetta esimerkissä 71. Luonteen kuvaus ja muut esimerkissä esiin tulevat tiedot sopivat uutisdiskurssin asiatyyliseen näkökulmaan.

Muutamissa pääaineiston vastauksissa sitaatteja on käytetty vastaustekstin tekstilajin konventioiden mukaisesti (ks. Berg 2011), ei uutisgenren. Pohjatekstin suora tai epäsuora lainaaminen on nimenomaan vastaustekstin genren normi (Valtonen 2011a: 201; siteeraaminen vastaustekstissä ks. Rahtu 2009). Toini Rahdun (2009: 28–29) mukaan suoran sitaatin hyödyllinen käyttötapa on sen avulla eksplikoiminen eli oman tulkinnan havainnollistaminen, ja suora lainaus soveltuu erityisesti kaunokirjallisuuden erittelyyn. Uutistehtävässä pohjatekstin referoiminen esimerkin 72 tavoin on virhe, kuten sivulla 226 esitän.

- (72) /2/ [- -]”Korkeasta iästään huolimatta hän liikkui hämmästyttävän vetreästi.”
/3/ Hän iski aironsa televisioon, joka ”hoippui taaksepäin jalustallaan.” Tämän seurauksena ”hän haavoitti yhtä ihmistä, säikäytti muut suunnitellaan ja aiheutti tulipalon.” (T10 2/2 71)

Esimerkissä 72 esiintyviä suoria lainauksia ei ole kirjattu kenenkään tietolähteen sanomiksi vaan ne on otettu suoraan pohjatekstistä, kuten vastaustekstissä voisikin tehdä (ks. Berg 2011). Uutisgenreen tällainen pohjatekstin lainaaminen ei luonnollisesti sovi. Esimerkin 73 suorat lainaukset on otettu suoraan pohjatekstistä mutta ne esitetään tietolähteen suulla:

- (73) /2/ [- -] Rouva Finne kuvaa tapahtuma iltaa seuraavasti: ”Rouva Finne perääntyi kirkuen, kun aironlapa viuhahti hänen otsansa ohi vain muutama sentin päästä.”
 /viim/ [- -] Tyttärenpoika toteaa Otto-vainaasta seuraavasti: ”Vähän ennen kuolemaansa äidinisäni survaisi vanhainkodin uuden väritelevisiön airolla. Hän haavoitti yhtä ihmistä, säikäytti muut suunniltaan ja aiheutti tulipalon. Sitten hän lähti pakoon.” (P1 1/1 1)

Toisessa kappaleessa olevasta suorasta lainauksesta paljastuu heti, että kyseessä on pohjatekstin plagiointi (ks. Ivanič 1998), koska suora sitaatti alkaa haastattelulausunnolle epätyypillisesti tietolähteen toistamisella. Viimeisen kappaleen sitaatti voisi olla tyttärenpojan sanoma, vaikka onkin kopioitu suoraan pohjatekstistä. Asiasisällöltään kappale sopisi ennemmin uutisen kärkeen, ja kyseessä voikin olla sanamäärävaatimuksen täyttämisen tekstin loppuun sopimattomalla tavalla. Käsittelen tällaisia tapauksia tarkemmin seuraavassa alaluvussa 7.8.

7.8 Viimeisten kappaleiden suhde sanamäärävaatimukseen

Käsittelen tässä alaluvussa vastausten viimeisiä muodollisia kappaleita selvittääkseni, onko kokeen sanamäärävaatimus mahdollisesti vaikuttanut kappaleiden asiasisältöön. Tämän luvun näkökulma aineistoon poikkeaa edellisten lukujen käsittelytavasta, mutta 7. luvun otsikko Uutisen muut jaksot antaa mahdollisuuden myös muodollisten jaksosten tutkimiseen. Tekstitaidon kokeessa ja kaikessa muussakin koulukirjoittamisessa typografisesti rajattu kappale on aina myös merkitysyksikkö (ks. myös Berg 2011: 335). Kevään 2007 uutistuottamistehtävän tehtävänannossa annetaan ohjeita vastauksen pituudesta. Tehtävänannossa sanotaan: ”Uutisen tulee olla määrämittainen, 200–250 sanaa. (Merkitse sanamäärä uutistekstisi perään.)” (TT2007: 1.) Pohjatekstin tapahtumat viittaavat niin sanotun pikku-uutisen kirjoittamiseen, mutta pikku-uutisen sanamäärä on yleensä huomattavasti alle 200 sanaa (esim. Heikkinen ym. 2005). Tekstitaidon kokeen koepaperin alussa olevassa yleisessä ohjeessa sanotaan, että vastauksen sopiva pituus on 1–2 sivua (mt.: 1). Muiden kielten ylioppilaskokeissa kirjoitettavissa aineissa sanamäärävaatimukset ovat arkipäivää, mutta äidinkielen kokeessa sanamäärää ei ole ollut tapana ilmoittaa. Päivi Virkkunen (2005: 407) kysyy tekstitaidon harjoituskoetta ja sen uutistuottamistehtävää analysoivassa artikkelissaan, täytyykö uutisenkin pituuden olla tekstitaitovastauksen ohjeiden mukainen eli 1–2 sivua vai voisiko se olla lyhyempi. Turun Sanomien uutistoimittajat olivat sitä mieltä, että sanamäärävaatimus on hyvin

suuri ottaen huomioon tehtävän pohjatekstin uutisarvoisen asiasisällön. He pohtivat lisäksi, onko haastava vaatimus vaikeuttanut tehtävää ja aiheuttanut tekstin loppuun ”löysyyttä”. (UT.)¹²²

Kevään 2011 tekstitaidon kokeessa tuottamistehtävänä oli referaatti, jonka pituuden piti olla tehtävänannon mukaan noin 200 sanaa. Kevään 2011 tekstitaidon ylioppilaskokeen arviointiohjeissa mainitaan, että pituusohjeen sanamäärän selvästä noudattamattomuudesta (yli 10 prosentin ylitys tai alitus) vähennetään yksi piste referaatin muuten ansaitsemasta pistemäärästä (AO2011). Tällaista tarkkaa ohjetta ei annettu vielä keväällä 2007. Sanamäärävaatimusta perustellaan kevään 2007 arviointiohjeissa sillä, että oikeassa elämässäkin toimittajat kirjoittavat usein määrämittaen. Ohjeiden mukaan tehtävänantoa on noudatettava, mutta sanamäärän ylityksestä tai alituksesta ei rankaista mekaanisesti vaan teksti suhteutetaan uutisen tekstilajin piirteisiin. Liika löysyys tai liiallinen niukkuus pudottavat arviointiohjeiden mukaan kuitenkin pisteitä. (AO2007.)

Sensorit ovat kiinnittäneet huomiota 11 pääaineiston vastauksen liian vähäiseen sanamäärään. Kokelaan koepaperiin merkitsemä sanamäärä on esimerkiksi alleviivattu tai koepaperin lopussa on kommentti sanamäärän alituksesta. Liian lyhyt vastaus on nähty negatiivisena, mutta yhden vastauksen perään (T17 3/4 58) sensori on kommentoinut, että vajaaksi jäävä sanamäärä ei liene ongelma, koska uutistekstiin valittu näkökulma säilyy läpi tekstin. Kokelaiden osalta tekstitaidon kokeen sanamäärävaatimus on johtanut melko yllättävästikin siihen, että jopa 46 vastauksen sanamäärä on merkitty tekstin perään virheellisesti (12 % kaikista vastauksista). Vastauksen sanamäärä on siis merkitty lähelle 200 sanaa, vaikka tekstin oikea mitta olisi huomattavasti sen alle. Olen huomionnut tässä sellaiset vastaukset, joiden koepaperiin merkityn ja todellisen sanamäärän ero on yli viisi sanetta, koska sanamäärää laskiessa voi tulla huolimattomuus- tai tulkintavirheitä. Tavallisesti vastauksen perään merkityn ja todellisen sanamäärän ero on noin 20 sanaa, muutamissa jopa yli 30 sanaa. Suurin eroavaisuus on 37 sanaa: kokelas on merkinnyt vastauksensa perään luvun 203, kun tekstin oikea sanamäärä on 166.

Sanamääräkaunistelun lisäksi vaatimus on selvästi aiheuttanut liiallista tekstin venyttämistä ja epäoleellista sanankäyttöä, josta rangaistaisiin esimerkiksi suomi toisena kielenä -määräysten mukaan (S2: 13; ks. myös ÄOK). Minulla ei ole pääsyä pääaineistoni uutistekstien konseptipapereihin eli vastausten mahdollisiin suunnitteluversioidiin, koska niitä ei palauteta ylioppilastutkintolautakuntaan. En siis tiedä eksaktisti, miten kokelaat ovat rakentaneet tekstikokonaisuuttaan. Koska tekstitaidon kokeen vastaus kirjoitetaan käsin, olen analysoinut pääaineistoni viimeisten kappaleiden sisältöjä oletukseni, että mikäli kokelas on kokenut tarvetta lisätä sanamäärää, hän on havainnut asian vasta kirjoittaessaan tekstin viimeisiä kappaleita. Oletustani tukevat Rannan (2007: 278) havainnot abiturienttien tekstintuottamismenettelyistä: kokelaat kirjoittavat tekstejään melko noviisimaisin menetelmin, eli tekstejä muokataan ensimmäisen version jälkeen kovin vähän. Puolet Rannan tutkimista teksteistä oli niin sanottuja yhden version tekstejä, eli niitä oli muokattu hyvin vähän ensimmäisen version jälkeen (mt.: 271–272).

122 Pääaineiston vastausten pituus merkkeinä on noin 1 800 (ks. s. 123). UT5 kommentoi: ”Olisi mielenkiintoista nähdä ylioppilastutkintolautakunnan 1 500 merkkiä pitkä ihannevedos eli se, mitä heidän mukaansa voi olla 1 500 merkkiä pitkä uutinen [tästä pohjatekstistä].”

Sanamäärävaatimus liittyy tilannekontekstiin: kirjoittaja tietää, milloin on tuotettava lisää sanoja, jotta tehtävänannossa kerrottu pituusnormi tulisi täytetyksi, vaikka teksti olisikin jo valmis kokonaisuus (ks. myös mt.: 59).

Esitän seuraavaksi, millaisia asioita viimeisessä kappaleessa (tai joissain tapauksissa viimeisissä kappaleissa) otetaan esille. Koko vastauksen sanamäärä on merkitty esimerkin jälkeen. Yleisin viimeisen kappaleen asiasisältö liittyy Otto Näsin etsintäkuulutukseen ja tuntomerkkeihin. Se on uutisgenren konventioita noudattava tekstin lopeutus (ks. esim. TS-aineisto). Uutistoimittajat olivat kuitenkin eri mieltä etsintäkuulutuksen ja vanhainkodin vaaratilanteen esittämisestä samassa uutisessa (UT). Käsittelem tätä tarkemmin luvussa 8.2.2. Muutamissa vastauksissa viimeiseen kappaleeseen on listattu Otto Näsin tuntomerkit irrallisena ilman etsintäkuulutusta (esimerkki 74). Tällaisissa tapauksissa voi olla kyseessä tekstin tarkoituksellinen venyttäminen samoin kuin tapauksissa, joissa etsintäkuulutusta käsitellään monessa kappaleessa (esimerkki 75).

- (74) /viim/ [- -] Pako hetkellä [!] herra Näsillä oli päällään harmaa lentäjänhaalari, valkoinen kaulahuivi, ruskeaa nahkaa oleva päähine, kumisaappaat ja tietenkin aurinkolasit. (P9 2/1 15) Sanamäärä: 227.
- (75) /4/ Siklaxin ihmiset voivat siis rauhassa liikkua ulkona ja jatkaa päivän rutiineita. Poliisi kyllä hoitaa tilanteen, mutta jos joku nyt sattuu näkemään epäillyn on parasta pysyä kaukana hänestä ja soittaa poliisille.
/viim/ Vihjeet ja näköhavainnot voi soittaa poliisiin vihje puhelimeen [!] tai tänne Siklaxin paikallislehti Siklaan. Puhelu on ilmainen ja jokainen vihje on arvokas poliisille. (P8 2/2 39) Sanamäärä: 212.

Esimerkissä 74 on vastauksen viimeinen kappale, joka loppuu Näsin vaatetuksen kuvailuun. Tätä ennen vastauksessa ei kuitenkaan ole mainittu mitään Näsin etsinnästä, joten tuntomerkkien kuvailu jää irralliseksi, motivoimattomaksi yksityiskohdaksi. Esimerkin 75 kaksi viimeistä kappaletta keskittyvät etsintäkuulutukseen, jota lähestytään monesta näkökulmasta: siklaxilaiset voivat olla rauhassa, poliisi hoitaa tilanteen, pitää pysyä kaukana epäillystä, pitää ilmoittaa havainnosta poliisille, vihjeistä voi soittaa poliisille tai sanomalehteen, puhelu on ilmainen ja jokainen vihje on tärkeä. Uutisgenren liittyvä vaatimus yhden idean kappaleista, joiden välillä ei ole viittaussuhteita, ei toteudu tässä tekstin lopetuksessa (ks. luku 3.3).

Muita uutistekstin lopetustapoja, jotka pääasiassa noudattavat uutisgenren ja -diskurssin konventioita, ovat esimerkiksi Näsin paon motiivin pohdinta (ks. luku 7.5), poliisin tai jonkun muun tietolähteen referoiminen (esimerkit 68 ja 76), Näsin syytteiden esittely (esimerkki 77) ja yhteiskunnallisen teeman esiin nostaminen (ks. luku 7.5).

- (76) /viim/ Rouva Finne totesi lopuksi pilke silmäkulmassaan, että häntä harmittaa eniten täytekakun kohtalo. (P7 4/4 24) [S loppu: +] Sanamäärä: 200.
- (77) /viim/ - Tämä on hyvin erikoislaatuinen tapaus. Teko vaikuttaa suunnitellulta ja harkitulta. Miehestä ei ole vielä tehty havaintoja, mutta emme oleta hänen olevan kauaa piilossa, kertoo tutkintaa johtava komisario. Vanhusta tullaan todennäköisesti syyttämään pahoinpitelystä, pahoinpitelyn yrityksestä sekä vahingontuottamuksesta. (T16 5/5 18) Sanamäärä: 204.

Esimerkissä 76 oleva lopetus on saanut sensorilta plussan. Kappale vaikuttaa melko irralliselta ja sen informaatio epäoleelliselta, mutta toisaalta paikallislehden uutisen diskurssissa tällainen lopetus voisi olla mahdollinen. Esimerkissä 77 yhdistyvät komisarion sanojen suora lainaus ja Näsin kohdistuvien syytteiden esittely. Tällainen uutisen lopetus noudattaa genren konventioita. Kuusi TS-aineiston todellisista uutisista loppuu poliisin esittämien epäilyjen tai toimijan tulevien syytteiden esittämiseen. Epäilyjä esitetään viimeisessä kappaleessa, tavallisesti sen viimeisessä lauseessa, esimerkiksi *Kuljettaja saa syytteen törkeästä liikenneturvallisuuden vaarantamisesta* (TS 31.10.2010) ja *Poliisi epäilee syyttäjää vahingonteosta ja mahdollisesta pahoinpitelystä* (TS 6.8.2010).

Uutisgenren ja -diskurssin konventioita rikkovat sellaiset viimeiset kappaleet, joissa käsitellään jotain epäolennaista eli uutisdiskurssiin kuulumatonta asiaa. Tällöin voi olla kysymyksessä se, että kokelas on yrittänyt pidentää tekstiään sanamäärävaatimuksen mukaiseksi jollain selvästi edellisestä tekstistä poikkeavalla ja yllättävälläkin tavalla. Tällaisia epäolennaisia asioita ovat esimerkiksi viimeisessä kappaleessa esiintyvä vanhainkodin ja sen ympäristön yksityiskohtainen kuvailu (ks. esimerkit 19 ja 20 s. 214). Epäolennaista on myös Otto Näsin hautajaisten käsittely (esimerkit 78–79). Viimeisessä kappaleessa esiintyvä Otto Näsin hautajaisten kuvailu rikkoo totuudenmukaisuuteen pyrkivää uutisdiskurssia siinäkin mielessä, ettei Näs kuole romaanikatkelman aikana (tarkemmin ks. luku 8.1.1).

- (78) /viim/ Näs haudattiin kaikessa hiljaisuudessa ja läsnä olivat vain lähimmät sukulaiset ja ystävät. Hautajaisista jäivät pois myös Näsin lentäjäystävät sekä liikenneministeri, joka on Näsin tyttären hyvä ystävä. (P14 2/2 82) [S: Epäolennaista] Sanamäärä: 177.
- (79) /viim/ Otto Näsilte pidettiin hiljaiset hautajaiset, joissa oli vain lähimmät sukulaiset paikalla. Otto Näsin toive päättää elämänsä suureen tyyliin toteutui, sillä harva lähtee pakomatkalle 94 vuotiaana. [!] (T10 4/4 41) [S loppu: Irrallinen] Sanamäärä: 188.

Otto Näsin sairauksien käsittely ei kuulu uutisdiskurssin yksityisyyden suojaa noudattaviin konventioihin, ja erityisesti se herättää huomiota esiintyessään ensimmäisen kerran vasta tekstin viimeisissä kappaleissa (esimerkit 80–81).

- (80) /viim/ [- -] Näs oli asunut vanhainkodissa noin vuoden ja hän sairasti eturauhassyöpää. (P5 1/1 8) Sanamäärä: 213.
- (81) /6/ Otto Näsin tiedetään sairastaneen eturauhassyöpää. Hän ei myöskään ollut itse halukas muuttamaan Setterbergin säätiön yksityiseen vanhainkotiin, vaan sinne hänet suostutteli hänen tyttärensä.
/viim/ Otto Näsi haudattiin vain aivan lähimpien läsnäollessa. Huhumylly Otto Näsin ympärillä jatkuu, vaikka hautajaiset pidettiin lähimmäisten kesken. Näin päättyi Otto Näsin elämä pakenemalla vanhainkodista poliisin etsimänä. (P20 2/2 107) Sanamäärä: 199.

Esimerkin 80 kuvaaman viimeisen lauseen olisi voinut jättää kirjoittamatta, koska sanamäärä olisi tullut täyteen. Nyt koko vastauksen viimeinen sana *eturauhassyöpä* korostuu. Esimerkissä 81 esitetty kuudes kappale alkaa eturauhassyövän mainitsemisella, ja viimeisessä kappaleessa kerrotaan Näsin hautajaisista. Kaksi viimeistä lausetta on referoitu lähes suoraan pohjatekstistä: ”Mutta vaikka hautajaiset olivat hiljaiset, sitä vilkkaammin jauhoi huhumylly. Sillä äidinisäni Otto Näs halusi päättää elämänsä suureen tyyliin –

pakomatalla ja poliisin etsimänä.” (TT2007: 2.) Esimerkin viimeinen lause on uutisgenreille hyvin epätyypillinen, mutta kertomuksen tai sadun lopetukseksi se sopisi hyvin. Vaikka kokelas onkin lainannut pohjatekstin alkua varsin suoraan, viimeisen lauseen voi nähdä uutistekstissä osoituksena implisiittisestä asennonvaihdoksesta (ks. s. 232). *Näin päättyi* -rakenteen voi tulkita narratiivisessa tekstissä tyypilliseksi koodaksi eli päätännäksi, joka ilmaisee, että kertomus on tullut päätökseensä (ks. esim. Hosiaisuus 2003: 129–130; ks. myös luvun 8.2.5 esimerkit 44–46). Koodaksi voi tulkita myös esimerkin 82, jossa esitetään Näsin seikkailun päätös:

- (82) /viim/ Poliisi toi vanhuksen takaisin, mutta palokunnan piti muistuttaa miestä paloturvallisuudesta ja muitten ihmisten turvallisuudesta. [- -] Poliisi vei miehen tyttärenpojan tekemään paperityöt poliisiasemalle ja mies itse saatiin takaisin vanhainkotiin. (P9 3/2 46) Sanamäärä: 203.

Esimerkissä 82 kerrotaan vanhuksen paluusta vanhainkotiin ja siitä, miten häntä muistutettiin opettavaiseen tyyliin turvallisuuteen liittyvistä asioista. Tarina saa onnellisen päätöksen: vanhus saatetaan takaisin vanhainkotiin, josta hän tarinan alussa pakenee. Muutamissa pääaineiston uutisteksteissä käsitellään uutisen kärkeen kuuluvia asioita vasta tekstin viimeisessä kappaleessa:

- (83) /viim/ Paon syy on epäselvä, sillä sukulaisten mukaan hän tuntui viihtyvän vanhainkodissa hyvin. Tapahtuman yhteydessä vain yksi henkilö loukkaantui, muut selvisivät säikähdyksellä. Eläkeläismies sai surmansa hieman tapahtuman jälkeen. (T20 5/4 67) [S loppu: Epäloogista] Sanamäärä: 179.
- (84) /viim/ Välikohtaus sattui kymmenen jälkeen illalla, kuin osa kauhukokemukselta säästyneistä olivat jo menneet nukkumaan. Entisen pilotin riehunnassa yksi potilas haavoittui. Rikosasetta ei ole löytenyt. Silminnäkijät ovat järkytyksestä suunniltaan. (T3 5/4 5) [S loppu: Ei toteuta pyydettyä tekstilajia. On lähinnä referaatti (vauhdikas kyllä) aineistosta] Sanamäärä: 213.
- (85) /viim/ [- -] Vanhainkodin asukkaat ja henkilökunta selvisivät [!] tapahtumasta pelkällä säikähdyksellä. Kunnan hälyttämä automaattinen palovaroitus reagoi savusta ja palokunta kävi sammuttamassa pienen tulipalon alun. (T2 3/1 2) Sanamäärä: 184.

Esimerkeissä 83–85 on uutisen kärkeen kuuluvia asioita, kuten henkilön loukkaantuminen. Esimerkissä 83 on lisäksi pohdintaa motiivista, ja viimeisessä lauseessa kerrotaan vanhuksen kuolleen, mikä ei kuulu uutisdiskurssiin tämän tehtävän kontekstissa. Esimerkissä 84 uutisen alkupuolelle kuuluvia tietoja on henkilön loukkaantumisen lisäksi ainakin välikohtauksen ajankohta. Vaikka teksti on saanut kokonaisuutena hyvän arvosanan eli neljä pistettä, sensorin kommentin perusteella vastauksen tekstilaji ei noudata uutisen konventioita. Esimerkissä 85 kerrotaan tapahtuman seurauksista, palokunnan toiminnasta ja tulipalon sammutuksesta. Nämä tiedot kuuluisivat jo uutisen kärkeen. Pääaineiston uutisteksteistä 26 prosenttia sisältää lopetuksen, jonka voi ajatella syntyneen sanamäärävaatimuksen aiheuttaman liiallisen tekstin venyttämisen seurauksena. Lopetukseen soveltumattomia asioita ovat kootusti esitettynä uutisen kärkeen kuuluvat tiedot, Näsin sairauksien maininta, Näsin tuntomerkkien esittäminen ilman etsintäkuulutusta, Näsin kuoleman ja hautajaisten kuvailu, Carl-Johan Holmin nimen maininta, vanhainkodin ja ympäristön yksityiskohtainen kuvailu sekä koodaa muistuttava lopetus.

7.9 Muiden jaksojen uutismaisuus

Käsittelen tässä alaluvussa kootusti, miten uutismaisia vastausten muut funktionaaliset jaksot ovat. Uutisen kärjen uutismaisuutta käsittelen luvuissa 6.1.6 (otsikko), 6.2.5 (intro) ja 6.3.2.7 (aloitustavat). TS-aineiston todellisissa uutisissa tyypillisimmin käytetty funktionaalinen jakso on päätapahtumat ja tekstityyppi on kertova, ja näin on myös omassa pääaineistossani. Käsittelen luvussa 7.2 erilaisia uutisteksteissä esiintyviä tunnisteita, jotka ilmentävät uutisen kontekstia. Tunnisteita käytetään 26 % pääaineiston vastauksista. Tunnisteen käyttö osoittaa uutisgenren tajua, vaikka muutamissa tunnisteteissa esiintyykin uutisdiskurssin horjuvuutta.

Pääaineiston uutisteksteissä on tavallista, että tapahtumaketjun esittävä jakso etenee kronologisesti. Jakso voi olla yhden kappaleen mittainen, mutta usein tapahtumaketjua kuvataan useammassa kuin yhdessä kappaleessa ja kappaleiden välillä on viittauksia. Päätapahtumien kuvaus alkaa monissa vastauksissa narratiiviin johdattelevalla lauseella, kuten *tapahtumaketju sai alkunsa*. Kronologisen etenemisen rikkominen osoittaa uutisgenren tajua, mutta se on vastauksissa hyvin harvinaista. Tajua osoittavat myös sellaiset vastauksiin nostetut tiedot, joita ei voi suoraan lukea pohjatekstistä mutta joiden voi ajatella olevan uutisoinnin arvoisia. Tällaisia tapahtuman seurauksia kuvaavia jaksoja ovat esimerkiksi palokunnan toimet ja henkilövahinkojen laajuus. Päätapahtumista kertovan jakson sisältyminen suoraan lainaukseen on uutisgenressä mahdollinen tapa. Käsittelen luvussa 9 vastausten kokonaisrakennetta ja pohjatekstin narratiivisen rakenteen vaikutusta vastausten aikastrukturiin.

Päätapahtumista kertoviin jaksoihin sisältyy usein taustatietoja kuvailevia jaksoja, jotka eivät aina noudata uutisdiskurssin konventioita. Esimerkiksi kakkua syövät ja Dallas-sarjaa katsovat vanhukset, Oton asusteiden yksityiskohtainen kuvaaminen tai kakun lennähtäminen Oton huonenaapurin syliin ovat uutisdiskurssiin sopimattomia epäoleellisia taustatietoja (ks. myös Murto 2007: 23–24). Tavallisimmin uutistekstien taustatietoja esittävät jaksot keskittyvät Näsin vaatetuksen kuvailuun. Vaatetusta kuvataan 203 uutistekstissä (52 % kaikista vastauksista). Vaatetuksen kuvailu uutisessa on motivoitua, mikäli uutisessa on jonkinlainen etsintäkuulutus tai toive havainnoida kadonneen liikkeitä. Tällaisia vastauksia on 78 % tuntomerkkejä sisältävistä teksteistä (158 vastausta). 45 vastauksessa (22 %) tuntomerkit esiintyvät siis yksinään, ja tällaisissa tapauksissa ne ovat osoitus uutisdiskurssin konventioiden horjumisesta. Muita uutisdiskurssiin soveltumattomia taustatietoja ovat vanhainkodin ulkonäön, Oton luonteen, airon ja pakoauton liian yksityiskohtainen kuvailu. Pakoauton kuvailu on kuitenkin uutisdiskurssin mukaista silloin, kun vastaus sisältää autoon kohdistuvan etsintäkuulutuksen (16 vastausta). Taustatietoja esittäviä jaksoja on kaikissa vastausten muodollisissa kappaleissa, harvemmin kuitenkin uutisen kärjessä ja ensimmäisessä kappaleessa.

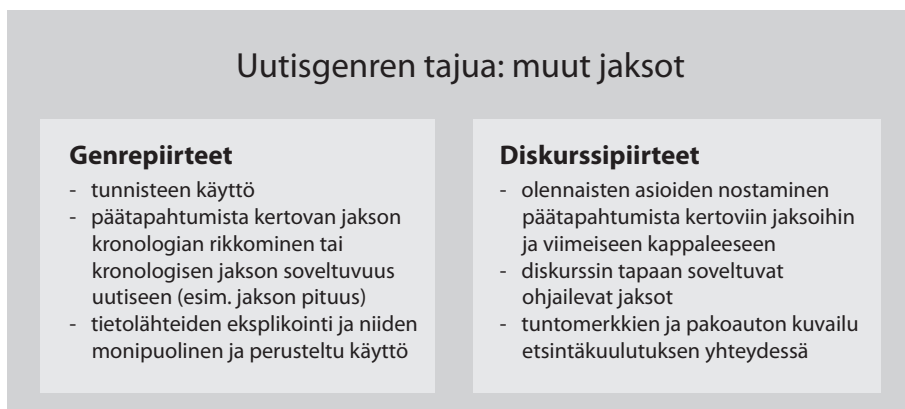
Olen tulkinnut eritteleviksi kommentteiksi sellaiset jaksot, joissa Näsin pakoa suhteutetaan laajempaan yhteiskunnalliseen teemaan, kuten vanhusten yleiseen hyvinvointiin tai vanhainkotien hoitajapulaan. Tällainen jakso voisi hyvinkin sopia tehtävänannon edellytetyn paikallislehden diskurssiin. Muut kommentti-jaksot liittyvät pääasiassa Näsin paon motiivien erittelyyn ja perusteluun. *Miksi*-uutiskysymykseen vastataan hyvin monessa pääaineiston uutistekstissä (81 % kaikista vastauksista), ja osasyynä motiivien pohdinnan suosioon lieenee tekstitaidon kokeen ensimmäinen tehtävä, jossa piti pohtia, miksi Otto Näs pakenee vanhainkodista. Motiivien pohdintaan liittyy monissa

vastauksissa kuitenkin ongelmia, koska tietolähteitä ei eksplikoida riittävän tarkasti. Edellä mainitut kommentti-jaksot esiintyvät usein vastausten viimeisessä kappaleessa, mutta *miksi*-uutiskysymykseen vastataan myös muualla, jopa uutisen kärjessä.

Ohjailevaa tekstityyppiä sisältävät jaksot erottuvat omaksi ryhmäkseen selvästi. Ne voi sisällyttää joko kommentteihin tai tapahtuman seurauksiin. Ohjailevaksi tulkittava rakenne esiintyy 237 vastauksessa (61 % kaikista vastauksista). Näistä 60 vastauksessa on etsintäkuulutus ilman tuntomerkkejä (25 % ohjailua sisältävistä vastauksista). Ohjaillevan tekstityypin käyttäminen osoittaa uutisgenren tajua, mutta kaikki ohjailevat rakenteet eivät ole uutisdiskurssin konventioiden mukaisia. Tällaisia uutisessa epätyypillisiä rakenteita ovat esimerkiksi ohjailu imperatiivin tai liiallisesti piilotetun rakenteen avulla.

Verbaalisten reaktioiden funktionaaliseen jaksoon kuuluva tietolähteiden merkitseminen osoittaa uutisgenren tajua. Todellisissa uutisissa lähteiden merkitsemisen normit ovat melko väljiä (ks. luku 7.7), mutta ylioppilaskokeen uutistehtävän kontekstissa vastauksen eksplisiittinen moniäänisyys on suotavaa ja perusteltua. Yli 90 prosentissa pääaineiston vastauksista käytetäänkin vähintään yhtä tietolähdettä, mutta vastausten moniäänisyys varioi huomattavasti. Toisissa vastauksissa lähteitä käytetään hyvin monipuolisesti ja oikein, kun taas toisissa tietolähde mainitaan vain kerran ja lähteen esittämää tietoa ei välttämättä voi todentaa. Yleistäen voi sanoa, että tietolähteet puuttuvat usein vastausten päätapahtumia kuvaavista jaksoista, joten vastauksista ei tiedä, kuka on kertonut ”toimittajalle” televisiohuoneen tapahtumista. Eri toimijoiden ääniä esitetään vastauksissa yleisemmin epäsuorasti kuin suorana lainauksena. Tavallisin tapa on kertoa lähteen mielipide *mukaan*-adposition avulla, ja tämä on myös TS-aineiston yleisin tietolähteen sanoja referoiva tapa. Vaikka tietolähteiden eksplikoiminen osoittaa uutisgenren tajua, lähteiden suuhun on pantu paljon sellaisia asioita ja sanoja, jotka eivät kuulu prototyyppisen uutisdiskurssin tyyliin.

Esitän edellä esitetyn analyysin perusteella kootusti kuviossa 10, mitkä uutistekstien muihin jaksoihin sisältyvät piirteet osoittavat tekstilajin tajua. Piirteet eivät esiinny hierarkkisessa järjestyksessä. Olen jaotellut piirteet löyhästi genreen ja diskurssiin liittyviin, mutta jako ei ole absoluuttinen. Esimerkiksi tietolähteiden käytön voi tulkitä myös uutisdiskurssin piirteeksi.

KUVIO 10. Uutistekstien muiden jaksosten uutisgenren tajua osoittavat genreen ja diskurssiin liittyvät piirteet.

8 Uutisdiskurssin näkökulman noudattaminen

Tässä luvussa käsittelen pääaineiston vastauksia niissä esiintyvän uutisdiskurssin näkökulmasta. Uutisdiskurssi on aina sidoksissa ympäröivään kulttuuriin ja sen sosiaalisiin ehtoihin (Bruun ym. 1986: 162). Kokelaiden vastauksissa esiintyvät asiasisällön ja tyylin valinnat ilmentävät eriasteisesti uutisdiskurssin tapaa lähestyä maailmaa. Määrittelen tässä tutkimuksessa käytettävät käsitteet diskurssi ja uutisdiskurssi luvuissa 2.3, 3.6 ja 3.8. Olen eritellyt luvuissa 6 ja 7 vastauksia jo osin diskurssin kannalta. Kokoan tässä kyseisten lukujen keskeiset havainnot ja lisäksi mukaan uutta. Uutisdiskurssin tapaan liittyvät oikeakielisyyssuunnitelmien horjumuudet jätän käsittelyn ulkopuolelle.

Jaan vastausten uutisdiskurssia ilmentävät, tekstilajin ohjaamat tietoiset ja tiedostamattomat valinnat karkeasti kahteen osaan: alaluvussa 8.1 käsittelen vastausten asiasisältöön liittyviä uutisdiskurssin mukaisia käytänteitä ja alaluvussa 8.2 vastausten uutisdiskurssia ilmentävää tyyliä. Näkökulmani uutisdiskurssiin on tässä luvussa pääasiassa semanttinen, mutta kontekstuaalinenkin ulottuvuus on mukana erityisesti tyyliseikkoihin liittyvissä alaluvuissa.¹²³ Alaluvuissa esitettävät asiat menevät osin päällekkäin, koska vastausten diskursiivisten valintojen jako asiasisältöön ja tyyliin ei ole mustavalkoinen. Esimerkiksi yksityisyyden suojaan, nimien ilmoittamiseen ja sairausten mainintaan liittyvät valinnat voisi yhtä hyvin tulkita asiasisältöön kuuluviksi. Luvussa 8.3 erittelen vastausten Siklax-kontekstia eli tehtävänannon vaatimusta Siklaxin paikallislehteen kirjoitettavasta uutisesta. Kokoan yhteen uutisdiskurssin näkökulman noudattamiseen liittyvät havainnot luvussa 8.4 ja käsitellessäni kokelaiden uutisgenren tajua luvussa 9.3. Monet tässä luvussa esitetyistä valinnoista ovat sellaisia, että ne kertovat jotain uutisdiskurssin tavan noudattamisesta nimenomaan keinotekoisessa koetilanteessa, jossa kokelaat ovat vain romaanikatkelman tietojen varassa. Kirjoittaessaan tositilanteessa todellista uutista ammattitaitoisen toimittajan ei tarvitsisi pohtia seuraavissa luvuissa esitettyjä asioita, koska toimituksen sisäiset diskursiiviset käytänteet olisivat hänelle yhteisön jäseneksi kasvamisen myötä tuttuja ja vakiintuneita (ks. luku 2.3; ks. myös Solin 2001: 166–167, 175; Pietikäinen & Mäntynen 2009: 71–72). Esimerkkien merkintätavat esitän luvussa 5.3 (s. 126–127).

8.1 Uutisdiskurssin mukaiset asiasisällön valinnat

Käsittelen tässä alaluvussa vastausten asiasisältöön liittyviä diskursiivisia valintoja, jotka ovat jollain tavalla virheellisiä tai puutteellisia eli eivät noudata uutisdiskurssin tapaa pyrkiä objektiivisuuteen, todenmukaisuuteen ja olennaisuuteen (ks. luvut 3.1 ja 3.6). Vastauksissa kerrotaan siis jotain, mitä ei tapahdu, tulkitaan pohjatekstiä väärin tai

---

123 Diskurssianalyysin tekstuaalisesta ja kontekstuaalisesta ulottuvuudesta esim. van Dijk 1988: 24–25, 27.

nostetaan esiin epäoleellisia asioita. Uutisen objektiivisuuspyrkimyksiä käsitellään jokaisessa kokelaiden käyttämässä sekä vuoden 2003 opetussuunnitelman mukaisessa oppikirjasarjassa (ks. luvut 4.4.3 ja 4.4.4). Keskityn ensin (8.1.1) vastausten kärjessä kuvatun päätapahtuman pohdintaan. Sitten käsitelen Otto Näsin kuoleman sisältäviä uutistekstejä ja muita pohjatekstikatkelman ulkopuolelta tulevia tulkintoja tapahtumasta. Uutisdiskurssin näkökulmaan soveltumattomiin asiasisällöllisiin valintoihin lukeutuvat myös lokaation riittämätön ja tapahtuma-ajan epätarkka määrittely (8.1.2) sekä vastausten irralliset yksityiskohdat (8.1.3). Vastausten asiasisältöön liittyvät diskursiiviset valinnat liittyvät uutisarvoisuuteen ja näkökulman valintaan. Mitä asioita tapahtumasta nostetaan esille, jotta uutinen ylittää uutiskynnyksen? Mikä topiikki nousee uutisen kärkeen?

8.1.1 Päätapahtuma ja pohjatekstin ulkopuoliset tulkinnat

Uutisen topiikki on se, mistä tekstissä on kyse eli mistä uutinen kertoo (ks. myös Mäntynen 2003: 60). Uutisessa voi olla monta topiikkia, mutta kirjoittajan subjektiivisesti valitsema tärkein topiikki eli päätapahtuma esitetään uutisen kärjessä (van Dijk 1988: 33–34, 178). Uutisen kärki ei pelkästään esittele päätopiikkia vaan antaa myös vihjeitä siitä, mihin topiikki liittyy eli missä kontekstissa se esiintyy (Mäntynen 2003: 60). Voidaan puhua implisiittisestä arvioinnista, joka linkittyy uutisen näkökulman valitsemiseen (eksplisiittisestä arvioinnista ks. luku 8.2.4; Bell 1991: 151–152). Evaluoivat kysymykset *entä sitten* tai *millä seurauksella* liittyvät uutisarvoisuuteen ja uutistapahtumien merkitykseen.

Mikä pohjatekstistä nouseva asia on olennainen ja perusteltu päätopiikkina? Vastausten perusteella pohjatekstin päätapahtumia ovat yleisyysjärjestyksessä vanhuksen pakeneminen, vanhuksen riehuminen vanhainkodissa tai vanhainkodin tulipalo (ks. taulukot 9 ja 16). Jos pohditaan aineistossa kuvattuja tapahtumia todellisen uutiskynnyksen näkökulmasta, voi todeta, että tulipalo vanhainkodissa ylittäisi varmasti uutiskynnyksen (Murto 2007: 24; UT1). Vanhainkodin tulipalosta kertovan uutisen lukija haluaisi mahdollisesti tietää, kuinka laajalle palo levisi, montako henkilöä pelastettiin, montako paloautoa ja palomiestä tuli paikalle, kuinka kauan palon sammutus kesti ja millaisia vahinkoja se aiheutti. Tällaiset numeeriset tiedot lisääisivät vaikutelmaa uutisen objektiivisuudesta ja empiirisyydestä (Bell 1991: 202–203). Monessa vastauksessa ei kuitenkaan keskitytä tulipalon seurauksiin eli tulipaloa ei käsitellä sen syyntymisen kuvaamisen jälkeen (ks. myös Murto 2007: 24).

Uutiskynnyksen ylittämisen kannalta kyseenalaisempaa on, kirjoitettaisiinko uutista Otto Näsin pakenemisesta tai hänen toiminnastaan ennen pakoa eli ”riehumisesta” (ks. myös Murto 2007: 24). Näsin pakeneminen on toisaalta motivoitu päätopiikki, mikäli uutisen näkökulmaksi nostetaan kadonneen vanhuksen etsiminen tai mikäli Näs olisi erittäin tunnettu henkilö Siklaxissa (ks. kuitenkin luku 4.5.2). Uutisarvon kannalta tapahtuman keskeinen piirre on vaaratilanteen aiheuttaminen, ja siksi myös vanhuksen riehuminen vanhainkodissa voi pitää olennaisena topiikkina: ”Riehuminen sisältää jollain tavalla pakenemisen ja tulipalon” (UT1).

Kokelaat esittävät tavallisemmin uutistekstiensä kärjessä vain yhden päätopiikin, mutta ”todellisessa uutisessa” topiikit kiertyisivät yhteen, jolloin niitä ei olisi tarkoituksenmukaistakaan erottaa toisistaan: ”Ne tulevat samaan lauseeseen: riehui, pakeni ja sytytti tulipalon” (UT4). Vanhuksen pakeneminen esiintyy 180 uutistekstin otsikossa

ainoana topiikkina (46 % vastauksista). Pakenemiseen ei itsessään sisälly vaaratilannetta, joten tällaiset uutistekstien otsikot eivät ole täysin uutisdiskurssin näkökulman mukaisia. Monen edellä mainitun, pakenemisen mainitsevan otsikon introssa vanhainkodin vaaratilanne tulee kuitenkin esiin. Sadassa pääaineiston uutiskärjessä (26 %) ei eksplikoida vanhainkodin vaaratilannetta. Tällaiset uutiskärjet ovat tässä kontekstissa uutisdiskurssin tavan vastaisia. Uutistomittajien mukaan kärjessä olisi lisäksi hyvä olla jotain vahinkojen suuruusluokasta (UT6) ja teon suunnitelmallisuudesta (UT1).

Uutisen päätopiikkiin esittämää näkökulmaa voi pohtia myös kriittisen lukutaidon kannalta. Miksi otsikoissa ja introissa yleisin päätapahtumaa kuvaava verbi on *paeta*?¹²⁴ Vanhuksen toiminnan kuvaaminen pakenemisena kiinnittää huomion valittuun näkökulmaan. Miksi vanhus haluaisi paeta vankikarkurin tavoin Porvarikodin kaltaisesta arvostetusta ja hyvämaineisesta vanhainkodista? Eikö kyseessä olisi ainakin poliisin tai vanhainkodin näkökulmasta ennemmin vanhainkodista karkaaminen tai vanhuksen katoaminen kuin intentionaalinen pakeneminen? (Ks. myös ÄOK.) Kriittistä uutisen lukemista harjoitellaan LUKI-oppikirjasarjassa (ks. luku 4.4.3 ja liite 5: asetelma 2). Toimittajan valitseman näkökulman vaikutusta uutisen sävyyn ja sisältöön ja kirjoittajan äänen kuulumista käsitellään jokaisessa kokelaiden käyttämässä oppikirjasarjassa (ks. luku 4.4.3 ja liite 5). Uutisdiskurssiin sopimattomia epäolennaisia kärkeen nostettuja topiikkeja ovat television rikkoutuminen, airon esiintyminen tapahtuman pääosassa ja tapahtuman kuvaaminen epämääräisen substantiivin avulla (ks. luku 6.2.5). Kärkeen ja uutisdiskurssiin soveltuvia näkökulmia sen sijaan ovat poliisin etsintöjen mainitseminen, vanhainkodin aineellisten vahinkojen esittelemine ja henkilövahinkojen kuvaaminen (myös UT). Käsittelen seuraavaksi sellaisia tapahtumia, jotka eivät ole todennettavissa pohjatekstin avulla eli jotka ovat virheellisiä tulkintoja pohjatekstistä.

Otto Näs ei kuole romaanikatkelman aikana. Siksi Näsin kuolemaa tai hautajaisia käsittelevät otsikot ja leipätekstit sisältävät asiavirheen eivätkä noudata uutisdiskurssia. Pohjatekstin alussa kyllä viitataan romaanikatkelmassa kuvatun tilanteen jälkeen mahdollisesti tapahtuvaan Näsin kuolemaan: ”Vähän ennen kuolemaansa – –”. Tämän jälkeen katkelmassa spekuloidaan juhlallisten hautajaisjärjestelyjen murskaantumisella ja mainitaan, että Oton hautajaiset olivat hiljaiset ja vain lähimmät ihmiset olivat läsnä. (TT2007: 2.) On siis oletettavissa, että Otto Näs tulee kuolemaan, mutta kokeen pohjatekstinä olevassa katkelmassa niin ei tapahdu. Hautajaisten kuvaaminen kokelaan vastauksessa liittyy myös uutisen ajankohtaisuuskriteeriin: uutinen on aina tuore ja paikallislehdenkin voi ajatella ilmestyvän nopeammin kuin aikaa kuluu kuolemasta hautajaisiin (Murto 2007: 24).

Journalistin ohjeiden (2005; 2011) mukaan kuolemantapauksista tietoja hankittaessa ja uutisoitaessa on aina noudatettava hienotunteisuutta. Henkilön kuoleman uutisoiminen voi loukata myös yksityisyyden suojaa (ks. luku 8.2.1). Pääaineiston 61 uutistekstissä kerrotaan, että Otto Näs kuolee (16 % kaikista vastauksista). Näsin kuolema tulee esiin jo 12 otsikossa (ks. s. 152). Muut kuolemaviittaukset ovat leipäteksteissä. Esimerkissä 1 Näsin kuolema mainitaan jo otsikossa, ja siihen palataan leipätekstissä monessa kohdassa.

124 Pohjatekstissä mainitaan, että Näs lähti pakoon vanhainkodin televisiohuoneesta tapahtuneen välikohtauksen jälkeen (TT2007: 2).

- (1) /o/ Otto Näs kuoli paetessaan vanhainkodista
 /1/ 94-vuotias Otto Näs kuoli pakomatallaan Vaasasta Siklaxiin. [S: Kuka on O. N.?] [- -]
 /3/ Näsin kuolema tapahtui epätavallisissa olosuhteissa myöhään lauantai-illalla 13.6.1992. [- -] Otto Näs kuoli ilmeisesti liian jännityksen takia sydänkohtaukseen ajomatkan aikana. Holm huomasi Näsin tajuttomuuden vasta, kun poliisi oli saanut auton pysäytettyä.
 /viim/ [- -] Hänen omaisensa ovat oikeuttaneet Siklaxin Sanomat kertomaan tarinan hänen viimeisistä hetkistään julkisesti, sillä he uskovat Näsin itse toivoneen sitä. (T1 3/3 1) [S: +]

Esimerkki 1 on osoitus vastauksesta, jossa koko teksti kiertyy Näsin kuoleman ympärille. Otto Näsin nimi esiintyy sekä otsikon että intron teemapaikassa, joten kirjoittajan mielestä Otto Näs lienee paikkakunnalla niin tunnettu hahmo, ettei hän kaipa esittelyä ja että toisaalta hänen kuolemansa ylittää uutiskynnyksen. Tämä on pohjatekstin ylitulkintaa, jota sensorikin on kommentoinut. Uutistekstin kärjestä ei käy ilmi vanhainkodin vaaratilanne. Vastauksen kolmas kappale alkaa Näsin kuolemaa arvioivalla lauseella. Saman kappaleen lopussa kerrotaan pakomatasta, joka päättyy Siklaxiin ja Näsin saamaan sydänkohtaukseen ja sitä seuranneeseen kuolemaan. Viimeisessä kappaleessa perustellaan Näsin viimeisten hetkien kuvaileminen omaisten (ja Näsin) toiveena. Sensori on pitänyt tätä hyvänä ratkaisuna, mutta kokonaisuudessaan vastaus ei noudata uutisdiskurssin konventioita tässä kontekstissa, vaikka se onkin rakenteeltaan koherentti.

Vastausten leipäteksteissä kuolemaan viitataan jo ensimmäisessä kappaleessa (esimerkki 2) tai vasta myöhemmin. Yleisimmin Otto Näsin kuolema mainitaan uutistekstin loppupuolella, kuten esimerkissä 3. Kummankaan esimerkin otsikossa päätoimijan kuolemaa ei ole mainittu eli se ei ole päätopiikkina. Tällainen Otto Näsin kuoleman käsittely on vastauksissa paljon tyypillisempää kuin edellä esitetty esimerkki 1, jossa kuolema säilyy topiikkina läpi tekstin.

- (2) /o/ Vanhus pakeni vanhainkodissa aiheuttaen hämmennystä
 /1/ [- -] Kyseinen henkilö oli 94-vuotias Otto Näs, joka on ollut ennenkin etsintäkuulutettuna. Hän oli rikkonut vanhainkodin television airolla ja kaatanut kahvipöydän. Rikkoutuneesta televisiosta kohonneet liekit olivat sytyttäneet huoneeseen tulipalon. *Otto Näs kuoli vähän ajan kuluttua tapahtumasta.* (T9 3/2 59)
- (3) /o/ Vanhus riehui airon kanssa ja pakeni
 /viim/ [- -] *Mies menehtyiikin pian tekonsa jälkeen ja hänet on haudattu kaikessa hiljaisuudessa lähimpien sukulaisten ja tuttavien läsnäollessa.* (T5 1/1 7)

Esimerkissä 2 otsikon esittelemänä päätopiikkina on vanhuksen pakeneminen vanhainkodista hämmennystä aiheuttaen. Ensimmäisessä kappaleessa tarkennetaan henkilön tiedot, mainitaan uutisdiskurssiin sopimattomasti aiempi etsintäkuulutus (ks. s. 250) ja kerrotaan vanhainkodin tapahtumista eli hämmennyksen aiheuttamisesta. Maininta Näsin kuolemasta tulee ensimmäisen kappaleen lopussa, mutta siihen ei palata enää kertaakaan vastauksessa. Esimerkissä 3 päätopiikkina on vanhuksen riehuminen ja pakeneminen. Uutistekstin viimeisessä kappaleessa mainitaan ensimmäisen kerran, että vanhainkodissa riehunut mies on menehtynyt ja hänet on jo haudattukin. Tällainen tieto

ei sovi uutiseen etenkin tärkeimmän uutiskriteerin eli ajankohtaisuuden vaatimuksen takia (ks. edellä). Taulukossa 26 esitetään Otto Näsin kuoleman sisältävät uutistekstit pistemäärittäin jaoteltuna.

TAULUKKO 26. Otto Näsin kuoleman sisältävien uutistekstien lukumäärä (n_k) ja prosenttiosuus pistemäärittäin.

Pistemäärä	Lukumäärä	n_k	% pistemäärän saaneista
0–1	41	14	34 %
2	108	22	20 %
3	146	16	11 %
4	67	8	12 %
5–6	26	1	4 %
Yhteensä	n = 388	61	16 %

Taulukosta 26 huomataan, että heikkoja pistemääriä saaneissa uutisteksteissä Näsin kuolema mainitaan useammin kuin pistemäärältään paremmissa teksteissä. Kolmannes 0–1 pistettä saaneista vastauksista sisältää viittauksen Näsin kuolemaan, kun taas vain yhdessä viisi pistettä saaneessa vastauksessa mainitaan Näsin kuolema tekstin viimeisessä lauseessa: *Karkuri kuoli pian pakonsa jälkeen* (P6 5/5 5). Näsin kuoleman mainitseminen vastauksessa ei noudata tämän tehtävän kontekstissa uutisdiskurssin konventioita Näsin yksityisyyden suojan rikkomisen eikä virheellisen pohjatekstin tulkinnan takia. Uutistoimittajien mukaan Näsin kuoleman olisi voinut mainita, mikäli vanhainkodin tapahtumaketju todella olisi johtanut hänen kuolemaansa (esim. UT1).

Vastauksissa esitetään Näsin kuoleman lisäksi muita tapahtumia, jotka eivät ole todennettavissa pohjatekstin avulla eli jotka eivät noudata uutisdiskurssia tässä kontekstissa. Virheellinen pohjatekstin tulkinta on esimerkiksi kahden ihmisen kuoleminen ja vanhainkodin tuhoutuminen Näsin toiminnan seurauksena (esimerkki 4):

- (4) /0/ Kaksi vanhusta sai surmansa vanhainkodin tulipalossa Vaasassa
 /1/ Rauhallinen lauantai-ilta Setterbergin säätiön vanhainkodilla sai traagisen päätöksen 94-vuotiaan Otto Näsi [!] hajoitettua television airolla. Televisiosta palo levisi nopeasti tuhoten vanhainkodin lähes kokonaan.
 /2/ Palossa sai surmansa kaksi televisiohuoneen yläpuolella nukkumassa ollutta vanhusta. (T20 3/3 140)

Esimerkin 4 otsikko on uutisgenren syntaktisen ja semanttisen skeeman mukainen ja sen esittämä topiikki varmasti ylittäisi uutiskynnyksen, mutta tämän tehtävän ja kokeen kontekstissa otsikossa esitetään virheellinen tulkinta pohjatekstistä. Introssa kerrotaan aivan eri asiasta kuin otsikossa (irrationaalinen aloitus, ks. luku 6.3.2.5) eli rauhallisen illan päättymisestä, Näsin hajottamasta televisiosta, tulipalosta ja vanhainkodin tuhoutumisesta, joka on myös väärä tulkinta. Intron skeema ei ole uutisgenren konventioiden mukainen (ks. s. 174). Otsikon kuvaamaan topiikkiin päästään siis vasta toisen kappaleen alussa. Vastauksen kärki ei kokonaisuutena noudata uutisgenren eikä -diskurssin konventioita. Toisessa pohjatekstistä irrallaan olevassa vastauksessa on kyseessä tapahtuman seurausten liioittelemisen ja väärintulkinta (esimerkki 5):

- (5) /o/ Painajainen Setterbergin vanhainkodissa
 /3/ Yksi 76-vuotias naispuolinen menehtyi ja kaksi muuta henkilöä saivat lieviä palovammoja. [S: Väärä tulkinta.] Tämän skandaalin seuraukset ovat hyvin vakavat. Tulipalo kerkesi leviämään jopa keittiöön asti ennen palokunnan saapumista paikalle. [S: Ei kerrota tekstissä.] Yhteen lasketuna pelkästään korjaukset tulevan [!] maksamaan 200 000 euroa valtiolle. (T14 2/1 29) [S: Asiavirhe.]

Vastauksen otsikko on epätyypillinen prototyypin uutisen otsikoksi. Tekstin kolmannessa kappaleessa kerrotaan naispuolisen vanhuksen kuolemasta, johon sensori on kommentoinut, että tulkinta on väärä. Tulipalon leviäminen keittiöön ja skandaalin vakavuus eivät käy ilmi pohjatekstistä. Kappaleen viimeisen lauseen korjaussumma on keksitty ja sisältää asiavirheen: tapahtuma-aikaan eli vuonna 1992 Suomen valtion rahayksikkö oli markka.

8.1.2 Epätarkka paikka ja aika

Pohjatekstissä kuvatun tapahtuman lokaatio on Vaasassa Hietasaarenkadun varrella sijaitseva Setterbergin säätiön yksityinen vanhainkoti, jota kutsutaan myös Porvarikodiksi: ”Hän oli asunut runsaan vuoden Vaasassa, Setterbergin säätiön yksityisessä vanhainkodissa, jota jo vanhastaan oli kansan suussa kutsuttu Porvarikodiksi, mikä kertookin melkein kaiken sen asukkaista [- -]” (TT2007: 2). Vanhainkodissa tapahtuvan tilanteen tarkka lokaatio on vanhainkodin televisiohuone. Lokaatio mainitaan uutisgenre konventioiden mukaisesti 371 uutisen kärjessä (96 % kaikista vastauksista) ja 7 leipätekstissä kärjen jälkeen. Riittääkö *missä*-kysymyksen vastaukseksi kuitenkin pelkkä *vanhainkoti* tekstitaidon kokeen tehtävän kontekstissa? Tyypillisen tapahtumautisen otsikossa on tavallisesti mainittuna tapahtumapaikka tarkemmin, vaikka otsikossa pyritäänkin yksityiskohtien karsimiseen (ks. luku 6.1.1). TS-aineiston uutisissa tarkka tapahtumapaikka, esimerkiksi Turku, Salo tai Kirkkonummi, mainitaan 70 % otsikoista (28 otsikkoa). Jos paikka mainitaan TS-aineiston otsikossa, se on tavallisesti viimeinen NP otsikon loppuosassa, esimerkiksi *Potilas yritti sytyttää terveyskeskuksen **Kirkkonummella*** (TS 5.6.2009) tai *Vanhus pelastautui palosta **Lohjalla*** (TS 17.12.2009). (Ks. liite 3.)

Tehtävänannon mukaisesti Siklaxin paikallislehdessä esiintyvä otsikko *94-vuotias pakeni vanhainkodista* ei kerro lukijalle, missä vanhainkoti sijaitsee. Otsikko ilmaisee implisiittisesti, että vanhainkoti olisi Siklaxissa, mutta tehtävän ja pohjatekstin todellisuudessa vanhainkoti sijaitsee Vaasassa, mikä on olennainen asia uutisen kannalta. Siksi täysin uutisdiskurssin tavan mukaisia otsikoita ovat ne, joissa paikka määritellään yksityiskohtaisemmin. Vanhainkotiin viittaavista ilmauksista *Porvarikoti/Porvaritalo* (8) viittaa tunnettuun paikkaan, kun taas *rikospaikka/paikka* (7) on lokaationa epämääräinen.¹²⁵ *Vaasa* mainitaan omana lausekkeenaan 40 otsikossa ja määritteenä kymmenessä otsikossa (edussanana *vanhainkoti*). Tämän lisäksi määritteenä esiintyy *Setterberg* (4) ja *Setterbergin säätiö* (3), *Hietasaarenkatu* ja *Setterbergin säätiön yksityinen* [vanhainkoti]. Yhteensä 65 otsikkoa (25 % vanhainkodin mainitsevista otsikoista) sisältää siis jonkin tapahtumapaikkaan viittaavan tarkennuksen tai on itsessään tarkka (*Porvari-*

125 Toisaalta vaasalaisesta vanhainkodista ”kansan suussa” käytettävä nimitys Porvarikoti ei välttämättä ole tuttu Siklaxin asukkaille.

koti, ks. kuitenkin alaviite 125). Kaksi paikkaan viittaavaa lauseketta, *Vantaa* ja *Suomi*, ovat uutisdiskurssiin sopimattomia: *Vantaa* on asiavirhe ja *Suomi* liian laaja konteksti kyseiselle uutistapahtumalle. Toisaalta introissa vanhainkoti sijoitetaan tarkemmin joko paikkakuntaan tai käytetään vanhainkodista sen täsmällistä nimeä. Pääaineistossa on 17 vastausta, joissa vanhainkotia ei täsmennetä uutisen kärjessä. Ne eivät ole uutisdiskurssin tavan mukaisia.

Tapahtuma-aikaa ilmaistaan prototyyppisen uutisen introssa ja ensimmäisessä kappaleessa joskus suoraan esimerkiksi nimityksillä *eilen* tai *tänään*, mutta ajan voi myös jättää mainitsematta, koska uutiset tulkitaan ajankohtaisiksi (Bell 1991: 177). Pohjatekstin mukaan tapahtuma-aika on lauantai, 13. kesäkuuta 1992: ”Otto kävi television kimppuun eräänä lämpimänä, kauniina lauantai-iltana kesäkuun alussa”. Seuraavassa kappaleessa aika täsmennyy: ”Hiukan kello kymmenen jälkeen tuona onnettomana lauantai-iltana [- -].” (TT2007: 2.) Tapahtuma-aika mainitaan vain kuudessa otsikossa, mutta introissa se esiintyy hyvin yleisesti. Introjen tapahtuma-aikaan liittyvät viittaus-tavat käsitellään luvussa 6.2.2. TS-aineistossa tapahtuma-aikaa ei koskaan määritellä vuoden tarkkuudella ja vain yhdessä uutisessa mainitaan päivämäärä ja kuukausi. Tavallisesti tapahtuma-aika kerrotaan TS-aineistossa viikonpäivänä ja kellonaikana, esimerkiksi *torstain vastaisena yönä, tiistai-iltana, keskiviikkona, lauantai-iltana kello 7.40, lauantai-iltana kello 22.30 aikoihin ja varhain sunnuntaiaamuna*.

Vaikka pääaineiston kokelaat olisivatkin huomioineet tehtävänannossa määritellyn paikallislehden harvemman eli ei välttämättä päivittäisen ilmestymisaikataulun, vuoden ja myös kuukauden mainitseminen tapahtuma-ajan yhteydessä ei kuulu uutisdiskurssin mukaiseen esitystapaan, koska uutinen pyrkii aktuaalisuuteen (ks. luku 3.1). Vuosi mainitaan introissa 20 alkukentässä ja 5 päälauseen loppuosassa (6 % kaikista introista), kuukausi esiintyy 85 alkukentässä ja 37 päälauseen loppuosassa (31 % kaikista introista). Muita uutisdiskurssiin sopimattomia ajan ilmauksia ovat kaksi tehtävänantoon ja pohjatekstiin sopimatonta päivämäärää (*15. kesäkuuta* ja *3. helmikuuta*), ajallisesti liian kauas ulottavat ilmaukset *alku kesäkuusta*, *viime viikolla* ja *pari viikkoa sitten* ja kuudessa tunnisteissa esiintyvä kontekstissaan virheellinen päivämäärä (ks. luku 7.2). Tapahtuma-aika ei noudata uutisdiskurssin tapaa 158 vastauksessa (41 %). Viikonpäivän ja kellonajan esiintyminen aikaa ilmaisevissa lausekkeissa sopii puolestaan hyvin uutisdiskurssiin, samoin kuin päivämäärän merkitseminen paikallislehden kontekstissa (ks. luku 6.2.2).

8.1.3 Irralliset yksityiskohdat

Pääaineiston uutisteksteissä esiintyy paljon sellaisia prototyyppisen uutisen diskurssiin kuulumattomia tietoja, jotka ovat irrallisia ja epäoleellisia tapahtuman ja sen uutisarvon kannalta. Muutamat irralliset yksityiskohdat ovat hyväksyttäviä, jos ne esiintyvät osana suoraa tai epäsuoraa lainausta, mutta ”toimittajan” kertomana yksityiskohdat ovat harvoin uutisdiskurssin tavan mukaisia (ks. myös luku 3.5). Yksityiskohtien runsaus voi selittyä ensinnäkin fiktiivisen pohjatekstin sisältöjen siirtymisellä uutistekstiin. Toiseksi yksityiskohtaisuus voi liittyä siihen, että uutistapahtuma esitetään ensisijaisesti viihteenä (Kalliokoski 1996b: 75–76). Erityisesti humoristiset repliikit ovat äidinkielen opettajien mielestä paikallislehden uutisessa hyväksyttäviä, koska ne voivat osoittaa myös kokelaan tietoisuutta uutistyylistä ja sen poikkeamista (ÄOK). Ongelmallisimpia

uutisdiskurssiin liittyen ovat sellaiset tiedot, jotka loukkaavat henkilön yksityisyyden suojaa (ks. luku 8.2.1). Näsin nimen ja sairauksien mainitsemista käsitellään tarkemmin vastausten tyylillisten valintojen yhteydessä luvussa 8.2; tässä alaluvussa käydään läpi muita lausetta laajempia kokonaisuuksia, jotka eivät kuulu uutisdiskurssin tapaan.

Näsin menneisyyteen liittyvän etsintäkuulutuksen tai muun vanhan (keksityn) rikoksen esiin nostaminen on kyseenalaista. Pohjatekstissä kerrotaan, ettei Otto Näs ollut ensimmäistä kertaa etsintäkuulutettuna (TT2007: 2). Edellisen etsintäkuulutuksen syytä ei tekstissä kerrota, mutta joka tapauksessa vanhan etsintäkuulutuksen esiin nostaminen ei ole uutisarvoinen asia, rikkoo yksityisyyden suojaa eikä siis kuulu uutisdiskurssiin (myös UT). Etsintäkuulutus mainitaan kuitenkin useassa vastauksessa (esimerkit 6 ja 7). Yhdessä vastauksessa keksitään Näsilte aiempi rikos (esimerkki 8).

- (6) /5/ Poliisin mukaan tämä ei ole ensimmäinen kerta, kun mies aiheuttaa ongelmia. Hän on ollut etsintäkuulutettuna aiemminkin. (T6 5/5 6)
- (7) /6/ Tämä ei myöskään ole ensimmäinen kerta, kun Näs on etsintäkuulutettuna. Ensimmäisen kerran Näsiä etsittiin epäiltynä kirkon polttamisesta vuonna 1952. Syytteistä luovuttiin vuonna 1954, kun Näs voitiin todistaa syyttömäksi. (T5 2/2 27) [S: Keksii.]
- (8) /6/ Näsin menneisyydestä paljastuu kuitenkin yllättävä merkintä autovarkauksesta. Tuolloin alaikäinen ja ilmeisesti kaveriporukan mukana varastettuun autoon ajautunut Näs selvisi varoituksella. (T9 3/2 58) [S: !]

Esimerkin 6 tapaisia jaksoja sisältyy hyvin moneen pääaineiston vastaukseen. Niissä mainitaan poliisin tai jonkin muun tietolähteen sanoin tai ilman lähdeä, että Näs on ollut etsintäkuulutettuna aiemminkin. Aiempi etsintäkuulutus mainitaan sekä alhaisia että parhaita pistemääriä saaneissa vastauksissa, kuten esimerkeistä 6 ja 7 voi todeta. Aiemman etsintäkuulutuksen syytä ei useinkaan mainita, paitsi muutamissa vastauksissa kuten esimerkissä 7. Rikosepäilyä kirkon polttamisesta ei julkaistaisi uutisessa etenäkään, kun se on jäänyt vain epäilyksi. Esimerkissä 8 ei mainita etsintäkuulutusta mutta keksitään Näsin menneisyydessä tapahtunut autovarkaus, josta Näs selvisi varoituksella. Tällainen tieto ei ole uutisarvoinen eikä kuulu uutisdiskurssiin.

Muita uutisdiskurssiin sopimattomia irrallisia yksityiskohtia sisältäviä jaksoja ovat esimerkiksi Otto Näsin vaatetuksen ja muiden tuntomerkkien liiallisen tarkka kuvailu (luvut 7.3 ja 7.4), Näsin paon motiivin todentamaton ja tietolähteetön pohdinta (luku 7.5), tekovälineen eli airon, vanhainkodin ja sen ympäristön, pakoauton ja Otto Näsin luonteen yksityiskohtainen kuvailu (luku 7.4) ja televisiohuoneen tapahtumien pikkutarkka käsittely (ks. luku 7.3 ja esimerkit 9 ja 10).

- (9) /4/ Dallasin odotus meni mummoilta ja vaareilta hukkaan, sillä airolla aseistautunut Näs iski ruudun pimeäksi juuri jännittävimmässä kohdassa. ”Sue ja J. R. säikähtivät jotain. Nyt en saa ikinä tietää, mitä heille oikein tapahtui”, kertoo Emil Öistin, Otto Näsin huonenaapuri, viitaten Dallasin tapahtumiin. (P14 4/3 92) [S: Epäolennaista.]
- (10) /2/ Samalla, kun Näs hajotti television, hän lakaisi kahvipöydän, jolloin kuppeja ja lautasia sinkoili joka suuntaan. Täytekakku lensi huonenaapurin syliin ja televisiosta syöksähti liekkejä, jotka tarttuivat läheisiin verhoihin ja levisivät yli kankaan. Pistävä harmaa savu täytti huoneen ja, kun palohälytys alkoi soida, Näs lähti pakoon. (T9 2/1 14)

Esimerkissä 9 on paljon uutisdiskurssiin sopimattomia ja epäolennaisia asioita, kuten evaluoivia ilmauksia *mummo*, *vaari* ja *jännittävin kohta*, Dallasin odotuksen käsittely ja sen henkilöiden kohtalon epäselvyyden harmittelu. Esimerkissä 10 pohjatekstiä referoidaan lähes suoraan: kahvipöydän lakaisu, kupprien ja lautasten sinkoilu, täytekaikun lentäminen huonenaapurin syliin, television liekkien eteneminen ja savun kuvailu ovat paikallaan kaunokirjallisessa tekstissä, mutta uutiseen tällaiset yksityiskohdat eivät sovi.

Muita vastauksissa esiintyviä irrallisia yksityiskohtia ovat Kekkonen dementia-sairaudesta tai ”pahantekijän” toiminnan nostaminen Näsin toiminnan analogiaksi (esimerkit 11 ja 12) ja Näsin henkilöhistorian liian tarkka esittely (esimerkki 13).

- (11) /3/ [- -] Mies ei ilmeisesti ole enää täysissä sielun ja ruumiin voimissa. [S: ?] Näsin tyttären mukaan mies olisi ollut seniili. ”Olihan Otto jo 94 vuotias, ja vaikkei hänessä ennen tuota viimeistä skandaalia ollut ilmennyt minkäänlaisia merkkejä sielunvoimien horjumisesta, on tunnettu tosiasia, että demensiasairaudet voivat joskus edetä pelottavan nopeasti – muistakaapa miten kävi presidentti Kekkonen!” (P8 2/1 11)
- (12) /5/ Tapahtuma oli harvinainen Suomen maaperällä, sillä Näsin ikäluokkaan kuuluvia rikollisia tavataan vain erittäin harvoin. Edellinen yli 90-vuotias pahantekijä oli helsinkiläinen Eemeli Saastamoinen, joka oli tunnettu talousrikoksistaan. Hän anasti osakekauppiailta 2,3 miljoonaa markkaa vain viikko ennen poismenoaan ollessaan 96-vuotias. (P17 3/3 115)
- (13) /5/ Otto Näs loi menestyksekkään uran lentäjänä. Hän oli vaikutusvaltansa ansioita myös merkittävässä roolissa RKP:n takavuosien politiikassa. Näs toimi lisäksi pitkän ajan puheenjohtajana Siklaxin kaupungin hallituksessa. Tuttavapiirissään Näs oli arvostettu henkilö, ja hänellä oli laaja ystäväpiiri muun muassa politiikan, hallinnon sekä liike-elämän saralla. Näs yritti takavuosina päästä RKP:n presidenttiehdokkaaksi, mutta hävisi puolueensa sisäisessä valtataistelussa niukasti Elisabeth Rehnille. (P20 4/3 127)

Esimerkissä 11 uutisdiskurssiin sopimattomia ilmaisuja ovat Näsin seniiliys ja se, ettei hän ilmeisesti ole enää täysissä sielun ja ruumiin voimissa. Vertaus presidentti Kekkoneseen on lainattu suoraan pohjatekstistä (ks. liite 1) eikä sovi uutisdiskurssiin presidentin yksityiselämän suojan kannalta. Esimerkissä 12 esiintyvän (keksityn) henkilön Eemeli Saastamoisen yksityisyyden suojaa rikotaan uutisdiskurssiin sopimattomalla tavalla. Analogia ei ole muutenkaan uutisarvoinen. Esimerkissä 13 kuvataan Näsin henkilöhistoriaa hyvin tarkasti. Moniin vastauksiin liittyy Näsin menneisyyden esittelyä, mutta tavallisesti siitä kerrotaan vain muutamassa lauseessa. Tässä Näsin henkilöhistorian kuvauksen voi nähdä suunnatun Siklaxin asukkaille, jotta he muistaisivat, kuka vanhainkodista paennut vanhus oikeastaan on ja mistä hän on tunnettu. Historian esittely menee kuitenkin liian yksityiskohtaiseksi (ystäväpiirin luettelu, häviäminen Rehnille). Lisäksi muutamissa vastauksissa Näsin vanhainkotiin päätyminen, pakomatkan kuvaus ja hautajaisten valmistelut saavat suhteettoman paljon tilaa. Otto Näsin huuto ”Kosketukseen!” esiintyy monessa vastauksessa, vaikkei se ole olennainen tieto vanhainkodin tapahtumista kertovan uutisen kannalta (ks. luku 7.7).

8.2 Uutisdiskurssin mukaiset tyylin valinnat

Uutisgenren diskursiivisia valintoja ovat esimerkiksi nimeäminen, luokittelu ja kuvaaminen (Lee 1992: luku 1; Pietikäinen & Mäntynen 2009: 71–72), jotka voidaan nähdä ainakin osittain tyyllisinä valintoina. Uutistyyli on transparenttia, huomaamatonta ja neutraalia (ks. luku 3.6; van Dijk 1988: 74–77). Uutisen asiatyylisyyteen kiinnitetään huomiota myös kaikissa kokelaiden käyttämässä oppikirjasarjoissa (ks. luku 4.4.3 ja liite 5). Tässä alaluvussa käsittelen vastausten tyyllisiä valintoja, jotka eivät noudata prototyyppisen uutisen diskurssin konventioita. Ne liittyvät usein uutisessa esiintyvän henkilön yksityisyyden suojaan ja sen eriateiseen rikkomiseen (luku 8.2.1). Pääaineiston vastauksissa henkilön yksityiselämän linkittyvät esimerkiksi Näsin nimen tai hänen apurinsa esiintyminen uutisessa (8.2.2), Näsin sairauksien (8.2.3) ja kuoleman käsittely (ks. 8.1.1), aiemman etsintäkuulutuksen esiin nostaminen (ks. 8.1.2) ja osittain Näsiä ja hänen toimintaansa kuvaavat evaluoivat sanat ja lausekkeet (8.2.4). Keskityn alaluvuissa 8.2.2–8.2.4 siis pääasiassa pohtimaan erilaisia sananvalintoja ja lausekkeita, jotka eivät sovi objektiivisuuteen ja neutraaliuteen pyrkivän uutisdiskurssin tyyliin. Alaluvussa 8.2.5 laajennan käsittelyä lausetasolle.¹²⁶ Uutistyylin neutraalius on tässä tutkimuksessa tulkittu prototyyppisen uutisdiskurssin peruspiirteeksi, vaikka näin ei aina todellisuudessa ole (ks. s. 75).

8.2.1 Yksityisyyden suoja

Uutisdiskurssin mukainen näkökulma maailmaan on osittain säädeltyä; yksityisyyden suojaan liittyviä asioita esitellään niin rikoslaissa kuin journalistin ohjeissakin. Yksityiselämää loukkaavan tiedon levittämistä käsitellään rikoslain 8. pykälässä. Pykälässä mainitaan, että julkisessa mediassa esiintyvä yksityiselämää koskeva tieto, vihjaus tai kuva, joka tuottaa vahinkoa kyseiselle henkilölle, loukkaa yksityiselämää ja voi johtaa rangastukseen. (Rikoslaki: 8 §.) **Journalistin ohjeissa (2005; 2011) mainitaan, että ”yksityiselämään kuuluvia erityisen arkaluonteisia seikkoja voi julkaista vain asianomaisen suostumuksella tai jos niillä on poikkeuksellista merkitystä”.** Sairaustapausten uutisoinnissa on ohjeiden mukaan aina noudatettava hienotunteisuutta. Ohjeissa mainitaan myös, että henkilön tunnistamiseen johtavien tietojen käytössä täytyy olla varovainen, kun on kyse vasta rikosepäilystä tai syytteestä. (Mp.)

Tiettyyn henkilöön kytkeytyvä uutinen on ymmärrettävissä vain, jos lukija tuntee kyseisen henkilön ja hänen asemansa (esim. Kalliokoski 1996b: 47). Julkisen sanan neuvosto on täsmentänyt yksityisyyden suojaa koskevia ohjeita jakamalla kansalaiset kolmeen ryhmään sen mukaan, minkä tasoista yksityisyyden suojaa he saavat. Ensimmäiseen ryhmään kuuluvat merkittävät politiikan ja hallinnon vallankäyttäjät. Toiseen ryhmään lukeutuvat aikalaishistoriaan kuuluvat tunnetut, julkisuudessa esiintyvät henkilöt esimerkiksi kulttuurin ja viihde-elämän alalta. Kolmannen ryhmän muodostavat tavalliset kansalaiset. Yksityisyyden suoja on suppein ensimmäisessä ja laajin kolmannessa ryhmässä. Tavallisen kansalaisen nimen tai kuvan julkistamiseen on siis yleensä oltava lupa tai jokin yleinen syy. (Mäntylä 2004: 106.) Otto Näsin voi ajatella kuuluvan joko toi-

¹²⁶ Uutisdiskurssin sananvalintojen, tyylin ja semanttisen sisällönanalyysin suhdetta käsittelee van Dijk (1988: 81).

seen tai kolmanteen ryhmään. Näsiä voidaan pitää pohjatekstin perusteella joko tavallisen kansalaisena, joka on kotoisin Siklaxista ja jonka pakomatka suuntautuu sinne, tai aikalaishistoriaan kuuluvana, monille siklaxilaisille tuttuna henkilönä (ks. s. 112–113). Nämä kaksi Näsin kuvaa piirtyvät esiin myös kokelaiden vastauksista (tarkemmin Siklax-kontekstista ks. luku 8.3).

Esitän kuviossa 11 mukaillun version Elisa Juholinin ja Heikki Kuutin (2003: 164) esittämästä nelikentästä, joka kuvastaa henkilön eli tässä tapauksessa Otto Näsin roolin ja käsiteltävän asian julkisuuden suhdetta yksityiselämän suojaan. Median toiminnan näkökulmasta sekä rooli että käsiteltävä asia voivat olla joko yksityisiä tai julkisia. Kuviossa asiaan ja henkilöön pohjautuvat yksityisyyden vaihtoehdot on merkitty mustalla (täysin yksityinen), valkoisella (täysin julkinen) sekä näiden väliin sijoittuvilla vaihtoehdoilla (tumman ja vaalean harmaa).

	YKSITYINEN HENKIÖ	JULKINEN HENKIÖ
YKSITYINEN ASIA	Otto Näs 4	Otto Näs 3
JULKINEN ASIA	Otto Näs 1	Otto Näs 2

KUVIO 11. Otto Näsin roolin ja käsiteltävän asian julkisuus Juholinia & Kuuttia (2003: 164) mukaillen.

Täysin yksityiset ja medialta suojatut asiat liittyvät yksityisten ihmisten yksityisiin asioihin. Pohjatekstin perusteella Otto Näsiä voi pitää yksityisenä henkilönä, mutta hänen pakenemisensa ja toimintansa vanhainkodissa voinee tulkita julkiseksi esiintymiseksi ja asiaksi. Yksityisten henkilöiden julkisiin asioihin liittyvä yksityisyyden suoja riippuu kyseisen asioiden yhteiskunnallisesta merkityksestä. Mediassa voidaan esimerkiksi mainita nimeltä henkilö, joka käyttäytyy näyttävästi julkisella paikalla (kuviossa 11 Otto Näs 1). Toisaalta rikoksesta epäillyn nimeä ei uutisessa tavallisesti mainita (ks. luku 8.2.2). Mikäli Otto Näsiä pidetään tunnettuna henkilönä, voidaan Näsin esiintyminen lukea valankäyttäjien ja muiden julkisuuden henkilöiden julkiseksi toiminnaksi, jolloin Näsin yksityisyyden suoja on pieni (Otto Näs 2). (Juholin & Kuutti 2003: 164–165.) Pohjatekstin perusteella Otto Näs 1 -tulkinta on perustellumpi, mutta kokelaiden vastauksista on luettavissa myös Otto Näs 3 -tulkintoja: Siklaxissa paikallisesti tunnetusta Näsistä kerrotaan yksityisasiota, kuten hänen sairauksiaan (ks. luku 8.2.3). Samoin Otto Näs 4 -tulkinnat ovat edustettuna: yksityisenä henkilönä uutisessa esiintyvä Näs yhdistetään esi-

merkiksi dementiaan tai eturauhassyöpään (ks. luku 8.2.3). Yksityisyyden suojaa ja sen loukkausta voidaan lähestyä lisäksi pohtimalla, onko henkilö tunnistettavissa uutisesta, onko jutun tarkoitus loukata kohdettaan, sisältääkö juttu kohteelle kielteisiä tietoja tai ovatko jutun kielteiset tiedot virheellisiä (Juholin & Kuutti 2003: 171).

8.2.2 Otto Näsin ja hänen apurinsa nimi

Uutiskysymykseen *kuka* vastataan 270 otsikossa (94 % otsikoista) ja 302 introssa (78 % introista). Yhteensä *kuka* (tai *mikä*) esiintyy 373 uutisen kärjessä (96 %; ks. taulukko 19 s. 181). Toimijaan viitataan kärkeä myöhemmin 15 uutistekstissä. Uutisessa esiintyvän henkilön luonnehdinta paljastaa, kuinka ihmiseen suhtaudutaan ja kuinka tutuksi hänet oletetaan lukijoille (Gröhn 2002: 27). Jos katsotaan tarkemmin, millaisin eri ilmauksin Otto Näsiin viitataan lauseotsikoiden teemapaikassa, itsenäisissä NP:issä ja leimaotsikoissa, havaitaan, että suurin osa lausekkeista on uutisdiskurssin tavan mukaisia eli neutraalisävyisiä ja asiatyylisiä, kuten *vanhus*, *mies*, *94-vuotias mies* ja *94-vuotias*. Uutisdiskurssiin sopimattomia toimijan nimityksiä käsitellään luvussa 8.2.4. *Otto Näsin* nimen mainitseminen otsikossa ja muutenkin uutistekstissä on kuitenkin kyseenalaista, paitsi jos uutinen päättyy etsintäkuulutukseen (Murto 2007: 24).

Äidinkielen opettajien mielestä nimen mainitseminen on perusteltua etsintäkuulutuksen yhteydessä: "Se lienee olennainen tieto kadoksissa olevasta" (ÄOK). Opettajille suunnattujen arviointiohjeiden mukaan "taitavat kokelaat ovat ymmärtäneet, että mahdollisesta rikoksesta epäillyn henkilön nimeä ei uutisessa voi mainita" ja "nimeämisestä ei rangaista, mutta nimen mainitsematta jättäminen on ansio" (AO2007). Erisnimi esiintyy rikosuutisissa lähinnä silloin, kun rikokseen on syylistynyt kaikkien tuntema julkisuuden henkilö (Gröhn 2002: 29) tai jos rikos on hyvin vakava: "Jos olisi polttanut vanhainkodin ja kaikki olisivat kuolleet, siinä tapauksessa nimen voisi mainita" (UT4). Heikkisen ym. (2005: 238–239) mukaan pikku-uutisten toimijoihin ei viitata otsikoissa eikä leipäteksteissä erisnimin, mutta heidän kotipaikkansa, ikänsä ja sukupuolensa mainitaan tarkasti.

Otto Näsin nimi mainitaan 250 pääaineiston uutistekstissä (65 % kaikista vastauksista). Taulukossa 27 esitetään Otto Näsin nimen esiintyminen ($n_n = 250$) suhteutettuna uutistekstistä saatuun pistemäärään ja kaikkiin saman pistemäärän saaneisiin (n).

TAULUKKO 27. Otto Näsin nimen sisältävien uutistekstien lukumäärä (n_n) ja prosenttiosuus pistemäärittäin.

Pistemäärä	Lukumäärä	n_n	% pistemäärän saaneista
0–1	41	30	73 %
2	108	72	67 %
3	146	102	70 %
4	67	37	55 %
5–6	26	9	35 %
Yhteensä	n = 388	250	65 %

Taulukosta 27 huomataan, että eri pistemääriä saaneiden vastausten erot ovat melko pienet eli nimen mainitsemisella ei ole suoraa yhteyttä tekstin saamaan kokonaispistemäärään. Hyviä pisteitä saaneissa vastauksissa nimi esiintyy kuitenkin harvemmin (35 %).

176 vastauksessa on jonkinlainen etsintäkuulutus tai luetellaan kateissa olevan tuntomerkit, jolloin nimen mainitseminen lienee hyväksyttävää kokeen kontekstissa (70 % nimen maininneista, esimerkki 14):

- (14) /2/ [- -] Kohtaus syntyi, kun 94-vuotias miespuolinen henkilö nimeltään *Otto Näs* hyökkäsi television kimppuun airo kädessä. [- -]
 /4/ Paennut oli 94-vuotias mies ja silminnäkijöiden mukaan karkulaisella oli tapahtumahetkellä yllään harmaa nailoninen lentäjänhaalari, jossa on useita taskuja. Lisäksi hänellä oli kaulassaan valkoinen silkkihuivi, ja päässään ruskea, entinen lentäjän nahkapäähine. Tämän lisäksi hänellä oli yllään Ray-Ban merkkiset [!] aurinkolasit. [- -]
 /viim/ Poliisi kertoi myös, että *Otto Näs* tuskin on kenellekään [!] vaaraksi, mutta jos hänet nähdään niin asiasta kannattaa ilmoittaa paikalliselle poliisiasemalle. (P1 3/2 7)

Esimerkissä 14 mainitaan toisessa kappaleessa ensimmäisen kerran esiintyvän *Otto Näs*in nimen lisäksi hänen ulkoiset tuntomerkinsä kappaleessa 4, ja tekstin lopussa pyydetään ilmoittamaan poliisille, jos havaitsee jossain tuntomerkkejä vastaavan henkilön eli *Näs*in. Nimen mainitseminen etsintäkuulutuksen yhteydessä ei kuitenkaan ole välttämätöntä: esimerkissä 15 tuntomerkit ja etsintäkuulutus kerrotaan ilman nimen mainitsemista, ja samoin on TS-aineiston henkilön katoamista käsittelevissä uutisissa: niissä ei automaattisesti mainita henkilön nimeä, vaikka tuntomerkit esitetäänkin. TS-aineiston kolmessa kuudesta katoamista käsittelevästä uutisesta ei mainita kadonneen henkilön nimeä (esimerkki 16, koko uutinen).

- (15) /7/ Miehellä oli pakenemishetkellä yllään harmaa, nailoninen lentäjänhaalari, vanhanaikainen ruskeasta nahasta tehty lentäjänlakki ja valkoinen silkkihuivi. Lisäksi hänellä oli Ray-Ban-merkkiset aurinkolasit.
 /viim/ Kaikki havainnot miehen liikkeistä ja pakoautosta voi ilmoittaa Vaasan poliisiin päivystävään numeroon. (T3 5/5 1)
- (16) /o/ Vanhus katosi Vehmaalla
 /1/ 74-vuotias mies katosi perjantaina aamuyöllä Vehmaan terveysseman vuodeosastolta. Muistihäiriöinen vanhus on tummahiuksinen, hoikka ja 170 senttiä pitkä. Hänellä on päällään valkoinen t-paita ja collegepusakka. Pusakassa on tummat hihat ja ruudullinen etumus. Jalassa miehellä on mustat suorat housut ja puolikengät. Mies saattaa pyrkiä Taivassalon suuntaan.
 /viim/ Mahdolliset havainnot pyydetään ilmoittamaan Uudenkaupungin poliisiasemalle numeroon xxx. (TS 3.7.2010)

Molemmissa esimerkeissä kadonneen tuntomerkit yhdistyvät etsintäkuulutukseen ilman henkilön nimeä. Tällainen tapa on uutisdiskurssin mukainen, ja voikin pohtia, tuoko nimen mainitseminen todella jotain lisäarvoa uutiseen, jossa kerrotaan henkilön tekemästä rikoksesta. Uutistoimittajien mielestä nimittäin *Otto Näs*in nimeä ei pitäisi mainita missään tapauksessa, ei edes etsintäkuulutuksen yhteydessä. Heidän mielestään etsintäkuulutuksen sisältävän uutisen olisi syytä olla kokonaan erillinen, jopa eri lehdessä ilmestyvä juttu erotettuna selvästi vanhainkodin vaaratilanteesta kertovasta

uutisesta (UT). ”Rinnakkaiset uutiset erotettuna toisistaan niin, etteivät viittaa toisiinsa” (UT5). Vanhainkodin tapahtumista irrallisessa, etsintäkuulutuksen esittävässä uutisessa voisi tällöin mainita Näsin nimen, mikäli hän on kateissa ja dementoitunut (UT5).

Otto Näsin nimi mainitaan 74 vastauksessa ilman etsintäkuulutusta tai tunto-merkkejä (30 % nimen maininneista). Näissä tapauksissa nimen esiintyminen ei ole mitenkään motivoitua, rikkoo Näsin yksityisyyden suojaa eikä siis sovi uutisdiskurssiin. Lisäksi merkitystä on sillä, missä vaiheessa uutistekstiä Otto Näsin nimi esiintyy ensimmäisen kerran. 167 uutistekstissä (67 % nimen maininneista) nimi tulee esiin uutisen kärjessä, mikä on odotuksenmukainen esiintymispaikka, mikäli nimen mainitseminen on motivoitua. 83 uutistekstissä (33 %) Otto Näsin nimi tulee ilmi kuitenkin vasta kärjen jälkeen, joskus vasta viimeisessä kappaleessa, vaikka toimijaan viitataan kaikissa näissä vastauksissa aiemminkin eri ilmauksilla. Tällöin nimen mainitseminen ei ole motivoitua.

Muutamissa vastauksissa otetaan esille oivaltavasti toimijan nimen mainitsemattomuus (esimerkki 17) tai kommentoidaan sitä, miksi uutisessa ei julkaista paenneen henkilön nimeä (esimerkki 18). Sanomattoman tiedon referoiminen on uutiselle tyypillinen konventio (Kalliokoski 2005a: 25).

(17) /viim/ [- -] Miehen henkilötietoja ei vielä julkaista. (T15 5/4 49)

(18) /viim/ [- -] Poliisi ei halua paljastaa asianosaisen nimeä tämän tyttären pyynnöstä. (P4 3/4 7)

Yhdessä vastauksessa nimen esiintymistä taas perustellaan liittyen poliisiin pyyntöön (esimerkki 19). Tällaisessa tapauksessa nimen mainitseminen lienee hyväksyttävää.

(19) /viim/ Poliisi tutkii asiaa ja on antanut paenneen vanhuksen nimen julkisuuteen toivoen havaintoja hänestä. Paennut mies on Siklaxilainen [!] Otto Näs. (T17 3/3 105)

Mikäli vastauksessa esiintyy Otto Näsin nimi, se on muodoissa *Otto Näs*, *Näs* tai *Otto*. Näistä sukunimen sisältävät variantit ovat periaatteessa uutisdiskurssiin sopivia, jos nimen mainitseminen on muuten perusteltua (ks. edellä). Toimijaan viittaaminen pelkän etunimen avulla ei kuulu uutisdiskurssin asiatyylillä noudattaviin konventioihin (esimerkki 20). Suoran sitaatin osana etunimi viittaus lienee hyväksyttävää (esimerkki 21). Useissa vastauksissa toimijaan viitataan sekä sukunimen sisältävällä variantilla että vain etunimellä.

(20) /3/ [- -] He olivat juuri alkaneet katsoa televisiota, kun Otto [S: !] tuli kuin tyhjästä lentäjän varusteet niskassa ja airo käsissään.
/4/ [- -] Otto onkin jo poliisin vanha tuttu, sillä hän on ollut etsintäkuulutettu aiemminkin. (P9 4/4 31)

(21) /3/ [- -] ”Kyllä Otto oli ihan rauhallinen ja tuntui viihtyvän täällä erinomaisesti, kunnes tämä tapahtui” kertoo yöpäivystysvuorossa ollut Finne. (P9 3/3 65)

Vaikka toimittaja olisikin saanut esimerkissä 20 tiedot tapahtumasta vanhainkodin televisiohuoneessa olevilta vanhuksilta, Näsiin viittaaminen osana ”toimittajan” tekstiä pelkällä etunimellä ei sovi uutiseen sensorinkaan mukaan. Neljännessä kappaleessa on etunimi viittauksen lisäksi uutisdiskurssiin sopimaton varhaisemman etsintäkuulutuk-

sen maininta (ks. luku 8.1.3). Esimerkissä 21 vanhuksen etunimi esiintyy suorassa lainauksessa. Haastateltu henkilö on vanhainkodin hoitaja Finne, jonka voi olettaa olevan Näsin kanssa tuttavallisissa väleissä. Tässä sukunimen sisältävä variantti vaikuttaisi jopa liian muodolliselta.

Pohjatekstin metafiktiivisenä kertojana toimivan Otto Näsin apurin eli Näsin tyttärenpojan Carl-Johan Holmin nimen mainitseminen uutistekstissä on kyseenalaista yksityisyyden suojan kannalta eikä siis kuulu uutisdiskurssin tapaan (myös UT). Holm nimetään kuitenkin 73 vastauksessa (19 %, esimerkki 22):

- (22) /1/ [- -] Näs oli jouduttu ennenkin etsintäkuuluttamaan, mutta tällä kertaa Näsillä oli tietävästi avustaja, tyttärenpoika Carl-Johan Holm. (T1 3/2 8) [S: Intimiteettisuoja]

Esimerkissä 22 Näsin ja Holmin nimien mainitseminen on saanut myös sensorin kommentoimaan intimiteettisuojaan rikkomista. Huomioitavaa on, että Holmin nimeä ei esiinny yhdessäkään viiden tai kuuden pisteen vastauksessa ja vain viidessä neljän pisteen vastauksessa. Yhdessä vastauksessa pohditaan kuljettajan henkilöllisyyttä: *Kuljettajan henkilöllisyydestä ei ole tietoa.* (T6 4/4 11) [S: +] Carl-Johan Holmin nimen esiintymistä voi mahdollisesti selittää tekstitaidon kokeen toinen tehtävä, jossa käsketään analysoimaan, millainen on romaanikatkelman kertoja. Mikäli kokelas on vastannut kyseiseen tehtävään ennen kolmannessa tehtävänannossa vaaditun uutisen kirjoittamista, voi olla todennäköistä, ettei ”kertojan” nimen mainitseminen uutistekstissä tunnu virheelliseltä tavalta.

Vanhainkodin välikohtaus on yksityisessä instituutiossa tapahtunut julkiseksi luokiteltava tilanne. Pelkästään tilanteen tietynlainen julkisuus ei kuitenkaan oikeuta Näsin nimen mainitsemiseen uutisessa, koska tapahtumat koskettavat vain muutamia henkilöitä ja vanhainkodin sisällä tapahtunut välikohtaus on yksityisempi kuin esimerkiksi Vaasan torilla sattunut tilanne. Jos Otto Näs on tulkittu vastauksessa henkilöksi, joka on tunnettu Siklaxissa, hänen nimensä mainitseminen uutisessa on hyväksyttävämpää kuin sellaisessa vastauksessa, jossa Siklax-kontekstia ei eksplikoida (ks. kuvio 11 s. 253; Siklax-kontekstista ks. luku 8.3). Näsin nimen mainitsemiselle voi olla lisäksi tekstitaidon kokeeseen ja sen konventioihin liittyvä selitys. Tekstitaidon kokeeseen kirjoitettavan odotuksenmukaisen tekstilajin eli vastaustekstin normina on pohjatekstiin viittaaminen (Valtonen 2011a: 201). Voi olla, että vastaustekstin tekstilajin olennainen konventio on vaikuttanut myös uutistehtävään niin, että Otto Näsin nimen mainitsemista on pidetty tärkeänä ja jopa pakollisena tapana tekstitaidon kokeen vastauksessa ottamatta huomioon uutisgenren erilaisia konventioita.

8.2.3 Otto Näsin sairaudet

Pohjatekstissä mainitaan Otto Näsin henkisinä ja fyysisinä sairauksina seniiliys, dementia, eturauhassyöpä ja masennus (TT2007: 2). Lääkäri ei kuitenkaan ole diagnosoinut Otto Näsin dementiaa ja seniiliyttä, vaan ne esiintyvät vain Oton tyttären spekuloidessa isänsä käytöksen syytä:

Äitini [Oton tytär, kertojan äiti] yritti sysätä tapahtumat seniiliyden piikkiin. Olihan Otto sentään 94 vuotta vanha, ja vaikkei hänessä ennen tuota viimeistä skandaalia ollut ilmennyt minkäänlaisia merkkejä sielunvoimien horjumisesta, on tunnettu tosiasia, että dementiasairaudet voivat joskus edetä pelottavan nopeasti – muista-kaapa miten kävi presidentti Kekkonen! (TT2007: 2.)

Otto Näsin sairauksien esittely ei kuulu uutisdiskurssin yksityisyyden suojaa korostavaan tapaan (ks. myös Murto 2007: 24; UT). Silti 211 vastauksessa mainitaan jokin Näsin sairaus (54 % kaikista uutisteksteistä), useassa enemmän kuin yksi. Dementia esiintyy 101 vastauksessa (26 %). Näistä kuudessa vastauksessa dementian mainitsee viranomaisen etsintäkuulutuksen yhteydessä, jolloin sen mainitsemista voi pitää jollain tavalla uutisdiskurssin tavan mukaisena, vaikka dementiaa ei ole diagnosoitukaan, kuten edellä olevasta pohjatekstin lainauksesta huomataan. Tähän kiinnittivät myös uutistoi-mittajat huomiota: dementiadiagnoosia ei ole tehty vaan se on vasta epäily (esim. UT1). Dementia mainitaan 14 vastauksessa negaation kautta, jolloin sen maininta on hyväksyt-tävää, esimerkiksi *Miehellä ei ole ilmennyt dementiasairauksia* (T3 5/5 3). Muissa uutis-teksteissä Näsin dementiasta kertoo esimerkiksi ”toimittaja”, hänen tyttärensä, lääkä-rinsä tai vanhainkodin johtaja, jolloin sairauden maininta ei ole mitenkään perusteltua. TS-aineistossa neljässä kuudesta henkilön katoamiseen liittyvissä uutisissa mainitaan sairaus (esimerkiksi *muistihäiriö*, *Alzheimerin tauti*). Vaikka Otto Näs tulkittaisiin erit-täin tunnetuksi henkilöksi Siklaxissa, hänen sairautensa mainitseminen ei ole korrek-tia uutisdiskurssin tapaan kuuluvan yksityisyyden suojan kannalta (ks. kuvio 11 s. 253). ”Pitää ottaa huomioon, että jos ihminen tunnetaan, kerrotaan terveydentilasta tietoja, mikä on suorastaan rikollista” (UT2).

Näsin eturauhassyövän mainitseminen ei ole missään tapauksessa perusteltua, mutta se esiintyy 92 uutistekstissä (24 % kaikista vastauksista) esimerkiksi muodoissa *eturauhassyöpä*, *syöpä*, *syöpäkasvain* ja *kasvain*. Otto Näsin henkiseen ja fyysiseen hyvin-vointiin viitataan uutisteksteissä lisäksi seuraavin evaluoivin ilmauksin: *ei selväjärkinen*, *henkisesti sairas*, *hullu*, *hämärtynyt todellisuudentaju*, *järjen hiipuminen*, *masentunut*, *mielipuolinen*, *mielisairas*, *sairas*, *sekaisin*, *sekopäinen* ja *seniili* (evaluoinnista ks. luku 8.2.4). Esitän taulukossa 28 sairauden esiintymisen vastauksissa suhteutettuna tekstistä saatuun pistemäärään. Olen laskenut taulukkoon ne uutistekstit, joissa mainitaan joku seuraavista, prototyypin uutisen diskurssin tapaa selvästi rikkovista lausekkeista: *dementia* (edellä esitetyin rajauksin), *eturauhassyöpä*, *syöpä*, *syöpäkasvain*, *kasvain*, *hullu*, *mielenvikainen*, *mielipuolinen*, *ei selväjärkinen*, *sekaisin*, *sekopäinen*, *seniili*, *henki-sesti sairas*, *järjen hiipuminen* ja *syvä masennus* ($n_s = 190$, 49 % kaikista uutisteksteistä). Luvuissa eivät siis ole mukana muutamat sairauden yleisesti mainitsevat tekstit, vaikka nekin ovat osin kyseenalaisia uutisdiskurssin kannalta. Taulukossa mukana olevien sai-rauksien esiintyminen uutistekstissä ei sovi ”toimittajan” tekstiin, suoraan lainaukseen tai yleensäkin tietolähteen eikä etenkin lääkärin tai psykologin suuhun (ks. esimerkit 24 ja 25).

TAULUKKO 28. Kyseenalaisten sairauksien mainintoja sisältävien uutistekstien lukumäärä (n_s) ja prosenttiosuus pistemäärittäin.

Pistemäärä	Lukumäärä	n_s	% pistemäärän saaneista
0-1	41	27	66 %
2	108	57	53 %
3	146	69	47 %
4	67	31	46 %
5-6	26	6	23 %
Yhteensä	n = 388	190	49 %

Taulukosta 28 huomataan, että selvästi uutisdiskurssin tapaa rikkovia Näsin sairauksia mainitaan lähes puolessa kaikista vastauksista. Kuviossa 11 (s. 253) esitetyt profiilit Otto Näs 3 ja 4 ovat siis näissä uutisteksteissä edustettuina. Suurin ero uutisdiskurssin tapaa rikkovien sairauksien mainitsemisessa on kuitenkin pisteskaalan ääripäissä: 66 prosenttia 0-1 pistettä saaneista vastauksista sisältää maininnan Näsin sairaudesta, mutta sairaus esiintyy vain (tai jopa) kuudessa viisi tai kuusi pistettä saaneessa vastauksessa (23 %, esimerkki 23):

- (23) /viim/ Siklaxissa aiemmin elänyt Näs oli joutunut muuttamaan vanhainkotiin reilu vuosi sitten sen jälkeen, kun tällä oli todettu eturauhassyöpä. (T17 5/5 19) [S: Tällaista ei mainita – pakko vaikuttaa myös arvosanaan!]

Esimerkissä 23 mainitaan eturauhassyöpä vanhainkotiin muuton syynä. Sensori on kommentoinut, että syövän mainitsemisen pitää vaikuttaa myös arvosanaan, mutta opettajan vastauksesta antama viisi pistettä on silti säilynyt ennallaan. Yksityiselämää loukataan erityisesti sellaisissa jaksoissa, joissa lääkäri tai psykologi antaa arvionsa Näsin paon syistä (esimerkit 24 ja 25). On selvää, että yksityisyyden suojan lisäksi rikotaan lääkärin vaihtolovelvollisuutta.

- (24) /4/ [- -] Hän sairasti lievää eturauhassyöpää, mutta lääkärin lausunnon mukaan hän luultavasti ehtisi kuolla johonkin muuhun kuin syöpään. (P1 3/2 1) [S: Sairauskin. Uutinen!]
- (25) /3/ [- -] Näsiä viimeisen vuoden hoitanut lääkäri epäilee miehen kärsineen myös masennuksesta, ja hän on käyttäytynyt jopa itsetuhoisesti. (T2 4/4 3)

Esimerkissä 24 mainitaan eturauhassyöpä ja kerrotaan lääkärin lausunnon, jossa hän ilmaisee kantansa Näsin mahdolliseen tulevaan kuolinsyyhyyn. Tällaista ei kerrotaisi koskaan uutisessa tai muussakaan julkisessa mediatekstissä. Kaunokirjalliseen tekstiin lääkärin mietteet luonnollisesti sopivat, ja lausunto onkin otettu pohjatekstistä:

Kasvainta ei pidetty erityisen pahalaatuisena, ja lääkäri sanoi suoraan, että Otto mitä todennäköisimmin ehtisi kuolla johonkin muuhun kuin syöpään, mutta tästä olosuhteisiin katsoen reilusta ennusteesta huolimatta Otto masentui syvästi ja suostui yllättävän säyseästi muuttamaan Porvarikotiin. (TT2007: 2.)

Näsin masennus esiintyy esimerkissä 25, jossa kuvattu lääkärin kommentti ei kuulu uutisdiskurssin yksityisyyden suojaa korostavaan tapaan. Itsetuhoista käyttäytymistä ei mainita pohjatekstissä. Uutisteksti on kokonaisuutena saanut kuitenkin hyvän pistemäärän (4 pistettä), vaikka se sisältää uutiseen täysin sopimattoman jakson.

Muutamissa hyviä pisteitä saaneissa vastauksissa Otto Näsin sairauteen viitataan uutisdiskurssiin sopivalla tavalla:

- (26) /4/ [- -] Miehellä on todettu pitkäaikainen sairaus, joka ei kuitenkaan ole toistaiseksi vaikuttanut hänen tilaansa. (T3 5/5 3)
- (27) /viim/ Vanhainkodin hoitaja kertoi miehen olleen jo pidemmän aikaa vakavasti sairas. Sen vuoksi poliisi toivookin Siklaxin asukkaiden ottavan heihin yhteyttä, jos ovat nähneet epäilyttävää punaista Volkswagen Golfia tai lentäjäksi sonnustautunutta vanhaa miestä. (T8 5/5 11) [S: OK]

Esimerkissä 26 sairauden mainitseminen osoittaa lähinnä pohjatekstin lukutaitoa ja uutisgenren diskursiivisten konventioiden tuntemusta. Sairauden maininnasta tällä tasolla ei ole tehtävän kontekstissa ole haittaa, jos ei hyötyäkään. Esimerkissä 27 kerrotaan poliisin etsintäkuulutuksen perusteluksi vanhuksen vakava sairaus, mutta sairauden nimeä ei mainita eikä se olekaan olennainen tieto etsintöjen kannalta.

8.2.4 Evaluoivat sanat ja lausekkeet

Tässä tutkimuksessa *evaluoinnilla* tarkoitetaan Susan Hunstonin ja Geoff Thompsonin (2000) tavoin kirjoittajan ilmaisemaa arviota, tunnetta tai näkökulmaa käsiteltävään asiaan. Ken Hyland (2005) käyttää lähes samasta asiasta nimitystä *asenne*. Käsitteitä evaluointi ja asenne käytetään rinnakkain tai vuoronperään toistensa yläkäsitteinä tutkimusasetelman ja näkökulman mukaan (ks. esim. edellä mainitut lähteet; Jaffe 2009: 6, taulukko 1.1; Virtanen 2010). Matti Larjavaara (2007: 460) määrittelee asenteen kokonaisvaltaiseksi, usein pysyväksi suhtautumistavaksi olioihin ja ihmisiin. Tulkitseen, että pääaineistossani esiintyvät sanat ja lausekkeet, jotka edustavat jotain muuta kuin neutraalia näkökulmaa, ovat esimerkkejä kirjoittajan arvottavasta toiminnasta eli evaluoinnista ennemmin kuin kirjoittajan stabiilista asenteesta Näsiä tai hänen toimintaansa kohtaan.¹²⁷

Evaluoinnin päätehtävänä on kertoa kirjoittajan mielipide ja samalla jotain yhteisön ja yhteiskunnan arvoista (Hunston & Thompson 2000: 6). Evaluointi määrittyy aina suhteessa yhteisössä olevaan standardiin, eli sosiokulttuurinen konteksti vaikuttaa siihen, tulkitaanko kirjoittajan käyttämä ilmaus esimerkiksi positiiviseksi, negatiiviseksi vai neutraaliksi (mt.: 14–17; Hyland 2005: 175). Evaluointi on vertailevaa, subjektiivista ja osoittaa jonkin asian sosiaalista arvoa (Hunston & Thompson 2000: 13, 21). Evaluointia voi analysoida esimerkiksi seuraavien vastaparien avulla: hyvä–huono (tai positiivinen–negatiivinen), varma–epävarma, ennalta arvattava–arvaamaton ja tärkeä–merkityksetön (mt.: 22–26).

127 Toisaalta Jaffe (2009: 3) kommentoi, ettei neutraalia asennoitumista ole olemassa, koska neutraaliuskin on asenne.

Evaluointia ilmaistaan monin kielellisin keinoin. Se voidaan myös jakaa implisiittiseen ja eksplisiittiseen. Uutisteksteissä oleva implisiittinen evaluointi vastaa kysymykseen *entä sitten* tai *millä seurauksella* eli liittyy uutisarvoisuuteen ja uutistapahtumien merkitykseen. Edellä esitetyistä vastapareista implisiittinen evaluointi koskee lähinnä parametriä tärkeä–merkityksetön. Evaluointi keskittyy uutisessa usein otsikkoon ja ensimmäiseen kappaleeseen ja linkittyy uutisen näkökulman valitsemiseen. (Luku 8.1.1; Bell 1991: 151–152; ks. myös Labov 1972.) Laajan, implisiittisen evaluoinnin ohella voidaan puhua myös eksplisiittisestä evaluoinnista. Tässä alaluvussa käsitellään eksplisiittisten sananvalintojen ja lausekkeiden avulla tapahtuvaa kirjoittajan mielipiteen esittämistä.

Osa leksikosta on itsessään evaluoivaa eli deskriptiivistä ja affektiivista. Eve Mikosen (2002: 18) mukaan deskriptiivinen sana on kielen ydinaineiston osa, joka ei ole tyylliltään neutraali. Deskriptiiviset sanat ovat neutraalien sanojen synonyymejä, mutta niissä fokusoidaan referoivan ja luokittelevan tiedon asemasta johonkin tarkoitetta kuvaavaan ominaisuuteen ja samalla ilmaistaan kirjoittajan asenne. Mikosen mukaan deskriptiivisten sanojen merkitystä voi kutsua värittäväksi. Deskriptiiviset sanat ottavat kantaa yhteisön sosiaalisiin normeihin; niistä kuvastuvat myönteiset ja erityisesti kielteiset asenteet. (Mt.: 121–125.)

Sanojen affektiivinen merkitys on neutraalien sanojen sivumerkityksen laji. Sivumerkityksestä voidaan puhua silloin, kun sanaa käytetään kontekstissa, joka poikkeaa päämerkityksen varsinaisesta kontekstista. (Mikone 2002: 120–121.) Deskriptiivisillä sanoillakin voidaan ilmaista tunnetta. Sanaan liittyvä tunneaines heijastaa usein pejoratiivisia asenteita, esimerkiksi paheksumista. Neutraalissa tyyllilajissa, kuten asiatekstissä, deskriptiivisten sanojen käyttäminen on harvinaista. (Mt.: 125–126.) Aineiston uutisteksteissä on sekä deskriptiivisiä sanoja että neutraaleja sanoja, joita käytetään affektiivisesti. Uutisteksteissä olevat evaluoivat sanat ja lausekkeet liittyvät osin myös luvussa 8.2.1 esitettyyn yksityisyyden suojaan. Esimerkiksi luvussa 8.2.3 käsitellyistä Näsin sairauksista käytetään osin hyvinkin deskriptiivisiä ja affektiivisiä ilmauksia. Uutisdiskurssin asiattyliin tällaiset sananvalinnat eivät sovi. Näsin sairaudet eivät kuulu uutistekstiin myöskään sisällöltään.

Kalliokosken (1996b: 40) mukaan eksplisiittinen evaluointi eli kirjoittajan omien käsitysten ja arvojen ilmaiseminen uutisessa on tyypillistä monille vanhoille rikoksista kertoville pikku-uutisille. Kalliokosken tarkastelemissa vanhoissa uutisteksteissä osoitetaan evaluoinnin avulla usein empatiaa tai ironiaa ja tuodaan toimittajan ääni tekstiin. Empatia tuo lukijan lähemmäksi tapahtumaa ja henkilöitä, kun taas ironia etäännyttää kertojan ja yleisön tapahtumasta ja sen henkilöistä. (Mt.: 52.) Heikkisen ym. (2005: 253) havaintojen mukaan myös nykyajan sanomalehden pikku-uutisissa on usein sellaisia valintoja ja nimeämisiä, jotka kertovat evaluoinnista eli eroavat näin tyypillisistä, objektiivisuuteen pyrkivistä uutisista (ks. myös Kalliokoski 1996b). Nykyiseen päivälehdissä vallalla olevaan asiattylyiseen uutisdiskurssiin eksplisiittiset evaluoivat sananvalinnat eivät kuitenkaan tavallisesti kuulu. Uutisen neutraalia asiattyliä ja sen pyrkimystä objektiivisuuteen käsitellään jollain tavalla jokaisessa kokelaiden käyttämässä oppikirjasarjassa (ks. luku 4.4.3 ja liite 5).

Evaluointia ilmenee Kalliokosken (1996b: 41) mukaan erityisesti uutistapahtumassa osallisena olleista ihmisistä puhuttaessa. Toimijaan eli Otto Näsiin liittykin evaluoivia ilmauksia. Tällaisia ovat esimerkiksi lauseotsikoissa esiintyvät substantiivit

dementiavanhus, riehuja, siklaxilainen lentäjälegetenda, teräsvaari, vaari, paikallinen lentäjäsankari, itsenäisissä NP:issä esiintyvät *airovaari, sekasortoa aiheuttanut dementikko, lentäjäpappa* ja leimaotsikoissa *super-pappa, vanhainkotikarkuri* ja liioitteleva *tuhopolttaja*. Introissa Otto Näsiin liittyviä evaluoivia määritteitä ovat esimerkiksi *dementiasta kärsivä, dementoitunut* ja *sekopäinen*. Leipätekstissä Otto Näsiä luonnehditaan esimerkiksi seuraavin ilmauksin: *huimapää, hullu tuhopolttajavanhus, hurjistunut riehuja, ikämies* ja *lentäjä-ässä*. Osa leipätekstin evaluoivista sanoista esiintyy suorassa lainauksessa, jolloin sanan käyttö lienee hyväksyttävämpää kuin ”toimittajan” tekstin joukossa. Tällaisia suorissa lainauksissa esiintyviä negatiivista evaluointia ilmaisevia lausekkeita ovat esimerkiksi *pirun riivaama, todella vaarallinen* ja *vanhuudenhöperö*. Toisaalta suorissakin lainauksissa on toimijaa negatiivisesti kuvaavia evaluoivia ilmauksia, jotka eivät kuulu prototyypin uutisen diskurssin tyyliin, kuten *umpihullu, mielenvikainen* ja *poikkeava*.

Kirjoittaja ottaa evaluoivien sananvalintojen avulla eksplisiittisesti kantaa joko toimijan puolesta tai häntä vastaan (ks. myös Heikkinen ym. 2005: 253–254). Suurin osa pääaineiston uutistekstien evaluoivista sananvalinnoista on enemmän kielteisiä kuin myönteisiä, kuten edellä esitetyistä esimerkeistä voi havaita. Evaluointi voi myös olla subjektiivista tai objektiivista (Larjavaara 2007: 448). Esimerkkinä subjektiivisesta evaluoinnista on edellä esitetty *hurjistunut riehuja*, kun taas objektiivisuuteen pyrkivää evaluointia voi nähdä tapahtumaa kuvaavassa ilmauksessa *hengenvaarallinen*. Kallio-koski (1996b: 74) käsittelee Iltalehden otsikossa (ja tämän tutkimuksen pääaineistossa) esiintynyttä ilmausta *teräsvaari* ja kommentoi, että ilmauksen käyttäminen tuo tekstiin asymmetriaa: toisaalta ilmaus ohjaa lukijaa arvioimaan toimijaa myönteisesti, toisaalta teräsvaariuden korostaminen asettaa päähenkilön marginaaliin.

Aktiivisen toimijan lisäksi vastauksissa otetaan kantaa evaluoivien ilmauksien esi-merkiksi tapahtuman luonteeseen ja toiminnan tapaan. Uutiskysymykseen *miten* vastaavien eli tavan ilmausten joukossa on vahvasti tapahtumaan kantaa ottavia adverbejä ja substantiiveja, esimerkiksi *aggressiivisesti, dramaattisesti, holtittomasti, hysteerisesti, mielenosoituksellisesti, mielipuolisesti, raivoisasti, raivokkaasti, ritarillisesti* ja *ryminällä*. Myös verbeillä evaluoidaan, esimerkiksi verbit *mellakoida, rettelöidä, häiriköidä, rähi- nöidä, räyhätä* ja *villiintyä* ovat affektiivisia ja osoittavat pääosin paheksuntaa tekoa kohtaan. Otsikoissa ja leipäteksteissä yleinen verbi *riehua* on sekin affektiivinen. Evaluoivia adjektiiveja ovat esimerkiksi *hengenvaarallinen, dramaattinen, näyttävä, räiskyvä, vauhdikas* ja *uskalias*. Itse tapahtumaa kuvaavien substantiivien joukossa on kantaa ottavia ilmauksia, kuten *kaaos, tuho, skandaali, kauhun hetki, painajainen* ja *dramatiikka*. Otsi- koiden itsenäisissä NP:issä esiintyviä tapahtumaan liittyviä evaluoivia ilmauksia ovat esimerkiksi *harhateillä, sotajalalla, livohkaan, tuli takamuksen alla* ja *vauhdissa*.

Uutisteksteissä esiintyy muutamia lausekkeita, jotka eivät kuulu prototyypin uutisen huomaamattomaan diskurssiin. Tällaisia ovat esimerkiksi *kuin*-konjunktion sisältävät vertaukset. Vertaukset ovat kaunokirjallisuudessa esiintyviä kielikuvia, jotka havainnollistavat kuvattavaa jollain analogisella, konkreettisella ilmaisulla (esim. Hosi- aisluoma 2003: 1007). Uutisen asiatyyliseen diskurssiin ne eivät yleensä kuulu. Pohja- tekstissä esiintyy kaksi Otto Näsin toimintaa kuvaavaa vertausta: ”Ovenpielten kehyk- sessä seiso i Otto Näs liikkumattomana kuin vartiomies vahtikojussaan” ja ”Otto hoilotti kuin hilpeä hambon tanssija.” Muita tapahtumaketjuun liittyviä vertauksia ovat seuraavat: ”Hän piteli vinoittain rintansa edessä airoa kuin hilparia ikään” ja ”Televisio hoippui

taaksepäin jalustallaan kuin kovan iskun saanut nyrkkeilijä.” (TT2007: 3.) Muutamat vastausten vertaukset on lainattu suoraan pohjatekstistä: *Mies hoilotti kuin hilpeä hambon tanssija* [- -] (T9 5/5 12) ja [- -] *sai television heilumaan jalustallaan kuin kovan iskun saanut nyrkkeilijä* (P4 1/1 4). Vastauksissa esiintyy myös vertauksia, jotka kokelas on keksinyt itse:

- (28) Otto Näs oli rynnännyt pakoautolle *kuin zulusoturi* [- -] (P17 1/1 34)
 [- -] punavihreä tanko kädessään *kuin peitsi*. (T11 3/3 74)
 [- -] mies ilmestyi paikalle lauantai-iltana *kuin salaman iskusta*. (T3 5/4 5)

Esimerkin 28 vertaukset ovat osana ”toimittajan” kirjoittamaa leipätekstiä. Osa vertauksista esiintyy epäsuorassa tai suorassa esityksessä, jolloin vertauksen käyttäminen on hyväksyttävämpää kuin ”toimittajan” tekstin joukossa (esimerkki 29):

- (29) ”[- -] pukeutunutkin se oli *kuin joku sota-ajan lentäjä*.” (P17 4/4 60)
 ”Otto on aina ollut terve *kuin pukki* [- -]” (T6 3/3 35)
 ”Siinä se seiso *kuin vartiomies konsanaan* [- -]” (T15 4/3 95)
- (30) Rouva Finnen mukaan [- -] herra Näs nauroi *kuin mielipuoli* [- -]
 (T1 2/2 9)
 ”[- -] Otto Näs hyökkäsi television kimppuun *kuin raivohärkä* huutaen kosketukseen!” (P8 4/4 25)
 ”Mies oli *kuin itse pahalaisen riivaama* [- -]” (P12 2/2 75)

Esimerkissä 29 vertaukset ovat osana tietolähteen sanoja, joten niiden voi ajatella sopivan uutiseen. Esimerkin 30 vertauksissa esiintyvät evaluoivat sananvalinnat, kuten *mielipuoli*, *raivohärkä* ja *pahalaisen riivaama*, eivät kuitenkaan ole hyväksyttäviä edes tietolähteen sanomana.

Eksplisiittiset evaluoivat sanat tai lausekkeet eivät ole tyypillisiä objektiivisyyden pyrkivässä uutisdiskurssissa. Arvottavien ilmausten käyttäminen voi kertoa uutisdiskurssin konventioiden vieraudesta tai pohjatekstin tulkitsemisesta liioitellusti, jopa väärin. Joissain tapauksissa kirjoittaja lienee halunnut jäljitellä tai referoida omasta mielestään iskevää ilmausta pohjatekstistä. On myös mahdollista, että kirjoittajaa on ohjannut nykyajan iltapäivälehtien päätehtävä eli viihdyttäminen, joten pohjatekstin kuvaama tapahtuma esitetään viihteenä. Iltapäivälehtien otsikoissa ja erityisesti lööpeissä edellä mainittuja korosteisesti evaluoivia ja dramaattisia sananvalintoja voi nähdä päivittäin (ks. esim. Kalliokoski 1996b: 64; von Bagh & Koski 2000; Gröhn 2002), samoin kuin (julkisuuden) henkilön nimen ja sairauksien mainintoja (vrt. luvut 8.2.2 ja 8.2.3). Uutisdiskurssi siis varioi uutistyyppin mukaan: iltapäivälehdessä käytetty diskurssi voi olla evaluoivampaa kuin päivälehdessä uutisen. Päivälehdistön ja Yleisradion uutisten viihteellistymisestä ja uutisdiskurssin subjektivistumisesta on puhuttu jo muutamia vuosia, mutta esimerkiksi äidinkielen ja kirjallisuuden oppikirjat edellyttävät uutiselta pyrkimystä objektiivisuuteen (ks. luku 4.4.3 ja 4.4.4). Myös 1800- ja 1900-luvun vaihteen sanomalehdistön ja uutisten rooli oli toimia tiedotuksen lisäksi esimerkiksi viihdyttäjänä ja valistajana (Kalliokoski 1996b: 44). Vanhojen uutistekstien empaattinen evaluointi on kuitenkin vaihtunut ironiseen, ennemminkin negatiivissävyiseen arvottamiseen.

8.2.5 Diskurssiin sopimattomat lauserakenteet

Uutisteksteissä esiintyy lauserakenteita, jotka eivät sovellu joko rakenteeltaan tai asia-sisällöltään prototyypin uutisen diskurssiin. Monet näistä lauserakenteista sekä edellisessä alaluvussa käsitellyistä evaluoivista ilmauksista voi tulkita tietynlaisena kirjoittajan implisiittisenä asennonvaihdoksena. Tällöin ”toimittaja” siirtyy hetkeksi johonkin toiseen rooliin tai esittää jonkin epätyypillisen näkökulman käsiteltävään asiaan. (Ks. Kalliokoski 1995: 15; luku 7.7.) Finiittiset lauseet luokitellaan usein neljään modaaliseen lausetyyppiin, joilla on tiettyjä morfosyntaktisia ominaispiirteitä. Lauseet ovat rakenteensa perusteella puhefunktioiltaan joko väite-, kysymys- tai käskylauseita. Käskylauseen merkinä on verbin imperatiivimuoto. Kirjoittaessa lausetyyppi tai sen sävy voidaan osoittaa erilaisilla päättövälimerkeillä, kuten pisteellä, kysymysmerkillä tai huutomerkillä. Neljäs modaalinen lausetyyppi on huudahduslause, joka ei erotu lausetyypiksi yhtä selvästi. (ISK: § 886; Alho & Kauppinen 2008: 166–167.) Pääaineiston vastauksissa käytetään lähes aina pisteeseen päättyviä väitelauseita, mutta vastauksissa on myös kysymysmerkkiin päättyviä lauseita (18 vastauksessa, joista 6 otsikossa) ja huudahdusmerkkiin päättyviä lauseita (12, joista 9 otsikossa). Väitelauseiden käyttö kuuluu uutisdiskurssin esitystapaan (van Dijk 1988: 26).

Kysymyslauseen tuntomerkinä on lauseenalkuinen interrogatiivipronomini tai liitepartikkeli *-ko* (ISK: § 1678). **Vastausten leipätekstissä esiintyy esimerkiksi hakukysymyksiä** (esimerkit 31 ja 32) ja vaihtoehtokysymyksiä (esimerkit 33–35).

- (31) Kuka oikeen [!] on Otto Näs? (P1 1/1 1)
 Mitä Näs halusi osoittaa pukeutumalla lentäjänasuun? (T7 1/2 38)
 Miten tämä uutinen liittyy Siklaxiin? (P20 2/2 106)
 Miksi Otto Näs aiheutti välikohtauksen? (P9 4/3 58)

Kaikkiin esimerkissä 31 esiintyviin interrogatiivipronominilla alkaviin kysymyslauseisiin vastataan niitä seuraavissa leipätekstin lauseissa. Osa kysymyslauseista on tulkittavissa retoriseksi kysymyslauseiksi, joihin ei vastata tekstissä ja joihin ei odotetakaan vastausta (ISK: § 1705, esimerkit 33–35).

- (32) Mikä sai vanhuksen karkaamaan rauhallisesta ympäristöstä ja tuttujen ihmisten luota? (T16 2/1 31)
 (33) Annetaanko heille [vanhuksille] valinnan mahdollisuutta? [viimeinen lause] (P16 1/1 32)
 (34) Oliko kyseessä suunniteltu pako jonka toteutukseen osallistui myös muita henkilöitä, vai satunnainen vanhuksen pillastuminen? (P13 3/3 84)

Esimerkki 35 esiintyy leipätekstissä haastattelukysymyksen funktiossa ennen poliisin kertomaa vastausta.

- (35) Entä onko poliisin mieleen juolahtanut mahdollisuus, että Näs huristelee varastetulla autolla jo toisella puolen Suomea? (T9 3/2 58)

Kysymyslauseet eivät ole tyypillisiä prototyypisessä uutisdiskurssissa etenkin osana toimittajan kirjoittamaa tekstiä, kuten edellä esitetyissä esimerkeissä. Suorissa lainauksissa niiden käyttö on kuitenkin hyväksyttävää. Tällaisia kysymyslauseita on aineistossani vain muutama.

Huudahdus- eli eksklamatiivilauseella ei ole yhtä prototyypistä asua vaan useampia variantteja. Puhefunktioltaan eksklamatiivinen lausuma esittää, että puheena oleva asia poikkeaa jollain tavalla sopivasta tai odotuksenmukaisesta. Jotain asiointilaa siis hämmästellään tai päivitellään. (ISK: § 1712.) Pääaineistossani eksklamatiivisuutta osoitetaan otsikon päättävällä huutomerkillä. Huutomerkkiin päättyvät otsikot eivät ole rakenteeltaan käskylauseita, koska niissä ei ole imperatiivimuotoista verbiä. Tällainen otsikointityyli on tuttu esimerkiksi lööpeistä ja iltapäivälehdistä, ja sieltä se on mahdollisesti lainattu myös muutamien kokelaiden otsikoihin. Prototyypisen perusuutisen objektiivisuuteen ja neutraaliuteen pyrkivään diskurssiin huutomerkki ei kuitenkaan sovi. Esimerkeissä 36 ja 37 on uutistekstien otsikoita, jotka päättyvät huutomerkkiin.

- (36) Vanhus pakeni palavasta vanhainkodista! (P1 3/2 1)
 Vanhus sytytti tulipalon ja karkasi! (T9 3/3 46)
 Pako vanhainkodista! (T9 4/3 59)

Esimerkissä 36 esiintyvät otsikot muistuttavat muodoltaan ja sisällöltään monia pääaineiston huutomerkittömiä otsikoita (vrt. asetelmat 5 ja 6 s. 149–150). Ilman huutomerkkiä ne olisivat prototyypisiä väitelauseita, jotka ilmaisevat asiointilan, jonka paikansapitävyyteen sen kirjoittaja on sitoutunut (ISK: § 887). Huutomerkki muodostaa otsikosta affektiivisen konstruktion, jonka funktio ei ole ensisijaisesti asiointilan kuvaaminen vaan kirjoittajan subjektiivisen suhtautumisen välittäminen (mt.: § 1714). Huutomerkki tuo otsikkoon siis erilaisen sävyn ja funktion: se kiinnittää huomion tapahtuneeseen ja osoittaa, että tapahtuma on kirjoittajan mielestä erittäin poikkeuksellinen ja merkittävä. Esimerkin 37 otsikoissa käytetään myös muita huomiota herättäviä ja ilmauksia:

- (37) Näyttävä pako vanhainkodista! (T9 4/2 54)
 Teräsvaari kadonnut! (P9 2/2 67)
 Lähes 100-vuotias etsintäkuulutettu! (T3 4/3 16)

Esimerkin 37 otsikoissa tapahtuman poikkeuksellisuutta korostetaan huutomerkin lisäksi kohosteisilla ja affektiivisilla sananvalinnoilla, kuten *näyttävä*, *teräsvaari* ja *lähes 100-vuotias*. Leipätekstissä esiintyvät huutomerkkiin päättyvät lauseet ovat muodoltaan käskylauseita, koska niissä on imperatiivimuotoinen verbi. Leipätekstien käskylauseet ovat aina etsintäkuulutuksen yhteydessä, kuten esimerkissä 38.

- (38) Jos luulet nähneesi henkilöitä tai auton, johon edellämainitut [!] tuntemerkit viittaavat, *ota välittömästi yhteys poliisiin!* (T13 4/3 86)

Esimerkissä 38 esiintyvät yksikön 2. persoonan sisältävät lauseet eivät sovi huomaamattomaan uutisdiskurssiin, kuten eivät myöskään 1. persoonan sisältävät ilmaukset (ks. s. 270–271). Vastauksissa on myös muita lauseita, jotka eivät sovi uutisdiskurssin tapaan tyyliältään:

- (39) [- -] *välikohtaus* on levinnyt laajalti kulovalkean tavoin. (T11 1/1 23)
Vahingonteko jatkoi kulkuaan [- -] (T3 2/2 16)
 [- -] sai *tunnelma* ikävän käänteeseen. (T14 2/1 29)

Esimerkissä 39 olevissa lauseissa epätyypillisen toimijan roolin ovat saaneet tilannetta kuvaavat substantiivit *välikohtaus*, *vahingonteko* ja *tunnelma*, joihin yhdistyvät muu-
 tosta tai jatkuvuutta kuvaavat ilmaukset *on levinnyt laajalti*, *jatkoi kulkuaan* ja *sai ikävän*
käänteeseen. Esimerkeissä 40–43 olevat lauseet voisivat puolestaan olla osa kertomusta tai
 muuta narratiivista tekstiä. Tyylin muutoksen voi nähdä kirjoittajan asennonvaihdok-
 sena, jossa objektiivisuuteen pyrkivä toimittaja siirtyy hetkeksi jutustelemaan, kaunokir-
 jallisuuden kertojaa muistuttavan henkilön rooliin.

- (40) Kaikki oli hyvin, ainakin toistaiseksi. (T14 2/1 29)
 (41) Ikään kuin tässä ei olisi ollut tarpeeksi [- -] (T9 4/4 32)
 (42) Mutta nyt takaisin itse uutiseen [- -] (P9 2/1 15)
 (43) Television tuhottuaan [!] rouvien täytekakku sai myöskin tuta kohtalonsa.
 Vielä pöydän kaadettuaan [!] tämä vanhempi herrashenkilö lentäjäasus-
 teissaan päätti palata takaisin vapauteen. (P13 3/1 27)

Esimerkissä 40 johdatellaan kertomuksen tyyliin seuraaviin tapahtumiin esittämällä
 odotuksen herättävä ilmaus *ainakin toistaiseksi*. Esimerkin 41 lause sitoo seuraavana
 kuvatun tapahtuman edelliseen kappaleeseen uutisdiskurssille epätyypillisellä mutta
 kertomukselle tyypillisellä, jutustelevalta tavalla. Esimerkissä 42 ohjataan lukija kirjoin-
 tuksen ”sivupulun” jälkeen takaisin itse päätarinaa eli uutiskertomukseen. Esimerkissä
 43 on ilmauksia, joita ei uutisessa tapaa, kuten *täytekakku sai tuta kohtalonsa* ja *päätti*
palata takaisin vapauteen. Tekstin lauserakenteeseen liittyvät ongelmat ovat voineet olla
 syynä vastauksen pistemäärän putoamiseen kahdella.

Usein uutisdiskurssin tyyliin sopimattomat lauseet ovat vastauksen viimeisenä
 lauseena, kuten esimerkeissä 44–46. Erityisesti esseekokeeseen kirjoitettavan esse-
 lopetukseen annetaan lukion oppikirjoissa tarkkoja ohjeita. Lopetus voi olla esimer-
 kiksi kohottava, tiivistävä tai toimintaan kehottava (esim. Kuohukoski & Löfberg 2008:
 29–30). Tekstitaidon kokeen vastauksista ei ole tarpeen tehdä erityistä lopetuskappa-
 letta, mutta monet opettajat kiinnittävät opiskelijoiden huomion viimeisen lauseen muo-
 toiluun niin esseessä kuin myös tekstitaidon vastauksessa. Voi olla, että tämä on syynä
 pääaineiston viimeisten lauseiden tyylilliseen eroavuuteen edellä kirjoitettuun tekstiin
 verrattuna. Uutistekstien lopussa oleva tyylillisesti kohostettu lause rakentaa kokonai-
 suuteen eräänlaista loppunousua (Berg 2011: 329). Uutistekstin lopetuksessa esiintyvä
 tyylinvaihdos voi myös olla merkki kirjoittajan suhtautumisen tai näkökulman muutok-
 sesta eli asennonvaihdoksesta (ks. s. 232).

- (44) Tässä oli päälimmät [!] muistot äidinisästä. (P1 1/1 1)
 (45) Otto Näsin kohtalo, kuin myös hänen motiivinsa ovat siis vielä ratkaisua
 vailla. (T9 3/2 58)
 (46) Vaikka Otto Näsiä ei kohta enää olisi, hänen pakomatkinsa jää elämään
 vielä pitkäksi aikaa. (P9 1/1 16)

Esimerkit 44–46 muistuttavat narratiivisen tekstin lopetuksen koodaa eli lausumaa, joka ilmaisee, että kertomus on tullut päätökseensä (Labov 1972; vrt. *Sen pituinen se*, ks. esim. Hosiailuoma 2003: 130; ks. myös esimerkki 81 s. 238). Koodaan kytkeytyvä tyylinvaihdos on tässä siis lähtöisin toisesta genrestä eli kertomuksesta (ks. myös Kalliokoski 1995: 15). Esimerkki 44 kuvaa lopetusta, jossa tekstissä on kerrottu muistoja äidinisästä ja nyt muistelu on saatu päätökseen. Esimerkin 45 lopetus päättää uutiskertomuksen tilanteeseen, jossa Näsin kohtalo ja hänen motiivinsa jäävät ilmaan, vaille ratkaisua. *Siis*-partikkelin käyttäminen osoittaa, että kirjoittaja tekee päätelmän edellä kuvatusta tapahtumasta. Esimerkissä 46 luodaan katse narratiiviselle tekstille tyypillisesti tulevaisuuteen: vaikka Näs kohta kuolisikin, hänen aikaansaannoksensa tulevat jäämään ihmisten mieliin pitkäksi aikaa. Bergin (2011: 329) havaintojen mukaan tekstitaidon kokeeseen kirjoitettavan vastaustekstin lopussa on usein pohjatekstiä avoimesti arvioivaa ainesta. Tästä voi olla kyse myös esimerkeissä 47 ja 48, joissa kirjoittajan osallistujarooli muuttuu toimittajasta omia subjektiivisia mielipiteitä esittävään kirjoittajaan.

- (47) Hän halusi jäädä ihmisten mieleen ja siksi järjesti tapahtuman, josta hänet muistetaan. Ja Otto Näs kyllä onnistui siinä. (T9 2/1 14)
- (48) Otto Näsin on arveltu kaipaavan takaisin kotikonnuilleen, joten ehkäpä hän kävelee teitä vastaan vielä jonain päivänä. (P13 3/1 27)

Esimerkin 47 lopetuksessa pohditaan Näsin paon motiivia toimittajan kuvaamana ja lopuksi arvioidaan, että Näsin toiminta on onnistunut. *Siksi*-proadverbi ilmaisee perustellun päätelmän. Esimerkissä 48 oleva monikon 2. persoonapronominin sisältävä lukijoiden suora puhuttelu ja arvelua osoittavat ilmaukset, kuten verbi *arvella*, modaalinen partikkeli *ehkä*, liitepartikkeli *-pä* ja epämääräinen ajan määräite *vielä jonain päivänä*, eivät ole uutisdiskurssin tavan mukaisia. Erityisesti esimerkeissä 47 arvioidaan tietyllä tavalla pohjatekstin tapahtumia. Molempien esimerkkien lopetus vertautuu onnellisuudessaan satugenren tyypilliseen lopetukseen.

8.3 Vastausten uutisdiskurssia ilmentävä Siklax-konteksti

Kevään 2007 tekstitaidon kokeen kolmannessa tehtävänannossa sanotaan, että siihen kirjoitettavan uutisen pitää ilmestyä kuvitteellisessa Siklaxin paikallislehdessä (paikallisuutisen piirteistä ks. luku 3.7). Pohjatekstistä käy ilmi, että vanhainkodista karannut vanhus on kotoisin Siklaxista. Romaanikatkelman kertoja nimittäin paljastaa, että hän ja hänen isoisänsä ovat pakomatalla kohti Siklaxia, koska Otto haluaa nähdä viimeisen kerran kotiseutunsa. ”Matkalla kerromme toisillemme menneestä. Minä olen luvannut yrittää rekonstruoida, mitä tapahtui Siklaxissa sen vuosikymmenen aikana, jonka Otto oli pois Suomesta; vastalahjaksi hän kertoo minulle hiukan Amerikan-vuosistaan 1930-luvulla ja siitä, miten hän tuli ruvenneeksi lentämään.” Siklax mainitaan myös romaanikatkelman alussa, jossa kerrotaan Oton tyttären suunnitelmista järjestää Otolle juhlalliset ja arvokkaat hautajaiset Siklaxin kirkossa. Toiveet murskautuivat vanhainkotiskandaalin takia. (TT2007: 2, 5; ks. liite 1.) Siklax-kontekstin huomioiminen liittyy tässä tutkimuksessa uutisdiskurssiin, koska se on osa vastauksen näkökulmaa ja uutisarvoisuutta, jotka ovat uutisdiskurssin piirteitä.

Perustelen luvussa 3.7, että pohjatekstin kuvaamasta aiheesta kirjoitettu tapahtumauutinen on skemaattiselta rakenteeltaan prototyypin perusuutinen, ilmestyy se sitten paikallislehdessä tai päivälehdessä. Diskurssiltaan paikallislehden uutisen kieli ja otsikoinnin tyyli voi erota prototyypin uutisen diskurssista, mutta ylioppilaskokeeseen kirjoitettava tehtävä edellyttää kokelaalta hyvän uutistyylin käyttämistä (ks. s. 20; ks. myös ÄOK). Siksi tehtävänannon mukaisia ”paikallislehden uutisia” analysoidaan tässä tutkimuksessa prototyypin perusuutisen ja siinä käytettävän diskurssin kriteerein. Paikallislehden uutista ei mainita eikä sen tuottamista harjoitella missään kokelaiden käyttämissä oppikirjasarjoissa (ks. luku 4.4.3 ja liite 5) eivätkä opettajat opeta sen kirjoittamista (ÄOK). Kevään 2007 äidinkielen kokeen arviointiohjeissa mainitaan paikallisuus ja läheisyys ensimmäisinä uutisessa korostuvina uutiskriteereinä (AO2007).

Miksi siklaxilainen paikallislehti julkaisee uutisen vaasalaisen vanhainkodin tapahtumista? Paikallislehdessä ei luonnollisestikaan julkaista vain omaa kylää koskevia asioita, mutta tässä tapauksessa on oletettavaa, että vanhainkodista paennut siklaxilainen vanhus on linkki Vaasan ja Siklaxin välillä. Pohjatekstin perusteella mahdollisia tulkintoja ovat esimerkiksi se, että Otto Näs on tunnettu henkilö kotipaikkakunnallaan, vaikka tämä ei suoraan käykään pohjatekstistä ilmi (ks. luku 4.5.2 s. 112–113). Toinen mahdollinen perustelu Näsiä koskevan uutisen julkaisemiseksi on se, että Näs tai hänen autonsa on nähty Siklaxissa, jolloin paikkakuntalaisia kehoitetaan tarkkailemaan ympäristöään. Näistä tulkinnoista ensimmäinen eli se, että Siklax on Näsin kotiseutu, on vastauksissa selvästi yleisin Siklax-viittauksen perustelu. Paikallislehden kirjoittaminen ei ole äidinkielen opettajien mukaan helppoa, koska tekstissä täytyy esitellä pohjatekstin mukaisesti myös Vaasan vanhainkodissa tapahtuneet asiat ja sitoa ne sitten Siklaxiin (ÄOK). Siklaxiin viitataan eri tavoin ja eri kohdissa vastausta. Osa viittauksista on perusteltuja, osa todentamattomia. Uutisen kärkeen sijoittuvat viittaukset ovat motivoituja, myöhemmin tekstissä esiintyvät vaativat jo enemmän perusteluja. Analysoin seuraavaksi, mitä asioita kokelaat ovat nostaneet esiin osoittaakseen kytköksen tehtävänannossa vaadittuun paikallislehteen.

Siklaxiin viitataan jollain tavalla 290 vastauksessa (75 % kaikista vastauksista). Siklax-viittauksia esiintyy yhtä paljon kaupunkimaisissa, taajaan asutuissa ja maaseutumaisissa kunnissa sijaitsevien lukiodien kokelaiden vastauksissa; lukion sijainti ei siis ole tässä merkittävä tekijä. Siklax esiintyy vastauksissa kuitenkin eriasteisesti. Toisissa vastauksissa paikallislehden konteksti otetaan esille enemmän kuin yhden kerran, esimerkiksi tunnisteessa olevan sanomalehden nimen ja tekstissä olevan viittauksen avulla (100 vastausta, 34 % Siklaxin mainitsevista vastauksista). Toisissa vastauksissa puolestaan Siklaxiin viitataan vain tunnisteiden avulla (31 vastausta, 11 % paikallisuuden huomioiduista vastauksista). Tällaisessa tapauksessa uutistekstistä ei käy ilmi, miksi uutinen on julkaistu Siklaxin paikallislehdessä. Loput vastaukset sijoittuvat näiden ääripäiden väliin.

Siklax mainitaan 18 otsikossa. Tavallisesti se esiintyy otsikon teemapaikassa määritteenä, esimerkiksi *Siklaxilainen mies riehui vanhainkodissa Vaasassa* (P15 2/2 86), mutta myös otsikon loppuosassa, esimerkiksi *Vanhus aiheutti tulipalon ja pakeni Siklaxiin* (T11 5/3 80). Siklax mainitaan 64 vastauksen introssa. Se on lähes aina intron teemapaikassa määritteenä, esimerkiksi *Siklaxista kotoisin oleva 94-vuotias mies aiheutti tulipalon* [– –] (P18 5/4 28). Yhdessä introssa Siklax esiintyy virheellisessä kontekstissa: *Rauhallinen ilta Siklaxin vanhainkodissa päättyi dramaattisesti* [– –] (P9 4/3 63). Vanhainkotihan sijaitsee Vaasassa. Siklaxin esiintyminen uutisen kärjessä on motivoitua

ja osoittaa uutisgenren tajua, koska paikallislehden lukija halunnee tietää heti uutisen alussa, miten vaasalaisen vanhainkodin tapahtumat liittyvät hänen paikkakuntaansa Siklaxiin (myös UT).

Vastausten leipäteksteissä yleisin tapa mainita Siklax on kertoa, että vanhus oli pakenemassa kotiseudulle Siklaxiin. Usein synnyinseudulle palaaminen mainitaan paon motiivin pohdinnan yhteydessä. Pakomatkan suuntautuminen Näsin kotiseudulle mainitaan pohjatekstissäkin (TT2007: 5). Melko monen vastauksen ongelmana on kuitenkin se, että Siklaxiin pakeneminen esitetään teksteissä todentamattomana epäilynä eli tietolähteitä ei eksplikoida (esimerkit 49 ja 50). Tällaisia ilman tietolähteitä olevia Siklax-mainintoja on 45 (16 % paikallisuuden huomioivista vastauksista).

- (49) /3/ [- -] Miehet suuntasivat reittinsä Siklaxiin, Näsin kotiseudulle. Itseasiassa koko paon tarkoitus oli Näsin halu päästä kotiseudulle vielä kerran. Olihan hän ollut vuosikymmeniä pois, Ruotsissa. (P2 3/2 13)
- (50) /viim/ [- -] Holm ja Näs ovat liikkeellä punaisella Volkswagen Golf Aviksellä ja ovat ilmeisesti tulossa Siklaxiin Näsin vanhoille kotiseuduille. (T13 3/2 81) [S: Perustelu? Miksi epäillään Siklaxiin menoa?]

Esimerkissä 49 esitetään faktana, että miehet ovat suunnanneet Siklaxiin ja että paon motiivina on ollut Näsin halu päästä vielä kerran kotiseudulle. Vastauksesta ei kuitenkaan käy ilmi, kuka tiedot on kertonut, koska Näs ja hänen tyttärenpoikansa ovat vastauksen mukaan edelleen etsintäkuulutettuja. Esimerkin viimeinen lause sisältää todentamattoman tiedon lisäksi asiavirheen: Näs on ollut pohjatekstin mukaan vuosikymmeniä Amerikassa, ei Ruotsissa. Esimerkissä 50 arvellaan, että Näs ja Holm olisivat tulossa Siklaxiin, mutta tekstistä ei voi päätellä, kuka tällaista on kertonut. Sensori kommentoi samaa asiaa ja toivoo perusteluja Siklaxiin menolle.

Useissa vastauksissa pakomatka Siklaxiin esitetään todennettavasti käyttämällä tietolähteitä (esimerkki 51).

- (51) /3/ Poliisit ovat saaneet selville, että vanhainkodista paon jälkeen Näs astui tyttärenpoikansa Carl-Johan Holmin vuokraamaan autoon. Kuulusteluissa on selvinnyt, että matkan määränpään oli tarkoitus olla juuri Siklax. Holmin mukaan Näs halusi nimittäin nähdä kotiseutunsa vielä kerran ennen kuolemaansa. (T6 4/4 16)

Esimerkissä 51 kerrotaan poliisin kuulustelleen tyttärenpoika Carl-Johan Holmia, joka on kertonut, miksi pakomatka on suuntautunut juuri Siklaxiin. Muita perusteltuja ja motivoituja Siklax-kontekstin esittämistapoja ovat Siklaxin esiintyminen leipätekstissä toimijan kotipaikkaa kuvaavana määrittäenä kuten otsikoissa ja introissa, Näsin esittelyminen Siklaxista kotoisin olevana ja tunnettuna miehenä (esimerkki 52) sekä näköhavainnot Näsistä tai pakoautosta Siklaxin alueella (esimerkki 53).

- (52) /3/ Siklaxissa episodin aiheuttaja on tuttu ainakin vanhemmalle sukupolvelle. Entinen lentäjä ja pitkäaikainen kaupunginhallituksen jäsen Otto Näs harjoitti myös monta vuosikymmentä menestyksestä liiketoimintaa pienlentokoneiden parissa. (T9 3/2 58)
- (53) /viim/ [- -] Emme ole vielä saaneet yhteyttä Oton tyttärenpoikaan, mutta eräs henkilö kertoo nähneensä kuvausta vastaavan miehen Siklaxissa [!] kyseisenä lauantaina. (P9 1/1 19)

Esimerkissä 52 Näs esitellään siklaxilaisille tuttuja ja vaikutusvaltaisena henkilöä, jonka pakeneminen vaasalaisesta vanhainkodista varmasti ylittäisi paikallislehden uutiskynnyksen. Kynnys ylittyisi myös, jos kadonnut henkilö tai hänen pakoautonsa olisi nähty lehden ilmestymispaikkakunnalla, kuten esimerkissä 53. Vastauksissa oleva Siklax-viittaus ei kuitenkaan aina riitä kertomaan, miksi uutinen ilmestyi Siklaxin paikallislehdessä. Tällaisia tapauksia ovat vastaukset, joissa vain mainitaan, että pakoauto on matkalla Siklaxin suuntaan (esimerkki 54), joissa kerrotaan Näsin hautajaisista Siklaxin kirkossa (esimerkki 55) tai joissa ainoana viittauksena on Siklaxin poliisi, jolle voi soittaa havainnoista: *Ilmoitukset Otto Nässistä* [!] *mielellään Siklaxin poliisille* (P1 2/2 5).

- (54) /7/ [- -] Parivaljakon nähtiin poistuneen Hietasaarenkatua pitkin Rantakadulle, josta auto kääntyi Siklaxiin päin. Miehistä ei ole sen jälkeen havaintoja. (T13 4/3 87)
- (55) /viim/ Suurimmat vahingot jäävät Näsillemme itselleen maineen menetyksenä. Hänet oli määrä haudata arvokkaasti Siklaxin kirkossa, mutta nyt suvun on luultavasti tyydyttävä pienempiin hautajaisiin. (P17 2/3 106)

Esimerkissä 54 kerrotaan, että auton on nähty kääntyvän Siklaxiin päin, mutta auton todellista päämäärää lienee mahdotonta arvella, ellei pakotie ole umpikuja. Esimerkin 55 ainoa Siklax-maininta liittyy Siklaxin kirkkoon, mutta uutistekstistä ei käy ilmi, miksi Näs haudattaisiin juuri sinne. Viimeisen kappaleen asiasisältö ei muutenkaan noudata uutisdiskurssin totuudenmukaiseen uutisvälitykseen liittyviä konventioita. Siklaxin sanomalehden uutiskynnyksen ylittyminen on kyseenalainen myös seuraavassa tapauksessa:

- (56) /2/ [- -] Siklaxin Sanomien saamien tietojen mukaan [- -]
/3/ Herra Holm kertoi Siklaxin haastattelussa, että Otto Näs tahtoi paeta nähdäkseen vielä kerran kotiseutunsa. Siklaxin Sanomien saamien tietojen mukaan paon oikeana syynä oli julkisuus. Näs tahtoi, että hänet muistetaan edes jostain. (T10 3/3 71) [S: OK!]

Esimerkissä 56 Siklaxin sanomalehti mainitaan sekä tunnisteessa että leipätekstissä moneen otteeseen. Vastauksen ongelmana on kuitenkin, ettei siitä käy ilmi, miksi Siklaxin Sanomat on niin kiinnostunut Näsin pakenemisestä. Uutiskynnyksen ylitystä ei siis perustella millään tavoin. Motivoinniksi riittäisi se, että vastauksessa Näsin mainittaisiin olevan paikkakuntalainen.

Pääaineiston 12 uutistekstissä Siklax-konteksti ilmaistaan muiden viittaustapojen lisäksi neutraalille uutisdiskurssille epätyypillisen monikon 1. persoonan käyttämisellä. Tällaisen tavan voisi toisaalta tulkita merkiksi tietynlaisesta paikallisuutismaisuudesta. Vastauksissa Siklaxin paikallislehden toimittajakunta esiintyy kollektiivina, joka raportoi paikallisen ”sankarin” tekemisistä (asennonvaihdos, ks. s. 232). Erika Kokkonen (2005: 81) esittää, että *me*-muodon käyttäminen uutistuottamistehtävässä voi liittyä televisiuutisissa tyypilliseen konventioon, jossa uutistenlukija lopettaa oman osuutensa ennen raporttia käyttämällä monikon 1. persoonaa. Monikon 1. persoona liittyy joko verbiin (esimerkit 57 ja 58) tai esiintyy possessiivisuffiksina (esimerkit 59 ja 60).

- (57) /5/ [- -] *Yritimme* saada Näsin tyttäreltä mielipiteen asiasta, mutta hän kieltäytyi kommentoimasta.
/viim/ Tapauksesta lisää, kun *saamme* enemmän informaatiota. (T2 3/3 11)

- (58) /viim/ *Lehtemme* odottaa innolla Näsiä ja *toivomme* saavamme haastattelun. Pitäkää silmällä lööppejä. (P20 3/3 130)

Esimerkissä 57 lehden toimitus seuraa aktiivisesti tapahtumaa ja yrittää saada lisää tietoja esimerkiksi Näsin tyttäreltä, mikä ei ole onnistunut. Esimerkissä 58 osoitetaan innostuneisuutta ja ennakoidaan viimeisen lauseen imperatiivimuodon (*pitäkää*) ja lööppien mainitsemisen avulla, että mahdollinen Näsin haastattelu tulee olemaan sisältöään kiinnostava, jopa hätkähdyttävä. Seuraavissa esimerkeissä Näs luetaan 1. persoonan avulla osaksi paikkakunnan yhteisöä:

- (59) /1/ [- -] Vanhuksen päämääränä oli hänen kotiseutunsa, *meidän kylämme* Siklax. (T6 3/2 30)
- (60) /viim/ [- -] Otto Näs yksinkertaisesti vain on paikkakuntamme sankari elämänsä loppuun saakka. (T17 2/3 113)

Monikon 1. persoonamuodon sisältävissä vastauksissa voi olla myös lukijoiden puhuttelua (esimerkki 61) ja ohjailua (esimerkki 62).

- (61) /viim/ *Kuten jotkut lukijoistamme jo tietävät*, Otto Näs on kotoisin Siklaxista. (P6 2/1 10)
- (62) /3/ [- -] Heidän mukaansa Näs saattaisi pyrkiä vanhalle kotiseudulleen tänne Siklaxiin. Siksi *pyydämmekin teitä lukijoita* olemaan silmät tarkkoina Otto Näsin varalta. (P9 2/2 67)

Tehtävänannon noudattaminen on äidinkielen kokeen määräysten mukaan yksi teksti-aidon kokeeseen kirjoitettavan vastauksen tärkeimmistä arviointikriteereistä (ÄKM: 4–6). 98 uutistekstissä ei mainita ollenkaan Siklaxia tai oteta muuten huomioon paikallislehden kontekstia (25 % kaikista vastauksista). Näissä tapauksissa vastaus siis ohittaa osittain tehtävänannon, jossa käsketään kirjoittamaan uutinen Siklaxin paikallislehteen. Esitän Siklax-kontekstin sivuuttavat uutistekstit pistemäärittäin jaoteltuna taulukossa 29.

TAULUKKO 29. Siklax-kontekstin sivuuttavien uutistekstien lukumäärä (n_{sk}) ja prosenttiosuus pistemäärittäin.

Pistemäärä	Lukumäärä	n_{sk}	% pistemäärän saaneista
0–1	41	6	15 %
2	108	32	30 %
3	146	38	26 %
4	67	18	27 %
5–6	26	4	15 %
Yhteensä	n = 388	98	25 %

Pisteskaalan keskiosassa eli 2–4 pistettä saaneissa vastauksissa Siklax-mainintojen puuttuminen on prosentuaalisesti lähes sama (ks. taulukko 29). Odotuksenmukaista on, että parhaita pisteitä saaneissa vastauksissa käytetään Siklax-viittauksia eli kontekstia huomioimattomia uutistekstejä on vähän (15 %). Taulukon tärkein havainto kuitenkin on, että myös huonoimpien pisteiden vastauksissa tehtävänantoa on noudatettu hyvin eli

Siklax-konteksti on otettu huomioon. Vain 15 prosenttia 0–1 pisteen vastauksista jättää Siklaxin mainitsematta. Tuloksesta voinee päätellä, että tehtävänannon noudattaminen tältä osin ei ole toisaalta ollut hyvän pistemäärän tae ja toisaalta sen noudattamattomuus ei ole pudottanut pistemäärää, koska parhaita pisteitä on annettu ilman Siklax-kontekstiäkin. Tekstitaidon kokeen arviointiohjeissa ei mainita, miten vastaus kuuluu pisteittä, jos paikallisuutta ei huomioi ollenkaan (AO2007). Siklax-kontekstin puuttumista ja sen vaikutusta vastauksen pistemäärään pohdittiin hyvin paljon myös äidinkielen opettajain liiton keskustelupalstalla keväällä 2007. Osa opettajista oli sitä mieltä, että korkeisiin pisteisiin yltävässä vastauksessa on otettava huomioon Siklax-konteksti, kun taas osa opettajista kommentoi, että mikäli teksti täyttää uutisgenren kriteerit, paikallisuuden sivuuttamiselle ei pidä antaa kohtuuttomasti painoa. (ÄOK.) Molemmista näkökulmista on perusteensa. Toisaalta tehtävänanto ja pohjateksti ohjaavat kokeilasta osoittamaan Siklax-kontekstin jollain tavalla. Toisaalta esimerkiksi uutiskynnyksen ylitystä ei tarvitsisi perustella mitenkään ”todellisessa” uutisessa eikä Siklaxin kylän nimeä välttämättä mainittaisi sen omassa paikallislehdessä, mikäli lehti olisi oikeasti olemassa. Palaan arviointiproblematiikkaan yleisesti luvussa 10.1.

8.4 Yhteenvedo uutisdiskurssin näkökulman noudattamisesta

Pääaineiston uutisteksteissä käytetään asiasisällön ja tyylin valintoja, jotka noudattavat eriasteisesti uutisdiskurssin tapaa käsitellä pohjatekstin kuvaamaa tapahtumaa. Kuten luvun alussa mainitsin, jako asiasisällön ja tyylin valintoihin ei ole yksiselitteistä, ja jaon voisi tehdä toisinkin. Edellä mainittu onkin yksi osoitus uutisgenren ja -diskurssin monimuotoisuudesta ja rajojen häilyvyydestä. Tässä alaluvussa analysoin uutistekstejä siitä näkökulmasta, esiintyykö niissä vähintään yksi uutisdiskurssiin soveltumaton seikka, joka jopa estäisi uutisen julkaisemisen todellisessa sanomalehdessä. Analyysini pohjautuu luvuissa 8.1–8.3 esitettyihin havaintoihin. Monissa vastauksissa uutisdiskurssin tapaa rikotaan usealla eri tavalla. Tavallisin ja silmiinpistävin uutisdiskurssin vastainen tapa on Näsin sairauksien mainitseminen uutisessa joko osana toimittajan tekstiä tai Näsin tyttären, vanhainkodin henkilökunnan ja lääkärin paljastamana. Muita usein esiintyviä uutisdiskurssin näkökulmaan soveltumattomia tapoja ovat esimerkiksi liialliset yksityiskohdat ja kronologisen tapahtumaketjun paisuttelu, Näsin kuoleman ja hautajaisten kuvaaminen tai muun täysin epäoleellisen topiikin esittäminen, Näsin edellisen etsintäkuulutuksen tai hänen apurinsa nimen mainitseminen sekä kielen tai lauserakenteen ongelmat. Otto Näsin nimen mainitsemista en ole tässä yhteydessä pitänyt uutisdiskurssin tavan vastaisena, vaikka se esimerkiksi uutistoimittajien mukaan sitä on (UT). Siklax-kontekstin puuttumista ei myöskään ole tässä analyysissä huomioitu, koska sen vaikutus pistemäärään on tulkinnanvarainen, kuten edellisen alaluvun lopussa totean. Esitän taulukossa 30 pistemäärittäin jaoteltuna ne uutistekstit, jotka eivät kaikin osin ilmennä uutisdiskurssin näkökulmaa.

TAULUKKO 30. Uutisdiskurssin horjuvuutta sisältävien uutistekstien lukumäärä (n_{ud}) ja prosenttiosuus pistemäärittäin.

Pistemäärä	Lukumäärä	n_{ud}	% pistemäärän saaneista
0-1	41	38	93 %
2	108	103	95 %
3	146	142	97 %
4	67	58	87 %
5-6	26	13	50 %
Yhteensä	n = 388	354	91 %

Taulukosta 30 havaitaan, että yli 90 prosenttia uutisteksteistä sisältää jonkin uutisdiskurssin näkökulman vastaisen valinnan. Niitä esiintyy lisäksi jopa puolessa parhaimpia pisteitä saaneissa vastauksissa. Palaan tähän tulokseen seuraavassa luvussa 9, jossa kokoan yhteen analyysilukujen 6-8 annin ja pohdin kokelaiden tekstilajin tajun osatekijöitä.

9 Fokuksessa tekstilajin taju

Olen käsitellyt pääaineiston uutistekstien uutismaisuutta ja niiden implikoimaa abiturienttien uutisgenren tajua pääanalyysiluvuissa 6, 7 ja 8. Tässä luvussa kokoan yhteen analyysilukujen tärkeimmät kokelaiden tekstilajin tajuun liittyvät tulokset (ks. s. 23: tutkimuskysymys 2). Tekstilajin taju tarkentuu tässä tutkimuksessa tietoisuudeksi uutisgenren ja -diskurssin konventioista ja normeista. Tekstilajin taju liittyy sekä genren rakenteellisiin konventioihin että genreen sopivaan sisältöön, jota määrittää myös taju genren tavoitteista tietyssä tilanteessa ja tiettyinä aikana (Berkenkotter & Hucklin 1993: 488). Luvussa 9.1 käsittelen pääaineiston uutistekstien kokonaisrakennetta ja esitän niille tyypillisen skeeman van Dijkin funktionaalisia jaksoja mukailien (ks. kuvio 2 s. 68). Havainnollistan skeemaa ja edellisissä luvuissa esitettyjä analyysin tuloksia kolmen kokonaisen tekstitaidon kokeen vastauksen avulla. Luvussa 9.2 käsittelen vastausten uutismaisuutta vähentäviä tekijöitä keskittymällä siihen, mitä vastauksista puuttuu prototyypiseen uutiseen verrattuna. Luvussa lähestytään pääaineiston uutistekstejä siis negaation kautta, ja sitä seuraavassa luvussa 9.3 näkökulma on vastakkainen. Osoitan, että abiturienttien tuottamistehtävään kirjoittamat vastaukset, tässä tapauksessa uutistekstit, ovat perusteltu ja toimiva mittari tutkittaessa kokelaiden tekstilajin tajua, vaikka intuitiivisen tekstilajitietoisuuden tutkiminen vaikuttaisikin arkijärjellä ajateltuna haastavalta, jopa mahdottomalta.

9.1 Uutistekstien kokonaisrakenne: aikastruktuuri ja skeema

Käsittelen tässä alaluvussa pääaineiston uutistekstien kokonaisrakennetta ja aloitan pohtimalla uutisen kokonaisrakenteen muodostamaa aikastruktuuria. Vaikka uutista pidetään narratiivisena tekstinä, sen tapahtumat eivät etene kokonaisuudessaan kronologisesti vaan näennäisen satunnaisessa, epälineaarisisessa järjestyksessä. Uutisen alussa ei useinkaan esitetä tapahtuman lähtökohtaa vaan sen seuraus tai tulos. (Bell 1998; Kauppinen & Laurinen 1987: 38.) Uutisgenrelle on myös tyypillistä se, että uutisarvon kannalta tärkein topiikki tai sen tärkein osa esitellään ensin ja siihen palataan myöhemmin tekstissä (van Dijk 1988: 43; Bell 1991: 172; myös UT). Kärkikolmiomallin mukainen ja myös van Dijkin esittämä uutisen skeema on siis aina aikastruktuuriltaan kompleksinen. Käsittelen asetelmassa 9 (s. 206) pohjatekstin rakentumista kappaleittain. Asetelmasta käy ilmi, että pohjateksti itsessäänkin rakentuu tavalla, joka on tuttu uutisgenrestä: romaaniakatkelma alkaa tapahtuman tiivistelmällä, jossa kerrotaan televisiohuoneen tapahtumista ja Näsin paosta. Katkelma ei siis ala tapahtuman lähtökohdan kuvaamisella vaan esittää hyvin uutismaisesti yhteenvedon välikohtauksen kulusta ja seurauksista: "Vähän ennen kuolemaansa äidinisäni survaisi vanhainkodin uuden väritelevision rikki airolla. // Hän haavoitti yhtä ihmistä, säikäytti muut suunniltaan ja aiheutti tulipalon. Sitten hän lähti pakoon." (TT2007: 2.) Uutisdiskurssiltaan alkukatkelman

ensimmäinen virke ei kuitenkaan sopisi todellisen uutisen alkuun, koska sen näkökulma on subjektiivinen ja se sisältää asioita, joita ei mainittaisi uutisen introssa (esimerkiksi kuoleman ennustaminen, äidinisä, omistusliite, epäolennainen topiikki).

Pääaineiston uutistekstit voidaan jakaa kolmeen ryhmään sen mukaan, miten kompleksinen niiden aikastrukturi on. Ensimmäisen ryhmän muodostavat vastaukset, jotka ovat lainanneet tekstiinsä aloituksen suoraan pohjatekstin alusta. Aloitukset on tavallisesti yhden kappaleen mittainen mutta voi jatkua myös toisessa kappaleessa. Käytän tällaisesta uutistekstin aloituksesta nimitystä *parafraasi*, koska suurin osa kokelaista muuttaa pohjatekstin alun jollain tavalla omaäänisemmäksi, omin sanoin kerrotuksi (vrt. genreketju, s. 49). Muutamista parafraasi-ryhmään luokitelluista aloituksista voisi käyttää Ivaničnin (1998; ks. luku 7.7) tavoin nimitystä *plagiaatti*, koska pohjatekstin alku on lainattu lähes sanatarkasti (ks. esimerkki 1). Tällaisissa uutisteksteissä kokonaisuus on kuitenkin aikarakenteeltaan kompleksinen, mikä on uutisgenren konvention mukainen tapa. Bergin (2011) mukaan suomalaisessa kirjoittamiskulttuurissa ei ole tapana määrittellä, kuinka paljon pohjatekstiä saa siteerata suoraan ilman, että oma teksti tulkittaisiin plagiaatiksi. Mahdollisesti siksi kokelaat operoivat Bergin tutkimissa vastauksiteksteissä melko vähän pohjatekstin alkuperäisen lausuman muodolla referoidessaan pohjatekstiä epäsuorana esityksenä. (Mt.: 325–326.)

Olen tulkinut pohjatekstin parafraasiksi sellaisen uutistekstin aloituksen, jossa esiintyy vähintään neljä pohjatekstin alussa mainituista seikoista tai sanoista (kuten *kuolema*, *survaista*, *väritelevisio*, *airo*, *haavoittaa yhtä ihmistä*, *säikäyttää*, *aiheuttaa tulipalon*, *paeta*). Asioiden esiintymisjärjestys on usein sama kuin pohjatekstissä. Olen kursivoivoinut ensimmäistä ryhmää edustavista esimerkeistä 1 ja 2 pohjatekstin sisällöstä lainatut kohdat.

- (1) /o/ Airo teki pahaa jälkeä Siklaxissa [S: Asiavirhe]
 /1/ Juuri ennen kuolemaansa 94-vuotias Otto Näs päätti *survaista vanhainkodin uuden väritelevision rikki airolla*. [S: Lainattu tekstistä] Airolla riehueessaan hän myös haavoitti yhtä ihmistä. Lisäksi hän myös ehti säikäyttää muut aiheuttamalla uhkaavan tulipalon.
 /2/ Tämän jälkeen hän lähti pakoon ja pakomatka jatkuu edelleen. [- -]
 (T14 2/2 84)

Esimerkissä 1 pohjatekstiä on lainattu sanatarkasti, kuten sensorikin toteaa intron jälkeen. Tällainen plagiointi ei ole sallittavaa, mutta esimerkki on poikkeustapaus aineistoni uutistekstien joukossa. Esimerkissä 2 pohjatekstistä lainatut asiat kerrotaan osin erilaisin sananmuodoin mutta asiasisältö säilyy samana.

- (2) /o/ 94-vuotias riehui vanhainkodissa Vaasassa
 /1/ 94-vuotias mies löi lauantai-iltana *television rikki* Vaasan Setterbergin säätiön vanhainkodissa *aiheuttaen tulipalon*. Yksi ihminen haavoittui, ja mies pakeni paikalta. (T6 5/5 7)

Toisen ja suurimman ryhmän muodostavat uutistekstit, joiden aikastrukturi on uutisgenrelle tyypillisesti kompleksinen. Niiden kärjessä esitetään ensin tapahtuman tärkein asia, johon palataan uudestaan myöhemmin tekstissä (esimerkki 3). Ryhmän teksteissä ei kuitenkaan esiinny pohjatekstin alun lainaamista ainakaan niin paljon, että se kiinnittäisi huomiota.

- (3) /o/ Sue Ellen sai airosta
 /1/ Vaasan Setterbergin vanhainkodissa syttyi toissailtana uhkaava tulipalo. Palo sai alkunsa talon televisiohuoneesta television syttyttyä tuleen. Paikalle nopeasti saapunut palokunta sai ripeällä toiminnallaan tulen laan-
 nutettua ennen kuin se ehti aiheuttaa laajempaa tuhoa. Talon asukkaita
 kuitenkin odotti yö sivurakennuksessa, joka oli kuitenkin varotoimi, kertoo
 poliisipäällikkö Rahikainen.
 /2/ Tapahtumat saivat alkunsa, kun eräs talon asukki oli syöksynyt airo
 kädessään television kimppuun. [- -] (P13 3/1 27)

Esimerkin 3 otsikkoa on käsitelty luvuissa 6.1.2.1 ja 6.1.6 ja sen aloitustapaa luvussa 6.3.2.5 (esimerkki 130). Uutisdiskurssin tapaa rikkovasta otsikosta huolimatta intro ja ensimmäinen kappale ovat uutisgenren konventioiden mukaisia. Ensimmäisessä kappaleessa kerrotun tärkeimmän asian eli vanhainkodin tulipalon jälkeen toisessa kappaleessa palataan ajassa taaksepäin ja kerrotaan, mistä tulipalo sai alkunsa. Uutistekstin aikarakenne on siis kokonaisuutena epälineaarinen.

Kolmannen ryhmän muodostavat tekstit, joiden aikastrukturi etenee introsta alkaen kronologisesti (esimerkki 4). Nämä vastaukset eivät noudata uutisgenren skemaattisia konventioita.

- (4) /o/Lauantai-illan huumaa [S: Ei sovi tekstiin]
 /1/ Lauantaina 13. kesäkuuta vaasalaisen Setterbergin säätiön vanhainkodin kahvihetki sai yllättävän lopun noin kello kymmeneltä, kun Siklaxista kotoisin oleva Otto Näs aiheutti kohtauksen. [S: Epätarkka ajan ilmaus] Vielä 94-vuotiaanakin virkeässä kunnossa oleva Näs hyökkäsi airo aseenaan kohti televisiohuoneen töllötintä ja rikkoi sen. Televisio syttyi tuleen, joka levisi verhoihin täyttäen huoneen savuun. Näs tuhosi vielä huoneen kalustoa ja heilutteli raudoitettua airoansa vaarallisesti kohti henkilökuntaa, ennen kuin pakeni paikalta. [S: Lähde?]
 /2/ Samaan aikaan Otto Näsin tyttärenpoika Carl-Johan Holm odotti vanhainkodin takana vuokratulla Volkswagen Golfilla. Kaupungin ollessa tyhjä, heidän onnistui paeta paikalta huomaamattomasti ennen palokunnan tuloa. [- -] (P14 2/2 82)

Uutisdiskurssin tapaa noudattamattoman otsikon jälkeen ensimmäinen kappale etenee lähes täysin kronologisesti: kahvihetki loppui kohtaukseen → Näs hyökkäsi television kimppuun → televisio syttyi tuleen → tuli levisi verhoihin → Näs tuhosi kalustoa → Näs pakeni televisiohuoneesta → Holm odotti ulkona pakoautossa → Näs ja Holm pakenivat kaupungista.

Esitän taulukossa 31 uutistekstit jaoteltuna niiden aikarakenteen mukaan.

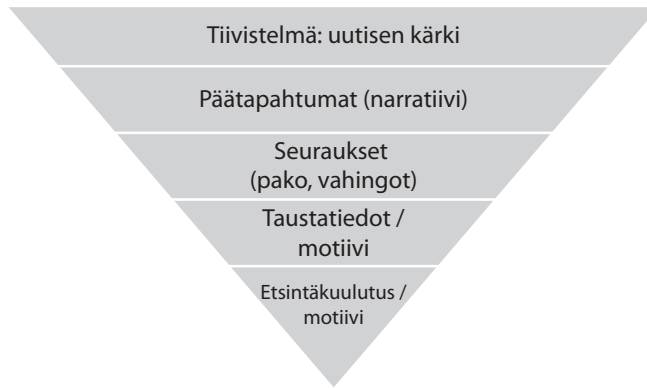
TAULUKKO 31. Uutistekstit jaoteltuna pistemäärittäin niiden aikarakenteen mukaan: pohjatekstin alun parafraasien, aikarakenteeltaan kompleksisten ja kronologisten uutistekstien lukumäärä ja prosenttiosuus.

Pistemäärä	Lukumäärä	Parafraasi	Kompleksinen	Kronologinen
0–1	41	11	19	11
2	108	23	78	7
3	146	43	83	20
4	67	13	46	8
5–6	26	5	19	2
Yhteensä	n = 388	95 (24 %)	245 (63 %)	48 (12 %)

Taulukosta havaitaan, että pohjatekstin aloitus on lainattu lähes suoraan 95 uutistekstiin (24 %). Pohjatekstin pirstaleinen aikarakenne on siis selvästi auttanut monia kokelaita uutisgenreen soveltuvan rakenteen tuottamisessa. Muulla tavalla aikastruktuuriltaan kompleksisia on suurin osa eli 245 uutistekstiä. Aikarakenne on rikottu yhteensä 340 uutistekstissä (parafraasi + kompleksinen, 88 % vastauksista). Pääaineiston 48 uutistekstiä on kokonaisrakenteeltaan kronologisia (12 %). Ne rakentuvat introsta lähtien kokonaisuudessaan kronologisesti eivätkä siis noudata uutisgenren skemaattisia konventioita. Taulukosta käy ilmi, että aikarakenteeltaan kokonaan kronologinen uutisteksti on kuitenkin voinut saada lopullisessa arvostelussa hyvän (4) tai jopa erinomaisen (5–6) pistemäärän. Palaan tähän havaintoon luvussa 10.1, kun kommentoin tuottamistehtävien arviointia.

Analyysiini pohjaten voi sanoa, että pääaineistoni uutistekstien välttämättömät muodolliset jaksot ovat otsikko, intro ja leipäteksti. Nämä muodolliset jaksot ovat jokaisessa aineiston uutistekstissä (yhden vastauksen puuttuvaa otsikkoa lukuun ottamatta). Muita uutisteksteissä esiintyviä valinnaisia muodollisia jaksoja ovat tunnisteet, ingressi, otsikon esirivi, väliotsikot ja ”uutiskuva”. (Vrt. s. 68: todellisten uutisten muodolliset jaksot.) Olen jaotellut vastausten funktionaalisia jaksoja van Dijkin esittelemän jaottelun avulla ja tekstityypeittäin (ks. luvut 3.3 ja 7). Funktionaaliset jaksot tuovat vaiheittain esiin tekstin tarkoitusta, ja jaksot ovat tunnistettavissa niiden kielellisten piirteiden, tehtävien ja tyypillisen sijaintipaikan perusteella (ks. myös Mikkonen 2010: 185). Pääaineistotani voi hahmottaa vastauksille tyypillisen semanttisen makrorakenteen eli skeeman, jonka perustana on pääaineiston uutistekstien funktionaalisten jaksojen asiasisältö (kuvio 12).¹²⁸

128 Esitän skeeman kärjellään seisovana kolmiona, koska se on rakenne, joka tavallisesti mainitaan uutisen yhteydessä. Uutisen kärki ei ole tässä tapauksessa kolmion kärki.

KUVIO 12. Uutistekstien tyypillinen skeema.

Vaikka on selvää, että todellisten tekstien, esimerkiksi uutisten, rakenteen variaatio tekstilajin sisällä on suuri (esim. Bhatia 2004: 25; Komppa 2006: 325), kuviossa 12 esitetty, tärkeysjärjestystä noudattava skeema toteutuu pienin variaatioin erittäin monessa pääaineiston uutistekstissä. Skeema esittää siis tyypillisen tavan, miten kokelaisten kirjoittamat uutistekstit etenevät. Myös TS-aineiston todellisissa uutisissa on havaittavissa saman skeeman ilmentymiä. Skeemassa on paljon yhtäläisyyksiä van Dijkin (1988) ja Bellin (1991) esittämien uutisen makrorakenteiden kanssa. Käsikirjan Kurs sivihko 4:ssä esitettävä uutisen rakenne on yleistävämpi mutta sisältää pääosin samoja jaksoja (ks. liite 5: asetelma 1).¹²⁹ Edellä esitetyn perusteella voi todeta, että uutisen skeema on yksi vakiintuneimmista ja samalla tutuimmista (ks. myös Solin 2001: 184). Skeeman ulkopuolelle jäävät kaikki kokonaisuutena kronologisesti rakentuvat tekstit (12 %), kuten esimerkki 7 (s. 284).

Kuviossa 12 esiintyvät funktionaaliset jaksot eivät aina jakaannu kappaleittain. Ne voivat jatkua yli muodollisen kappaleen, tai kappaleissa voi esiintyä enemmän kuin yksi funktionaalinen jakso, kuten esimerkeissä 5–7 (s. 281–284). Edellä mainittujen jaksosten lisäksi teksteissä voi esiintyä muitakin jaksoja, kuten yhteiskunnallisen teeman esiin nostavia tai syytteitä esitteleviä jaksoja, jotka ovat osa tapahtuman kommentteja. Jaksojen järjestys voi vaihdella jonkin verran, mutta uutisen kärki ja narratiivinen päätapahtumien kuvaus ovat lähes poikkeuksetta peräkkäin. Verbaalisia reaktioita eli tietolähteiden suoraa tai epäsuoraa lainaamista voi esiintyä skeeman jokaisessa jaksossa; sitä ei ole merkitty kuvioon 12 erikseen. Esimerkiksi paon motiivia pohditaan usein tietolähteen sanoin.

Uutisen kärki -jakso on minimissään tekstin otsikko, mutta tavallisimmin otsikko, intro ja osa ensimmäisen kappaleen muista virkkeistä (ks. luku 3.4). Kärki tiivistää uutisen olennaisen asian yhteenvedonomaaisesti. Uutisen ydintä on *Päätapahtumat* -jakso (*narratiivi*), jossa esitetään televisiohuoneen tapahtumaketju (yleensä) kronologisesti. Jakson kronologisuus ei ole sinänsä ongelmallista tai virheellistä, mikäli jakso pysyy hallinnassa sekä pituudeltaan että diskursiivisilta ominaisuuksiltaan (esimerkkinä siinä

129 Mikkonen (2010: 184) esittää väitöskirjassaan lukiolaisten kirjoittamien yleisönosastotekstien tyypillisen yleisrakenteen.

esitettyjen yksityiskohtien olennaisuus ja neutraalius). Uutistekstistä täytyy siis erottaa sen kokonaisrakenteen ajallinen kompleksisuus ja epäkronologisuus ja uutiseen sisältyvän narratiivisen jakson kronologisuus, joka on edellä mainituin rajoittein uutisgenren konventioiden mukainen. Uutistoimittajat kommentoivat, että uutisiin on tulossa ja on jo tullut perinteiseen, prototyypilliseen uutiseen verrattuna enemmän narratiivisuutta, joka tekee tekstikokonaisuudesta tarinallisen. Narratiivisuuden tavoitteena on ”houkuttaa ja koukuttaa lukijaa” (UT2). Päätapauksia esittävä jakso on tavallisesti sane- ja kappalemäärältään laajin. *Seuraukset*-jaksossa käsitellään tavallisesti Näsin pakomatkaa tai tapahtumasta aiheutuneita vahinkoja. Näsin pakomatkan voi tulkita myös useissa vastauksissa osaksi päätapauksia topiikin ja näkökulman perusteella, kuten luvussa 7.3 mainitaan. *Taustatieto*-jaksoon voi sisältyä esimerkiksi Näsin vaatetuksen kuvausta tai hänen henkilöhistoriansa esittelyä. *Motiivi*-jakso on tavallisesti jokin tietolähteen kommentti, ja *etsintäkuulutus*-jakso on osa tapahtumaketjun seurauksia. Kärkeä seuraavissa jaksoissa toistetaan ja syvennetään usein kärjen asioita yksityiskohtia lisäämällä. Asioiden toisto on tyypillinen tapa myös todellisissa uutisissa (Kalliokoski 1996b: 83–84).

Luvussa 7 jaottelen uutistekstit van Dijkin funktionaalisten jaksojen ja niissä yleisimmin esiintyvän tekstityypin perusteella. Pääaineiston uutistekstien skeeman jaksoista voi yleistäen todeta, että uutisen kärki ja päätapauksien kuvaus ovat lähes poikkeuksetta kertovaa tekstityyppiä, samoin kuin televisiohuoneen välikohtauksen seurauksena esitetty pakomatkan kuvaus ja erilaisista vahingoista kertominen. Taustatiedoista kerrotaan usein kuvailevaa tekstityyppiä käyttäen. *Motiivi*-jakso, joka sijoittuu aina uutistekstin loppupuolelle, on tavallisesti perustelevaa tai erittelevää tekstityyppiä. *Etsintäkuulutus*-jakso on ohjailevaa tekstityyppiä. Havainnollistan jäljempänä kokonaiden tekstien avulla (esimerkit 5–7), miten tekstit jäsenyivät funktionaaliin jaksoihin ja tekstityyppeihin.

Voi sanoa, että pääaineiston uutistekstien tyypillinen skeema noudattaa päällisin puolin pitkälti klassisen kertomuksen rakennetta, joka on esitelty luvussa 3.3 (Labov 1972; ks. myös Pietikäinen & Mäntynen 2009: 112–113). Narratiivi (päätapaukset) on klassisenkin kertomuksen ydin, mutta sitä edeltää usein niin sanottu esittely- eli orientaatiojakso, jossa esitellään osallistujat ja olosuhteet, kuten tapahtumapaikka ja -aika. Orientaatiojakso voi olla myös narratiivin yhteydessä, mutta aineistossani orientaatiojakso sijoittuu tavallisesti uutisenärkeen. Orientaatiota edeltää usein tiivistelmä, joka on uutisessa ja pääaineiston uutisteksteissäkin tavallisesti otsikko. Pääaineiston uutistekstien tyypillisen skeeman jakso uutisen kärki vertautuu siis klassisen kertomuksen tiivistelmään ja orientaatioon, narratiivi-jakso esittää mutkistavan toiminnan eli kertoo tapahtumaketjun, jota kehitellään narratiivisia seuraavassa seuraukset-jaksossa. Uutisteksteille tyypillisen skeeman motiivin pohdintaa sisältävät jaksot voi tulkita klassisen kertomuksen arviointia eli arviota vastaaviksi jaksoiksi. *Etsintäkuulutus*-jakson voi nähdä tietynlaisena klassisen kertomuksen rakenteen loppuratkaisuna. Muutamissa pääaineiston uutisteksteissä on nähtävissä jopa kooda eli päätäntä, vaikka sellainen esiintyy uutisteksteissä hyvin harvoin (ks. esimerkit 44–46 s. 266–267; Bell 1998: 151–154; ks. myös Pietikäinen & Mäntynen 2009: 112–114.) Ruohomäen (2002: 98) haastatteleman toimittajan mukaan uutinen voi rakentua myös elokuvista tutun ”valaanselkämallin” mukaan: tärkeät asiat esitetään alussa mutta osin myös uutisen lopussa, ”valaan pyrstönä”.

Havainnollistan seuraavassa skeeman toteutumista ja toteutumattomuutta kolmen kokonaisen, pistemäärältään eritasoisen vastauksen avulla. Kokonaiset uutistekstit esitetään pääaineistolle tyypillisen skeeman määräämässä järjestyksessä niin, että ensimmäinen vastaus (esimerkki 5) noudattaa skeemaa parhaiten ja kolmas vastaus huonoiten (esimerkki 7). Analysoin vastauksia lisäksi kappaleittain edellisissä aineistoluvuissa 6–8 käsiteltyjen uutisgenren ja -diskurssin konventioiden näkökulmasta. Käytän vastauksen kappaleiden yläpuolella funktionaalisista jaksoista seuraavia nimityksiä: KÄRKI, PÄÄTAPAHTUMAT, SEURAUUS, TAUSTA, MOTIIVI, ETSINTÄ ja KOMMENTTI eli tietolähteen lainaus, joka liittyy johonkin yllä mainitusta jaksosta. Esitän lisäksi, mitä tekstityyppiä muodollisessa kappaleessa pääasiallisesti käytetään. Käytän tekstityypeistä nimityksiä KERTOVA, KUVAILEVA, ERITTELEVÄ, PERUSTELEVA ja OHJAILEVA.

Seuraava tyypillistä skeemaa noudattava uutisteksti (esimerkki 5) on saanut lopullisessa arvioinnissa kolme pistettä.

- (5) [KÄRKI] [KERTOVA]
/o/ Lähes 100-vuotias etsintäkuulutettu! [!]
/1/ 94-vuotias Otto Näs pakeni, Porvarikodiksikin kutsutusta, vanhainkodista Vaasassa myöhään lauantai-iltana 13. kesäkuuta. Näs haavoitti yhtä ihmistä, säikäytti tapahtumaa seuranneet, aiheutti tulipalon ja pakeni.
- [PÄÄTAPAHTUMAT] [KERTOVA]
/2/ Oli kaunis ja lämmin lauantai-ilta kesäkuun alussa. [S: Kertomusta] Setterbergin säätiön yksityisessä vanhainkodissa kaikki oli rauhaisaa. Osa asukkaista oli nukkumassa ja virkuimmat oleskelivat televisiohuoneessa. Klo 21.55 alkoi tapahtua. Otto Näs syöksi televisiohuoneeseen kädessään airo, jonka lapa oli raudoitettu. Näs rynnisti airon kanssa kohti televisiota ja onnistui särkeämään ruudun suojalasin, kaataen samalla television kumoon. Televisio syöksi liekkejä, ja tuli levisi läheiseen verhoon. Huone oli pian täynnä savua. Näs potkaisi vielä lähtiessään kahvipöydän nurin. Tämän jälkeen Näs hävisi jäljettömiin.
- [SEURAUUS + TAUSTA] [KERTOVA]
/3/ Pako oli huolellisesti suunniteltu. Näs oli valinnut ajankohdan tarkasti ja pakoreitti oli tiedossa. Näs oli jopa valmistautunut mahdolliseen sähköiskuun kumisaappailla. Näs ei ole ensikertalainen, vaan hän on ollut etsintäkuulutettuna aiemminkin.
- [TAUSTA] [KUVAILEVA]
/4/ Otto Näs on entinen lentäjä ja tuttu hallinnon ja politiikan piireissä. Hänen kotiseutunsa sijoittuu Siklaxin maisemiin, mutta hän on asunut myös mm. muutaman vuoden Amerikassa. Vanhainkodissa Vaasassa hän on asunut runsaan vuoden. Näs on hyväkuntoinen vanhus, ja hänen kerrotaan viihtyneen uudessa kodissaan.
- [TAUSTA] [KUVAILEVA]
/5/ Pakohetkellä Näsillä oli yllään harmaa nailoninen lentäjänhaalari, jossa on paljon taskuja, valkoinen silkkihivi, ruskea lentäjän lakki mäntäkonemootoreiden ajoilta ja Ray-Ban-aurinkolasit.
- [MOTIIVI] [PERUSTELEVA]
/6/ Näsän motiiveista tai olinpaikasta ei ole vielä tietoa. Mahdollisesta pakomatkan avustajastakaan ei ole tietoa.
- [ETSINTÄ + KOMMENTTI] [OHJAILEVA]
/7/ Siklaxin poliisi pyytää silminnäkijöitä tai jotain asiasta tietäviä soittamaan vinkkipuhelimeen numerolla: 1234567. (T3 4/3 16) [S loppu: Paljon enemmän kertomuksen kuin uutisen piirteitä: asioiden järjestys, kerrontatapa, mm. yksityiskohdat.]

Uutistekstin otsikko ei noudata prototyyppisen uutisdiskurssin transparenttia tapaa, koska se päättyy huutomerkkiin. Aloitustapa on irrallinen, eli otsikko ja leipätekstin aloitus eivät kerro samasta asiasta. Intro sopii kuitenkin rakenteeltaan uutisgenreen. Kärjessä vastataan uutiskysymyksiin *kuka, mitä, missä ja milloin* ja eksplikoidaan vanhainkodin vaaratilanne. Paenneen vanhuksen nimi mainitaan jo tekstin alussa. Ensimmäisen kappaleen asiat on lainattu pohjatekstin alusta (parafraasi, ks. s. 276). Vastauksen aikarakenne on kokonaisuudessaan kompleksinen, mikä osoittaa uutisgenren tajua.

Toinen kappale alkaa narratiiville tyypillisellä johdattelevalla jaksolla, joka on uutisgenressä kuitenkin epätyypillinen (*Oli kaunis ja lämmin lauantai-ilta* [- -]). Kappale jatkuu samaan narratiiviseen tyyliin ja sisältää epäolennaisia yksityiskohtia, jotka selittyvät sillä, että kokelas referoi fiktiivistä pohjatekstiä lähes suoraan (ks. liite 1). Tietolähteitä ei mainita. Kolmannessa kappaleessa käsitellään paon suunnitelmallisuutta ja mainitaan uutisdiskurssin yksityisyyden suojaa kunnioittavaan tapaan kuulumattomasti Näsin aiempi etsintäkuulutus. Kolme ensimmäistä kappaletta ovat pääosin kertovaa tekstityyppiä. Neljännen ja viidennen kappaleen taustatiedot sopinevat pääosin paikallislehden uutiseen lukuun ottamatta muutamia epäoleellisia yksityiskohtia, kuten haalarin taskujen, mäntäkonemoottorien ajan ja aurinkolasien merkin mainitseminen. Siklax-kontekstin eksplikoiminen on ansio, mutta tekstistä ei käy ilmi, kuka tiedot on kertonut. Kappaleet sisältävät kuvailevaa tekstityyppiä.

Kuudennessa kappaleessa oleva motiivin, olinpaikan ja avustajan pohdinta osoittaa uutisgenren tajua (ks. myös Kalliokoski 2005a: 25). Nämä tiedot olisivat kyllä löydettävissä pohjatekstistä mutta ne eivät ole uutisarvon kannalta oleellisia tietoja esittää uutisessa, joten kokelas ei ole valinnut niitä uutistekstiinsä. Kappaleen tekstityypin olen tulkinnut perustelevaksi. Seitsemännessä kappaleessa esiintyy tekstin ainoa tietolähde, Siklaxin poliisi, ja sen tekstityyppi on ohjaileva. Sensori on kommentoinut vastauksen perään, että teksti muistuttaa enemmän kertomusta kuin uutista. Vastauksen sama pistemäärä lienee perusteltu, mutta tekstissä on myös uutismaisia piirteitä. Aikarakenteen pirstaleisuus, introlle tyypillisen skeeman noudattaminen, ensimmäisen kappaleen uutisarvoiset asiat, paon suunnitelmallisuuden nostaminen esiin, tuntomerkkien ja etsintäkuulutuksen esittäminen ja näiden kytkeytyminen otsikkoon, tietolähteen käyttäminen ja kuudennessa kappaleessa oleva ”tietämättömyyden” eksplikoiminen osoittavat kokelaan uutisgenren tajua. Palaan tähän havaintoon luvussa 10.1 vastausten arviointikriteerien pohdinnan yhteydessä.

Seuraava uutisteksti (esimerkki 6) on toinen aineistoni kuuden pisteen vastauksista. Se noudattaa tyypillistä skeemaa hyvin lukuun ottamatta laajemman narratiivisen jakson puuttumista, mikä on toisaalta vastauksen ansio.

- (6) [KÄRKI] [KERTOVA]
/o/ Vanhus karkasi vanhainkodista Vaasassa
/1/ 94-vuotias Otto Näs karkasi väkivaltaisesti Setterbergin säätöön yksityisestä vanhainkodista Vaasassa lauantai-iltana. Siklaxista lähtöisin oleva Näs rikkoi ensin vanhainkodin television airolla ja aiheutti tulipalon. Sen jälkeen hän karkasi.
- [KOMMENTTI + PÄÄTAPAHTUMAT] [KERTOVA]
/2/ Silminnäkijöiden mukaan Näs oli sekavassa tilassa. – Katselimme televisiota, kun yhtäkkiä hän juoksi huoneeseen ja löi airolla televisiota. Hän nauroi ja oli selvästi sekaisin, vanhainkodin asukas Emil Öist kertoo.

[TAUSTA + MOTIIVI] [KUIVAILEVA]

/3/ Otto Näs oli pukeutunut harmaaseen haalariin ja päässään hänellä oli ruskea nahkapäähine ja aurinkolasit. Jaloissaan Näsillä oli paetessaan kumisaappaat. Ennen karkaamistaan hän oli käyttäytynyt normaalisti. Mikään ei viitannut väkivaltaiseen karkaamiseen.

[SEURAUUS + KOMMENTTI] [KERTOVA]

/välio/ Tulipalo saatiin sammutettua

/4/ Televisiosta verhoihin levinnyt tulipalo saatiin sammutettua melko nopeasti. Hälytyksen vuoksi koko rakennus tyhjennettiin. – Televisiohuone kärsi pahoja vahinkoja, mutta tuli ei ehtinyt levitä rakennuksen muihin osiin, palomestari Ville Blomberg selvittää.

[SEURAUUS] [KERTOVA]

/5/ Myös suuremmilta henkilövahingoilta vältyttiin, sillä välikohtauksessa haavoittui vain yksi ihminen. Tapaus kuitenkin säikäytti paikalla olleet vanhukset pahasti.

[MOTIIVI + KOMMENTTI] [PERUSTELEVA]

/välio/ Erittäin harvinainen tapaus

/6/ Paikalla ollut nimettömänä pysyttelevä yöpäivystäjä kertoo, että kyseessä on erittäin harvinainen tapaus. – Toki jotkut vanhukset yrittävät karata silloin tällöin. Mutta näin väkivaltaisesti toteutettu pakeneminen on jo vanhainkodin asukkaiden korkean iän vuoksi hyvin harvinainen.

[MOTIIVI + ETSINTÄ + KOMMENTTI] [mm. OHJAILEVA]

/7/ Karkaaminen vaikuttaa hyvin harkitulta teolta. Poliisi epäilee, että Näs on paennut paikalta auton kyydillä. Vaasan poliisi toivookin tietoa tehdyistä näköhavainnoista haalariasuisesta vanhuksesta sekä mahdollisesta pakoautosta lauantai-iltana 13. kesäkuuta kello kymmenen jälkeen. Näsin epäillään oleskelevan täällä kotiseudullaan Siklaxissa tai sen lähistöllä. (P17 6/6 2)

Uutistekstin 6 otsikko ja intro ovat niille tyyppillisten skeemojen mukaisia. Tunnisteita ei ole, mutta uutisgenren taju osoittavia väliotsikoita on kaksi. Aloitustapa on ydinaloitus, ja uutisen kärjessä vastataan kysymyksiin *kuka, mitä, missä, milloin ja miten*. Tapahuma-aika esitetään uutiseen sopivalla tavalla (*lauantai-iltana*). Ensimmäinen kappale on parafraasi pohjatekstin aloituksesta, mikä on tässä tapauksessa sallittavaa. Vanhainkodin vaaratilanne käy ilmi uutisen kärjestä (*väkivaltaisesti, rikkoii television, aiheutti tulipalon*). Siklax-konteksti käy ilmi ensimmäisestä kappaleesta samoin kuin karanneen vanhuksen nimi. Toinen kappale sisältää silminnäkiäjöiden kuvauksen ja vanhainkodin asukkaan sanojen suoran lainauksen. Lainauksessa Öist kertoo televisiohuoneen tapahtumista. Ensimmäinen ja toinen kappale sisältävät pääosin kertovaa tekstityyppiä. Kolmas kappale sisältää taustatietoja eli Näsin vaatetuksen kuvausta sekä teon motiivin pohdintaa. Kappaleen yleisin tekstityyppi on kuvaileva. Neljännessä kappaleessa kerrotaan palon materiaalisista seurauksista tietolähteen eli palomestarin sanoin. Viidennessä kappaleessa kerrotaan tapahtuman aiheuttamista fyysisistä ja henkisistä seurauksista. Kappaleet ovat pääosin kertovaa tekstityyppiä. Yöpäivystäjä pohtii kuudennessa kappaleessa vanhuksen motiivia, ja seitsemännessä kappaleessa jatketaan motiivin pohdintaa ja esitetään poliisin etsintäkuulutus. Viimeisissä kappaleissa tekstityyppinä esiintyvät perusteleva ja ohjaileva. Viimeisessä virkkeessä uutinen sidotaan vielä Siklaxin paikallislehden kontekstiin *täällä*-adverbin avulla. Uutistekstissä käytetyt muodolliset kappaleet ovat lyhyitä uutisgenren konventioiden mukaisesti.

Uutisteksti rakentuu kokonaisuudessaan epäkronologisesti. Siinä ei ole oikeastaan ollenkaan selvää narratiivista jaksoa, mikä on erittäin poikkeavaa verrattuna muihin pääaineiston uutisteksteihin. Uutisen kärjessä kerrotaan tiiviisti tapahtumasta (*vanhus rikkoi television airolla, aiheutti tulipalon ja karkasi*), ja sen jälkeen tapahtumaketjua kuvataan hyvin lyhyesti toisessa kappaleessa tietolähteen sanoin. Seurauksia ja motiivia käsitellään monipuolisesti. Uutisesta käy ilmi, että vanhainkodissa on ollut vanhuksen karkaamisesta johtuva vaaratilanne, joka on saatu hallintaan, ja otsikkoon nostettu päätopiikki eli vanhuksen karkaaminen motivoidaan tuntomerkkien ja etsintäkuulutuksen esittämisellä. Väliotsikot vievät tekstiä onnistuneesti eteenpäin. Vastauksessa ei ole oikeastaan mitään piirrettä, joka ei sopisi uutisgenreen tai uutisdiskurssiin, ellei rikoksen tekijän nimen mainitsemista pidä sellaisena.

Kolmannen kokonaisen uutistekstin (esimerkki 7) kirjoittaja on saanut vastauksestaan lopullisessa arvioinnissa yhden pisteen. Vastaus ei noudata pääaineiston uutisteksteille tyypillistä skeemaa.

(7) [KÄRKI] [KERTOVA]
/o/ Iäkäs mies riehui airon kanssa vanhainkodissa

[”PÄÄTAPAHTUMAT”] [KERTOVA]
/1/ Kesäkuun alkupäivinä lauantai-iltana (13. kesäkuuta 1992) kymmenen jälkeen Hietasaarenkadun varrella Setterbergin säätiön yksityisessä vanhainkodissa, jota oli kutsuttu Porvarikodiksi. Sinä iltana rouva Finne oli yöpäivystysvuorossa katsomassa televisiota muitten vanhuksien kanssa täytekakun kera. Juhlimisen syynä oli, kun Ruotsin televisio lähetti uuden jakson Dallas-sarjasta.

[TAUSTA + PÄÄTAPAHTUMAT] [KERTOVA]
/2/ Yksi vuoden olevista asukkaista, jolla oli todettu eturauhassyöpä, ja tuotu vanhainkotiin vuosi sitten. Hän oli iäkäs 94-vuotias mies Otto Näs, joka liikkui hyvin vetreästi, ja joka ei ollut ensimmäistä kertaa etsintäkuulutettu. Hän oli hyvin varustautunut haalareihin, ja Ray-Ban aurinkolaseihin, ja kumisaappaisiin sähköiskujen varalta. Hän oli kesken sarjan tullut ovenpielestä, ja nostanut airon lantion korkeudelle, joka oli maalattu vihreäksi, ja raudoitettu lapa oli tummanpunainen. Otto oli lyönyt airolla televisiota, joka oli romahtanut lattialle, ja vahingoittanut yhtä ihmistä, ja aiheuttanut tulipalon. Tulipalo oli saanut verhot liekkeihin, ja huoneen täyteen savua, joka oli saanut palohälyttimen soimaan.

[SEURAUUS (PÄÄTAPAHTUMAT)] [KERTOVA]
/3/ Hän oli paennut paikalta tyttärenpoikansa Carl-Johan Holmin kanssa Volkswagen Golf Aviksella, joka oli Porvarikodin palokujalla odottanut häntä kymmenen jälkeen. Otto oli paennut porvarikodin takaovesta ja oli menyt [!] aironsa kanssa autoon.

[SEURAUUS + MOTIIVI] [KERTOVA]
/4/ Siitä matka oli jatkunut Siklaxiin Oton kotiseudulle, jonka hän halusi nähdä viimeisen kerran, ja hän oli kertonut matkallaan pääkohdittain hyökkäyksen etenemisen. Tämä pako vanhainkodista oli selvästi suunniteltu, ja pakoreitti oli valmiina suunniteltu ajoissa. (T10 2/1 22)

Uutisteksti 7 on esimerkkinä kokonaan kronologisesti rakentuvasta vastauksesta. Se on lähes kokonaan kertovaa tekstityyppiä lukuun ottamatta muutamia kuvailevia jaksoja. Päätopiikkina on vanhuksen riehuminen vanhainkodissa, ja otsikko vastaa uutiskysymyksiin *kuka, mitä, missä ja miten*. Uutisen kärki rajoittuu tässä vastauksessa vain otsikkoon, mutta sen finiittiverbistä *riehua* käy ilmi vanhainkodin vaaratilanne. Aloitustapa on

kronologinen. Vastauksen intro on uutisgenrelle epätyypillinen: siinä ei ole predikaattia ja sen esikentässä oleva aikaa ilmaiseva lauseke ei noudata uutisen konventioita sijainniltaan eikä tapahtuma-ajan ilmaisemisen liialliselta tarkkuudelta (kuukausi ja vuosi). Ensimmäisessä kappaleessa olevat epäolennaiset yksityiskohdat eivät sovellu uutisdiskurssiin (*täytekkaku, Ruotsin televisio, Dallas*), eikä kappaleessa oikeastaan vielä päästä päätapahtumiin.

Päätapahtumia kuvaava narratiivinen jakso jatkuu toisessa kappaleessa, jossa kerrotaan myös taustatietoja Näsin historiasta ja vaatetuksesta. Toinen kappale sisältää epäolennainten yksityiskohtien (aurinkolasien merkki, airon kuvailu) lisäksi yksityisyyden suojaa rikkovia tietoja. Näsin nimi (etenkään pelkästään etunimellä viitaten), eturauhassyöpä ja aiempi etsintäkuulutus eivät sovellu uutisdiskurssin tapaan esittää asioita. Kolmannessa kappaleessa tapahtumaketjun kuvaus sekoittuu seurauksiin eli paon kuvailuun. Uutisdiskurssin näkökulmasta apurin nimen mainitseminen on epäsovellova samoin kuin vanhukseen viittaaminen etunimellä. Kappaleessa esiintyvä *Avis* ei ole auton merkki vaan pohjatekstissä esiintyvä autovuokrausliikkeen nimi.

Neljännessä kappaleeseen sisältyy motiivin esittelyä. Siklax mainitaan tässä ensimmäisen kerran, ja se esiintyy pakomatkan määränpäänä. Vanhukseen viitataan etunimellä. Huomionarvoista on, ettei vastauksessa ole käytetty yhtäkään tietolähdettä. Lukijalle ei siis käy ilmi, kuka on kertonut uutisen kirjoittaneelle ”toimittajalle” esimerkiksi televisiohuoneen tapahtumista, Näsin sairauksista ja muista taustatiedoista, Näsin vaatetuksesta, apurin henkilöllisyydestä, auton merkistä, pakomatkan määränpäästä, Näsin kotiseudusta, paon motiivista ja sen suunnitelmallisuudesta. Uutistekstin saamaa yhtä pistettä voinee pitää perusteltuna. Nolla pistettäkin olisi voinut olla mahdollinen: eritasoisten suoritusten tuntomerkeissä mainitaan, että nollaan pisteeseen johtaa tehtävänannon selvä ohitus, vaikka vastaus muuten osoittaisi riittävä luku- ja kirjoitustaitoa (ÄKM: 5; ks. liite 2). Vastaus ei ole uutisgenren edustaja vaan sisältää piirteitä lähinnä kertomuksesta ja pohjatekstin referaatista. Vastaus ei osoita lähes ollenkaan uutisgenren tajuja, mutta tällainen vastaus on pääaineistossani melko harvinainen. Seuraavassa alaluvussa kokoan yhteen uutismaisuuteen liittyviä genre- ja diskurssipiirteitä, joita pääaineiston uutisteksteistä puuttuu.

9.2 Vastausten uutismaisuutta vähentävät tekijät

Kokoan tässä alaluvussa yhteen pääaineiston vastausten uutismaisuutta vähentäviä piirteitä. Pääaineiston vastausten uutisgenren ja -diskurssin konventioihin liittyvät piirteet voi jaotella karkeasti neljään ryhmään: ulkoasuun ja taittoon, rakenteeseen, sisältöön sekä tyyliin. Tässä tutkimuksessa sisältöön ja tyyliin liittyvät piirteet on tulkittu pääasiassa uutisdiskurssin piirteiksi, mutta vastausten sisältöaineokset ovat usein myös genrepiirteitä, koska uutisen rakenne ja sisältö linkittyvät vahvasti yhteen. Taulukossa 32 esitetään kootusti, mitä pääaineiston vastauksista puuttuu prototyyppiseen uutiseen verrattuna. Piirteet on jaoteltu väljästi genren (G) ja diskurssin (D) piirteisiin, mutta rajat ovat häilyviä.

TAULUKKO 32. Uutisteksteistä puuttuvat piirteet.

Ryhmät	Piirteet	Puuttuu % vastauksista
1. Ulkoasu ja taitto (G)	Palstat, asemointi	100 %
	Sanomalehden konteksti	100 %
	Uutiskuva ja kuvateksti	99 %
	Lyhyet kappaleet	96 %
2. Rakenne (G, D)	Uutismainen otsikko (D)	26 %
	Uutismainen intro (D)	38 %
	Uutismainen aloitustapa (D)	30 %
	Uutismainen viimeinen kappale (D)	26 %
	Otsikon esirivi	99,9 %
	Ingressi	97 %
	Tunnisteet	74 %
	Väliotsikot	98 %
	Kompleksinen aikarakenne	12 %
3. Sisältö (D, G)	Vastaus uutiskysymyksiin kärjessä	7 %
	Tietolähteet	9 %
	Olellainen päätopiikki	27 %
	Siklax-konteksti	25 %
4. Tyyli (D)	Uutismainen tyyli tms.	91 %

G = genren piirre, D = diskurssin piirre

Jos aineiston uutistekstejä verrataan painetussa sanomalehdessä ilmestyneeseen todelliseen perusuutiseen (esim. TS-aineiston uutisiin), ensimmäinen havainto on se, että uutistekstit muistuttavat ulkoasultaan ja taitoltaan (taulukko 32, ryhmä 1) enemmän niin sanottua kouluainetta tai -esseitä kuin uutista; lukioinstituution kirjoittamisen opettamisen konteksti näkyy uutistekstien ulkoasussa (ks. myös Mikkonen 2010: 183). Miltei jokaisesta uutisteksteistä puuttuvat odotuksenmukaisestikin palstoitus ja muu asemointi, uutiskuvat ja kuvatekstit ja koko sanomalehden konteksti (sivun, osaston, lehden konteksti). Tästä poikkeuksena ovat kolmen kokelaan uutistekstit, joissa yhteen on piirretty kuva Otto Näsistä ja kahden vastauksen leipätekstissä mainitaan, että uutisen yhteydessä on kuva Näsistä. ”Uutiskuvan” esiintyminen vastauksessa osoittaa kokelaan uutisgenren tajua. Lähes kaikista uutisteksteistä puuttuvat myös otsikon esirivi, erillinen ingressi, väliotsikot ja uutisgenrelle tyypilliset lyhyet kappaleet. Nämä ovat uutisgenren rakenteeseen liittyviä piirteitä, jotka ovat genren asiantuntijakirjoittajille normaalia työrutiinia, mutta noviisikirjoittajille ne eivät selvästikään tule mieleen yksittäistapauksia lukuun ottamatta. Kolmessa vastauksessa neljästä ei ole käytetty tunnisteita.

Taulukossa 32 esiintyvän ryhmän 2 eli uutisen rakenteen tärkeimmät muodolliset ja funktionaaliset jaksot ovat otsikko ja intro, jotka yhdessä muodostavat uutisen kärjen. Uutismaisen otsikon ja intron prosenttiluvuissa ovat mukana myös otsikot, jotka eivät noudata uutisdiskurssin tapaa (merkitty taulukkoon D:llä). Uutisgenren konventioita noudattavan otsikon ja intron onnistuneisuudella sekä aloitustavan valinnalla on yhteys koko tekstistä saatuun arvosanaan (ks. taulukot 10 s. 151, 17 s. 174 ja 22 s. 194). Otsikoista 26 prosenttia on eri tavoin epäuutismaisia otsikoita: niiden skemaattinen

rakenne on epätyypillinen, niissä esitetään liioiteltuja tai vääriä tietoja, ne päättyvät pisteeseen (18 vastausta) tai huutomerkkiin (9 vastausta), ne ovat liian pitkiä uutisot-sikoksi, niissä on evaluoivia sananvalintoja tai ne sisältävät oikeinkirjoituksen normirikkeitä. Yhdestä vastauksesta puuttuu otsikko kokonaan. (Ks. luku 6.1.)

Ryhmään 2 kuuluvista pääaineiston introista voi nostaa esiin neljä niissä melko yleistä piirrettä, jotka poikkeavat prototyypin uutisen konventioista. Ensimmäinen huomionarvoinen seikka pääaineiston introjen rakentumisessa on sivulauseiden suuri määrä (20 % introjen kaikista lauseista). Toiseksi intron alkaminen yleisimmin aikaa ilmaisevalla lausekkeella eli vastauksella uutiskysymykseen *milloin* on harvinaista prototyypisessä uutisessa. Kolmanneksi huomiota herättää monessa introssa teemapaikan lisäksi käytössä oleva esikenttä, jossa on tavallisesti aikaa tai paikkaa ilmaiseva määritteenä toimiva lauseke. Neljänneksi introjen päätapahtumaa kuvaava epämääräinen substantiivi, kuten *väliskohtaus*, ei sovi prototyypiseen perusuutiseen etenkin, jos introssa ei kerrota tapahtumasta mitään muuta edes sivulauseessa tai infiniittisessä rakenteessa. Muita introissa esiintyviä uutisgenren konventioita rikkovia piirteitä ovat esimerkiksi intron narratiivinen rakenne ja sisältö, intron sisältämä viittaus otsikkoon, introssa esiintyvät epäolennaiset tiedot ja evaluoivat sananvalinnat, epäonnistunut lauserakenne, intron liiallinen pituus tai oikeinkirjoituksen normirikkeet. Kokonaisuudessaan 38 prosenttia introista on jollain tavalla epätyypillinen. (Ks. luku 6.2.) Kronologisen, irrallisen tai tarkentavan aloitustavan valitseminen ei tavallisesti kuulu uutisgenren konventioihin. Tämän lisäksi muissakin aloitustavoissa on joitain yksittäisiä ongelmatapauksia erityisesti uutisdiskurssin näkökulmaan liittyen. Aloitustapa ei ole uutismainen 30 prosentissa vastauksista. (Ks. luku 6.3.2.)

Kärjen lisäksi pääaineiston uutisteksteissä on muita funktionaalisia ja muodollisia jaksoja, jotka ovat eriasteisesti uutismaisia (taulukossa 32 ryhmä 2; ks. luvut 7.2–7.8). Käsittelin vastausten kokonaisrakennetta ja niiden aikastruktuuria edellisessä alaluvussa (9.1). Uutisteksti rakentuu kokonaisuudessaan kronologisesti 12 prosentissa vastauksista, eli näiden vastausten aikarakenne ei ole kompleksinen. Pääaineiston uutistekstien päätapahtumia koskevat, kertovaa tekstityyppiä sisältävät jaksot kuvaavat pääasiassa tapahtumaketjua, joka alkaa vanhainkodin televisiohuoneesta. Nämä jaksot rakentuvat suurimmassa osassa uutistekstejä kertovan, tapahtumien kulkua referoivan rakenteen mukaisesti eivätkä niin, että kronologiaa rikottaisiin. Tämä ei ole välttämättä ongelma, kuten edellä luvussa 9.1 mainittiin. Hyvin harvat pääaineiston uutistekstit noudattavat uutisgenrelle tyypillistä piirrettä yhden idean kappaleista, joiden välillä ei ole viittaus-suhteita. Uutistekstien viimeisen muodollisen kappaleen asiasisältö on merkityksellinen, koska on nähtävissä, että sitä määrittää useassa vastauksessa tehtävänannon sanamäärävaatimus. Uutisen lopetukseksi eivät sovi esimerkiksi uutisen kärkeen kuuluvat tiedot, Näsin vaatetuksen kuvailu ilman etsintäkuulutusta, Näsin sairauksien maininta, Näsin hautajaisten ja kuoleman käsittely, Carl-Johan Holmin mainitseminen tai vanhainkodin ja sen ympäristön yksityiskohtainen kuvailu. Tällaisia uutistekstien lopetuksia on 26 prosenttia. (Ks. luku 7.8.)

Luvussa 8 käsitellään uutisdiskurssin mukaisia asiasisällön valintoja eli sellaisia näkökulmia pohjatekstiin, jotka ovat uutisarvon kannalta oleellisia. Uutistekstien sisältöä ei voi kuitenkaan täysin erottaa uutisen rakenteesta, koska ne linkittyvät vahvasti toisiinsa (taulukossa 32 ryhmä 3). Uutisen tärkein sisältö kietoutuu uutiskysymysten ympärille. Uutisgenren tajuja eivät osoita uutistekstit, joissa uutiskysymyksiin *mitä, kuka*

ja *missä* ei saada riittävää vastausta uutisen kärjessä. Tällaisia uutistekstejä on 27 (7 % kaikista vastauksista). (Ks. luku 6.3.1.) Verbaalisten reaktioiden jaksoon lukeutuvat tietolähteet puuttuvat vain 9 prosentissa vastauksista, mutta niiden käytössä on suuria eroja. Yleistäen voi sanoa, että tietolähteet puuttuvat tapahtumaketjua kuvaavasta jaksosta. Lisäksi kommentti-jaksoissa, joissa pohditaan Näsin motiivia eli vastataan uutiskysymykseen *miksi*, esiintyy tietoja, joiden lähde ei kerrota tai se ilmoitetaan puutteellisesti. Tekstitaidon kokeen oletuksenmukaisen tekstilajin eli vastaustekstin mukainen referointitapa ei kuulu uutisgenreen (21 vastausta). Liian pitkät suorat lainaukset rikkoivat uutisgenren konventioita. (Ks. luku 7.7.)

Vastausten perusteella pohjatekstin päätapahtumia (taulukko 32, ryhmä 3) ovat yleisyysjärjestyksessä vanhuksen pakeneminen, vanhuksen riehuminen vanhainkodissa tai vanhainkodin tulipalo. Käsittelen päätapahtumien valintaa luvussa 8.1.1. Uutisdiskurssin näkökulmasta sopimaton päätapahtuma on sellainen, ettei vanhainkodin vaaratilanne tule ilmi uutisen kärjestä. Tällaisia uutistekstejä on neljännes (26 %), ja näissä vastauksissa esiintyviä topiikkeja ovat esimerkiksi Näsin pakenemisen kuvaaminen ilman vaaratilanteen ilmaisemista, Näsin kuolema ilman vaaratilannetta, television rikkoutuminen, tekovälineen eli airon nostaminen päätopiikiksi ja tapahtumasta kertominen pelkän epämääräisen substantiivin avulla. Osa edellä mainituista topiikeista voi sisältää vaaratilanteen kuvauksen mutta olla muuten uutisdiskurssin tavan vastaisia. Tällaisia uutistekstejä on 1 prosenttia; olennainen päätopiikki puuttuu siis yhteensä 27 prosentissa vastauksista. Airon mainitseminen uutisessa, jopa sen kärjessä on kuitenkin tärkeää: ”Jotta uutinen luetaan, siinä pitää olla airo” (UT5). Airo puuttuu vain 5 prosentissa uutisteksteistä. Siklax-kontekstia ei esitellä 25 prosentissa vastauksista (ks. luku 8.3).

Vastausten tyyliin liittyviä piirteitä on käsitelty luvussa 8, jossa käydään läpi uutisdiskurssin mukaisia tyyllillisiä valintoja (taulukossa 32 ryhmä 4). Uutisdiskurssin tapa on esimerkiksi tapahtumapaikan täsmällinen esittäminen ja ajankohtaisuutensa vuoksi tapahtuma-ajan määrittäminen viikonpäivän tarkkuudella. Pääaineiston 17 uutistekstiä määrittelee tapahtumapaikaksi riittämättömästi vain *vanhainkodin*. Tapahtumajaksi mainitaan viikonpäivän lisäksi jopa 41 prosentissa vastauksista kuukausi, vuosi tai jokin muu epäsoviva päivämäärä. (Ks. luku 8.1.2.) Pääaineiston uutisteksteissä on paljon lauserakenteita, jotka eivät ole uutisdiskurssin mukaisia, kuten kysymyslauseita, huu-dahduksia, narratiivisia rakenteita ja mutkikkaita konstruktioita esimerkiksi introissa (kuten teemapaikassa olevat sulkeet ja irralliset sivulauseet, ks. luku 6.2.2; lauserakenteista ks. luku 8.2.5).

Uutisdiskurssin tapaan eivät edellä mainittujen lisäksi kuulu sellaiset asiasisälön ja tyylin valinnat, joissa käsitellään jotain asiaa liian yksityiskohtaisesti, kuvailevasti, subjektiivisesti tai yksityisyyden suojaa rikkoen. Tällaisia pääaineiston uutisteksteissä olevia valintoja ovat esimerkiksi tapahtumaketjun liian yksityiskohtainen esittäminen, Näsin vaatetuksen, pakoauton, luonteen tai vanhainkodin pikkutarkka kuvailu taustatietoja esittävässä jaksossa, etsintäkuulutuksen tai motiivin pohdinnan liioitteleva käsittely kommentti- tai seuraukset-jaksossa, Näsin nimen mainitseminen ilman etsintäkuulutusta (30 % nimen mainitsevista vastauksista), apurin nimen julkistaminen, Näsin sairauksien luetteleminen ja arvottavien sananvalintojen käyttö. (Ks. luku 8.) Yli 90 prosentissa pääaineiston uutisteksteistä on enemmän tai vähemmän yksityiskohtia, jotka eivät noudata uutisdiskurssin tapaa (ks. taulukko 30). Taulukossa 32 esitettyssä prosenttilu-

vussa ovat siis mukana uutisdiskurssin tavan vastaisen tyylin lisäksi sellaiset asiasisällölliset valinnat, jotka voisivat estää uutisen julkaisun todellisessa sanomalehdessä. Palaan tähän havaintoon seuraavassa alaluvussa 9.3.

9.3 Abiturienttien uutisgenren taju

Tämän tutkimuksen yhtenä lähtökohtana on ollut se fakta, ettei uutisgenre ole ylioppilaskokelaille tuttu ainakaan tekstin tuottamisen lajina eikä sen toisaalta pitäisikään olla, koska uutisen kirjoittaminen on osa toimittajan ammattitaitoa. Suomalaisen koulun äidinkielenopetuksessa tekstilajeja tutkitaan edelleen pääasiassa lukijan tai analysoijan näkökulmasta (Kalliokoski 2006: 240–241; Valtonen 2011b: 355–356). Kokelaiden käyttämissä oppikirjasarjoissa uutinen on kyllä esillä melko laajastikin esimerkiksi Käsikirjan Kirjoittaminen-kokonaisuudessa (ks. liite 5: asetelma 1) ja Lukiolaisen äidinkieli ja kirjallisuus -sarjan 1. ja 4. kurssin yhteydessä (ks. liite 5: asetelma 2). Oppikirjasarjoissa esiintyvät uutisesta opetettavat tiedot liittyvät esimerkiksi uutisen tyypilliseen skeemaan ja objektiivisuuteen. Uutistyyliä, joka on tässä tutkimuksessa uutisdiskurssin ominaisuus, käsitellään oppikirjoissa kuitenkin hyvin vähän ja pintapuolisesti. (Ks. luku 4.4.3.) Käsikirjan Kurssivihko 4:n yhdessä tehtävässä opastetaan uutisen kirjoittamiseen. Muita uutisen kirjoittamisen käytänteisiin liittyviä osioita tai tehtäviä ei ole kokelaiden käytössä olleissa kirjasarjoissa. Uutisen kirjoittamista ei siis harjoitella systemaattisesti lukiossa (ks. luku 4.4; Juvonen 2008: 467) eikä perusasteellakaan (ks. luku 4.2; Luukka ym. 2008: 113–115; Tillander 2008: 462–463; Törmälehto 2009). Uutista ei mainita perusasteen eikä lukion opetussuunnitelmassa. Se ei myöskään esiinny äidinkielen kokeen määräyksissä. (Ks. luvut 4.2, 4.3.1 ja 4.3.3).

On tärkeää huomata, ettei tekstitaidon kokeen tehtävänannossa anneta mitään ohjeita uutisen kirjoittamiseen lukuun ottamatta tekstilajin mainintaa, paikallislehtivaatimusta ja määrämittaisuutta (ks. luvut 1.2.2 ja 4.5.1). Tehtävänannossa ei esimerkiksi sanota, että koetehtävänä olevaan uutiseen on sallittua kirjoittaa pohjatekstin ulkopuolisia, keksittyjä tietoja, kuten tietolähteitä, tietolähteiden sanoja, palokunnan toimintaa tai vahinkojen suuruusluokkaa. Uutistoimittajat pitivät tätä epäoikeudenmukaisena asiana, jopa tehtävän puutteena (myös ÄOK). ”Parempi olisi ollut tämä teksti aineistona ja lisäksi lyhyesti kolmen silminnäkiäjän kertomukset sekä poliisin tiedote. Näistä olisi sitten pyydetty tekemään synteesi” (UT2). Gary Schumacherin ym. (1989: 394) mukaan journalistiopiskelijoiden uutiskirjoitustehtävän pohjatekstinä on tavallisesti tietolaatikko, jossa kerrotaan uutistapahtuman olennaiset asiat ytimekkäästi; se antaa opiskelijoille täsmälleen saman ja ”oikean” tietopohjan eli on tasapuolinen lähdemateriaali. Puskalan (1998) tutkimuksessa yliopisto-opiskelijoille annettiin 23 faktaa sisältävä lista, jonka pohjalta paikallislehden uutinen piti laatia. Lisäksi opiskelijoille kerrottiin faktojen laadusta (osa taustatietoa, osa tietoa tapahtumien kulusta) ja mainittiin esimerkiksi faktojen valinnasta ja uutisotsikon laatimisesta (mt.: liite 1).

Äidinkielen opettajille suunnatuissa arviointiohjeissa sanotaan tietojen keksimisestä, että uutinen saa sisältää haastatteluja, repliikkejä tai muita yksityiskohtia, jotka eivät suoraan perustu pohjatekstiin. Mikäli keksittyjen tietojen esittäminen on loogista ja tarpeellista eikä kasva liian hallitsevasti, se on hyväksyttävää. Luontevia tietolähteitä ovat arviointiohjeiden mukaan esimerkiksi vanhainkodin asukkaat ja hoitohenkilökunta.

(AO2007.) Keksittyjen tietojen hyväksyty määrä ja laatu näyttää kuitenkin olleen veteen piirretty viiva. Tämän voi päätellä esimerkiksi seuraavista sensorikommenteista: ”Valitsee itse keksittyjä tietoja aineistossa annettujen tilalle”, ”Runsaasti sepittäilyä”, ”Satuilee kyllä mutta mukaansatempaava on” ja ”Vaikka jokunen henkilö on keksitty, heidät voinee hyväksyä tyyliin kuuluvina.”

Tekstitaidon kokeen uutistuottamistehtävän mielekkyyttä, vaatimustasoa ja sen mittaavuutta voi edellä mainitun perusteella perustellusti kyseenalaistaa, mutta asiaa voi tarkastella myös muista näkökulmista. Tuottamistehtävien avulla mitataan luonnollisesti muitakin tietoja ja taitoja kuin tietyn tekstilajin kirjoittamisen hallintaa. Kokeeseen on esimerkiksi osattava lukea ja analysoida pohjateksti nimenomaan tehtävässä edellytetyn tekstilajin näkökulmasta. Tehtävässä mitataan myös kokelaan kykyä kirjoittaa johdonmukainen kokonaisuus, noudattaa tehtävänantoa sekä hallita yleiskielen ja oikeinkirjoituksen konventiot. Tuottamistehtävät ovat lisäksi koulumaailman ulkopuolisen elämän tekstilajeja, joiden konventioiden hallinnasta voisi olla hyötyä kouluajan jälkeenkin. (Valtonen 2011b: 359.) Jyrki J. J. Kasvin (2011) mukaan mediakirjoitustaidot ovat nyky maailman uusi osaamistarve ja niiden hallintaa edellytetään yhteiskunnan aktiiviselta jäseneltä. Summa summarum, vaikka uutisen kirjoittamista ei ole edellytetty institutionaalisissa teksteissä eikä sitä ole koulussa harjoiteltu (eikä se ole tarpeenkaan), kokelaisten kirjoittamat uutistekstit osoittavat, että uutisgenre ja sen tekstilajinormit ovat heille melko tuttuja. Tulkitseen uutistekstien näin ollen implikoivan kirjoittajiensa tekstilajin taju.

Tekstilajin tajussa on aina kyse yksilöllisistä taidoista ja henkilökohtaisista kompetenseista. Se on enemmän intuitiivista taitoa kuin tietoa (Nieminen 2010: 55). Yksilöllisen tekstilajin tajun olemassaolo ja kehittyminen on kuitenkin luonteeltaan aina yhteisöllistä, koska esimerkiksi kirjoittamisen ohjaus, luokkahuoneessa tapahtuva opetus ja palautteen antaminen ovat sosiaalisia tilanteita. Kirjoittamisen kompetensseilla on myös kiinteä yhteys lukemisen kompetensseihin: kirjoitustaidot kehittyvät paitsi kirjoittamalla myös lukemalla. (Makkonen-Craig 2011: 80–81.) Taju tekstilajeista kehittyy lisäksi koulumaailman ulkopuolella ilman ohjausta ja opetusta, minkä tutkimuksenikin tulee todistaneeksi. Millerin (1984: 165) mukaan genret ovat opiskelijoille ensiarvoisen tärkeitä välineitä yhteisöön ja yhteiskunnan toimintaan osallistumisessa ja sen ymmärtämisessä.

Tässä tutkimuksessa yhdeksi kokelaisten jakamaksi sosiaalisiksi verkostoksi (ks. s. 48–49) voi mieltää 2000-luvun suomalaiset 18–19-vuotiaat päivälukioita käyvät abiturientit, jotka kirjoittivat tekstitaidon ylioppilaskokeen keväällä 2007. Laajana tähän tutkimukseen liittyvänä yhteisöllisenä, sosiokulttuurisena kontekstina on suomalainen 2000-luvun journalistinen diskurssi, tarkemmin uutisdiskurssi ja sen käytänteet. Monenlaiset intertekstuaaliseen kontekstiin linkittyvät käytännön arkihavainnot, kuten sanomalehden lukeminen tai televisiuutisten katsominen, lisäävät lukiolaisen tietämystä ja tajuuta uutisesta ja sen käytänteistä samoin kuin esimerkiksi genrepedagogiikan hyödyntäminen kouluopetuksessa. Tekstilajin taju on siis todellisten tekstien empiiristen kohtaamisten kokemuksiin perustuvaa, yhteisöllisesti jaettua intuitiivista tietoa (ks. myös Nieminen 2010: 26, 48, 66, 59).

Tekstitaidon kokeen tuottamistehtävät ohjaavat tekstuaaliseen interventioon eli tietoiseen pohjatekstin muokkaamiseen ja toisin kirjoittamiseen (ks. s. 33; Valtonen 2011b: 354). Uutistuottamistehtävä edellyttää tietynlaisen genrehybridin kirjoittamista: tehtävänanto kutsuu käsittelemään pohjatekstiä interdiskursiivisesti eli tuottamaan

uutisgenreä edustavan tekstin fiktiivisen kertomuksen pohjalta (ks. s. 47; Valtonen 2011a: 205). Hybridiys on usein muutoksen ilmiö. Se liittyy erilaisten resurssien sekoittumiseen ja tavallisesti johonkin uudenaikaiseen tilanteeseen, johon vakiintuneita kielenkäyttötapoja voi olla vaikea soveltaa (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 135.) Uutistehtävän taustavaikuttajana on vastaustekstin tekstilaji, jonka tekstilajinormit ovat olleet kevään 2007 kokelaille melko tuttuja niin lukion oppitunneilta kuin oppimateriaaleistakin.¹³⁰ Tekstilajinormit liittyvät siihen, miten hyvin teksti noudattaa lajinsa kielellisiä, tyyllisiä ja tekstuaalisia konventioita (ks. myös Kalliokoski 2006: 248). Uutisgenrestä poikkeavia vastaustekstin tekstilajinormeja ovat esimerkiksi pohjatekstistä esitettyjen havaintojen ja päätelmien perustelu referoimalla pohjatekstiä (ks. Berg 2011), tekstin rakentuminen ja eteneminen havaintojen ja päätelmien mukaan, otsikointi esimerkiksi tehtävänantoa mukailien, suoraan asiaan -aloitus, pysyminen tehtävänannon ja pohjatekstin raameissa (ei keksittyjä tietoja) ja tarvittavien kieli- ja kirjallisuustieteellisten käsitteiden perusteltu ja tarkoituksenmukainen käyttäminen (ks. Valtonen 2011b: 352–353; Valtonen 2012: 507).

Heikkinen (1999: 176) toteaa, että interdiskursiivisuutta on esimerkiksi tuotoksessa esiintyvä toisesta genrestä tai tekstityypistä valikoitunut aines. Pääaineiston vastauksissa on havaittavissa uutisteksteihin suodattuneena aineksena ainakin kertomuksen, referaatin ja vastaustekstin genrepiirteitä. Kaikki pääaineiston uutistekstit muistuttavat kuitenkin enemmän uutista kuin vastaustekstiä: niissä käytetään tietolähteitä uutisen, ei vastaustekstin tavoin, ne rakentuvat uutiselle tyypillisellä tavalla, niiden otsikointi poikkeaa vastaustekstin otsikoinnista, niiden aloitus ei ole vastaustekstille tyypillinen, niissä laajennetaan pohjatekstin antamia tietoja esimerkiksi keksimällä tietolähteitä eikä niissä käytetä mitään käsitteitä analyysin tukena. Kaikissa pääaineiston uutisteksteissä on siis piirteitä uutisesta ja prototyypin uutisen diskurssista, mutta näiden lisäksi piirteitä on myös viihteellisestä (iltapäivälehtien) uutisdiskurssista. Joka tapauksessa voi perustellusti todeta, että kaikki pääaineiston uutistekstit ilmentävät enemmän tai vähemmän uutisgenren tajuja, koska kukaan ei ole kirjoittanut tehtävään vastaustekstin genren edustajaa. Kaikki pääaineistoni kokelaat ovat osanneet siis sijoittaa vastauksensa oikeaan tilannekontekstiin, jossa edellytettiin uutisgenren kirjoittamista ylioppilaskokeen suorituksena. Johdannossa (s. 20) esittämäni hypoteesi siitä, että kokelaat ovat pyrkineet kirjoittamaan mahdollisimman prototyypin uutisgenren edustajan, näyttää siis pitävän paikkaansa (mahdollinen selitys ilmiölle ks. s. 292).

Jos verrataan pääaineiston uutistekstejä prototyypisiin uutisiin ja pohditaan kokelaiden uutisgenren tajuja, voi yleistäen todeta, että kokelaat ovat onnistuneet hyvin uutisgenren skemaattisen rakenteen konventioiden noudattamisessa. Uutiselle ominainen skeema ja sen tyypilliset funktionaaliset jaksot ohjaavat uutisen kirjoittamista, joten kokelaan tekstuaalinen kompetenssi liittyy olennaisesti uutiskirjoittamiseen. Luvussa 2.2 esitetty hypoteesini siitä, että kokelailla on uutisgenren tajuja ilman tietyn ammatillisen yhteisön jäsenyyttäkin, pitää aineiston analyysin perusteella paikkaansa. Yli 90 prosenttia uutistekstien kärjistä sisältää vastaukset tärkeimpiin uutiskysymyksiin ja lähes 90 prosenttia uutisteksteistä rakentuu aikastruktuuriltaan kompleksisesti. Suurin osa uutistekstien otsikoista ja introista on skemaattiselta rakenteeltaan todellisen uutisotsi-

130 Vastaustekstin ja uutistekstin vertailu aineistoesimerkkien avulla ks. Valtonen 2012: 507–509.

kon ja intron kaltaisia. Introista neljännes on samalla tekstin ensimmäinen muodollinen kappale, mikä osoittaa kirjoittajan uutisgenren tajuua. Uutistekstien aloitustavoista noin 70 prosenttia osoittaa uutisgenren tajuua.

Vastauksen viimeisessä kappaleessa on tavallisimmin tapahtuman seurauksia kuvaava ohjailevaa tekstityyppiä sisältävä jakso, jossa esitetään jonkinlainen etsintäkuulutus. Tällainen lopetus osoittaa kokelaan uutisgenren tajuua, samoin kuin viimeisessä kappaleessa oleva Näsin teon motiivin pohdinta, tietolähteen haastattelu, syytteiden esittely tai yhteiskunnallisen teeman käsittely, jotka kaikki kuuluvat tavallisesti kommentti-jaksoon. Vastausten sisältöön liittyvä tietolähteiden eli verbaalisten reaktioiden eksplikointi ja niiden monipuolinen ja perusteltu käyttö osoittavat uutisgenren tajuua, ja 91 prosentissa vastauksista onkin käytetty vähintään yhtä tietolähdettä. Erityistä uutisgenren tajuua ovat osoittaneet ne kokelaat, jotka ovat käyttäneet uutistekstissään tunnisteita (26 % vastauksista), repliikkiviivaa suoran lainauksen merkinä (5 %), riittävän lyhyitä kappaleita (4 %), ingressiä (3 %), väliotsikoita (2 %), ”uutiskuvaa” (1 %) ja otsikon esiriviä (0,1 % vastauksista).

Mihin perustuu tyypillisen, todellisessakin uutisessa mahdollisen skeeman toteutuminen useassa uutistekstissä? Kuten todettua, uutisgenren tuottamista ei ole ohjattu ulkoa käsin (vrt. lukiolaisten kirjoittamat yleisönosastotekstit, Mikkonen 2010: 186), joten kokelaat eivät ole mitenkään valmistautuneet uutistuottamistehtävään tekstitaidon kokeessa. Yksi tärkeä selitys voi olla sanomalehtien ja uutisten suuri näkyvyys ja kulutus nimenomaan suomalaisessa yhteiskunnassa – tutkimuksen tulos voisi olla toisenlainen maassa, jossa sanomalehden merkitys ja kiinnostus sen lukemiseen on vähäinen. Pohjatekstin rakentuminen aikastruktuuriltaan kompleksisesti on varmasti yksi syy skeeman toteutumiseen, kuten luvusta 9.1 käy ilmi. Selitystä voinee etsiä myös uutiskirjoittamisen asiantuntijuudesta ja abiturienttien tapauksessa noviisiudesta. Tutkimuksissa on todettu, että aloittelevat kirjoittajat joko takertuvat liikaa genren ideaaleihin konventioihin, kuten uutisen kärkikolmiomalliin, tai sitten heiltä puuttuu taitoa tuottaa genreä (esim. Ruohomäki 2002: 66, 103). Journalismin opiskelijoiden kognitiivisia prosesseja tutkineet Schumacher ym. (1989: 400, 403) esittävät, että opiskelijat käyttävät uutiskirjoittamisessaan tarkasti tärkeysjärjestystä noudattavaa skeemaa, joka ohjaa heidän kirjoittamisprosessiaan. Kokeneemmat kirjoittajat ovat asiantuntevampia ja luovempia genren tuottajia; noviisikirjoittajalta tekstilajinormien soveltaminen onnistuu harvoin (ks. myös Mikkonen 2010: 200). Luovaa kirjoittamista ei opeteta suomalaisissa lukioissa mitenkään systemaattisesti mahdollisia koulukohtaisia, valinnaisia kursseja lukuun ottamatta. Luovan kirjoittamisen harjoittamisesta voisi kyllä olla tietynlaista hyötyä uutistuottamistehtävässä, mutta koetilanteessa ja yleisestikin pedagogisia genrejä kirjoitettaessa konventioiden rikkominen lienee epätavallista. Tämän tutkimuksen kontekstissa genren tyypillisiin konventioihin tukeutuminen on ollut vain hyväksi ja voi osaltaan selittää vastausten skeeman uutismaisuutta.

Toinen noviisikirjoittajien tyypillinen ongelma eli se, että genren edustajaa ei osata kirjoittaa, on myös havaittavissa monesta vastauksesta. Osaamattomuus ei kuitenkaan erityisesti näy uutistekstien rakentumisessa vaan uutisdiskurssin näkökulmaan liittyvien olennaisten asioiden esiin nostamisessa. Uutisgenren tajuun linkittyvä vahvasti uutisdiskurssin näkökulman noudattaminen. Suurimmassa osassa uutistekstejä (73 %) on tehtävän kontekstiin sopiva päätopiikki. Tehtävänannossa mainittu Siklaxin paikallislehden kontekstin huomioiminen osoittaa uutisgenren tajuua, ja 75 prosentissa

vastauksista Siklax mainitaankin jollain tavalla. Uutisgenren tajuja osoittavat myös sellaiset muutamissa uutisteksteissä esiintyvät päätapahtuman seurauksia kuvaavat tiedot, joita ei kerrota pohjatekstissä mutta jotka ovat olennaisia uutisarvon kannalta, kuten tiedot palokunnan toiminnasta. Erityinen ansio ja uutisgenren tajun osoitus on se, ettei kokelas mainitse vastauksessaan Näsin sairauksia ja nimeä. Yli 90 prosentissa vastauksista on kuitenkin vähintään yksi prototyypistä uutisdiskurssia vastaan sotiva tyylin (tai asiasisällön) näkökulma, joka useimmissa tapauksissa jopa estäisi uutisen julkaisun todellisessa sanomalehdessä. Tällaisia näkökulmia ovat esimerkiksi Näsin sairauksien ja kuoleman sekä avustajan nimen mainitseminen ja vastauksen liialliset yksityiskohdat (ks. luku 8.4).

Sellaisia uutistekstejä, joissa suurin piirtein kaikki uutisgenren ja uutisdiskurssiin liittyvät piirteet ovat kohdallaan, on aineistoluvuissa esitettyjen analyysien ja tulosten perusteella noin 6 prosenttia vastauksista. Näissäkin vastauksissa voi esiintyä esimerkiksi Otto Näsin nimi, mutta sitä en ole tässä lukenut puutteeksi.¹³¹ Esitän johdannossa ja luvussa 3.8 hypoteesin siitä, että vaikka kokelaan uutisteksti ei noudattaisikaan uutisgenren konventioita ja skeemaa, siinä voi olla piirteitä jonkinlaisesta uutisdiskurssista, joka edustuu esimerkiksi tiettyinä sisällöllisinä valintoina, tai toisinpäin. Aineiston analyysin perusteella voi sanoa, että hypoteesini pitää paikkaansa. Suuntaus on se, että vastaukset näyttävät noudattavan ensisijaisesti uutisgenren rakennepiirteitä ja skeemaa. Uutistekstit rakentavat uutismaisuutensa siis erityisesti genreen liittyvien piirteiden avulla, kun taas uutisdiskurssiin liittyvät piirteet asettuvat vastauksen uutismaisuuden esteeksi. Tekstilajia kirjoittaessaan kokelaan olisi siis kyettävä arvioimaan, millaiset asiat, sisällöt ja tyylipiirteet ovat hyväksytyjä tietyssä yhteisössä ja tilanteessa eli miten voi puhutella lukijaa ja millaisena voi esittää maailman. Tämä arviointi on ollut kokelaille selvästi hankalaa. Uutistekstin ”väärät” diskursiiviset valinnat kertovat ainakin osittain siitä, ettei kirjoittaja hallitse tekstilajin kulttuurisia konventioita (Kalliokoski 2006: 253, 256). Voi sanoa, etteivät kokelaat ole hallinneet kirjoittaessaan uutisdiskurssin koodia (Bruun ym. 1986: 162–164). Toisaalta on tärkeä muistaa, että uutisdiskurssi onkin pääasiassa asiantuntijan diskurssi.

Syytä uutisdiskurssiin sopivan kielenkäyttötavan horjumiseen voi nähdäkseni etsiä ainakin neljästä suunnasta: ensimmäiseksi lukiolaisten tottumattomuudesta kirjoittaa uutista, mitä käsiteltiin jo edellä, toiseksi iltapäivälehtien ja muiden viihteellistä (uutis)diskurssia sisältävien medioiden suuresta näkyvyydestä ja merkittävydestä nuorten maailmassa, kolmanneksi itse tehtävän pohjatekstistä ja neljänneksi tehtävänannosta, sen vaatimuksista ja suhteesta pohjatekstiin. On selvää, että iltapäivälehtien sekä tiettyjen aikakauslehtien, verkkolehtien ja -sivustojen lööppityyli, jossa olennaista on lehden tai tiedon myyminen houkuttelevien ja jopa shokeeraavien sananvalintojen avulla, on osin lukiolaisten uutisdiskurssiin sopimattomien näkökulmien taustalla. Tällaisen tyylin voisi myös mahdollisesti tulkita jonkinlaiseksi paikallisuutismaisuudeksi. Oma vaikutuksensa voi olla nykymedioihin liittyvän epämuodollisen arkikirjoittamisen (tekstiviestit, sähköposti, chat ym.) yleistymisellä (ks. myös Varis 2010: 184). Toisaalta mediamaailman koventunut kilpailu on saanut uutistoimittajien mukaan aikaan sen, että

131 Uutistoimittajat ovat nimen mainitsemisesta eri mieltä pohjatekstin esittämän uutistapahtuman kontekstissa. Heidän mukaansa Näsin nimeä ei pitäisi julkaista missään tapauksessa, ei edes etsintäkuulutuksen yhteydessä (tarkemmin ks. s. 255–256).

painettu sanomalehtikin joutuu muuttumaan ja etsimään lukijoita perinteisestä poikkeavin keinoin: ”Joka ikisen jutun pitää pätevän asiasisällön lisäksi olla viihdyttävä, tempaista mukaansa ja olla houkutteleva” (UT6). Uutistoimittajat painottavat kuitenkin, että rikos- ja onnettomuus uutisessa pitää muistaa olla erityisen asiallinen (esim. UT3).

Kolmas syy uutisdiskurssin näkökulman tuottamisen haastavuuteen voi olla se, että kokelaat eivät ole päässeet irti fiktiiviseen romaanikatkelmaan sopivista mutta uutiseen epäsoveliaista sananvalinnoista ja aiheista (ks. myös Murto 2007: 23; Routarinne 2007: 76).¹³² Berg (2011: 318) toteaa, että pohjatekstin laji näyttää vaikuttavan referoinnin tapaan, ja näin voi tulkita käyneen myös oman aineistoni uutistekstien kohdalla. Osasyynä tähän voi lisäksi olla kokelaille uutista tutumpi vastaustekstin tekstilaji, jonka piirteenä on, että pohjatekstiä referoidaan omien havaintojen ja päätelmien tueksi. Kokelailta vaaditaan toisaalta uutistoimittajien mielestä paljon: pohjatekstissä esitetään yksi subjektiivinen näkökulma tapahtumaan, ja sen pohjalta on hyvin haastavaa kirjoittaa puolueetonta, objektiivista uutista. ”Jos saisin tällaisen aineiston käsiini ja tästä pitäisi tehdä uutinen, ajattelisin, että onpa sekava, vaatii muutaman puhelun. Puheluissa esitän ne tärkeimmät kysymykset, joiden varaan rakennan uutisen” (UT4). Pohjatekstissä on vain ”mausteita siihen soppaan” (UT1). Uutisdiskurssiin liittyviä asioita ei myöskään käsitellä kokelaiden käyttämissä oppikirjasarjoissa kuin pintapuolisesti (ks. s. 289 ja luku 4.4.3). Voinee todeta, että uutisdiskurssin sijaan monet kokelaat ovat käyttäneet pohjatekstistä nousevaa, ehkä uutisdiskurssia tutumpaa kertomusdiskurssia.

Neljäs uutisdiskurssin näkökulman valitsemisen tiellä oleva este voi olla tehtävänanto, sen suhde pohjatekstiin ja sen asettamat rajaukset, erityisesti sanamäärävaatimus (ks. luvut 1.2.2 ja 4.5.1). Tehtävänannossa kokelaita määrätään kirjoittamaan uutinen määrämittaan, mutta pohjatekstissä kuvattu tapahtuma on esitettävissä huomattavasti lyhyemmin kuin sanamäärävaatimus antaa ymmärtää (myös UT). Fiktiivisen pohjatekstin tapahtuma olisi siis kirjoitettavissa tietynlaista rikosta ja vaaratilannetta käsitteleväksi uutiseksi, joka rakentuu kärkikolmiomallin mukaan. Tehtävänannossa ei myöskään kerrota, että uutistekstiin saa keksiä tietoja, kuten edellä mainittiin. Tämä ristiriita on saanut aikaan monenlaisia tekstin pidennysyrityksiä, joissa on osittain onnistuttu hyvin, muttei aina. Kokelaat ovat pidentäneet erityisesti tekstiensä päätapatumista kertovia narratiivisia jaksoja, mikä on johtanut usein uutisdiskurssin tapaan soveltumattomiin epäolennaisiin yksityiskohtiin. Toinen sanamäärävaatimuksen aiheuttama pidennetty jakso on vastauksen viimeinen kappale, jota on käsitelty tästä näkökulmasta luvussa 7.8. Uutistoimittajien mielestä tehtävänannossa olisi parannettavaa: ”Vähän voisi kritisoida tehtävänantoa runsaalla kädellä” (UT1).

Edellä mainitusta huolimatta monet kokelaat ovat osanneet luovia tehtävänannon sanamäärävaatimuksen ja pohjatekstin esittämän subjektiivisen näkökulman keskellä ja kirjoittaa tekstitaidon kokeen vastauksen, joka muistuttaa monella tavalla uutisgenren edustajaa. Luvussa 3.2 esitellyistä uutistyypeistä kokelaiden vastaukset muistuttavat eniten uutisraporttia. Se on niin sanotun sähköuutisen deskriptiivinen laajennus ja tarkennus, ja siinä voi käyttää kuvauksen kannalta tarkoituksenmukaista rakennetta, jolloin

132 Saman ilmiön on havainnut myös Kalliokoski (2002), joka esittelee artikkelissaan Helsingin yliopiston suomen kielen pääsykokeen 1990-luvulta. Kokeen yhtenä osatehtävänä piti muokata 1800-luvun uutisesta nykyajan uutinen. Tehtävä osoittautui hankalaksi: pohjatekstistä irtautuminen oli kirjoittajille vaikeaa ja vanhan uutisen arvottavat ilmaukset siirtyivät monesti nykyuutiseen. (Mt.: 150, 156–159).

esimerkiksi päätapahtumista kertovien jaksojen kronologinen eteneminen on sallittua. Yleistäen voidaan kiteyttää, että pääaineistoni uutistekstit ovat tekstilajiltaan uutisraportin, referaatin, vastaustekstin ja kertomuksen edustajien kudelmia.

Esittelen johdannossa (s. 22) lyhyesti Puskalan tutkimusta (1998), jossa hän tutkii, miten yliopisto-opiskelijat onnistuvat paikallislehden uutisen kirjoittamisessa oikeasta uutisesta kootun tietolistan pohjalta. Hän vertaa opiskelijoiden kirjoittamia uutisia listassa oleviin faktoihin ja todelliseen uutiseen. Erityisesti tältä osin tutkimusasetelma poikkeaa omastani; tässä tutkimuksessa vertailukohtana ei ole ollut oikea sanomalehtiututinen vaan fiktiivisen pohjatekstin tapahtumat sekä vertailuaineiston analyysiin pohjaava ja osin intuitiivinen käsitys prototyypisistä perusuutisista. Puskalan tutkimuksesta käy ilmi, että vain muutamat yliopisto-opiskelijat noudattavat uutisissaan kärjellään seisovan kolmion rakennemallia. Suurin osa uutisista rakentuu siis kronologisesti. (Mt.: 197, 210–211, 226–227.) Puskalan mukaan syy uutisten rakenteen epäuutismaisuuuteen on ensinnäkin se, että opiskelijoiden uutistekstilajin taju ja tekstuaalinen kompetenssi ovat puutteellisia. Toiseksi syyksi hän esittää testiolosuhteet. Opiskelijat kokivat kirjoitusajan (45 minuuttia) mahdollisesti liian lyhyeksi, minkä takia tekstien muokkaus ja korjaaminen jäi vähäiseksi. Kolmas syy liittyy Puskalan mukaan opiskelijoiden mahdolliseen motivaation puutteeseen. (Mt.: 229–230.)

Oma tutkimustulokseni on päinvastainen: suurin osa uutisteksteistä noudattaa kompleksista aikarakennetta ja vain 12 prosenttia teksteistä rakentuu kokonaisuudessaan kronologisesti. Oman analyysini pohjalta ei myöskään voi todeta, että opiskelijoiden tekstilajin taju olisi puutteellinen, vaan päinvastoin. Mistä tutkimustulosten ero voi johtua? Yksi syy liittyy kirjoittajien motivaatioon: ylioppilaskokeessa kirjoitettu tuotos edustaa varmasti kokelaan parasta suoritusta tai ainakin pyrkimystä siihen, jos vertaa sitä tuotokseen, joka kirjoitetaan oppitunnin aikana (ks. s. 20: hypoteesi prototyypisen uutisen kirjoittamisesta; ks. myös Berg 2011: 343). Toinen syy voi olla tutkimusajan kohta. 1990-luvulla tekstilajien konventioiden eksplisiittinen opettaminen ei vielä ole kuulunut koulun käytänteisiin, mutta toisaalta eivät 2000-luvun lukiolaisetkaan uutisen kirjoittamista ole harjoitelleet, kuten luvusta 4 käy ilmi. Kolmas ja mahdollisesti tärkein syy tutkimustulosten eroavaisuuteen voi kuitenkin olla tutkimusasetelman luonne. Puskalan tutkimuksessa opiskelijat kirjoittivat uutisen aidosta uutisesta poimittujen faktojen pohjalta. Kalliokoski (2002: 157) kommentoi, että pääsykoetehtävä, jossa piti muokata 1800-luvun uutisesta nykyajan uutinen, on keinotekoinen eikä välttämättä saa näkyviin opiskelijan kykyjä uutistekstin laatijana. Oman tutkimukseni kokelaat ovat olleet pelkän uutistekstilajin tajunsa varassa kirjoittaessaan uutista fiktiivisen pohjatekstin kuvaamista tapahtumista. Heillä ei ole ollut apunaan faktalistaa eikä toisaalta vanhaa uutista, kuten syksyn 2010 tekstitaidon kokeessa ja Kalliokosken (2002) esittelemässä tehtävässä.¹³³ Niin haastava kuin romaanikatkelma tällaisen tehtävän pohjatekstinä onkin, se on pakottanut kokelaat todella miettimään ja soveltamaan uutisgenren ja uutisdiskurssin konventioita, vaikka toisaalta se on selvästi osittain ollut uutiseen soveltuvan diskurssin tuottamisen esteenä.

---

133 Tekstitaidon kokeen tehtäväpaperissa ollut Turun Sanomien uutinen on voinut olla jonkinlaisena apuna, kuten luvussa 4.5.3 mainitsen.

Analyysilukujen tulosten ja edellä sanotun perusteella uutisgenren tajusta voi erottaa omaksi saarekkeekseen *uutisdiskurssin tajun*, jonka perustana on tietoisuus prototyypin perusuutisen kielenkäyttötavasta ja sen pyrkimyksestä objektiivisuuteen eli joka pohjautuu uutismaiseen näkökulmaan maailmasta. Uutisgenren ja uutisdiskurssin tajun erottaminen toisistaan palvelisi erityisesti pedagogisia ja pragmaattisia lähestymistapoja niin koulu- kuin mediamaailmassakin. Yhteenvetona todettakoon, että vaikka yhteisön eri tekstilajien tuottaminen vaatii kehittyneempää tekstilajitietoisuutta kuin tekstilajien lukeminen tai analysoiminen (Kalliokoski 2002: 156), kevään 2007 abiturientit pärjäsivät tekstilajikirjoittamisessa hyvin. Olen todennut toisaalla (Valtonen 2011b: 359), että tuottamistehtävät ovat olennaisessa asemassa, kun halutaan tutkia kokelaisten tekstilajin tajua. Analyysini perusteella tämä pitää paikkaansa: tuottamistehtäviin kirjoitettujen tekstien avulla pääsee niin lähelle kokelaan tekstilajitietoisuutta kuin on lingvistisen tutkimuksen keinoin edes mahdollista päästä. Tutkimukseni siis todistaa empiirisesti tekstilajin tajun eli tekstilajeja koskevan intuition olemassaolon, mikäli se todistamista kaipaa.

10 Lopuksi

Esitin johdannossa tämän tutkimuksen lähtökohtana olevia kysymyksiä (luku 1.1 s. 23). Tässä tutkimukseni viimeisessä luvussa vastaan viidenteen kysymykseen: esitän kokoa-
vasti uutisteksteihin liittyviä sensorikommentteja, jotka käsittelevät uutisgenreä jollain
tavalla, ja pohdin sitä kautta laajemmin tuottamistehtäviin ja niiden arviointiin liittyviä
seikkoja sekä tuottamistehtävyytyn soveltumista ylioppilaskokeeseen (10.1). Luvussa
10.2 arvioin tutkimusmenetelmäni toimivuutta ja esitän ehdotuksia jatkotutkimusai-
heiksi.

10.1 Tuottamistehtävien arvioinnista

Tekstitaidon kokeen vastauksen arviointi pohjaa ensisijaisesti äidinkielen kokeen mää-
räyksissä esitettyihin arvosteluperusteisiin ja eritasoisten suoritusten tuntomerkkeihin
(ÄKM; ks. liite 2). Äidinkielen opettajain liiton keskustelupalstalla esitettävät suuntaa
antavat arviointiohjeet (esim. AO2007) ovat toissijainen arvioinnin tuki. Sensoriko-
kous voi muuttaa tai tarkentaa arviointiohjeiden linjausta. Äidinkielen kokeen pisteiden
muuttuminen ylioppilastutkintolautakunnassa opettajan arvostelun jälkeen on herättä-
nyt keskustelua varmasti niin kauan kuin sensorijärjestelmä on ollut olemassa (ks. esim.
Helttunen & Julin 2008b: 103, 105; Sinko 2012).

Esitän seuraavassa lyhyen yhteenvedon sensorikommenteista sen perusteella,
miten opettajan antamat pisteet ovat muuttuneet sensoriarvioinnissa, koska syy pistemää-
rään muutokseen liittyy aineistossani usein uutisgenreen konventioiden hallintaan tai
hallitsemattomuuteen. Lähes puolessa sensorikommentteja sisältävässä vastauksessa
pohditaan jollain tavalla uutisgenreen liittyviä asioita (47 %). Suurin osa genrehuo-
mioista liittyy tekstin uutismaisuuuteen tai liialliseen kertomusmaisuuuteen. Tietolähteitä
tai niiden puutetta kommentoidaan monen vastauksen yhteydessä (ks. luku 7.7). Vastaus-
ten liian pitkät kappaleet mainitaan muutamissa kommentteissa. Uutisdiskurssin tapaan
liittyvistä asioista mainitaan useimmin uutisteksteissä olevat epäoleelliset ja turhat yksi-
tyiskohdat sekä vastauksen epäuutismainen tyyli. Olen käsitellyt jonkin verran sensorien
merkintöjä ja huomioita aineiston käsittelylukujen yhteydessä (luvut 6–9). Tässä esitetyt
sensorikommentit on poimittu vastauksen lopusta, ja ne kommentoivat koko tekstiä.¹³⁴

Pääaineistoni 252 uutistekstin pistemäärä on pysynyt samana, eli opettajan val-
mistava ja sensorin lopullinen arvio on valtaosassa vastauksista yhteneväinen (65 %
kaikista vastauksista; ks. myös Sinko 2012: 10). Pistemäärä on laskenut yhdellä 95 vas-
tauksessa (24 %) ja kahdella 14 vastauksessa (4 %). Opettajan antamaa pistemäärää on
nostettu yhdellä 27 vastauksessa (7 % kaikista vastauksista). Pistemäärän laskeminen

---

134 Esimerkkien esitystavan konventiot kerrotaan luvussa 5.3 (s. 126–127).

on siis yleisempää kuin sen nouseminen (ks. myös Sinko 2012: 9), mikäli pistemäärä muuttuu valmistavan arvioinnin jälkeen. Kahdella pisteellä alennetuista teksteistä seitsemään liittyy sensorikommentteja, joissa pudotus sidotaan nimenomaan uutisgenren konventioiden horjuvuuteen (esimerkit 1–3).

- (1) S: Uutisen kärki? Mahdoton laatia uutinen: kuolema yms. (T16 2/0 3)
- (2) S: Ei ole uutinen. Tyyli on jonkin muun tekstilajin. Välillä sivupoluille. (P13 3/1 27)
- (3) S: Tekstilaji ei toteudu.
S2: Heti ensimmäisestä kappaleesta teksti on kovin epäuutismainen. Teksti kovin töksähtelevää. 0–1 [pistettä]. (T2 3/1 2)

Esimerkissä 1 sensori puuttuu uutisen kärjen ongelmiin ja kommentoi, että kokelaan valitsema topiikki eli Näsin kuolema tekee uutisen laatimisesta mahdotonta. Esimerkissä 2 sensori kommentoi, että vastauksen ongelmana on erityisesti epäuutismainen tyyli. Esimerkissä 3 ykkös- ja kakkossensori keskustelevat tekstin pistemäärästä ja päätyvät yhdessä sen alentamiseen tekstilajiongelmiensa takia.

Neljäsosa uutisteksteistä on alentunut yhden pisteen verran opettajan valmistavan arvioinnin jälkeen. Tavallisimmin pistemäärän laskua ei selitetä vastauksen lopussa tai selityksenä on jokin muu kuin genren hallinta, kuten oikeinkirjoitukseen liittyvät ongelmat (56 vastausta). 38 vastauksessa pistemäärän alentuminen liitetään genren konventioihin esimerkiksi kielen vaikeaselkoisuuden (esimerkki 4) tai koko tekstin genren ongelmallisuuden (esimerkki 5) kautta.

- (4) S: Kieli on uutisen kieleksi raskasta, virkkeet pitkiä ja kiemuraisia. (T4 4/3 21)
- (5) S: Ei uutinen vaan nekrologi tai ei edes se vaan kertomus. (T13 2/1 25)

Esimerkeissä 6 ja 7 sensorit neuvottelevat tekstin loppuun kirjoittamiensa kommenttien perusteella vastauksen pistemäärästä ja kakkossensori esittää oman pistemääräehdotuksensa.

- (6) S: Ei kaikin tavoin uutisen tyyliä. Loppu hataraa, ohi tekstin.
S2: Lavertelee kaikkea muuta. 2 [pistettä] on riittävästi. (P5 3/2 28)
- (7) S: Tekstilaji? Kertomuksen omaisuutta.
S2: Uutismaisia piirteitä kohtuullisesti. Ongelma asioiden esittämisjärjestys: epäoleellisia asioita aika paljon. 3 [pistettä]. (T3 4/3 15)

Kaikki edellä olevissa esimerkeissä esitettävät sensorien pohdinnat liittyvät nimenomaan vastauksen uutismaisuuteen, jossa nähdään olevan ongelmia. Myös opettajan pistemäärän nouseminen yhdellä sidotaan sensorin kommentissa usein uutisen konventioiden, kuten esimerkiksi 8 tyylin, esitystavan ja tehtävässä edellytetyn paikallisuuden noudattamiseen.

- (8) S: Uutismainen tyyli, + haastattelun tapainen, + Siklax (T16 2/3 102)

Uutisgenren erilaisia konventioita pohditaan myös kommentteissa, joiden pistemäärä on pysynyt samana sensorin lopullisen arvion jälkeen (esimerkki 9).

- (9) S: Loppu ei ole uutismainen. Alku on niin uutismainen, että siitä saa pisteen. + ei nimiä. (P16 1/1 32)
 S: Kävisi paikallislehteen. (P4 3/3 23)
 S: Kieli ei ole uutisen kieltä. Muuten käynee uutisesta. (P4 3/3 22)

Äidinkielen ylioppilaskokeen tuotosten arvioinnin yhdenmukaisuus on erittäin tärkeää kokeen validiteetin kannalta. Sitä edesauttavat arvioijien yhtenäinen koulutus, arvioinnin ohjaus sekä sen koordinointi. (Makkonen-Craig 2011: 83.) Suomessa sensorien arviointikoulutukseen kuuluu muun muassa esimerkkitehtävien yhteistä arviointia ja arvioinnin yleistä linjausta.¹³⁵ Pääaineistossani esiintyvät uutisgenreen liittyvät sensorikommentit osoittavat, että tuottamistehtävässä ja sen lopullisessa arvioinnissa olennaista on sensorien mukaan nimenomaan genren konventioiden hallinta. Moneen vastaukseen liittyvät ykkös- ja kakkossensorin neuvottelut pistemäärän perusteista osoittavat, ettei vastauksen pistemäärä ainakaan näiden vastausten kohdalla ole subjektiivinen arvio vaan kahden arvostelijan huolellisen pohdinnan tulos. Tämä lisää arvioinnin validiteettia ja läpinäkyvyyttä.¹³⁶ Toisaalta aineistossa on paljon vastauksia, joiden pistemäärän muutosta ei kommentoida millään tavalla. Turun Sanomien uutistoimittaja esitti myös tärkeän kysymyksen: ”Olisi mielenkiintoista tietää, oliko arvostelijoilla itsellään toimittajakokemusta arvioimaan tätä tehtävää” (UT3).

Edellä esitetyistä arviointiin liittyvistä havainnoista huolimatta tutkimuksissa (esim. Silén 2011) on todettu, että ylioppilaskokeen tehtävänannoissa olleet genremääritykset ovat arvioinnin kannalta toimineet vain osittain (Kauppinen, A. 2011a: 107). Hyvin kirjoitettu teksti on saanut eximian riippumatta siitä, noudattaako se tehtävässä edellytetyn genren konventioita (Silén 2011: 288, 297). Tämä näyttää todentuvan osittain omankin pääaineistoni perusteella. Uutisgenren ja -diskurssin konventioiden noudattaminen tai noudattamattomuus riippuu tilastollisesti osittain vastauksen saamasta pistemäärästä mutta ei läheskään aina. Pääaineiston analyysistä ilmenee, että esimerkiksi epäuutismaiset otsikot, introt ja aloitustavat, uutistekstin yksinäisyys sekä Näsin kuoleman mainitseminen ovat heikossa riippuvuussuhteessa uutistekstistä saadun pistemäärän kanssa (ks. taulukot 10, 17, 22, 25 ja 26). Lisäksi esimerkiksi väliotsikoita ja päätapahtumien seurausten kannalta olennaisia ohjailevia jaksoja on enemmän hyviä pisteitä saaneissa vastauksissa (ks. luvut 6.1.5 ja 7.6).

Toisaalta hyviä ja jopa erinomaisia pistemääriä on voinut saada vastauksista, joissa on esimerkiksi täysin uutisdiskurssin tavan vastaisia sairauksien mainintoja, muita uutisdiskurssiin sopimattomia ilmauksia tai joissa ei tuoda ilmi Siklax-kontekstia (ks. taulukot 28, 29 ja 30). Tehtävään liittyvissä arviointiohjeissa (AO2007) sanotaan, että kertomuksen rakenne tuottaa alhaiset pisteet, mutta ohje ei ole täysin toteutunut: hyviä pisteitä on annettu sellaisista uutisteksteistä, jotka eivät noudata uutisgenren ske-

135 Suomen- ja ruotsinkielisten sensoreiden työkäytänteitä vertailee Stolt (2009: 200–201).

136 Kalliokoski (1996c: 114–118) kommentoi sensorimerkintöjä S2-kokeen arvioinnissa.

maattisia konventioita vaan rakentuvat kokonaisuudessaan kronologisesti (ks. taulukko 31 s. 278). Luvussa 4.5.1 esitetty hypoteesi, että tehtävänannon rajauksia pitäisi noudattaa saadakseen vastauksesta hyvän pistemäärän, ei siis pidä paikkansa.

Ruotsin kansallista koetta analysoinut Eva Östlund-Stjärnegårdh (1997) on esittänyt, että suorituksen genremääritys ei sovellu kokeeseen, koska genren oikea konteksti puuttuu. Hän ehdottaa, että genren sijaan käytettäisiin vain tekstityyppi-käsitettä: kokelaat voisivat hyvin kirjoittaa esimerkiksi mielipiteen ilmaisevia tekstejä, kun taas yleisönosastokirjoitus on lehdessä julkaistava tekstilaji, joka eroaa aina koetilanteesta kirjoitetusta variantistaan (mt.: 9). Evensenin (2010: 19) mielestä koetilanteessa tarkkarajaisen genren vaatimus ja sen luoma ”lumemaailma” voi hävittää jopa motivaation kirjoittaa. Edellä esitetyt näkökulmat ovat pohtimisen arvoisia.

Tuottamistehtävät ovat tämän tutkimuksen analyysin perusteella hyviä mittareita tutkittaessa kokelaiden tekstilajin tajua. Koska aineistoni on edustava otos kevään 2007 abiturienteista, tuloksen voi yleistää koskemaan koko tutkimuksen perusjoukkoa (ks. s. 123). Esitän edellisessä luvussa 9.3 tutkimustuloksen, että kokelaiden uutistekstit osoittavat uutisgenren tajua – ne ovat erityisesti uutisgenreen liittyvien piirteiden osalta yllättävänkin uutismaisia. Kaikki vastaukset ovat enemmän uutisgenren kuin esimerkiksi vastaustekstin edustajia, vaikka ”todellisiksi” uutisiksi niitä ei voi kutsua. Edellä esitetystä tutkimustuloksesta huolimatta kokelaat ovat saaneet vastauksistaan sekä tämän tutkimuksen aineistossa että valtakunnallisesti heikompiä pistettä kuin muihin tehtävänäntoihin kirjoitetuista vastauksista, ja täysiä pisteitä on tullut erittäin vähän (ks. Valtonen 2011a: 209–211). Voikin kysyä, mitä tehtävässä on mitattu, mitä on vaadittu, mitä on arvioitu ja miten. Ongelma ei näytä olevan opiskelijoiden taidoissa vaan enemmän tehtävänannossa (ks. esim. luku 9.3) ja arvioinnin kriteereissä, joita ei ole tulkittu yhdenmukaisesti. Arviointiohjeissa (AO2007) on esitetty erinomaisen vastauksen ainekset ja kerrottu, että hyvässä vastauksessa on selvästi näkyvissä uutisen tekstilajityypiset tuntomerkit. Äidinkielen kokeen määräysten kriteerit ovat toisaalta olleet riittämättömät tuottamistehtävän arviointiin (ks. s. 95–96; Valtonen 2011b: 356), joten arvioinnin yhdenmukaisuus on ollut haasteellista.

Ylioppilastutkintolautakunnan äidinkielen jaoksen puheenjohtaja Pirjo Sinko (2007) kommentoi jo syksyllä 2007, että tuottamistehtävien osalta arvostelukriteerit eivät toimi vaan niitä pitää tarkentaa. Arviointikriteerien tarkennus- ja kehittämistyö aloitettiin syksyllä 2011 (ks. esim. Mikkonen 2011: 466; Liiten 2011; Luukka & Sinko 2011), ja täsmennetyt arviointikriteerit tulevat käyttöön keväällä 2013 (Sinko 2012: 14). Äidinkielen jaoksen jäsenten Luukan ja Singon (2011) mukaan hyvän arvioinnin kriteerit liittyvät sekä arvioinnin reliabiliteettiin eli luotettavuuteen että validiteettiin eli tarkkuuteen.¹³⁷ Reliabiliteettiin sisältyy arviointikriteerien yksiselitteisyys ja validiteettiin sattumanvaraisuuden minimoiminen. Holistinen eli yleisvaikutelmaan ja arvioitsijan kokemukseen perustuva, impressionistinen arviointi on Luukan ja Singon mukaan tällä hetkellä yleisin arviointitapa, ja arvioinnin kriteerien kehittämistyön perusideana on päästä lähemmäs analyttistä ja systemaattista arviointitapaa ja samalla parantaa arvioinnin läpinäkyvyyttä. Analyttinen arviointitapa perustuu ennalta määriteltyihin ja

137 Tarnanen (2002: luvut 3.2 ja 3.3) esittelee väitöskirjassaan laajasti hyvän arvioinnin peruskriteereitä, validiuden piirteitä ja reliabiliteetin vaikuttavia tekijöitä.

kuvattuihin piirteisiin, jotka liittyvät esimerkiksi vastauksen sisältöön, rakenteeseen ja tyyliin ja joita arvioidaan erikseen. Analyttisesti arvioidun suorituksen pistemäärää on Luukan ja Singon mukaan helpompi perustella. (Mp.; ks. myös Tarnanen 2002: luku 3.4; Makkonen-Craig 2011: 83–84.)

Analyttiseen arviointiin pyrkiminen on varmasti hyödyllistä ja parantaa arvioinnin validiteettia ja reliabiliteettia. Äidinkielen kokeen määräyksiin pitää lisäksi saada tarkkoja tuottamistehtäviin liittyviä ohjeita, mikäli tehtävätyyppi halutaan edelleen säilyttää kokeessa. Luukan ja Singon (2011) mukaan kokeen arviointi voi onnistua, jos sen tehtävät laaditaan niin, että ne mittaavat keskeisiä taitoja ja jos kaikki arvioijat tietävät, mitä arvioidaan ja miksi. Tähän on helppo yhtyä. Tuottamistehtävän arvioijan olisi tärkeää esimerkiksi tietää, mikä osuus pistemäärästä liittyy genrepiirteisiin ja mikä esimerkiksi sujuvaan kielenkäyttöön. Tuottamistehtävässä vaadittavan genren valinta täytyy pohjautua opetussuunnitelmaan, jossa toivoisin lisäksi olevan tekstitaidon kokeessa mahdollisten tekstilajien joukon rajauksen (ks. myös Valtonen 2011b: 359). Tekstitaidon kokeen tehtävänannot täytyy laatia yksiselitteisiksi ja riittävän rajatuiksi.

Tällä hetkellä tuottamistehtävien arvioijat ovat oman tekstilaji-intuitionsa varassa, jolloin arviointi on aina väistämättä subjektiivista.¹³⁸ Arviointikriteeristöä, joka pätsi kaikkiin kokeessa mahdollisiin tuottamistehtäviin, on kuitenkin mahdotonta laatia. Kattavien arviointikriteerien laadinnan vaikeus liittyy siihen, että kokeessa vaaditut tekstilajit ja niiden pohjatekstit ovat erilaisia. Esimerkiksi tämän tutkimuksen kohteena olevan uutistuottamistehtävän arviointikriteereissä olisi pitänyt olla kannanotto esimerkiksi siihen, mitä uutisgenren (tai -diskurssin) piirrettä pidetään erityisen ansiokkaana tai mitä erityisen raskauttavana. Jos tekstin uutiskärki on epäonnistunut, laskeeko suorituksen pistemäärä vai riittääkö tiettyyn pistemäärään vain koherentin tekstin kirjoittaminen? Jos koko uutisteksti rakentuu narratiivisesti, voiko siitä saada enemmän kuin yhden pisteen? Jos uutistekstissä esiintyy lääkäri, joka kertoo Näsin eturauhassyövästä, onko kyseessä tehtävänannon täysi ohitus ja nolla pistettä? Jos uutisessa on täysin pohjatekstistä poikkeava topiikki, onko tulkinta se, että kokelas ei ole ymmärtänyt lukemaansa ja vastaus saa siten nolla pistettä? (Eritasoisten suoritusten tuntomerkeistä ks. liite 2.)

Tuottamistehtävän pohjatekstillä on myös merkitystä. Pohjatekstiä ei analysoida tuottamistehtävässä samalla tavalla kuin vastausteksteissä usein edellytetään, joten tässä mielessä ei ole merkitystä, onko pohjateksti kaunokirjallisuutta vai asiategstiä (vrt. Rikama 2012). Tuottamistehtävässä kaunokirjallista pohjatekstiä käsitellään lähtökohteisesti tekstikokonaisuutena, mitä pidetään tärkeänä ja tekstin ymmärtämistä edesauttavana lähestymistapana (esim. mp.), vaikka koko romaania ei pohjatekstinä olekaan. Pohjateksti toimii tuottamistehtävässä usein virikkeenä tai ”tietolähteenä”, kuten tässä tutkimuksessa, mutta se voi olla myös tietynlaisena vastauksen mallina tai vertailukohdana, kuten syksyn 2010 tuottamistehtävässä, jossa piti muuntaa 1900-luvun alun uutinen vastaamaan nykyuutisen konventioita. Tässä tutkimuksessa fiktiivisen pohjatekstin rakentuminen epäkronologisesti on selvästi auttanut kokelaita uutisgenrelle tyypillisen rakenteen noudattamisessa. Toisaalta romaanikatkelma uutisen ”tietolähteenä” on haastava ja keinotekoinen. Fiktiivisen pohjatekstin runsaat yksityiskohdat ovat siirtyneet

138 Toisaalta Tarnanen (2002: 280–282) on osoittanut, että arvioijien käsitykset ovat osa laajempaa opetus- ja arviointikulttuuria ja edustavat sen arvostuksia, traditioita ja normeja.

kokelaiden vastauksiin, jossa ne edustuvat usein uutisgenreen sopimattomina diskurssiivisina valintoina. Fiktiivisen romaanikatkelman sopivuuden uutistuottamistehtävän pohjatekstiksi voi siis perustellusti kyseenalaistaa. Uutistuottamistehtävä olisi ollut autenttisempi, jos pohjateksteinä olisivat olleet Sundin romaanikatkelman lisäksi esimerkiksi kolmen silminnäköjään kertomukset ja poliisin tiedote (UT2), raportti (Kokkonen 2005) tai Schumacherin ym. (1989) ja Puskalan (1998) vastaavanlaisissa tutkimusasetelmissään käyttämä olennaiset asiat sisältävä tietolaatikko tai lista. Voi vain kuvitella, miten onnistuneita kokelaiden uutistekstit olisivatkaan olleet ilman melko dominoivaa ja osin harhaan johtavaa pohjatekstiä (ks. toisaalta s. 295).

Erilaisia kirjoittamisen opetuksen lähestymistapoja voi havaita vähintään implikoidusti niin opetussuunnitelmien, äidinkielen kokeen määräysten kuin lukion oppikirjojenkin taustalla. Jokaisen kirjoittamisen opetuksen suuntauksen tavoitteena on kehittää opiskelijan kirjoitustaitoa kokonaisvaltaisesti, joten niiden kaikkien voi nähdä antavan eväitä sekä esseekokeeseen että tekstitaidon kokeeseen. Lähestymistavat näyttävät kuitenkin valmentavan osittain eri koetyyppeihin. Yksilöllisiä kirjoittamisen taitoja harjoittavat menetelmät ohjaavat oman tekstin muokkaamiseen ja huolellisen tarkastamiseen, ja näitä taitoja tarvitaan erityisesti esseekokeessa, jonka tavoitteena on kirjoittaa yhtenäinen, virheetön, persoonallinen ja suunniteltu kokonaisuus. Tekstitaitovastaamista puolestaan tukee parhaiten sosiokulttuurinen lähestymistapa, jossa keskitytään kulttuurisista tekstikäytännöistä lähtöisin oleviin analyysi- ja kirjoittamistehtäviin. Opetussuunnitelmista ja äidinkielen kokeen määräyksistä näyttää kuitenkin puuttuvan nimenomaan tekstilajin tuottamista kannustava genrepedagoginen lähestymistapa, joka olisi tarpeellinen pohja tekstitaidon kokeeseen ja erityisesti tekstitaidon kokeen tuottamistehtäviin (ks. luvut 4.3.1 ja 4.3.3). Genrepedagoginen näkemys korostaa lisäksi tekstien hahmotamista kokonaisuutena, mikä on tärkeä lähestymistapa niin tekstitaidon kokeessa kuin lukion jälkeenkin. Kirjoittamiseen liitettynä genrepedagoginen näkökulma mahdollisesti pienentäisi koulukirjoittamisen ja ”tosielämän” kirjoittamisen välistä kuilua, koska se tuo yhteisölliset tekstikäytännöt tietoiselle tasolle (ks. myös Mikkonen 2010: 199).

Tekstitaidon kokeen sanotaan olevan erityisesti päättökoe eli mittaavaan niitä tietoja ja taitoja, joita lukiossa opiskellaan. Uutistuottamistehtävän kohdalla tämä ei toteudu, koska uutista ei mainita opetussuunnitelmissa eikä sen kirjoittamista opeteta oppikirjoissa. Koska uutisen kirjoittaminen ei kuulu opiskelijoiden tekstikäytänteisiin eikä sen pidäkään kuulua, koetehtävässä on mitattu nimenomaan joitain muita taitoja kuin uutisgenren konventioiden hallintaa, jota toisaalta kokelailta on edellytetty. Uutistuottamistehtävä näyttäytyykin enemmän ”kypsyyskokeena” kuin päättökokeena, mikä ei ole hyvä suunta etenkään, mikäli äidinkielen kokeen halutaan edelleen jakautuvan kahteen koepäivään ja koetyyppiin. Itse pidän kahta koepäivää välttämättömänä niin kokelaan jatko-opintokelpoisuuden ja äidinkielen tietojen ja taitojen riittävän mittaamisen kuin yleisvistyksen arvioimisenkin näkökulmasta.

Tekstitaidon koe on ensisijaisesti lukutaidon koe. Kevään 2007 arviointiohjeissa todetaan, että kyky havainnoida ja eritellä pohjatekstejä on ensisijainen arviointiperuste (AO2007), ja sama käy ilmi äidinkielen kokeen määräyksistä (ÄKM). Tuottamistehtävässä vaaditaan soveltavan lukutaidon lisäksi kulttuurista kirjoitustaitoa, johon voi sisällyttää tajun kirjoitetun tekstilajin genre- ja diskurssipiirteistä. Yllättäen uutistuottamistehtävä osoittautuikin lukutaitoa mittaavaksi, mutta eri tavoin, mitä kokeen laatijat ovat edellyt-

täneet. Uutistehtäväsähän mitattiin lopulta kokelaan uutislukutaitoa, joka on syntynyt sekä koulussa että vapaa-aikana uutisten lukemisen (ja analysoinnin) kautta, ja tämän taidon soveltamista uutisen kirjoittamiseen.

10.2 Tutkimusmenetelmien evaluointia ja ehdotuksia jatkotutkimusaiheiksi

Kuten johdannossa totesin, tekstitaidon koetta käsitteleviä tutkimuksia on toistaiseksi melko vähän; väitöskirjani on fennistinen keskustelunavaus. Tutkimuksen päämetodit ovat lähtöisin tekstilajitutkimuksesta, diskurssitutkimuksesta ja lingvistisestä tekstin-tutkimuksesta. Tutkimusote on ollut sekä aineisto- että teorialähtöinen. Lähestymistapoja aineistoon muodostin pääasiassa kielitieteen ja mediatutkimuksen teoria- ja tutkimuskirjallisuuden pohjalta. Tarkastelun lähtökohtana ja fokuksena on ollut genren käsite. Teoreettisesti genren ja diskurssin käsitteiden käyttämistä ja hyödyntämistä analyttisinä työkaluina samassa tutkimuksessa motivoi ensisijaisesti pääaineistosta esiin nousseiden ilmiöiden luonne. Kahden erilaisen ja osin erityyppisistä tutkimusperinteistä lähtöisin olevan käsitteen yhdistäminen avasi kokelaiden uutisteksteihin ja niiden uutis- maisuuteen syvempiä näkökulmia kuin vain toisen käsitteen kanssa operoiminen olisi tuottanut. Genren ja diskurssin piirteiden analysointi osin erikseen havainnollisti, että kokelaan kirjoittama teksti on monien osasten kudelma (ks. myös Mikkonen 2010: 200).

Luvussa II metodina ollut laadullinen, tulkitseva sisällönanalyysi toimi tavoitteensa mukaan eli antoi yksityiskohtaista tietoa uutisgenrestä kokelaiden resurssina ja loi suuntaviivoja sellaisesta kontekstien verkostosta, jossa vuoden 2007 abiturienti on ollut vastatessaan uutistuottamistehtävään. Uutistekstien kärjen eli otsikoiden ja introjen rakenteen analysoinnissa lauseen kenttäkuvaus toi hyvin esiin vastausten uutis- maisia ja toisaalta prototyypiselle uutiselle epätyypillisiä piirteitä. Uutistekstien muiden jaksojen jaottelu van Dijkin (1986, 1988) uutisen funktionaalisten jaksojen avulla havainnollisti pääaineiston uutistekstien yhteyttä todellisten uutisten jaksoihin. Funk- tionaalisten jaksojen kuvaaminen tekstityypeittäin lähti liikkeelle aineiston erityislaatu- suudesta, koska näin pystyin luokittelemaan osin uutisgenrelle epätyypillisetkin jaksot. Luvussa 9.1 esittämäni pääaineiston uutistekstien tyypillisen skeeman keskeisimpinä tausta-ajatuksina olivat van Dijkin uutisskeeman lisäksi Hasanin (1989 [1985]), Egginsin ja Martinin (1997), Swalesin (1990, 2004) ja Bhatian (1993, 2004) käsitykset genrestä ja sen vaiheittaisesta rakentumisesta. Kirjoittamisen opetuksen näkökulmasta sekä genren ja diskurssin piirteiden eksplikoiminen että tekstien muodollisten ja funktionaalisten jaksojen havainnointi antavat työvälineitä opiskelijan tekstin rakentamiseen (ks. myös Mikkonen 2010: 185), samoin kuin esimerkiksi genreketjun hyödyntäminen (ks. s. 49).

Käytin tutkimukseni tukena myös journalistista asiantuntijatietoa. Journalisti- sen tutkimus- ja teoriakirjallisuuden sekä toimittajille suunnattujen oppikirjojen lisäksi yhtenä vertailuaineistonani oli todellisia sanomalehdessä ilmestyneitä uutisia, ja tar- kensin omia käsityksiäni ja havaintojani kokeneiden uutistoimittajien fokusryhmässä esittämien näkemysten pohjalta. Triangulaatio eli monimenetelmäinen lähestymistapa tutkimuskohteeseen osoittautui toimivaksi. TS-aineisto oli riittävä ja edustava. Sain sekä

prototyyppeistä että tyypillistä uutista lähellä olevien todellisten uutisten genre- ja diskurssi- ja havainnoinnista vahvistusta pääaineistosta esittämiini päätelmiin ja tuloksiin.

Fokusryhmäkeskustelu osoittautui erittäin toimivaksi menetelmäksi tässä tutkimuksessa. Ryhmän koostumus oli edustava, osallistujia oli riittävästi ja keskustelun ilmapiiri oli hyvä ja rakentava. Ryhmän järjestämisen tavoitteena oli kerätä asiantuntija-informanttien näkemyksiä tutkimukseni aiheesta eli uutisesta, uutiskirjoittamisesta ja tutkimukseni kohteena olevasta tekstitaidon kokeen tehtävästä. Tämä tavoite toteutui erinomaisesti: sain fokusryhmäkeskustelusta sekä vahvistusta omille analyyseilleni ja tulkinnoilleni että ajattelemisen ja uudelleen muotoilemisen aihetta. Fokusryhmän tavoitteena oli myös tuottaa tietoa, joka syntyy ryhmässä keskustelemalla, ei pelkästään yksilöiden näkökulmia. Tämä toteutui keskustelussa hyvin: uutistoimittajat puhuivat keskenään, he esittivät toisilleen tarkentavia kysymyksiä, he muuttivat omia mielipiteitään keskustelun aikana ja päätyivät näkökulmiin, jotka kaikki ryhmän jäsenet hyväksyivät. Fokusryhmän kautta saamani tieto oli siis enemmän kuin osiensa summa. En olisi millään muulla menetelmällä, kuten yksilöhaastattelulla tai kyselylomakkeella, saanut näin olennaista ja tutkimustani eteenpäin vievää tietoa tyypillisestä uutisesta, uutiskirjoittamisen käytänteistä ja pohjatekstin uutisarvoisista asioista (ks. myös Valtonen: tekeillä).

Työni keskeiset tulokset lukeutuvat lingvistisen tutkimuksen alaan, mutta niitä voi tarkastella myös soveltavasta näkökulmasta. Tärkeimmät sovellusmahdollisuudet liittyvät mediatutkimukseen ja uutistutkimukseen, kasvatustieteisiin sekä äidinkielen ylioppilaskokeen ja sen arvioinnin kehittämiseen (ks. luku 10.1). Tutkimusaineistoni on hyvin poikkeuksellinen verrattuna perinteisen uutistutkimuksen aineistoihin. Esitän johdannossa hypoteesin siitä, että uutisjäljittelmien tutkiminen kertoo jotain myös todellisista uutisista, ja analyysini perusteella hypoteesini pitää paikkansa. Suomessa uutistutkimuksessa ei ole nähdäkseen esimerkiksi kiinnitetty huomiota otsikon finiittiverbin puuttumisen ja uutistyyppien yhteyteen. Tapahtumauutisissa on lähes poikkeuksetta finiittiverbi, kun taas esimerkiksi kannanottoon perustuvassa uutisessä finiittiverbittömyys on tavallista (ks. s. 147). Pääaineiston otsikoiden tyypilliset syntaktiset ja semanttiset skeemat ja intron ensimmäinen skeema ovat mahdollisia myös todellisissa tapahtumauutisissa, ja tätä havaintoa olisi kiinnostavaa tutkia tarkemminkin (ks. luvut 6.1.6 ja 6.2.5). Luvussa 6.3.2 esittämäni uutisten aloitustapojen luokittelu pätee myös todellisiin uutisiin. Esimerkiksi päivälehdten ja iltapäivälehdten tai verkkolehden uutisten aloitustapojen analysointi ja vertailu voisi johdattaa mielenkiintoisiin tuloksiin erityisesti uutisoinnin viihteellistymisen näkökulmasta. Jatkotutkimuksessa olisi lisäksi esimerkiksi mielenkiintoista tutkia, onko intron esikentässä oleva lauseke, etenkin aikaa ilmaiseva, koskaan mahdollinen todellisissa uutisissa tai onko introjen sivulauseiden vähyys ja toimijan esiintyminen aina päälauseessa todennettavissa laajan aineiston analyysin perusteella.

Suomalaisten uutisten kokonaisrakennetta olisi kiinnostavaa tutkia nimenomaan aikastruktuurin ja narratiivisten jaksojen osalta, koska näyttää siltä, että uutistoimittajien mainitsema narratiivisuus (ks. luku 9.1 s. 280) on jo tullut osaksi päivälehtien uutisointia. Tämän voi havaita esimerkiksi muutamien Helsingin Sanomien katastrofiuutisten leipätekstien ensimmäisistä kappaleista (ks. esim. Niskakangas 2012; Passi 2012). Vaikka tässä tutkimuksessa prototyyppinen uutinen oli perusteltu ja toimiva valinta kokelaiden kirjoittamien uutistekstien vertailukohtana, todellinen sanomalehtiuutinen

vuonna 2012 on nähdäkseni siirtymässä yhä enemmän tarinamaiseen ja osin subjektiiviseenkin suuntaan. Jyrki Pietilän (2012: 596) mukaan tällaisella kehityksellä on kääntöpuolensa: ”Mitä enemmän subjektiivisuudelle annetaan sanomalehtijournalismissa tilaa, sitä vähemmän tultaneen antaneeksi arvoa genreperinteelle juttutyypinormeineen.” On todennäköistä, että perusuutinen ja esimerkiksi pikku-uutinen rakentuvat jatkossakin pääosin prototyypin skeeman mukaisesti ja sisältävät asiatyylistä uutisdiskurssia, mutta joka tapauksessa uutisgenre on selvästi muuttumassa monimuotoisemmaksi ja rajoiltaan häilyvämmäksi. Tämä haastaa esimerkiksi opettajat ja oppikirjantekijät: oppikirjojen esittämää melko staattista ja normatiivista kuvaa uutisesta lienee syytä tarkistaa.

Samuli Häggin (2010: 46–47) havaintojen mukaan tekstitaitoihin keskittyvä lukion äidinkielen opetus on terävöittänyt yliopiston valintakoevastausten analyttisyyttä. Kokeen uudistumisella ja erityisesti tekstitaitojen opetukseen panostamisella on siis ollut hänen mukaansa hyviä seurauksia myös jatko-opintojen kannalta. Kevään 2007 ensimmäisen kokeen jälkeen koetyypit ovat vakiintuneet ja jalostuneet yhä enemmän mittaamaan kokelaan yleissivistystä, kypsyyttä, tiedon käsittelyä ja arviointia ja lukiossa opettavien tietojen ja taitojen hallintaa. Berg (2011: 317) kommentoikin, että ensimmäisen äidinkielen koevuoden (2007) vastausten tarkastelu ei ole hedelmällistä, mikäli haluaa esittää yleistyksiä tekstitaidon kokeesta, koska se ei ollut silloin vielä vakiinnuttanut paikkaansa. Tämä varmasti on totta vastaustekstin genren analysoinnissa, mutta yksittäisen tuottamistehtävän tarkastelu avaa nähdäkseni näkökulmia moneen suuntaan siitä huolimatta, että sellainen kirjoitettiin jo ensimmäisenä koekertana.

On ensiarvoisen tärkeää jatkaa kaikenlaista tutkimusta, joka antaa perusteltuja vastauksia esimerkiksi kysymyksiin, millaisia luku- ja kirjoitustaitoja äidinkielen tekstitaidon ylioppilaskoe mittaa, mikä on näiden taitojen suhde koulun jälkeisen elämän tekstilajeihin, miten koetyyppejä voitaisiin kehittää, millaisia tehtävänantoja kokeessa kannattaisi suosia ja millaisia pohjatekstejä kokeessa on mielekästä ja perusteltua käyttää. Omien väitteiden perustelemisen, tarkka ja havainnoiva lukeminen sekä sujuva, valitun tekstilajin konventioiden mukainen kirjoittaminen ovat olennaisia taitoja lukion jälkeen sekä jatko-opinnoissa että työelämässä. Lukion kirjoittamisen opetuksen käytänteitä ja perinteitä tulee pohtia ja kehittää (ks. myös Mikkonen 2011: 466; Ruuska 2011: 409). Opiskelijoiden on tärkeää tiedostua siitä, että kirjoitustaidot ovat olennaisia, välttämättömiä taitoja elämän eri alueilla ja että kirjoitustaidot karttuvat vähitellen: kirjoittamalla, harjoittelemalla ja lukemalla (ks. myös Ruuska 2011: 409). Opettajan on tärkeä pohtia, mitkä ovat hänen omat lähtökohtansa opettaa kirjoittamista (ks. luku 1.3). Näkökulman eksplikoiminen on tärkeää, koska se vaikuttaa esimerkiksi siihen, millaisena teksti luokassa nähdään ja millaisin keinoin siihen tartutaan (Mikkonen 2010: 199).

Tämän tutkimuksen pääaineiston analyysiä voisi jatkaa moneen suuntaan. Nyt tarkastelun ulkopuolelle jäivät erityisesti sukupuolien ja koulujen väliset erot sekä opettajan ja sensorin antamien pistemääräerojen tarkka analyysi. Aineistoluvuissa esitetyt runsaat esimerkit antavat näihin näkökulmiin jo materiaalia, mutta tässä tutkimuksessa niiden huomioiminen olisi laajentanut työtä liiaksi ja vienyt sitä kauemmas fokuksesta. Yksi kiinnostava jatkotutkimuskohde olisi syksyn 2010 uutistuottamistehtävän vastausten vertaaminen tämän tutkimuksen aineistoon. Kevään 2010 uutistuottamistehtävän tehtävänanto (vanhan uutisen muuntaminen nykyuutiseksi) ja pohjateksti (vanha rikosuutinen) eroavat olennaisesti kevään 2007 koeasetelmasta (vrt. myös Kalliokoski

2002). Lisäksi uutisgenren tuottamista ja analysoimista on todennäköisesti harjoiteltu lukioissa systemaattisemmin kuin ennen ensimmäistä tekstitaidon koetta nimenomaan kevään 2007 uutistehtävän takia.

Tutkimukseni lopuksi palaan vielä pääasiaan ja -antiin: uutisgenre näyttäytyy kokelaiden teksteissä dynaamisena, voimallisena resurssina, jota he hyödyntävät enemmän tai vähemmän onnistuneesti. Uutistuottamistehtävän tavoitteena ei liene ollut kehittää opiskelijoiden toimittajantaitoja vaan vahvistaa ja arvioida heidän tekstilajitietoisuuttaan. Kun kouluopetuksessa käsitellään eksplisiittisesti tekstilajien ominaisuuksia, opiskelijoiden oma implisiittinen tietämys ja genrerepertuaari on tärkeää tiedostaa, huomioida ja tehdä näkyväksi. Uutistekstilajin taju pohjaa tämän tutkimuksen perusteella selvästi kulttuurisiin ja yhteisöllisiin konventioihin, jotka ovat tulleet kokelaille tutuiksi niin vapaa-aikana kuin kouluopetuksessakin. Kulttuuriset tiedot ja tekstitaidot ovat olennainen osa itsenäiseksi ihmiseksi ja osallistuvaksi kansalaiseksi kasvamista.

Lähteet

Aineslähteet

- AO2007 = Arvosteluohjeet, kevät 2007. Ylioppilastutkinnon kevään 2007 tekstitaidon kokeen arvioinnin tueksi. Äidinkielen opettajain liiton jäsenille suunnattu keskustelupalsta. [Viitattu 31.8.2009.] Henkilökohtainen lupa ohjeiden käyttöön: Helttunen 13.12.2010.
- AO2011 = Arvosteluohjeet, kevät 2011. Ylioppilastutkinnon kevään 2011 tekstitaidon kokeen arvioinnin tueksi. Äidinkielen opettajain liiton jäsenille suunnattu keskustelupalsta. [Viitattu 13.8.2011.] Henkilökohtainen lupa ohjeiden käyttöön: Helttunen 13.12.2010.
- LOPS 1994 = *Lukion opetussuunnitelman perusteet*. 1994. Helsinki: Opetushallitus.
- LOPS 2003 = *Lukion opetussuunnitelman perusteet*. 2003. Helsinki: Opetushallitus.
- SUND, LARS 1998: *Puodinpitäjän poika*. Suomentanut Kaarina Sonck. Helsinki: WSOY.
- TS-aineisto. 40 Turun Sanomissa ilmestynyttä uutista ajalta 5.6.2009–31.10.2010. Keruupaikka: Turun kaupungin pääkirjaston mikrofilmiarkisto. Keruupäivä: 8.3.2011.
- TT2007 = Äidinkieli I, Tekstitaidon koe. 9.2.2007. Helsinki: Ylioppilastutkintolautakunta. Moniste.
- UT = Uutistoimittajat, Turun Sanomat. Fokusryhmäkeskustelu 14.12.2011. Kuusi osallistujaa (UT1–6).
- UUT2007 = Uutistekstit kevään 2007 tekstitaidon kokeen tehtävästä 3. [Päivi Valtosen tutkimuslupa. Helsinki 11.6.2007.] 388 tekstiä. Säilytyspaikka: Ylioppilastutkintolautakunta, Helsinki.
- ÄKM = Äidinkielen kokeen määräykset. 8.12.2006. Helsinki: Ylioppilastutkintolautakunta. Moniste.
- ÄKM 2006 = Äidinkielen kokeen määräykset ja ohjeet. 17.3.2006. Helsinki: Ylioppilastutkintolautakunta. Moniste.
- ÄOK = Äidinkielen opettajain liiton suljetulla keskustelufoorumilla olevat viestit. Lukiokeskustelu. Kirjallinen lupa kaikilta tutkimuksessa esiintyviltä opettajilta (33 opettajaa). Kommentteja on yhdistelty ja muokattu tarpeen mukaan. Opettajia ei yksilöidä. [Viitattu 31.8.2009.]

Kokelaiden käyttämät oppikirjat

- FALCK, RITVA & GRÜNN, KARL & LAMBERG, HILKKA & MURTO, MERVI (toim.) 2006: *Ylioppilastekstejä 2006*. Äidinkielen opettajain liitto. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- GRÜNN, KARL – GRÜNTAL, SATU – UUSI-HALLILA, TUULA 2000a: *Kivijalka. Lukion äidinkielen ja kirjallisuuden oppikirja*. Helsinki: Tammi.
- 2000b: *Kivijalka. Lukion äidinkielen ja kirjallisuuden tehtäviä ja aineistoja*. Helsinki: Tammi.
- HAKULINEN, AULI – KIVELÄ, RAILI – PARKO, KAIJA – RANTA, TUULA – TANI, LEENA 2000: *Lukiolaisen äidinkieli ja kirjallisuus 1–3*. Helsinki: WSOY.
- MIKKOLA, ANNE-MARIA 2006: *Äidinkieli ja kirjallisuus. Kurssivihko 9. Kirjoittaminen ja nykykulttuuri*. Helsinki: WSOY.
- MIKKOLA, ANNE-MARIA – JULIN, ANITA 2000: *Äidinkieli ja kirjallisuus. Puhumisen vihko*. Helsinki: WSOY.
- MIKKOLA, ANNE-MARIA – JULIN, ANITA – KAUPPINEN, ANNELI – KOSKELA, LASSE – VALKONEN, KAIJA 2000: *Äidinkieli ja kirjallisuus. Käsikirja. 4. painos*. Helsinki: WSOY.
- MIKKOLA, ANNE-MARIA – KARHUMÄKI, JOHANNA – KOSKELA, LASSE 2006: *Äidinkieli ja kirjallisuus. Kurssivihko 8. Tekstitaitojen syventäminen*. Helsinki: WSOY.

- MIKKOLA, ANNE-MARIA – KAUPPINEN, ANNELI – VALKONEN, KAIJA 2000: *Äidinkieli ja kirjallisuus. Kielenhuollon vihko*. Helsinki: WSOY.
- MIKKOLA, ANNE-MARIA – VALKONEN, KAIJA 1999: *Äidinkieli ja kirjallisuus. Kurssivihko 5. Kirjallisuus aikansa ilmentäjänä*. Helsinki: WSOY.
- 2000a: *Äidinkieli ja kirjallisuus. Kurssivihko 2. Taiteesta omaan ilmaisuun*. 1.–3. painos. Helsinki: WSOY.
- 2000b: *Äidinkieli ja kirjallisuus. Kurssivihko 3. Tekstin rakentuminen ja tulkitseminen*. 1.–3. painos. Helsinki: WSOY.
- 2000c: *Äidinkieli ja kirjallisuus. Kurssivihko 6. Kieli, kirjallisuus ja identiteetti*. Helsinki: WSOY.
- MIKKOLA, ANNE-MARIA – VALKONEN, KAIJA – KAUPPINEN, ANNELI 1999: *Äidinkieli ja kirjallisuus. Kurssivihko 4. Kielen valta*. Helsinki: WSOY.
- 2003: *Äidinkieli ja kirjallisuus. Kurssivihko 1. Kieli tiedon hankkimisen ja välittämisen keinona*. 1.–7. painos. Helsinki: WSOY.

Muut lähteet

- AALTO, MIKA – PARKO, KAIJA – HYTÖNEN, PÄIVI – ROMSI, ANNE – ROUTARINNE, SARA – VIRKKUNEN, JOHANNA 2008/2009: *Kieli ja teksti 1–3*. Helsinki: WSOY Oppimateriaalit.
- ADAM, JEAN-MICHEL – HEIDMAN, UTE 2004: Des genres à la genericité. L'exemple des contes (Perrault et les Grimm). – *Langages* 153 s. 62–72.
- AIKAKAUSLEHTIEN LIITTO 2000: *8–20 vee. Tutkimus nuorten lukemisesta ja medioiden käytöstä*. Helsinki: Aikakauslehtien liitto.
- AINIALA, TERHI – SAARELMA, MINNA – SJÖBLÖM, PAULA 2008: *Nimistöntutkimuksen perusteet*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- ALHO, IRJA – KAUPPINEN, ANNELI 2008: *Käyttökielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- VON BAGH, PETER – KOSKI, MARKKU 2000: *Lööppikirja. Mitä tapahtuu todella*. Helsinki: Like.
- BAHTIN [BAKHTIN], M. M. 1986 [1953]: The problem of speech genres. Kääntänyt Vern W. McGee. – Caryl Emerson & Michael Holquist (toim.), *Speech genres and other late essays* s. 60–102. Austin: University of Texas Press.
- 1991 [1963]: *Dostojevskin poetiikan ongelmia*. Suomentaneet Paula Nieminen ja Tapani Laine. Helsinki: Orient express.
- BARBOUR, ROSALINE 2007: *Doing Focus Groups*. London: Sage Publications.
- BARTHES, ROLAND 1982: From Work to Text. – Roland Barthes: *Image, Music, Text* s. 155–164. Kääntänyt Stephen Heath. Glasgow: Fontana.
- BAWARSHI, ANIS S. – REIFF, MARY JO 2010: *Genre. An introduction to history, theory, research, and pedagogy*. West Lafayette, Indiana: Parlor Press.
- BAZERMAN, CHARLES 1997: The life of genre, the life in the classroom. – Wendy Bishop & Hans Ostrum (toim.), *Genre and writing: Issues, Arguments, Alternatives* s. 19–26. Portsmouth, NH: Boynton.
- BELL, ALLAN 1991: *The language of news media*. Oxford: Blackwell.
- 1998: The discourse structure of news stories. – Allan Bell & Peter Garrett (toim.), *Approaches to media discourse* s. 64–104. Oxford: Blackwell.
- BERG, MAARIT 2011: Referointi, erittelymuotti ja tekstitaidon koe. – *Virittäjä* 3/2011 s. 317–348.
- BERG, MAARIT – KIISKINEN, SATU – MÄNTYNEN, ANNE – SOIKKELI, MARKKU 2006: *Äidinkielen ja kirjallisuuden lähde*. Helsinki: Edita.
- BERG, MAARIT – ROUTARINNE, SARA 2010: Pelkkä pilkku ei ole huumoria. – Merja Lumijärvi & Mervi Murto (toim.), *Ylioppilastekstejä 2010. Äidinkielen opettajain liitto*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- BERGE, KJELL LARS 1988: *Skolestilen som genre. Med påtvungen penn*. Oslo: Cappelen/LNU.
- 1992: Conflicts and changes of textual norms. – Ann-Charlotte Lindeberg, Nils Erik Enkvist & Kay Wiberg (toim.), *Nordic research on text and discourse. NORDTEXT symposium 1990* s. 129–138. Åbo: Åbo Akademis förlag.

- 2005: *Skrivning som grunnleggende ferdighet og som nasjonal prøve – ideologi og strategier*. Saatavissa: <http://folk.uio.no/kjellbe/Skrivning.pdf>. [Viitattu 2.12.2011.]
- 2009: Writing as a text-cultural competence: challenges and solutions on defining writing as a basic competence in the new Norwegian curriculum. – Jyrki Kalliokoski, Tuija Nikko, Saija Pyhäniemi & Susanna Shore (toim.), *Puheen ja kirjoituksen moninaisuus* s. 15–42. Jyväskylä: Suomen soveltavan kielitieteen yhdistys AFinLA.
- BERKENKOTTER, CAROL – HUCKLIN, THOMAS N. 1993: Rethinking genre from a sociocognitive perspective. – *Written communication*, vol. 10 (4) s. 475–509.
- BHATIA, VIJAY K. 1993: *Analysing genre: language use in professional settings*. London and New York: Longman.
- 2004: *Worlds of written discourse. A genre-based view*. London: Continuum.
- BRUUN, MIKKO – KOSKIMIES, ILKKA – TERVONEN, ILKKA 1986: *Uutisoppikirja*. Helsinki: Tammi.
- CAIRNEY, T. H. 1992: Fostering and building students' intertextual histories. – *Language Arts* 69 s. 502–507.
- CHRISTENSEN, TORBEN – HOBEL, PETER 2011: Faglighed og skriftlighed (FoS). En projektbeskrivning. – *Nordidactica – Journal of Humanities and Social Science Education* 2011 (1) s. 84–89.
- DEVITT, AMY J. 2004: *Writing Genres*. Carbondale: Southern Illinois University Press.
- VAN DIJK, TEUN A. 1977: Sentence topic and Discourse topic. – *Papers in Slavic philology* 1 s. 49–61.
- 1986: News schemata. – Charles R. Cooper & Sidney Greenbaum (toim.), *Studying writing: Linguistic approaches* s. 155–185. London: Sage Publications.
- 1988: *News as discourse*. New Jersey: Erlbaum.
- 1997: Discourse as interaction in society. – Teun A. van Dijk (toim.), *Discourse as social interaction. Discourse studies: A multidisciplinary introduction* s. 1–37. Volume II. London: Sage.
- DOWNING, ANGELA 2000: Nominalisation and topic management in leads and headlines. – Eija Ventola (toim.), *Discourse and Community. Doing functional linguistics* s. 355–278. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- EGGINS, SUZANNE 1994: *An introduction to systemic functional linguistics*. London: Pinter Publishers.
- EGGINS, SUZANNE – MARTIN, J. R. 1997: Genres and registers of discourse. – Teun A. van Dijk (toim.), *Discourse as structure and process. Discourse studies: A multidisciplinary introduction volume 1* s. 230–256. London: Sage.
- EVENSEN, LARS SIGFRED 2010: En gyldig vurdering av elevens skrivkompetense? – Jon Smidt, Ingvild Folkvord & Arne Johannes Aasen (toim.), *Rammer for skrivning: Om skriveutvikling i skole og yrkesliv* s. 13–32. Trondheim: Tapir forlag.
- FAIRCLOUGH, NORMAN 1992: *Discourse and social change*. Cambridge: Polity Press.
- 1997 [1995]: *Miten media puhuu*. Suomentaneet Virpi Blom ja Kaarina Hazard. Tampere: Vastapaino.
- FALCK, RITVA – GRÜNN, KARL – LAMBERG, HILKKA – MURTO, MERVI 2006a: Miksi äidinkielen koe uudistuu? – Ritva Falck, Karl Grønn, Hilikka Lamberg & Mervi Murto (toim.), *Ylioppilastekstejä 2006* s. 9–11. Äidinkielen opettajain liitto. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2006b: Miten rakentaa hyvä tekstiaidon vastaus? – Ritva Falck, Karl Grønn, Hilikka Lamberg & Mervi Murto (toim.), *Ylioppilastekstejä 2006* s. 14–17. Äidinkielen opettajain liitto. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- FPM = Föreskrifter för provet i modersmålet. 8.12.2006. Helsingfors: Studentexamensnämnden. Moniste.
- FRÖJD, ARTO – SAARENMAA, ANNA-MARI 2005: *Oikean uutisen jäljillä. Medialukutaidon työkirja opettajille. Opas sanomalehden maailmaan*. Tampere: Kustannus Oy Aamulehti.
- GEE, JAMES PAUL 1999: *An introduction to discourse analysis. Theory and method*. London: Routledge.
- GOLDBERG, ADELE 1995: *Constructions. A construction grammar approach to argument structure*. Chicago: The University of Chicago Press.
- GRÜNN, KARL 2009: Kokemuksia uudesta äidinkielen kokeesta. – Kirsi Heikkinen & Sirkku Leppilahti (toim.), *Ylioppilastekstejä 2009* s. 9–12. Äidinkielen opettajain liitto. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- GRÖHN, HEIDI 2002: Ihmiset iltapäivälehdien otsikoissa. – *Kielikello* 1/2002 s. 27–29.

- HAKULINEN, AULI – KALLIOKOSKI, JYRKI – KANKAANPÄÄ, SALLI – KANNER, ANTTI – KOSKENNIEMI, KIMMO – LAITINEN, LEA – MAAMIES, SARI – NUOLIJÄRVI, PIRKKO 2009: *Suomen kielen tulevaisuus. Kielipoliittinen toimintaohjelma*. Helsinki: Kotimaisten kielten toimintakeskus.
- HAKULINEN, AULI – KARLSSON, FRED 1979: *Nykysuomen lauseoppia*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HAKULINEN, AULI – LEINO, PENTTI 2006: Genre fennistiikassa. – *A Man of Measure. Special Supplement to SKY Journal of Linguistics* vol. 19:2006 s. 12–23. Turku: The Linguistic Assosiation of Finland.
- HALLIDAY, M. A. K. 1978: *Language as social semiotic: The social interpretation of language and meaning*. London: Edward Arnold.
- 1985: *An introduction to functional grammar*. London: Edward Arnold.
- 2004: *An introduction to functional grammar*. Tarkistanut Christian M. I. M. Mathiessen. Kolmas painos. London: Arnold.
- HALLIDAY, M. A. K. – HASAN, RUQAIYA 1989 [1985]: *Language, context, and text: Aspects of language in social-semiotic perspective*. 2. painos. Oxford: Oxford University Press.
- HANKALA, MARI 1996: *Sanomalehti koulun arjessa. Yläasteen oppilaiden ja opettajien näkemyksiä sanomalehtiopetuksesta ja sanomalehdestä*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- 1998: *Sanomalehden monet käyttötavat. Kokemuksia yläasteella toteutetuista kokeiluista*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- 1999: Sanomalehdestä eväitä elämänläheiseen oppimiseen. – Sirkku Kotilainen, Mari Hankala & Ullamajja Kivikuru (toim.), *Mediakasvatus* s. 147–159. Helsinki: Edita.
- 2011: *Sanomalehdellä aktiiviseksi kansalaiseksi? Näkökulmia nuorten sanomalehtien lukijuuteen ja koulun sanomalehtiopetukseen*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- HANKALA, MARI – LINNAKYLÄ, PIIRJO 2007: Sanomalehdestä oppia aktiiviseksi ja mediakriittiseksi kansalaiseksi. – Heikki Kynäslähti, Reijo Kupiainen & Miika Lehtonen (toim.), *Näkökulmia mediakasvatukseen* s. 89–101. Helsinki: Mediakasvatusseura.
- HARJUNEN, ELINA 2007: Kurkistus kansainväliseen lukutaitotutkimukseen. Aidon oloisia lukutehtäviä käännoksen käännoksistä? – Satu Grünthal & Elina Harjunen (toim.), *Näköaloja äidinkieleen ja kirjallisuuteen* s. 201–224. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HARMANEN, MINNA 2011: Kielitiedolla lisää kielitajua – perusopetuksen ja lukion kielitiedon opetus. – *Virittäjä* 3/2011 s. 385–394.
- HASAN, RUQAIYA 1989 [1985]: The structure of a text. – M. A. K. Halliday – Ruqaiya Hasan, *Language, context and text: Aspects of language in a social-semiotic perspective* s. 54–69. 2. painos. Oxford: Oxford University press.
- HEIKKILÄ, ELINA 2006: *Kuvan ja tekstin välissä. Kuvateksti uutiskuvan ja lehtijutun elementtinä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HEIKKINEN, VESA 1999: *Ideologinen merkitys kriittisen tekstintutkimuksen teoriassa ja käytännössä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2000: Tekstuaalinen pirunnyrkki. – Vesa Heikkinen, Pirjo Hiidenmaa & Ulla Tiirilä (toim.), *Teksti työnä, virka kielenä* s. 267–296. Helsinki: Gaudeamus.
- 2002: Johdanto. Virkakieli lumoa ja pelottaa. – Vesa Heikkinen (toim.), *Virkapukuinen kieli* s. 7–25. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2007: *Kielen voima*. Helsinki: Gaudeamus.
- 2009a: Johdanto. Tekstintutkimusta kielen piirteiden ja tekstilajien suhteista. – Vesa Heikkinen (toim.), *Kielen piirteet ja tekstilajit. Vaikuttavia valintoja tekstistä toiseen* s. 7–36. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- (toim.) 2009b: *Kielen piirteet ja tekstilajit. Vaikuttavia valintoja tekstistä toiseen*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HEIKKINEN, VESA – LEHTINEN, OUTI – LOUNELA, MIKKO 2005: Lappeenrantalaismies löi toista nenään baarissa. Uutisia ja uutisia. – Vesa Heikkinen (toim.), *Tekstien arki. Tutkimusmatkoja jokapäiväisiin merkityksiimme* s. 231–258. Helsinki: Gaudeamus.
- HEIKKINEN, VESA – VOUTILAINEN, EERO 2012: Genre – monitieteinen näkökulma. – Vesa Heikkinen, Eero Voutilainen, Petri Lauerma, Ulla Tiirilä & Mikko Lounela (toim.), *Genreanalyysi – tekstilajitutkimuksen käsikirja* s. 17–47. Helsinki: Gaudeamus.

- HEIKKINEN, VESA & VOUTILAINEN, EERO & LAUERMA, PETRI & TIILILÄ, ULLA & LOUNELA, MIKKO (toim.) 2012a: *Genreanalyysi – tekstilajitutkimuksen käsikirja*. Helsinki: Gaudeamus.
- (toim.) 2012b: *Genreanalyysi – tekstilajitutkimuksen käytäntöä*. Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisuja 29. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus. Saatavissa: <http://kaino.kotus.fi/www.verkkojulkaisut/julk29/Genreanalyysi.pdf> [Viitattu 13.7.2012.]
- HELASVUO, MARJA-LIISA 1991: Syntaktiset rakenteet kertomuksen jäsenyyksen osoittimina. – *Virittäjä* 1991: 1. vihko s. 33–47.
- 2001: *Syntax in the Making. The emergence of syntactic units in Finnish conversation*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- HELTUNEN, ANNE 13.12.2010: Arviointivinkkien käyttäminen. [Sähköpostiviesti.] Vastaanottaja: Päivi Valtonen.
- HELTUNEN, ANNE & JULIN, ANITA (toim.) 2008a: *Kiittäen hyväksyty. Äidinkielen ylioppilaskokeen historiaa ja nykypäivää*. Äidinkielen opettajain liitto. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2008b: *Ylioppilaskoe vuodesta 1852 vuoteen 2007*. – Anne Helttunen & Anita Julin (toim.), *Kiittäen hyväksyty. Äidinkielen ylioppilaskokeen historiaa ja nykypäivää* s. 13–117. Äidinkielen opettajain liitto. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HEMÁNUS, PERTTI 1990: *Journalistiikan perusteet. Johdatus tiedotusoppiin 2*. Helsinki: Yliopistopaino.
- HERKMAN, JUHA 2005: *Kaupallisen television ja iltapäivälehtien avoliitto. Median markkinoituminen ja televisioituminen*. Tampere: Vastapaino.
- 2007: *Kriittinen mediakasvatus*. Tampere: Vastapaino.
- HERLIN, ILONA 1998: *Suomen kun*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HIIDENMAA, PIRJO 2000: Lingvistinen tekstintutkimus. – Kari Sajavaara & Arja Piirainen-Marsh (toim.), *Kieli, diskurssi ja yhteisö* s. 161–190. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- 2003: *Suomen kieli – who cares?* Helsinki: Otava.
- 2004: Tietoa, kypsyttää vai sanomisen taitoa? Äidinkielen ylioppilaskoe muinaisista roomalaisista nykypäivään. – *Kielikello* 3/2004 s. 4–7.
- HIIDENMAA, PIRJO – KUOHUKOSKI, SARI – LÖFBERG, ERKKI – RUUSKA, HELENA – SALMI, TIINA 2006/2007: *Piste. Lukion äidinkieli ja kirjallisuus* 1–3 UP; 4–6; 8. Helsinki: Otava.
- HOBEL, PETER – KROGH, ELLEN tulossa: Skriveridentifikationer i religionsfaget. Et delstudie i forskningsprojektet Faglighed og skriftlighed. – S. Matre & A. Skaftun (toim.), *Skriv! Les! 1. Artikler fra den første nordiske konferansen om lesing, skrivning og literacy*. Trondheim: Tapir forlag.
- HONKANEN, SUVI 2009: Lauseet, jaksot ja (ala)laji viraston ohjailevissa kirjeissä. – Vesa Heikkinen (toim.), *Kielen piirteet ja tekstilajit. Vaikuttavia valintoja tekstistä toiseen* s. 191–217. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2012: *Kielioppi ja tekstilaji. Direktiivin muotoilusta viraston ryhmäkirjeissä*. Helsinki: Helsingin yliopisto. Saatavissa: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-10-7731-9>. [Viitattu 7.3.2012.]
- HONKANEN, SUVI – TIILILÄ, ULLA 2012: Jaksoanalyysi osana tekstilajitutkimusta. – Vesa Heikkinen, Eero Voutilainen, Petri Lauerma, Ulla Tiililä & Mikko Lounela (toim.), *Genreanalyysi – tekstilajitutkimuksen käsikirja* s. 208–227. Helsinki: Gaudeamus.
- HOSIAISLUOMA, YRJÖ 2003: *Kirjallisuuden sanakirja*. Helsinki: WSOY.
- HUHTA, ARI & TARNANEN, MIRJA 2011: Kielitaidon arviointi tutkimusvälineenä ja tutkimuksen kohteena. – Paula Kalaja, Riikka Alanen & Hannele Dufva (toim.), *Kieltä tutkimassa. Tutkielman laatijan opas* s. 201–220. Helsinki: Finn Lectura.
- HUNSTON, SUSAN – THOMPSON, GEOFF 2000: Evaluation: an introduction. – Susan Hunston & Geoff Thompson (toim.), *Evaluation on Text. Authorial stance and the construction of discourse* s. 1–27. Oxford: Oxford University Press.
- HUOVILA, TAPANI 2001a: *Utinen eri välineissä. GSM-sähkeestä taustajuttuun*. Helsinki: Inforviestintä.
- 2001b: *Utinen rakentaa kriittisesti*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- 2001c: *Toimittaja – vastuussa oleellisesta muutoksesta*. Neljäs, uudistettu painos. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

- HYLAND, KEN 2005: Stance and engagement: a model of interaction in academic discourse. – *Discourse Studies* 7 (2) s. 173–192.
- 2012: The ESP version: genre, community and identity. [Esitelmä.] Genre 2012: Rethinking genre 20 years later. An international conference on genre studies. 26.–29.6.2012. Ottawa: Carleton University.
- HYMES, DELL H. 1972: On communicative competence. – J. B. Brice & Janet Holmes (toim.), *Sociolinguistics* s. 269–293. Harmondsworth: Penguin Books.
- HYON, SUNNY 1996: Genre in three traditions: Implications for ESL. – *Tesol Quarterly* 30 (4) s. 693–722.
- HYTÖNEN, PÄIVI 2004: Tekstitaitoja tavoittamaan. – *Virke* 1/2004 s. 10–11.
- 2009: Lukion tekstitaidot, essee ja ylioppilastutkinto. – Minna Harmanen & Tuija Takala (toim.), *Tekstien pyöryksessä. Tekstitaitoja alakoulusta yliopistoon* s. 93–99. Helsinki: Äidinkielen opettajain liitto.
- HÄGG, SAMULI 2010: Lukion uusi narratologia, jatkokurssi. – Satu Kiiskinen & Päivi Koivisto (toim.), *Kirjallisuus liikkeessä. Lajeja, käsitteitä, teorioita* s. 37–47. Helsinki: Äidinkielen opettajain liitto.
- HÄMÄLÄINEN, KIMMO 1995: Paikallinen uutinen: sitä kuusta kuuleminen. – Seppo Kangaspunta (toim.), *Lähemmäs vielä. Paikallisjournalismin täyspakkaus* s. 88–93. Tampere: Moniviestintä Oy.
- IISA, KATARIINA – PIEHL, AINO – KANKAANPÄÄ, SALLI 1997: *Tekstintekijän käsikirja*. Helsinki: Yrityskirjat.
- IKÄLÄINEN, KAISA 2009: Tekstitaitojen ytimessä – käytännön kokemuksia aikuislukiosta. – Minna Harmanen & Tuija Takala (toim.), *Tekstien pyöryksessä. Tekstitaitoja alakoulusta yliopistoon* s. 100–106. Helsinki: Äidinkielen opettajain liitto.
- IKÄVALKO, ELISA 1996: *Ylivoimapeli mediassa: julkisuusmekanismit ja julkisuuden hallinta*. Helsinki: Inforviestintä.
- ISK = *Iso suomen kielioppi*. 2004. Kirjoittaneet Auli Hakulinen, Maria Vilkuna, Riitta Korhonen, Vesa Koivisto, Tarja Riitta Heinonen ja Irja Alho. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- IVANIČ, ROZ 1998: *Writing and identity. The discursal construction of identity in academic writing*. Amsterdam: John Benjamins.
- 2004: Discourses of writing and learning to write. – *Language and Education* 18 (3) s. 220–245.
- JAFFE, ALEXANDRE 2009: Introduction. – Alexandre Jaffe (toim.), *Stance. Sociolinguistic perspectives*. Oxford Scholarship Online. Saatavissa: <http://oxfordscholarship.com.ezproxy.utu.fi:2048/view/10.1093/acprof:oso/9780195331646.003.0001> [Viitattu 5.3.2012.]
- JOHNSTONE, BARBARA 2002: *Discourse analysis*. Oxford: Blackwell.
- JOKELA, HANNA 2012: *Nollapersoonalause suomessa ja virossa. Tutkimus kirjoitetun kielen aineistosta*. Turku: Turun yliopisto.
- JOURNALISTIN OHJEET 2005. Julkisen sanan neuvosto. Saatavissa: http://www.jsn.fi/ohjeet_kautta_aikain/journalistin-ohjeet-2005/ [Viitattu 22.9.2011.]
- 2011. Julkisen sanan neuvosto. Saatavissa: <http://www.journalistiliitto.fi/@Bin/3734721/Journalistin+ohjeet+2011.pdf>. [Viitattu 22.9.2011.]
- JUHOLIN, ELISA – KUUTTI, HEIKKI 2003: *Mediapeli – anatomia ja keinot*. Helsinki: Inforviestintä.
- JULKL 621/1999: Laki viranomaisen toiminnan julkisuudesta. Saatavissa: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990621> [Viitattu 12.1.2010.]
- JUVONEN, RIITTA 2004: *Kertomus ylioppilasaineessa – kevään 1999 tehtävästä 23 kirjoitettujen aineiden tekstianalyysiä*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- 2008: Asiatekstitaltoja lukiolaisille. – *Virittäjä* 3/2008 s. 465–470.
- 2010: Evaluoiva *että*-yhdyslause ja retoriset rakenteet suomenkielisessä ylioppilasaineessa. – *Virittäjä* 1/2010 s. 39–70.

- JUVONEN, RIITTA – KAUPPINEN, ANNELI – MAKKONEN-CRAIG, HENNA – LEHTI-EKLUND, HANNA 2011: Mitä lukiolaisten kirjoittamisesta on tutkittu? – Anneli Kauppinen, Hanna Lehti-Eklund, Henna Makkonen-Craig & Riitta Juvonen (toim.), *Lukiolaisten äidinkieli. Suomen- ja ruotsinkielisten lukioiden opiskelijoiden tekstimaisemat ja kirjoitustaitojen arviointi* s. 27–61. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- JUVONEN, RIITTA – VIRTANEN, MIKKO – VOUTILAINEN, EERO 2012: Fennistisen tekstilajitutkimuksen suuntia. – Vesa Heikkinen, Eero Voutilainen, Petri Lauerma, Ulla Tiilikä & Mikko Lounela (toim.), *Genreanalyysi – tekstilajitutkimuksen käsikirja* s. 453–469. Helsinki: Gaudeamus.
- KAINULAINEN, JOHANNA 2011: Tekstikäytännöt, tekstimaisemat ja kolmannet tilat koulupuheen rakentajina. – Anneli Kauppinen, Hanna Lehti-Eklund, Henna Makkonen-Craig & Riitta Juvonen (toim.), *Lukiolaisten äidinkieli. Suomen- ja ruotsinkielisten lukioiden opiskelijoiden tekstimaisemat ja kirjoitustaitojen arviointi* s. 428–459. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KALLIOKOSKI, JYRKI 1995: Koodinvaihto ja keskustelun moniäänisyys. – *Virittäjä* 1/1995 s. 2–24.
- 1996a: Johdanto. – Jyrki Kalliokoski (toim.), *Teksti ja ideologia. Kirjoituksia kielestä ja vallasta julkisessa kielenkäytössä* s. 8–36. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- 1996b: Kieli, tunteet ja ideologia uutistekstissä. Näkymiä tekstilajin historiaan ja nykyisyyteen. – Jyrki Kalliokoski (toim.), *Teksti ja ideologia. Kirjoituksia kielestä ja vallasta julkisessa kielenkäytössä* s. 37–97. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- 1996c: Puhe, kirjoitus, tekstilajin normit ja toisella kielellä kirjoittaminen. – Helena Ruuska & Sanna-Marja Tuomi (toim.), *Moneja baareja. Tiellä toimivaan kaksikielisyys* s. 107–119. Helsinki: Äidinkielen opettajain liitto.
- 2002: Tekstilajin taju. – Ilona Herlin, Jyrki Kalliokoski, Lari Kotilainen & Tiina Onikki-Rantajääskö (toim.), *Äidinkielen merkitykset* s. 147–159. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2005a: Referointi ja moniäänisyys kielenkäytön ilmiönä. – Markku Haakana & Jyrki Kalliokoski (toim.), *Referointi ja moniäänisyys* s. 9–42. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2005b: Moniäänisyys ja koherenssi suomea toisena kielenä kirjoittavien teksteissä. – Markku Haakana & Jyrki Kalliokoski (toim.), *Referointi ja moniäänisyys* s. 224–257. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2006: Tekstilajin taju ja toisella kielellä kirjoittaminen. – Anne Mäntynen, Susanna Shore & Anna Solin (toim.), *Genre – tekstilaji* s. 240–265. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KALLIOKOSKI, JYRKI – MÄNTYNYNEN, ANNE 2004: Tekstilaji ja lähikäsitteitä: määrittelyjä, rajanvetoja. – Hilka Lamberg, Karl Grönn, Anita Julin, Päivi Kiiski, Mervi Murto, Merja Lumijärvi, Johanna Paalanen & Virpi Ruokola (toim.), *Tekstitaidot puntarissa* s. 8–13. Helsinki: Laatusana Oy.
- KANKAANPÄÄ, SALLI 2006: *Hallinnon lehdistötiedotteiden kieli*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KARJALAINEN, MERJA 2008: Yläkoululaiset tekstin rakentajina. – Sara Routarinne & Tuula Uusi-Hallila (toim.), *Nuoret kielikuvassa. Kouluikäisten kieli 2000-luvulla* s. 290–306. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KARLSSON, HENRIK 2006: Karlsson. Pilapiirros. – *Helsingin Sanomat* 10.5.2006.
- KARVONEN, PIRJO 1995: *Oppikirjateksti toimintana*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KASVI, JYRKI J. J. 2011: Tulevaisuuden tietoyhteiskunta – tulevaisuuden koulu. [Esitelmä.] Tietokone opetuksessa – TOP-keskus 25 vuotta. Juhlaseminaari 15.11.2011. Turku.
- KAUPPINEN, ANNELI 2008: Alakoululainen, genre ja kirjallisuus. – Sara Routarinne & Tuula Uusi-Hallila (toim.), *Nuoret kielikuvassa. Kouluikäisten kieli 2000-luvulla* s. 268–289. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- 2011a: Mitä äidinkielen kokeessa pyydetään, mitä saadaan? – Anneli Kauppinen, Hanna Lehti-Eklund, Henna Makkonen-Craig & Riitta Juvonen (toim.), *Lukiolaisten äidinkieli. Suomen- ja ruotsinkielisten lukioiden opiskelijoiden tekstimaisemat ja kirjoitustaitojen arviointi* s. 95–117. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2011b: Kaunokirjallisuus ja media tyttöjen ja poikien aihevalintoina. – Anneli Kauppinen, Hanna Lehti-Eklund, Henna Makkonen-Craig & Riitta Juvonen (toim.), *Lukiolaisten äidinkieli. Suomen- ja ruotsinkielisten lukioiden opiskelijoiden tekstimaisemat ja kirjoitustaitojen arviointi* s. 176–195. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2011c: Lukiolaisten tekstimaisemat ja kieliasenteet – kyselytutkimuksen satoa. – Anneli Kauppinen, Hanna Lehti-Eklund, Henna Makkonen-Craig & Riitta Juvonen (toim.), *Lukiolaisten äidinkieli. Suomen- ja ruotsinkielisten lukioiden opiskelijoiden tekstimaisemat ja kirjoitustaitojen arviointi* s. 303–383. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KAUPPINEN, ANNELI – LAURINEN, LEENA 1984: *Tekstejä teksteistä. Muisti- ja tekstilingvistiikan sovelluksia asiategkien referoinnin problematiikkaan*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 1987: *Tekstioppi. Johdatus ajattelun ja kielen yhteistyöhön*. Helsinki: Kirjayhtymä Oy.
- KAUPPINEN, ANNELI & LEHTI-EKLUND, HANNA & MAKKONEN-CRAIG, HENNA & JUVONEN, RIITTA (toim.) 2011: *Lukiolaisten äidinkieli. Suomen- ja ruotsinkielisten lukioiden opiskelijoiden tekstimaisemat ja kirjoitustaitojen arviointi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KAUPPINEN, ANNELI – MAKKONEN-CRAIG, HENNA 2011: Johtopäätöksiä ja avauksia. – Anneli Kauppinen, Hanna Lehti-Eklund, Henna Makkonen-Craig & Riitta Juvonen (toim.), *Lukiolaisten äidinkieli. Suomen- ja ruotsinkielisten lukioiden opiskelijoiden tekstimaisemat ja kirjoitustaitojen arviointi* s. 463–474. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KAUPPINEN, MERJA 2010: *Lukemisen linjaukset. Lukutaito ja sen opetus perusopetuksen äidinkielen ja kirjallisuuden opetussuunnitelmissa*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- KAUPPINEN, MERJA – HEINONEN, ANNAKAISA – AALTO, EIJA 2011: Samaa äidinkieltä alakoulusta yläkouluun – miten jatkumo toteutuu? – *Virittäjä* 3/2011 s. 377–385.
- KAUPPINEN, MERJA – SAARIO, JOHANNA – HUHTA, ARI – KERÄNEN, ANNA – LUUKKA, MINNA-RIITTA – PÖYHÖNEN, SARI – TAALAS, PEPPI – TARNANEN, MIRJA 2008: Kielten oppikirjat tekstimaailmaan ja -toimintaan sosiaalistajina. – Mikel Garant, Irmeli Helin & Hannu Yli-Jokipi (toim.), *Kieli ja globalisaatio – Language and globalization* s. 201–233. Jyväskylä: Jyväskylän soveltavan kielitieteen yhdistyksen julkaisuja n:o 66.
- KEINÄNEN, MINNA – PAALANEN, PIILA 2009: Tekstilajitietoisuuden opettaminen. – Minna Harmanen & Tuija Takala (toim.), *Tekstien pyörytyksessä. Tekstitaitoja alakoulusta yliopistoon* s. 65–70. Helsinki: Äidinkielen opettajain liitto.
- KIISKI, PÄIVI 2009: Tekstitaitokokeen tuottotehtävät – kaunokirjallisuudesta asiategkiksi. – Minna Harmanen & Tuija Takala (toim.), *Tekstien pyörytyksessä. Tekstitaitoja alakoulusta yliopistoon* s. 115–117. Helsinki: Äidinkielen opettajain liitto.
- KIRSTINÄ, LEENA 2004: Teemasta ja tematisoinnista. – *Virke* 3/2004 s. 10–12.
- KKP = Kielitaidon kirjo -hanke. Lukio-opiskelijoille tehty pilottikysely. Kyselylomake. N = 281.
- KK/YTL 2007 = Kielitaidon kirjo -hanke. Ylioppilastutkintolautakunnan tilasto kevään 2007 suomen- ja ruotsinkielisten äidinkielen ylioppilaskokeiden tuloksista. Tilaston säilytys ja haut hankkeen aikana: Satu Helske.
- KMT 2010 = Kansallinen mediatutkimus. Lukija. Syksy 2009 / Kevät 2010. Päivitetty 9.9.2010. Levikintarkastus Oy. TNS Gallup Oy. Saatavissa: http://www.levikintarkastus.fi/mediatutkimus/KMT_Lukijatiedote_syyskuu_2010.pdf [Viitattu 13.1.2012.]
- KOKKONEN, ERIKA 2005: *Raportista uutiseksi tekstuaalisen intervention avulla. Genrepedagogiikka lukion kirjoittamisen opetuksessa*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- KOMPPA, JOHANNA 2006: Tiedotteen rakenteen potentiaalit. – Anne Mäntynen, Susanna Shore & Anna Solin (toim.), *Genre – tekstilaji* s. 303–326. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2012: *Retorisen rakenteen teoria suomi toisena kielenä -ylioppilaskokeen kirjoittelman kokonaisrakenteen ja kappalejaon tarkastelussa*. Helsinki: Helsingin yliopisto.

- KOSKELA, LASSE 2008: Kuinka jo muinaiset roomalaiset joutuivat tekstitaidon kokeeseen. – Sara Routarinne & Tuula Uusi-Hallila (toim.), *Nuoret kielikuvassa. Kouluikäisten kieli 2000-luvulla* s. 337–343. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KOSKI, MAUNO 1985: Toiseen tekstiin viittaaminen nykyisessä kirjasuomessa. – Mauno Koski (toim.), *Lauseita ja ajatuksia* s. 70–179. Suomen kielen laitos. Åbo: Åbo Akademi.
- KOSONEN, KIRSTI – LEHTI, PÄIVI 2009: Tekstitaidot peruskoulussa. – Minna Harmanen & Tuija Takala (toim.), *Tekstien pyörytyksessä. Tekstitaitoja alakoulusta yliopistoon* s. 45–57. Helsinki: Äidinkielen opettajain liitto.
- KOTILAINEN, LAURI 2003: *Parempi lehtijuttu*. Jyväskylä: Gummerus.
- KOTILAINEN, SIRKKU & HANKALA, MARI & KIVIKURU, ULLAMAIJA (toim.) 1999: *Mediakasvatus*. Helsinki: Edita.
- KOTILAINEN, SIRKKU – KIVIKURU, ULLAMAIJA 1999: Mediakasvatus ihanteiden ja todellisuuden ristipaineissa. – Sirkku Kotilainen & Mari Hankala & Ullamaija Kivikuru (toim.), *Mediakasvatus* s. 13–30. Helsinki: Edita.
- KOTILAINEN, SIRKKU – SINTONEN, SARA 2005: *Mediakasvatus 2005. Kansalliset kehittämistarpeet*. Oikeusministeriön julkaisu 5/2005.
- KOUKI, ELINA 2009: ”Käsitteitä tarpeen mukaan”. *Kirjallisuustieteelliset käsitteet lukion kirjallisuudenopetuksessa*. Turku: Turun yliopisto.
- KRESS, GUNTHER – VAN LEEUWEN, THEO 1996: *Reading Images. The Grammar of Visual Design*. London: Routledge.
- 2001: *Multimodal Discourse. The Modus and Media of Contemporary Communication*. Oxford: Oxford University Press.
- KRISTEVA, JULIA 1993: *Puhuva subjekti – tekstejä 1967–1993*. Suomentaneet Pia Sivenius, Tiina Arppe, Kirsi Saarikangas, Helena Sinervo ja Riikka Stewen. Helsinki: Gaudeamus.
- KRUEGER, RICHARD A. – CASEY, MARY ANNE 2009: *Focus Groups. A practical guide for applied research*. 4. painos. Los Angeles, Lontoo, New Delhi, Singapore, Washington DC: Sage Publications.
- KS = *Kielitoimiston sanakirja* 2006. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- KUIRI, KAIJA 1984: *Referointi Kainuun ja Pohjois-Karjalan murteissa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KULKKI-NIEMINEN, AULI 2010: *Selkoistettu uutinen. Lingvistinen analyysi selkotekstin erityispiirteistä*. Tampere: Tampereen yliopisto. Saatavissa: <http://act.uta.fi/pdf/978-951-44-8093-5.pdf> [Viitattu 12.11.2010.]
- 2011: Selkoistamisen vaikutukset uutistekstin aloitukseen. – Esa Lehtinen, Sirkku Aaltonen, Merja Koskela, Elina Nevasaari & Mariann Skog-Södersved (toim.), *AFinLA-e. Soveltavan kielitieteen tutkimuksia 2011 / n:o 3* s. 75–87. Saatavissa: <http://ojs.tsv.fi/index.php/afinla> [Viitattu 18.10.2011.]
- KUMARA-MOISIO, TARU 2005: *Tavoitteena hyvä novellianalyysi. Tutkimus lukiolaisten analysointi- ja tulkintataidoista performanssin ja opetuksen näkökulmasta*. Lisensiaatintutkimus. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- KUMPULAINEN, TIMO (toim.) 2008: *Koulutuksen määrälliset indikaattorit 2008*. Helsinki: Opetushallitus. Saatavissa: http://www.oph.fi/julkaisut/2008/koulutuksen_maaralliset_indikaattorit_2008 [Viitattu 12.1.2010.]
- KUNELIUS, RISTO 1993: Uskottavuuden anatomia. Kova uutinen, genre ja kansalainen. – *Tiedotustutkimus 2/93* s. 33–45.
- 1996: *The news, textually speaking. Writing of news journalism and journalism research*. Tampere: Tampereen yliopisto.
- 1998: Modernin myyntitykit. Journalistisen professionaalisuuden pulmat ja haasteet. – Ullamaija Kivikuru & Risto Kunelius (toim.), *Viestinnän jäljillä. Näkökulmia uuden ajan ilmiöön*. Helsinki: WSOY.
- KUOHUKOSKI, SARI – LÖFBERG, ERKKI 2008: *Abi Äidinkieli*. Helsinki: Otava.
- KUPIAINEN, REIJO – SINTONEN, SARA 2009: *Medialukutaidot, osallisuus, mediakasvatus*. Helsinki: Palmenia.

- KUPIAINEN, REIJO – SINTONEN, SARA – SUORANTA, JUHA 2007: Suomalaisen mediakasvatuksen vuosikymmenet. – Heikki Kynäslahti, Reijo Kupiainen & Miika Lehtonen (toim.), *Näkökulmia mediakasvatukseen* s. 3–25. Helsinki: Mediakasvatusseura.
- KUULA, ARJA 2006: *Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys*. Tampere: Vastapaino.
- KUUTTI, HEIKKI 2006: *Uusi mediasanasto*. Jyväskylä: Atena Kustannus Oy.
- KÄRKI, ANITA 2005: Aamupala loppuu aina ennen lehteä. Kertomuksia lukemisesta. – Vesa Heikkinen (toim.), *Tekstien arki. Tutkimusmatkoja jokapäiväisiin merkityksiimme* s. 179–189. Helsinki: Gaudeamus.
- LABOV, WILLIAM 1972: *Language in the inner city. Studies in the Black English vernacular*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- LABOV, WILLIAM – WALETSKY, JOSHUA 1967: Narrative analysis: oral versions of personal experience. – June Helm (toim.), *Essays on the verbal and visual arts* s. 12–44. Seattle: University of Washington Press.
- LAINEN, PÄIVI 2011: Suomen kielen opiskelijasta tutkivaksi äidinkielen opettajaksi. – *Virittäjä* 3/2011 s. 410–416.
- LAINEN, PÄIVI – PAASIO-LEIMOLA, LEENA – VALTONEN, PÄIVI – VARTIA, PETRA 2008: *Uusi Loitsu. Äidinkieli ja kirjallisuus* 8. Helsinki: Otava.
- LAITINEN, LEA 1995: Nollapersoona. – *Virittäjä* 3/1995 s. 337–358.
- LAKI 672/2005 = Laki ylioppilastutkinnon järjestämisestä. Saatavissa: <http://finlex.fi/fi/laki/alkup/2005/20050672> [Viitattu 25.11.2011.]
- LAMBERG, HILKKA 2007: Uusi tekstitaidon koe herättää ajatuksia. – *Virke* 2/2007 s. 30–35.
- LAPPALAINEN, HANNU-PEKKA 2006: *Ei taito taakkana ole. Perusopetuksen äidinkielen ja kirjallisuuden oppimistulosten arviointi 9. vuosiluokalla*. Helsinki: Opetushallitus.
- 2011: *Sen edestään löytää. Äidinkielen ja kirjallisuuden oppimistulokset perusopetuksen päättövaiheessa 2010*. Helsinki: Opetushallitus.
- LARJAVAARA, MATTI 2007: *Pragmasemantiikka*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LEE, DAVID 1992: *Competing discourses: Perspective and ideology in language*. London and New York: Longman.
- LEHTONEN, MIKKO 1999: Ei kenenkään maalla – teesejä intermediaalisuudesta. – *Tiedotustutkimus* 22: 2 s. 4–21.
- LEINO, JAAKKO 2010: Adele E. Goldberg – Väitöskirjalla klassikoksi. – Pentti Haddington & Jari Siivonen (toim.), *Kielentutkimuksen modernit klassikot. Kognitiivinen ja funktionaalinen kielitiede* s. 71–97. Helsinki: Gaudeamus.
- LEINO, PENTTI 2002: Ylioppilasaine – äidinkielen taitojen mittari. – *Kielikello* 2/2002 s. 4–10.
- 2004: Tekstitaidon koe. – Hilkka Lambert, Karl Grönn, Anita Julin, Päivi Kiiski, Mervi Murto, Merja Lumijärvi, Johanna Paalanen & Virpi Ruokola (toim.), *Tekstitaidot puntarissa* s. 4–7. Helsinki: Laatusana Oy. Moniste.
- 2006: Äidinkielen koe ja tekstitaidot. – *Virittäjä* 4/2006 s. 590–598.
- 2008: Ylioppilasaineesta kypsyyskokeeksi. – Anne Helttunen & Anita Julin (toim.), *Kiittäen hyväksytyt. Äidinkielen ylioppilaskokeen historiaa ja nykypäivää* s. 121–127. Äidinkielen opettajain liitto. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LEIWO, MATTI – LUUKKA, MINNA-RIITTA 2002: Lukutaidosta ja lukemisen vaikeudesta. – Ilona Herlin, Jyrki Kalliokoski, Lari Kotilainen & Tiina Onikki-Rantajääskö (toim.), *Äidinkielen merkitykset* s. 178–190. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LEIWO, MATTI – LUUKKA, MINNA-RIITTA – NIKULA, TARJA 1992: *Pragmatiikan ja retoriikan perusteita*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- LEMPINEN, SATU 17.11.2008: Tutkimusaineistosta. [Sähköpostiviesti.] Vastaanottaja: Päivi Valtonen.
- LEPPÄNEN, SIRPA 2004: Jokaisessa meissä asuu pieni toisinkirjoittaja: tekstuaalinen interventio lukemisen ja kirjoittamisen opetuksessa. – Minna-Riitta Luukka & Pasi Jääskeläinen (toim.), *Hiiden hirveä hiihtämässä: hirveä(n) ihana kirjoittamisen opetus* s. 123–144. Helsinki: Äidinkielen opettajain liitto.
- LIITEN, MARJUKKA 2007: Uudistettu äidinkielen ylioppilaskoe ei parantanut poikien tuloksia odotetusti. – *Helsingin Sanomat* 9.8.2007.

- 2011: Äidinkielen yo-kokeeseen tekeillä uudet arvostelumittarit. – *Helsingin Sanomat* 4.8.2011.
- LINNAKYLÄ, PIRJO 2000: Lukutaito tiedon ja oppimisen yhteiskunnassa. – Kari Sajavaara & Arja Piirainen-Marsh (toim.), *Kieli, diskurssi ja yhteisö* s. 107–132. Jyväskylä: Soveltavan kielentutkimuksen keskus.
- LINNAKYLÄ, PIRJO – MALIN, ANTERO 2006: *Tukeeko sanomalehden lukeminen oppimista? Sanomalehtien lukemisaktiivisuus ja oppimistulokset*. Helsinki: Sanomalehtien liitto.
- LIPPONEN, LASSE 2007: Yleisestä mediaosaamisesta paikalliseen ja yhteisölliseen mediaosaamiseen. – Heikki Kynäslahti, Reijo Kupiainen & Miika Lehtonen (toim.), *Näkökulmia mediakasvatukseen* s. 51–59. Helsinki: Mediakasvatusseura.
- LUKIOLAKI 766/2004. Saatavissa: <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2004/20040766> [Viitattu 2.2.2009.]
- LUKION OPETUSSUUNNITELMA-ANALYYSI 2006. Moniste 6/2007. Helsinki: Opetushallitus.
- LUKIOPEDAGOGIIKKA 2009 = Jouni Välijärvi – Niklas Huotari – Pekka Iivonen – Marianne Kulp – Taina Lehtonen – Harri Rönholm – Gunnel Knubb-Manninen – Jouko Mehtäläinen – Sari Ohranen 2009: *Lukiopedagogiikka*. Jyväskylä. Saatavissa: http://www.edev.fi/img/portal/19/Julkaisu_nro_40.pdf [Viitattu 20.12.2011.]
- LUUKKA, MINNA-RIITTA 1997: Tutkimustiedotteesta lehtijutuksi. – Anna Mauranen & Tiina Puurtinen (toim.), *Translation – acquisition – use* s. 103–127. Jyväskylä: Suomen soveltavan kielitieteen yhdistyksen julkaisuja no. 55.
- 2000: Näkökulma luo kohteen: diskurssintutkimuksen taustaoletukset. – Kari Sajavaara & Arja Piirainen-Marsh (toim.), *Kieli, diskurssi ja yhteisö* s. 133–160. Jyväskylä: Soveltavan kielentutkimuksen keskus.
- 2002: M. A. K. Halliday ja systeemis-funktionaalinen kielitiede. – Hannele Dufva & Mika Lähteenmäki (toim.), *Kielentutkimuksen klassikoita* s. 89–123. Soveltavan kielentutkimuksen teoriaa ja käytäntöä. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- 2003: Tekstitaituriksi koulussa. – *Virittäjä* 3/2003 s. 413–418.
- 2004a: Tekstejä, luovuutta ja prosesseja. Näkökulmia kirjoittamiseen ja sen opetukseen. – Minna-Riitta Luukka & Pasi Jääskeläinen (toim.), *Hiiden hirveä hiihtämässä: hirveä(n) ihana kirjoittamisen opetus* s. 9–22. Helsinki: Äidinkielen opettajain liitto.
- 2004b. Tulevaisuuden tekstitaitureita? – Minna-Riitta Luukka & Pasi Jääskeläinen (toim.), *Hiiden hirveä hiihtämässä: hirveä(n) ihana kirjoittamisen opetus* s. 111–119. Helsinki: Äidinkielen opettajain liitto.
- 2004c: Genre-pedagogiikka: askelia tekstitaitojen jatkumolla. – Minna-Riitta Luukka & Pasi Jääskeläinen (toim.), *Hiiden hirveä hiihtämässä: hirveä(n) ihana kirjoittamisen opetus* s. 145–160. Helsinki: Äidinkielen opettajain liitto.
- 2009a: Tekstitaidot – teksteistä käytänteisiin. – Minna Harmanen & Tuija Takala (toim.), *Tekstien pyörytyksessä. Tekstitaitoja alakoulusta yliopistoon* s. 13–25. Helsinki: Äidinkielen opettajain liitto.
- 2009b: Nuorten tekstikäytännöt koulussa ja vapaa-ajalla. Ihanteita, todellisuutta ja kohtaamisia? [Esitelmä.] FinRa:n Tekstitaidot ja uudet teknologiat -syysseminarium 2009. Jyväskylän yliopisto.
- LUUKKA, MINNA-RIITTA – LEIWO, MATTI 2004: Opetussuunnitelma äidinkielenopetuksen suunnannäyttäjänä? – Kari Sajavaara & Sauli Takala (toim.), *Kielikoulutus tienhaarassa* s. 13–36. Soveltavan kielentutkimuksen keskus. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- LUUKKA, MINNA-RIITTA – PÖYHÖNEN, SARI – HUHTA, ARI – TAALAS, PEPPI – TARNANEN, MIRJA – KERÄNEN, ANNA 2008: *Maailma muuttuu – mitä tekee koulu? Äidinkielen ja vieraiden kielten tekstikäytännöt koulussa ja vapaa-ajalla*. Soveltavan kielentutkimuksen keskus. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- LUUKKA, MINNA-RIITTA – SINKO, PIRJO 2011: Tavoitteena toimivimmat arvostelukriteerit ja selkeämmät ohjeet. [Esitelmä ja ojenne.] Äidinkielen ja kirjallisuuden opetuksen foorumi 2011. Helsinki.

- LYYTIKÄINEN, ERKKI 2008: Ylioppilaskokelas kirjoittaa. – Sara Routarinne & Tuula Uusi-Hallila (toim.), *Nuoret kielikuvassa. Kouluikäisten kieli 2000-luvulla* s. 329–336. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- MAKKONEN-CRAIG, HENNA 2005: *Toimittajan läsnäolo sanomalehtitekstissä. Näkökulma suomen kielen dialogisiin passiivilauseisiin*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2008: Neljä näkökulmaa erääseen tekstilajiin. Äidinkielen ylioppilaskokeen tehtävänannot 2003–2006. – *Virittäjä* 2/2008 s. 207–234.
- 2010: Ylioppilasaine ja päättökokeen tavoitediskurssi: genre ja varjogenre. – Hanna Lappalainen, Marja-Leena Sorjonen & Maria Vilkkuna (toim.), *Kielellä on merkitystä. Näkökulmia kielipolitiikkaan* s. 206–252. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2011: Kirjoittajan kompetenssit ja äidinkielellä kirjoittaminen. – Anneli Kauppinen, Hanna Lehti-Eklund, Henna Makkonen-Craig & Riitta Juvonen (toim.), *Lukiolaisten äidinkieli. Suomen- ja ruotsinkielisten lukioiden opiskelijoiden tekstimaiset ja kirjoitustaitojen arviointi* s. 62–91. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- MARTIN, J. R. 1985: Process and text: Two aspects of human semiosis. – James D. Benson & William Greaves (toim.), *Systemic perspectives on discourse. Volume 1: Selective theoretical papers from the 12th International Systemic Workshop* s. 240–270. Norwood, New Jersey: Ablex.
- MAURANEN, ANNA 2006: Genre, käänös ja korpus. Elämäntaito-oppaat tarkastelussa. – Anne Mäntynen, Susanna Shore & Anna Solin (toim.), *Genre – tekstilaji* s. 214–239. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- MIETTINEN, JORMA 1988: *Toimitustyö. Journalistiksi suunnistautuvan oppikirja*. Helsinki: Yliopistopaino.
- MIKKOLA, ANNE-MARIA – KOSKELA, LASSE – HAAPAMÄKI-NIEMI, HELJÄ – JULIN, ANITA – KAUPPINEN, ANNELI – NUOLIJÄRVI, PIRKKO – VALKONEN, KAIJA 2009: *Äidinkieli ja kirjallisuus. Käsikirja*. Helsinki: WSOY Oppimateriaalit.
- MIKKONEN, INKA 2008: *Lukiolaisten yleisönosastotekstien rakenne ja argumentointi*. Lisensiaatintutkimus. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- 2010: "Olen sitä mieltä, että..." *Lukiolaisten yleisönosastotekstien rakenne ja argumentointi*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. Saatavissa: <https://jyx.jyu.fi/dspace/handle/123456789/23021> [Viitattu 8.8.2010.]
- 2011: Äidinkieli – oppiaine ja identiteetti. – *Virittäjä* 3/2011 s. 462–467.
- MIKONE, EVE 2002: *Deskriptiiviset sanat. Määritelmät, muoto ja merkitys*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- MILLER, CAROLYN 1984: Genre as social action. – *Quarterly Journal of Speech* 70 s. 151–167.
- MURTO, MERVI 2007: Havaintoja tekstitaidon tehtävistä. – Ritva Falck, Karl Grönn & Mervi Murto (toim.), *Ylioppilastekstejä 2007* s. 21–26. Äidinkielen opettajain liitto. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- MYERS, GREG 2011: Discourse of Focus Groups and Interviews. [Workshop.] ISSP-CALS-Langnet Summer Symposium: Using Discourse Analysis in Doctoral Research. 1.–4.6.2011. Limerick: University of Limerick.
- 4.11.2011: Focus group. [Sähköpostiviesti.] Vastaanottaja: Päivi Valtonen.
- MÄNTYLÄ, JORMA 2004: *Journalistin etiikka*. Helsinki: Gaudeamus.
- MÄNTYNEEN, ANNE 2003: *Miten kielestä kerrotaan? Kielijuttujen retoriikkaa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2005: Referointi tekstilajipiirteinä. Esimerkkinä kielijutut. – Markku Haakana & Jyrki Kalliokoski (toim.), *Referointi ja moniäänisyys* s. 258–281. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2006: Näkökulmia tekstin ja tekstilajien rakenteeseen. – Anne Mäntynen, Susanna Shore & Anna Solin (toim.), *Genre – tekstilaji* s. 42–71. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2009a: Miten ohjata ja tulkita moniäänistä tekstiä. [Esiteelmä ja ojenne.] Äidinkielen ja kirjallisuuden opetuksen foorumi 2009. Helsinki.
- 2009b: Lukion tekstitaidoista akateemiseen kirjoittamiseen. – Minna Harmanen & Tuija Takala (toim.), *Tekstien pyöryksessä. Tekstitaitoja alakoulusta yliopistoon* s. 153–159. Helsinki: Äidinkielen opettajain liitto.

- 2010: Tekstien monet äänet – moniäänisyyden tunnistaminen ja erittely. – Merja Lumijärvi & Mervi Murto (toim.), *Ylioppilastekstejä 2010* s. 25–28. Äidinkielen opettajain liitto. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- MÄNTYNEN, ANNE – SHORE, SUSANNA 2006: Tekstilajien risteyksessä. – Anne Mäntynen, Susanna Shore ja Anna Solin (toim.), *Genre – tekstilaji* s. 283–302. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- MÄNTYNEN, ANNE & SHORE, SUSANNA 2008: Tekstilajien lumo. – Tiina Onikki-Rantajääskö & Mari Siirainen (toim.), *Kieltä kohti* s. 24–33. Helsinki: Otava.
- MÄNTYNEN, ANNE & SHORE, SUSANNA & SOLIN, ANNA (toim.) 2006: *Genre – tekstilaji*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- MÄNTYNEN, ANNE – SÄÄSKILAHTI, MINNA 2012: Uusi retoriikka genrejen tutkimuksessa. – Vesa Heikkinen, Eero Voutilainen, Petri Lauerma, Ulla Tiililä & Mikko Lounela (toim.), *Genreanalyysi – tekstilajitutkimuksen käsikirja* s. 194–207. Helsinki: Gaudeamus.
- NIEMIKORPI, ANTERO 1994: Otsikkokieli – epäkieltäkö? Havainnoja kielen fragmentaarisista ilmauksista. – Irma Sorvali (toim.), *Kääntämisen tutkimuksen päivät Oulussa* 14.–15.12.1993 s. 92–100. Oulu: Oulun yliopisto.
- NIEMINEN, TOMMI 2010: *Lajien synty. Tekstilaji semioottisessa metateoriassa*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- NIKULAINEN, JENNI-HELENA 2009: *Tavikset tahtovat tosi-tv:n. Suomalaisten katsojien kiinnostus tosi-tv-ohjelmiin*. Viestintätieteiden pro gradu -tutkielma. Vaasa: Vaasan yliopisto.
- NISKAKANGAS, TUOMAS 2012: Ampuja ansoitti kotinsa. – *Helsingin Sanomat* 21.7.2012.
- NURMINEN, TUULA 1994: *Muuttuva uutisotsikko. Tutkimus Helsingin Sanomien ja Päivälehdien pääuutissivujen otsikkokielestä 100 vuoden ajalta*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- NYSTRÖM, CATHARINA 2000: *Gymnasisters skrivande. En studie av genre, tekststruktur och sammanhang*. Uppsala: Uppsala universitet.
- OJAJÄRVI, JUSSI 2005: Leikki, historia ja kuolema – Lars Sundin Landhandlerskans sonin postmodernismi. – Anna Helle & Katriina Kajannes (toim.), *PoMon tila. Kirjoituksia kirjallisuuden postmodernismista* s. 17–55. Jyväskylä: Kampus Kustannus.
- OJUTKANGAS, KRISTA – LARJAVAARA, MERI – MIESTAMO, MATTI – YLIKOSKI, JUSSI 2009: *Johdatus kielitieteeseen*. Helsinki: WSOY Oppimateriaalit Oy.
- OKKONEN, ANTERO 1980: *Toimittajan työ I*. Toinen uudistettu painos. Hämeenlinna: Arvi A Karisto oy.
- ONIKKI, TIINA 1994: Skeema merkitysrakenteen ja taustatiedon kuvauksessa. – Pentti Leino & Tiina Onikki (toim.), *Näkökulmia polysemiaan* s. 70–138. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- OPETUSHALLITUS 2007: *Lukion opetussuunnitelma-analyysi 2006*. Moniste 6/2007. Helsinki: Opetushallitus.
- PALLASKALLIO, RITVA 2003: Uutisaika. Finiittiverbin aikamuodoista katastrofiuutisissa 1892–1994. – *Virittäjä* 1/2003 s. 27–45.
- PALTRIDGE, BRIAN 1997: *Genre, frames and writing in research settings*. Amsterdam: John Benjamins.
- PASSI, MINNA 2012: Kaksi kuoli julmassa ammuskelussa. – *Helsingin Sanomat* 27.5.2012.
- PENTIKÄINEN, JOHANNA 2007: Kirjoittamisen opetuksesta. Menetelmiä ja näkemyksiä. – Satu Grünthal & Elina Harjunen (toim.), *Näköaloja äidinkieleen ja kirjallisuuteen* s. 140–159. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- PIETIKÄINEN, SARI 2001: Uutiskansalaisuuteen varttuminen: 13–19-vuotiaat nuoret uutisten äärellä. – *Yhteiskuntapolitiikka* (2001): 6. Stakes: Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. Saatavissa: <http://www.stakes.fi/yp/2001/6/016pietikainen.pdf> [Viitattu 25.11.2011.]
- PIETIKÄINEN, SARI – MÄNTYNEN, ANNE 2009: *Kurssi kohti diskurssia*. Tampere: Vastapaino.
- PIETILÄ, JYRKI 1995: Juttutyypit: journalistisia työkaluja. – Seppo Kangaspunta (toim.), *Lähemmäs vielä. Paikallisjournalismin täyspakkaus* s. 116–121. Tampere: Moniviestintä Oy.

- 2012: Lehdistön tutkimus. – Vesa Heikkinen, Eero Voutilainen, Petri Lauerma, Ulla Tiirilä & Mikko Lounela (toim.), *Genreanalyysi – tekstilajitutkimuksen käsikirja* s. 594–598. Helsinki: Gaudeamus.
- PIETILÄ, VEIKKO 1988: Narratologia ja uutisjournalismi: eräitä metodologisia huomioita. – *Tiedotustutkimus* 11:4 s. 5–17.
- 1990: Oh, dear. Uutisetko kertomuksia? – *Tiedotustutkimus* 3/1990 s. 64–73.
- 1991: Sanoista tekoihin. ”Vieraan puheen” vastaanotosta lehtiutisessa. – *Tiedotustutkimus* 4/1991 s. 5–18.
- 1993: On tämä aika kamala – ja kiehtova – peli! Uutinen ja vapaa epäsuora esitys. – *Virittäjä* 97 s. 345–366.
- PILEGAARD, MORTEN – FRANDSEN, FINN 2010 [1996]: Text type. – Jan Ola Östman & Jef Verschueren (toim.), *Handbook of Pragmatics online*. Benjamins. Saatavissa: <http://benjamins.com/online/hop/> [Viitattu 13.1.2012.]
- POPE, ROB 1995: *Textual intervention; critical and creative strategies in literary studies*. Lontoo: Routledge.
- POPS 2004 = *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet*. 2004. Helsinki: Opetushallitus.
- POTTER, JAMES W. 1998: *Media literacy*. Thousand Oaks: SAGE Publications.
- PUCHTA, CLAUDIA – POTTER, JONATHAN 2004: *Focus Group Practice*. London: SAGE Publications.
- PUSKALA, JAANA 1998: *Förfalskade taylor var äkta Edelfelt. En textlingvistisk undersökning av nyhetsnotiser skrivna av studerande*. Licentiatavhandling i svenska. Vasa: Vasa universitet.
- 2003: *Fackkommunikativ kompetens, in synnerhet textuell. Finsk- och svenskspråkiga ekonomie studerande informerar på svenska om ett företagsförvärv*. Vasa: Vasa universitet.
- PÄÄTTÖ 1999 = *Perusopetuksen päättöarvioinnin kriteerit 1999. Arvosanan hyvä (8) kriteerit yhteisissä oppiaineissa*. Helsinki: Opetushallitus.
- RAHTU, TOINI 2009: Siipirikko villivarsa eli siteeraamisen lyhyt oppimäärä. – Kirsi Heikkinen & Sirkku Leppilähti (toim.), *Ylioppilastekstejä 2009* s. 28–32. Äidinkielen opettajain liitto. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2010: Kerronta – kasvatustieteen kysymys. – *Virittäjä* 4/2010 s. 621–626.
- RANTA, TUULA 2004: Miten aine syntyy? Kirjoittamisprosessi teksteinä. – Minna-Riitta Luukka & Pasi Jääskeläinen (toim.), *Hiiden hirveä hiihtämässä: hirveä(n) ihana kirjoittamisen opetus* s. 49–66. Helsinki: Äidinkielen opettajain liitto.
- 2007: *Kirjoittamisprosessi teksteinä. Tekstilingvistinen näkökulma abiturienttien tekstintuottamisen menettelyihin*. Joensuu: Joensuun yliopisto. Saatavissa: http://epublications.uef.fi/pub/urn_isbn_978-952-219-084-0/urn_isbn_978-952-219-084-0.pdf [Viitattu 2.2.2009.]
- RIDELL, SEIJA 1994: *Kaikki tiet vievät genreen. Tutkimusretkiä tiedotusopin ja kirjallisuustieteen rajamaastossa*. Tiedotusopin laitos. Tampere: Tampereen yliopisto.
- 2006: Genre ja mediatutkimus. – Anne Mäntynen, Susanna Shore & Anna Solin (toim.), *Genre – tekstilaji* s. 184–213. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- RIKAMA, JUHA 2012: Tutkimusjärkälleen kauneusvirhe. – *Virke* 1/2012 s. 50–51.
- RIKOSLAKI = Saatavissa: <http://www.finlex.fi/laki/ajantasa/1889/18890039001> [Viitattu 12.10.2011.]
- ROACHE-JAMESON, SHARYN 2005: Kindergarten connections: A study of intertextuality and its links with literacy on the kindergarten classroom. – *Australian Journal of Language and Literacy* Vol. 28, no. 1/2005 s. 48–66.
- ROUTARINNE, SARA 2007: Tekstitaidon kokeessa ei kysytty tekstilajia – vai kysyttiinkö sittenkin? – Ritva Falck, Karl Grönn & Mervi Murto (toim.), *Ylioppilastekstejä 2007* s. 73–78. Äidinkielen opettajain liitto. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2008: Tekstitaidon koe punnitsee myös tekstistä kirjoittamisen keinoja. – Karl Grönn, Kirsi Heikkinen & Sirkku Leppilähti (toim.), *Ylioppilastekstejä 2008* s. 21–26. Äidinkielen opettajain liitto. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- ROUTARINNE, SARA – UUSI-HALLILA, TUULA 2008: Kouluikäisten monet kielet 2000-luvun Suomessa. – Sara Routarinne & Tuula Uusi-Hallila (toim.), *Nuoret kielikuvassa. Kouluikäisten kieli 2000-luvulla* s. 9–52. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- RUOHOMÄKI, KATARIINA 2002: *Uutiskirjoittamisen professionaaliset konventiot*. Lisensiaatin-tutkimus. Vaasa: Vaasan yliopisto.
- 2003: Uutiskirjoittamisen asiantuntijuus. – Merja Koskela & Nina Pilke (toim.), *Kieli ja asiantuntijuus* s. 37–54. AFinLAn vuosikirja 2003. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- RUUSKA, HELENA 2011: ”Ei siinä jaksa alkaa suunnitella jonkin sortin äikän esseetä”. – *Virittäjä* 3/2011 s. 405–409.
- SANOMALEHTIEN LIITTO = Saatavissa: <http://www.sanomalehdet.fi> [Viitattu 3.2.2011.]
- SAUKKONEN, PAULI 1984: *Mistä tyyli syntyy*. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY.
- 2001: *Maailman hahmottaminen teksteinä. Tekstirakenteen ja tekstilajien teoriaa ja analyysia*. Helsinki: Yliopistopaino.
- SCHUMACHER, GARY – SCOTT, BYRON – KLARE, GEORGE – CRONIN, FRANK – LAMBERT, DONALD 1989: Cognitive processes in journalistic genres. Extending writing models. – *Written Communication* 6 (3) s. 390–407.
- SCOLLON, RON – SCOLLON, SUZIE WONG 2004: *Nexus analysis. Discourse and the emerging Internet*. London and New York: Routledge.
- SHORE, SUSANNA 2012a: Kieli, kielenkäyttö ja kielenkäytön lajit systeemifunktionaalissa teoriassa. – Vesa Heikkinen, Eero Voutilainen, Petri Lauerma, Ulla Tiililä & Mikko Lounela (toim.), *Genreanalyysi – tekstilajitutkimuksen käsikirja* s. 131–157. Helsinki: Gaudeamus.
- SHORE, SUSANNA 2012b: Systeemifunktionaalinen teoria tekstien tutkimisessa. – Vesa Heikkinen, Eero Voutilainen, Petri Lauerma, Ulla Tiililä & Mikko Lounela (toim.), *Genreanalyysi – tekstilajitutkimuksen käsikirja* s. 158–187. Helsinki: Gaudeamus.
- SHORE, SUSANNA – MÄNTYNEN, ANNE 2006: Johdanto. – Anne Mäntynen, Susanna Shore & Anna Solin (toim.), *Genre – tekstilaji* s. 9–41. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SILÉN, BEATRICE 2011: Struktur och fokus i studentuppsatser. – Anneli Kauppinen, Hanna Lehti-Eklund, Henna Makkonen-Craig & Riitta Juvonen (toim.), *Lukiolaisten äidinkieli. Suomen- ja ruotsinkielisten lukioiden opiskelijoiden tekstimaisemat ja kirjoitustaitojen arviointi* s. 263–300. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SINKO, PIRJO (toim.) 1994: *Näkökulmia äidinkielen opetussuunnitelmaan*. Helsinki: Opetushallitus.
- 2007: Äidinkielen uudesta ylioppilaskokeesta opittua. Tilastotietoa äidinkielen uuden päättökokeen tuloksista. [Esitelmä ja ojenne.] Opetushallituksen koulutustilaisuus 2007. Helsinki.
- 2008: 1992 ja 2007 – kaksi yo-koeuudistusta lukutaidon edistämiseksi. – Anne Helttunen & Anita Julin (toim.), *Kiittäen hyväksytyt. Äidinkielen ylioppilaskokeen historiaa ja nykypäivää* s. 145–150. Äidinkielen opettajain liitto. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2012: Miksi äidinkielen yo-kokeen pisteet muuttuvat lautakunnassa? – Päivi Aro, Karl Grönn & Auli Kulkki-Nieminen (toim.), *Ylioppilastekstejä 2012* s. 9–14. Äidinkielen opettajain liitto. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 24.11.2011: Sensoreiden käytänteistä. [Sähköpostiviesti.] Vastaanottaja: Päivi Valtonen.
- 6.3.2012: Opetussuunnitelmasta pieni kysymys. [Sähköpostiviesti.] Vastaanottaja: Päivi Valtonen.
- SIRKKUNEN, ESA 1996: Yksi uutinen – monta puntaria. Aivovoimistelua sanomalehtiutisen ympärillä. – Heikki Luostarinen, Ullamaija Kivikuru & Merja Ukkola (toim.), *Sopulisilppuri. Mediakritiikin näkökulmia* s. 61–82. Helsinki: Gummerus.
- SOININEN, SAMI 2006: ”Me vain pidettiin hauskaa.” – *Helsingin Sanomat* 3.5.2006.
- SOLIN, ANNA 2001: *Tracing texts. Intertextuality in environmental discourse*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- 2002: Arvot vai ohjearvot? Ympäristönsuojelun merkityksestä hallinnon teksteissä. – Vesa Heikkinen (toim.), *Virikapukuinen kieli* s. 157–171. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2004: Intertextuality as mediation: On the analysis of intertextual relations in public discourse. – *Text* 24 (2) s. 267–296.
- 2006: Genre ja intertekstuaalisuus. – Anne Mäntynen, Susanna Shore & Anna Solin (toim.), *Genre – tekstilaji* s. 72–95. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- 2010 [2009]: Genre. – Jan Ola Östman & Jef Verschueren (toim.), *Handbook of Pragmatics online*. Benjamins. Saatavissa: <http://benjamins.com/online/hop/> [Viitattu 13.12.2011.]
- 2012: Genremuutos kieli-ideologisena prosessina. Normiristiriidat ja uuden genren kotouttaminen. – *Virittäjä* 3/2012 s. 349–377.
- SORJONEN, SINI-MARIA 2007: *Lukiolaiset sanomalehtiutisen lukijoina ja analysoijina. Havainoja lukiolaisryhmän medialukutaidosta ja uutiskäsityksestä*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- STOLT, SOFIA 2009: Censorernas implicita ramar för bedömning. En studie av studentuppsatser i modersmål och litteratur. – Lotta Collin & Saara Haapamäki (toim.), *Svenskan i Finland* 11. Åbo: Åbo Akademi.
- SUHOLA, AINO – TURUNEN, SEPPO – VARIS, MARKKU 2005: *Journalistisen kirjoittamisen perusteet*. Helsinki: Oy Finn Lectura Ab.
- SWALES, JOHN 1990: *Genre analysis: English in academic and research settings*. Cambridge: Cambridge University Press.
- 2004: *Research genres: Exploration and Applications*. Cambridge: Cambridge University Press.
- 2012: Text and commentaries: toward a reseption study of “Genre in three traditions” (Hyon 1996). [Esitelmä.] Genre 2012: Rethinking genre 20 years later. An international conference on genre studies. 26.–29.6.2012. Ottawa: Carleton University.
- SVINHUFVUD, KIMMO 2007: *Kokonaisvaltainen kirjoittaminen*. Helsinki: Tammi.
- SÄÄSKILAHTI, MINNA 2006: *Vapise, kuningas alkoholi. Alkoholivalistuksen tekstilaji ja sen muuttuminen vuosien 1755 ja 2001 välisenä aikana*. Oulu: Oulun yliopisto. Saatavissa: <http://herkules oulu.fi/isbn9514280059/isbn9514280059.pdf> [Viitattu 3.4.2011.]
- TAAVITSAINEN, IRMA 2006: Genredynamiikkaa aikaperspektiivissä. – Anne Mäntynen, Susanna Shore & Anna Solin (toim.), *Genre – tekstilaji* s. 266–282. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- TARNANEN, MIRJA 2002: *Arvioija valokeilassa: suomi toisena kielenä -kirjoittamisen arviointia*. Soveltavan kielentutkimuksen keskus. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- TERVO, HEIDI 2008: *Kieli, näkökulma ja asenne: Kriittinen lingvistinen analyysi sanomalehtien liikenneuutisoinnin kielellisistä keinoista*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Turku: Turun yliopisto.
- TIILILÄ, ULLA 2007: *Tekstit viraston työssä. Tutkimus etuuspäätösten kielestä ja konteksteista*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- TILLANDER, PEIJA-RIIKKA 2008: Tekstitaitojen opetuksesta peruskoulun 7.–9.-luokkien äidinkielen ja kirjallisuuden oppikirjoissa. – *Virittäjä* 3/2008 s. 460–464.
- TIURANIEMI, JOHANNA 2010: *Lukion äidinkielen ja kirjallisuuden oppikirjojen antamat valmiudet tekstitaidon kokeen kriittistä lukutaitoa vaativien tehtävien suorittamiseen*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Turku: Turun yliopisto. Saatavissa: <http://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/59281/gradu2010tiuraniemi.pdf?sequence=1> [Viitattu 12.1.2011.]
- TORRANCE, MARK 1996: Is writing expertise like other kinds of expertise? – Gert Rijlaarsdam, Huub van den Bergh & Michel Couzijn (toim.), *Theories, Models and Methodology in writing research* s. 3–9. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- TUCHMAN, GAYE 1972: Objectivity as strategic ritual: an examination of newsmen’s notions of objectivity. – *The American Journal of Sociology* 77 (4) s. 660–679.
- TULOISELA, KATRI 2009: *Abiturientti syitä päättelemässä tekstitaidon kokeessa. Analyysi kevään 2007 tekstitaidon kokeen ensimmäisen tehtävänannon vastauksista*. Sivuaineen syventävien opintojen tutkielma, suomen kieli. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- TURUN SANOMAT 2.5.2006: Poliisi epäilee 17:ää nuorta rähinöistä makasiineilla Helsingissä.
- TÖRMÄLEHTO, TERHI 2009: Mediatekstit opetuksessa. – Minna Harmanen & Tuija Takala (toim.), *Tekstien pyörittämisessä. Tekstitaitoja alakoulusta yliopistoon* s. 84–89. Helsinki: Äidinkielen opettajain liitto.
- VAHTERA, RALF 1996: Kontrastiivista otsikkotypologiaa. Suomen- ja ruotsinkielisten sanomalehtien otsikoiden kielellisen rakenteen vertailua. – Irma Sorvali (toim.), *Kääntämisentutkimuksen päivät Oulussa* 12.12.1995 s. 40–57. Oulu: Oulun yliopisto.

- 2005: *Suomen- ja ruotsinkielisten sanomalehtiotsikoiden staattisuudesta ja dynaamisuu-
desta*. Saatavissa: <http://herkules.oulu.fi/isbn9514277422/isbn9514277422.pdf> [Viitattu
15.10.2010]
- 2009: *Otsikkorakenteita. Kontrastiivinen tutkimus suomen- ja ruotsinkielisten sanomalehtien
syntaktis-semanttisista otsikkotyypeistä*. Vaasa: Vaasan yliopisto.
- VALTONEN, PÄIVI 2009: Ilmajoki-lehti ja uutinen paikallislehdessä. [Esitelmä.] Yhdessä Jaakko
Rousun kanssa. Lehdistö-kurssi 25.11.2009. Mediatutkimus. Turku: Turun yliopisto.
- 2011a: Ensimmäinen tekstitaidon koe ja uudistuksen vastaanotto. – Anneli Kauppinen,
Hanna Lehti-Eklund, Henna Makkonen-Craig & Riitta Juvonen (toim.), *Lukiolaisten äidinkieli.
Suomen- ja ruotsinkielisten lukioiden opiskelijoiden tekstimaisemat ja kirjoitustaitojen
arviointi* s. 196–228. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2011b: Äidinkielen tekstitaidon ylioppilaskokeen tuottamistehtävien haasteita ja
mahdollisuuksia. – *Virittäjä* 3/2011 s. 350–362.
- 2011c: Äidinkielen ylioppilaskoe suomeksi ja på svenska. – *Turun Sanomat* 6.11.2011.
- 2012: Äidinkielen ylioppilaskokeessa kirjoitettavia genrejä. – Vesa Heikkinen, Eero
Voutilainen, Petri Lauerma, Ulla Tiirilä & Mikko Lounela (toim.), *Genreanalyysi –
tekstilajitutkimuksen käytäntöä* s. 495–514. Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisuja
29. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus. Saatavissa: [http://kaino.kotus.fi/www.
verkkojulkaisut/julk29/Genreanalyysi.pdf](http://kaino.kotus.fi/www.verkkojulkaisut/julk29/Genreanalyysi.pdf) [Viitattu 13.7.2012.]
- tekeillä: Fokusr ryhmä lingvistisenä metodina. Käsikirjoitus.
- VARIS, MARKKU 2008: Genre ja kriittinen medialukutaito. – Leena Kuure & Mirka Rauniomaa
(toim.), *Yhteistyössä, yhdessä ja yksin. Kokemuksia oppiainerajat ylittävistä opetuksen
kehittämishankkeista* s. 99–123. Oulu: Oulun yliopisto.
- 2010: Genren mahdollisuudet lukemisen ja kirjoittamisen opetuksessa. – *Kasvatus* 41 (2) s.
180–188.
- VENTOLA, EIJA 1987: *The structure of interaction: A systemic approach to the semiotics of service
encounters*. London: Frances Pinter.
- WERLICH, EGON 1979: *Typologie der Texte. Entwurf eines textlinguistischen Modells zur Grundlegung
einer Textgrammatik*. Toinen, tarkistettu painos. Heidelberg: Quelle & Meyer.
- 1983: *A Text Grammar of English*. Toinen painos. Heidelberg: Quelle & Meyer.
- WHITE, PETER 1997: Death, disruption and the moral order: the narrative impulse in mass-media
'hard news' reporting. – Frances Christie & J. R. Martin (toim.), *Genre and institutions. Social
processes of the workplace and school* s. 101–133. Lontoo: Cassell.
- 2003: News as history. Your daily gossip. – J. R. Martin & Ruth Wodak (toim.), *Re/reading the
past. Critical and functional perspectives on time and value* s. 61–89. Amsterdam: Benjamins.
- VIGREN, MINNA 2008: *Lukion äidinkielen kirjat mediakasvattajina*. Mediatutkimuksen pro gradu
-tutkielma. Turku: Turun yliopisto.
- VILKUNA, MARIA 1989: *Free word order in Finnish. Its syntax and discourse functions*. Helsinki:
Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
Virittäjä. Kotikielen Seuran aikakauslehti. Helsinki: Kotikielen seura.
- VIRKKUNEN, PÄIVI 2005: Tekstitaidon kokeen ongelmakohtia. – *Virittäjä* 3/2005 s. 402–410.
- VIRTANEN, MIKKO T. 2010: Asenteellista keskustelua. – *Virittäjä* 2/2010 s. 303–313.
- WITTGENSTEIN, LUDVIG 1981 [1953]: *Filosofisia tutkimuksia*. Suomentanut Heikki Nyman. Helsinki:
WSOY.
- VIRSU, VILLE 2012: *Sitouttamisretoriikka yritysviestinnässä*. Turku: Turun yliopisto.
Saatavissa: [http://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/73970/AnnalesC331Virsu.
pdf?sequence=1](http://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/73970/AnnalesC331Virsu.pdf?sequence=1) [Viitattu 23.7.2012.]
- VOLOŠINOV, VALENTIN 1990 [1929]: *Kielen dialogisuus. Marxismi ja kielifilosofia*. Suomentanut
Tapani Laine. Tampere: Vastapaino.
- VOUTILAINEN, EERO 2012: Rekisteri. – Vesa Heikkinen, Eero Voutilainen, Petri Lauerma, Ulla Tiirilä
& Mikko Lounela (toim.), *Genreanalyysi – tekstilajitutkimuksen käsikirja* s. 70–76. Helsinki:
Gaudeamus.

- VUORIJÄRVI, AINO 2008: Genre ammattiin opiskelussa. – Sara Routarinne & Tuula Uusi-Hallila (toim.), *Nuoret kielikuvassa. Kouluikäisten kieli 2000-luvulla* s. 311–328. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- www.data.oph.fi/wera: lukion syksyn 2006 opiskelijamäärä. [Viitattu 12.1.2010.]
- www.sdu.dk/fos: tutkimusprojekti Faglighed og skriftlighed (Writing to learn, learning to write – Literacy and disciplinarity in Danish upper secondary education). Syddansk Universitet, Tanska. [Viitattu 25.7.2012.]
- www.skolverket.se/skolutveckling/ncs: Ruotsin kieli-, luku- ja kirjoittamiskeskus. [Viitattu 25.7.2012.]
- www.skrivesenteret.no: Norjan kirjoittamiskeskus. [Viitattu 25.7.2012.]
- VÄSTI, KATJA 2012: Elävä LÄHDE. Alkuasemaisen ablatiivin merkitystyypit verbittömässä konstruktiossa. – *Virittäjä* 1/2012 s. 67–97.
- YLIOPPILASTUTKINTO 2007. Tilastoja ylioppilastutkinnosta. Helsinki: Ylioppilastutkintolautakunta. Saatavissa: http://www.ylioppilastutkinto.fi/fi/files/documents/Tilastot/Ylioppilastutkinto2007_nettiin.pdf [Viitattu 24.4.2009.]
- YLIOPPILASTUTKINTO 2009. Tilastoja ylioppilastutkinnosta. Helsinki: Ylioppilastutkintolautakunta. Saatavissa: <http://www.ylioppilastutkinto.fi/Tilastoja/tilastojulkaisu2009/> [Viitattu 17.1.2011.]
- YLÖNEN, SAIJA 12.1.2010: Tilastolliset kuntaryhmät. [Sähköpostiviesti.] Vastaanottaja: Päivi Valtonen.
- YTL 11.6.2007: Tutkimuslupa. [Kirje.] Vastaanottaja: Päivi Valtonen. Lähetetty 11.6.2007.
- YTL 5.11.2009: Tutkimuslupa. [Kirje.] Vastaanottaja: Päivi Valtonen. Lähetetty 5.11.2009.
- YTL YLEINEN = Ylioppilastutkintolautakunnan yleiset määräykset ja ohjeet. 11.12.2009. Saatavissa: <http://www.ylioppilastutkinto.fi/maaraykset/yleisohje1010.pdf> [Viitattu 25.11.2011.]
- Äidinkieli I, Tekstitaidon koe. 14.9.2007. Helsinki: Ylioppilastutkintolautakunta. Moniste.
- ÖSTLUND-STJÄRNEGÅRDH, EVA 1997: *Skriva debattartiklar i skolan – går det? Om texttypen debattartikel i nationella prov*. Uppsala: Uppsala universitet.

Asiahakemisto

Asiahakemistoon on koottu tämän tutkimuksen kannalta keskeisiä käsitteitä. Mikäli asiaa käsitellään laajasti kokonaisessa luvussa, luvun numero on merkitty kursivoituna.

A

aktuaalisuus 61
 alkukenttä, ks. lauseen alkukenttä
 analyttinen arviointi 300–301
 argumentoiva tekstityyppi, ks. perusteleva tekstityyppi
 arviointi (-kriteerit/-ohjeet) 26–28, 95–96, 112, 297, *10.1*, 300–301
 asennonvaihdos 232, 239, 264, 266

D

deskriptiivinen tekstityyppi, ks. kuvaileva tekstityyppi
 diskurssi 19, 2.3, 58
 diskurssiyhteisö 48

E

ekspositorinen tekstityyppi, ks. erittelevä tekstityyppi
 epäsuora esitys 73, 228–229
 erittelevä tekstityyppi 53, 200, 215, 7.5
 esikenttä, ks. lauseen esikenttä
 esirivi 137
 essee 99
 esseekoe 27, 99–100
 evaluointi 260, *8.2.4*

F

faktuaalisuus 59–61
 fokusryhmä 37–38, 42–43, 304
 funktionaalinen jakso 21, 51–52, 67–68, 197–199, 278–285

G

genre 19, *2.1*, 52, 58
 genre rakenteena *2.1.2*
 genre toimintana *2.1.1*
 genrehybridi 18, 47, 290–291

genreketju 49, 100, 109, 113
 genrepedagogiikka 32–33, 302
 genrevaranto 100
 genreverkosto 100

H

holistinen arviointi 300

I

ingressi, ks. uutisen ingressi
 institutionaalinen konteksti 84, 4.3
 instruktiivinen tekstityyppi, ks. ohjaileva tekstityyppi
 interdiskursiivisuus 47, 290–291
 intertekstuaalinen konteksti 85, 290
 intertekstuaalinen varanto 54
 intertekstuaalisuus 26, 47, 49
 intro, ks. uutisen intro
 irrallinen aloitus 190, *6.3.2.5*
 itseilmaisua korostava kirjoittamisen opetus 31
 itsenäinen NP otsikkona 131–132, *6.1.3*, 141–142

J

johdatteleva aloitus 187, *6.3.2.2*

K

kertova otsikko 131–132, *6.1.2*, *6.1.3*
 kertova tekstityyppi 53, 200, 205, 7.3
 kielitieteellinen diskurssintutkimus 17, 45
 kirjoittamisen opetuksen lähestymistavat *1.3*, 91–92, 95, 108, 115, 302
 kokonaisrakenne, ks. uutisen skeema
 kompetenssi 55–56
 kompleksinen (aikastrukturi) 276–278
 konteksti 38–39, 83, *4.1*, *7.2*
 kopularakenne otsikkona 131–132, 142, *6.1.3.2*

kouluaine 98
 koulukirjoittaminen 1.3, 4.4.2
 kronologinen (aloius) 191, 6.3.2.6,
 (aikastrukturi) 277–278
 kuvaileva tekstityyppi 53, 200, 211, 7.4
 kärkikolmiomalli 65–67, 275

L

laaja tekstikäsitys 26, 29
 lauseen alkukenttä 41, 6.2.2
 lauseen esikenttä 41, 6.2.2
 lauseen kenttäkuvaus 41
 lauseen loppukenttä 41
 lauseen loppuosa 41, 6.1.2.3, 6.2.4
 lauseen teemapaiikka 41, 6.1.2.1, 6.2.2
 lauseke 42
 lauseotsikko 131–132, 6.1.2
 leimaotsikko 131–132, 6.1.4, 144
 lukiokirjoittamisen genret 4.4.2
 luova kirjoittaminen 31, 292

M

mediakasvatus 86–89, 96–98
 mediataidot 88–89, 96–98
 modaaliset lausetyypit 264–265
 modaalisuus 221
 moniäänisyys 72–73, 225, ks. myös uutisen
 moniäänisyys
 muodollinen jakso 51, 68, 278

N

narratiivinen tekstityyppi, ks. kertova
 tekstityyppi
 narratiivisuus 68–69
 neksus 86
 normatiivisuus 20–21

O

objektiivisuus 60–61, 106
 ohjaileva tekstityyppi 53, 200, 221, 7.6
 opetussuunnitelma 89, 4.3.1, 4.3.2, 115
 otsikko, ks. uutisotsikko

P

paikallislehti 76
 paikallisuutinen 3.7, 77–78, 106, 267, 8.3
 parafraasi (aikastrukturi) 276
 perinteinen kirjoittamisen opetus 31
 perusteleva tekstityyppi 53, 200, 215, 7.5
 perusuutinen 20, 63

piirre 52
 plagiaatti/plagiointi 226, 235, 276, 278
 pohjateksti 28, 4.5.2, 205–206, 301–302
 prosessikirjoittaminen 32
 prototyyppi 19, 52–53
 prototyyppinen uutinen 20–21, 79
 pääaineisto 17, 1.4.2, 5.1

R

rakennepotentiaali 50–51
 rekisteri 57
 referointi 225–226

S

sanomalehti opetuksessa 87–89, 96–97
 sanomalehtiajoittelua 62
 semanttinen skeema (otsikko) 150, (intro) 174
 sensori, ks. ylioppilastutkintolautakunnan
 sensori
 skeema 49–50, 53, 3.3, 65
 sosiaalinen verkosto 48–49, 290
 sosiokulttuurinen kirjoittamisen opetus 32
 sosiokulttuurinen konteksti 84
 suora esitys 73, 228–235
 syntaktinen skeema (otsikko) 149

T

tapahtumauutinen 20, 62–63, 130, 147, 304
 tarkentava aloitus 188, 6.3.2.3
 teema 41–42
 teema- ja orientaatorakenne 131–132, 142,
 6.1.3.1
 tehtävänanto, ks. tekstitaidon kokeen
 tehtävänanto
 tekstilaji, ks. genre
 tekstilajimuunnos 33
 tekstilajin taju 17, 2.2, 53, 275, 9, 290, 296
 tekstilajinormi 20–21, 50, 54, 291
 tekstin sisäinen konteksti 85
 tekstitaidon koe 25–28, 1.2.2, 33, 302–303,
 305
 tekstitaidon kokeen tehtävänanto 29, 4.5.1,
 110–111, 113–114, 289, 301
 tekstitaidon kokeen vastaus 36
 tekstitaidon kokeen yleinen ohje 113
 tekstitaidot 34, 306
 tekstityyppi 53, 199–200, 280–285
 tekstuaalinen interventio 33, 51, 107, 290–
 291
 tietolähde, ks. uutisen tietolähde

tilannekonteksti 84–85
 tilastollinen edustavuus 123
 topiikki 42, 70, 244, 8.1.1
 triangulaatio 41, 303
 tunniste 67, 7.2
 tuottamistehtävä 17, 55, 95–96, 99–101, 110, 290, 296, 300–301
 tuottamistehtävän arviointi 297, 10.1, 299–301
 tyyli, ks. uutisen tyyli

U

uutinen 18, 3, 61, 304–305
 uutinen koulussa 88, 4.4.1, 114
 uutinen oppikirjoissa 4.4.3, 4.4.4, 115, 289
 uutisdiskurssi 19, 3.6, 74, 78–79, 8, 8.4, 288–289, 293–294
 uutisdiskurssin taju 296 (ks. myös uutisgenren taju)
 uutisen aikastrukturi 275, 9.1, 291
 uutisen aloitustapa 6.3.2, 182, 287
 uutisen funktionaaliset jaksot, ks. funktionaalinen jakso
 uutisen ingressi 69, 71, 155–156
 uutisen intro 69, 3.4.2, 6.2, 287
 uutisen kappaleet 66, 124
 uutisen kommentit 7.5, 240–241
 uutisen kärki 21, 3.4, 69, 6, 6.3
 uutisen lopetustapa 7.8, 266–267, 287
 uutisen moniäänisyys 3.5, 225, 7.7
 uutisen muodolliset jaksot, ks. muodollinen jakso
 uutisen narratiivisuus 66, 68–69, 304–305
 uutisen päätapahtuma 7.3, 240, 288, 8.2.2
 uutisen seuraukset 7.6, 241
 uutisen skeema 65–66, 3.3, 106, 197, 9.1, 275, 278–279, 291
 uutisen taustatiedot 7.4, 240
 uutisen tietolähde 72–73, 228, 288
 uutisen tyyli 74–75, 106, 252, 8.2
 uutisen verbaaliset reaktiot 7.6, 7.7, 241
 uutisen viimeinen kappale ks. uutisen lopetustapa
 uutisgenre 19, 52, 3, 3.8
 uutisgenren taju (otsikko) 153–154, (intro) 176–177, (aloitustavat) 193, (muut jaksot) 241, 9.3, 306
 uutiskriteerit 63–65
 uutiskysymykset 65, 112, 6.3.1, 147–149, 171–173, 287–288

uutismaisuus 19, 3.8, 78–79, 6.1.6, 6.2.5, 6.3.2.7, 9.2
 uutisotsikko 3.4.1, 6.1, 286–287
 uutisteksti 17, 295
 uutistuottamistehtävä 107, 110–111, 116, 226, 290–291, 301–303, 306
 uutistyyppi 62, 294–295

V

valinta 58
 vastaus 17
 vastausteksti 36, 99, 291
 verbaaliset reaktiot, ks. uutisen verbaaliset reaktiot
 vertailuaineisto 20, 37–38, 5.2
 vieras ääni 72, 225, 232
 väliotsikko 6.1.5

Y

ydinaloitus 184, 6.3.2.1
 yhteisöllinen konteksti 84
 yksityiskohta-aloitus 189, 6.3.2.4
 yksityisyyden suoja 252–260, 8.2.1
 ylioppilasaine 98–99
 ylioppilastutkintolautakunnan sensori 26, 28, 121–122, 133, 177–178, 228, 297–299

Ä

äidinkielen ylioppilaskoe 24, 1.2.1, 95, 98–100, 109, 305

LIITE 1. ÄIDINKIELEN TEKSTITAIIDON KOE KEVÄT 2007

YLIOPIPIASTUTKINTO-
LAUTAKUNTA

ÄIDINKIELI I,
TEKSTITAIIDON KOE
9.2.2007

Ohje: Tehtävät liittyvät oheiseen aineistoon. **Valitse viidestä tehtävästä kolme.** Tehtävät arvostellaan pistein 0–6. Vastausta kirjoittaessasi voit lähteä siitä, että lukija tuntee aineiston. Vastauksen sopiva pituus on 1–2 sivua. Aloita jokainen vastaus uudelta sivulta. **Anna kullekin vastauksellesi otsikko.** Merkitse otsikon eteen myös tehtävän numero. Vastauksen tulee olla selvästi ja siististi kirjoitettuja, mutta niitä ei tarvitse kirjoittaa puhtaaksi kuulakynällä tai musteella.

Tehtävät

1. Päättele Lars Sundin romaanin alun perusteella, miksi Otto Näs pakenee vanhainkodista.
2. Analysoi, millainen on romaanikatkelman kertoja.
3. Kirjoita romaanin alussa kuvatusta tapahtumasta uutinen Siklaxin paikallislehteen. Uutisen tulee olla määrämittainen, 200–250 sanaa. (Merkitse sanamäärä uutistekstisi perään.)
4. Uutisoinnin ihanteena pidetään puolueettomuutta. Pohdi, miten tavoite toteutuu STT:n uutisessa (Turun Sanomat 2.5.2006).
5. Toimittaja Sami Soininen ja pilapiirtäjä Karlsson ottavat kumpikin omalla tavallaan kantaa VR:n makasiinien tapahtumiin. Millaisen käsityksen lukija saa niistä? Ota analyysissäsi huomioon sekä teksti että kuvat.

Aineisto

Lars Sund: Puodinpitäjän poika (katkelma romaanin alusta)	2–5
Poliisi epäilee 17:ää nuorta räihinöistä makasiineilla Helsingissä, STT:n uutinen.....	6
Sami Soininen: ”Me vain pidettiin hauskaa”, uutisreportaasi.....	7
Karlsson: pilapiirros.....	8

Huom.! Tekstien kieliasu on alkuperäisen julkaisun mukainen.

ENSIMMÄINEN PÄIVÄ

Lauantai, 13. kesäkuuta 1992

Alkunäytös: Airo

Vähän ennen kuolemaansa äidinisäni survaisi vanhainkodin uuden väritelevisio-
rikki airoilla.

Hän haavoitti yhtä ihmistä, säikäytti muut suunniltaan ja aiheutti tulipalon.
Sitten hän lähti pakoan.

Tästä syntyi tietenkin skandaali, joka jätti ruman tahrn hänen jälkimaineeseensa ja murskasi äitini toiveet juhlallisista ja arvokkaista hautajaisista Siklaxin kirkossa, johon kokoontuisivat suremaan suku täysilukuisena sekä liiketuttavat, politiikan ja hallinnon väkeä, muutama äidinisän vanha lentäjäystävä ja kenties itse liikenneministerikin – eteläpohjalainen ja äitini hyvä ystävä. Äitini on mestarillinen hautajaisjärjestelyjen ohjaaja; hänelle on täydellisesti valjennut, ettei sellaisia seremonioita toimeenpanna vainajien vaan elävien tähden. Hän oli jo salaa alkanut valmistella äidinisäni maahanpaniaisia. Nyt hän sai tyytyä toimitukseen kaikessa hiljaisuudessa ja vain aivan lähimpien läsnäollessa. Mutta vaikka hautajaiset olivat hiljaiset, sitä vilkkaammin jauhoi huhumylly. Sillä äidinisäni Otto Näs halusi päättää elämänsä suureen tyyliin – pakomatalla ja poliisin etsimänä.

Hän ei suinkaan ollut ensimmäistä kertaa etsintäkuulutettuna.

Äitini yritti sysätä tapahtumat seniiliyden tiliin. Olihan Otto sentään 94 vuotta vanha, ja vaikkei hänessä ennen tuota viimeistä skandaalia ollut ilmennyt minkäänlaisia merkkejä sielunvoimien horjumisesta, on tunnettu tosiasia, että dementiasairaudet voivat joskus edetä pelottavan nopeasti – muistakaapa miten kävi presidentti Kekkonen! Totuus kuitenkin on, etteivät Oton hyökkäys vanhainkodin television kimppuun ja pako olleet mitään kalkkeutumisen ilmauksia vaan huolellisesti suunniteltuja tekoja. Hän oli tarkoin valinnut ajankohdan, ja pakoreitti oli valmisteltu. Harkitsevasti hän oli jopa pannut kumisaappaat jalkaan eliminoidakseen mahdollisen sähköiskun vaaran. Näin perusteellisesti valmistautuvan ihmisen mieltä eivät seniiliys ja suonten tukkeutuminen varmastikaan ole hämärtäneet.

Otto kävi television kimppuun eräänä lämpimänä, kauniina lauantai-iltana kesäkuun alussa. Hän oli asunut runsaan vuoden Vaasassa, Setterbergin säätiön yksityisessä vanhainkodissa, jota jo vanhastaan on kansan suussa kutsuttu Porvarikodiksi, mikä kertookin melkein kaiken sen asukkaista; äitini oli taivutellut Oton muuttamaan sinne sen jälkeen kun tällä oli todettu eturauhassyöpä. Kasvainta ei pidetty erityisen pahanlaatuisena, ja lääkäri sanoi suoraan, että Otto mitä todennäköisimmin ehtisi kuolla johonkin muuhun kuin syöpään, mutta tästä olosuhteisiin katsoen reilusta ennusteesta huolimatta Otto masentui syvästi ja suostui yllättävän säyseästi muuttamaan Porvarikotiin. Hän tuntui viihtyvän hyvin huoneessaan, jonka ikkunasta näkyi kaistale Kaupunginselkää sekä Hovioikeudenpuiston puita.

Hiukan kello kymmenen jälkeen tuona onnettomana lauantai-iltana hiljaisuus ja rauha vallitsi vanhainkodin iäkkäässä talossa Hietasaarenkadun varrella: pitkät, hämärät käytävät, joihin lattiavaha ja Klorin olivat jättäneet happamen tuoksunsa, olivat autiot, ja useimmat asukkaat olivat jo vetäytyneet yöpuulle.

Televisiohuoneeseen oli kuitenkin kokoontunut pieni joukko pirteimpiä vanhuksia sekä rouva Finne, joka oli tänä pyhänä yöpäivystysvuorossa; hän oli leiponut täytekakun ja koristanut sen kitsastelematta paksulla kermavaahdolla ja kesän ensimmäisillä mansikoilla. Rouva Finnen täytekakku oli kokoontumisen yksi syy; toinen – ja tärkeämpi – oli se, että Ruotsin televisio lähetti uuden jakson Dallas-sarjaa.

Täsmälleen viittä vaille kymmenen kumpusi Dallasin tunnusmusiikki television stereokaiuttimista, ja rouva Finne, toinen silmä isossa kuvaruudussa, kumartui kahvipöydän yli, huohti tyytyväisenä ja upotti kakkulapion täytekakun pehmeään sisukseen. Hänen takanaan liukui televisiohuoneen ovi äänettömästi auki. Ovenpielten kehyksessä seisoivat Otto Näs liikkumattomana kuin vartiomies vahtikojussaan. Hän piteli vinottain rintansa edessä airoa kuin hilparia ikään. Airo oli maalattu vihreäksi ja sen raudoitettu lapa oli tummanpunainen. Otto oli pukeutunut harmaaseen nailoniseen lentäjänhaalariin, jossa oli lukemattomia vetoketjulla varustettuja taskuja; haalari roikkui hiukan löysänä hänen yllään, sillä hän oli laihtunut. Kaulaansa hän oli sitonut valkoisen silkkihuivin ja vetänyt päähänsä ruskean nahkapäähineen, mallia, jota lentäjät käyttivät siihen aikaan kun lentokoneet vielä kävivät mäntämootoreilla ja niissä oli avoin ohjaamo ja kaksi tasoa. Ray-Ban-aurinkolasit täydensivät Oton varustuksen.

Ruudussa näkyi nyt Ewingin perheen kotitalon, Southfork Ranchin, olohuone sarjassa Dallas. J.R., tarinan kieroileva keskushahmo, astui sisään, meni baaritiskille ja kaatoi itselleen viskiä lasiin. Sohvalla istui hänen kaunis mutta onneton ja alkoholisoitunut vaimonsa Sue Ellen juomassa cocktaileja Pamin ja anoppinsa, valkoiuksisen Miss Ellenin kanssa. Todellisuudessa televisioruudun edessä rouva Finne jakoi parhaillaan isoja kakunpaloja aseiteille. Otto perääntyi äänettömästi käytävään. Hän laski airoa kunnes se oli lantion korkeudella, lattian suuntaisena, lapa tanassa suoraan eteenpäin.

– Kosketukseen! Otto karjahti ja lähti juoksemaan.

Pitkin askelin hän rynnisti kohti televisiota. Korkeasta iästään huolimatta hän liikkui hämmästyttävän vetreästi. Televisioruudussa Sue Ellen kirkaisi kimeästi. J.R., joka seisoivat selin baarin ääressä, käännähti ympäri. Hänen silmänsä laajenivat kauhusta ja viskilasi putosi hänen kädestään. Hän heittäytyi sohvan suojaan samalla hetkellä kun aironlapa iskeytyi valtavalla voimalla televisioruutuun.

Sue Ellenin kauhistuneet, kauniit kasvot särkyivät pirstaleiksi. Televisio hoippui taaksepäin jalustallaan kuin kovan iskun saanut nyrkkeilijä. Raudoitettu aironlapa särki ruudun suojalasin. Kuvaputki luhistui korviahuumaavasti paukahtaen. Televisio sylki kiukkuisia sinisiä kipinöitä takalistostaan ja romahti lattialle.

Otto nauroi ääneen, kääntyi airoineen ympäri ja lakaisi kahvipöydän puhtaaksi. Kuppeja ja lautasia sinkoili joka suuntaan, täytekakku hypähti ilmaan ja päättyi Emil Öistin, Oton huonenaapurin, syliin. Rouva Finne perääntyi kirkuen, kun aironlapa viuhahti hänen otsansa ohi vain muutaman sentin päästä.

Kirkuna äityi moniääniseksi. Otto hoilotti kuin hilpeä hambon tanssija. Television kaiuttimet räätisivät. Toosasta syöksähti liekkejä jotka tarttuivat läheiseen verhoon, kiitivät vikkelästi kuin sisiliskot päärmettä ylös, levisivät yli kankaan. Pistävä harmaa savu täytti huoneen.

Otto potkaisi kahvipöydän nurin.

Silloin palohälyttimen ulvonta leikkasi kimakan viillon savusta paksuun ilmaan.

Minä kuulen palohälyttimen ujelluksen Porvarikodin ulkopuolelle, missä odottelen vuokratassa autossani.

Sydämeni sätkyttelee rinnassa kuin vastapyydetty siika veneen pohjalla, minä tarraan kylkeeni ja ajattelen hetken isääni – hänen sydämensä petti niin kuin isänisäni sydän ennen häntä. Olen varma että minunkin kirouksenani on suvun heikko sydän ja että infarkti tulee olemaan minun loppuni.

Jos piittäisin omasta terveydestäni, minun ei olisi pitänyt ryhtyä siihen mihin juuri nyt olen ryhtymässä.

Minä, Carl-Johan Holm, Otto Näsin tyttärenpoika, tulen esiintymään tämän tarinan kertojana – totuudellisena valehtelijana ja valheellisena totuudentorvena, palturin puhujana ja luikurin laskijana, kertomusten sepittäjänä ja nykyajan kronikoiden keksijänä (siitä en tiedä paljoakaan), menneiden aikojen asiaintilojen ja olojen kuvaajana (niistä en tiedä senkään vertaa) sekä ihmisten unelmien, fantasioiden, toiveitten, odotusten ja aavistusten tutkijana (niistä en tiedä juuri mitään) ... Toisin sanoen: Kaikkietävä kertoja minun pitäisi olla, täysin objektiivinen, seistä taka-alalla juonen langat käsissäni.

Kun tänä hetkenä kuulen palohälyttimen, olen kaikkea muuta kuin tapahtumien yläpuolella. Päinvastoin, olen mitä suurimmassa määrin niissä mukana. Se mitä nyt tapahtuu ei ole minusta lähtöisin. Se on Oton tekosia, ja minun, kertojan, on vain toteltava.

Otto on käskenyt minun olla auton kanssa valmiina kello kymmenestä lähtien Porvarikodin takaisella palokujalla. Ensin hän yritti taivutella minut varastamaan pakoauton, mutta minä kieltäydyin ehdottomasti, sillä hänen takiaan en aio ottaa niskoilleni autovarkaussyytettä. Sen sijaan vuokrasin viikoksi pienen Volkswagen Golfin Aviksesta Vaasan lentokentältä. Tämä Golf on omenanpunainen ja persoonaton pieni auto, miellyttävä ja helppo ajaa, sisällä on tuo vuokra-autoille tyypillinen muovimainen haju. Maksoin omalla Visa-kortillani, mikä oli ehkä tyhmästi tehty, sillä nythän on mahdollista jäljittää auto minuun. Toisaalta se saattaa hyvin olla juuri sitä mitä haluankin: jos jotakuta huvittaa, hän saa jäljet joita seurata taaksepäin.

Palokuja on tyhjä ja autio juuri kuten olin suunnitellutkin. Nyt on lauantai-ilta Vaasassa. Kaikki oikeat vaasalaiset ovat paenneet kesämökeilleen saaristoon, sillä tässä rannikkokaupungissa ei tyydytä siihen veteen, joka on tarjolla kaupungin rajojen sisäpuolella, vaan halutaan mahdollisimman kauas ulos. Nuoret ovat vallanneet keskustan. He oleilevat Kauppatorin ja Revellin keskuksen tienoilla, mekastavat, ryyppäävät, lääppivät, pissaaavat porttikonkeihin ja oksentelevat taikka juovat olutta Rantapaviljongin terassilla tai Oliver's Innissä tai ajavat autoillaan Vaasanpuistikkoa ja Hovioikeudenpuistikkoa kierroksen toisensa jälkeen. Keskikaupungin suunnalta kuuluu yksittäisiä huutoja, ja kumea stereojumputus kaikuu, kun joku eksynyt auto ajaa ohi Hietasaarenkadulla. Vaikka on niin myöhä on edelleen valoisaa, aurinko ei ole vielä laskenut. Odottaessani olen kuunnellut uutisia autoradiosta: Bosniassa serbijohtaja Radovan Karadžić on esittänyt aselepoehdotuksen. Maailman johtajat ovat kokoontuneet ympäristökongressiin Rio de Janeiroon, USA:n presidentin George Bushin odotetaan vastustavan hiilidioksidipäästöjen rajoittamisehdotusta. Ruotsalainen kansanpuolue pitää puoluekokousta;

huhutaan että puolue aikoiisi ensi talvena valita kansanedustajansa Elisabeth Rehnin presidenttiehdokkaakseen, jos tämä itse niin haluaa.

Samalla hetkellä kun kuuluttaja alkaa lukea säätiedotusta Otto tulee.

Porvarikodin takaovi lennähtää auki. Otto juoksee ulos. Hänen kasvonsa punoittavat aivan kuin hän olisi matkan varrella ennättänyt varastaa hiukan hohdetta isoilta kuparikahvipannuilta, jotka koristavat vanhainkodin ruokasalin hyllyä. Otto kantaa airoa olan korkeudella kuin keihästään kohottava voitokas zulusoturi. Minä suljen radion, käynnistän Golfin moottorin ja avaan matkustajanoven. Mutta Otto ei nousekaan autoon vaan alkaa keinotella airoa sisään.

– Mitä helvettiä sinä sillä airolla? minä panen vastaan.

– Älä nyt viitti rähjätä vaan auta mua että saadaan tämä sisälle! Otto karjuu.

Vastaväitteille ei liikene aikaa. Joku voi huomata meidät minä hetkenä hyvänsä. Saksalaiset autonrakentajat Wolfsburgissa eivät ole ikinä ajatelleetkaan että Golfia käytettäisiin airojen kuljettamiseen, mutta taiten hivuttelemalla onnistumme saamaan airon istuinten väliin. Lapa nojaa kojelautaan, ja joka kerta kun lasken käteni vaihteelle lyön sen aironlapaan; jo kauan ennen kuin pääsemme Siklaxiin olen lopen kyllästynyt tuohon halvattuun airoon.

Olemme nimittäin menossa Siklaxiin. Sopimuksemme on tämä: Otto haluaa viimeisen kerran nähdä kotiseutunsa ja minä kuskaan hänet sinne. Matkalla kerromme toisillemme menneestä. Minä olen luvannut yrittää rekonstruoida mitä tapahtui Siklaxissa sen vuosikymmenen aikana, jonka Otto oli poissa Suomesta; vastalahjaksi hän kertoo minulle hiukan Amerikan-vuosistaan 1930-luvulla ja siitä, miten hän tuli ruvenneeksi lentämään. Tähän Otto suostui hyvin vastahakoisesti ja vasta sitten kun olin nimenomaisesti asettanut sen apuni ehdoksi. Otto ei ole koskaan ollut erityisen innokas puhumaan omista asioistaan ja afääreistään. Hän on aina halunnut sulkeutua itseensä. Itse asiassa tiedän hyvin vähän äidinisästäni; tunnen hänet vain pinnallisesti.

Lopulta Otto ja airo on lastattu autoon ja me pääsemme matkaan. Aikaa on kulunut vain muutama minuutti, mutta minusta se tuntui ikuisuudelta. Kukaan ei näytä huomanneen meitä. Otto kuvaa pääkohdittain hyökkäyksensä televisiohuoneeseen ja pelko saa minut voimaan pahoin. Eikö hän olisi voinut olla varovaisempi! minä valitan. Oliko aivan välttämätöntä poistua niin dramaattisella tavalla? Otto vain nauraa hykertää tyytyväisenä. Kääntyessämme Rantakadulle kuulen keskustasta paloautojen sireenien ulvonnan ja luskutuksen. Vastustan haluani painaa kaasun pohjaan.

Lars Sund, *Puodinpitäjän poika* (1998)
Suom. Kaarina Sonck

Vappuyön levottomuuksien jäljet roihusivat vielä vappupäivänä VR:n makasiineilla Helsingissä.

Poliisi epäilee 17:ää nuorta rähinöistä makasiineilla Helsingissä

Helsinki (STT)

Poliisi epäilee ainakin 17:ää nuorta Helsingissä VR:n makasiineilla rähinöintiin liittyvistä rikoksista.

Useita poliiseja loukkaantui sunnuntain ja maanantain välisenä yönä lievästi, kun nuorisoujoukko sytytti tulipaloja makasiinien pihalla ja häiritsi niiden sammuttamista.

Poliisi otti tapahtumapaikalta kiinni nuoria, joista pidätettynä oli vapunpäivänä alkuillasta kaikkiaan yhdeksän. Heitä on rikosylikomisario **Kari Tolvasen** mukaan syyttä epäillä virkamiehen väkivaltaisesta vastustamisesta ja törkeän tuho työn yrityksestä henkilöstä riippuen.

Neljä nuorta päästettiin maanantaina vapaaksi. Poliisi ei ollut vielä illalla päättänyt, pidätetäänkö neljä muuta nuorta. Tolvasen mukaan rikoksiin syylistyneitä voi olla paljon enemmän kuin 17.

Poliisi aloitti maanantaina esitutinnan vappuyön rähinöinnistä.

– Olemme tehneet kuulusteluja ja teknistä tutkintaa tapahtumapaikalla.

Poliisi löysi tapahtumapaikalta noin kymmenkunta käyttämätöntä polttopulloa.

Kun palokunta yritti sammuttaa roihuavaa irtaimistoa yhdeltätoista sunnuntai-iltana, nuoret kävivät letkujen kimppuun. Paikalle saapui mellakkapoliisi turvaamaan

sammutustyötä. Poliisia heitettiin kivillä ja muilla tavaroilla.

Tuli roihusi useita tunteja

Tuli roihusi makasiinien pihalla pitkälle aamuyöhön asti. Palokunta sammutti palon neljän aikaan, kun liekit alkoivat lähestyä rakennuksia.

Lisäksi alueella oli räjähdysvaara, sillä tuleen oli heitetty kaasupulloja. Tuli ehti alustavien tietojen mukaan vaurioittaa makasiineja myös sisältä. Myös viranomaisten kalusto vahingoittui.

Makasiineilla oli poliisin mukaan enimmillään 150–200 nuorta.

Väkijoukko poistui paikalta vapaaehtoisesti, kun palokunta ryhtyi sammuttamaan paloa. Alue oli pitkään eristetty.

Poliisi pitää tapahtumia Suomen olosuhteissa poikkeuksellisenä.

Poliisin mukaan nuoret yrittivät vallata makasiineja. Rakennukset ovat olleet tyhjillään ja odottavat purkamista.

Nuorisoujoukon motiivina on poliisin mukaan ollut globalisaation ja kaupallisuuden vastustaminen.

Kyse on osittain samasta nuorisoujoukosta, joka heitteli sunnuntai- ja maanantai-iltoina mielenosoituksessa pulloja ja rikki kauppojen ikkunoita.

Turun Sanomat 2.5.2006

Makasiineilla roihunnut vappukokko innoitti juhlijat muun muassa kokon ympärijuoksuun.

”Me vain pidettiin hauskaa”

Sami Soininen
HELSINGIN SANOMAT

► ”Me vain pidettiin hauskaa ja lämmiteltiin nuotiolla”, kertoo makasiineilla vapun vastaisena yönä ollut 17-vuotias nuorimies. Hän ei halua nimeään lehteen.

Hänen mielestään viestimet ovat antaneet tapahtumista liian negatiivisen kuvan. ”Siisällä oli jotkut bailut ja siellä soitettiin musiikkia. Kävin siellä itsekkin tanssimassa.”

Mies saapui makasiineille kahden jälkeen yöllä ja poistui paikalta ennen pahimpia yhteenottoja. Tuona aikana hän ei nähnyt merkkejä siitä, että rakennuksia olisi yritetty sytyttää palamaan. ”Nuotio oli siinä keskellä. En usko että tuli olisi päässyt leviämään.”

Makasiineilla oli hänen mukaansa monenlaista porukkaa. ”Ihmiä oli ihan sikana. Punkkarin näköisiä tyyppjejä, hippoppareita, lakkipäitä ja opis-

kelijoita. Kaikki näyttivät tulevan juttuun toistensa kanssa.”

Aikaisemmin päivällä hän oli osallistunut Prekariaatti.orgin EuroMayDay-mielenosoitusmarssiin, jonka aikana rikkottiin useita ikkunoita muun muassa Etelärannassa ja Aleksanterinkadulla.

”Jotkut hajotti ikkunoita. Se on kyllä aika perseestä. Mutta siihen ei voi itse vaikuttaa, mitä muut tekevät.”

Mies kertoo, että hän ei itse kuulu Prekariaatti.orgin väkeen. ”Kaverit pyysivät mukaan. Mä olen 17, enkä oikein ymmärrä noista politiikkajutuista mitään.”

Prekariaatti.orgin edustaja **Eetu Viren** sanoo, että makasiinien tilaisuus ei ”suoranaisesti” liittynyt mielenosoitukseen. ”Osa porukasta meni sinne viettämään bileitä. Muutama henkilö ryhtyi sytyttämään kokkoja.”

Virenin mukaan kokkoja yritettiin hillitä. ”Jotkut yrittivät

estää kokon sytyttämistä kolmannen kerran, koska se houkutteli turhaan poliisia paikalle. Siinä ei kuitenkaan onnistuttu.”

Viren kertoo poistuneensa paikalta kahden ja kolmen välillä. Silloin palokunta oli käynyt kaksi kertaa sammuttamassa tulen.

Viren pitää palokunnan toiminnan häiritsemistä ”aika älyttömänä”.

”Voin kuitenkin jossain mielessä ymmärtää, että osa ihmisistä provosoitui mellakkapoliisin tulosta ja toiminnasta, joka oli hirveän suunnittelematonta. Ne eivät oikein tienneet, mitä tulivat sinne tekemään.”

Virenin mukaan poliisit eivät kertoneet, että heidän tarkoituksenaan oli vain turvata tulipalon sammuttaminen.

Viren kiistää tietävänsä mitään makasiineilta löydetystä polttopulloista.

”En ymmärrä mistä ne ovat sinne voineet tulla, jos niitä on sieltä löydetty.”

Helsingin Sanomat 3.5.2006

KARLSSON
henrik.karlsson@sanoma.fi

Helsingin Sanomat 10.5.2006

LIITE 2. ERITASOISTEN SUORITUSTEN TUNTOMERKKEJÄ (ÄKM: 5–6).

0 pistettä

- vastaus ei täytä tehtävänantoa, kokelas on käsittänyt tehtävän väärin
- vastaus osoittaa, että kokelas ei ole ymmärtänyt lukemaansa
- vastauksessa ei ole tehtävän edellyttämiä tietoja, tai sen tiedot ovat selvästi virheellisiä
- vastauksen kielessä on pahoja virheitä ja kielenvastaisuuksia
- tällaiseen pistemäärään johtaa myös tehtävänannon selvä ohitus, vaikka vastaus muuten osoittaisi riittävää luku- ja kirjoitustaitoa

1 piste (heikko)

- vastaus ohittaa osittain tehtävänannon tai täyttää sen puutteellisesti
- vastaus osoittaa, että kokelaan lukutaidossa ja luetun ymmärtämisessä on vakavia puutteita
- havainnot ovat sattumanvaraisia, eikä niistä rakennu kokonaisuutta
- tehtävän kannalta olennaisia tietoja on vähän
- perustelut puuttuvat kokonaan tai vastaus nojaa perustelemattomiin mielipiteisiin
- ajatukset on ilmaistu epäselvästi tai epätarkasti
- kirjoitustaidossa on vakavia puutteita

2 pistettä (välttävä)

- vastaus on tehtävänannon mukainen, mutta sen sisältö on niukka ja ylimalkainen
- vastaus osoittaa välttävää lukutaitoa, mutta erittely ei ole täsmällistä
- tehtävän kannalta olennaisia tietoja on niukasti, keskeiset seikat eivät kunnolla erotu yksityiskohtien joukosta, ja vastaus ajautuu sivuseikkoihin
- vastauksen jäsentelyssä on puutteita
- asiasisältö ei ole johdonmukainen, ja siinä saattaa olla asiavirheitä
- esitetyt väitteet ja päätelmät perustellaan heikosti tai epäselvästi
- kielessä on runsaasti huomauttamista: se on köyhää, osin puhekielenvaraista ja epähavainnollista

3 pistettä (tydyttävä)

- vastaus täyttää tehtävänannon tyydyttävästi
- vastaus osoittaa tyydyttävää lukutaitoa
- kokelas on ymmärtänyt lukemastaan pääasiat, mutta vastaus on jossakin määrin yksipuolinen
- vastaus on jäsenneilty
- keskeiset väitteet pitävät paikkansa mutta saattavat olla ylimalkaisesti perusteltuja
- tehtävän kannalta olennaisia havaintoja on kohtalaisesti, mutta joitakin keskeisiä seikkoja on jätetty mainitsematta tai jotkin yksityiskohdat saavat liikaa huomiota
- käsitteiden käyttö on epävarmaa
- kieli osoittaa kirjoitetun yleiskielen perusasioiden hallintaa

4 pistettä (hyvä)

- vastaus täyttää tehtävänannon hyvin
- vastaus osoittaa hyvää erittelevää, päättelevää ja arvioivaa lukutaitoa
- asioiden käsittely osoittaa riittävää tietojen hallintaa, mutta niiden soveltamisessa on huomauttamisen sijaa
- olennaisia havaintoja on riittävästi
- vastaus on hyvin jäsennelty
- väitteet ovat asiallisia ja perustelut monipuolisia
- käsitteiden käytössä saattaa olla lieviä puutteita
- kieli antaa aihetta lieviin huomautuksiin

5 pistettä (erittäin hyvä)

- vastaus täyttää tehtävänannon erittäin hyvin
- vastaus osoittaa erittäin hyvää erittelevää, päättelevää ja arvioivaa lukutaitoa ja kykyä havaita yksityiskohtia ja ymmärtää niiden merkitys kokonaisuuden kannalta
- vastauksessa on runsaasti olennaisia havaintoja, joista syntyy vakuuttava kokonaisuus
- tehtävän kannalta olennaisia tietoja on runsaasti
- vastaus on ehyt kokonaisuus
- väitteet ovat oivaltavia ja hyvin perusteltuja
- käytetyt käsitteet ovat asianmukaisia
- kieli on hyvää

6 pistettä (erinomainen)

- vastaus täyttää tehtävänannon erinomaisesti
- vastaus osoittaa erinomaista lukutaitoa; kokelas osaa eritellä tekstiä sen vivahteita ymmärtäen, tekee oivaltavia päätelmiä havainnoistaan ja pystyy arvioimaan tekstiä asiantuntevasti
- tehtävän kannalta olennaisia tietoja on kiitettävän paljon
- olennainen asiasisältö ja yksityiskohdat ovat luontevassa suhteessa toisiinsa
- esitetyt väitteet perustellaan selkeästi ja vakuuttavasti
- asioiden käsittely osoittaa tietojen ja taitojen itsenäistä hallintaa ja niiden luovaa soveltamista
- kulloinkin tarvittavia käsitteitä käytetään täsmällisesti ja luontevasti
- vastaus on erinomaisesti jäsennelty ja asiasisällöltään johdonmukainen
- kieli on moitteetonta ja ansiokasta asiatyyliä

LIITE 3. TS-AINEISTON PÄÄOTSIKOT JA ILMESTYMISPÄIVÄMÄÄRÄT

Uutiset on kerätty Turun Sanomista 8.3.2011, ja ne ovat ilmestyneet 5.6.2009–31.10.2010. Kaikki uutiset ovat Kotimaa-osastosta.

1. Potilas yritti sytyttää terveystieteiden keskuksen Kirkkonummella. TS 5.6.2009.
2. Naisen yli ajanut pakeni poliisia Ugissa. TS 14.6.2009.
3. Vanhus katosi Ruskolla. TS 2.7.2009.
4. Kaksitoistavuotias kaahasi poliiseja pakoon. TS 9.7.2009.
5. Bussikuski kolaroi ja pakeni Sauvossa. TS 2.8.2009.
6. Kaksi vankia karkasi Konnunsuon vankilasta. TS 8.8.2009.
7. Motoristi aiheutti monia vaaratilanteita Turussa. TS 11.8.2009.
8. Kuljettaja pakeni kolaripaikalta. TS 25.8.2009.
9. Ajokortiton kaahaili Ugissa. TS 16.9.2009.
10. Kolarista pelastunut vei sairaalasta injektioruiskuja ja pakeni traktorilla. TS 11.12.2009.
11. Vanhus pelastautui palosta Lohjalla. TS 17.12.2009.
12. Potilas sytytti vessan tuleen Raision sairaalassa. TS 5.1.2010.
13. 12-vuotias sammutti tulipalon Salossa. TS 6.1.2010.
14. Parkkihallin seinään törmännyt pakeni Salossa. TS 11.1.2010.
15. Rattijuoppo katkaisi sähkötolpan ja pakeni paikalta. TS 2.2.2010.
16. Piesty mies pakeni viidennen kerroksen ikkunasta. TS 3.2.2010.
17. Tyksistä karannut vanki piiloutui ravintolan vessaan. TS 31.3.2010.
18. Puukotuksen uhri alkoi riehua sairaalassa. TS 29.3.2010.
19. Vanhus pelastautui palavasta huoneistosta. TS 6.4.2010.
20. Palokunta pelasti pariskunnan tikkaililla Turussa. TS 12.4.2010.
21. Kaksi miestä pelastautui palavasta mökistä Lohjalla. TS 25.4.2010.
22. Kaksi nuorta kuljettajaa kaahasi Ohikulkutiellä. TS 3.5.2010.
23. Perään ajanut pakeni kolaripaikalta. TS 16.5.2010.
24. Nuorisojoukko riehui perheen kotona, kaksi sairaalaan. TS 18.5.2010.
25. Skootterikuski pakeni poliisia Raisiossa. TS 22.5.2010.
26. Opettaja sammutti tuleen syttyneen keskusradion. TS 27.5.2010.
27. Kalamies katosi Somerolla. TS 28.5.2010.
28. Väriskuulapysäköintä kantanut nuori aiheutti suurhälytyksen. TS 4.6.2010.
29. Alzheimer-potilas katosi Turussa. TS 5.6.2010.
30. Isä yritti polttaa tyttärensä asunnon Forssassa. TS 15.6.2010.
31. Karaokelaulaja riehui Raisiossa. TS 3.7.2010.
32. Vanhus katosi Vehmaalla. TS 3.7.2010.
33. Raivostunut mies hajotti hyttinsä Vikingillä. TS 9.7.2010.
34. Kaarinalaispoika karkasi porilaisesta lastenkodista. TS 10.7.2010.
35. Mies poltti kaksi autoa ja yritti sytyttää talon. TS 15.7.2010.
36. Vanhus vaelteli moottoritiellä Raisiossa. TS 20.7.2010.
37. Poliisi etsii vanhusta Turussa. TS 21.7.2010.
38. Mies sytytti kaverinsa auton Forssassa. TS 6.8.2010.
39. 16-vuotias kaahasi poliisia pakoon Piikkiöstä Raisioon. TS 21.10.2010.
40. Nuori kuljettaja pakeni poliisia Turussa. TS 31.10.2010.

LIITE 4. FOKUSRYHMÄKESKUSTELUN POHJANA OLEVAT AVOIMET KYSYMYKSET

1. Millainen on mielestänne tyypillinen jostain tapahtumasta kertova uutinen?
2. Toimittajan oppaissa ja oppikirjoissa kerrotaan, että tyypillinen uutinen rakentuu niin sanotun kärkikolmiomallin mukaan eli tärkein asia kerrotaan uutisen kärjessä ja siitä edetään yksityiskohtiin. Miten tämä malli vaikuttaa uutisen kirjoittamiseen? Miten kirjoitatte uutisen?
3. Paljon puhutaan siitä, että viihteellinen iltapäivälehtityyli on siirtymässä myös päivälehtiin. Miten tämä mahdollisesti näkyy uutistoimittajan työssä?
4. Pyysin teitä lukemaan Lars Sundin romaanikatkelman ja miettimään sitä Siklaxin paikallis-lehdessä työskentelevän uutistoimittajan näkökulmasta. Mikä on tekstin uutisarvoisin asia? Mikä nousisi uutisen kärkeen?
5. Millainen voisi olla uutisen otsikko?
6. Missä tapauksessa Otto Näsin nimen mainitseminen voisi olla sallittua? Entä sairauksien ja kuoleman mainitseminen?
7. Mitä mieltä olette tästä ylioppilaskokeen tehtävästä?

LIITE 5. UUTISEN ESIINTYMINEN KOKELAIDEN KÄYTTÄMISSÄ OPPIKIRJASARJOISSA

ASETELMA 1. Uutisen esiintyminen Käsikirja-oppikirjasarjassa (Mikkola ym. 1999–2003 ja Mikkola 2006).

Uutisen funktio	Kokonaisuus	Opetettu/harjoiteltu asia
opetusteksti	Kielitieto	uutinen kertomuksena, uutisen toimijat s. 35 uutinen asiatekstinä, maininta kärjellään seisovasta kolmiosta, vertailu vanhaan uutiseen s. 45
		toimittajan valinnat ja näkökulma s. 50 uutisen ”objektiivisuus” ja semanttiset roolit s. 60
	Kirjoittaminen	uutisen rakenne s. 126–127 (myös Kurssivihko 3, s. 6) kirjoittajan ääni s. 132 uutisen tyyli s. 135, 137, 193 lähdekritiikki s. 141–142
		uutisen jäsentyminen tärkeysjärjestykseen, kärjellään seisova kolmio s. 149, 157
		uutisen lyhyet kappaleet s. 162 uutinen tiedotusvälineen tekstinä s. 173
tuottamistehtävä ja opetusteksti	Kurssivihko 4	uutisen kirjoittaminen kahteen eri lehteen: kirjoittajan valinnat, uutisen rakenne ja tyyli, uutisen tyypillinen rakenne kuvattuna kärjellään seisovana kolmiona, kolmion jaksot: tärkein, kiinnostavin asia (tulos, seuraus), lisätietoja, taustaa, lisätietoja s. 11
opetusteksti ja uutistehtävä	Kurssivihko 9	uutisen valinnat s. 66–67 uutisen puolueellisuus s. 73–74

ASETELMA 2. Uutisen esiintyminen LUKI-oppikirjasarjassa (Hakulinen ym. 2000).

Uutisen funktio	Kurssi	Opetettu/harjoiteltu asia
opetusteksti	1	uutinen kertomuksena: kertomusluonne, uutiskynnykset, uutisen rakenne, toimijat s. 90–93
	3	kertova tekstityyppi ja tekstilajasteikko s. 8–9 uutisen konventiot s. 10 objektiivisuus ja uutisen rakenne s. 14–15 uutinen kontekstissaan s. 40 kirjoittajan ääni s. 63
	4	uutiset osana tekstien viidakkoa s. 40 uutinen vallankäyttönä s. 125–126, 129, 155 sanomalehti vs. aikakauslehti s. 160–161 uutiskriteerit, uutisen ”objektiivisuus”, lähdekritiikki, uutinen kauppatavarana s. 162–164
tuottamistehtävä	3	uutisen kirjoittaminen pareittain (yksi vaihtoehtoista tekstilajeista) s. 8
	4	uutisotsikoiden laatiminen s. 124
uutistehtävä	1	uutinen maailman jäsentäjänä: posterit, keskustelu, uutisen kertomukset, uutisen toimijat s. 93
	3	uutisen konventioiden muuttuminen s. 14–15
	4	uutistapahtumien listaus s. 91 uutisvertailu (lukijapositio, viittaus paikallisuutiseen) s. 96 uutisen kriittinen analyysi s. 132 uutiseen liittyvä projektityö s. 133 sanomalehtien omistussuhteet s. 155 puhe mediasta s. 155 tv-uutisen analysointi s. 165–166
uutisesimerkki	3	esimerkki uutisesta kontekstissaan s. 40
	4	esimerkki kriittisestä uutisanalyysistä s. 131
	4	esimerkki tv-uutisesta (uutisen vaikuttavuus) s. 165–166
interventio	2	uutisesta kertomuksista (kertojatyyppit) s. 146

ASETELMA 3. Uutisen esiintyminen Kivijalka-oppikirjasarjassa (Grünn ym. 2000a ja b).

Uutisen funktio	Kirja/kurssi	Opetettu/harjoiteltu asia
opetusteksti	oppikirja	asiateksti, uutisen rakenne ja uutisen "objektiivisuus" s. 171 uutisen tyyli s. 184
	kielenhuolto	uutisen tyyli s. 36
tuottamistehtävä	työkirja/2.	uutisten kirjoittaminen ryhmässä novellin henkilön tilanteesta s. 45
uutistehtävä	työkirja/2.	lööpin pohjalta uutiseen liittyvien tekstien kirjoittaminen s. 34
	työkirja/3.	tutustuminen tekstilajeihin ja niiden esittely ryhmässä (uutinen yksi tekstilajivaihtoehto) s. 63
interventio	työkirja/2.	uutisesta kertomuksia (kerrontaratkaisut) s. 46
	työkirja/2.	uutisten aiheista haastatteluja s. 46
	työkirja/3.	uutisen muuntaminen toiseksi tekstilajiksi s. 63
	kielenhuolto	esimerkiksi uutisesta muunneltu uusi teksti s. 80

ASETELMA 4. Uutisen tai tuottamistehtävän esiintyminen Ylioppilastekstejä 2006 -kokoelmassa (Falck ym. toim. 2006) ja Kurssivihko 8:ssa (Mikkola ym. 2006).

Uutisen funktio	Kirja	Opetettu/harjoiteltu asia
opetusteksti	Ylioppilastekstejä 2006	tehtävänantojen lukeminen s. 133–135 tuottamistehtävän arviointi s. 59–67
opetusteksti	Kurssivihko 8	uutinen tuttu lukemisen tekstilajina ja uutisen rakenne (Luukan artikkeli) s. 11–12 ohjeet tuottamistehtävän kirjoittamiseen s. 17

